НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЗАПОРІЗЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

МАТЕРІАЛИ

VI Всеукраїнської
науково-практичної конференції
«СУСПІЛЬСТВО І ОСОБИСТІСТЬ У СУЧАСНОМУ КОМУНІКАЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ»
(15 жовтня 2025 р.)

Запоріжжя
2025

УДК 316.77
С 90

Рекомендовано до видання Вченою радою
Національного університету «Запорізька політехніка»
(протокол №5 від 02.12.2025 р.)

Рецензенти:
Зикун Н.І., д. н. із соц. комунікацій, професор, декан
факультету соціально-гуманітарних технологій та менеджменту Державного
податкового університету.
Катаєв С. Л., д. соціол. н., професор, зав. кафедри соціології та соціальної роботи
Класичного приватного університету.
Корнієнко В. В., д. псих. н., доцент, зав. кафедри психології і педагогіки Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ.

Редакційна колегія:
Погребна В.Л., д-р філол. наук, професор;
Островська Н.В., канд. н. із соц. ком., доцент;
Серга Т.О., канд. соціол. н., доцент;
Щербина С.С., канд. соціол. н., доцент;
Коваль В.О., канд. пед. н., доцент;
Бородулькіна Т.О., канд. псих. н., доцент.

С90 Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі» (м. Запоріжжя, 15 жовтня 2025 р.) / редкол.: В.Л. Погребна, Н.В. Островська, Т.О. Серга, С.С. Щербина, В.О. Коваль та ін. [Електронний ресурс] Електрон. дані. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2025. 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM); 12 см. Назва з тит. екрана. 594 с.

ISBN 978-617-529-524-3

У збірнику розміщено матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі», яка відбулася 15 жовтня 2025 року. Коло обговорених проблем: стратегічні напрямки розвитку теорії та практики соціальної роботи, питання соціальної політики в світі та Україні, теоретико-методологічні і прикладні проблеми сучасної журналістики, проблеми та перспективи психологічної науки в Україні. Для науковців, викладачів закладів вищої освіти, а також аспірантів і студентів соціально-гуманітарних факультетів.

УДК 316.77

ISBN 978-617-529-524-3 © НУ «Запорізька політехніка», 2025

ЗМІСТ

НАПРЯМ: СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІОЛОГІЯ

СЕКЦІЯ 1. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Алещенко І.В., Блухтіна О.М.
ДІЯЛЬНІСТЬ ШКІЛЬНОЇ СЛУЖБИ ПОРОЗУМІННЯ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ БУЛІНГУ 19

Балухтіна О.М.
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ФАНДРАЙЗИНГУ В ДІЯЛЬНОСТІ БЛАГОДІЙНОГО ФОНДУ «ПОВЕРНИСЬ ЖИВИМ» ТА «БЛАГОДІЙНОГО ФОНДУ СЕРГІЯ ПРИТУЛИ» 23

Булищенко Д.В., Серга Т.О.
ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ФАКТОРИ, ФОРМИ ТА НАСЛІДКИ 27

Віхляєва Я.Є.
СУПЕРВІЗІЯ ТА ІНТЕРВІЗІЯ ЯК ЕФЕКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ 32

Віхляєва Я.Є., Таран В.О.
КЕЙС-МЕТОД ТА РОЛЬОВІ ІГРИ У ПІДГОТОВЦІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ 36

Віхляєва Я.Є., Щербина С.С.
ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПІДХОДИ 39

Гайдукова А.Г., Щербина С.С.
ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ: ВИДИ, ФОРМИ ТА НАПРЯМИ 43

Гноєвой Ю.Г.
СОЦІАЛЬНА РОБОТА З РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НАРКОЗАЛЕЖНИХ В УМОВАХ ВІЙНИ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЇ 47

Гриневич Ю.С., Кузьміна М.О.
УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ В СУЧАСНИХ УМОВАХ 49

Євпак І.І., Новак Т.О.
КОМПЛЕКСНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ЗАПОБІГАННЯ СОЦІАЛЬНИМ РИЗИКАМ 53

Іванченко А.В., Садикіна А.С.
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.56

Кавун О.В., Кузьміна М.О.
СПЕЦИФІКА РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....59

Колодрубська К.Ю., Щербина С.С.
СУЧАСНІ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ.....63

Конопльова О.М., Щербина С.С.
ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ У КОМУНАЛЬНІЙ УСТАНОВІ «ЦЕНТР НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ КАМ'ЯНСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ».....65

Крючкова Я.Ю., Балухтіна О.М.
СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВИПУСКНИКАМИ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ: ВИКЛИКИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ПІДТРИМКИ.....69

Кузьмін В.В.
СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ.....72

Кузьміна М.О.
СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ: ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 75

Кунах Є.А., Серга Т.О.
СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї 78

Литкіна С.В., Серга Т.О.
РОЛЬ БЛАГОДІЙНИХ ФОНДІВ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ 80

Лоцман С.Л., Кузьмін В.В.
ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ 83

Максименко С.Ю., Попович Я.М.
ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПОДОЛАННІ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУГИ ТА КОНФЛІКТІВ СЕРЕД СПІЛЬНОТ ВПО...87

Мироненко А.П., Кузьміна М.О.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЖЕРТВАМИ НАСИЛЬСТВА.....90

Новак Т.О.
ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ДОПОМОГИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ ТА ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ВІЙНИ 96

Покровська Н.Є., Серга Т.О.
СУЧАСНІ ПРАКТИКИ ЗАЛУЧЕННЯ ДО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ 99

Прокоп'єв А.К., Балухтіна О.М.
ЯКІСТЬ І СТАНДАРТИЗАЦІЯ ПРОЦЕДУР МОНІТОРИНГУ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: ПРАКТИЧНІ ВИСНОВКИ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОТГ 104

Рибачук К.О., Щербина С.С.
ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАПОРІЗЬКОГО МІСЬКОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ (НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ) ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ 107

Садікова С.О., Балухтіна О.М.
СОЦІАЛЬНІ ПРОЄКТИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2022 РОЦІ..... 110

Стрижак Г.В., Кузьмін В.В.
ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ОСОБИСТОСТІ: ТЕХНОЛОГІЇ ДОПОМОГИ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ 114

Усатий Є.М., Кузьміна М.О.
ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НЕКОМЕРЦІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗОНАХ КОНФЛІКТУ 117

Шеховцов О.В., Кузьміна М.О.
ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СИРОТАМИ ТА ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ..... 119

СЕКЦІЯ 2. ФІЛОСОФСЬКІ ДИСКУРСИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Вальчук Т.М., Якуніна А.О.
СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ ТА ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ..... 122

Зайцев К.Г., Щербина С.С.
СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗБУДОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ 127

Путілін І.М., Попович Я.М.
ДЕРЖАВА ДОБРОБУТУ: СОЦІОЛОГІЧНО-ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ . 129

Червонний С.В., Щербина С.С.
ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ 132

Чорна С., Якуніна А.О.
ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ 134

СЕКЦІЯ 3. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Андрусів В.Я., Новак Т.О.
РОЛЬ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА У ДОПОМОЗІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ НА ПЕРШИХ ЕТАПАХ ПЕРЕСЕЛЕННЯ 136

Баршацька Г.Ю......*140*
МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД.....140

Венгер Р.О., Балухтіна О.М.
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ ДО 2030 РОКУ 142

Вялкін О.С.
ІНТЕГРАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ ТОЛЕРАНТНОСТІ В НАВЧАЛЬНІ ПЛАНИ ТА ПРОГРАМИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.....145

Клюквачов М.О., Балухтіна О.М.
СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПАЛІАТИВНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ ДО 2030 РОКУ 150

Попович В.М.
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ 153

Попович Я.М.
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО АСПЕКТУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ 156

Самофал Н.В., Серга Т.О.
НАПРЯМКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ВІЙНИ 158

Серга Т.О.
СОЦІАЛЬНО-ДІАГНОСТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ 161

Стародубець С.Р., Новак Т.О.
UNHCR ЯК ПАРТНЕР ГРОМАДИ У ПОДОЛАННІ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ ТА ЗАПОБІГАННІ СОЦІАЛЬНИМ ПРОБЛЕМАМ 165

Ткач В.В., Новак Т.О.
РОЛЬ ГРОМАД У НАДАННІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ 169

Шепеленко Н.І., Серга Т.О.
РЕПРОДУКТИВНЕ ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ ТА РИЗИКИ ДЛЯ НЬОГО ... 173

Щербина С.С.
НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ: ПРІОРИТЕТИ ДЛЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ 176

Ящук В.А., Серга Т.О.
СКЛАДОВІ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ 178

СЕКЦІЯ 4. СОЦІАЛЬНІ СТРУКТУРИ ТА СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ

Давидюк С.О., Серга Т.О.
ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ПЛАТФОРМ ІНТИМНОГО КОНТЕНТУ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА 182

Жук Є.Г., Зінченко А.В., Таран В.О.
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ СТАНУ ЇЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ 185

Зайцев Г.К., Щербина С.С.
ОСОБЛИВОСТІ КАДРОВОЇ РОБОТИ В СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБАХ ... 188

Зубченко О.С.
ІНСТИТУЦІЙНА ДИСФУНКЦІЙНІСТЬ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА 190

Катаєв С.Л.
ВІДМІННОСТІ ПОВЕДІНКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЛЮДЕЙ З РІЗНИМ СОЦІОКУЛЬТУРНИМ ТИПОМ ОСОБИСТОСТІ 195

Квітка О.А.
СОЦІАЛЬНІ ФАКТОРИ ЗАЛУЧЕННЯ У ДЕСТРУКТИВНІ КУЛЬТИ .. 198

Колодрубська К.Ю., Новак Т.О.
МЕРЕЖЕВЕ СУСПІЛЬСТВО: СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК НОВИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ 201

Мимохід Д.К., Таран В.О.
ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ 204

Петрова Ю.А., Щербина С.С.
ЗАКЛАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ ЯК СОЦІАЛЬНА СКЛАДОВА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ.....210

Свириденко Р.В., Серга Т.О.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПОТРЕБИ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В ПРОЦЕСІ ЇХ АДАПТАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ У ПРИЙМАЮЧІ ГРОМАДИ 213

Сердюк О.І., Таран В.О.
РОЛЬ ГІБРІДНОСТІ В СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСАХ.....216

Фролов О.В.
ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ СЕРЕД МОЛОДІ В УМОВАХ АКТИВНОЇ МІГРАЦІЇ.....220

Харченко А.А., Серга Т.О.
ПОДРУЖНІ СТОСУНКИ ЯК ЧИННИК ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ 225

Шепель А.В., Кузьміна М.О.
ВЗАЄМОДІЯ МІЖ ШКОЛОЮ ТА СОЦІАЛЬНИМИ СЛУЖБАМИ У ПІДТРИМЦІ ДІТЕЙ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ 228

Щербина Я.А., Щербина С.С.
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КАДРОВОЇ РОБОТИ В СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБАХ.....231

Явон В.М.
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ШЛЮБНИХ УСТАНОВОК МОЛОДІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....234

НАПРЯМ: СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКА

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ І ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Авраменко І.А., Березенко В.В.
ДОВІРА АУДИТОРІЇ ТА ЗМІНА КАНАЛІВ КОМУНІКАЦІЇ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ.....239

Башкатова М.П., Скуртул Г.С.
НОВИННИЙ ДАЙДЖЕСТ В АУДІОПОДКАСТАХ: СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА МОДЕЛІ СПОЖИВАННЯ..... 242

Белькова С.В.
СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ У ЧАСИ КРИЗИ: РОЛЬ МЕДІА НА ПРИКЛАДІ ЗАПОРІЖЖЯ 247

Болган В.С., Березенко В.В.
ВИКЛИКИ РЕГІОНАЛЬНИХ МЕДІА В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ДОСВІД РЕДАКЦІЙ ПІВДНЯ УКРАЇНИ..... 250

Брижа С.В., Островська Н.В.
ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЙНОГО СУПРОВОДУ ПРОЄКТУ «SPEEDY – ПІДТРИМКА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ» 253

Волинець Г.М.
ІНСТРУМЕНТИ ШІ В РОБОТІ ВИКЛАДАЧА ЖУРНАЛІСТИКИ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД 256

Гавловський Д.В., Березенко В.В.
МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ПРОПАГАНДИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ У ВОЄННИЙ ЧАС 260

Гапіч В.В., Погребна В.Л.
ПОНЯТТЯ «ФОРМАТ ПРОГРАМИ» У СУЧАСНІЙ ТЕЛЕІНДУСТРІЇ. 263

Голокоз Ю.С., Гузенко С.В.
ПІДХОДИ ТА ПРИНЦИПИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У ЖУРНАЛІСТСЬКІЙ ПРАКТИЦІ 266

Горбач В.О.
СОЦІАЛЬНІ Й КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ МІСЬКОГО ЖИТТЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ MOJO (МОБІЛЬНА ЖУРНАЛІСТИКА) 269

Дрешпак В.М.
ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ФУНКЦІЙ СУБ'ЄКТА РЕДАКЦІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СУЧАСНОМУ ЛОКАЛЬНОМУ МЕДІА..... 271

Зелік О.А.
ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ЕКСПЛЕЙНЕРІВ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВИДАННЯ «ЗАБОРОНА» 278

Лопанов К.Ю., Хітрова Т.В.
ЖАНРОВІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ «ОСОБИСТОСТІ» В СУЧАСНИХ МЕДІА 283

Манчевський Д.І., Волинець Г.М.
МЕТОДОЛОГІЯ МЕДІАКРИТИКИ В РОБОТІ СУЧАСНОГО ЖУРНАЛІСТА 285

Мельнікова Ю.О., Костромицький Р.І.
ЕВОЛЮЦІЯ ГАЗЕТИ БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «УНІВЕРСИТЕТСЬКЕ СЛОВО» 288

Мірошниченко П.В.
ЖУРНАЛІСТИКА РІШЕНЬ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ЗАПОРІЗЬКИЙ ДОСВІД.....291

Носок О.О., Скуртул Г.С.
АУДІАЛЬНІ СВІДЧЕННЯ ВІЙНИ: РОЛЬ ПОДКАСТІВ У РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОГО ДОСВІДУ 295

Огородник Д.М., Філатова О.С.
ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕДІАПРОСТОРУ В УКРАЇНІ: ВПЛИВ ПЛАТФОРМИ TELEGRAM НА ПОЛІТИКО-СОЦІАЛЬНУ СФЕРУ.....299

Оробєй В.О., Погребна В.Л.
ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПЦІЇ ТА СТРУКТУРИ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ОНЛАЙН-МЕДІА «INFOCAR.UA» 302

Островська Н.В.
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ЖУРНАЛІСТИЦІ: ВИКЛИКИ ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА НОВІ СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ...305

Панченко С.А.
ПУБЛІЦИСТИЧНА СПАДЩИНА СИМОНА ПЕТЛЮРИ: УРОКИ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ 310

Погребна В.Л.
ТЕЛЕПРОГРАМИ ПРО ВІЙНУ ТА ВІЙСЬКОВИХ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРІ 315

Пугач Р.П., Тонкіх І.Ю.
СПЕЦИФІКА СТВОРЕННЯ МАТЕРІАЛІВ У ФОРМАТІ ЖУРНАЛІСТИКИ РІШЕНЬ ДЛЯ ОНЛАЙН-МЕДІА «SODA».....320

Сардак А. П., Панченко С. А.
МЕДІЙНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИХ ІНІЦІАТИВ ПРИФРОНТОВОГО ЗАПОРІЖЖЯ.....325

Семенко С.В.
ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМИ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ В ПОЛТАВСЬКИХ ОНЛАЙН-ВИДАННЯХ.....329

Скуртул Г.С.
НАРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ТА ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ПОДКАСТ-СЕРІАЛІВ (НА ПРИКЛАДІ АУДІОПРОЄКТІВ СУСПІЛЬНОГО) 334

Соболь М.О., Філатова О.С.
СТРАТЕГІЯ КОМУНІКАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ МЕДІА З СОЦМЕРЕЖАМИ (НА ПРИКЛАДІ СУСПІЛЬНЕ МИКОЛАЇВ)..... 337

Тонкіх І.Ю.
ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАВДАНЬ НЕПРОФЕСІЙНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ 339

Топольник Ю.В., Тонкіх І.Ю.
СПЕЦИФІКА ПРОТИДІЇ ПРОПАГАНДІ ТА МАНІПУЛЯЦІЯМ (НА ПРИКЛАДІ «ҐВАРА МЕДІА») 346

Федотова Є. Р., Островська Н.В.
ЖУРНАЛІСТИКА ДАНИХ І СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ РИНКУ НЕРУХОМОСТІ В УМОВАХ ПРИФРОНТОВОЇ ЕКОНОМІКИ..... 351

Хітрова Т.В.
ГАСТРОНОМІЧНІ МЕДІАПРОЄКТИ В КОНТЕКСТІ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ 354

Шендеровський К.С.
РОЗВИТОК ЖУРНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ ОБУМОВЛЕНИЙ ВИСВІТЛЕННЯМ ІНКЛЮЗИВНИХ ПРОЦЕСІВ 356

Шульженко А.С.
СТИЛІСТИЧНІ ТА МОВНІ ДОМІНАНТИ У ВИСВІТЛЕННІ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ В ПУБЛІКАЦІЯХ АГЕНТСТВА «REUTERS» 361

СЕКЦІЯ 2. ДОСЛІДНИЦЬКІ ПОШУКИ В ЦАРИНІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ (РЕКЛАМА, PR, ВИДАВНИЧА СПРАВА ТА РЕДАГУВАННЯ, ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО, СОЦІАЛЬНА ІНФОРМАТИКА)

Вербицька К.С., Санакоєва Н.Д.
СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ В ГРОМАДСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ 365

Рула Н.В.
ВИКОРИСТАННЯ ТІКТОК ЯК ПЛАТФОРМИ ДЛЯ ПОШИРЕННЯ ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО КОНТЕНТУ 368

Сенкевич Г.А.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕКЛАМИ У КРАЇНАХ ЄС ЯК ПРИКЛАД ДЛЯ УКРАЇНИ 371

Щедріна В.В., Березенко В.В.
РЕКЛАМНІ КОМУНІКАЦІЇ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ЗВО У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПЕРІОДУ ВІЙНИ.....375
СЕКЦІЯ 3. ДИСКУРСИ ПУБЛІЦИСТИКИ І ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРІ В СУЧАСНИХ МАС-МЕДІА.....379

Катаєв Д.С., Леута О.І.
ДИСКУРС РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ ДОСЛІДЖЕННЯ 379
СЕКЦІЯ 4. ІНОЗЕМНІ МОВИ В МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ ...383

Кузнєцова І.В.
КУЛЬТУРНІ ВІДМІННОСТІ У СПРИЙНЯТТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ЗООНІМАМИ В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....383

НАПРЯМ: ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБИСТОСТІ У КРИЗОВИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ

Бруй О.С., Пилипенко К.В.
САМООЦІНКА ЯК ЧИННИК СХИЛЬНОСТІ ДО ПРОКРАСТИНАЦІЇ 389

Гайворонська Т.О.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....391

Гнєушев О.О.
ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПЕРЕВАНТАЖЕННЯ У ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....394

Гудима Яна-Софія, Халік Олена
ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК РЕСУРС В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ В ЧАСИ ВІЙНИ.....397

Derpoliuk Olena
PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR MIGRANT WOMEN IN CRISIS SITUATIONS: RESTORING PERSONAL INTEGRITY THROUGH NONVERBAL METHODS 401

Журавель І.В., Савелюк Н.М.
КОГНІТИВНО-ПОВЕДІНКОВА ТЕРАПІЯ УСКЛАДНЕНОЇ РЕАКЦІЇ ВТРАТИ ДОМАШНЬОЇ ТВАРИНИ 405

Кабузенко І.В.
ПЕРЕЖИВАННЯ НЕСПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ШЛЯХИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОСОБИСТОСТІ У КРИЗОВИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ 407

Коваленко О.М., Літвінова О.В.
ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВНУТРІШНЬОЇ МОТИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 413

Крикуненко О.В., Літвінова О.В.
ЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ В ФОРМУВАННІ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В ТРУДОВИХ КОЛЕКТИВАХ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ 416

Машир В.А.
ЗАСТОСУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОГО ІНТЕРВ'Ю В РОБОТІ СПОРТИВНОГО ПСИХОЛОГА 420

Машир В.А.
МАЛЮНКОВА МЕТОДИКА «ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ОБМЕЖЕННЯ» В ПСИХОЛОГІЧНІЙ РОБОТІ ЗІ СПОРТСМЕНАМИ 423

Мельничук І.Я.
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ВІДКРИТОЇ НАУКИ ТА ІННОВАЦІЙ В УКРАЇНІ 426

Мельничук С.К.
ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ В ОРГАНІЗАЦІЯХ: ЮРИДИЧНО ТА КРИЗОВО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ. 429

Неумивако О.А.
ВПЛИВ РІЗНИХ ТИПІВ СІМЕЙНИХ КРИЗ НА МІЖОСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ В ПАРІ 433

Огаренко Т.Б., Савелюк Н.М.
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ СТИГМАТИЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ.....437

Орел Ю.В.
ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ВАЖЛИВА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОЇ МОЛОДІ.....440

Павленко М.В., Літвінова О.В.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ГОТОВНОСТІ ЖІНОК ДО МАТЕРИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....443

Пилипенко К.В.
РЕСУРСИ ТІЛА У ПОДОЛАННІ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО НАПРУЖЕННЯ.....447

Петриковська Т.П., Стадник А.Г.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ СТРЕСОВИХ ФАКТОРІВ ВІЙНИ НА ТРИВОЖНІСТЬ, УВАГУ ТА НАВЧАЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ШКОЛЯРІВ.....449

Пліско О.В., Бєляєва Н.Є.
ПСИХОЛОГІЧНА САМОДОПОМОГА ЯК КОМПОНЕНТ КАР'ЄРНОЇ КОМПЕТЕНОСТІ.....452

Плющик К.В.
ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ТА ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ ПРОКРАСТИНАЦІЇ.....457

Скірдова А.Ф., Гайворонська Т.О.
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ.....460

Співак Ю.В., Ушакова І.М.
ПСИХОПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ.....464

Студенікіна П.В., Пилипенко К.В.
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК САМООЦІНКИ ТА ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ ЖІНОК.....468

Ткаліч В.О., Гайворонська Т.О.
СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ ЯК ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ.....472

Ткаченко О.А., Савелюк Н.М.
ПІДТРИМКА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ПОРАНЕНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПРИ ПОВЕРНЕННІ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ 474

Толубенко І.І., Пилипенко К.В.
МЕЖІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СПЕЦІАЛІСТІВ СИСТЕМИ ОСВІТИ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ 476

Трофимчук Ю.Д.
ПСИХОЛОГІЧНІ ПРЕДИКТОРИ ВИНИКНЕННЯ АУТОАГРЕСІЇ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ 481

Чепіжко Т.В.
СТРЕСОСТІЙКІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК ПІД ЧАС ВІЙНИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ 484

Юр'єва О.Г.
ВНУТРІШНІ ТА ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ОСОБИСТОСТІ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ) 488

СЕКЦІЯ 2. ПСИХОЛОГІНА ДОПОМОГА ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Гнєушева К.Ю.
ВПЛИВ АРТТЕРАПЕВТИЧНИХ ЗАНЯТЬ НА КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ЖІНОК ПІД ЧАС ВІЙНИ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ) 491

Дудко Г.В.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ БАНКІВСЬКИХ СПІВРОБІТНИКІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ 493

Єфіменко О.О.
МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ З КОНТУЗІЄЮ ПІСЛЯ БОЙОВОЇ ТРАВМИ 496

Жигир І.А., Мамчур І.В.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО УМОВ ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ .. 499

Зданевич С.С., Якуніна А.О.
ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ 503

Кондрацька А.В., Пилипенко К.В.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 505

Криворучко А.В.
КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ТРИВОЖНИХ СТАНІВ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 509

Міненко О.О.
ВПЛИВ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ НА ТРИВОЖНІСТЬ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....511

Озерян К.С., Ушакова І.М.
РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ У ПОДОЛАННІ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ В УМОВАХ ВІЙНИ 514

Олефіренко Н.О., Пилипенко К.В.
ТІЛЕСНІСТЬ ЯК ШЛЯХ ДО ВІДНОВЛЕННЯ ВНУТРІШНІХ РЕСУРСІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ: ІДЕЇ ОЛЕКСАНДРА ЛОУЕНА 517

Пустова Н.М., Москалик Г.Ф.
АРТТЕРАПІЯ В РОБОТІ З ЕМОЦІЙНИМИ СТАНАМИ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ АМПУТАЦІЙ 520

Федорів С.А.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ВЧИТЕЛІВ В УМОВАХ ВІЙНИ 525

Щерба А.І., Літвінова О.В.
АРТТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ У ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 528

СЕКЦІЯ 3. ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ТА ПСИХОТЕРАПІЯ В РОБОТІ З ДІТЬМИ ТА ДОРОСЛИМИ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ, МЕТОДИ, ТЕХНОЛОГІЇ

Бородулькіна Т.О.
ЕНТЕЛЕХІЯ І ПРАКТИКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ З ВРАХУВАННЯМ ДУХОВНОГО ВИМІРУ ЛЮДИНИ (ДЕЯКІ РОЗДУМИ) 532

Гармаш Е.В., Халік О.О.
ГАРМОНІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ В ШКОЛІ 537

Гвоздецька Л.Д., Галушко Л.Я.
ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІДЛІТКА БАТЬКАМИ: ПОРАДИ ТА СТРАТЕГІЇ 541

Головко І.Ю., Літвінова О.В.
ПОТЕНЦІАЛ ВИКОРИСТАННЯ ТИПОЛОГІЇ МАЙЄРС-БРІГС У ПРОФЕСІЙНОМУ КОНСУЛЬТУВАННІ СТАРШОКЛАСНИКІВ 544

Гридасова О.С., Пилипенко К.В.
МЕТОДИ КОРЕКЦІЇ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ З РАС НА ОСНОВІ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ТА ПФА-ТОН. 546

Драч О.В., Кузьмін В.В.
ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТРИВОЖНОСТІ У СТУДЕНТІВ, ЯКІ ПОЄДНУЮТЬ НАВЧАННЯ І РОБОТУ 554

Кліменкова О.В.
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДІВ ОЦІНЮВАННЯ М'ЯКИХ НАВИЧОК (SOFT SKILLS): НАУКОВИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ 558

Кузьменко А.М.
ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА 561

Лебедко К.І., Радул І.Г.
ПСИХОЛОГІЧНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ХВОРОБИ: ПСИХОСОМАТИЧНИЙ АСПЕКТ 565

Лукашкіна Н.М., Халік О.О.
ВИКОРИСТАННЯ НАРАТИВНИХ ТЕХНІК У РОЗВИТКУ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ЖІНОК 568

Подгурський А.П., Кущ О.С.
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ У СТАРШОКЛАСНИКІВ-ЛІЦЕЇСТІВ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ 572

Порхунова І.А., Кузьмін В.В.
ВПЛИВ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК НА АКАДЕМІЧНУ УСПІШНІСТЬ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ 577

Татаурова А.А.
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СТРЕСУ ТА СІМЕЙНОГО СЕРЕДОВИЩА З РОЗЛАДАМИ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ 581

Устюжаніна А.В., Пилипенко К.В.
РІВНІ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ТИПАМ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ: НОВИЙ ПОГЛЯД НА ЗНАЧЕННЯ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ У РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСОБИСТОСТІ.....584

Фокіна О.А.
ВПЛИВ СЕПАРАЦІЇ НА ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН У ЛЮДЕЙ ДОРОСЛОГО ВІКУ 587

Щербина В.В.
ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ СТРАХУ ВИБУХІВ ПІД ЧАС ТРИВОГИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ 590

НАПРЯМ: СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІОЛОГІЯ

СЕКЦІЯ 1. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

АЛЕЩЕНКО І.В.
магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

БЛУХТІНА О.М.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ ШКІЛЬНОЇ СЛУЖБИ ПОРОЗУМІННЯ ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ БУЛІНГУ

Сучасний освітній простір в Україні перебуває у стані трансформації, орієнтованої на створення безпечного та сприятливого середовища для розвитку особистості, соціалізації дитини, де формуються її цінності, норми поведінки та моделі спілкування. Однією з найбільш гострих проблем шкільного життя є булінг. Значна частина підлітків зустрічається з проявами булінгу, що негативно впливає на їхній стан, навчання, соціалізацію, життя. Майже кожна дитина хоча б раз стикалася з проявами цькування – або в ролі жертви, або свідка. Зазначена проблема набуває глобального характеру та актуальності, адже агресивні прояви у підлітковому середовищі призводять до негативних наслідків: психологічні травми, соціальна ізоляція, зниження рівня успішності, втрату мотивації до навчання, а іноді розвиток депресивних і, навіть, суїцидальних настроїв.

Булінг (цькування) – це діяння (дія або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно неповнолітньої особи або інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному чи фізичному здоров'ю потерпілого [5, с. 41].

Булінг відрізняється від сварки або конфлікту кількома ознаками:

1. Систематичність (повторюваність) діяння, вчинення різних форм насильства двічі і більше разів стосовно однієї і тієї ж особи.

2. Булінг має злий умисел, коли метою дій кривдника є умисне заподіяння шкоди, приниження, страху, тривоги, бажання підпорядкувати потерпілого своїм інтересам або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

3. Для булінгу характерний дисбаланс сил між кривдником і потерпілим. Різниця у фізичному розвитку, соціально-психологічній адаптованості, соціальному статусі, стані здоров'я, ментальному розвитку, тощо.

4. Відсутність розкаяння у кривдника. Булінг ніколи не припиняється самостійно. Потрібно втручання сторонніх осіб, захист і допомога потерпілому, кривднику і свідкам [5, с. 42].

Булінг у школі проявляється у різних формах: фізичний – побиття, штовхання; вербальний – образи, погрози; соціальний – ізоляція, поширення чуток; кібербулінг – переслідування у соцмережах. Булінг має системний характер і стосується не лише агресора і жертви, але й охоплює свідків, педагогів та всю шкільну спільноту. Підлітки часто не повідомляють дорослим про факти цькування через страх покарання, сором або недовіру до дорослих.

Причинами виникнення булінгу можуть бути різні чинники: особистісні, сімейні, соціальні, оточення. Особистісні чинники – це фізичні чи психологічні особливості дитини. Це відмінність дитини від інших дітей, такі як зовнішній вигляд, стан здоров'я, національність тощо.

Серед сімейних чинників виділяють брак близькості стосунків у батьків з дитиною, слабкий або занадто сильний контроль над дитиною, гіперопіка, тиск або жорстоке поводження батьків, домашнє насильство, виховання в неповній сім'ї.

Соціальні чинники – це стереотипи, культурні норми, соціальна та економічна нерівність, вплив інформаційних технологій. Чинники оточення – це авторитарний стиль навчання, відокремлення вчителем будь-якого учня, ігнорування проблем на рівні закладу, відсутність контролю з боку педагогічного персоналу за поведінкою дітей.

Традиційні підходи до боротьби з булінгом зосереджені переважно на дисциплінарних заходах. Вони не завжди дають позитивний результат, оскільки орієнтовані на покарання, а не на відновлення стосунків і розвиток відповідальності. Для ефективної боротьби з булінгом зростає потреба у впровадженні відновних практик та медитаційних технологіях, які

сприяють формуванню культури спілкування, взаємоповазі та толерантності серед школярів.

Особливу роль у процесі профілактики булінгу відіграє шкільна служба порозуміння.

Шкільна служба порозуміння (ШСП) – це форма організації діяльності в закладі освіти, яка ґрунтується на принципах відновних практик та медіації. Її мета – створення безпечного і дружнього середовища, попередження і мирне розв'язання конфліктів, зокрема випадків булінгу. ШСП є інноваційним підходом до вирішення проблем булінгу. Вона створює умови для конструктивного вирішення конфліктів, профілактики агресивної поведінки та підвищення рівня правосвідомості підлітків. Діяльність служби спрямована на розвиток емоційного інтелекту, комунікативних навичок і знатності до ненасильницької поведінки, що є запорукою формування здорового психологічного клімату в освітньому середовищі.

Основою діяльності служби є відновний підхід, орієнтований не на покаранні, а на відновлення стосунків, відповідальності, довіри. Важливим є те, що учасниками служби стають самі підлітки, які отримують навички вирішення конфліктів, що сприяє розвитку їхньої соціальної компетентності.

Основні напрями діяльності ШСП у профілактиці булінгу:

1. Освітньо-просвітницька робота: тренінги з ненасильницького спілкування; лекції про права людини, толерантність та культура діалогу; інтерактивні заходи, спрямовані на розвиток емпатії та навичок конструктивного вирішення конфліктів.

2. Медіація та відновні практики: проведення шкільних медіацій для мирного врегулювання конфліктів; кола примирення як інструмент налагодження взаєморозуміння; індивідуальна робота з учасниками булінгу.

3. Психологічна підтримка та супровід: надання допомоги жертвам булінгу; робота з агресорами для усвідомлення наслідків дій; консультативна допомога батькам.

4. Партнерство та співпраця: взаємодія з адміністрацією школи та педагогами; залучення батьківської громади; координація з соціальними службами та громадськими організаціями.

Особливо важливі відновні практики. Відновні практики – це методи врегулювання конфліктів та подолання наслідків правопорушень чи насильства, які ґрунтуються не на покаранні, а на відновленні стосунків та довіри між учасниками. Їхня суть – допомогти сторонам конфлікту

висловити власні почуття й потреби, почути один одного та знайти рішення, яке задовольнить всіх.

Основні принципи відновних практик:

- добровільність участі;
- рівність і повага до всіх учасників;
- відповідальність агресора за власні дії;
- відновлення справедливості та довіри в колективі;
- орієнтація на майбутнє, а не на покарання.

Приклади відновних практик в освітньому середовищі:

1. Медіація однолітків – врегулювання конфліктів за участю нейтрального посередника-медіатора. Медіатор – це особа, яка допомагає сторонам конфлікту знайти взаємоприйнятне рішення. Він не ухвалює рішення замість учасників, а організовує діалог, щоб кожна сторона могла висловити свої потреби і почуття. Головна мета медіатора – сприяти мирному врегулюванню конфлікту. У ШСП медіаторами часто виступають учні-однолітки, спеціально підготовлені до такої діяльності.

2. Кола примирення – групові зустрічі, де всі учасники процесу висловлюють позицію і разом шукають рішення.

3. Діалоги примирення – індивідуальні зустрічі між жертвою та агресором у присутності фасилітатора. Фасилітатор – це особа, яка організує та підтримує групову взаємодію. Його завдання – створити безпечний простір, у якому всі учасники можуть висловлювати думки, слухати інших та брати участь у спільному прийнятті рішення. Фасилітатор виступає керівником процесу.

4. Соціально-рольові ігри, тренінги, формування навичок ненасильницького спілкування [4, с. 7].

Діяльності ШСП має гарні результати, які проявляються у зниженні кількості конфліктних ситуацій та випадків булінгу; підвищенні рівня довіри між учнями та педагогами; формуванні культури діалогу та взаємоповаги; розвитку лідерських якостей у підлітків, залучених до роботи служби.

Також необхідно виокремити основні проблеми в діяльності ШСП, а саме:

a) низький рівень обізнаності педагогів і батьків щодо роботи ШСП;

b) недостатня підготовка фасилітаторів та медіаторів серед учнів і педагогів;

c) обмежені ресурси для системної роботи служби;

d) опір традиційній культурі покарання, коли існує звичка карати замість відновлювати стосунки;

е) відсутність належного моніторингу та оцінки ефективності ШСП [1, с. 8-9].

Отже, булінг є серйозною соціально-педагогічною проблемою, що потребує комплексного підходу до вирішення. Шкільна служба порозуміння є ефективним інструментом профілактики булінгу та вирішення конфліктів серед учасників освітнього процесу. Її діяльність сприяє вирішенню конфліктів, розвитку соціально-емоційної компетентності учнів. Подальший розвиток ШСП потребує підтримки з боку адміністрації закладу освіти, системної підготовки фасилітаторів та медіаторів, а також інтеграції відновних практик у виховний процес.

Список використаних джерел

1. Барліт О.О., Барліт А.Ю. Шкільний булінг в сучасному освітньому середовищі. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки:* зб. наук. пр. Бердянськ : БДПУ. 2015. С. 6-10.
2. Барліт А.Ю., Барліт О.О. Форми і методи подолання соціально-педагогічної та психологічної проблеми булінгу в освітньому середовищі. *Горизонти освіти*. 2012. № 2. С. 44-46.
3. Вокер Н. Чому виникають конфлікти? Причини. Етапи. Розв'язання. Наслідки. Харків : Віват, 2018. 80 с.
4. Булінг: ми всі можемо допомогти це зупинити : посіб. для батьків учнів початкових та середніх шкіл. Весна. 2013. 10 с.
5. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти : навч.-метод. посіб / Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. Київ : ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.
6. Організація роботи з розв'язання проблеми насильства в школі : навч.-метод. посіб / Дубровська Є.В., Ясеновська М.Е. та ін. Київ : Huss, 2011. 96 с.

БАЛУХТІНА О.М.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ФАНДРАЙЗИНГУ В ДІЯЛЬНОСТІ БЛАГОДІЙНОГО ФОНДУ «ПОВЕРНИСЬ ЖИВИМ» ТА «БЛАГОДІЙНОГО ФОНДУ СЕРГІЯ ПРИТУЛИ»

В сучасному світі, де благодійність та громадянська відповідальність займають важливе місце для України, методи фандрайзингу стають необхідним інструментом для забезпечення фінансової стабільності благодійних фондів. Методи фандрайзингу, а саме: телефандрайзинг, поштовий фандрайзинг, індивідуальний фандрайзинг,

солофандрайзинг та подієвий фандрайзинг мають свої особливості та переваги. Цей порівняльний аналіз спрямований на розкриття того, як вибір конкретного методу може впливати на результативність фандрайзингових кампаній та як організації вибирають оптимальний підхід для досягнення своїх цілей. Основні підходи до застосування того чи іншого методу включають масовий та індивідуальний фандрайзинг. В даному випадку, важливо нагадати, що індивідуальний фандрайзинг – це форма, де окрема особа виступає ініціатором та координатором збору коштів, залучаючи ресурси від свого оточення чи через різноманітні заходи та платформи. Такий підхід вимагає активної участі та особистих зусиль фандрайзера для досягнення поставленої мети збору коштів.

Яскравим прикладом поєднання методів збору ресурсів як масових так і індивідуальних є «БФ Сергія Притули» який має безліч успішних проєктів, один з них це – «Бонусна броня». Благодійний фонд спільно з українськими роздрібними компаніями у 2022 році відкрили збір на броньований медичний евакуаційний автомобіль для ЗСУ. Український бізнес та їхні клієнти об'єдналися, щоб підтримати оборону – перетворивши бонуси на пожертви для збору «Бонусна броня». Так, клієнти компаній WOG, АЛЛО, ARGO, Фора, Сільпо, Антошка, Аптека Подорожник, EVA можуть перерахувати бонуси, накопичені за користування послугами, на придбання медико-евакуаційного транспорту [1].

Система збору донатів працює дуже зручно та просто. Кожен громадянин, заправляючи автомобіль, купуючи продукти, засоби гігієни чи догляду мають змогу перерахувати свої накопичені бонуси на благодійність. Виконуючи начебто такі будення справи кожен українець вносить свій маленький вклад в Перемогу.

Всі благодійні фонди можуть використовувати телефандрайзинг та поштовий фандрайзинг для залучення підтримки від партнерів та бізнесу. Нагадаємо деякі способи, якими це може відбуватися. Телефандрайзинг – це коли люди використовують телефонні дзвінки, щоб дзвонити іншим та просити їх підтримати якусь справу або організацію, зробивши пожертву чи долучившись до благодійного проекту. Простіше кажучи, це збір грошей або підтримки через телефонні розмови. БФ можуть надсилати брошури, листи та інші матеріали своїм партнерам і підприємствам, де вони розповідають про свої проєкти та просять про фінансову підтримку і це називається поштовий фандрайзинг [2, с. 96]. Також можуть використовуватися персоналізовані листи та пропозиції. Персоналізовані листи, адресовані конкретним партнерам або компаніям, можуть бути

ефективнішими, оскільки вони враховують індивідуальні інтереси та здібності.

Загалом, ефективність цих методів може залежати від якості комунікації, чіткості цілей та взаємовигідності для обох сторін. Важливо підкреслити, як благодійна організація може принести користь своїм партнерам і бізнес-партнерам, а також як пожертви будуть використовуватися для досягнення спільних цілей. Тобто на кожному кроці існує маса численних нанотехнологій та зручних інтерфейсів для швидкого перерахування своєї підтримки.

Таким чином «БФ Сергія Притули» поєднав в проєкті «Бонусна броня» декілька методів фандрайзингу, це індивідуальні внески, де кожна особа за бажанням може перерахувати бонуси та індивідуальний фандрайзинг це залучення партнерів та бізнесу.

В порівнянні із попереднім фондом МБФ «Повернись живим» не відстає в прогресуванні своїх проєктів використовуючи методи фандрайзингу. До прикладу можна привести проєкт «Ліга розвідки» де спільно з групою 1+1 media зібрано понад 10 млн грн на 10 БПЛА «Лелека-100». Ця подія являє собою яскравий приклад застосування подієвого та корпоративного фандрайзингу [3].

Слід відзначити ефективне використання теле- та поштового фандрайзингу обома фондами, адже підтвердженням цього є наявність деяких спільних партнерів, серед яких – COMFY, Нова пошта, Приватбанк, Аптека АНЦ. Отже, обидва фонди активно залучають партнерів через поштовий фандрайзинг та телефандрайзинг, отримують великі суми від донатів, використовуючи метод індивідуальних внесків.

Активне застосування фандрайзингу ми спостерігаємо в МБФ «Повернись живим». Команда фонду усвідомила наскільки важливими і ефективними для благодійності є інтернет-ресурси та заручилася підтримкою донорами ІТ-компаній ще з 2014 р.

Фандрайзинг дав свої плоди для фонду, адже впродовж восьми років їхня команда всіляко допомагала ЗСУ і вже після відокремлення даного напрямку українці мали розуміння кому довірити свої донати. Підтвердженням цього є колосальні суми, які фонд зібрав за перші дні повномасштабного воєнного вторгнення. Але команда Фонду одержала довіру українців ще до війни.

На увагу заслуговує і «БФ Сергія Притули», який 23 вересня 2022 р. разом з компанією OLX Україна стали стратегічними партнерами й запустили першу фандрайзинг-платформу для NEST [1].

Існує декілька загальних правил успішного фандрайзингу:

1. Спробуйте знайти донорів навколо себе, встановити знайомство з ними і поступово роз'яснювати їм сутність власних проєктів.
2. Грантодавці дають гроші не організаціям, а людям. Варто встановити міцні зв'язки зі службовцями організацій, тому що тільки так можливо забезпечити довгострокове фінансування власної організації.
3. Необхідно навчитися дякувати грантодавцю, навіть якщо не отримано підтримки. Цим демонструється повага до донора, зміцнюються відносини.
4. Для професійного фандрайзингу, варто обов'язково присвячувати йому кілька годин щодня. У багатьох організаціях з'являються спеціальні посади, на які беруть службовця, в коло обов'язків якого входить розсилка інформації за проєктами, дзвінки донорам, зустрічі з ними, листування із зарубіжними фондами; в інших – існують відділи.
5. Необхідно практикуватися в фандрайзингу.
6. Потрібно навчитися правильно систематизувати інформацію про донорів (картки, база даних і т.і.) і виходити з ними на контакт.
7. Варто вміти швидко змінювати суть проєкту. Оскільки є загроза, що до моменту розгляду заявки донором, її ідеї вже застаріли.
8. Ніколи не можна переривати зв'язок з грантодавцем.
9. Доцільно повідомляти про себе тільки правду [4].

Обидва фонди успішно застосовують подієвий фандрайзинг, тобто організовують події з цікавим наповненням, щоб притягнути якомога більшу аудиторію. Так, ГО «Повертайся живим» реалізували проєкт «Спортивні амбасадори» у травні-жовтні 2023 р. у співпраці з ГО «Ігри Invictus Ukraine» за підтримки Посольства США в Україні. Команда проєкту організовувала спортивні змагання, метою яких були реабілітація воєнних ветеранів та повернення їх до повноцінного життя. Після завершення аналізу організація провела опитування серед 17 учасників, щоб визначити, як проєкт вплинув на їхнє життя, плани на майбутнє та які перешкоди вони бачать перед собою.

«Спортивні амбасадори» – це не лише можливість залучити ветеранів як думок-мейкерів до популяризації адаптивного спорту в різних регіонах та громадах, а й приклад переваг присутності ветерана в спільноті людей зі схожим життєвим досвідом існування, мотивація та життя в цілому.

В інтернеті неодноразово зустрічався соціальний ролик С. Притули в соціальних мережах. Він використовував один із найвідоміших форматів – аукціон. Картина М. Приймаченко «Квіти виросли біля четвертого блоку», панама О. Псюка та приз Kalush Orchestra з Євробачення сумарно зібрали $1,7 млн. З 27 травня по 3 червня 2022 р. аукціонний дім GOLDENS

спільно з МБФ «Повернись живим» та за підтримки юридичної компанії «Juscutum» провели благодійний аукціон «Мистецтво може допомогти», мета якого – зібрати кошти на підтримку ЗСУ та поранених воїнів.

Варто зазначити, що в своїй діяльності фонди також використовують метод солофандрайзингу – залучення у проєктах підтримки від відомих осіб. Яскравим прикладом є «БФ Сергія Притули», який застосував підтримку блогера С. Стерненка, а до підтримки МБФ «Повернись живим» включався І. Лаченков.

Спираючись на весь вищеописаний матеріал можна дійти висновку, що обидва фонди використовують всю екосистему методів фандрайзингу на максимум. Доречний вибір та використання методів фандрайзингу для цих БФ і стали ключовим елементом успіху їхньої діяльності.

Список використаних джерел

1. Благодійний фонд Сергія Притули : офіційний сайт. URL: https://prytulafoundation.org.
2. Глєбова А. О. Сучасні теоретичні та практичні аспекти процесу організації фінансування соціально важливих проєктів на основі фандрайзингу. *Проблеми економіки*. 2013. № 4. С. 206-211.
3. Міжнародний благодійний фонд «Повернись живим»: офіційний сайт. URL: https://savelife.in.ua.
4. Фандрайзинг – де використовуються методи фандрайзинга? *Бізнес і гроші.* 07 вересня 2020. URL: https://publish.com.ua/ biznes/fandrajzing-de-vikoristovuyutsya-metodi-fandrajzinga.html#fandraizynh-shcho-tse (дата звернення: 16.09.2025).

БУЛИЩЕНКО Д.В.
магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СЕРГА Т.О.
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри «Соціальної робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: ФАКТОРИ, ФОРМИ ТА НАСЛІДКИ

Домашнє насильство є однією з найгостріших соціальних проблем сучасного суспільства, яка отримала своє чітке правове закріплення в українському законодавстві. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає його як діяння фізичного, сексуального, психологічного чи економічного характеру, що відбуваються у межах сім'ї, спільного проживання або між особами, які перебувають чи перебували у

близьких стосунках, незалежно від їхнього офіційного статусу. При цьому законодавство підкреслює, що домашнє насильство охоплює не лише активні дії, а й бездіяльність, а також погрози їх вчинення. Водночас у Кримінальному кодексі особливу увагу приділено умисному і систематичному характеру таких дій, які завдають шкоди фізичному і психічному здоров'ю постраждалої особи, призводять до страждань, емоційної залежності та суттєвого погіршення якості її життя [1].

Серед ключових чинників варто відзначити соціально-економічні умови, оскільки фінансова нестабільність, бідність, безробіття чи борги створюють середовище підвищеної напруги у родині. У таких випадках агресія може ставати способом компенсації власної безпорадності та засобом утвердження контролю в стосунках. Важливим є і культурний вимір, адже у суспільствах, де традиційно підтримується патріархальна модель, толерується нерівність між чоловіком і жінкою та зберігається уявлення про «перевагу» однієї статі над іншою, ризик домашнього насильства зростає. Наявність стереотипів, що виправдовують агресивну поведінку, також сприяє відтворенню цього явища з покоління в покоління.

Не менш вагомими є психологічні та особистісні фактори. Досвід насильства у дитинстві, спостереження за агресивними моделями поведінки у батьківській сім'ї, часто формує у людини переконання про прийнятність такої поведінки у власних стосунках. Алкогольна чи наркотична залежність також виступає каталізатором агресії, знижує контроль над емоціями та провокує імпульсивні дії. Деякі дослідники відзначають, що схильність до насильницької поведінки може бути пов'язана із психічними розладами, низьким рівнем емоційного інтелекту чи нездатністю конструктивно долати стрес.

Варто враховувати і макросоціальні обставини. Політична та економічна нестабільність, війна, соціальні потрясіння створюють атмосферу загальної невизначеності та тривоги, що відбивається і на внутрішньосімейних стосунках. У таких умовах насильство може виступати як спроба компенсувати втрату контролю над зовнішнім світом через підпорядкування найближчого оточення. Недосконалість правових механізмів, відсутність дієвої системи захисту постраждалих та байдужість суспільства також сприяють тому, що агресори залишаються безкарними, а насильство сприймається як приватна справа сім'ї [2, с. 47-53].

Домашнє насильство проявляється у різних формах, кожна з яких завдає шкоди людині й має свої специфічні наслідки. Фізичне насильство є найбільш помітною і водночас найтрагічнішою формою домашнього насильства, адже воно безпосередньо загрожує життю, завдає тілесних ушкоджень: побиття, удари, штовхання, щипання, душіння, нанесення

опіків, використання предметів чи зброї з метою заподіяння шкоди. Важливо наголосити, що фізичне насильство охоплює не лише очевидні дії, які залишають сліди на тілі, а й спроби обмежити свободу руху, насильницьке утримування, позбавлення сну чи їжі, що також становлять серйозну загрозу для фізичного і психічного благополуччя людини.

Цей вид насильства має руйнівний вплив не лише на стан здоров'я людини, але й на її психологічний стан, адже постійний страх перед повторними нападами формує відчуття безсилля, тривожності та залежності. Досвід фізичного насильства у сім'ї часто має довготривалі наслідки, оскільки травматичні переживання позначаються на поведінці, самооцінці й навіть на фізичному розвитку дітей, які є свідками чи постраждалими внаслідок таких дій. З огляду на це фізичне насильство розглядається не лише як злочин проти конкретної особи, а й як загроза для суспільства в цілому, оскільки воно відтворює цикл насильницької поведінки у наступних поколіннях.

Психологічне насильство є однією з найтриваліших і водночас найскритніших форм домашнього насильства, адже воно часто залишається непоміченим для оточення, але має глибокий і руйнівний вплив на психіку постраждалої особи. Воно проявляється у систематичному приниженні, образах, постійній критиці, залякуванні та погрозах, а також у контролі над особистим життям, ізоляції від родини, друзів та соціального оточення. Такі дії формують у постраждалої людини відчуття безпорадності, страху, постійної тривоги та емоційної залежності від кривдника.

Вплив психологічного насильства виходить за межі конкретних моментів конфлікту, адже його наслідки можуть бути довготривалими та проявлятися у депресивних станах, панічних атаках, порушеннях сну, зниженні самооцінки та проблемах із соціальною адаптацією. Діти, які стають свідками психологічного насильства, часто переймають модель поведінки агресора або ж формують власні страхи та комплекси, що згодом відтворює цикл насильства у майбутньому. Психологічне насильство, на відміну від фізичного, не залишає видимих слідів, однак його руйнівна сила проявляється у втраті внутрішньої свободи, самоповаги та здатності до нормальних міжособистісних стосунків.

Чи не найстрашніша форма домашнього насильства – сексуальне насильство. Воно порушує найінтимніші права та межі особистості, завдаючи як фізичної, так і психоемоційної шкоди. До нього належать будь-які примусові або небажані сексуальні дії, дотики, домагання чи інші форми примусу до сексуальних контактів у межах сім'ї або партнерських стосунків. Воно може проявлятися як у вигляді фізичного насильства під

час статевого акту, так і у формі психологічного тиску, шантажу чи погроз, що змушують потерпілу особу погоджуватися на дії, яких вона не бажає.

Наслідки сексуального насильства виходять далеко за межі конкретного інциденту, формуючи глибокі психологічні травми, відчуття сорому, провини та страху. Люди можуть страждати від депресії, тривожних станів, порушень сну, зниження самооцінки, а іноді і від психосоматичних захворювань. У поєднанні з іншими видами насильства сексуальне насильство підсилює контроль кривдника над постраждалою, посилюючи її залежність і почуття безвиході. Крім того, діти, які стають свідками або особисто зазнають сексуального насильства в сім'ї, зазвичай отримують серйозні психоемоційні травми, що можуть відтворюватися у їхніх власних стосунках у майбутньому.

І ще одна, відмінна форма домашнього насильства – це економічне насильство. Хоча його прояви часто залишаються непомітними для сторонніх, ця форма насилля також є достатньо серйозною. Воно полягає у контролі або обмеженні доступу особи до фінансових ресурсів, забороні працювати, примусовому розпорядженні заробітком або майном, а також у нав'язуванні залежності від кривдника у матеріальному плані. Така форма насильства позбавляє постраждалу особу автономності, робить її фінансово залежною і часто змушує залишатися у відносинах, навіть коли існує небезпека для життя та здоров'я.

Наслідки економічного насильства проявляються як у безпосередній матеріальній незахищеності, так і у психологічному стані людини, що страждає. Втрата контролю над власним життям, обмеження можливостей реалізувати себе та свої потреби викликають відчуття безпорадності, тривожності та залежності від кривдника. Економічна залежність ускладнює доступ до правової та соціальної підтримки, обмежує можливості залишити насильницькі стосунки і сприяє відтворенню циклу насильства у родині. Саме тому економічне насильство розглядається як один із ключових чинників, що утримує постраждалого індивіда у стані вразливості та беззахисності, доповнюючи інші форми насильства і підсилюючи їхній руйнівний вплив [3, с. 141].

Як показує статистика, саме жінки складають основний прошарок постраждалих внаслідок домашнього насилля. Завдяки аналізу судових рішень стосовно домашнього насильства, котрий представлений у аналітичному звіті БО «Марш Жінок» щодо судових рішень у справах про домашнє насильство (2019-2023), ми бачимо чіткі цифри, котрі показують реальну картину того, що жінки є основними постраждалими під час вчинення домашнього насилля: у 2023 році на 131 постраждалих чоловіків прийшлося 1599 постраждалих жінок. Це більш ніж в 12 разів більше [4].

Наслідки домашнього насильства для жінок, які найчастіше стають його жертвами, є багатовимірними та охоплюють фізичну, психологічну, соціальну та економічну сфери життя. Фізичні наслідки можуть бути як очевидними – синці, порізи, переломи, травми внутрішніх органів, так і відкладеними у часі, включаючи хронічні захворювання, порушення сну, головні болі та проблеми з опорно-руховим апаратом. Систематичне фізичне насильство створює постійну загрозу життю, а поєднання з іншими формами насильства ще більше поглиблює шкоду для здоров'я.

Психологічні наслідки є не менш серйозними. Жінки, які зазнали насильства, часто стикаються з тривожними та депресивними станами, низькою самооцінкою, почуттям провини і сорому, емоційною залежністю та постійним страхом перед кривдником. Тривала психологічна травма може призвести до розвитку посттравматичного стресового розладу, панічних атак або порушень соціальної адаптації. Насильство також негативно впливає на соціальні зв'язки – жінки можуть відчувати ізоляцію, втрату підтримки родини та друзів, оскільки агресор часто контролює їхнє спілкування.

Економічні наслідки проявляються у втраті фінансової незалежності та можливості реалізувати себе, що ускладнює доступ до житла, освіти та медичної допомоги. Це створює ситуацію, коли жінка змушена залишатися у небезпечних стосунках через матеріальну залежність. У сукупності всі ці наслідки не лише руйнують особисте життя жінки, а й підривають її здатність до самореалізації, соціальної активності та повноцінного функціонування в суспільстві, відтворюючи цикл насильства у родині та загрожуючи наступним поколінням [5, с. 12].

Отже, домашнє насильство є складним соціальним явищем, яке виникає під впливом різних факторів і має глибокі негативні наслідки для постраждалих та їхнього оточення. Його існування підкреслює важливість розвитку ефективних механізмів запобігання та реагування, а також необхідність системного підходу до підтримки постраждалих осіб і створення безпечного середовища у сім'ях і суспільстві в цілому. Усвідомлення масштабів проблеми та факторів, що її породжують, є ключем до формування політики, спрямованої на зменшення ризиків насильства та забезпечення захисту прав і гідності людини.

Список використаних джерел

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 2018 р. № 2229-VIII. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text (дата звернення: 05.09.2025).
2. Явор О. А. Закономірності розвитку сімейної медіації в зарубіжних країнах та на Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство : електронне наукове видання.* 2021. № 5. С. 47-53.

3. Толкач А. М. Латентність домашнього насильства / А. М. Толкач, К. Б. Мишаста. *Аналітичне-порівняльне правознавство* / редкол.: Ю. М. Бисага (голов. ред.), В. В. Заборовський, Д. М. Бєлов, С. Б. Булеца та ін.; ДВНЗ «УжНУ». Ужгород, 2023. № 2. С. 141-146.
4. Аналітичний звіт щодо судових рішень у справах про домашнє насильство (2019-2023). БО «Марш жінок» : веб-сайт. URL: https://marshzhinok.com.ua/analitychnyj-zvit-shhodo-sudovyh-rishen-u-spravah-pro-domashnye-nasylstvo-2019-2023/ (дата звернення: 05.09.2025).
5. Нестеренчук В. В. Домашнє насильство над жінками як об'єкт соціальної роботи. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика : науковий журнал.* 2019. С. 12-20.

ВІХЛЯЄВА Я.Є.
аспірантка, старший викладач кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СУПЕРВІЗІЯ ТА ІНТЕРВІЗІЯ ЯК ЕФЕКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФІЛАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Супервізія – це систематичний процес професійного контролю, підтримки та розвитку спеціаліста через обговорення його робочих випадків із більш досвідченим колегою або фахівцем-супервізором. Вона є важливою складовою професійного росту та запобігання професійному вигоранню, оскільки забезпечує простір для рефлексії, емоційного розвантаження і корекції діяльності.

У контексті профілактики вигорання супервізія виконує кілька ключових функцій:

Професійна підтримка: соціальний працівник отримує можливість поділитися складними випадками, висловити переживання і тривоги, що знижує внутрішнє напруження.

Освітня функція: супервізор допомагає розвивати навички, усвідомити ефективні стратегії роботи, підвищити компетентність.

Контроль якості роботи: аналіз ситуацій з урахуванням професійних стандартів допомагає уникати помилок і зменшує стрес, пов'язаний із невизначеністю.

Рефлексія: супервізія стимулює усвідомлене ставлення до власних професійних дій і емоційних реакцій, що сприяє емоційному балансу.

Існують різні формати супервізійної роботи, які можуть застосовуватися залежно від специфіки організації та потреб соціальних працівників:

Індивідуальна супервізія – приватна консультація, що забезпечує максимальну конфіденційність і фокус на персональних проблемах працівника.

Групова супервізія – робота з невеликою групою колег, яка дозволяє отримати ширший спектр думок і підтримку від колективу.

Командна супервізія – інтегрує аналіз роботи всієї команди, покращує взаємодію між учасниками, сприяє формуванню здорової організаційної культури.

Дистанційна супервізія – актуальна в умовах обмеженого фізичного доступу до фахівця; використання онлайн-платформ не знижує ефективність за умови належної організації процесу.

Інтервізія – це форма професійного самоконтролю, де фахівці рівного рівня без офіційного керівництва супервізора взаємно обговорюють складні робочі випадки, діляться досвідом і надають один одному підтримку. Вона виконує важливу роль у профілактиці вигорання, оскільки:

– забезпечує регулярний обмін досвідом і навичками;

– створює відчуття спільності, зменшуючи ізоляцію працівника;

– сприяє формуванню колегіальної культури, де помилки розглядаються як можливість навчання, а не як підстава для осуду;

– допомагає виявити «сліпі зони» у професійній діяльності, які можуть бути джерелом стресу.

Дослідження психологів і соціальних працівників свідчать, що регулярна участь у супервізії та інтервізії має такі позитивні наслідки:

1. Зниження емоційного виснаження: працівники отримують можливість розвантажитися, поділитися переживаннями та отримати підтримку.

2. Підвищення особистісної ефективності: через аналіз власної діяльності і отримання зворотного зв’язку покращується якість професійних дій.

3. Зміцнення мотивації та задоволення від роботи: усвідомлення власного прогресу і підтримка колег стимулює професійне зростання.

4. Запобігання розвитку деперсоналізації і зниження почуття досягнень: обговорення складних емоційних станів та отримання допомоги зменшує ризики цих симптомів вигорання.

Для максимальної ефективності супервізійної та інтервізійної практики рекомендується:

1. Впровадити регулярні супервізійні сесії з чітким графіком (наприклад, раз на місяць або частіше за потреби).

2. Забезпечити доступність кваліфікованих супервізорів, які володіють як професійними, так і комунікативними навичками.

3. Формувати групи для інтервізії, керуючись принципом добровільності, рівності та конфіденційності.

Ще одним напрямком роботи є проведення балінтовських груп.

Балінтовські групи як ефективна технологія профілактики професійного вигорання соціальних працівників

Балінтовські групи – це особлива форма групової роботи з фахівцями допоміжних професій, метою якої є глибше розуміння емоційного змісту взаємодії між фахівцем та клієнтом, а також зниження психоемоційного навантаження спеціаліста. Вперше ця методика була запропонована британським психоаналітиком М. Балінтом у 1950-х роках як форма підтримки лікарів, однак з часом вона була адаптована для психологів, психотерапевтів, педагогів і соціальних працівників.

Основна мета балінтовських груп:

– забезпечити безпечний простір для обговорення складних випадків професійної взаємодії;

– виявити несвідомі механізми проєкції та контрпроєкції у стосунках із клієнтами;

– знизити рівень емоційного напруження та стресу;

– підтримати ідентичність фахівця як допомагаючого професіонала;

– сприяти професійному зростанню через рефлексивне осмислення власної практики.

Принципи роботи балінтовської групи:

1. Регулярність – зустрічі відбуваються систематично (зазвичай 1 раз на 2 тижні або щомісяця).

2. Фокус на стосунках – увага зосереджена не лише на проблемі клієнта, а на переживаннях фахівця щодо цієї ситуації.

3. Безоцінність – усі учасники групи утримуються від порад і оцінок, зосереджуючись на розумінні почуттів і динаміки стосунків.

4. Провідник (модератор) – групу веде підготовлений фасилітатор, часто психолог або супервізор, який підтримує рамки і фокус групи.

5. Анонімність і конфіденційність – є основою безпеки і відкритості групової роботи.

Структура балінтовської сесії:

1. Один з учасників розповідає про випадок взаємодії з клієнтом, що викликав труднощі.

2. Група уточнює факти, ставить запитання.

3. Учасники озвучують свої емоції, уявлення, фантазії, асоціації.

4. Обговорення фокусується на відносинах «соціальний працівник – клієнт» та пов'язаних почуттях.

5. Після завершення – короткий зворотній зв'язок.

Значення балінтовських груп для профілактики вигорання:

– зниження рівня тривоги, фрустрації та емоційного виснаження, пов’язаного з професійними труднощами;

– зменшення ризику деформації професійної ідентичності, що виникає внаслідок тривалого стресу або почуття безсилля;

– покращення командної взаємодії та довіри в колективі;

– формування навичок рефлексії, активного слухання та емпатичного розуміння як інструментів професійного самозбереження.

У європейських країнах балінтовські групи є частиною обов’язкової практики у роботі соціальних служб. В Україні ця форма підтримки тільки починає розвиватися, однак успішні приклади її впровадження вже є у межах проєктів психосоціальної підтримки (наприклад, у Норвезькій раді у справах біженців, Міжнародному Червоному Хресті, благодійних фондах тощо).

Запровадження балінтовських груп у діяльність соціальних працівників дозволяє створити сталу систему емоційної гігієни та професійної підтримки, що є одним із ключових чинників профілактики професійного вигорання.

Отже, профілактика і подолання проявів професійного вигорання соціальних працівників залишається одним із пріоритетних завдань управлінських структур, держави в цілому, оскільки саме від цих характеристик залежить продуктивність та ефективність праці спеціалістів, якість соціальних послуг, що надаються клієнтам, а також загальний рівень благополуччя фахівців, які постають одними з ключових суб’єктів надання допомоги і підтримки населенню.

Список використаних джерел

1. Рідкодубська Г. А. Професійне вигорання соціальних працівників. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки.*2020. № 1(34). С. 266-271.
2. Поліщук В.А. Формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної роботи: системний підхід. *Соціальна робота та соціальна освіта. 2022.* Вип. 2 (9). С. 281-288.
3. Михайленко О.В. Професійне вигорання у діяльності фахівців соціально-виховної роботи. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка Серія. Педагогічні науки*. 2023. № 23 (179). С. 72-80.

ВІХЛЯЄВА Я.Є.
аспірантка, старший викладач кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ТАРАН В.О.
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

КЕЙС-МЕТОД ТА РОЛЬОВІ ІГРИ У ПІДГОТОВЦІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників вимагає не лише засвоєння теоретичних знань, а й розвитку практичних умінь, здатності до критичного мислення, прийняття рішень у непередбачуваних ситуаціях, комунікаційної компетентності. Соціальна робота належить до професій «людина – людина», тому особливу роль відіграють інтерактивні методи навчання, які дозволяють студентам моделювати професійні ситуації, наближені до реальних.

Серед таких методів важливе місце посідають кейс-метод та рольові ігри, які визнані ефективними інструментами формування професійних компетентностей. У світовій педагогічній практиці вони активно застосовуються у підготовці фахівців з менеджменту, права, медицини, психології та інших сфер. Для соціальної роботи ці методи є особливо цінними, адже дають можливість відпрацювати навички взаємодії з клієнтами, аналізу складних життєвих ситуацій, пошуку ресурсів та прийняття рішень.

Кейс-метод (case study) – це метод навчання, який передбачає розгляд і аналіз конкретних практичних ситуацій («кейсів»), що містять проблемну ситуацію і потребують прийняття рішення. Основна мета полягає у розвитку вміння застосовувати теоретичні знання на практиці, аналізувати проблеми комплексно та пропонувати обґрунтовані рішення.

У соціальній роботі кейси можуть охоплювати такі теми:

- ситуації насильства у сім'ї;
- супровід сімей у складних життєвих обставинах;
- підтримка дітей з особливими освітніми потребами;
- робота з внутрішньо переміщеними особами;
- профілактика професійного вигорання соціальних працівників.

Кейс може бути представлений у вигляді опису реальної або змодельованої ситуації з достатньою кількістю деталей: інформація про клієнта, умови життя, соціальне оточення, конфлікт чи проблему, а також можливі варіанти дій спеціаліста.

Переваги кейс-методу:

1. Розвиток критичного мислення. Студенти вчаться аналізувати інформацію, бачити суперечності, ставити уточнюючі запитання.

2. Формування навичок прийняття рішень. Необхідність обрати оптимальне рішення серед кількох можливих.

3. Розвиток колективної роботи. Обговорення кейсів у групі стимулює навички комунікації, аргументації та командної співпраці.

4. Зв'язок із практикою. Студенти бачать, як теоретичні знання застосовуються в реальних умовах.

Сутність рольових ігор. Рольові ігри – це метод навчання, який передбачає відтворення студентами певних соціальних чи професійних ролей з метою моделювання реальної ситуації. Рольова гра дозволяє учасникам зануритися у контекст, відчути позицію іншої людини, тренувати професійну поведінку.

У соціальній роботі рольові ігри можуть включати:

- інтерв'ю з клієнтом;
- зустріч сім'ї з соціальним працівником;
- переговори між представниками різних служб;
- медіацію у конфліктних ситуаціях;
- групову психоедукацію.

Переваги рольових ігор:

1. Емпатія та розуміння клієнта. Студенти, граючи ролі клієнтів, краще розуміють їхні переживання та потреби.

2. Відпрацювання комунікативних навичок. Можливість практикувати активне слухання, підтримувальні висловлювання, невербальну комунікацію.

3. Безпечне середовище для помилок. Студенти можуть експериментувати з різними стратегіями поведінки без ризику нашкодити реальним людям.

4. Формування впевненості. Повторення типових сценаріїв допомагає почуватися більш підготовленими у реальній роботі.

Особливо ефективним є інтегрований підхід, коли аналіз кейсу поєднується з рольовою грою. Наприклад, студенти спочатку аналізують опис ситуації сім'ї, що перебуває у кризі, визначають проблеми та ресурси, а потім відтворюють зустріч соціального працівника з клієнтом. Така

комбінація дозволяє не лише зрозуміти теоретичні аспекти, а й практично відпрацювати навички комунікації, оцінки та планування допомоги.

Методичні аспекти використання:

1. Підготовка кейсу. Викладач має обрати актуальну тему, яка відповідає навчальній програмі, та створити опис ситуації з реалістичними деталями.

2. Формулювання завдань. До кейсу додаються питання: визначити проблему, окреслити можливі стратегії дій, оцінити ризики, скласти план допомоги.

3. Організація рольової гри. Студенти отримують ролі (соціальний працівник, клієнт, член родини, представник служби) та короткі інструкції.

4. Обговорення. Після виконання вправи важливим є рефлексивний етап: що вдалося, які труднощі виникли, які навички потребують розвитку.

5. Зворотний зв'язок. Викладач надає коментарі, акцентує на сильних сторонах і зонах росту студентів.

Виклики та обмеження. Хоча кейс-метод і рольові ігри мають багато переваг, існують і певні труднощі:

- потреба у значній підготовці викладача;
- необхідність часу на опрацювання кейсу й обговорення;
- ризик формального виконання ролей без глибокого занурення;
- потреба у створенні безпечної та довірливої атмосфери в групі.

Подолання цих труднощів можливе за умови системного використання інтерактивних методів, підтримки викладачем творчої атмосфери та залучення студентів до розробки кейсів.

У майбутньому застосування кейсів та рольових ігор у підготовці соціальних працівників може розвиватися у кількох напрямках:

1. Використання цифрових технологій. Створення електронних кейсів, симуляцій та віртуальних рольових ігор.

2. Міжнародний обмін досвідом. Використання кейсів з практики соціальної роботи інших країн.

3. Співпраця з практичними установами. Створення кейсів на основі реальних ситуацій у соціальних службах.

4. Розширення супервізійних практик. Використання рольових ігор для підготовки до професійної супервізії.

Кейс-метод та рольові ігри є потужними інструментами підготовки соціальних працівників. Вони дозволяють студентам не лише здобути знання, але й розвинути практичні компетентності, які є основою ефективної професійної діяльності.

Поєднання аналізу ситуацій і моделювання реальної взаємодії з клієнтами створює навчальне середовище, максимально наближене до

умов майбутньої роботи. Це сприяє розвитку емпатії, комунікаційних навичок, критичного мислення та професійної рефлексії.

У сучасних умовах, коли соціальні працівники мають справу з багатьма викликами – війною, міграцією, бідністю, насильством – якісна підготовка спеціалістів стає запорукою ефективної соціальної підтримки. Саме тому кейс-метод і рольові ігри повинні займати провідне місце в освітньому процесі підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

Список використаних джерел

1. Мачинська Н. Case метод – один із інтерактивних методів професійної підготовки майбутніх фахівців. *Соціальна робота : становлення, перспективи, розвиток*. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції*, 5-6 червня 2020 р.; [за заг. ред.: Нагірняка М.Я.]. Львів : ЛДУ БЖД, 2020. 285 с.
2. Каро Г. Формування професійних компетентностей майбутніх соціальних працівників в процесі професійно-орієнтованої практики. *Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції*, 5-6 червня 2020 р.; [за заг. ред.: Нагірняка М.Я.]. Львів : ЛДУ БЖД, 2020. 285 с.
3. Євдокимова І. А., Бутиліна О. В. Соціальна робота в Україні : спроба прогнозування. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи.* 2021. Вип. 81. С. 82-87.

ВІХЛЯЄВА Я.Є.
аспірантка, старший викладач кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЩЕРБИНА С.С.
кандидат соціологічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПІДХОДИ

Проблематика психічного здоров'я в сучасному світі набуває дедалі більшої актуальності. Глобальні соціальні трансформації, воєнні конфлікти, економічні кризи, масова міграція, пандемії та інші виклики призводять до значного зростання кількості людей із психоемоційними розладами. Всесвітня організація охорони здоров'я зазначає, що кожна восьма людина у світі стикається з проблемами психічного здоров'я, і ця тенденція невпинно зростає.

В Україні питання психічного здоров'я набуло особливої гостроти у зв'язку з війною, вимушеним переміщенням мільйонів людей, втратою близьких, житла, роботи, а також через високий рівень стресу та тривоги у суспільстві. У таких умовах соціальна робота стає ключовим інструментом підтримки вразливих категорій населення, оскільки саме соціальні працівники найчастіше перебувають у безпосередньому контакті з людьми, що опинилися у кризових життєвих обставинах.

Традиційно соціальна робота спрямована на підтримку особистості, сім'ї чи спільноти у подоланні труднощів, відновленні соціальних функцій, досягненні кращої якості життя. Проте сьогодні дедалі чіткіше усвідомлюється, що без урахування психічного здоров'я клієнта неможливо досягти сталого позитивного результату.

Психічне здоров'я включає не лише відсутність психічних розладів, а й здатність людини ефективно функціонувати, підтримувати стосунки, справлятися зі стресом та брати участь у житті суспільства. Для соціального працівника це означає необхідність комплексного підходу, що враховує емоційний стан, когнітивні ресурси та здатність до саморегуляції клієнта.

Соціальні працівники, які володіють знаннями та навичками у сфері психічного здоров'я, можуть ефективніше надавати підтримку клієнтам, орієнтувати їх на доступ до психологічних, психіатричних чи медичних послуг, здійснювати кризове втручання та сприяти формуванню культури ментального благополуччя у громаді.

Сучасні виклики для психічного здоров'я.

1. Війна та посттравматичний стрес.

Українське суспільство сьогодні зіштовхується з масштабними травматичними подіями. Велика кількість дітей, підлітків, дорослих і людей похилого віку зазнали втрат, стали свідками або учасниками насильства, пережили окупацію чи вимушену евакуацію. Це зумовлює різке зростання випадків ПТСР, депресій, тривожних розладів.

2. Міграційні процеси та ВПО.

Мільйони українців були змушені покинути свої домівки. Внутрішньо переміщені особи стикаються з невизначеністю, економічними труднощами, дискримінацією, що посилює психологічну напругу.

3. Фінансово-економічна нестабільність.

Втрата роботи чи доходу безпосередньо впливає на самооцінку людини, її відчуття безпеки та впевненості у майбутньому.

4. Соціальна ізоляція та цифрова залежність.

Розвиток технологій, з одного боку, полегшує доступ до інформації й підтримки, а з іншого – сприяє підвищенню рівня залежності від соціальних мереж, що може формувати тривожність і відчуття самотності.

5. Стигматизація психічних розладів.

Попри зміни у суспільстві, тема психічного здоров'я досі супроводжується стереотипами. Люди нерідко уникають звернення по допомогу через страх осуду.

Соціальний працівник у сучасних умовах виконує декілька ключових функцій. А саме:

Психоедукація. Ознайомлення клієнтів із базовими знаннями про психічне здоров'я, поширеність розладів, шляхи подолання труднощів.

Раннє виявлення проблем. Соціальний працівник, який має контакт із сім'ями чи окремими особами, може помітити перші симптоми емоційного виснаження або кризових станів.

Кризове втручання. У випадках загрози життю чи здоров'ю клієнта (суїцидальні наміри, насильство, гострі травматичні реакції) соціальний працівник є першою ланкою допомоги.

Перенаправлення до фахівців. Важливою є здатність орієнтувати клієнта у системі психологічних і медичних послуг.

Розвиток ресурсів. Соціальний працівник допомагає людині виявити власні сили, соціальні зв'язки та зовнішні ресурси, які сприяють стабілізації стану.

Сучасні підходи у соціальній роботі, пов'язані з психічним здоров'ям.

1. Ресурсно-орієнтований підхід.

Він передбачає фокус на сильних сторонах людини, а не лише на її проблемах. Завдяки цьому клієнт відчуває підтримку та здатність самостійно долати труднощі.

2. Травма-інформований підхід.

Соціальні працівники повинні враховувати, що велика кількість клієнтів пережили травматичний досвід. Це означає чутливість до проявів травми, уникання повторної ретравматизації та створення безпечного середовища.

3. Мультидисциплінарна взаємодія.

Ефективна допомога можлива лише у співпраці соціальних працівників із психологами, психіатрами, лікарями, педагогами, юристами. Така модель дозволяє надавати комплексну підтримку.

4. Арттерапевтичні та креативні методи.

Використання малювання, музики, руху, казкотерапії стає особливо ефективним у роботі з дітьми, підлітками та дорослими, які мають труднощі з вербалізацією почуттів.

5. Цифрові інструменти підтримки.

Онлайн-консультації, мобільні додатки для самодопомоги, групи підтримки у соцмережах стають важливим елементом соціальної роботи.

Розширення системи підготовки соціальних працівників. Необхідні курси та тренінги, присвячені психічному здоров'ю, кризовим втручанням, технікам стабілізації.

Державна політика у сфері психічного здоров'я. Важливо, щоб соціальні працівники були інтегровані у Національну програму з охорони психічного здоров'я.

Популяризація культури ментального здоров'я. Через ЗМІ, освітні заклади, громади варто формувати толерантне ставлення до проблем психіки.

Зміцнення міжвідомчої співпраці. Соціальна робота повинна будувати мости між освітою, медициною, правоохоронними структурами та громадськими організаціями.

Психічне здоров'я – це невід'ємна складова соціальної роботи, без якої неможливо говорити про ефективний супровід сімей і окремих осіб. Сучасні виклики – війна, міграційні процеси, економічна нестабільність – роблять тему психічного благополуччя ще більш пріоритетною.

Соціальні працівники повинні мати не лише традиційні навички соціальної підтримки, а й знання з психічного здоров'я, вміння вчасно реагувати на кризові ситуації, здійснювати психоедукацію та координувати роботу з іншими фахівцями.

Інтеграція травма-інформованого підходу, розвиток мультидисциплінарних команд, впровадження креативних методів та цифрових інструментів – усе це сприятиме підвищенню ефективності соціальної роботи й зміцненню психічного здоров'я суспільства загалом.

Список використаних джерел

1. Поліщук В.А. Формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної роботи: системний підхід. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. Вип. 2 (9). С. 281-288.
2. Євдокимова І. А. Соціальна робота в Україні: тенденції розвитку й проблеми в довоєнний період та в умовах війни з Росією. SOCIOПРОСТІР : *міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*.2022, № 12. С. 6-13.

3. Корнят В. Підготовка соціальних працівників до розв'язання проблем насильства у сучасному суспільстві. *Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції*, 5-6 червня 2020 р.; [за заг. ред.: Нагірняка М.Я.]. Львів : ЛДУ БЖД, 2020. 285 с.

ГАЙДУКОВА А.Г.
магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЩЕРБИНА С.С.
кандидат соціологічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ: ВИДИ, ФОРМИ ТА НАПРЯМИ

Волонтерство − це багатогранне й масштабне явище, що охоплює різні сфери діяльності. Його види можна класифікувати за різними критеріями: напрямком роботи, форматом участі, тривалістю та рівнем залучення. Крім того, волонтерська діяльність може мати як офіційний, так і неформальний характер [1, с. 37].

За напрямами діяльності волонтерство поділяють на кілька основних видів: соціальне, медичне, екологічне, культурне, спортивне, освітнє, цифрове (онлайн), а також волонтерство у сфері реагування на надзвичайні ситуації [1, с. 37].

Соціальне волонтерство передбачає надання допомоги вразливим категоріям населення: людям похилого віку, особам з інвалідністю, дітям-сиротам, малозабезпеченим родинам чи внутрішньо переміщеним особам. Такий вид діяльності спрямований не лише на матеріальну підтримку, а й на соціальну інтеграцію та емоційне благополуччя отримувачів допомоги.

Медичне волонтерство має на меті сприяння розвитку охорони здоров'я. Волонтери можуть залучатися до роботи у медичних закладах, брати участь у донорських акціях, організовувати просвітницькі заходи з профілактики захворювань, а також надавати психологічну підтримку пацієнтам і їхнім родинам.

Екологічне волонтерство спрямоване на охорону довкілля та формування екологічної культури суспільства. Воно включає прибирання громадських територій, висадку дерев, організацію акцій зі збору та сортування відходів, захист тварин і природних ресурсів.

Культурне волонтерство пов'язане з розвитком і популяризацією культури та мистецтва. Воно може проявлятися у допомозі під час організації фестивалів, виставок, концертів, збереженні культурної та історичної спадщини, підтримці місцевих мистецьких ініціатив.

Спортивне волонтерство полягає у залученні до проведення спортивних заходів: змагань, марафонів, турнірів. Волонтери допомагають у координації учасників і глядачів, забезпеченні логістики та інформаційної підтримки. Такий вид волонтерства сприяє розвитку масового спорту та популяризації здорового способу життя.

Освітнє волонтерство спрямоване на передачу знань і навичок. Воно охоплює проведення занять, тренінгів, курсів, наставництво для дітей і дорослих, підтримку у навчанні та підготовці до іспитів. Цей напрям сприяє розвитку людського потенціалу й забезпечує доступ до якісної освіти для ширшого кола осіб.

Цифрове (онлайн) волонтерство набуло особливої актуальності у сучасних умовах розвитку інформаційних технологій. Його зміст полягає у віддаленій підтримці проєктів: перекладі текстів, створенні цифрового контенту, адмініструванні спільнот, проведенні консультацій чи технічної допомоги.

Волонтерство у надзвичайних ситуаціях здійснюється у кризових обставинах: під час воєнних дій, стихійних лих або техногенних катастроф. Воно охоплює організацію евакуаційних заходів, надання гуманітарної допомоги, розподіл ресурсів, а також психологічну підтримку постраждалих.

Таким чином, кожен із наведених напрямів волонтерської діяльності має свої особливості, але всі вони спрямовані на задоволення суспільних потреб, розвиток громадянського суспільства та формування культури взаємодопомоги.

За форматом участі волонтерство поділяється на індивідуальне, групове та корпоративне, і кожен з цих форматів має свої особливості, специфіку залучення та організації діяльності.

Індивідуальне волонтерство передбачає, що людина самостійно долучається до певної діяльності чи проєкту. Волонтер може співпрацювати з організацією або діяти самостійно, обираючи зручний час та сферу допомоги. Такий формат надає особисту гнучкість та можливість реалізувати власні ініціативи. Проте індивідуальне волонтерство потребує від людини високої самодисципліни, відповідальності та здатності самостійно організувати свою діяльність.

Групове волонтерство ґрунтується на спільних діях декількох людей, об'єднаних спільною метою чи завданням. Воно може

реалізовуватися у вигляді волонтерських загонів, ініціативних груп, студентських чи молодіжних об'єднань. Такий формат сприяє розвитку командної роботи, взаємної підтримки та колективної відповідальності. Водночас групове волонтерство часто потребує більш чіткої координації та наявності лідера або координатора.

Корпоративне волонтерство здійснюється в межах компаній, установ чи організацій, які заохочують своїх працівників до участі у волонтерських проєктах. Це може бути як ініціатива самих працівників, так і складова корпоративної соціальної відповідальності бізнесу. Корпоративне волонтерство дозволяє мобілізувати значні ресурси, зміцнює імідж компанії та сприяє згуртованості колективу. Разом із тим воно вимагає стратегічного підходу та системної організації [2].

За критерієм тривалості волонтерська діяльність поділяється на короткострокове, довгострокове та проєктне волонтерство. Кожен із цих форматів має власні особливості організації, рівень залучення та характер впливу на суспільство й самого волонтера.

Короткострокове волонтерство передбачає участь у діяльності протягом обмеженого періоду часу − від кількох годин до кількох днів. Зазвичай воно пов'язане з проведенням окремих заходів, акцій, кампаній чи благодійних зборів. Перевагою цього формату є можливість швидко мобілізувати значну кількість людей, однак рівень залучення та довготривалий вплив обмежені.

Довгострокове волонтерство охоплює системну діяльність упродовж тривалого періоду − від кількох місяців до кількох років. Така участь забезпечує сталість і глибину впливу, дозволяє формувати стабільні програми підтримки, розвивати навички волонтерів та вибудовувати сталі відносини з цільовою аудиторією. Проте довгострокові проєкти потребують високого рівня відповідальності та значних організаційних ресурсів.

Проєктне волонтерство має на меті виконання конкретного завдання або досягнення визначеної мети в межах певного проєкту. Його особливістю є чітко визначені часові рамки, конкретні етапи та результат. Такий формат дозволяє поєднувати елементи як короткострокової, так і довгострокової участі, залежно від масштабів і тривалості проєкту [3].

Волонтерська діяльність може відрізнятися не лише форматом участі чи тривалістю, а й географічним масштабом. Виділяють три основні рівні: місцеве (локальне), національне та міжнародне волонтерство. Кожен із них має специфіку організації, залучення ресурсів та вплив на суспільство.

Місцеве (локальне) волонтерство здійснюється в межах конкретної громади, міста чи села. Воно спрямоване на задоволення локальних потреб, таких як допомога школам, дитячим будинкам, місцевим лікарням, прибирання територій, культурні та спортивні ініціативи. Локальне волонтерство має перевагу в оперативності та можливості безпосередньо оцінити результати своєї діяльності.

Національне волонтерство охоплює всю країну та зазвичай реалізується через державні або всеукраїнські організації, фонди чи ініціативи. Прикладами можуть бути національні благодійні кампанії, донорські акції, програми соціальної підтримки в різних регіонах. Національний рівень дозволяє координувати ресурси ширше, об'єднувати волонтерів із різних міст і забезпечувати більш системний вплив на суспільство.

Міжнародне волонтерство передбачає участь у діяльності за межами країни, часто у співпраці з міжнародними організаціями, фондами чи проєктами. Воно включає гуманітарні місії, допомогу під час глобальних криз, екологічні та освітні програми. Міжнародне волонтерство сприяє обміну досвідом, розвитку міжнародної солідарності та формуванню глобальної соціальної відповідальності [4].

Таким чином, волонтерська діяльність є різноманітною за формами, напрямами та масштабами, що дозволяє залучати учасників із різними інтересами та компетенціями. Класифікація видів волонтерства допомагає чітко визначати специфіку діяльності, цільові групи та завдання проєктів. Різні масштаби − локальний, національний і міжнародний − разом із соціальним, культурним, екологічним і гуманітарним спрямуванням сприяють ефективній реалізації волонтерського потенціалу, розвитку громадянської активності та зміцненню соціальних зв'язків.

Список використаних джерел

1. Колодій, Д. Волонтерство та його види. *Сучасні виклики соціально-політичного розвитку: політико-правові та соціально-економічні виміри : матеріали всеукраїнської студентської науково-практичної конференції*, м. Одеса, 24 травня 2024 року. Одеса : ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Центр соціально-політичних досліджень «Politicus», 2024. 82 с.
2. Горінов, П., Драпушко, Р. Волонтерська діяльність в Україні: соціально-правове дослідження : монографія. Київ : Державний інститут сімейної та молодіжної політики, 2022. 240 с.
3. Бондаренко, А., Вдовцов, Ю. Карітас. Посібник по роботі з волонтерами. Київ, 2021. 164 с.
4. Панченко, А. О. Волонтерська діяльність як одна із форм благодійної діяльності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2024. Вип. 84(2). С. 113-117.

ГНОЄВОЙ Ю.Г.
аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НАРКОЗАЛЕЖНИХ В УМОВАХ ВІЙНИ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЇ

Наркозалежність є однією з найбільш складних соціальних проблем сучасного суспільства. В умовах війни в Україні вона набула нових загрозливих вимірів, оскільки соціальна нестабільність, психологічна травматизація населення та зміни в соціальному середовищі підвищують ризики формування та загострення залежностей.

Ресоціалізація наркозалежних передбачає комплекс заходів соціальної, психологічної та медичної підтримки, спрямованих на відновлення соціальної та професійної активності людини. Війна вносить додаткові складнощі у цю роботу: обмеження ресурсів, зростання рівня стресу та травматизації, нестабільність родинних та соціальних зв'язків.

Ресоціалізація наркозалежних в умовах війни ускладнюється комплексом взаємопов'язаних соціальних, психологічних та організаційних факторів. Психологічна травматизація населення, що проявляється посттравматичним стресовим розладом, депресивними станами та тривогою, значно підвищує ризик зловживання психоактивними речовинами та потребує комплексної психосоціальної підтримки, враховуючи воєнні травми та емоційний стан пацієнта. Соціальна нестабільність, що супроводжується втратою житла, роботи, підтримки та розривом родинних зв'язків, ускладнює процес ресоціалізації, роблячи традиційні методи роботи менш ефективними. Додатково, обмежені ресурси реабілітаційних центрів, частково зруйнованих або змушених функціонувати у кризовому режимі, недостатнє фінансування, брак кваліфікованих спеціалістів та логістичні труднощі зменшують доступність послуг для наркозалежних осіб. В умовах війни зростає й ризик криміналізації цієї категорії населення, адже соціальна вразливість та обмежені можливості легальної зайнятості підвищують ймовірність залучення до кримінальних середовищ, що ускладнює процес ресоціалізації та потребує додаткових превентивних заходів [2].

Статистичні дані підтверджують актуальність проблеми. За останні роки відзначається зростання кількості звернень до реабілітаційних центрів серед осіб, що постраждали від воєнних дій, та зростання числа випадків рецидиву наркотичної залежності. Так, за даними Міністерства охорони

здоров'я та соціальних служб, понад 40% пацієнтів реабілітаційних центрів мають досвід психологічного травмування в умовах війни, що суттєво впливає на процес ресоціалізації. За даними Національного звіту щодо наркотичної ситуації в Україні 2024 року, на кінець 2023 року в Україні налічувалося 28 417 осіб, які вживають наркотичні та психотропні речовини ін'єкційним шляхом і мають в анамнезі інфекційні захворювання, такі як ВІЛ, гепатит В та С, туберкульоз. Загальна кількість осіб, які вживають наркотики в Україні, оцінюється від 1 до 1,5 мільйона, причому щорічно ця цифра зростає на 8-10 %. Дослідження Інституту психіатрії МОЗ України у 2023 році показало, що 63,7 % респондентів вживали наркотики хоча б раз у житті, а 31,8 % – за останні 12 місяців [1].

В умовах війни спостерігається значне зростання кількості нових споживачів наркотиків: за оцінками, близько 300 тисяч людей почали вживати психоактивні речовини в період воєнного часу. Ці дані підкреслюють актуальність теми ресоціалізації наркозалежних та необхідність розробки ефективних стратегій соціальної роботи для підтримки цієї категорії осіб.

Короткий огляд законодавчої бази та державних програм показує, що в Україні існує низка нормативних актів, що регулюють діяльність реабілітаційних центрів і соціальної роботи з наркозалежними, зокрема Закон України «Про соціальні послуги», Національна стратегія з наркополітики та програми Міністерства соціальної політики щодо підтримки ВПО та уразливих категорій населення. Державні ініціативи включають фінансування центрів реабілітації, навчальні програми для спеціалістів та заходи з інтеграції пацієнтів у соціум.

У відповідь на зазначені проблеми соціальна робота вимагає адаптації та розробки нових стратегій. Однією з ключових є психосоціальна підтримка з урахуванням воєнних травм, яка включає індивідуальні та групові психотерапевтичні методи, тренінги зі стресостійкості та емоційної регуляції. Другим важливим підходом є мультидисциплінарна робота, що передбачає координацію дій соціальних працівників, психологів, медичних фахівців та духовних наставників. Такий підхід забезпечує комплексне вирішення медичних, психологічних та соціальних проблем наркозалежних. Не менш важливою є громадська підтримка та самодопомога, що реалізується через групи взаємодопомоги, волонтерські ініціативи та залучення колишніх пацієнтів до реабілітаційного процесу. Це дозволяє відновлювати соціальні зв'язки та формувати відчуття приналежності до громади. Ще однією стратегією є адаптація методів ресоціалізації до умов воєнного часу, яка передбачає створення мобільних бригад соціальної роботи, онлайн-консультацій та

кризових центрів. Такий підхід забезпечує доступність допомоги навіть у складних та віддалених умовах. Не можна ігнорувати й державну політику та фінансову підтримку, що передбачає цільове фінансування програм ресоціалізації та інтеграцію їх у систему соціальної політики та кризового реагування [3].

Ресоціалізація наркозалежних в умовах війни потребує модернізації стратегій соціальної роботи та застосування комплексного підходу. Важливо враховувати специфіку воєнних травм, обмежені ресурси та соціальну нестабільність. Інтеграція психосоціальної підтримки, мультидисциплінарної роботи та громадських ініціатив дозволяє підвищити ефективність реабілітаційних заходів. Надання цільової державної підтримки та розвиток нових методів ресоціалізації створює умови для адаптації практики соціальної роботи до воєнного часу та повернення наркозалежних до активного соціального життя.

Список використаних джерел

1. Національний звіт щодо наркотичної ситуації в Україні 2024 року (за даними 2023 року), підготовлений Центром громадського здоров'я МОЗ України. URL: https://phc.org.ua/news/nacionalniy-zvit-schodo-narkotichnoi-situacii-v-ukraini-2024-za-danimi-2023-roku?utm_source=chatgpt.com.
2. Оберемок А.М. Система соціально-педагогічного супроводу співзалежних сімей в умовах реабілітаційних центрів для наркозалежних осіб. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2020. Вип. 92. С. 79-83.
3. Петрова Л. В. Психосоціальна підтримка залежних : методики та підходи. Львів : Центр психології та соціальної роботи, 2021. 240 с.

ГРИНЕВИЧ Ю.С.
аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

КУЗЬМІНА М.О.
доктор філософії зі спеціальності «Соціальна робота», доцент,
доцент кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Соціальні заклади в сучасній Україні стали не просто інституціями соціального захисту, а ключовими елементами гуманітарної інфраструктури, які відіграють провідну роль у забезпеченні базових прав

людини, підтримці уразливих груп та зміцненні соціальної згуртованості. Особливо гостро питання ефективного управління постало в умовах воєнного стану, внутрішнього переміщення мільйонів громадян, економічної нестабільності, руйнування соціальної інфраструктури.

Керівники соціальних установ стикаються з подвійним завданням: з одного боку – підтримувати стабільне функціонування організації, з іншого – швидко адаптуватися до нових викликів і кризових обставин. Здатність приймати управлінські рішення в умовах невизначеності, ефективно координувати команду, забезпечити міжвідомчу співпрацю та залучати зовнішні ресурси стала визначальним чинником успішної діяльності соціального закладу.

З огляду на це, дослідження особливостей управління соціальними установами в умовах сучасних трансформацій є надзвичайно актуальним як для наукової, так і для управлінської практики.

На сучасному етапі управління соціальними закладами ускладнюється низкою чинників, які водночас є і зовнішніми, і внутрішніми. До них належать воєнні дії, внутрішнє переміщення населення, скорочення фінансування з боку держави, кадровий дефіцит, вигорання персоналу, а також потреба у швидкому впровадженні нових форм та методів соціальної допомоги.

В умовах війни мотивація персоналу та управління кар'єрними стратегіями вимагають переосмислення. У центрі управлінської уваги має бути не лише продуктивність працівника, а й його емоційний стан, почуття безпеки, професійна ідентичність, що зазнає трансформацій [2].

Окрім того, керівники зіштовхуються з труднощами в управлінні багатопрофільними командами, у координації з партнерами з громадського сектору, міжнародними організаціями, а також у створенні механізмів антикризового реагування.

Сучасна управлінська практика в соціальних установах дедалі більше спирається на інноваційні моделі, які передбачають децентралізацію управління, цифровізацію процесів, гнучке планування та індивідуалізацію послуг. У дослідженні [1] описано реальні кейси з прифронтових регіонів, де соціальні працівники працюють у надзвичайно складних умовах, використовуючи мобільні платформи, онлайн-консультування, мультидисциплінарні бригади.

Інноваційні підходи передбачають також зміну управлінської парадигми: від ієрархічного адміністрування – до фасилітації та горизонтального лідерства. Успішні керівники демонструють здатність делегувати повноваження, будувати довіру в колективі, ефективно комунікувати в умовах стресу та інформаційного перевантаження.

Професійна компетентність керівника соціального закладу охоплює не лише знання у сфері менеджменту, а й володіння комунікативними, психологічними, правовими, стратегічними навичками. Професійний розвиток соціального працівника – це безперервний процес, який має бути підкріплений інституційною підтримкою, можливостями навчання та супервізії [4]. У свою чергу, формування професійної компетентності управлінців можливе лише за умов якісної підготовки у закладах вищої освіти, яка базується на соціальному партнерстві та реальному зануренні студентів у практичну діяльність [5]. Такий підхід дозволяє майбутнім керівникам ще в процесі навчання ознайомлюватися з сучасними управлінськими викликами.

Одним із найефективніших ресурсів управління соціальним закладом у період нестабільності є соціальне партнерство. Йдеться про співпрацю з органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, благодійними фондами, закладами освіти, міжнародними структурами. Така взаємодія дозволяє розширити доступ до ресурсів, координувати зусилля, забезпечити сталість соціальних послуг.

Як показує досвід, описаний у роботі Стадник А.Г. та ін. (2025), соціальні установи, які активно працюють у партнерстві з некомерційними організаціями, демонструють вищу ефективність та більшу здатність до інституційного виживання в умовах конфлікту [7]. При цьому партнерство не обмежується лише ресурсною підтримкою, а стає платформою для обміну досвідом, реалізації спільних програм і взаємного навчання.

Управління соціальним закладом неможливе без врахування психологічних аспектів – як у роботі з клієнтами, так і у внутрішній комунікації. В умовах війни, підвищеного стресу, травматизації колективу важливим елементом управлінської стратегії стає психологічна підтримка персоналу, забезпечення емоційної безпеки на робочому місці. Також акцентується увага на потребі в інтеграції психолого-педагогічних технологій у щоденну роботу установи. Це включає організацію навчальних тренінгів, впровадження супервізійних практик, розвиток навичок емоційного інтелекту у керівників [6].

Варто підкреслити, що саме психолого-педагогічні практики сприяють формуванню довіри, згуртованості колективу, зниженню рівня конфліктності, а отже – зміцненню інституційної стійкості.

Управління соціальним закладом в умовах глибоких суспільних трансформацій, які переживає Україна, потребує переосмислення традиційних підходів, глибокого розуміння соціального контексту та розвитку лідерських якостей керівника. Сучасний керівник має бути не

лише адміністратором, а стратегом, комунікатором, фасилітатором змін, готовим до гнучких управлінських рішень.

До ключових чинників ефективного управління можна віднести:

– гнучкість організаційної моделі та здатність оперативно реагувати на зміни в зовнішньому середовищі;

– високий рівень професійної компетентності керівника та персоналу, орієнтованої на постійне навчання і рефлексію;

– розгалужену систему соціального партнерства, яка дозволяє мобілізувати ресурси та реалізовувати міжсекторальні проєкти;

– інтеграцію психолого-педагогічної підтримки в управлінський процес для збереження людського капіталу;

– застосування інноваційних управлінських підходів, які базуються на принципах довіри, співучасті, цифровізації та мобільності.

Таким чином, саме комплексний, гуманістично орієнтований та інноваційний підхід до управління соціальними установами стане запорукою збереження ефективної системи соціального захисту в Україні сьогодні й у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Борисюк С., Мещан І., Кузьміна М., Лоцман С. (2025). Інноваційні підходи до організації соціальної роботи на підприємствах у прифронтових районах. *Humanitas*, (1), 174-181. URL: https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.23.

2. Кузьмін В.В. (2024). Соціально-психологічні аспекти управління кар'єрними стратегіями персоналу та його мотивацією в умовах війни. *Габітус*. № 63. С. 184-190. URL: http://habitus.od.ua/journals/2024/63-2024/34.pdf.

3. Кузьмін В.В., Кузьміна М.О., Стрижак Г.В. Соціальна адаптація вимушено-переміщених осіб, які постраждали внаслідок військового стану. *Психологія та соціальна робота*. 2024. № 1(59). С. 180-195. URL: https://doi.org/10.32782/2707-0409.2024.1.16.

4. Кузьміна М.О. Феномен розвитку професійної компетентності соціальних працівників у дослідженнях вітчизняних науковців. Науковий вісник Ужгородського університету. *Серія : Педагогіка. Соціальна робота.* 2020. № 2 (47). С. 79-84. URL: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2020.47.79-84.

5. Кузьміна М.О., Масюк О.П., Кузьмін В.В., Мєщан І.В. Соціальне партнерство як інструмент підготовки соціального працівника у закладі вищої освіти. *Хортицька національна академія. Педагогіка. Соціальна робота.* 2021. № 2 (5). С. 168-176. URL: https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-5-18.

6. Кузьмін В.В. та ін. Соціологічні та психолого-педагогічні технології в практичній соціальній роботі. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 5*. 2022. № 88. С. 110-115. URL: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.88.22.

7. Стадник А.Г. та ін. Особливості діяльності некомерційних організацій у зонах конфлікту: міжнародний досвід та українська практика. *Науковий часопис УДУ ім. М. Драгоманова. Серія 5.* 2025. № 103. С. 119-126. URL: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2025.103.23.

ЄВПАК І.І.
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

НОВАК Т.О.
старший викладач кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

КОМПЛЕКСНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ЗАПОБІГАННЯ СОЦІАЛЬНИМ РИЗИКАМ

В умовах повномасштабної агресії велика кількість українських сімей щодня стикаються з викликами, пов'язаними з ризиками для життя та здоров'я їхніх захисників. Ці виклики створюють високий рівень соціальної вразливості, загрозу розпаду сімейних зв'язків та посилення соціальних проблем, що може мати довготривалі негативні наслідки для суспільства в цілому. У зв'язку з цим, держава має забезпечити надійний соціальний захист, щоб підтримати сім'ї та допомогти їм адаптуватися до нових реалій.

Метою є комплексний аналіз проблем та ризиків, з якими стикаються сім'ї військовослужбовців України в умовах війни, а також оцінка ефективності державної підтримки з метою розробки рекомендацій щодо покращення соціального захисту, адаптації та стабілізації таких сімей у сучасних умовах. Ця мета пов'язана з виявленням ступеня соціальної вразливості цих сімей, вивченням діючих пільг і програм підтримки, а також визначенням основних проблем у доступності та узгодженості послуг, що існують сьогодні, з акцентом на забезпечення безперервної психологічної підтримки і комплексного супроводу сімей для зниження соціальних ризиків і зміцнення сімейних зв'язків.

Соціальні ризики – це умови або події, що можуть погіршити матеріальне становище, психоемоційний стан та життєдіяльність сім'ї. Для родин військовослужбовців основними ризиками є психологічні (стрес, тривожність, посттравматичні розлади, конфлікти в сім'ї), економічні (втрата або зниження доходу, зростання витрат, труднощі працевлаштування), дитячі (емоційна нестача батьківської уваги, проблеми в навчанні, девіантна поведінка), медичні (травми чи інвалідність військового, психосоматичні захворювання членів сім'ї), житлові (втрата або пошкодження житла, вимушене переселення), правові (складність

оформлення пільг, виплат і документів), а також кризові після повернення (алкоголізація, насильство, розпад шлюбу, соціальна ізоляція).

Щоб зменшити вплив таких ризиків та забезпечити належну підтримку родин, в Україні запроваджено комплексну систему допомоги, яка поєднує цифрові послуги через портал «Дія» та низку соціальних пільг. Зокрема, передбачено:

– на комунальні послуги, де сім'я військовослужбовця, який має статус учасника бойових дій може претендувати на 75 % знижки на оплату житла, газу, електроенергії та інших комунальних послуг, 100 % знижки надається особам з інвалідністю внаслідок війни, а також 75 % на вартість палива для будинків без централізованого опалення;

– допомогу в працевлаштуванні, дружини військовослужбовців мають пріоритет при працевлаштуванні та збереженні робочого місця у разі скорочення штату, також їм надається першочергове направлення на професійну підготовку або перепідготовку з виплатою середньої заробітної плати на період навчання;

– медичні послуги, дружини учасників бойових дій мають право на безоплатне медичне обслуговування у військово-медичних закладах, що включає амбулаторне та стаціонарне лікування, а також за потреби, можливе направлення на лікування за кордон відповідно до встановлених порядків;

– психологічна підтримка, яка може бути формат консультацій або психотерапії для покращення спілкування в родині [1].

Пільги для військовослужбовців та членів їхніх сімей регулює Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та їхніх сімей». Відповідно до чинного законодавства, у 2025 році для дітей учасників бойових дій передбачено такі основні види підтримки:

– оздоровлення та лікування в санаторіях і оздоровчих таборах раз на рік коштом держави;

– пріоритетне зарахування до садочків і шкіл за місцем проживання;

– харчування в школах за рахунок місцевого бюджету;

– безкоштовне забезпечення підручниками;

– зарахування або переведення на бюджет у професійно-технічних і вищих навчальних закладах;

– безоплатне проживання в гуртожитку для студентів денної форми;

– право на отримання соціальної стипендії або кредиту на освіту.

Пільги для дітей військовослужбовців діють до повноліття або до 23-річного віку для студентів вишів і коледжів. Однак у разі відрахування особа втрачає знижки [2; 3].

Загалом державна комплексна підтримка сімей військовослужбовців в Україні має значний потенціал. Однак, її ефективність залежить не лише від наявності пільг, а й від того, наскільки швидко та легко родини можуть отримати доступ до цих послуг. Це вимагає безперервного вдосконалення та системного підходу до реалізації державної політики.

Проаналізувавши проблеми та ризики з якими можуть стикатися сім'ї військовослужбовців та існуючу систему підтримки в умовах повномасштабної агресії, я можу запропонувати такі рекомендації щодо покращення соціального захисту та підтримки таких сімей, щоб вони не опинялися в зоні ризиків:

– розширити доступність психологічної підтримки шляхом збільшення кількості фахівців і впровадження регулярних безкоштовних онлайн-консультацій або групових терапевтичних сесій для членів сімей, що допоможе знизити рівень стресу, тривожності та соціальної вразливості;

– підсилити координацію державних і громадських служб задля створення системи комплексного супроводу сімей, яка об'єднуватиме соціальні, медичні, юридичні та освітні послуги під одним «соціальним кейсом»;

– оптимізувати механізми інформування про наявні пільги та програми підтримки через різні канали із простими та доступними інструкціями, щоб кожна сім'я знала про свої права та можливості;

– розширити пільги для матеріальної підтримки сімей захисників розглянувши можливості одноразової допомоги при тимчасовій втраті доходу, а також додаткові програми з відшкодування витрат на навчання і медичне забезпечення дітей;

– покращити умови та розширити терміни пільг для дітей військовослужбовців, зокрема можливість збереження соціального статусу навіть у разі відрахування з навчального заклад, а також забезпечення підтримки у вигляді стипендій;

– інтегрувати цифрові технології для забезпечення своєчасного супроводу сімей, наприклад, через мобільний додаток з нагадуваннями про доступні пільги, можливостями подачі заяв і зворотного зв'язку.

Впровадження цих рекомендацій підвищить ефективність соціальної підтримки, сприятиме збереженню сімейних зв'язків і допоможе адаптації родин військовослужбовців у складних сучасних реаліях.

У висновку хочу зазначити, що комплексна підтримка сімей військовослужбовців є ключовим чинником зниження соціальних ризиків, пов'язаних із війною та її наслідками. Забезпечення всебічного супроводу – від психологічної допомоги і медичного обслуговування до соціальних пільг і освітніх програм – створює умови для стабілізації життя таких родин, зміцнення їхніх зв'язків і підвищення стійкості перед викликами.

Важливо, щоб державна підтримка була не лише наявною, а й доступною, швидкою, координованою та зручною для отримання, що дозволить максимально ефективно задовольняти потреби сімей військовослужбовців. Якщо державна політика зосередиться на цих аспектах, а також впровадить рекомендовані заходи щодо розширення і систематизації підтримки, це істотно знизить рівень соціальної вразливості сімей військовослужбовців та сприятиме їхній адаптації у сучасних складних умовах.

Список використаних джерел

1. Які пільги має дружина військовослужбовця і як їх оформити. 24 *Економіка* : веб-сайт. URL: https://24tv.ua/economy/yak-oformiti-pilgi-poradi-druzhinam-viyskovosluzhbovtsiv-24_n2756733 (дата звернення 26.09.2025).
2. Що діти військових отримують безкоштовно: повний список пільг на 2025 рік. УНІАН : веб-сайт. URL: https://www.unian.ua/society/vse-lgoty-dlya-detey-voennosluzhashchih-v-ukraine-v-2025-godu-12955629.html (дата звернення 26.09.2025).
3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей [Електронний ресурс] : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text (дата звернення 26.09.2025).

ІВАНЧЕНКО А.В.
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

САДИКІНА А.С.
доктор філософії зі спеціальності «Освітні, педагогічні науки»
доцент кафедри «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасні трансформації українського суспільства, зумовлені глобалізацією, цифровізацією та викликами воєнного часу, зумовлюють

необхідність переосмислення підготовки майбутніх бакалаврів у закладах вищої освіти. У сучасному освітньому процесі все більше значення набувають компетентнісний підхід, розвиток кар'єрних стратегій та професійної ідентичності. Поняття «кар'єра» та «кар'єрні стратегії» у науковому дискурсі тісно пов'язані з соціальною мобільністю та адаптивністю фахівців, що особливо важливо в умовах швидких змін [1].

Проблема формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів охоплює не лише освітні технології, але й соціально-психологічний аспект, пов'язаний із профілактикою вигорання, формуванням стійкості та готовності до інновацій [6].

Формування сучасної моделі підготовки майбутніх бакалаврів передбачає використання компетентнісного підходу. Професійна компетентність соціальних працівників формується на основі інтеграції знань, умінь і особистісних якостей, які забезпечують готовність до виконання професійних функцій [2].

Питання розвитку компетентності майбутніх бакалаврів виходить за межі суто освітніх програм, охоплюючи міждисциплінарні підходи, роботу з цінностями, розвиток критичного мислення та інноваційності. У цьому контексті важливим стає досвід зарубіжних практик, які пропонують моделі дуальної освіти, коучингові програми та тьюторський супровід [3].

Кар'єра майбутнього фахівця має розглядатися як соціальний процес, що передбачає послідовне досягнення освітніх, професійних та особистісних цілей [1]. Це означає, що підготовка бакалаврів не може обмежуватися лише академічними знаннями – необхідним є розвиток кар'єрних стратегій, здатності до управління власним професійним зростанням.

У сучасних умовах майбутні бакалаври повинні оволодівати навичками планування кар'єри, управління часом, формування власного освітнього та професійного траєкторного маршруту. Підтвердженням цього є результати міжнародних досліджень, що підкреслюють важливість кар'єрного консультування в закладах вищої освіти [4].

Цифрова трансформація суспільства визначає необхідність оновлення освітніх стратегій. Використання онлайн-платформ, віртуальних симуляцій, інтерактивних курсів та адаптивного навчання сприяє підвищенню якості підготовки майбутніх бакалаврів. Цифрові технології відкривають нові можливості для формування професійної компетентності студентів соціальної роботи, підсилюючи їхню конкурентоспроможність на ринку праці [5].

Поряд з цим, цифровізація вимагає розвитку інформаційної грамотності, навичок роботи з великими даними та критичного мислення,

оскільки надмірний потік інформації може ускладнювати формування професійних орієнтирів.

В умовах воєнного стану та соціальної нестабільності особливого значення набуває психологічна підтримка майбутніх бакалаврів. Дослідження показують, що профілактика професійного вигорання та розвиток стресостійкості є ключовими складовими підготовки фахівців соціальної сфери [6].

З огляду на це, заклади вищої освіти мають інтегрувати у свої програми курси з розвитку емоційного інтелекту, медіації, психологічного консультування. Це допоможе студентам не лише краще адаптуватися до майбутніх професійних викликів, але й сформувати навички ефективної взаємодії в команді.

У сучасних умовах ефективна підготовка бакалаврів можлива лише за умови використання інноваційних освітніх моделей. Серед таких підходів: проектне навчання – орієнтоване на вирішення реальних соціальних чи професійних завдань; дуальна освіта – поєднання навчання у ЗВО та професійної практики на підприємствах; індивідуалізація освітньої траєкторії – надання студентам можливості формувати власні освітні програми; інтернаціоналізація освіти – участь у міжнародних проєктах, обмінах, онлайн-курсах.

Як наголошує, нові підходи вищої освіти повинні бути спрямовані на гармонійне поєднання академічних знань, практичних навичок та особистісних цінностей [5].

Підготовка майбутніх бакалаврів у сучасних умовах є складним, багатовимірним процесом, що передбачає: компетентнісно орієнтовану освіту з урахуванням потреб ринку праці; розвиток кар'єрних стратегій та професійної мобільності студентів; використання цифрових технологій та інноваційних форм навчання; формування стресостійкості та профілактику вигорання; інтеграцію міжнародного досвіду та інтердисциплінарних підходів.

Таким чином, сучасна модель підготовки бакалаврів має бути спрямована на формування не лише професійних компетентностей, але й особистісних характеристик, необхідних для ефективної адаптації у динамічному світі.

Список використаних джерел

1. Кузьмін В.В. Концептуалізація понять «кар'єра» та «кар'єрні стратегії» в роботах зарубіжних та вітчизняних соціологів. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія : філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр.* / редкол.: О.Г. Данильян та ін. Харків : Право. 2021. № 1 (48). С. 206-220. URL: http://fil.nlu.edu.ua/article/view/224813.

2. Кузьміна М. О. Феномен розвитку професійної компетентності соціальних працівників у дослідженнях вітчизняних науковців. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота.* 2020. Вип. 2 (47). С. 79-84. URL: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2020.47.79-84.
3. Кузьміна М. Проблеми формування професійної компетентності соціальних працівників: зарубіжний та вітчизняний досвід. Ввічливість. *Humanitas.* 2022. № 1. С. 50-60. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.8.
4. Forecasting Career-And Competence Indicators of a Social Worker in the Context of Digital Transformations of the Society / M. Kuzmina et al. SHS Web of Conferences. 2021. Vol. 100. DOI: https://doi.org/10.1051/shsconf/202110004005.
5. Kuzmina M. O. Training of Future Social Work Specialists: New Approaches to Forming Professional Competence in Higher Education / National University "Zaporizhzhia Polytechnic". Warsaw: East European Association of Scientists, 2025. 203 p. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.15288534.
6. Vaniushyna O., Gaivoronska T., Dunayeva L., Lanska S., Kuzmina M., Varnava U. Social And Psychological Prevention Of Professional Burnout Of Social Sphere Employees Under The Conditions Of The Martial Law. *Ad Alta : Journal Of Interdisciplinary Research.* 2024. № 14 (01) XL, pp. 78-81.

КАВУН О.В.
магістрант спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

КУЗЬМІНА М.О.
доктор філософії зі спеціальності «Соціальна робота», доцент,
доцент кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СПЕЦИФІКА РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Сучасне суспільство перебуває в умовах значних демографічних трансформацій, пов'язаних зі зростанням кількості людей похилого віку. Це зумовлює необхідність оновлення форм і методів соціальної роботи, покликаної забезпечити підтримку, супровід та розвиток потенціалу старшого покоління. Невід'ємною складовою ефективної допомоги соціальних працівників літнім людям є психологічні аспекти роботи, оскільки вони допомагають враховувати їхні унікальні емоційні потреби, такі як почуття самотності, тривоги, втрати та адаптації до змін у житті, що сприяє покращенню якості їхнього життя та встановленню довірливих відносин.

Теоретичні засади дослідження старіння як психосоціального процесу представлені у наукових працях В. Петленка, І. Гайдай, В. Гнатюка, Т. Губської, Л. Козяр, Л. Лактіонової, а також зарубіжних вчених: Е. Еріксона, Р. Батлера, Д. Роу, К. Юнга, Р. Хавіггерста, Дж. Беркта та інших. Окремі аспекти психологічного супроводу літніх людей у межах соціальної роботи висвітлено у дослідженнях С. Яковенка, Н. Гринь, О. Іванюк, проте цілісне вивчення психологічних аспектів діяльності соціального працівника саме з цією категорією людей залишається обмеженим. Мета роботи полягає в дослідженні психологічних аспектів ефективної роботи соціального працівника з людьми поважного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Похилий вік визначається як етап життя, коли людина переживає суттєві фізіологічні, психологічні та соціальні зміни, що вимагають адаптації та, як правило, супроводжуються зростанням потреби в соціальній підтримці. У другій половині ХХ століття відбулося переосмислення старіння в науці: від його розгляду лише як біологічного явища до усвідомлення ролі соціальних, культурних, економічних і психологічних факторів. Цьому сприяло прийняття в 2002 році Мадридського міжнародного плану дій з проблем старіння, затвердженого на Другій Всесвітній асамблеї ООН. В його основі – потреба в забезпеченні повноцінної участі людей похилого віку в соціальному, економічному та культурному житті, а також підвищення якості медичної допомоги та створення сприятливого для старіння середовища загалом. Матеріальні труднощі, недостатній доступ до якісного медичного обслуговування, психоемоційна ізоляція через втрату соціальних зв'язків призводять до погіршення психічного здоров'я, зниження когнітивних функцій (ризик деменції), втрати інтересу до життя. Дослідник Е. Еріксон розглядає старіння як завершальний етап психосоціального розвитку, що характеризується боротьбою між інтеграцією та відчаєм. Інтеграція – це позитивне прийняття життя, в той час як відчай виникає тоді, коли людина сприймає свій шлях як незавершений чи помилковий [3].

Однією з найбільш поширених проблем у людей старшого віку є депресивний стан, що зумовлений соціальною ізоляцією або втратою близьких людей. Крім того, нерідко спостерігається апатія, тривожність, дратівливість. Саме тому соціальному працівнику важливо вміти розпізнавати ці стани, забезпечувати належний емоційний супровід, сприяти залученню людей похилого віку до підтримуючого соціального середовища.

Під час роботи з літніми людьми соціальному працівнику важливо вміти застосовувати елементи психологічного консультування. Дослідник Гнатюк Л.В. у своїй роботі «Психологічне консультування осіб старшого

віку в системі соціального захисту» зосереджується на потребі інтегрувати психологічні послуги в соціальну роботу, виділяючи ключову роль емпатії, етичної комунікації та індивідуалізованого підходу до людей похилого віку [1]. Ефективність соціальної роботи здебільшого залежить від вибору відповідних форм роботи з людьми похилого віку. Горецька О. розглядає такі форми психологічної роботи:

1. Психологічне просвітництво. Передбачає роздачу друкованої продукції (брошури, рекомендації, пам'ятки тощо) з інформацією про особливості похилого віку та контактними даними інституцій, діяльність яких спрямована на забезпечення соціального захисту та психологічного добробуту літніх людей (служби соціального захисту, медичні заклади тощо).

2. Індивідуальні консультації. Організація індивідуальних зустрічей соціального працівника та клієнта. Ця форма дозволяє розширити уявлення літніх людей про спосіб життя на пенсії, а також допомогти адаптуватися до нового вікового етапу. Ефективним стане використання наративної практики: особи похилого віку мають можливість осмислити переказати власну біографію, що сприятиме підвищенню самооцінки та суб'єктивного відчуття завершеності життєвого шляху.

3. Групова робота. Проведення тренінгів, арт-терапевтичних заходів, груп взаємопідтримки, тематичних вечорів, дискусійних клубів тощо створює передумови інтеграції людей поважного віку в колективі, сприятливо впливаючи на адаптаційний процес.

4. Робота з родичами літніх людей. Здебільшого основним джерелом психологічної допомоги є родина. У той час соціальний працівник має виступати посередником та консультантом під час діалогу поколінь, допомагати зберегти родинні стосунки [2].

Робота з літніми людьми вимагає від соціального працівника наявності відповідного рівня знань, умінь, психологічної підготовки, комунікаційної гнучкості. Він має вміти вислухати, виявити інформацію, зібрати факти для подальшого аналізу оцінки ситуації, сприяти наданню турботи людям старшого віку. Загалом фахівець повинен виявляти такі компоненти готовності, як:

– мотиваційно-особистісна готовність (готовність надавати психологічну підтримку;

– інтелектуально-змістовна готовність (наявність достатньої кількості знань для здійснення психологічної допомоги);

– організаційно-дієва готовність (наявність професійних вмінь та навичок) [2].

Не менш важливою складовою діяльності соціального працівника є етика спілкування з клієнтами. Фахівець повинен поважати приватне життя людей, не розголошувати інформацію, отриману під час спілкування з клієнтом; не вдаватися до мови ворожнечі, образ, не підвищувати тон, а навпаки – толерантно ставитися до осіб похилого віку; у процесі роботи діяти відповідно до моральних норм та цінностей. Таким чином, соціальний працівник під час взаємодії з людьми похилого віку може застосовувати всі вищеперераховані форми роботи, володіючи при цьому певними навичками. Зазвичай фахівці мають пройти підготовчий етап, який включає вивчення основ психології, соціології, правових аспектів соціального захисту, оволодіння навичками комунікації.

Висновки. Психологічний аспект соціальної роботи з людьми похилого віку є невід'ємною складовою успішної допомоги та підтримки. Він вимагає від фахівця високого рівня емоційного інтелекту, комунікативної гнучкості, етичної чутливості та професійної підготовки. Лише завдяки глибокому розумінню психологічних потреб літніх людей можливо забезпечити їхнє повноцінне включення до суспільного життя, збереження внутрішнього ресурсу та гідного старіння. Соціально-психологічні особливості старіння відображають складну взаємодію індивідуального життєвого досвіду, суспільних установок, якості соціального оточення та внутрішніх механізмів адаптації. Старість може бути як періодом втрат, так і нових сенсів – залежно від умов, у яких перебуває літня людина. Забезпечення психологічного благополуччя осіб похилого віку має стати одним із пріоритетів соціальної політики, оскільки гідне старіння є ознакою цивілізованості суспільства. У перспективі соціальна робота з людьми похилого віку має ґрунтуватися на цілісному підході, де психологічне благополуччя розглядатиметься нарівні з фізичним і соціальним. Важливим завданням стане розширення спектра послуг, активний розвиток профілактичних програм та підвищення професійної підготовки фахівців у галузі геронтології.

Список використаних джерел

1. Гнатюк В. Соціальна робота : теорія та практика. Львів : Видавництво ЛНУ, 2018. 320 с.
2. Горецька О. Геронтопсихологія : навчальний посібник для студентів спеціальності 053 «Психологія». Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2017. С 160-171.
3. Cumming E., Henry W. Growing Old: The Process of Disengagement. New York: Basic Books, 1961. 256 p.

КОЛОДРУБСЬКА К.Ю.
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЩЕРБИНА С.С.
кандидат соціологічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СУЧАСНІ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Сучасні трансформації українського суспільства, пов'язані з процесами децентралізації, формуванням об'єднаних територіальних громад, а також із викликами воєнного часу, актуалізували проблему оновлення підходів до організації соціальної роботи на локальному рівні [1]. Саме громада стає ключовим простором, де реалізуються соціальні послуги, забезпечується підтримка вразливих груп, а також формується потенціал для сталого розвитку. У науковій літературі це питання розглядається крізь призму різних підходів, моделей і практик, що відображають як класичні, так і новітні концепції.

Проблематика визначення громади має давню традицію у наукових дослідженнях. Відомо, що у літературі налічується понад сто варіантів дефініцій цього поняття. З одного боку, громада розглядається як локальна соціальна спільнота, що об'єднує людей на основі територіальної близькості, спільних інтересів та щоденної взаємодії [2, с. 97]. З іншого боку, дослідники трактують громаду як соціальну конструкцію, у якій важливу роль відіграють не лише територіальні межі, але й почуття ідентичності, активність, рівень солідарності та взаємної підтримки між людьми [2, с. 98-102].

Таке розмаїття підходів свідчить, що громада є складним соціальним явищем, яке поєднує структурний, соціально-психологічний та функціональний виміри. Саме тому соціальна робота в територіальній громаді потребує багатомодельного підходу, здатного враховувати як індивідуальні, так і колективні потреби.

Соціальна робота в громаді визначається як локально орієнтована діяльність, що включає:

– надання соціальних послуг різним категоріям населення;

– організацію колективних дій та ініціатив;
– розвиток взаємодопомоги й солідарності;
– мобілізацію внутрішніх та зовнішніх ресурсів;
– підтримку найбільш уразливих груп [3, с. 200-205].

У сучасній науці виокремлюють різні перспективи розуміння соціальної роботи: екосистемну, орієнтовану на сильні сторони, феміністську, «зелену» та інші, які підкреслюють міждисциплінарність і комплексність цієї діяльності [3, с. 220].

Однією з найвідоміших класифікацій моделей соціальної роботи є підхід, запропонований Д. Ротманом. Він виділив три основні моделі:

1. Модель місцевого розвитку – базується на активному залученні членів громади до процесу виявлення та вирішення соціальних проблем. Її мета – формування відповідальності, підвищення рівня згуртованості та розвиток самодостатності громади [4, с. 300].

2. Модель соціального планування – передбачає раціональну організацію змін за допомогою професійного управління. Особливий акцент робиться на координації діяльності соціальних агенцій, програм та ресурсів, що забезпечує системність і ефективність роботи на локальному рівні.

3. Модель соціальної дії – спрямована на активізацію вразливих груп та їхню мобілізацію для впливу на суспільні процеси, політику чи розподіл ресурсів. Такий підхід акцентує увагу на правах людини, соціальній справедливості та боротьбі з нерівністю [4, с. 304].

Подальший розвиток теорії і практики соціальної роботи зумовив появу нових моделей, серед яких:

1) модель соціальної підтримки і догляду – орієнтована на надання послуг людям літнього віку, особам з інвалідністю, сім'ям у кризових обставинах;

2) навчальна модель – спрямована на розвиток компетенцій та навчання членів громади новим навичкам;

3) феміністська та антирасистська моделі – мають на меті боротьбу з дискримінацією, забезпечення гендерної рівності та прав меншин;

4) «Зелена» модель – інтегрує соціальну роботу з екологічними підходами та сталим розвитком громад [4, с. 306].

Також активно застосовуються комплексні підходи – проблемно-орієнтована, кризова, когнітивно-поведінкова, сімейна тощо, які дозволяють поєднувати індивідуальну допомогу з колективними формами дії [4, с. 310].

Сучасні моделі соціальної роботи в територіальній громаді відображають багатовимірність та інтегративність цього процесу. Вони

поєднують класичні концепції, орієнтовані на місцевий розвиток, соціальне планування та соціальну дію, з новітніми підходами, що враховують інклюзію, права людини, гендерну рівність та екологічну сталість. Застосування таких моделей дозволяє не лише надавати адресну допомогу, а й формувати активне громадянське суспільство, здатне мобілізувати ресурси, зміцнювати солідарність і сприяти підвищенню якості життя населення.

Таким чином, соціальна робота у громаді постає як стратегічний інструмент розвитку та стабілізації суспільства, особливо в умовах трансформаційних і кризових процесів. Її ефективність визначається здатністю інтегрувати різні моделі та адаптувати їх до конкретних потреб громади, що відкриває перспективи для сталого розвитку територій.

Список використаних джерел

1. Попович, В., Щербина, С., Новак, Т. Цифрова трансформація сфери соціального захисту в умовах воєнного стану і повоєнного відновлення України. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : «Педагогіка. Соціальна робота»*. № 2 (55), С. 82-88.
2. Семигіна Т. В. Розвиток у сучасній соціальній роботі підходів, орієнтованих на сильні сторони клієнтів. *Paradigms of the Modern Educational Process : Opportunities and Challenges for Society* (1st ed.). Dallas : Primedia eLaunch LLS, 2019. P. 96-105.
3. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді : теорії, моделі та методи : монографія; за наук. ред. В. А. Поліщук. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. 382 с.
4. Слозанська Г. І. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах : дис. …д.пед.н.; 13.00.05 – соціальна педагогіка (231 – соціальна робота). Тернопіль, 2019. 687 с.

КОНОПЛЬОВА О.М.
магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЩЕРБИНА С.С.
кандидат соціологічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ У КОМУНАЛЬНІЙ УСТАНОВІ «ЦЕНТР НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ КАМ'ЯНСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ»

Удосконалення системи соціального захисту в територіальних громадах є одним із основних напрямів сучасної соціальної політики

України [1]. В умовах збройних викликів, децентралізації, зростання кількості вразливих сімей значно зростає потреба у гнучких моделях організації соціальних послуг на місцевому рівні [3]. Проведене дослідження дозволяє комплексно проаналізувати практику, проблеми й перспективи комунального Центру.

1. Теоретичні та методологічні основи дослідження.

Методика включала класичні та сучасні підходи: анкетування (n=125), інтерв'ювання персоналу (n=25), вивчення річної звітної та локальної документації Центру, аналіз електронних баз клієнтів, використання елементів кейс-стаді. Емпірична база доповнена спостереженнями за роботою підрозділів, статистикою звернень за 2022-2025 роки й оцінкою динаміки фінансування [2].

Об'єкт дослідження − система надання соціальних послуг у громаді, предмет − організація, зміст, проблеми і запити різних цільових категорій (військовослужбовці, ВПО, маломобільні групи, діти, похилі особи та ін.).

2. Характеристика ресурсної, кадрової та організаційної бази Центру.

Центр працює як інтегрований багатофункціональний заклад комунального підпорядкування із розвиненою структурою:

– адміністративний і організаційний сектор,
– відділення соціального супроводу,
– служба «гарячої лінії»,
– блок соціальних програм для військових та переселенців,
– психологічна, юридична служба, допомога на дому.

Станом на 2025 р. у Центрі працювало 24 особи, з яких 70 % − дипломовані фахівці із соціальної роботи, 2 психологи, решта − документаційне та технічне забезпечення [2]. Проведена оптимізація розподілу обов'язків під впливом збільшення кількості ВПО та збільшення звернень у зв'язку з війною.

Важливою інновацією є запровадження елементів цифрового документообігу (реєстраційна база, електронний супровід клієнта) та створення мобільної групи для роботи із маломобільними мешканцями. Бюджет Центру (5610 тис. грн, на 2025 рік) формується з надходжень згідно місцевих соціальних програм, цільових державних дотацій, грантових ініціатив [2].

3. Спектр соціальних послуг та технології їх надання.

Функціонал Центру охоплює:

– матеріальну допомогу для військових, сімей загиблих (34 % звернень);

– супровід ВПО (безоплатна юридична, психологічна допомога, програми працевлаштування, оформлення документів − 23,3 %);

– програми домашнього догляду, патронаж, екстрені виїзди, які склали 18,7 %;

– групові освітні та інформаційні заходи (11 %);

– інноваційні послуги − дистанційне консультування, цифрові сервісні платформи.

У 2025 р. понад 80 % звернень відбувалися через електронну систему попереднього запису; діяла мобільна служба для обслуговування літніх та інвалідів без доступу до інтернету.

Застосовувався кейс-менеджмент (1 фахівець – не більше 15 кейсів), мультидисциплінарний підхід при роботі із сім'ями у кризі (спільні консультації соцпрацівника, психолога, юриста) [4]. Весь процес супроводжувався моніторингом задоволеності та якості (індикативні анкети клієнтів після отримання допомоги, самооцінка працівників), що сприяло швидкому реагуванню на зміни у структурі потреб.

4. Основні емпіричні результати дослідження та їх інтерпретація.

Найвища частка звернень за грошовою допомогою або оформлення пільг – 42 % від загалу.

Динаміка звернень військовослужбовців та членів сімей зросла у 2,5 рази із 2022 по 2025 роки.

89 % опитаних військовослужбовців задоволені якістю та своєчасністю послуг.

ВПО основну потребу вбачають у професійній юридичній підтримці, консультації щодо статусу та працевлаштування (73 %) [3].

91% отримувачів послуг зазначили зручність електронного обслуговування.

Виявлено: приблизно 22 % клієнтів відзначили необхідність додаткових роз'яснень щодо алгоритмів отримання соцпослуг, майже 14 % − скаржились на недостатню пропозицію занять для дітей (освітні та рекреаційні програми).

Внутрішній аудит засвідчив скорочення середньої тривалості обробки заяви до 5,2 днів [3].

5. Проблеми, труднощі й антикризові дії.

Перевантаження персоналу у пікові періоди, зростання кількості «кейсів» на одного фахівця (до 18 у кризові тижні).

Потреба у спеціалізованих програмах підтримки для нових категорій (постраждалі внаслідок війни, люди з вкрай складними соціальними історіями).

Недостатній рівень комп'ютерної грамотності частини клієнтів, складність роботи з електронними заявами для літніх людей.

Часткова нестача material resource – від екстреної гуманітарної допомоги до транспортування.

Нерівномірна поінформованість про сервіси серед окремих категорій населення.

У відповідь Центр:

– проводив регулярні тренінги для персоналу,

– запровадив короткотермінові курси цифрової грамотності для клієнтів,

– створив окрему гарячу лінію для кризових звернень родин військових.

6. Перспективи розвитку, практичні й наукові рекомендації.

Інтенсифікувати партнерство з громадами, медичними закладами, профільними НГО, розширити мережу позабюджетних джерел фінансування.

Розробити освітньо-консультаційні продукти для клієнтів різних вікових груп, впровадити регулярну інформаційно-просвітницьку роботу.

Посилити напрям психосоціальної допомоги персоналу Центру задля запобігання професійному вигоранню.

Збільшити кількість фахівців із діджитал-компетентностями.

Впровадити автоматизовані ІТ-системи трекінгу заявок та аналітики звернень для оперативного аналізу попиту й розвантаження персоналу.

Організувати спільні заходи з волонтерами, залучати мешканців до волонтерських ініціатив.

Досвід Центру є типовою моделлю для сучасної української громади у складних соціальних умовах. Поєднання кейс-менеджменту, діджитал-рішень та адресної підтримки дозволяє підвищувати якість і оперативність соціальних послуг, зміцнювати довіру та взаємодію з клієнтом.

Список використаних джерел

1. Атаманчук, Г.В. Теорія державного управління: курс лекцій. К. : Омега-Л, 2020. [Електронний ресурс]. URL : https://www.twirpx.com/le/2390315/ (дата звернення: 01.10.2025).
2. Закон України «Про соціальні послуги». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 18. ст. 73. [Електронний ресурс]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 01.10.2025).
3. Карпич, І. Реалізація державної політики у сфері соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2025. № 1(14) [Електронний ресурс]. URL : https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(14).2025.331026 (дата звернення: 01.10.2025).
4. Лисоконь, І., Василюк, Т. Технології кейс-менеджменту для соціального супроводу осіб, які постраждали від війни. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції,*

присвяченої 220-річчю від дня заснування Університету. м. Харків, 7 листопада 2024 р. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2024. С. 163-165.
5. Соціальні послуги для ветеранів та ветеранок у громадах : виклики та потреби. [Електронний ресурс]. URL : https://www.pryncyp.org/wp-content/uploads/2024/01/soczposlugy_pdf.pdf (дата звернення: 01.10.2025).

КРЮЧКОВА Я.Ю.
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

БАЛУХТІНА О.М.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВИПУСКНИКАМИ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ: ВИКЛИКИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ПІДТРИМКИ

В Україні існуюча система захисту дітей без батьківської опіки перебуває в стадії трансформації. Одночасно з розвитком сімейних моделей виховання виникає нагальна потреба в адаптації випускників інтернатних закладів, які після досягнення 18‑ти років залишаються без належного житлового, фінансового та психологічного забезпечення. Тому проблема соціальної адаптації випускників інтернатних закладів є надзвичайно актуальною. Станом на початок 2025 року число сиріт і дітей, позбавлених батьківської піклування, – 61 276 осіб, при цьому переважаюча частина – 55 860 осіб – вже перебуває у сімейних формах виховання. Проте близько 3 000 дітей досі залишаються в інтернатах, і саме ці випускники можуть стикатися з труднощами соціальної адаптації після випуску [4].

Метою даного дослідження є потреба зрозуміти з якими викликами стикаються випускники інтернатів, тому важливо проаналізувати методи соціальної роботи, які сприяють їх успішній інтеграції. Основна складність полягає у низькій ефективності існуючих програм соціальної підтримки та відсутності системного підходу до супроводу цієї групи молоді. Також проблемою є недостатня кількість підготовлених спеціалістів у цій сфері, що знижує якість надання послуг. Методи дослідження, які використовувались: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація.

Однією з перших, хто почав розробляти наукові засади соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт в Україні, була І. Звєрєва. Вона підкреслювала, що інтернатна система не забезпечує повної соціалізації дитини, тому потрібен індивідуальний підхід, та підготовка до самостійного життя. Діти, які перебувають в інтернатних установах, часто відчувають образу, в першу чергу, зі сторони своїх батьків. Деякі з них успадковують певні проблеми зі здоров'ям і вже в перші хвилини життя страждають від наслідків споживання наркотиків чи алкоголю їхніми батьками, або від вроджених дефектів. Довготривалими наслідками часто є запізнення в фізичному, психологічному, когнітивному та соціальному розвитку. Чим раніше дитина потрапляє в сирітський будинок і чим довше залишається там, тим важчими для дитини, її психічного світу та особистісного розвитку, будуть наслідки. У порівнянні з дітьми сімейними, у дітей, що виховуються у суспільних закладах, фізичне відставання проявляється в пониженій вазі, аномальному зрості, ослабленій імунній системі та загальному стані здоров'я. Вони частіше страждають від депресії та тривожних розладів, оскільки залишаються з нездатністю керувати власним життям. Події з минулого, як наприклад: жорстоке побиття татом у дитинстві, брак їжі в дитячому віці чи відсутність поруч мами, – залишаються з дитиною як підсвідоме відчуття гніву чи тривоги та суттєво знижують самоцінку дитини [2, с. 20-22]. Окрім психологічних та фізичних проблем виникають також проблеми з житлом. Тобто, значна частина випускників змушена мешкати в студентських чи соціальних гуртожитках, а також орендувати кімнати або квартири. Після завершення навчання питання житла знову постає, бо гуртожиток вже не надається. Окрім труднощів, що виникають через відсутність житла, виявляється, що ці молоді люди практично не володіють навичками самостійного життя. Їм бракує достатніх вмінь для щоденного побуту, таких як приготування їжі, прання чи розумного розпорядження грошима.

Також до проблем, з якими стикаються випускники інтернатних закладів належать:

– обмежений вибір професії. Учні випускних класів часто обирають майбутню професію не за своїми здібностями, а за принципами «житлові та побутові зручності» та «безкоштовність освіти»;

– труднощі з працевлаштуванням;

– відсутність підтримки.

У процесі соціального супроводу дітей, які завершили перебування в інтернатних закладах, соціальні працівники активно використовують широкий спектр сучасних технологій. Соціальний супровід випускників інтернатних закладів – це всебічний підхід, що включає соціальні,

психологічні, педагогічні та юридичні заходи, спрямовані на підтримку молодих людей після завершення перебування у інституційних закладах, з метою їх успішної інтеграції в самостійне життя. Так, соціально-педагогічні технології допомагають формувати комунікативні навички, позитивні соціальні цінності, коло спілкування. Соціальні працівники можуть організовувати тренінги зі спілкування, створювати молодіжні клуби, де колишні вихованці інтернатів отримують можливість будувати дружні зв'язки, відчувати себе частиною спільноти.

Таблиця 1

Життєві навички [1, с. 16-119]

Напрям	Що потрібно вміти	Як цьому навчити
Особистий розвиток	Розуміти себе, ставити цілі, бути відповідальним	Тренінги та вправи, які допомагають зрозуміти свої сильні та слабкі сторони, а також навчитися планувати своє майбутнє
Спілкування	Легко спілкуватися з різними людьми, вирішувати конфлікти, представляти себе	Рольові ігри та групові заняття, де можна навчитися правильно висловлювати свої думки та слухати інших
Робота	Вибирати професію, шукати роботу, писати резюме, готуватися до співбесіди	Консультації з фахівцями, симуляції співбесід, практичні заняття з написання документів для працевлаштування
Фінанси та побут	Планувати бюджет, купувати продукти, готувати їжу, прибирати, користуватися побутовою технікою	Практичні заняття, де випускники вчаться складати бюджет, готувати прості страви та доглядати за домом
Здоров'я	Піклуватися про своє здоров'я, знати про шкідливі звички	Дискусії та тренінги, що пояснюють важливість здорового способу життя та як його підтримувати

Важливі також психолого-педагогічні технології, наприклад, індивідуальна психологічна допомога психолога. За допомогою якої пропрацьовуються травми, формується позитивне самооцінювання, самовизначення та надається можливість висловити свої емоції та думки

через творчість та мовлення. Також в практиці використовується групова робота, яка корисна підтримкою та розвитком спільної взаємодії [3]. Однією з найважливіших технологій є технологія формування життєвих навичок, бо життєві навички – це те, що дає людині змогу результативно взаємодіяти з довкіллям, ухвалювати рішення, знаходити розв'язання проблем та пристосовуватися до змін. Категорії життєвих навичок представлені в табл. 1.

Таким чином, соціальна робота з випускниками інтернатних закладів носить комплексний характер і передбачає застосування соціально-педагогічних, психологічних, правових та економічних технологій. Соціальна робота з цією групою людей має особливе значення, оскільки забезпечує реалізацію їхніх прав, сприяє розвитку життєвих навичок, допомагає подолати психологічні травми і зменшує ризик соціальної ізоляції. Завдяки комплексній підтримці молоді відкривається можливість успішної інтеграції в суспільство і створення незалежного життя.

Список використаних джерел

1. Гордійчук С.Ф., Дьомкіна В.В., Лунченко Н.В., Міненко Т.О., Москаленко О.Л., Собченко О.А. Формування життєвих навичок у випускників шкіл-інтернатів (Методичний посібник, видання друге, доповнене і перероблене). Донецьк : вид-во «Вебер» (Донецька філія), 2011. 127 с.
2. Нагірняк А., Саквук М., Карачева О. Я потребую тебе... Практичний порадник у служінні дітям, які позбавлені батьківської опіки. Львів : Колесо, 2014. 116 с.
3. Психологічна робота з дітьми-сиротами – особливості та виклики навчання та розвитку. Psyhologist: веб-сайт. URL: https://psyhologist.com.ua/psixologichna-robota-z-ditmi-sirotami-osoblivosti-ta-vikliki-navchannya-ta-rozvitok/ (дата звернення: 12.09.2025).
4. Як війна вплинула на малих українців – інтерв'ю із головою Держслужби у справах дітей. Українські національні новини: веб-сайт. URL: https://unn.ua/news/yak-viina-vplynula-na-malykh-ukraintsiv-interviu-iz-holovoiu-derzhsluzhby-u-spravakh-ditei (дата звернення: 12.09.2025).

КУЗЬМІН В.В.
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Сучасні виклики, спричинені повномасштабною війною в Україні, суттєво вплинули на стан соціальної сфери та механізми підтримки

вразливих категорій населення. Мільйони людей втратили домівки, роботу та соціальні зв'язки. У цих умовах соціальна адаптація специфічних груп населення стає одним із ключових завдань соціальної політики та практики. До таких груп належать внутрішньо переміщені особи (ВПО), діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, жінки, які постраждали від домашнього насильства, студенти-сироти, а також соціальні працівники, від компетентності яких залежить якість допомоги.

Метою даної роботи є аналіз особливостей соціальної адаптації зазначених груп населення, визначення основних проблем та окреслення перспектив удосконалення соціальної політики у воєнних та післявоєнних умовах.

Однією з найбільш чисельних категорій у сучасних умовах є внутрішньо переміщені особи. Вони стикаються з низкою викликів: втрата житла, неможливість знайти роботу за фахом, відсутність звичних соціальних контактів, психологічна травматизація. Успішна соціальна адаптація ВПО можлива лише за умов комплексної підтримки, яка включає надання тимчасового житла, допомогу в працевлаштуванні, доступ до освіти та психологічної реабілітації [3].

Окрему проблему становить підтримка жінок, які постраждали від домашнього насильства, кількість яких зросла під час воєнного стану. Діяльність спеціалізованих притулків є ключовим чинником їхньої безпеки та соціальної реінтеграції. Автори [1] підкреслюють, що попри обмежені фінансові ресурси та кадровий дефіцит, притулки здатні забезпечити базові потреби жінок та надати підтримку у відновленні соціальних ролей.

Важливою групою є також діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які потребують особливого захисту та умов для соціальної інтеграції. У роботі [7] акцентується на правових засадах соціальної роботи з цією категорією дітей. Згідно Студентам-сиротам, що навчаються у закладах вищої освіти, важливо створювати сприятливе освітнє середовище, яке сприятиме формуванню навичок самостійності та соціальної компетентності [2].

У сучасних умовах проблема зайнятості набуває особливого значення. Автори [4] наголошують на необхідності впровадження інноваційних технологій у сфері надання соціальних послуг для безробітних та вразливих груп. Ці технології спрямовані на активізацію населення, створення нових робочих місць та розвиток професійної мобільності.

Не менш важливим завданням є професійна підготовка соціальних працівників, адже саме вони забезпечують підтримку вразливих категорій. Дослідження М. Кузьміної [6] свідчать, що формування професійної

компетентності має ґрунтуватися на інтеграції зарубіжного та національного досвіду, а також на розвитку практичних навичок. У цьому контексті вагому роль відіграє соціальне партнерство як механізм взаємодії закладів освіти, роботодавців та органів влади [5].

Таким чином, питання соціальної адаптації вразливих груп населення охоплює широкий спектр напрямів: від правового забезпечення і функціонування соціальних інституцій до розвитку інноваційних технологій та підвищення професійної компетентності спеціалістів.

Соціальна адаптація специфічних груп населення в умовах війни та післявоєнної відбудови є надзвичайно складним і багатогранним процесом. Аналіз літератури дозволяє зробити такі висновки:

– внутрішньо переміщені особи потребують комплексної підтримки, яка охоплює соціальні, економічні та психологічні аспекти [3];

– жінки, які постраждали від домашнього насильства, знаходять захист та можливість реінтеграції завдяки роботі спеціалізованих притулків [1];

– діти-сироти потребують не лише правового захисту, а й створення сприятливих умов для навчання та соціалізації [2; 7];

– інноваційні технології у сфері зайнятості дозволяють ефективніше інтегрувати вразливі групи у суспільство [4];

– підготовка соціальних працівників повинна ґрунтуватися на принципах соціального партнерства та міжнародного досвіду [5; 6].

Важливою передумовою успішної адаптації вразливих груп є міжсекторальна взаємодія держави, громадських організацій та освітніх інституцій, що дозволить створити стійку систему соціальної підтримки в умовах війни та відбудови України.

Список використаних джерел

1. Балухтіна О. М., Кузьмін В. В., Кузьміна М. О. Діяльність притулків для жінок, які постраждали від домашнього насильства в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Соціальна робота.* 2022. № 1. С. 13-18. DOI: https://doi.org/10.17721/2616-7786.2022/8-1/2.

2. Кузьмін В.В. Моделювання соціалізації студентів-сиріт у ВНЗ. *Соціальні технології : актуальні проблеми теорії та практики : зб. наук. пр.* / [редкол.: Д.М. Ядранський (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : КПУ, 2011. Вип. 51. С. 181-189. URL: http://soctech-journal.kpu.zp.ua/archive/2011/51/24.pdf.

3. Кузьмін В.В., Кузьміна М.О., Стрижак Г.В. Соціальна адаптація вимушено-переміщених осіб, які постраждали внаслідок військового стану // ISSN 2707–0409. *Науковий журнал «Психологія та соціальна робота»*, 2024. Вип. 1 (59), С. 150-195. URL: https://doi.org/10.32782/2707-0409.2024.1.16.

4. Кузьмін, В., Тургенєва, А., Демченко, І. Технології покращення надання соціальних послуг в Україні в сфері зайнятості. *Social Work and Education*. Т. : Vector, 2020. Vol. 7, No. 4. pp. 418-435. URL: http://journals.uran.ua/swe/article/view/2520-6230.20.4.2.

5. Кузьміна М. О., Масюк О. П., Кузьмін В. В., Мєщан І. В. Соціальне партнерство як інструмент підготовки соціального працівника у закладі вищої освіти. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2021. Вип. 2 (5). С. 168-176. DOI: https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-5-18.
6. Кузьміна М. Проблеми формування професійної компетентності соціальних працівників : зарубіжний та вітчизняний досвід. *Вівчливість. Humanitas*. 2022. № 1. С. 50-60. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.8.
7. Стадник А., Кузьмін В., Кузьміна М., Мещан І. Правові засади соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування в Україні. *Вівчливість. Humanitas.* 2024. № 2. С. 51-58. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.8.

КУЗЬМІНА М.О.
доктор філософії зі спеціальності «Соціальна робота», доцент,
доцент кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ: ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Сучасне суспільство перебуває у стані постійних трансформацій, які обумовлюються глобалізаційними процесами, технологічними інноваціями, соціально-економічними змінами та новими викликами безпеці. Військові конфлікти, масова міграція, екологічні катастрофи, демографічні зрушення, економічні кризи, пандемії – все це створює передумови для поглиблення соціальних проблем та формує нові завдання для системи соціальної роботи.

Соціальна робота як професійна діяльність спрямована [1] на підтримку вразливих груп населення, забезпечення їх прав, інтеграцію у суспільство та розвиток соціального капіталу. Водночас сучасні виклики зумовлюють необхідність впровадження інноваційних підходів, що базуються на міждисциплінарному співробітництві, використанні цифрових технологій та переорієнтації з патерналістської моделі допомоги на партнерську.

Основні сучасні виклики соціальної роботи.

1. Військові конфлікти та їхні наслідки.

Україна сьогодні стикається з безпрецедентними соціальними проблемами, спричиненими війною: внутрішньо переміщені особи [2], ветерани, сім'ї загиблих, люди з інвалідністю внаслідок бойових дій потребують комплексної допомоги.

2. Міграційні процеси та інтеграція.

Мільйони українців вимушено покинули свої домівки. Це вимагає нових механізмів соціальної інтеграції та співпраці з міжнародними організаціями.

3. Соціально-економічна нерівність [3].

Зростання рівня бідності, безробіття, соціальної ізоляції, особливо серед літніх людей та осіб з інвалідністю, створює потребу в адаптивних програмах соціальної підтримки.

4. Пандемії та виклики здоров'ю.

COVID-19 продемонстрував [4] важливість дистанційних форм надання послуг, психологічної підтримки та роботи з громадами.

5. Цифрова трансформація.

Розвиток цифрових сервісів [5] відкриває нові можливості для соціальної роботи, але водночас породжує ризики цифрової нерівності.

Інноваційні підходи в соціальній роботі

1. Цифровізація та онлайн-сервіси.

– створення єдиних електронних реєстрів отримувачів допомоги;

– застосування мобільних додатків для консультацій та кризової підтримки;

– розвиток онлайн-груп взаємодопомоги.

2. Міжсекторальна співпраця.

Соціальна робота інтегрується з медициною, освітою, правом, психологією, що забезпечує комплексний підхід до проблем клієнта.

3. Громадоцентричний підхід [6].

Залучення громад до процесу ухвалення рішень, створення локальних центрів підтримки, розвиток волонтерства та соціального підприємництва.

4. Травма-орієнтований підхід [7].

У роботі з особами, які пережили війну чи насильство, важливе місце займають методики психологічної реабілітації, арт-терапія, групова підтримка.

5. Партнерська модель [8] взаємодії.

Клієнт розглядається не як пасивний отримувач допомоги, а як активний учасник процесу прийняття рішень.

Перспективи розвитку соціальної роботи:

– Професіоналізація та підвищення кваліфікації. Необхідне системне навчання фахівців з урахуванням міжнародних стандартів та інноваційних методик.

– Міжнародна співпраця. Досвід ООН, ЄС, Червоного Хреста та інших організацій стає важливим ресурсом для України.

– Розвиток соціальних інновацій. Соціальне підприємництво, стартапи у сфері допомоги, благодійні цифрові платформи стають новим напрямком діяльності.

– Формування культури соціальної солідарності. Розвиток волонтерства та благодійності як невід'ємної частини громадянського суспільства.

Соціальна робота в умовах сучасних викликів потребує глибокої модернізації, орієнтації на інноваційні технології та партнерську модель взаємодії. Майбутнє цієї сфери залежить від здатності фахівців адаптуватися до нових реалій, залучати громади та впроваджувати інновації.

Таким чином, розвиток соціальної роботи в Україні має відбуватися у трьох ключових напрямах:

– цифрова трансформація та інновації;
– підвищення професіоналізму та міждисциплінарність;
– розвиток культури солідарності й партнерства в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Kuzmina M. O. Training of Future Social Work Specialists : New Approaches to Forming Professional Competence in Higher Education / *National University "Zaporizhzhia Polytechnic". Warsaw : East European Association of Scientists*, 2025. 203 p. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.15288534.

2. Балухтіна О. М., Кузьмін В. В., Кузьміна М. О. Діяльність притулків для жінок, які постраждали від домашнього насильства в Україні : проблеми та перспективи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Соціальна робота*. 2022. № 1. С. 13-18. DOI: https://doi.org/10.17721/2616-7786.2022/8-1/2.

3. Кузьміна М. О. Наукові рефлексії спектра професійних компетенцій випускників спеціальності 231 «Соціальна робота». *Науковий журнал Хортицької національної академії. Серія : Педагогіка. Соціальна робота.* 2021. Вип. 1(4). С. 166-176. DOI: https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-4-15.

4. Кузьміна М. О. Розробка організаційних умов формування професійних компетентностей майбутнього випускника закладу вищої освіти на прикладі спеціальності «231 – соціальна робота». *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи.* 2023. Вип. 91. С. 131-136. DOI: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2023.91.27.

5. Кузьміна М. О., Масюк О. П., Кузьмін В. В., Мєщан І. В. Соціальне партнерство як інструмент підготовки соціального працівника у закладі вищої освіти. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Серія : Педагогіка. Соціальна робота.* 2021. Вип. 2(5). С. 168-176. DOI: https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-5-18.

6. Кузьміна М. Проблеми формування професійної компетентності соціальних працівників : зарубіжний та вітчизняний досвід. *Ввічливість. Humanitas.* 2022. № 1. С. 50-60. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.8.

7. Стадник А. Г., Кузьміна М. О., Шеховцов О. В. Теоретичні підходи до організації соціально-психологічної роботи з сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. *Габітус.* 2024. Вип. 58. С. 98-103. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.58.15.

8. Стадник А., Кузьмін В., Кузьміна М., Мещан І. Правові засади соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування в Україні. *Ввічливість. Humanitas.* 2024. № 2. С. 51-58. DOI: https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.8.

КУНАХ Є.А.
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СЕРГА Т.О.
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри «Соціальної робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ЗАПОБІГАННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

Насильство в сім'ї є однією з найгостріших соціальних проблем сучасного суспільства, що негативно впливає на фізичне, психологічне та соціальне здоров'я її членів. Воно проявляється у різних формах: фізичному, психологічному, економічному та сексуальному насильстві. Складність боротьби з цим явищем полягає не лише в його прихованості та соціальному стигматизуванні постраждалих, але й у впливі соціальних, економічних та культурних факторів, що підтримують або виправдовують агресивну поведінку у сім'ї. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [2] встановлює правові засади захисту постраждалих, визначає види насильства та механізми їх попередження, тим самим створюючи правове підгрунтя для ефективної соціальної профілактики.

Соціальна профілактика насильства в сім'ї базується на системі заходів, спрямованих на зменшення ризику його виникнення та повторення. Вона включає комплекс дій як на індивідуальному, так і на колективному рівні. До індивідуальної профілактики належать психологічне консультування, психокорекційна робота, навчання навичкам конструктивного вирішення конфліктів, розвиток емоційної саморегуляції та формування критичного мислення. Колективні профілактичні заходи передбачають освітні програми для родин,

інформаційно-просвітницьку діяльність у громадах, роботу з молоддю та залучення соціальних інститутів до формування культури ненасильства.

Особливу роль у соціальній профілактиці відіграє раннє виявлення потенційно небезпечних ситуацій. Соціальні працівники, психологи, педагоги та медичні працівники є ключовими фахівцями у цьому процесі. Вони здійснюють оцінку рівня ризику насильства, спостерігають за поведінкою дітей та дорослих, проводять соціальні та психологічні опитування, а також надають підтримку родинам у кризових ситуаціях. Таке комплексне спостереження дозволяє вчасно втрутитися, попередити загострення конфліктів і створити умови для безпечного функціонування сім'ї.

Соціальна профілактика передбачає також створення мережі підтримки постраждалих. До неї входять кризові центри, гарячі лінії, групи підтримки та програми психологічної реабілітації. Ці інституції виконують не лише функцію допомоги у разі настання насильства, а й активно впливають на зниження рівня ризику його виникнення, надаючи інформацію, ресурси та безпечні умови для обговорення проблем [3]. Особливої уваги потребує взаємодія державних і недержавних інституцій. Ефективна соціальна профілактика насильства в сім'ї можлива лише за умови комплексного підходу, коли держава забезпечує законодавчу підтримку та фінансування профілактичних програм, а громадські організації надають практичну допомогу та підтримку родинам. Громадські інституції та громадянське суспільство відіграють вирішальну роль у запобіганні та протидії насильству [1, с. 184].

Підсумовуючи, соціальна профілактика насильства в сім'ї є технологією, що інтегрує в собі різні методи та підходи: психологічну підтримку, соціальне супроводження, просвітницьку діяльність, взаємодію з державними та громадськими структурами. Вона спрямована не лише на усунення наслідків насильства, а й на попередження його виникнення, формування культури ненасильства та створення безпечного середовища для всіх членів родини.

Список використаних джерел

1. Веселов М. Ю., Пилипів Р. М. Роль громадського контролю у запобіганні та протидії домашньому насильству. *Аналітично-порівняльне правознавство : електронне наукове видання Ужгородського національного університету. Розділ V. Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.* 2022. № 2. С. 182-187. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ab1006a1-3d29-4caf-972c-10eabf430fd5/content (дата звернення: 23.09.2025).

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 2018 р. № 2229-VIII. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text (дата звернення: 25.09.2025).
3. Запобігання та протидія насильству. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України : веб-сайт. URL: https://www.msp.gov.ua/about/klyuchovi-napryamy/zapobihannya-ta-protydiya-nasylstvu (дата звернення: 29.09.2025).

ЛИТКІНА С.В.
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СЕРГА Т.О.
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри «Соціальної робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ БЛАГОДІЙНИХ ФОНДІВ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Сучасні реалії, позначені воєнними подіями та масовим переміщенням населення України, актуалізували проблему забезпечення належної соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб. Державні механізми допомоги, хоча й відіграють ключову роль, часто не можуть повною мірою задовольнити нагальні потреби цієї категорії громадян. У таких умовах особливого значення набуває діяльність благодійних фондів та організацій, які виступають важливим інструментом додаткової підтримки, спрямованої на подолання соціальних, психологічних та економічних труднощів ВПО. Їхня робота охоплює широкий спектр напрямів: від забезпечення базових потреб у харчуванні та житлі до реалізації програм інтеграції у нові громади, психологічної допомоги, професійної адаптації та відновлення соціальних зв’язків. Саме завдяки гнучкості, мобільності та орієнтації на конкретні запити постраждалих осіб благодійні фонди стають вагомим чинником формування ефективної системи соціальної підтримки в умовах кризи.

Окремі аспекти соціальної підтримки ВПО благодійними фондами досліджували низка науковців, зокрема А. Дуля, А. Котелевець, В. Лютий, О. Мартиненко, С. Садрицька, Т. Спіріна, Ю. Стребкова, А. Шморлівська та ін.

Дослідник В. Харабет зі співавторами розглядає соціальну діяльність благодійних фондів як системний комплекс заходів і програм,

що реалізуються через благодійні організації з метою надання допомоги тим, хто її потребує. Така робота охоплює організацію та впровадження різноманітних проєктів, спрямованих на розв'язання актуальних соціальних проблем, підтримку уразливих категорій населення, а також надання матеріальної, психологічної та інших видів допомоги. Кінцевою метою діяльності благодійних фондів є зменшення життєвих труднощів та підвищення рівня добробуту людей, які опинилися у кризових ситуаціях чи потребують підтримки в різних сферах їхнього життя [3].

В Україні соціальна діяльність благодійних фондів здійснюється через широкий спектр форм і механізмів, серед яких – надання фінансової підтримки, медичних послуг, психологічної допомоги, організація освітніх ініціатив, забезпечення тимчасового житла та реалізація програм реінтеграції для внутрішньо переміщених осіб [4]. Такі заходи спрямовані на задоволення базових потреб, відновлення життєвих ресурсів і сприяння соціальній адаптації та реінтеграції населення, яке опинилося у складних умовах через воєнні події.

Одним із ключових векторів діяльності благодійних фондів у сфері соціальної роботи є надання гуманітарної допомоги, яка залишається найпоширенішою формою благодійності. Вона включає систематичне забезпечення продуктами харчування, питною водою, одягом, взуттям, засобами особистої гігієни, ліками, побутовими речами першої необхідності, а також спеціальними допоміжними засобами для людей з особливими потребами [2]. Такий вид підтримки є особливо значущим у періоди воєнного стану, коли значна кількість людей позбавляється доступу до базових ресурсів. У цих умовах благодійні організації формують гуманітарні набори, відкривають пункти видачі допомоги, співпрацюють з міжнародними організаціями для закупівлі та доставки необхідних товарів, а також організовують мобільні групи для адресного забезпечення навіть до віддалених територій.

Поряд із матеріальною підтримкою важливою складовою роботи благодійних фондів є впровадження програм психосоціальної допомоги. Цей напрям охоплює індивідуальне та групове психологічне консультування, кризові інтервенції, тренінги зі стресостійкості, заходи з подолання емоційного вигорання, арттерапевтичні практики, а також спеціальні програми для дітей, які пережили травматичний досвід. Окрема увага приділяється внутрішньо переміщеним особам, котрі втратили домівки, соціальні зв'язки та роботу [1]. Реалізація таких програм сприяє збереженню психологічної стійкості, адаптації до нових життєвих умов, відновленню базового відчуття безпеки та формуванню внутрішньої мотивації до активної участі у суспільному житті.

Значущим вектором діяльності благодійних фондів у сфері соціальної підтримки є розробка та впровадження освітніх і просвітницьких програм. Такі ініціативи орієнтовані на підвищення правової, соціальної та емоційної обізнаності населення, формування навичок критичного мислення, фінансової грамотності, самоорганізації та відповідального батьківства. У межах цих програм організовуються тренінги, семінари, інтерактивні заняття, онлайн-курси, вебінари, створюються інформаційні матеріали – буклети, відеоролики, методичні посібники [1]. Особливе значення надається поширенню знань про доступні механізми отримання допомоги від державних і недержавних структур, ознайомленню з алгоритмами звернення по підтримку та формуванню у громадян умінь самозахисту й активної життєвої позиції. Окремий акцент робиться на роботі з дітьми та молоддю, жінками у кризових обставинах, людьми з інвалідністю та представниками національних меншин.

Ще одним суттєвим напрямом є сприяння працевлаштуванню і професійній інтеграції ВПО. Благодійні організації впроваджують програми, що підвищують конкурентоспроможність таких людей на ринку праці: організовують курси перекваліфікації, тренінги з розвитку професійних умінь, майстер-класи з підприємництва та самоорганізації, а також надають послуги кар'єрного консультування. Фахівці допомагають визначити індивідуальні сильні сторони, скласти резюме, підготуватися до співбесіди та вибудувати траєкторію професійного розвитку. Деякі фонди додатково створюють онлайн-платформи і спеціалізовані простори, що сприяють ефективному пошуку роботи та налагодженню контактів із потенційними роботодавцями.

Водночас зростає значення благодійних фондів у зміцненні громад та підтримці локальних ініціатив. Вони дедалі частіше виконують роль не тільки постачальників матеріальних і фінансових ресурсів, а й координаторів та посередників між різними представниками соціальних груп – населенням, представниками влади, бізнес-структурами і закладами освіти. Така діяльність сприяє мобілізації місцевих спільнот, залученню додаткових ресурсів і активізації громадян до розв'язання актуальних проблем, серед яких благоустрій територій, забезпечення доступу до якісної освіти, підвищення рівня екологічної безпеки, підтримка соціально вразливих груп тощо. У цьому вимірі благодійні організації не лише реагують на наявні виклики, а й створюють умови для сталого та гармонійного розвитку громад.

Отже, роль благодійних фондів у системі соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб є надзвичайно значущою. Вони не лише

доповнюють діяльність державних структур, а стають потужним чинником подолання соціальних, економічних та психологічних проблем, з якими стикаються ВПО. Завдяки гнучкості, швидкому реагуванню та орієнтації на конкретні потреби ВПО благодійні фонди забезпечують гуманітарну, медичну, психологічну, освітню та професійну підтримку, сприяючи інтеграції та відновленню життєвої стабільності переселенців. Крім цього, їхня діяльність спрямована на розвиток громад, активізацію місцевих ініціатив та налагодження співпраці між владою, бізнесом і громадськістю. У такий спосіб благодійні фонди створюють передумови для сталого розвитку суспільства, підвищення соціальної згуртованості та формування середовища підтримки, у якому внутрішньо переміщені особи отримують шанс на повноцінне життя.

Список використаних джерел

1. Мартиненко О. Соціальна робота благодійних фондів в Україні з особами, які перебувають на деокупованих територіях. *Ввічливість. Humanitas.* 2024. № 3. С. 77-83.
2. Спіріна Т. П., Котелевець А. М., Дуля А. В. Огляд досвіду проєктної діяльності неурядових організацій щодо соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2025. № 1. С. 36-43.
3. Харабет В. В., Марченко І. Ф., Андрющенко А. І. Соціальний захист населення сучасної України : проблеми та шляхи їх вирішення : монографія. Маріуполь : ДВНЗ «ПДТУ», 2017. 336 с.
4. Tkach O., Batrymenko O., Rudenko S., Tovmash D., Tupytsia O., Yakovleva L. Improving mechanisms of social partnership in the system of «government-business-civil society» in the context of European integration. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41. № 79. P. 642-662.

ЛОЦМАН С.Л.
аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

КУЗЬМІН В.В.
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

У сучасних умовах глобалізації, цифровізації та соціально-економічної нестабільності, особливо внаслідок військових дій в Україні, соціальна робота на підприємствах набуває нових функцій і значення.

Відбувається трансформація ролі соціального працівника – від помічника у вирішенні побутових і особистих труднощів працівників до повноцінного фахівця з управління людським капіталом, формування корпоративної культури та запобігання професійному вигоранню. У цьому контексті зростає потреба в інноваційних підходах до організації соціальної роботи на підприємствах.

Одним із ключових напрямів інновацій є впровадження принципів соціального партнерства, коли соціальна робота виступає інструментом узгодження інтересів роботодавця і працівника. Це передбачає створення єдиної соціальної платформи, що забезпечує комплексну підтримку персоналу – від адаптації новачків до організації корпоративного наставництва, навчання, психоемоційної підтримки та планування професійної кар'єри. Соціальне партнерство забезпечує ефективну комунікацію між стейкхолдерами процесу й дозволяє гнучко реагувати на виклики соціального середовища [3].

У сучасній практиці спостерігається переорієнтація соціальної роботи з реактивного до проактивного формату. Це означає перехід від розв'язання вже існуючих проблем до їх попередження. Відповідно, інноваційні підходи передбачають моніторинг психологічного клімату, створення систем зворотного зв'язку, а також розвиток корпоративного волонтерства, благодійності, програм ментального здоров'я. У сучасних дослідженнях підкреслюється важливість урахування соціально-психологічних особливостей особистості в процесі побудови її професійної кар'єри, що є надзвичайно актуальним у контексті розвитку персоналу на підприємствах [1].

Сучасна соціальна робота на підприємствах стає невід'ємною складовою стратегії сталого розвитку бізнесу, що виходить за межі традиційного соціального супроводу. Вона формує нову парадигму взаємодії між роботодавцем і працівником, базуючись на засадах довіри, партнерства та спільної відповідальності. Це особливо актуально в умовах постійних змін і викликів, які ставить перед суспільством глобалізація та цифрова трансформація. Впровадження інноваційних технологій і практик дозволяє не лише оперативно вирішувати соціальні проблеми, але й створювати умови для професійного і особистісного розвитку працівників, що є ключовим фактором підвищення конкурентоспроможності підприємства. Крім того, врахування гуманітарного досвіду та принципів кризового менеджменту надає соціальній роботі новий вимір – вона стає інструментом адаптації та виживання в складних зовнішніх умовах. Важливу роль відіграє і підготовка кадрів, які здатні гнучко реагувати на зміни, володіти міждисциплінарними знаннями та використовувати

цифрові інструменти для побудови ефективної соціальної інфраструктури на підприємствах. Таким чином, соціальна робота перестає бути суто допоміжною функцією і трансформується у стратегічний ресурс, що сприяє не лише покращенню добробуту працівників, а й зміцненню позицій підприємств на ринку.

Значну роль у модернізації соціальної роботи на підприємствах відіграють цифрові інструменти. Це, зокрема, використання онлайн-платформ для комунікації, дистанційного консультування, проведення опитувань і тренінгів, а також ведення електронного соціального діловодства. Такі рішення забезпечують оперативність реагування на потреби працівників, створюють можливості для персоналізованого підходу й дозволяють зекономити ресурси підприємства. У цьому контексті досвід впровадження цифрових освітніх платформ у підготовці майбутніх соціальних працівників може бути адаптований до умов корпоративної соціальної роботи [5].

У підприємницькому середовищі воєнного часу виникає додаткова потреба у врахуванні досвіду діяльності некомерційних організацій у зонах конфлікту. Важливо адаптувати принципи гуманітарного реагування, кризового менеджменту, координації допомоги та створення мережевої взаємодії до потреб підприємств, які функціонують в умовах невизначеності й загроз [2].

Однією з форм інноваційної соціальної роботи є створення корпоративних соціальних служб, які діють як інтегратори сервісів – медичних, юридичних, психологічних, кадрових. Такі служби можуть функціонувати автономно або як частина департаменту з управління персоналом, забезпечуючи професійний супровід працівників на всіх етапах трудової діяльності. Важливо, щоб фахівці таких служб мали відповідну підготовку, зокрема володіли міждисциплінарними знаннями з психології, права, HR-менеджменту, і були здатні до самоосвіти та креативного вирішення соціальних проблем [1; 4].

Необхідною умовою ефективної соціальної роботи на підприємствах є наявність корпоративної політики, що регламентує соціальну відповідальність бізнесу, дотримання принципів гендерної рівності, інклюзивності, етичного ставлення до працівників. Важливо, щоб такі документи не були формальністю, а мали практичну цінність та підтримувалися керівництвом компанії.

У підготовці фахівців для корпоративної соціальної роботи слід враховувати потребу в нових компетентностях: комунікативних, аналітичних, цифрових, проєктних. Сучасна модель освіти соціального працівника має бути гнучкою, компетентнісно орієнтованою та

спрямованою на формування готовності до інноваційної практики в динамічному середовищі [5]. Університети мають створювати умови для набуття практичного досвіду студентами в реальному корпоративному середовищі.

Соціальна робота на підприємствах у сучасних умовах зазнає суттєвої трансформації – від вирішення побутових проблем до стратегічного управління людським капіталом і формування здорової корпоративної культури.

Впровадження принципів соціального партнерства є ключовим фактором для забезпечення ефективної комунікації між роботодавцями та працівниками, що дозволяє гнучко реагувати на соціальні виклики.

Перехід до проактивної соціальної роботи, зокрема через моніторинг психологічного клімату і розвиток програм ментального здоров'я, підвищує ефективність соціальної підтримки персоналу.

Використання цифрових технологій створює нові можливості для персоналізації соціальних послуг і підвищення оперативності реагування на потреби працівників.

Модернізація соціальної роботи потребує інтеграції досвіду гуманітарних та кризових практик, особливо у контексті воєнного часу.

Важливим елементом є створення корпоративних соціальних служб із міждисциплінарною підготовкою фахівців та формування корпоративної політики, що підкріплює соціальну відповідальність бізнесу.

Підготовка соціальних працівників має бути компетентнісно орієнтованою, гнучкою та адаптованою до вимог інноваційної практики в динамічному корпоративному середовищі.

Отже, інноваційні підходи до організації соціальної роботи на підприємствах – це не лише впровадження нових технологій чи форм діяльності, а й системна зміна філософії взаємодії роботодавця та працівника. Така соціальна робота має бути комплексною, орієнтованою на сталий розвиток, психосоціальне благополуччя працівників та підвищення конкурентоспроможності підприємства через розбудову людського капіталу.

Список використаних джерел

1. Кузьмін В.В., Кузьміна М.О., Іванченко А.В. Соціально-психологічні особливості формування професійної кар'єри особистості. *Габітус.* 2023. Вип. 45. С. 200-205. URL: http://habitus.od.ua/journals/2023/45-2023/33.pdf.

2. Стадник А. Г., Кузьміна М. О., Зеркаль А. В., Усатий Є. М., Садикіна А.С. Особливості діяльності некомерційних організацій у зонах конфлікту : міжнародний досвід та українська практика. *Наук. часопис УДУ ім. М. Драгоманова*. *Серія 5*. 2025. Вип. 103. С. 119-126. URL: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2025.103.23.

3. Кузьміна М. О., Масюк О. П., Кузьмін В. В., Мєщан І. В. Соціальне партнерство як інструмент підготовки соціального працівника у ЗВО. *Наук. журнал Хортицької національної академії.* 2021. Вип. 2(5). С. 168-176. URL: https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-5-18.
4. Соціологічні та психолого-педагогічні технології в практичній соціальній роботі. *Наук. часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 5.* 2022. Вип. 88. С. 110-115. URL: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.88.22.
5. Kuzmina M. O. Training of Future Social Work Specialists: New Approaches to Forming Professional Competence in Higher Education. Warsaw : *East European Association of Scientists*, 2025. 203 p. https://doi.org/10.5281/zenodo.15288534.

МАКСИМЕНКО С.Ю.
студентка спеціальності «Політологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПОПОВИЧ Я.М.
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри «Політологія та загальноправові дисципліни»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПОДОЛАННІ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУГИ ТА КОНФЛІКТІВ СЕРЕД СПІЛЬНОТ ВПО

Процес реформування і модернізації системи соціального захисту і соціальної роботи в Україні, розпочатий за роки незалежності відбувався як формування принципово нової моделі надання соціальних послуг з урахуванням найкращих зарубіжних практик і напрямів, що дозволило адаптуватися до сучасних соціальних змін і викликів. Але 24 лютого 2022 року повномасштабний збройний напад рф на Україну позначився і на функціонуванні сфери соціального захисту населення, а Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» актуалізував потребу у формуванні ефективної моделі соціальної роботи з вимушеними переселенцями у приймаючих громадах де медіація як складова соціального супроводу виступає як провідна соціальна послуга в умовах воєнного стану, що спрямована на захист прав та інтересів ВПО на основі виконання соціальними працівниками і соціальними службами в загалі посередницьких функцій в організації надання соціальних послуг.

Наразі простежується безпрецедентна чисельність ВПО, станом на 24.01.2023 року на обліку ВПО перебуває майже 5 млн людей (Міністерство соціальної політики України, 2023) і ці дані постійно

змінюються. Так, за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), влітку 2022 року більше 7 млн. українців стали внутрішніми переселенцями, залишивши своє постійне місце проживання та виїхавши з районів бойових дій і з тимчасово окупованих територій. І якщо раніше ВПО були тільки з Донецької та Луганської областей, то тепер це представники майже 80 % областей України [4, с. 80].

Як зазначає Т. Погуляйло, проблемами всіх вимушено переміщених осіб, сімей із дітьми є реєстрація, їжа, житло, соціальні виплати, освіта дітям, особливо в дитячих садках, послуги з охорони здоров'я, працевлаштування працездатних членів родини й забезпечення певного рівня життя родини для виховання, догляду й розвитку дітей, життя членів сім'ї [4, с.80].

Варто також звернути увагу на той факт (відповідно до досліджень В. Педоренка), що серед психоемоційних проблем ВПО часто спостерігаються симптоми стресу та стресових розладів, стани фрустрації, агресії, невпевненості та ригідності, а також почуття сорому та провини [3, с. 6].

На думку З. Спринської внутрішньо переміщені особи часто стикаються з психологічними проблемами, пов'язаними з пережитим стресом та вимушеним переселенням. З цієї причини авторка здійснила наукове дослідження, яке виявило, що для ВПО характерні такі особливості: сором'язливість, депресивність, невротичність, стресові реагування, уникаюча поведінка, депресивні та тривожні стани, невпевненість, труднощі в соціальній взаємодії, апатія та швидка втомлюваність, занижена самооцінка, низька опірність до стресу. Також, особи, що зазнали переміщення мають схильність до підвищеного рівня психопатизації, що сприяє імпульсивній поведінці. ВПО можуть ігнорувати соціальні норми, зневажливо ставитись до думок оточення, бути егоцентричними та відчувати труднощі в адаптації [5, с. 56].

Аналіз літератури та документів засвідчив, що у роботі з ВПО соціальні працівники можуть застосовувати різні стратегії втручання. За тривалістю їх можна умовно поділити на:

– короткострокові (кризове втручання, аутріч-робота, орієнтована на завдання модель соціальної роботи);

– довгострокові, орієнтовані на системно-екологічну модель соціальної роботи, в основі яких перебувають концепція «людина в оточенні» та концепція «економічної спроможності».

Сучасною та ефективною технологією соціального супроводу сімей вимушених переселенців в умовах воєнного стану в Україні є соціальна послуга медіації.

Правові засади та порядок проведення, принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки регулює Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 року № 1875-IX [1].

Статус медіації як «базової соціальної послуги» передбачає обов'язок органів місцевого самоврядування (ОМС) сприяти реалізації права на медіацію з урахуванням потреб кожного отримувача соціальної послуги та забезпечувати її надання максимально наближено до місця проживання осіб/сімей (груп населення), які її потребують, тобто дбати про доступність медіації. І це можливо за умови ефективного здійснення ОМС усіх повноважень, якими наділені як уповноважені особи у сфері надання соціальних послуг

Отже, особливостями надання соціальної послуги медіації (як технології соціального супроводу) сім'ям вимушених переселенців є: по-перше, прийняття ЗУ «Про медіацію» і Державного стандарту щодо процедури медіації дозволило розширити повноваження органів місцевого самоврядування і закладів соціальної роботи і соціального обслуговування в сфері визначення пріоритетів в роботі з сім'ями вимушених переселенців з метою їх адаптації до нових умов соціального середовища; по-друге, в умовах війни особливого значення набуває сімейна медіація як технологія вирішення сімейних конфліктів, в тому числі між батьками і дітьми; по-третє, виникає необхідність удосконалення системи підготовки соціальних працівників через надання професійних знань, умінь та навичок в сфері медіації як базової соціальної послуги.

З результатів опитування вимушених переселенців бачимо, що майже половина опитаних не зверталися за такою послугою, ще 26 % нічого не знають про можливість користуватися послугами соціальних працівників як медіаторами – посередниками у вирішення проблем різного характеру.

Серед тих, хто користувався послугою медіації, найбільш затребуваними послуги з медіації і посередництва є послуги з організації матеріально-фінансової і юридичної допомоги.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про медіацію». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2022. № 7. ст. 51. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text.
2. Николаєва В., Пономарьова В. Соціальна адаптація ВПО у територіальній громаді за новим місцем проживання в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 1. С. 79-85.
3. Педоренко В.М. Особливості психоемоційного стану переселенців в умовах іншої країни (на прикладі Німеччини). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. Серія : Психологія.* № 5. С. 5-10.

4. Погуляйло Т.О. Проблеми внутрішньо переміщених осіб : трансформаційні зміни. *Габітус.* 2019. Випуск 10. С. 78-83.
5. Спринська З.В. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб. *Теорія і практика сучасної психології.* 2018. № 6. С. 50-56.

МИРОНЕНКО А.П.
магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

КУЗЬМІНА М.О.
доктор філософії зі спеціальності «Соціальна робота», доцент,
доцент кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЖЕРТВАМИ НАСИЛЬСТВА

Проблема насильства є однією з найбільш актуальних соціальних проблем сучасного суспільства. Вона охоплює різні сфери життя та має багатовимірний характер, що виявляється у фізичному, психологічному, економічному та сексуальному тиску на людину. Особливу небезпеку становить те, що насильство часто відбувається у міжособистісних стосунках – у сім'ї, навчальних закладах, на робочому місці. Наслідки таких явищ мають деструктивний вплив на психоемоційний стан, соціальне функціонування та якість життя постраждалих. Ставлення суспільства до проблем насильства, жорстокості, осуд його в цілому або певних його форм, заохочення, навпаки, будь-яких видів агресії, насильства багато в чому визначають зміст життя суспільства, соціалізації особистості.

Соціальна робота з жертвами насильства ґрунтується на інтеграції знань з соціології, психології, права та педагогіки. У науковій літературі наголошується, що насильство є не лише індивідуальною проблемою, але й соціальним явищем, яке відображає дисбаланс влади та гендерної рівності [1, с. 12-17]. У центрі уваги соціального працівника перебуває людина, яка зазнала насильства, з її індивідуальними потребами, ресурсами та можливостями. Допомога у таких випадках не може бути одномоментною чи поверховою, вона повинна охоплювати кризове втручання, психологічний супровід, правову підтримку, соціальну реабілітацію та інтеграцію в суспільство. Для цього необхідно розуміти теоретичні засади соціальної роботи з жертвами насильства, що дозволяє

забезпечити цілісність і результативність практичних заходів. Ефективність допомоги залежить від глибокого розуміння теоретичних засад і методологічних підходів, що формують основу практичної діяльності соціальних працівників.

Насильство, як соціальне явище, залишається однією з найгостріших проблем сучасного суспільства. Постраждалі від насильства стикаються з численними викликами, які потребують комплексного підходу в їхньому обслуговуванні та підтримці. Соціальна робота в цій сфері покликана не лише надавати допомогу, але й сприяти відновленню постраждалих, їхній соціалізації та інтеграції в суспільство [4].

Жертва насильства – це особа, яка зазнала дій або загрози дій, що призвели чи можуть призвести до фізичних, психічних або соціальних страждань. Підтримка таких осіб вимагає міждисциплінарного підходу, що включає соціальну, правову, психологічну та медичну допомогу. Соціальна робота з жертвами насильства – це комплексна діяльність, спрямована на виявлення, підтримку, захист та реабілітацію осіб, які зазнали фізичного, психологічного, сексуального, економічного чи іншого виду насильства. Ця діяльність здійснюється в контексті соціальної справедливості, прав людини та поваги до гідності постраждалих осіб.

В Україні теоретичне підгрунтя соціальної роботи визначається нормативно-правовими актами, зокрема Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017), Стамбульською конвенцією Ради Європи, а також міжнародними документами ООН та ВООЗ. Згідно з ними, соціальна робота повинна забезпечувати як кризову допомогу, так і довготривалу підтримку жертв насильства. Принципи соціальної роботи з жертвами насильства створюють етичне та професійне підгрунтя для ефективної підтримки постраждалих. Вони гарантують захист прав і гідності осіб, які пережили травматичний досвід, забезпечують безпечні умови для відновлення та соціальної інтеграції (табл. 1) [7]. Дотримання зазначених принципів дозволяє фахівцям будувати довірливі стосунки з клієнтами, розробляти індивідуалізовані плани допомоги та попереджати повторні випадки насильства. Особливе значення має міжвідомча взаємодія, що забезпечує системність і комплексність соціального втручання.

У сучасних підходах виокремлюють кілька рівнів соціальної роботи з постраждалими:

– індивідуальний (психологічна підтримка, кризове консультування, соціальний супровід);

– сімейний (робота з родиною для попередження повторних випадків насильства);

– груповий (створення груп самодопомоги, терапевтичних груп для постраждалих);

– соціально-структурний (взаємодія із соціальними інституціями, адвокація, профілактика насильства на рівні громади).

Теоретичною базою сучасної соціальної роботи виступає концепція прав людини, відповідно до якої допомога жертвам насильства розглядається як захист базових прав на життя, безпеку, свободу від дискримінації та тортур.

Таблиця 1

Принципи соціальної роботи з жертвами насильства

Принцип	Суть принципу
Поваги до гідності особистості	Забезпечення безумовної підтримки постраждалих без осуду та з урахуванням їхньої гідності.
Конфіденційність	Збереження приватності інформації, яку надає жертва насильства.
Недискримінація	Рівний доступ до допомоги незалежно від статі, раси, віку, статусу тощо.
Добровільність участі	Участь у програмах підтримки виключно за бажанням жертви.
Інформована згода	Кожне втручання відбувається лише після пояснення наслідків і погодження постраждалої особи.
Комплексний підхід	Залучення міждисциплінарної команди для вирішення проблеми насильства.
Індивідуальний підхід	Врахування унікального досвіду, потреб і контексту кожної особи.
Партнерство	Взаємодія соціальних служб, НГО, медичних і правових установ для комплексної допомоги.

Основоположними принципами соціальної роботи є дотримання прав людини та забезпечення соціальної справедливості. Процес надання допомоги тим, хто її потребує – будь то окремі особи, групи чи сім'ї полягає у сприянні вирішенню їхніх життєвих проблем [3]. Це включає економічні, медичні, правові та психологічні аспекти, а також надання інформаційних консультацій. Мета цього процесу – відновлення, покращення або ж стимулювання самостійного розвитку особистих можливостей для повноцінної життєдіяльності.

Соціальна робота з жертвами насильства передбачає цілісне розуміння причин і механізмів цього явища, а також ефективних стратегій допомоги. Системна теорія У. Бронфенбреннера, К. Германа розглядає жертву насильства як частину взаємопов'язаної соціальної системи (сім'ї, громади, інституцій). У. Бронфенбреннер (1979) розробив екологічну модель, у якій пояснюється, як макро-, мезо- і мікросередовище впливають на життєвий досвід особи [8].

Клієнтоцентроване консультування К. Роджерса – гуманістичний підхід, що передбачає побудову довірливих відносин між соціальним працівником і клієнтом. Головна мета – створення безпечного простору, де постраждала особа може відновити почуття гідності, прийняття себе, автономії [12].

Соціальний працівник виступає не як експерт, а як емпатичний партнер, що підтримує особистісне зростання клієнта. Застосовується в кризовому консультуванні, при роботі з емоційними травмами після насильства.

Феміністська теорія К. Маккіннон, А. Дворкін щодо соціальної роботи з жертвами насильства базується на розумінні насильства як прояву патріархальної влади та нерівності. Цей підхід акцентує увагу на структурному насильстві, дискримінації та соціальній нерівності, яка робить жінок вразливими [11].

Основне завдання соціального працівника – не лише надати допомогу, а й активізувати клієнтку, посилити її здатність до прийняття рішень, захисту прав, участі в громадському житті. Особлива увага приділяється безпеці та самореалізації жінок.

Когнітивно-поведінковий підхід (КПТ) А. Бека, Д. Герман передбачає роботу з травматичним досвідом через зміну деструктивних переконань, поведінкових моделей і автоматичних думок. Жертви насильства часто мають почуття провини, безпорадності, низьку самооцінку [10]. Даний підхід дозволяє соціальному працівнику (у партнерстві з психологом) формувати нові адаптивні стратегії подолання та відновлення внутрішнього контролю.

Травма-орієнтований підхід (Trauma-Informed Care) Д. Гудмен, С. Херман є одним із найсучасніших підходів, який враховує вплив травми на тіло, свідомість і поведінку жертви. Основними принципами є: безпека,

довіра, вибір, співпраця та посилення клієнта [9]. Соціальні працівники проходять спеціальну підготовку, щоб не травмувати повторно клієнта. Впроваджується в притулках, центрах допомоги, кризових інтервенціях.

Сучасна соціальна робота з жертвами насильства потребує використання комплексних, індивідуалізованих підходів, що враховують як психологічні, так і соціальні аспекти проблеми. Теоретичні моделі слугують основою для вибору відповідної стратегії втручання та розробки реабілітаційних програм. Найефективнішою є інтеграція кількох підходів залежно від потреб клієнта, рівня небезпеки, типу насильства та особистісних ресурсів постраждалої особи [5].

Проблема насильства в сучасному суспільстві має глобальний характер, охоплюючи різні соціальні верстви та групи населення. Зокрема, уразливими є жінки, діти, особи похилого віку, представники ЛГБТК+ спільноти, люди з інвалідністю. Соціальна робота з постраждалими від насильства потребує застосування ефективних технологій, що поєднують кризове реагування, психологічну підтримку, правову допомогу та соціальну реабілітацію [6]. Технологічний підхід у цьому контексті забезпечує системність, плановість та результативність допомоги, спрямованої на подолання наслідків насильства та відновлення функціонування особистості в соціумі.

До основних форм соціальної допомоги жертвам насильства відносять:

– кризове втручання – надання екстреної психологічної, правової та соціальної допомоги;

– соціальний супровід – довготривала підтримка у відновленні соціальних зв’язків та інтеграції;

– консультування – індивідуальне чи групове, спрямоване на подолання психологічних наслідків насильства;

– реабілітаційні програми – сприяння відновленню соціального статусу, працевлаштуванню, медичній допомозі;

– просвітницька діяльність – формування у суспільстві нульової толерантності до насильства.

Попри розвиток законодавства та практик, соціальна робота з жертвами насильства в Україні стикається з низкою проблем: недостатня кількість притулків та кризових центрів; нерівномірний доступ до

допомоги у сільських та міських громадах; стигматизація жертв насильства та недовіра до соціальних інституцій; брак підготовки спеціалістів та міжвідомчої координації; обмежене фінансування програм підтримки.

Окремої уваги заслуговує впровадження технологій цифрової соціальної роботи, що особливо актуально в умовах пандемій, війни та обмеженого доступу до фахівців у віддалених територіях. Віртуальні платформи, анонімні чати, мобільні застосунки для моніторингу домашнього насильства – усе це формує нову культуру допомоги, де жертва має можливість обрати зручний і безпечний формат звернення [2]. Гарячі лінії, онлайн-ресурси та мобільні додатки можуть забезпечити анонімність і доступність інформації для тих, хто боїться звертатися за допомогою особисто, що є особливо важливим для молоді та людей, які живуть у віддалених районах.

Соціальна робота з жертвами насильства є важливою складовою захисту прав людини та забезпечення соціальної справедливості. Теоретичні засади цієї діяльності ґрунтуються на принципах гуманізму, недискримінації, комплексності та партнерства. В умовах України актуальним є вдосконалення міжсекторальної взаємодії, розвиток мережі кризових центрів, підвищення кваліфікації соціальних працівників та впровадження сучасних методів реабілітації постраждалих. Використання як національного, так і міжнародного досвіду дозволить сформувати ефективну систему підтримки жертв насильства та знизити масштаби цього явища.

Список використаних джерел

1. Бондаренко О. С. Психологічне насильство як форма домашнього насильства. Правові горизонти. 2019. С. 12-17.
2. Звєрєва І. Д. Теорія і практика соціальної роботи. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 256 с.
3. Ковальова О.М. Реабілітація осіб, які постраждали від домашнього насильства. *Соціальна робота і освіта*, 2021. №3 (2), С. 56-61.
4. Лещенко А. І. Соціальна робота з дітьми, які постраждали від насильства. Київ : Центр соціальних служб, 2022. 188 с.
5. Литвинова Л. Р. Насильство в родині як соціальна проблема. Тернопіль : Мандрівець, 2020. 140 с.
6. Про міжвідомчу взаємодію у випадках насильства щодо дітей : Наказ МОН №1/11-8471. Київ : МОН, 2020. 12 с.
7. Сімейний кодекс України від 10.01.2002. № 2947-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text.

8. Baran T. Reintegration of women victims of violence into society. *Human Rights and Social Work*. 2020. Vol. 7, No 3. P. 101-109.
9. Hirschi T. Causes of Delinquency. Berkeley : University of California Press, 1969. 309 p.
10. Kalchenko V. Working with children – witnesses of domestic violence : social work tools. *Child and Society*. 2021. Vol. 5, No 1. P. 37-44.
11. Lutsenko M. Gender-sensitive social work with victims of violence. *Gender Equality : Politics, Culture, Society*. 2021. Vol. 29, No 2. P. 124-130.
12. Naumenko V. Ethical dilemmas in social work with victims of violence. *Social Work Ethics*. 2022. Vol. 2, No 1. P. 17-23.

НОВАК Т.О.
старший викладач кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ДОПОМОГИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ ТА ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ВІЙНИ

Війна в Україні спричинила масштабні соціальні наслідки: мільйони людей були змушені залишити свої домівки, багато громадян зазнали втрат житла, робочих місць та доступу до базових соціальних послуг.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) – це громадяни України, які через війну або збройний конфлікт змушені були покинути свої постійні місця проживання, але залишаються на території країни. Постраждалі від війни – це особи, які зазнали втрат житла, майна, здоров'я або доступу до базових соціальних послуг унаслідок бойових дій та військових операцій. Тобто це найвразливіші категорії населення в даний час та вони потребують особливої уваги та допомоги.

Сучасні виклики, пов'язані з війною в Україні, висвітлили необхідність швидкого та ефективного надання допомоги внутрішньо переміщеним особам і постраждалим від війни. Традиційні методи соціальної підтримки не завжди забезпечують оперативність та прозорість розподілу ресурсів. Саме тому діджиталізація стає ключовим інструментом оптимізації процесів надання гуманітарної, соціальної та психологічної допомоги, дозволяючи об'єднати державні органи, місцеві громади та громадські організації для координації ефективних заходів підтримки населення.

Діджиталізація – це процес впровадження цифрових технологій і інформаційних систем для автоматизації, оптимізації та підвищення ефективності різних сфер діяльності. У соціальній роботі та сфері соціального захисту це передбачає використання онлайн-платформ, мобільних застосунків, електронних баз даних та цифрових сервісів для

надання допомоги, моніторингу потреб населення, координації соціальних послуг та забезпечення прозорості й оперативності роботи [3].

Використання цифрових інструментів у сфері соціальних послуг та гуманітарної допомоги дозволяє оптимізувати ключові процеси: швидко реєструвати внутрішньо переміщених осіб, аналізувати їхні потреби, координувати доставку допомоги та контролювати отримання ресурсів. Онлайн-платформи, мобільні додатки і електронні бази даних підвищують ефективність взаємодії державних органів, громадських і міжнародних організацій, забезпечують прозорість розподілу ресурсів та мінімізують ризики соціальної нерівності.

Враховуючи важливість цифрових технологій у підвищенні ефективності соціальної та гуманітарної допомоги, доцільно виділити основні напрями діджиталізації, які сьогодні застосовуються для підтримки внутрішньо переміщених осіб та постраждалого населення.

Використання державних електронних платформ, таких як «Дія», дозволяє внутрішньо переміщеним особам швидко оформлювати статус ВПО, подавати заяви на соціальні виплати та отримувати інформацію про наявні послуги. Централізовані бази даних забезпечують оперативний облік переселенців, їхніх потреб і місця перебування, що полегшує координацію допомоги між державними органами, місцевими громадами та гуманітарними організаціями.

Мобільні застосунки та інформаційні системи дозволяють відстежувати запити на допомогу, координувати логістику та забезпечувати доставку ресурсів до регіонів. Діджиталізація дозволяє формувати гуманітарні вантажі відповідно до конкретних потреб ВПО, уникати дублювання та забезпечувати прозорість розподілу продуктів, медикаментів, одягу та предметів першої необхідності.

Онлайн-консультації соціальних працівників і психологів дозволяють надавати підтримку людям, які не можуть особисто звернутися до центрів допомоги. Мобільні застосунки для кризового консультування забезпечують доступ до рекомендацій щодо психоемоційного здоров'я, інформації про безпечні пункти розміщення та контакти служб підтримки.

Використання технологій Big Data і систем аналітики дозволяє прогнозувати потреби ВПО, виявляти соціальні ризики та формувати оперативні рішення щодо надання допомоги. Цифрові платформи дозволяють відстежувати динаміку соціальних потреб у різних регіонах, що сприяє ефективнішому плануванню ресурсів та заходів з підтримки населення [1].

Важливо забезпечувати надійний захист персональних даних переселенців, щоб запобігти їхньому несанкціонованому використанню.

Дотримання стандартів кібербезпеки та законодавчих норм гарантує захист інформації про місце перебування, стан здоров'я та соціальні виплати ВПО.

Цифрові платформи та онлайн-сервіси дозволяють оперативно реєструвати внутрішньо переміщених осіб, обробляти їхні запити та формувати гуманітарні вантажі у короткі терміни. Використання електронних баз даних і мобільних застосунків забезпечує прозорість процесу, дає змогу відстежувати надання допомоги та уникати дублювання ресурсів. Автоматизація обліку, реєстрації та звітності скорочує рутинну роботу соціальних працівників, дозволяючи їм концентрувати зусилля на безпосередній підтримці людей. Крім того, цифрові сервіси сприяють ефективній координації між державними, громадськими та міжнародними структурами, що забезпечує комплексну та своєчасну допомогу внутрішньо переміщеним особам і постраждалому населенню [2].

Діджиталізація соціальних та гуманітарних послуг в Україні є ефективним інструментом оптимізації процесів надання допомоги внутрішньо переміщеним особам і постраждалому населенню. Використання онлайн-платформ, мобільних застосунків, електронних баз даних та цифрових сервісів забезпечує швидку реєстрацію, точний облік потреб, прозорість розподілу ресурсів і ефективну координацію між державними, громадськими та міжнародними організаціями. Впровадження цифрових технологій дозволяє не лише зменшити адміністративне навантаження на соціальні служби, а й підвищити якість та своєчасність соціальної та психологічної підтримки.

Таким чином, цифрові інструменти стають ключовим механізмом реагування на гуманітарну кризу, забезпечуючи своєчасну підтримку найбільш уразливих категорій населення, а також сприяють системному розвитку соціальної роботи в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення країни.

Список використаних джерел

1. Новак, Т., Попович, В., Щербина, С., Цифрова трансформація сфери соціального захисту в умовах воєнного стану і повоєнного відновлення України. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота.* 2024. Випуск 2 (55). 82-88. DOI: 10.24144/2524-0609.2024.55.82-88.
2. Україна в умовах соціальної та цифрової трансформації : шляхи до сталого розвитку та повоєнної відбудови : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2024 р.) / упоряд.: В.М. Фурашев, М.В. Дубняк, С.О. Дорогих ; ДНУ «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України». Київ; Одеса : Фенікс, 2024. 356 с. ISBN 978-617-8430-36-8.

3. Ihnatenko, K., Sadzaglishvili, Sh. (2023). The digitalization of social services in response to the war in Ukraine. *Social Work and Education*, Vol. 10, No. 3. pp. 276-289. DOI: 10.25128/2520-6230.23.3.2.

ПОКРОВСЬКА Н.Є.
магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СЕРГА Т.О.
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри «Соціальної робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СУЧАСНІ ПРАКТИКИ ЗАЛУЧЕННЯ ДО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Російська агресія проти України та розгорнута у лютому 2022 року повномасштабна війна спричинили масштабні наслідки для всього українського суспільства, зокрема у сфері збереження фізичного й психологічного здоров'я та підтримання працездатності населення. Водночас спостерігається стійке зростання кількості кризових ситуацій у житті наших ветеранів, що створює загрозу їхньому життю, соціальній активності й може викликати глибокі трансформації особистості. Саме тому сьогодні особливої актуальності набуває питання відновлення здоров'я та працездатності ветеранів, які зазнали соціально-психологічних травм унаслідок війни. Сучасні збройні конфлікти, зокрема війна в Україні, вирізняються високою інтенсивністю, непередбачуваністю та масштабним застосуванням різних засобів ураження – від авіаційних бомб і далекобійних крилатих ракет до широкого мінування територій та масованого використання артилерії. Крім того, активно задіюються новітні технології, зокрема штучний інтелект і безпілотні літальні апарати з обох сторін протистояння. Усе це спричиняє значні санітарні втрати [3] як серед військових, які безпосередньо беруть участь у бойових діях, так і серед ветеранів, які вже сталі цивільними особами. Наслідками війни є критичні руйнування військової та цивільної інфраструктури, що негативно впливає на психофізіологічний стан і добробут українців, призводить до вимушеного переселення з небезпечних регіонів і зумовлює потребу у впровадженні широкого комплексу реабілітаційних, реадаптаційних та соціально-психологічних заходів.

Поряд із загальними особливостями переживання психотравмуючих ситуацій, для кожної із окремих категорій населення характерні і свої особливості щодо вирішення нагальних соціально-психологічних проблем. Особливої уваги потребують ветерани, які під час бойових дій, обстрілів отримали значні ушкодження, каліцтва, ампутації кінцівок, тяжкі контузії та поранення. Вони, окрім вирішення соціально-психологічних проблем, потребують медичних та реабілітаційних послуг, часто дуже тривалих за часом [1].

Надзвичайно важливим кроком у розвитку системи соціально-психологічного супроводу ветеранів бойових дій стало створення мережі спеціалізованих реабілітаційних центрів по всій території України. Ці установи почали працювати за новими стандартами, які відповідають міжнародним протоколам реабілітації. Найбільш відомі серед них – це, наприклад, «Superhumans» або «Recovery» – всеукраїнські сучасні центри воєнної травми, що спеціалізуються на протезуванні, реконструктивній хірургії, реабілітації та психологічній підтримці постраждалих від війни дорослих і дітей з 2022 року. Що дуже важливо, усі послуги безкоштовні [2]. Центри допомагають українським військовим, які постраждали від війни відновити здоров'я, фізичну активність і психологічний стан. Там забезпечують високоякісне протезування, реабілітацію, є послуги з реконструктивної хірургії обличчя та кінцівок, відновлення слуху. Надається підтримка для повноцінного повернення до активного життя. Кінцева ціль команди центру – виписати пацієнта з показниками, кращими ніж до травми, щоб повернути людям силу та віру жити повноцінно. Особлива увага в реабілітації приділяється впровадженню мультидисциплінарного підходу, який передбачає залучення 7 фахівців різних напрямків – психологів, соціальних працівників, фізичних терапевтів, ерготерапевтів та інших спеціалістів.

Масштабна трансформація системи реабілітації військовослужбовців розпочалася з прийняття низки законодавчих актів, які визначили правові та організаційні засади надання реабілітаційних послуг. Було розроблено державні стандарти реабілітації, встановлено механізми фінансування реабілітаційних програм та визначено критерії оцінки їх ефективності.

В Україні триває проєкт Мінветеранів із впровадження інституту помічника ветерана. Послідовно впроваджується у пілотних регіонах – це Вінницька, Дніпропетровська, Львівська, Миколаївська, Закарпатська. Нещодавно їх розширено до 10 – Київська, Сумська, Полтавська, Харківська області та місто Київ. У межах цього проєкту «Помічник ветерана» передбачається, що фахівець-помічник фактично допомагатиме

ветерану, починаючи, умовно кажучи, з зустрічі його на автостанції чи залізничному вокзалі, коли він повертається додому. Може так статися, що людина повертається у своє село, а село розбите, ферма закрита, родина за кордоном, а інших рідних немає. А людину має хтось зустріти. І це буде саме помічник ветерана. Якщо ветерану нема де жити, помічник зможе допомогти з тимчасовим проживанням. Розкаже ветеранові про його права та до яких державних установ слід звертатися. Фактично, це буде той, хто як помічник пропонує діалог між органами місцевої влади, медичними закладами и т. д. і захисником. Також фахівець із супроводу ветеранів – це перша особа, яка зустрічає ветерана чи ветеранку після повернення в громаду, а також допомагає сім'ям полеглих героїв. Він забезпечує інформаційний супровід та підтримку, консультує щодо отримання статусів, пільг, послуг, житла, проходження реабілітації, працевлаштування, започаткування власної справи, надає юридичну допомогу.

Досить добре у вітчизняних концепціях соціально-психологічного супроводу ветеранів опрацьована методика «рівний – рівному». Вона використовується в реадаптації ветеранів до умов мирного життя в багатьох програмах і проєктах, які здійснюються державними і громадськими організаціями в роботі з ветеранами в Україні. Як правило, найбільшу успішність ця методика демонструє в групових тренінгах і під час проведення груп взаємодопомоги. Успішність вітчизняного соціально-психологічного супроводу ветеранів і волонтерів зазвичай зумовлюється кооперацією різних організацій. Також робиться акцент на необхідності більш широко і систематично залучати до проєктів реадаптації ветеранів до умов мирного життя власне самі ветеранські організації [4].

Досвід ветеранського простору «Ветеран ПРО. Запоріжжя» свідчить про значущу ефективність застосування системи соціально-психологічного супроводу серед ветеранів міста Запоріжжя. При взаємодії фонду ветеранів з соціальними службами та департаментами охорони здоров'я міста, районними адміністраціями та мерією міста, а також при залученні відповідних фахівців (юристів, психологів, медичних працівників, педагогів тощо) для вирішення тих чи інших актуальних питань ветеранів, спостерігається стійка тенденція до покращення психологічного клімату в означеному середовищі. Авторитет центру вибудовується на можливості вільного, довірливого спілкування комбатантів без всіляких обмежень та черг (вільний доступ), постійно накопичуваному досвіді у вирішенні різноманітних соціально-психологічних та побутових проблем ветеранів, у тісному взаємозв'язку з органами місцевої влади, управліннями праці та соціального захисту населення, що надає можливість кожному клієнту

надавати та отримувати якісні соціальні послуги. У просторі «Ветеран. ПРО» наразі працюють фахівці Пенсійного фонду, обласного центру зайнятості, ЦНАПу, а також досвідчені психологи, серед яких 2 ветерани [5]. Залученні спеціалісти супроводу ветеранів, який надають консультації майже з усіх питань – від алгоритму встановлення статусів і медичного забезпечення до соціальних гарантій і працевлаштування. Це найбільш затребувані послуги, адже коли демобілізований повертається до цивільного життя, питання оформлення документів, статусу, виплат та пошуку роботи – першочергові. Крім того, фахівці супроводу працюють і з родинами безвісти зниклих чи полонених захисників, а також з сім'ями загиблих героїв. У просторі їм розкажуть, які перші кроки вони повинні зробити, які дані повинні бути внесені в реєстри і в яких службах можна отримати цю інформацію.

Організація системи соціально-психологічного супроводу ветеранів на рівні всієї країни може бути значно покращена завдяки синхронізації дій вітчизняних соціальних працівників та психологів з європейськими науковими та прикладними інституціями, а також – залученню численних громадських організацій, волонтерів та ветеранів, які опікуються їхніми потребами. Концепт соціально-психологічного супроводу є базовим як у воєнний, так і у повоєнний час, оскільки він поєднує два ключові аспекти підтримки людини – соціальний і психологічний. Окрему увагу слід приділити, на нашу думку, розробці алгоритму поетапного відновлення, який міститиме три основні рівні: психологічний, нейропсихологічний та соціальний, які взаємодіють для забезпечення повноцінного відновлення особистості:

1. Психологічний рівень: це поєднання індивідуальної терапії та когнітивно-поведінкові стратегії. На цьому етапі можуть застосовуватися методи психологічної допомоги, спрямовані на зниження рівня тривожності, подолання депресивних симптомів та формування ефективних стратегій адаптації. Як приклад, – поступове зіткнення з травматичними спогадами і зниження їхньої емоційної інтенсивності. Також розвиток навичок емоційного прийняття та зміцнення особистісної відповідальності за майбутнє.

2. Нейропсихологічний рівень: це біологічні механізми адаптації. Наукові дослідження доводять, що травматичний досвід викликає зміни в роботі мозку, зокрема в гіпокампі, мигдалеподібному тілі та префронтальній корі. Тому адаптаційні методи мають включати інтервенції, що сприяють нейропластичності та стабілізації нейронних процесів. Треба впроваджувати програми гігієни сну, оскільки дефіцит відпочинку значно погіршує нейропсихологічний стан, та використовувати

низку продуктів харчування, що покращують когнітивні функції та сприяють стабілізації рівня серотоніну та дофаміну (омега-3, антиоксиданти, амінокислоти і т. ін.).

3. Соціальний рівень: інтеграція та формування нових соціальних зв'язків. Соціальне середовище відіграє ключову роль у процесі адаптації, тому треба включати механізми соціальної підтримки та інтеграції. Це, наприклад, створення безпечного простору для спільного обговорення пережитого досвіду та формування нових соціальних зв'язків; розробка програм перенавчання та професійного розвитку для відновлення соціальної активності та самореалізації; волонтерські ініціативи – залучення постраждалих до соціально значущих активностей, що підвищує рівень самоповаги та створює нову систему цінностей; працевлаштування або отримання грантів на свою справу, або ваучерів для перекваліфікації та отримання нової спеціальності.

Отже, соціально-психологічний супровід ветеранів (або групи інших постраждалих від війни) спрямований на профілактику та психокорекцію міжособистісних стосунків, розвиток комунікативних навичок та успішну адаптацію постраждалих в суспільстві. Соціально-психологічний супровід також сприяє психологічній декомпенсації, забезпечуючи умови для реадаптації людини, завдяки ефективній взаємодії, як із спеціалістами, так і з громадами, сім'єю, родичами, колегами, друзями. Також не можуть не радувати на зараз вже існуючі приклади, які працюють для ветеранів – реабілітаційні центри, хаби, безкоштовні кабінети психологічної допомоги при центрах реабілітації та волонтерських фондах. Пропонуємо доповнювати цю справу ще такими варіантами, як кар'єрні ярмарки, екотолоки, мистецькі події, фотовиставки, тематичні вистави в театрі або чайні церемонії.

Список використаних джерел

1. Тохтамиш О. Посттравматичне зростання в реабілітаційному процесі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Соціальна робота.* 2018. № 1/3. С. 57-62.
2. Осьодло В. І., Зубовський Д. С. Посттравматичне зростання особистості учасників бойових дій : сучасний стан та перспективи. *Український психологічний журнал.* 2017. № 1 (3). С. 63-79.
3. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни : як його зберегти та підтримати : методичні рекомендації. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 52 с.
4. Як допомогти особистості в період переходу від війни до миру : соціально-психологічний супровід : практичний посібник / за наук. ред. Т. М. Титаренко, М. С. Дворник / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 154 с.

5. Ветеран ПРО Запоріжжя. Департамент з питань ветеранської політики Запорізької міської ради : веб-сайт. URL: https://zp.gov.ua/news/222528-veteran-pro-prostir-pidtrimki-ta-risen (дата звернення: 20.09.2025).

ПРОКОП'ЄВ А.К.
аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

БАЛУХТІНА О.М.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЯКІСТЬ І СТАНДАРТИЗАЦІЯ ПРОЦЕДУР МОНІТОРИНГУ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: ПРАКТИЧНІ ВИСНОВКИ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОТГ

В умовах проведення реформи децентралізації в Україні соціальні послуги набули особливого значення як один із ключових інструментів забезпечення добробуту громадян. У процесі передачі значних повноважень органам місцевого самоврядування саме на рівні об'єднаних територіальних громад формується система соціального захисту, що має відповідати потребам населення та гарантувати якість надання послуг. Особливої ваги набуває питання стандартизації та моніторингу, оскільки вони визначають рівень ефективності соціальної політики в громадах [1, с. 44].

Моніторинг соціальних послуг – це не просто збір статистики, а безперервний процес аналізу, що допомагає зрозуміти, наскільки послуги відповідають стандартам, наскільки вони доступні для населення і чи задоволені ними отримувачі. Постанова Кабінету Міністрів України № 587 від 01.06.2020 р. прямо визначає моніторинг обов'язковим елементом управління соціальною сферою [3]. Його завдання – не лише фіксувати проблеми, але й пропонувати шляхи їх вирішення. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 587 від 01.06.2020 р. «Про затвердження державних стандартів соціальних послуг», також завдання моніторингу полягають в:

- оцінці відповідності наданих послуг затвердженим стандартам;
- визначенні рівня задоволеності отримувачів послуг;

– виявленні недоліків і формуванні рекомендацій для удосконалення системи соціального захисту.

Досвід Житомирської ОТГ є показовим. У громаді працює кілька спеціалізованих комунальних установ, які надають допомогу літнім людям, особам з інвалідністю, внутрішньо переміщеним особам та сім'ям, що опинилися у складних життєвих обставинах. У 2023 році проведено комплексний моніторинг їхньої роботи, що включав аналіз статистичних даних, опитування клієнтів та інтерв'ю з працівниками. Це дало змогу побачити реальну картину. Найбільший попит, як з'ясувалося, мають послуги догляду вдома, психологічна підтримка, юридичні консультації та соціальний супровід сімей. Водночас виявилися проблеми із кадровим забезпеченням, через що деякі послуги надавалися із запізненням.

У процесі моніторингу було встановлено, що Житомирська ОТГ дотримується державних стандартів, проте існує потреба у більш детальному локальному регулюванні. Наприклад, у громаді розроблені власні індикатори ефективності, які враховують специфіку сільських територій: доступність транспортної інфраструктури, рівень цифрової грамотності населення, потреба у мобільних соціальних бригадах.

Важливо, що стандартизація дозволяє уніфікувати вимоги до якості, а це, своєю чергою, робить процес надання послуг більш прозорим і зрозумілим як для населення, так і для працівників соціальної сфери [2].

1. Кадровий потенціал. Соціальні служби громади відчувають нестачу кваліфікованих фахівців, особливо у сфері психологічної допомоги та роботи з дітьми.

2. Фінансування. Попри розширення повноважень, громада має обмежені ресурси для забезпечення повного спектру соціальних послуг.

3. Методологія оцінювання. Відсутність єдиних методик збору та аналізу даних ускладнює формування об'єктивної картини щодо якості надання послуг.

4. Участь громадськості. Хоча впроваджено механізми громадських слухань, їх ефективність залежить від активності населення, яка часто залишається низькою.

На підставі проведеного аналізу можна зробити кілька важливих висновків:

– регулярний моніторинг дозволяє оперативно виявляти недоліки й адаптувати соціальні програми відповідно до реальних потреб населення;

– застосування стандартних процедур сприяє підвищенню довіри до органів місцевого самоврядування;

– важливим напрямом є цифровізація процесів збору даних і створення єдиних електронних реєстрів отримувачів соціальних послуг;

– доцільним є розширення практики мобільних соціальних бригад, які можуть охоплювати віддалені сільські території [2].

По-перше, впровадження стандартів створює єдину рамку оцінювання для всіх видів соціальних послуг. Це унеможливлює суб'єктивність рішень, дає змогу формувати уніфіковану систему показників, яка є зрозумілою як для виконавців, так і для отримувачів послуг. Застосування таких стандартів у Житомирській ОТГ дало можливість своєчасно виявляти недоліки в роботі соціальних служб та оперативно їх усувати.

По-друге, моніторинг сприяє підвищенню адаптивності соціальних програм. Соціальні потреби громади динамічні та змінюються під впливом соціально-економічних, демографічних та політичних чинників. Регулярні моніторингові заходи дозволяють коригувати перелік послуг, їхній обсяг і методи надання, орієнтуючись на актуальні виклики. Це особливо важливо в умовах воєнного стану, коли потреби населення різко зростають і потребують негайного реагування.

По-третє, практика Житомирської ОТГ демонструє значення поєднання державних стандартів і місцевих ініціатив. З одного боку, дотримання національних вимог гарантує якість і відповідність нормативам. З іншого – розробка власних індикаторів, врахування специфіки громади (транспортна доступність, рівень цифрової грамотності населення, віддаленість сільських територій) дозволяє створити більш адресну та ефективну систему соціальної підтримки.

По-четверте, особливу роль у забезпеченні якості відіграє залучення громадськості. Використання інструментів партисипативного управління – громадських слухань, опитувань отримувачів послуг, створення дорадчих рад – сприяє кращому врахуванню потреб населення, формує відчуття співвідповідальності за розвиток громади.

По-п'яте, результати дослідження засвідчили потребу у системному підвищенні кваліфікації кадрів. Без достатнього кадрового потенціалу навіть найкращі стандарти залишаються декларативними. Тому доцільно інституціоналізувати програми підготовки та перепідготовки соціальних працівників, інтегрувати сучасні інструменти моніторингу – цифрові платформи, електронні бази даних, автоматизовані системи обробки інформації.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що Житомирська ОТГ є показовим прикладом того, як стандартизовані та системні процедури моніторингу можуть стати дієвим механізмом підвищення якості соціальних послуг. Вони забезпечують баланс між вимогами державної політики та реальними потребами громади, формують основу для

подальшого сталого розвитку соціальної сфери. Надалі необхідно зосередитися на:

- розробці єдиної методики моніторингу для всіх громад;
- інтеграції цифрових інструментів збору та аналізу даних;
- зміцненні кадрового потенціалу соціальної сфери;
- розширенні механізмів участі громадян у плануванні й контролі соціальних програм.

Таким чином, ефективний моніторинг у поєднанні зі стандартизацією стає не лише елементом управління, а й важливим фактором демократизації соціальної політики, що відповідає стратегічним завданням децентралізації в Україні.

Список використаних джерел

1. Андрющенко В. Соціальні послуги в умовах децентралізації: проблеми та перспективи. Київ : Ін-т соціальних досліджень, 2020. 112 с.
2. Звіт Житомирської міської ради про стан надання соціальних послуг у 2023 році. URL: https://zt-rada.gov.ua (дата звернення 10.09.2025).
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження державних стандартів соціальних послуг» від 01.06.2020 р. № 587. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-п (дата звернення: 12.09.2025).

РИБАЧУК К.О.
магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЩЕРБИНА С.С.
кандидат соціологічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАПОРІЗЬКОГО МІСЬКОГО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ (НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ) ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному суспільстві соціальні послуги відіграють важливу роль у забезпеченні гідного рівня життя та підтримці тих категорій населення, які потребують особливої уваги. Це не лише допомога у кризових ситуаціях, а й система заходів, спрямованих на розвиток, соціальну інтеграцію та підвищення якості життя людини. Для ефективної організації

такої роботи всі соціальні послуги поділяються на певні види та класифікуються за різними критеріями – від цільової групи отримувачів до змісту та форм надання.

Запорізький міський територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) (ЗМТЦСО) – э спеціалізованою комунальною установою, що реалізує державну соціальну політику на місцевому рівні. Основними категоріями отримувачів послуг виступають люди похилого віку, особи з інвалідністю, малозабезпечені сім'ї, внутрішньо переміщені особи, бездомні громадяни та інші соціально вразливі групи населення.

Відповідно до чинного законодавства та локального «Положення про ЗМТЦСО», у закладі надається широкий спектр соціальних послуг, які можна поділити на такі основні групи [1]:

- побутові послуги;
- соціально-медичні послуги;
- психологічні послуги;
- юридичні послуги;
- соціально-економічні послуги;
- послуги соціальної адаптації;
- стаціонарні послуги.

Таким чином, спектр діяльності ЗМТЦСО охоплює як базові побутові потреби, так і спеціалізовані послуги, що забезпечують комплексний підхід до підтримки соціально вразливих категорій населення.

За останні роки, особливо під час пандемії COVID-19 (з 2020 р.), а згодом й війни (з 2022 р.), активно розвинулася нова форма надання соціальних послуг − дистанційні послуги. Цей формат передбачає використання сучасних технологій, таких як відеоконференції, онлайн-консультації, тощо. Вони дозволяють надавати допомогу дистанційно. Дистанційні послуги стали незмінним інструментом підтримки осіб, які не можуть покидати помешкання через карантинні обмеження, особливі фізичні потреби або складні обставини. Важливим є те, що людина може одержати компетентну підтримку, професійні консультації,

психоедукативні послуги та доступ до потрібної інформації без необхідності залишати своє помешкання. Практично показовою ефективність дистанційні послуги продемонстрували в періоди кризових ситуацій, забезпечуючи безпеку та комфортно проживання клієнтам.

Щодо впливу воєнного стану на діяльність ЗМТЦСО, то воно суттєво вплинуло на систему соціального захисту населення та соціальних послугах. Запоріжжя як обласний центр, що перебуває у зоні підвищеної небезпеки, зіткнулося з різким зростанням навантаження на соціальні служби. ЗМТЦСО опинився у ситуації, коли необхідно було одночасно продовжувати виконання своїх основних функцій та реагувати на нові виклики, спричинені війною.

Основні проблеми, що виникли у діяльності ЗМТЦСО під час війни:

- зростання кількості отримувачів послуг;
- обмеженість фінансових та матеріальних ресурсів;
- кадрові проблеми;
- безпекові ризики;
- обмежений доступ до стаціонарних і денних послуг;
- зростання потреби у психологічній допомозі;
- налагодження координації з волонтерами та міжнародними організаціями.

Отож, війна суттєво ускладнила діяльність ЗМТЦСО, адже зросли потреби у соціальних послугах, але одночасно зменшилися фінансові, кадрові та матеріальні можливості їх надання.

Основними бар'єрами виступають:

- небезпека для працівників і клієнтів;
- перевантаження системи через масове переміщення населення;
- дефіцит ресурсів і кваліфікованих кадрів;
- психологічні наслідки війни, які вимагають спеціалізованої допомоги.

Попри всі виклики, ЗМТЦСО продовжує виконувати свою роль − забезпечувати мінімально необхідний рівень соціального захисту та під Для соціальних проєктів характерна наявність різних підходів до їх

класифікації. Зокрема, А. П. Данілова у своїй статті запропонувала наступну класифікацію, представлену у табл. 1.

тримки найбільш вразливих категорій громадян.

Список використаних джерел

1. Запорізький міський територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг). URL: https://socposluga.com.ua/.
2. Іванова К. С. Особливості надання соціальних послуг в умовах Територіального центру з обслуговування людей похилого віку. 2020. URL: https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/4538.

САДІКОВА С.О.
магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

БАЛУХТІНА О.М.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНІ ПРОЄКТИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2022 РОЦІ

24 лютого 2022 року по всій території України було введено воєнний стан, у зв'язку з чим реалізація соціальних проєктів набула особливого значення та стала невід'ємною частиною суспільного життя. У науковій літературі немає єдиного визначення поняття «соціальний проєкт», але можна виділити декілька визначень. Так, Безпалько О. В. характеризує соціальний проєкт як сукупність технологічних, управлінських та організаційних рішень, спрямованих на вирішення соціальних проблем, поліпшення соціокультурних умов життєдіяльності особистості, проведення необхідних соціальних змін [1, с. 14].

Пометун О. І. вважає, що соціальний проєкт – це сукупність практичних дій, спрямованих на розв'язання конкретної соціальної проблеми місцевої громади, а участь молоді в таких проєктах сприяє розвитку у неї емоційно-ціннісного ставлення до громадського життя, активності особистості, прагненню до громадянських дій та ефективного спілкування [1, с. 15]. Таким чином, соціальний проєкт можна охарактеризувати як сукупність певний конкретних практичних дій (технологічних, управлінських, організаційних, мотиваційних), метою якої

є розв'язання певної соціальної проблеми населення, що має матеріальні, людські ресурси та часові обмеження.

Таблиця 1

Класифікація соціальних проєктів за ознаками [2, с. 242-243]

Ознака	Види
За територіальною ознакою	міжнародні, національні, міжрегіональні, регіональні, місцеві
За характером запланованих змін	інноваційні та підтримуючі
За орієнтацією	суспільні (вирішення проблем організації та її членів) та благодійні (вирішення проблем соціально незахищених верств населення)
За напрямом діяльності	соціально корисні та асоціальні (проєкти неформальних угрупувань та ін.)
За особливостями фінансування	інвестиційні, спонсорські, кредитні, субсидовані, благодійні, змішані
За типом управління	проєкти, якими керують ззовні та проєкти, якими керують із середини організації
За соціальною спрямованістю	захист прав молоді, зайнятість молоді, вирішення екологічних проблем, удосконалення освітньої системи, захист прав дітей та молоді, моральне та естетичне виховання молоді, подолання проблем молоді та ін.
За ефективністю та визнанням	проєкти-переможці; проєкти, що затребувані в рамках регіону; незатребувані проєкти
За масштабами здійснюваної діяльності та фінансування	мікропроєкти (до $10 тис.), малі проєкти (від $10 до 50-100 тис.), мегапроєкти (від $100 тис. і більше)
За джерелами фінансування	інвестиційні, бюджетні, донорські, благодійні, змішані
За терміном реалізації	короткотермінові (1-2 роки), середньотермінові (2-5 років), довготермінові (понад 5 років)

Активно реалізацією та впровадженням соціальних проєктів в період воєнного часу на території Запорізької області у 2022 році займаються громадські організації та благодійні фонди. Зокрема, класифікація проєктів для громадських організацій, згідно В. Лях має іншу структуру і представлена в табл. 2.

На початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України місто Запоріжжя стало головним осередком, яке з 2022 року приймає внутрішньо переміщених осіб, які через бойові дії були вимушені покинути рідна міста. Забезпечення людей житлом стало першочерговим завданням, зокрема у місті є місця компактного проживання, де можна отримати дах над головою та необхідну допомогу.

Таблиця 2

Класифікація соціальних проєктів [3, с. 77]

Ознака	Види
За розміром	мікропроєкти, комплексні проєкти, мегапроєкти (програми)
За тривалістю	короткострокові, середньострокові, довгострокові
За обсягом фінансування	малі, середні, великі
За призначенням	інвестиційного розвитку, інноваційні, адвокаційні, гуманітарні, науково-дослідницькі та аналітичні, соціально-едукаційні, проєкти реформування системи/елементів державного управління
За географічною ознакою	місцеві, регіональні, міжрегіональні, національні, міжнародні
За рівнем організованості всередині організації	локальні, корпоративні

Забезпеченням людей житлом відбувається також за активної участі співробітників студентського містечка Волонтерського штабу Національного університету «Запорізька політехніка». За період 2022-2023 рр. в гуртожитках університету знайшли тимчасовий прихисток понад 2 000 осіб (із них майже 400 – діти) з окупованих районів Запорізької області: Василівського, Оріхівського, Гуляйпільського, Мелітопольського, Бердянського, Пологівського, а також Херсонської, Донецької, Луганської

областей. Мешканці гуртожитків були забезпеченні одягом першої необхідності, продуктовими наборами та ліками [4].

За рішенням місцевої влади створено Департамент надання адміністративних послуг та розвитку підприємництва Запорізької міської ради на який покладено функції робочого органу з організації забезпечення надання адміністративних послуг та діяльності Центру надання адміністративних послуг (ЦНАП) м. Запоріжжя. Зокрема, ЦНАП допомагає внутрішньо переміщеним особам оформлювати необхідні довідки та державні виплати у розмірі для дорослих – 2 000 грн., для дітей та осіб з інвалідністю – 3 000 грн.

Велику частину роботи у реалізації соціальних проєктів взяли на себе громадські організації та благодійні фонди для наступних категорій населення: внутрішньо переміщені особи, багатодітні сім'ї, особи з прифронтових територій Запорізької області, учасники бойових дій. Зокрема, благодійний фонд «ДоброLife» надає гуманітарну допомогу, а саме: видача гігієнічних наборів, ліків, продуктів харчування. Допомога військовим також є окремим напрямом роботи: видача термобілизни, сприяння реабілітації. Також благодійний фонд проводить дитячі свята та майстер-класи. Благодійний фонд «Карітас» має більших спектр надання допомоги вразливим категоріям населення. Фонд надає соціальні послуги, а саме догляд вдома, матеріальну та гуманітарну допомогу, юридичні та психологічні консультації, соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю, соціальні та реабілітаційні послуги для дітей та молоді з інвалідністю [5].

Отже, з вищезазначеного зробимо висновок, що немає єдиної термінології визначенню «соціальний проєкт». Науковці та фахівці різних галузей описують цей термін зі своєї точки зору, спираючись на специфіку наукових підходів та практичних потреб. Також нами розглянуто класифікацію соціальних проєктів за А.П. Даніловою та В. Лях. В період воєнного часу соціальні проєкти стали важливим інструментом підтримки соціально вразливих верств населення, а саме: внутрішньо переміщених осіб, багатодітних сімей, учасників бойових дій. Зокрема, благодійні фонди та громадські організації надають гуманітарну допомогу, юридичні консультації та психологічну підтримку. Соціальні проєкти стали інструментом згуртування та підтримки населення Запорізької області в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Соціальне проектування : навчальний посібник. Київ, 2010. 127 с.

2. Данілова А. П. Соціальний проект як засіб формування та розвитку ініціативності учнівської молоді. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді.* 2013. Вип. 17 (1). С. 237-246.
3. Лях В. Підходи до класифікації соціальних проєктів громадських організацій. *Humanitas. Вічливість.* 2024. № 2. С. 72-79.
4. Рік боротьби, рік незламності. URL: https://zp.edu.ua/rik-borotby-rik-nezlamnosti (дата звернення 11.09.2025).
5. Яка допомога для ВПО у Запоріжжі. URL: https://www.inform.zp.ua/uk/2025/06/21/328566_yaka-dopomoga-dlya-vpo-u-zaporizhzhi-sogodni/ (дата звернення 15.09.2025).

СТРИЖАК Г.В.
аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

КУЗЬМІН В.В.
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ОСОБИСТОСТІ: ТЕХНОЛОГІЇ ДОПОМОГИ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ

Сучасна соціогуманітарна ситуація в Україні, зумовлена військовими подіями, актуалізувала проблему комплексної допомоги вимушено переміщеним особам (ВПО), які стали однією з найуразливіших категорій населення. Вимушене переміщення не лише ускладнює умови життя, а й провокує глибокі психологічні кризи, втрату соціального статусу, порушення ідентичності та міжособистісних зв'язків. Відтак, соціальні та психологічні інтервенції мають бути не лише оперативними, а й технологічно структурованими, науково обґрунтованими, орієнтованими на стійке відновлення особистості.

Соціальна адаптація ВПО потребує створення безпечного середовища, розвитку навичок саморегуляції та відновлення почуття контролю над власним життям. У зазначеній праці обґрунтовано системний підхід до психологічної та соціальної підтримки переміщених осіб, який включає діагностику травматичного досвіду, кризове консультування, побудову соціальних зв'язків та формування життєстійкості [2].

Окрему увагу слід приділити застосуванню активних групових методів. Одним із таких є технологія мозкового штурму, яка, як доведено у дослідженні, може ефективно використовуватися для залучення внутрішнього ресурсу особистості, посилення мотивації та відновлення відчуття приналежності до спільноти [1].

Групові форми підтримки ВПО допомагають зняти ізоляцію, сприяють емоційному розвантаженню та розвитку взаємної емпатії.

Не менш важливим є застосування технологій соціального навчання, особливо в освітніх закладах, куди інтегруються ВПО. Освітнє середовище є потужним агентом соціалізації, і тому система підтримки має охоплювати педагогів, студентів, батьків, залучаючи до неї психологів та соціальних працівників [3]. В умовах переміщення особливо актуальним стає формування нового середовища розвитку – адаптивного, безпечного, емпатійного.

ВПО нерідко стикаються з проблемами в сімейному житті, особливо якщо в родині є діти з особливими освітніми потребами. Дослідження системи соціальної роботи з сім'ями, які виховують дітей з розладами аутистичного спектру, демонструє ефективність мультидисциплінарного підходу, що базується на тісній взаємодії соціальних працівників, педагогів, лікарів та волонтерів [4]. Адаптація такого підходу для сімей ВПО дозволяє не лише підтримати окрему дитину, а й стабілізувати функціонування всієї родини.

Соціальні технології, що використовуються у роботі з ВПО, повинні мати комплексний характер. Зокрема, доцільно застосовувати моделі кейс-менеджменту, кризового інтервенційного консультування, індивідуального планування соціального супроводу. Як підкреслюється в дослідженнях, в яких узагальнено практику неурядових організацій у зонах конфлікту, важливо дотримуватися принципів гнучкості, мобільності, поваги до гідності людини та конфіденційності [6]. Саме НКО часто першими надають допомогу вразливим категоріям, включаючи жінок, дітей, людей похилого віку та осіб з інвалідністю.

Особливе місце у сучасній системі допомоги посідають психолого-педагогічні технології. Як засвідчено у праці [2] їхнє ефективне використання у практичній соціальній роботі базується на індивідуалізації підходу до клієнта, визначенні його внутрішнього ресурсу та підтримці в самореалізації. Це, зокрема, мотиваційне консультування, арт-терапія,

казкотерапія, тілесно-орієнтована терапія, елементи когнітивно-поведінкової терапії. Важливим завданням фахівців є не лише стабілізація психологічного стану клієнта, а й повернення його до активного соціального життя.

Сучасний фахівець із соціальної роботи або психологічної підтримки повинен володіти інноваційними технологіями допомоги, бути обізнаним у питаннях соціального супроводу, міжособистісного посередництва, кризової інтервенції, крос-культурної комунікації. Підготовка таких фахівців має базуватися на практикоорієнтованих програмах, що передбачають роботу в реальному полі з клієнтами. Важливо також створювати мережі професійної взаємодії та міждисциплінарного обміну знаннями.

Таким чином, психологічна та соціальна підтримка вимушено переміщених осіб повинна мати комплексний, міждисциплінарний та гуманістичний характер. Технології допомоги мають не лише усувати наслідки травматичних подій, а й формувати нові ресурси особистості, зміцнювати її здатність до адаптації, самозбереження й розвитку в умовах невизначеності. Саме такий підхід дозволяє забезпечити сталість соціального середовища, розвиток людського капіталу та соціальної згуртованості в період кризи.

Список використаних джерел

1. Кузьмін В. В., Хміль О., Воронюк І. Технології мозкового штурму як інструмент для підвищення мотивації до навчання здобувачів вищої освіти. *Наук. вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія : Педагогіка. Психологія.* 2023. Вип. 4. С. 64-69. https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2023-4.11.
2. Кузьмін В. В., Кузьміна М. О., Стрижак Г. В. Соціальна адаптація вимушено-переміщених осіб, які постраждали внаслідок військового стану. *Психологія та соціальна робота.* 2024. Вип. 1(59). С. 150-195. URL: https://doi.org/10.32782/2707-0409.2024.1.16.
3. Кузьмін В.В., Стадник А.Г., Іванов Є.Р. Основні агенти соціалізації сиріт у середніх та вищих закладах освіти України. *Габітус.* 2023. Вип. 46. С. 90-95. URL: https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.46.13.
4. Балухтіна О. М. та ін. Система соціальної роботи із сім'ями, які виховують дітей з розладами аутистичного спектру. *Наук. часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 5.* 2024. Вип. 97. С. 5-10. URL: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.01.
5. Кузьмін В. В. та ін. Соціологічні та психолого-педагогічні технології в практичній соціальній роботі. *Наук. часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 5.* 2022. Вип. 88. С. 110-115. URL: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.88.22.
6. Стадник А. Г., Кузьміна М. О., Зеркаль А. В., Усатий Є. М., Садикіна А. С. Особливості діяльності некомерційних організацій у зонах конфлікту : міжнародний досвід та українська практика. *Наук. часопис УДУ ім. М. Драгоманова. Серія 5.* 2025. Вип. 103. С. 119-126. URL: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2025.103.23.

УСАТИЙ Є.М.
аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

КУЗЬМІНА М.О.
доктор філософії зі спеціальності «Соціальна робота», доцент,
доцент кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ НЕКОМЕРЦІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗОНАХ КОНФЛІКТУ

Сучасні збройні конфлікти, зокрема війна в Україні, значно впливають на діяльність інституцій громадянського суспільства. Некомерційні організації (НКО) виступають важливими суб'єктами надання гуманітарної, соціальної та психологічної підтримки населенню, що перебуває у кризовій ситуації. В умовах збройного конфлікту НКО виконують функції, які часто не здатна реалізувати держава вчасно та в повному обсязі. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного аналізу викликів, з якими стикаються НКО в зонах конфлікту, а також пошуку шляхів підвищення їх ефективності.

У контексті збройних конфліктів діяльність НКО набуває рис кризового управління та адаптивного реагування. Інноваційні підходи до організації соціальної роботи в прифронтових районах мають враховувати як фактори безпеки, так і потребу у швидкому залученні ресурсів. Водночас такі організації стають простором для реалізації принципів гуманізму, солідарності та партнерства [1].

Діяльність НКО у зонах конфлікту значно ускладнюється через правову невизначеність, високий рівень ризику для персоналу та обмеженість доступу до бенефіціарів. Особливої уваги потребує питання морального та психологічного вигорання соціальних працівників, що діють у прифронтових громадах [2; 4].

Світова практика демонструє, що ефективна робота НКО у зонах конфлікту ґрунтується на міжсекторальній взаємодії, використанні цифрових технологій для моніторингу потреб населення та мобільності надання послуг. Український досвід починаючи з 2014 року, а особливо з 2022 року, засвідчив швидку адаптацію багатьох організацій до нових умов [2; 4].

Як зазначено у дослідженні «Forecasting Career-And Competence Indicators of a Social Worker in the Context of Digital Transformations of the Society», цифровізація дає можливість оптимізувати процеси збору даних, координації волонтерів та дистанційної підтримки постраждалих. Це має критичне значення для роботи НКО у нестабільних регіонах [5].

Останнім часом наголошується на високому рівні стресу серед працівників НКО, які працюють на лінії зіткнення. Причинами цього є не лише фізична небезпека, але й постійне емоційне напруження, обмеженість ресурсів, необхідність приймати складні моральні рішення. Працівники потребують не лише професійної підготовки, а й сталого доступу до психологічної підтримки [3].

Особливої уваги заслуговує теза про необхідність створення програм професійної адаптації та перепідготовки персоналу НКО. Вища освіта має запроваджувати нові підходи до формування професійної компетентності фахівців соціальної сфери, які працюватимуть у кризових умовах [6].

1. Підвищення рівня підготовки персоналу – впровадження модульних навчальних курсів із кризового реагування, психологічної стійкості та цифрових інструментів.

2. Створення партнерств між НКО, державою та міжнародними організаціями – задля ефективного розподілу ресурсів та зменшення дублювання функцій.

3. Розширення нормативно-правової бази – з урахуванням особливостей роботи у зонах конфлікту.

4. Психологічна підтримка персоналу – запровадження регулярного супервізійного та психотерапевтичного супроводу для працівників НКО.

Діяльність некомерційних організацій у зонах конфлікту має критичне значення для підтримки населення, яке страждає від війни. Однак ця діяльність супроводжується значними ризиками, що потребують системного управління, адаптації до нових умов та впровадження інновацій. Український досвід демонструє приклади ефективних практик, які можуть бути поширені в інших конфліктних регіонах світу. Успішність діяльності НКО залежить від професіоналізму персоналу, рівня міжсекторальної координації та готовності суспільства підтримувати ці організації на всіх рівнях.

Список використаних джерел

1. Борисюк С., Мещан І., Кузьміна М., Лоцман С. (2025). Інноваційні підходи до організації соціальної роботи на підприємствах у прифронтових районах. *Humanitas*, № 1. С. 174-181. URL: https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.1.23.

2. Стадник А. Г., Кузьміна М. О., Зеркаль А. В., Усатий Є. М., Садикіна А. С. Особливості діяльності некомерційних організацій у зонах конфлікту : міжнародний досвід та українська практика. *УДУ імені М. Драгоманова. Серія 5.* 2025. Вип. 103. С. 119-126. URL: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2025.103.23.
3. Стадник А.Г., Кузьмін В. В., Кузьміна М. О., Лоцман С. Л. Фактори впливу на розвиток стресу в професійній діяльності : інноваційний аспект. *Соціальні технології.* 2024. Вип. 104. С. 130-140. URL: http://soctech-journal.kpu.zp.ua/archive/2024/104/13.pdf.
4. Стадник А.Г., Кузьміна М.О., Зеркаль А. В., Садикіна А. С., Усатий Є. М. Соціальна робота в умовах конфлікту : підвищення ефективності персоналу НКО на прифронтових територіях. *УДУ імені М. Драгоманова. Серія 5.* 2024. Вип. 101. С. 33-38. URL: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.101.07.
5. Kuzmina M. O. et al. Forecasting Career-And Competence Indicators of a Social Worker in the Context of Digital Transformations of the Society. *SHS Web of Conferences*, 2021. Vol. 100. URL: https://doi.org/10.1051/shsconf/202110004005.
6. Kuzmina M. O. Training of Future Social Work Specialists: New Approaches to Forming Professional Competence in Higher Education. *Warsaw : East European Association of Scientists.* 2025. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.15288534.

ШЕХОВЦОВ О.В.
аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

КУЗЬМІНА М.О.
доктор філософії зі спеціальності «Соціальна робота», доцент,
доцент кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СИРОТАМИ ТА ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування (далі – ДПБП), є однією з ключових сфер соціального захисту населення, що набуває особливої актуальності в умовах трансформаційних процесів, які переживає українське суспільство в період війни. Збройний конфлікт, соціальна нестабільність, масштабне внутрішнє переміщення населення, зростання рівня соціального сирітства – усе це вимагає системних, адаптивних та інноваційних підходів до організації соціальної роботи з цією категорією дітей.

У наших попередніх дослідження [1] акцентується увага на феномені соціально-психологічної ексклюзії дітей-сиріт у період війни. Автори підкреслюють, що відчуття відчуження, соціальна ізоляція,

депривація позитивних емоційних зв'язків та брак життєвих перспектив спричиняють глибокі психосоціальні деформації. Практичні підходи до подолання цього явища мають ґрунтуватися на принципах інтеграції, нормалізації та соціального залучення, що передбачає створення безпечного, розвивального середовища та надання комплексної підтримки.

Одним із пріоритетів практичної соціальної роботи з дітьми цієї категорії є формування механізмів ефективної соціалізації. Ключовими агентами соціалізації дітей-сиріт у системі освіти є наставники, педагоги, соціальні працівники та однолітки. Соціальна робота має на меті не лише включення дитини у навчальне середовище, а й активну участь у позашкільних заходах, гуртках, волонтерських ініціативах. Це сприяє формуванню почуття причетності до спільноти, розвитку комунікативних навичок, зростанню впевненості у власних силах [2].

Важливим практичним інструментом у соціальній роботі з сиротами є індивідуальний план соціального супроводу. Цей документ дає змогу врахувати особливості кожної дитини, її потреби, цілі та ресурси. Як підкреслюється у дисертаційному дослідженні Кузьміна В.В. [3], соціалізація сиріт у вищих навчальних закладах має відбуватися через підтримку особистої ініціативи, розвиток автономії, наставництво та створення умов для самореалізації. Надзвичайно важливо, щоб діти, які досягли повноліття, не залишалися без підтримки, а були включені до програм постінтернатного супроводу.

Особливу роль у практиці соціальної інтеграції відіграють психолого-педагогічні технології. Соціальний працівник повинен володіти знаннями з психології травми, конфліктології, розвитку емоційного інтелекту, а також навичками міжособистісного посередництва. У роботі з дітьми, які зазнали тяжких втрат, важливими є практики емпатійного слухання, арт-терапії, групової підтримки, казкотерапії, а також стабільна присутність дорослого, здатного створити відчуття безпеки [4].

Система соціальної роботи з дітьми-сиротами не може бути ефективною без правового підґрунтя. Автори розглядають ключові правові засади соціальної роботи з дітьми-сиротами та ДПБП. Також наголошуються на необхідності дотримання принципів найкращих інтересів дитини, пріоритету сімейного виховання, забезпечення права на освіту, охорону здоров'я, житло, а також захист від дискримінації. Практичні підходи повинні базуватись на поєднанні юридичного супроводу та емоційної підтримки, особливо в процесі переходу дитини від інституційної опіки до самостійного життя [2].

Актуальною також є практика роботи з сім'ями, які приймають дітей на виховання. Як свідчить досвід соціальної роботи з сім'ями, що

виховують дітей з розладами аутистичного спектру [5], надзвичайно важливо створювати індивідуальні програми сімейного супроводу, проводити навчання для батьків, здійснювати психологічну підтримку та супервізію. Такий підхід доцільно інтегрувати й у програми підтримки прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу.

У цілому, практичні підходи до соціальної роботи з дітьми-сиротами мають бути комплексними, міждисциплінарними, заснованими на гуманістичних засадах і партнерстві. Особлива увага повинна приділятися підготовці фахівців – соціальних працівників, педагогів, психологів – до роботи в умовах високої емоційної напруги, конфліктних ситуацій, травматичних переживань. Важливо забезпечити належне професійне навчання, супервізію, методичну підтримку.

Таким чином, ефективна соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, передбачає глибоке розуміння психосоціальних викликів, з якими стикається ця категорія, і впровадження практик, які не лише захищають, а й розкривають потенціал кожної дитини. Соціальна робота має бути не просто інструментом допомоги, а засобом глибокої соціальної інтеграції, що формує майбутнє дитини як повноправного члена суспільства.

Список використаних джерел

1. Кузьмін В.В., Кузьміна М.О., Шеховцов О.В. Соціально-психологічна ексклюзія дітей-сиріт в трансформаційному українському суспільстві в період війни. *Психологія та соціальна робота.* 2025. Вип. 1 (61). С.160-169. URL: https://doi.org/10.32782/2707-0409.2025.1.15.
2. Кузьмін В.В., Стадник А.Г., Іванов Є.Р. Основні агенти соціалізації сиріт у середніх та вищих закладах освіти України. *Габітус.* 2023. Вип. 46. С. 90-95. URL: http://habitus.od.ua/journals/2023/46-2023/13.pdf.
3. Кузьмін В.В. Соціалізація сиріт у вищих навчальних закладах України : соціотехнологічний аспект. Автореферат. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2013. URL: http://eir.zntu.edu.ua/handle/123456789/3594.
4. Кузьмін В. В. Теоретичний аналіз проблеми інтеграції у суспільства дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : соціально-психологічний аспект. URL: http://journals.uran.ua/apppfo.
5. Балухтіна О. М. та ін. Система соціальної роботи із сім'ями, які виховують дітей з розладами аутистичного спектру. *Наук. часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 5.* 2024. Вип. 97. С. 5-10. URL: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2024.97.01.
6. Стадник А., Кузьмін В., Кузьміна М., Мещан І. Правові засади соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування в Україні. *Вічливість. Humanitas.* 2024. № 2. С. 51-58. URL: https://doi.org/10.32782/humanitas/2024.2.8.

СЕКЦІЯ 2. ФІЛОСОФСЬКІ ДИСКУРСИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

ВАЛЬЧУК Т.М.
студентка спеціальності «Соціологія»
Дніпровський державний технічний університет
м. Кам'янське, Дніпропетровська обл., Україна

ЯКУНІНА А.О.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-психологічних і гуманітарних наук
Дніпровський державний технічний університет
м. Кам'янське, Дніпропетровська обл., Україна

СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ ТА ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Протягом тривалого часу в Україні залишалося неусвідомленим те, що соціальна політика, яка не спрямована на підтримку цілісного функціонування суспільно-економічної системи, не лише гальмує економічний розвиток, але й спричиняє суттєві викривлення у довгостроковій перспективі суспільно-економічного зростання. Це актуалізує необхідність у формуванні цілісної соціальної стратегії, яка б інтегрувала макроекономічні показники з реальним рівнем добробуту окремої людини. Поглиблення взаємозалежності між економічними процесами і соціальною сферою, а також переплетіння «економічного» і «соціального» стали підґрунтям для формування соціальних стратегій як ефективного інструменту управління.

Створення ефективної стратегії надання соціальних послуг є складним і ресурсоємним процесом, однак його значення для соціального поступу на різних рівнях суттєво переважає витрати, пов’язані з її реалізацією. Кожен напрям соціального розвитку держави чи окремого регіону має власний стратегічний потенціал для вдосконалення, який формується і реалізується, зокрема, через розроблені моделі організації соціальних послуг для населення. Стратегія в цьому контексті передбачає формулювання довгострокових орієнтирів соціальної діяльності, включаючи систему надання соціальних послуг, на основі аналізу її можливостей та прогнозування подальшого розвитку. Соціальна стратегія трактується як інтегрована система методів і напрямів досягнення довгострокових соціальних цілей, тісно пов’язана з економічною стратегією держави.

Соціальна робота еволюціонує як практична діяльність і як науково-теоретична дисципліна. З'являються нові підходи, які з часом перетворюються на стандартизовані, повсякденні практики, що нерідко випереджають академічну теорію, яка не завжди встигає оперативно реагувати на зміни в професійному середовищі. Під терміном «теорія» розуміють систему знань, уявлень, понять і концепцій, які виникли в результаті пізнавальної й практичної діяльності, та з певною мірою наукової достовірності відображають закономірності, принципи, тенденції розвитку соціальної роботи, пояснюють практичні моделі та техніки професійного втручання. Аналіз актуальної літератури дає підстави виокремити декілька провідних теоретичні напрями, що визначають сучасну соціальну роботу.

Підхід, що базується на сильних сторонах клієнтів. Цей підхід підкреслює активну роль самого клієнта, який не лише отримує послугу, а й виступає її співтворцем у партнерстві із соціальним працівником. Такий формат взаємодії передбачає спільне визначення цілей, завдань, ресурсів і шляхів їх досягнення. Особливо ефективним цей підхід виявляється у контексті посилення зв'язків у громадах, підвищення їхньої активності та стійкості, що сприяє зростанню добробуту та покращенню якості життя мешканців [2, с. 8].

Феміністська соціальна робота. Основна увага тут приділяється аналізу владних відносин між чоловіками та жінками. Цей підхід тісно пов'язаний із мультисистемним баченням соціальної роботи та розширює підхід, орієнтований на сильні сторони клієнтів. Феміністська практика вимагає гендерного аналізу, який дозволяє виявити глибинні джерела соціальних стереотипів. Водночас від соціального працівника очікується прийняття поведінки клієнта як результату дії соціального контексту, а не індивідуальної патології. Цей підхід застосовується не лише у роботі з жінками, а й з чоловіками та родинами, оскільки його сутність полягає в розумінні впливу гендерних чинників на розподіл влади у соціальних взаємодіях [2, с. 9].

Концепція зеленої соціальної роботи. Ця концепція базується на засадах сталого розвитку та структурному підході до подолання соціальної нерівності й бідності. У межах цього напряму професійна діяльність соціальних працівників спрямована на забезпечення екологічної справедливості, рівного доступу до природних ресурсів і створення безпечного середовища для життя. Особливу увагу приділяють участі соціальної роботи в умовах екологічних або техногенних криз, а також формуванню стратегії втручання у ситуаціях, пов'язаних із загрозами довкіллю [2, с. 9].

Таким чином, протягом останнього десятиліття відбувається не лише оновлення інструментарію соціальних методик втручання, які застосовуються в практиці, але й перегляд теоретичних засад соціальної роботи. Це оновлення відображає нові вектори розвитку професії, включаючи переосмислення її меж, функцій і ролі у суспільстві.

Провідну роль у формуванні ключових напрямів розвитку як теорії, так і практики соціальної роботи традиційно відіграють представники міжнародних професійних об'єднань соціальних працівників – зокрема, Міжнародна федерація соціальних працівників (МФСП). Завдяки активній взаємодії було реалізовано низку досліджень, результати яких засвідчили, що на тлі безперервних і поглиблюваних процесів глобалізації спостерігається посилення соціальної нерівності у доступі до базових ресурсів. Особливо виразно ця нерівність проявляється у сфері охорони здоров'я, що спонукає соціальних працівників розглядати її як одну з найбільш вразливих. Одним із дієвих напрямів подолання цієї проблеми визначено сприяння соціальному розвитку шляхом побудови сильних, життєздатних громад. Визнаючи охорону здоров'я як питання дотримання фундаментальних прав людини та соціальної справедливості, соціальні працівники зобов'язуються керуватися цими принципами в освіті, наукових розвідках, практичній роботі та політичних ініціативах [3].

На сьогодні соціальна нестабільність серед населення України досягли критичних масштабів. Збройна агресія РФ та економічний спад ще більше загострили проблему неспроможності держави належним чином виконувати соціальні зобов'язання. Війна та її наслідки призводять до численних складних життєвих обставин, з якими змушені стикатися українці. Ці соціальні проблеми не зникнуть самі собою навіть після завершення бойових дій. У такому контексті значущість соціальної роботи як професійної діяльності значно зростає, адже її основною метою є підтримка особи у подоланні кризових ситуацій та її інтеграція у сучасні умови суспільного буття.

Соціальна робота як форма суспільної діяльності постає своєрідною моделлю надання соціальної допомоги, що реалізується відповідно до конкретного історичного моменту, з огляду на національно-культурні особливості, соціально-політичний контекст та напрямки державної соціальної політики.

У сучасних умовах соціальна робота не має єдиного загальновизнаного підходу до пояснення сутності людських і суспільних проблем, а також до визначення способів їх запобігання та вирішення. Існує цілий спектр наукових теорій, що, попри різний ступінь обґрунтованості, співіснують і дають змогу формувати різноманітні, але ефективні

практичні підходи. Комплексні моделі соціальної роботи включають у себе науково обґрунтовані практики, які створені фахівцями на основі передового досвіду вирішення складних соціальних проблем. Вони передбачають інтеграцію концептуальних засад із різних наукових дисциплін. Відповідно до концепції комплексного підходу, життєві труднощі, бар'єри розвитку чи кризові ситуації особистості або родини є наслідком поєднання соціальних, психологічних та біологічних чинників. Отже, інтеграція теоретичних знань та методик із різних галузей науки і професійної практики є обґрунтованою як на етапі оцінювання ситуації, аналізу її причин і наслідків, так і при плануванні та реалізації соціальних інтервенцій [4, с. 77].

Під стратегією надання соціальних послуг слід розуміти узагальнений підхід до формулювання цілей та шляхів їх досягнення у процесі надання послуг. Вона повинна визначати основні принципи постановки цілей і відповідні методологічні підходи до вибору форм і способів їх реалізації. У практичній площині використання стратегії до конкретного випадку отримувача дозволяє сформувати індивідуальний план надання допомоги – своєрідну «тактику». У ширшому розумінні стратегії тісно пов'язані з загальними та спеціалізованими теоріями і моделями соціальної роботи. Вибір конкретної стратегії часто залежить від того, як надавач інтерпретує сутність, функції та завдання соціальної послуги, а також від його уявлень про природу вразливості отримувачів та складність їх життєвих обставин [4 с. 145].

Сучасні стратегії у сфері соціальних послуг ґрунтуються на актуальних уявленнях про соціальну роботу, її принципи та ціннісні орієнтири, а також враховують інноваційні наукові моделі й теорії. Основою таких стратегій є розуміння соціальної роботи як діяльності, спрямованої на досягнення соціального прогресу, посилення соціальної єдності, активізацію ресурсів особистості та усунення дискримінаційних обмежень. Отримувач соціальної послуги розглядається як активний суб'єкт, що має потенціал до розвитку та покращення добробуту, а мета послуги – підтримати процес його самореалізації.

Аналіз сучасних підходів до трактування сутності соціальної роботи, а також розгляд теоретичних засад і практик, дозволяють виокремити ключові риси стратегій надання соціальних послуг:

– орієнтація на потреби, інтереси та потенціал отримувача послуг, з повагою до його прав і особистості;

– фокус на досягненні результатів, спрямованих на розвиток клієнта та громади, до якої він належить, із просуванням позитивних змін і покращенням добробуту;

– створення спільнот клієнтів для взаємопідтримки, захисту прав, адвокації та колективного впливу на зміни у власному житті та в суспільстві;

– застосування методів, які мають наукову основу та доведену ефективність [4, с. 146-147].

Система соціальних послуг, що нині формується в Україні, може передбачати використання як традиційних, так і новітніх стратегій. Проте саме інноваційні підходи забезпечують сталий розвиток як окремої особистості, так і суспільства загалом. На індивідуальному рівні ефективною формою профілактики вважається мотиваційне консультування – підхід, що допомагає клієнту сформувати внутрішню готовність до змін і підтримує його в процесі цих змін. Суть методу полягає в тому, щоб клієнт самостійно усвідомлював, приймав і реалізовував рішення, що сприяють трансформації його поведінки. Фахівець визначає етапи змін, на яких перебуває клієнт, і на цій основі обирається відповідна стратегія підтримки [4, с. 154-155].

Імплементація сучасних стратегій надання соціальних послуг у межах громад повинна супроводжуватись інформаційними кампаніями, орієнтованими на мешканців, навчальними заходами для фахівців, які безпосередньо працюють з отримувачами, а також для посадових осіб, відповідальних за планування, моніторинг і оцінювання якості послуг. Необхідно також здійснювати незалежний експертний аналіз, вивчення ефективності впроваджених практик та поширення успішного досвіду реалізації інноваційних підходів у сфері соціальної роботи.

Список використаних джерел

1. Опалюк Т.Л. Сучасні стратегії надання соціальних послуг : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В. 2020. С. 118.
2. Сучасні теорії соціальної роботи : антологія. Упор. Т. Семигіна. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2021. 160 с.
3. Клос Л. Шляхи розвитку теорії та практики соціальної роботи в умовах глобалізації. *Social Work and Education.* 2021. Vol. 8. № 4. P. 461-471.
4. Денисюк О.М. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.
5. Семигіна Т., Столярик О. Нове обличчя соціальної роботи : сучасні теорії та підходи. Таллінн : Teadmus. 2025. 524 с.

ЗАЙЦЕВ К.Г.
аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЩЕРБИНА С.С.
кандидат соціологічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗБУДОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

В умовах транзитивності і нестабільності сучасного українського суспільства, характерними рисами якого є розбудова соціальної держави, розвиток соціально орієнтованої економіки і формування демократичного типу соціального управління. Проблема модернізації системи соціального захисту є надзвичайно важливою як у суто теоретичному, так і в практичному аспектах, що пов’язано із процесом інституціоналізації надання соціальних послуг і організації соціального забезпечення населення.

Конституції акцентовано, що це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

В сучасній науці існує багато визначень поняття «соціальний захист», які певною мірою відображають його сутність. Так, наприклад, з позиції права соціального забезпечення розглядають соціальний захист через його правові механізми, що звужує соціально захисну функцію держави до юридичного аспекту. Інший підхід пов’язує соціальний захист із поняттям соціальних, юридичних і економічних гарантій. На це вказує Т. Семигіна, наголошуючи на тому, що «соціальний захист означає сукупність соціальних і юридичних гарантій, метою яких є забезпечення державою для кожного члена суспільства реалізації його основних соціально-економічних прав, передовсім права на рівень життя, необхідний для нормального відтворення і розвитку особистості» [3, с. 273].

Виокремлювати широке і вузьке значення поняття «соціальний захист» пропонує Н. Болотіна. У широкому значенні соціальний захист є «змістом соціальних функцій держави і системою економічних, юридичних, організаційних заходів задля забезпечення основних соціальних прав людини і громадянина в державі». У вузькому – це «власне соціально-захисна діяльність держави щодо убезпечення населення від негативних наслідків соціальних ризиків» [1, с. 56].

За визначенням В. Скуратівського та О. Палія соціальний захист – це «комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах» [4, с. 92]. Натомість В. Грушко акцентує увагу на тлумаченні соціального захисту як комплексу заходів та механізмів його реалізації в практичній площині, які використовує суспільство для забезпечення суспільно нормальних умов матеріального і духовного життя населення [2, с. 9].

На думку О. Бендасюк, соціальний захист є системою державних заходів щодо забезпечення належного матеріального та соціального становища громадян у разі виникнення несприятливих умов, а саме: повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законодавством України. К. Дідківська наголошує, що соціальний захист є державною підтримкою певних категорій населення, котрі можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів, забезпечення відповідного рівня життя через надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найуразливішим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення, забезпечення прийнятних для країни умов життя та праці громадян, у тому числі внаслідок установлення соціальних стандартів. І. Дернова, Т. Боровик, Л. Долока, Л. Данилевська зазначають, що «соціальний захист – це інструмент урядової політики, спрямований на забезпечення стабільності та добробуту громадян в умовах соціальних та економічних ризиків».

В цілому, питання забезпечення соціального захисту населення досліджені у працях багатьох провідних вітчизняних учених-економістів, однак загалом ця проблема залишається недостатньо структурованою, тому часто зумовлює використання загальних і неефективних механізмів державного управління.

Отже, в соціально-економічному аспекті соціальний захист представляє собою сукупність заходів і механізмів, спрямованих на забезпечення соціальних гарантій і стандартів забезпечення якості і

добробуту життя громадян, виконуючи захисну функцію від соціальних та економічних ризиків, що набуває актуальності в умовах війни, коли економічні і фінансово-матеріальні збитки набувають надзвичайного і катастрофічного характеру.

Список використаних джерел

1. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України : навч. посіб. Київ: Знання, 2005. 381 с.
2. Грушко В.І. Пенсійна система України : навч. посіб. Київ: Вид-во АСТ, 2006. 231 с.
3. Семигіна Т.В. Порівняльна соціальна політика : навч. посіб. Київ: МАУП, 2005. 276 с.
4. Скуратівський В.А., Палій О.М. Основи соціальної політики : навч. посіб. Київ: МАУП, 2002. 200 с.

ПУТІЛІН І.М.
студент спеціальності «Політологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПОПОВИЧ Я.М.
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри «Політологія та загальноправові дисципліни»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ДЕРЖАВА ДОБРОБУТУ: СОЦІОЛОГІЧНО-ПОЛІТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Розвиток сучасного суспільства визначається трьома ключовими процесами, які впливають як на окремі національні держави, так і на весь світ:

Глобалізація: це світовий процес, що об'єднує економіки, політичні системи та культури, охоплюючи майже всі країни.

Інформатизація: це розвиток інформаційного суспільства завдяки широкому використанню ІТ-технологій в усіх сферах – від економіки до державного управління, що поглиблює зв'язки між усіма елементами соціальної системи.

Інтеграція: це процес зближення і об’єднання країн на регіональному рівні, що базується на спільних тенденціях розвитку.

Ці фактори призводять до появи нових підходів до соціального захисту населення, що активно обговорюється в наукових колах, які вивчають трансформацію сучасних держав добробуту.

Одним із головних чинників, що змінює суть соціальної держави та її моделі захисту, є глобалізація. Вона створює глобальне суспільство, де

ключову роль відіграють транснаціональні корпорації та міжнародні організації. Ця нова форма соціальної організації створює мобільне та відкрите середовище, що сприяє впровадженню соціальних інновацій для забезпечення ефективного розвитку суспільства.

Визначення глобалізації є складним, адже його вивчають різні науки. Проте, як зазначає В. Воронкова, глобалізація – це процес взаємопроникнення економік, послаблення функцій національних держав, посилення ролі міжнародних недержавних суб'єктів та формування спільних цінностей. Це перетворення світу на єдину зону, де вільно переміщуються капітали, товари, послуги та ідеї. Л. Герасіна і М. Панов додають, що глобалізація – це планетарне об'єднання всіх сфер життя, яке має значний вплив на кожну країну.

Глобалізація також суттєво змінює саму ідею соціальної держави (держави добробуту), яка історично була пов'язана з поняттям нації-держави – інституту, що має адміністративну монополію на своїй території. Динамізм глобалізаційних процесів та внутрішні суперечності соціальної держави викликали необхідність критично переглянути її теоретичні засади і шукати нові стратегії розвитку.

Одна з таких стратегій, запропонована Ентоні Гідденсом, полягає в зміні акцентів у соціальній політиці. Замість прямої фінансової підтримки він пропонує інвестувати в людський капітал. Він стверджує, що державу загального добробуту має замінити соціальна інвестиційна держава.

Інший соціолог, Ульріх Бек, описує сучасність як «суспільство ризику» та «постнаціональну модерність». Він вважає, що глобалізація незворотна, а державу добробуту на національному рівні відродити неможливо. Він також зазначає, що традиційне трудове суспільство розпадається, а економічний глобалізм – це, по суті, ідеологія неолібералізму.

Зигмунт Бауман осмислює державу добробуту як інструмент, що дає людям свободу, забезпечуючи «страхувальну подушку» на випадок невдачі. Він зазначає, що сьогодні відбувається перехід від ідеї соціальної солідарності до відповідального індивідуалізму та від соціальної згуртованості до економічної конкурентоспроможності. Ці зміни, своєю чергою, змінюють пріоритети соціальної політики та систему соціального захисту.

В сучасних умовах основою соціальної держави стає концепція продуктивізму. Цей підхід та превентивна соціальна політика зосереджені на інвестуванні у професійну підготовку, активне сприяння зайнятості та мобільності працівників. Інвестиції в ці сфери допомагають зменшити потребу в інших соціальних виплатах та економити державні кошти.

За словами М. Руженського, в рамках цієї парадигми особливої уваги набувають інвестиції в:

– розвиток людського капіталу,

– програми мікрокредитування та мікропідприємництва для підтримки самозайнятості,

– розвиток соціального капіталу, зокрема в бідних громадах,

– формування цифрової компетентності та доступності.

Головну роль у реалізації цих ініціатив має відігравати держава-інвестор, яка вкладає кошти в людський капітал для забезпечення добробуту суспільства.

Через лібералізацію та скорочення ролі держави в економіці, звичний для європейців високий рівень соціального захисту опинився під загрозою. У відповідь на це, Європейський Союз почав впроваджувати новий підхід під назвою «соціальна якість».

Ця концепція, розроблена такими дослідниками, як А. Уолкер, Л. ван дер Маєсен та В. Бек, означає створення умов, за яких кожен громадянин може повноцінно брати участь у житті суспільства, розвивати свій потенціал і покращувати добробут.

Головною метою такої політики є одночасне забезпечення високої якості життя та високої «соціальної якості» суспільства. Це включає:

– розвиток людського та соціального капіталу;

– зміцнення соціальної згуртованості та інклюзії (залученості);

– розширення соціальних можливостей громадян, зокрема через соціальні інститути, «соціальні ліфти», громадські організації, неформальні соціальні мережі (родини, друзів, колективів) та новітні технології.

З огляду на успішний досвід ЄС, впровадження концепції «соціальної якості» є доцільним для повоєнної відбудови України. Це допоможе покращити соціальні умови та прискорити прогрес у країні.

Список використаних джерел

1. Квієк М. Університет і держава: Вивчення глобальних трансформацій; [пер. з англ. Т. Цимбал ; переднє слово І. Вакарчук ; наук. ред. Т. Фініков]. Київ: Таксон, 2009. 384 с.

2. Проблеми модернізації політичних систем сучасності : монографія / [Панов М. І. (кер. авт. кол.), Герасіна Л. М., Данильян О. Г. та ін.] ; за заг. ред. Л. М. Герасіної, О. Г. Данильяна. Х. : Право, 2008. 320 с.

3. Руженський М.М. Трансформація інститутів соціального захисту населення в транзитивній економіці : дис. … на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук. Спеціальність 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. Київ, 2016. 411 с.

ЧЕРВОННИЙ С.В.
аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЩЕРБИНА С.С.
кандидат соціологічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Від самого початку існування державності, головним завданням його було соціальне забезпечення, соціальний захист і соціальна справедливість для всіх громадян суспільства. Концепція соціальної справедливості – передбачає рівний доступ до благ та можливостей всіх членів суспільства, незалежно від походження, раси чи статусу.

Так, К. Пірсон, зазначає: «Взагалі під «соціальною державою» розуміються ті аспекти урядової політики, що призначені для захисту від конкретних ризиків, спільних для широких категорій населення. Її стандартними складниками, хоч і не завжди присутніми в усіх країнах, є: захист від втрати заробітку, спричиненої безробіттям, хворобою, інвалідністю або похилим віком; гарантований доступ до медичних послуг; підтримка домогосподарств із великою кількістю дітей або без одного із батьків; та цілий спектр соціальних послуг – огляд за дітьми, догляд за літніми тощо, – призначених допомагати домогосподарствам давати раду, щоб вони не перенапружували власні ресурси» [5, с. 420]. Тобто соціальна держава, залишаючись передусім національною державою, виступала відповідальною за надання і збереження не тільки політичних прав і свобод, але й соціальних і громадських

Надзвичайно цікавою щодо визначення поняття соціальної держави, її вихідних принципів та основних соціальних прав, що нею гарантуються, є позиція Г. Цахера. На його думку, соціальна держава покликана виконувати у суспільстві насамперед функцію оцінювального та перетворювального чинника й гаранта, метою якого є забезпечення для кожного члена суспільства гідного для людини рівня існування, зниження розбіжностей у рівні добробуту, ліквідація відносин залежності і встановлення відповідного контролю [2].

Основною метою соціальної держави – забезпечення рівності можливостей, рівних шансів для самореалізації. Роль держави в наданні соціального захисту полягає у створенні відповідних умов, обсяг соціального захисту скорочується, а держава бере на себе лише ті функції, котрі не здатна виконати самотужки особа чи сім'я. Усі чинники демократії – законодавство, власність, ринкова економіка – є механізмами координації індивідуальних інтересів громадян [1].

Відомий німецький дослідник Г. Хаферкамп, вважав, що соціальна держава соціал-демократичної орієнтації, на відміну від адміністративної і ліберальної правової держави, є державою піклування про громадян, державою соціальних виплат і соціального розподілу [3]. Мета соціальної держави в межах соціально-демократичної моделі – осягнення соціальної справедливості, подолання нерівності, що виникає під час розподілу економічних та соціальних ресурсів. Завдання держави – гарантувати й забезпечувати визначений рівень прибутків та соціальних послуг незалежно від трудового внеску. Соціальний захист в цій моделі гарантується як право, а потреби населення є підставою для визначення межі соціальних витрат.

Шевченко, В. Кершев, І. Лашина стверджують, що «сучасний етап ідей соціальної держави в нашій країні втілюється у життя в умовах низки викликів, породжених глобалізацією, не давши суттєвих позитивних результатів у сфері соціального захисту населення, не перетворивши останній на дієвий чинник економічного зростання» [4, с. 59]. Таким чином, модернізація системи соціального захисту і формування її якісної та адаптивної моделі сприятиме і розвитку України як соціальної держави.

При аналізі наукового доробку вітчизняних та зарубіжних науковців щодо класифікації нині діючих моделей соціального захисту населення у якості критеріїв можна вважати рівень соціального забезпечення (мінімальний, універсальний), роль держави у регулювання системою соціального захисту, специфіку соціального страхування.

Серед зарубіжних науковців привертають увагу підходи до типології моделей соціального захисту населення англійського теоретика з соціальних проблем та соціального регулювання Р. Тітмусса [6]. Згідно їхнього якісного наповнення та умов реалізації він, відповідно, виділяє: маргінальну (залишкову), інституційно-розподільчу та модель індустріальних досягнень.

Отже, визначення напрямку розбудови соціальної держави в Україні виступає як найважливіший пріоритет її розвитку, і саме від обраної моделі соціальної держави (де критеріями виступають модель соціального захисту населення, ступінь втручання держави в соціально-економічні процеси,

розподіл та перерозподіл суспільних благ, відповідальність людини й держави) залежить входження української держави в європейський та світовий цивілізаційний вимір.

Список використаних джерел

1. Сіленко А. Деякі тенденції розвитку соціальної держави. *Право України*. 2005. № 8. С. 106-110.
2. Удовиченко В.П. Украина : поиск модели социального государства. Київ: НАН Украины. Совет по изуч. производ. сил Украины, 1997. 204 с.
3. Четверікова Л.О. Сучасний зміст трансформаційних моделей соціальної держави : матеріали науково-практичної конференції. *Наше гасло : Всеукраїнський науково-теоретичний часопис СДПУ(о)*. Київ, 2004. Вип. 3. С. 113-117.
4. Шевченко О.О., Кершев В.А., Лашина І.С. Концепція соціального захисту населення : парадигмальні засади змін. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління*. 2020. Том 31 (70). № 4. С. 57-62.
6. Pierson C. Globalisation and the End of Social Democracy. *Australian Journal of Politics and History*. 2001. Vol. 47. № 4. P. 56-67.
7. Titmus R. Social Policy : An Introduction. London, 1974. 218 p.

ЧОРНА С.
студентка спеціальності «Соціологія»
Дніпровський державний технічний університет
м. Кам'янське, Дніпропетровська обл., Україна

ЯКУНІНА А.О.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-психологічних і гуманітарних наук
Дніпровський державний технічний університет
м. Кам'янське, Дніпропетровська обл., Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах соціальні трансформації вимагають нових підходів до вирішення проблем добробуту, соціальної захищеності та інтеграції різних груп населення. Соціальна робота як практична діяльність і соціологія як наука про суспільство тісно пов’язані між собою. Їхній синтез дозволяє не лише пояснити соціальні процеси, а й формувати ефективні механізми допомоги людям, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Соціологія надає теоретичну базу для аналізу соціальних проблем, тоді як соціальна робота реалізує практичні шляхи їх вирішення. Обидві сфери орієнтовані на вивчення соціальних груп, інститутів і процесів, які впливають на якість життя населення. Взаємозв’язок проявляється у

використанні соціологічних методів дослідження (анкетування, інтерв'ю, спостереження) у соціальній роботі.

Соціальну роботу можна розглядати як практичне продовження соціологічних знань. Соціологія визначає закономірності розвитку суспільства. Соціальна робота застосовує ці знання для конкретної допомоги індивіду та спільнотам.

Наприклад, дослідження рівня бідності чи соціального відчуження створює підгрунтя для впровадження програм підтримки малозабезпечених сімей, людей з інвалідністю чи літніх осіб.

У XXI столітті соціальна робота стикається з низкою глобальних і локальних викликів: зростання соціальної нерівності; наслідки воєнних конфліктів та вимушеної міграції; проблеми адаптації молоді на ринку праці; старіння населення.

Соціологія у цьому контексті забезпечує аналітичні інструменти для моніторингу соціальних процесів, прогнозує наслідки реформ у сфері освіти, охорони здоров'я, пенсійного забезпечення; дозволяє обґрунтувати ефективність програм соціальної підтримки, використання соціологічних опитувань для виявлення потреб громадян. Також розробка стратегій інтеграції вразливих груп у суспільне життя, створення системи оцінювання ефективності соціальних послуг, підготовка майбутніх фахівців з урахуванням поєднання теоретичних і практичних знань.

Перспективи розвитку взаємодії соціальної роботи та соціології пов'язані з цифровізацією соціальної сфери (електронні сервіси, бази даних клієнтів); впровадженням міждисциплінарних досліджень; активізацією міжнародного співробітництва у сфері соціальної політики; розвитком громадоорієнтованих практик.

Соціальна робота та соціологія становлять єдину систему, у якій поєднуються наукове пізнання суспільних процесів та практичне вирішення соціальних проблем. Вони взаємно збагачують одна одну: соціологія забезпечує концептуальну базу, а соціальна робота надає можливість реалізувати її на практиці. Сучасні виклики лише підкреслюють необхідність їхнього тісного співробітництва для створення більш справедливого та безпечного суспільства.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. П. Соціологія : підручник. Київ : Либідь, 2020.
2. Головенько В. Соціальна робота : теорія і практика. Харків : Основа, 2019.
3. Parsons T. The Social System. New York : Routledge, 2018.
4. International Federation of Social Workers. Global Definition of Social Work. URL: https://www.ifsw.org.
5. Звєрєва І. Д. Теорія і практика соціальної роботи. Київ : Центр учбової літератури, 2021.
6. Мигович І. І. Соціологія : підручник для студентів. Львів : Світ, 2018.

СЕКЦІЯ 3. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

АНДРУСІВ В.Я.
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

НОВАК Т.О.
старший викладач кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА У ДОПОМОЗІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ НА ПЕРШИХ ЕТАПАХ ПЕРЕСЕЛЕННЯ

Проблема внутрішньо переміщених осіб (ВПО) є надзвичайно актуальною в Україні через масштабне явища, що торкається мільйонів людей, які були змушені залишити свої домівки внаслідок війни. Її актуальність зумовлена гостротою соціальних викликів – забезпечення житлом, працевлаштування, доступ до соціальних послуг та інтеграція в нові громади. Частіше всього ВПО також стикаються з серйозними психологічними проблемами, які вимагають системного вивчення та вирішення. ВПО потребують комплексної допомоги, а особливо на перших етап переселення.

Внутрішньо переміщеною є особа, яка залишила або покинула своє місце проживання через негативні наслідки збройного конфлікту, тимчасової окупації, проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного або техногенного характеру. І таке переміщення відбувається в межах України. Тобто люди зі статусом ВПО – не біженці [2].

Однією з головних проблем ВПО є нестача житла. Велика кількість внутрішньо переміщених осіб, живуть у тимчасових притулках або у рідних чи друзів, що створює додаткове навантаження на сім'ї та громади. За даними UNHCR, понад 50 відсотків ВПО мають проблеми з постійним житлом.

Не менш складною є ситуація з працевлаштуванням. Відсутність необхідних документів, випадки дискримінації на ринку праці та

обмежений доступ до програм професійного навчання значно ускладнюють пошук роботи. Згідно з даними Міжнародної організації праці (МОП), лише близько 30 % внутрішньо переміщених осіб змогли отримати стабільну зайнятість.

Діти ВПО часто стикаються з труднощами при вступі до шкіл та навчальних закладів через брак місць та необхідність адаптації до нових умов. Медична допомога для ВПО також залишається проблематичною через відсутність медичних установ у тимчасових місцях проживання та обмежені ресурси місцевих лікарень [1].

У відповідь на ці виклики вагому роль у наданні комплексної підтримки відіграє Український Червоний Хрест – найбільша гуманітарна організація країни. Уже понад сто років вона забезпечує допомогу найуразливішим верствам населення, реалізуючи свою діяльність по всій території України. Організація має 24 обласні та майже 200 районних осередків, де щодня понад 8 000 волонтерів надають необхідну допомогу й підтримку внутрішньо переміщеним особам та іншим категоріям населення.

Діяльність Українського Червоного Хреста регламентується Законом України «Про Товариство Червоного Хреста України» від 28 листопада 2002 року № 330-IV, Законом України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» від 8 липня 1999 року № 862-XIV, Указом Президента України «Про Товариство Червоного Хреста України» від 28 жовтня 1992 року № 548/92, Статутом Товариства Червоного Хреста України, а також дотримується Основоположних принципів Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.

Український Червоний Хрест, визнаний Міжнародним Комітетом Червоного Хреста національним товариством 29 вересня 1993 року та прийнятий до Міжнародної Федерації Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, активно реалізує гуманітарну діяльність у співпраці з державними органами, місцевою владою, громадськими об’єднаннями, бізнесом та міжнародними партнерами [4]. З початком повномасштабної війни 24 лютого 2022 року організація мобілізувала всі ресурси для оперативного реагування на гуманітарну кризу, зосередивши зусилля на забезпеченні базових потреб людей, які були змушені залишити свої домівки та адаптуватися до нового середовища.

Червоний Хрест України на місцевому рівні надає всебічну підтримку внутрішньо переміщеним особам. Районні, міські та обласні організації забезпечують видачу продуктових наборів (крупи, макаронні вироби, консерви, цукор, борошно, олія та інші продукти тривалого

зберігання) гігієнічні засоби (дитячі та дорослі підгузки, чоловічі та жіночі засоби гігієни, дезінфікуючі розчини тощо), за потреби – медикаментів для внутрішньо переміщених осіб. Працюють «Банки одягу», де переселенці можуть отримати одяг, дитячі речі, іграшки та предмети першої необхідності. Окрім гуманітарної допомоги, проводяться тренінги з надання першої допомоги, мінної безпеки, міжнародного гуманітарного права, а також заходи з психосоціальної підтримки дітей, родин і людей літнього віку. А також червоний хрест надає допомогу у місцях компактного проживання внутрішньо переміщених осіб.

Місцеві осередки Товариства Червоного Хреста України підтримують зв'язок з соціальними службами та керівними органами місць компактного проживання ВПО. Відповідно до їх запиту, волонтери доставляють продукти харчування, питну воду, засоби гігієни, одяг чи інші речі першої необхідності для ВПО. Крім того, у місцях компактного перебування ВПО спеціалісти Товариства Червоного Хреста України проводять заходи з психосоціальної підтримки, тренінги з першої допомоги, мінної небезпеки тощо.

Також спільно з міжнародними партнерами Товариство Червоного Хреста України допомагає облаштовувати побут в місцях компактного проживання ВПО для забезпечення комфортних умов проживання людей.

Прикладом такої допомоги є: В Івано-Франківську Товариство Червоного Хреста України забезпечило 400 ліжками, матрацами, пральною машиною та хлібопічкою гуртожиток, в якому розмістили ВПО. Також організації Товариства Червоного Хреста України забезпечують пральними машинками, холодильниками, мікрохвильовими печами та іншими побутовими приладами центри розміщення ВПО.

Червоний Хрест України здійснює підтримку внутрішньо переміщених осіб і на централізованому рівні. Національна організація збирає інформацію про потреби населення через місцеві осередки, медичні установи та органи влади, що дає змогу оперативно координувати й надавати необхідну допомогу постраждалим. За отриманим запитом Національний комітет Товариства Червоного Хреста України формує відповідні гуманітарні вантажі з допомогою та відправляє їх у регіони. На місці установи, які робили централізовано запит про допомогу, приймають вантаж, сортують, формують гуманітарні набори та видають їх людям.

У певному населеному пункті, де розміщено значну кількість внутрішньо переміщених осіб, місцева влада оцінює їхні першочергові потреби – у житлі, харчуванні, засобах гігієни та предметах побуту – і надсилає офіційний запит до Національного комітету Товариства Червоного Хреста України. На основі цього запиту формується

гуманітарний вантаж (ліжка, ковдри, продукти харчування, гігієнічні набори тощо), який доставляється до громади. Далі місцева влада або визначені установи приймають вантаж, здійснюють сортування та розподіл допомоги відповідно до заявлених потреб [3].

Важливим напрямом діяльності Українського Червоного Хреста є якісне інформування населення про наявні програми підтримки та можливості отримання допомоги. Організація активно поширює актуальні повідомлення не лише на своєму офіційному сайті, а й у різних соціальних мережах, зокрема на сторінці в Instagram, у Viber-групах та інших онлайн-ресурсах. У таких каналах регулярно публікується інформація про види наданої допомоги, умови її отримання, графіки роздачі гуманітарних наборів та інші корисні повідомлення. Завдяки цьому внутрішньо переміщені особи та інші потребуючі мають оперативний доступ до перевірених даних і можуть своєчасно скористатися підтримкою організації.

Отже, проблема внутрішньо переміщених осіб в Україні є комплексним викликом, що виходить за межі суто гуманітарної допомоги та потребує цілеспрямованої державної політики у сферах житла, працевлаштування й соціально-психологічної реабілітації. Особливого значення набуває діяльність Товариства Червоного Хреста України, яке відіграє ключову роль саме на перших етапах переселення, оперативно забезпечуючи базові потреби переселенців, надаючи інформаційну підтримку та допомогу в адаптації до нових умов. Завдяки швидкому реагуванню організації багато ВПО отримують життєво необхідні ресурси ще до залучення довгострокових державних чи міжнародних програм. Водночас для успішної інтеграції мільйонів переселенців у суспільство надалі потрібні системні, скоординовані та тривалі зусилля з боку держави, міжнародної спільноти та всіх секторів суспільства.

Список використаних джерел

1. Великий гід про статус ВПО. Дія : веб-сайт. URL: https://bf.diia.gov.ua/articles/velykyi-hid-pro-status-vpo (дата звернення 27.09.2025).
2. Допомога внутрішньо переміщеним особам. Червоний Хрест : веб-сайт. URL: https://redcross.org.ua/idps/ (дата звернення 27.09.2025).
3. Про Український червоний Хрест. Червоний Хрест : веб-сайт. URL: https://redcross.org.ua/about-urcs/mission/ (дата звернення 27.09.2025).
4. Проблеми внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні та їх вирішення. Соціальна країна : веб-сайт. URL: https://welfare.green/problemi-vnutrishno-peremishhenikh-osib-vpo-v-ukraini-ta-ikh-virishennya/ (Дата звернення 27.09.2025).

БАРШАЦЬКА Г.Ю.
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та соціальної роботи
Класичний приватний університет
м. Запоріжжя, Україна

МЕХАНІЗМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

В умовах глобальних економічних викликів, зростання соціальної нерівності та динамічних суспільних змін, соціальна політика набуває особливого значення як ключовий інструмент забезпечення стабільності та сталого розвитку. Вона є не просто набором заходів із соціального захисту, а стратегічною діяльністю держави, спрямованою на забезпечення добробуту своїх громадян, зниження бідності, зменшення соціальної нерівності та формування суспільства рівних можливостей. Метою даної доповіді є систематизація та аналіз ключових механізмів та інструментів соціальної політики, оцінка їх ефективності в Україні, а також дослідження найкращих міжнародних практик.

Для досягнення поставленої мети необхідно розглянути сутність соціальної політики, її цілі та принципи. Соціальна політика – це цілеспрямована діяльність держави, що має на меті регулювання соціально-економічних відносин та забезпечення соціального захисту населення. Її основними цілями є досягнення соціальної справедливості, зниження рівня бідності, забезпечення соціальної стабільності та розвиток людського капіталу. Для реалізації цих цілей використовуються різноманітні механізми та інструменти, які можна умовно поділити на чотири групи. До першої групи належать законодавчі та нормативні механізми, що формують правову основу для всіх соціальних заходів, включаючи Конституцію, закони, державні програми та стратегії. Друга група – це економічні інструменти, які забезпечують фінансування соціальної сфери, такі як прогресивна податкова система, бюджетні витрати, система соціального страхування та субсидії. До третьої групи входять адміністративні та організаційні інструменти, що відповідають за безпосереднє надання послуг через соціальні служби, ліцензування та міжвідомчу взаємодію. Четверта група – інформаційні та комунікаційні інструменти, які забезпечують прозорість та участь громадськості у формуванні політики через соціальний моніторинг та публічні обговорення.

В Україні система соціальної політики знаходиться в стані постійних реформ, що відображає її прагнення до європейських стандартів. Аналізуючи застосування цих інструментів, ми бачимо, що пенсійна система стикається з серйозними проблемами, такими як дефіцит бюджету Пенсійного фонду, спричинений демографічними чинниками та значним рівнем неформальної зайнятості. Система соціального захисту надає широкий спектр виплат, але її ефективність знижується через недостатню адресність. У сфері політики зайнятості існують програми перекваліфікації та допомоги по безробіттю, проте залишаються виклики, пов'язані з невідповідністю кваліфікації працівників потребам ринку. Реформи в охороні здоров’я та освіті також спрямовані на підвищення ефективності, але потребують подальшого вдосконалення. Основними проблемами є корупція, недостатнє фінансування, нерозвиненість недержавних ініціатив та слабкий контроль.

Вивчення міжнародного досвіду дає цінні уроки. Модель «держави загального добробуту» скандинавських країн, заснована на високих податках та універсальному доступі до послуг, демонструє високий рівень соціальної рівності. Досвід країн Центральної та Східної Європи, що пройшли через період трансформації, показує, як можна адаптувати соціальні системи до умов ринкової економіки. На основі цього досвіду можна надати рекомендації для України: посилити адресність соціальних програм, завершити пенсійну реформу із запровадженням накопичувального рівня, стимулювати зайнятість та розвивати державно-приватне партнерство у соціальній сфері.

Насамкінець, можна зробити висновок, що ефективна соціальна політика є не просто витратним елементом бюджету, а інвестицією в людський капітал та майбутнє нації. Незважаючи на досягнення, існують значні виклики, що потребують комплексного та системного підходу. Перехід до більш ефективних механізмів, врахування міжнародного досвіду та розвиток партнерства між державою, бізнесом і громадськістю є ключовими для побудови стабільного та соціально справедливого суспільства.

Механізми та інструменти соціальної політики формують цілісну систему, яка дозволяє державі реалізувати соціальні зобов’язання та забезпечити стабільність суспільства. Вони охоплюють правові, інституційні, фінансові, управлінські та комунікаційні елементи. Для України в сучасних умовах особливо важливо забезпечити ефективність цих механізмів, підвищити адресність соціальної підтримки, розвивати цифрові сервіси та орієнтуватися на стандарти Європейського Союзу.

Тільки комплексний підхід до реалізації соціальної політики дозволить подолати нерівність, зменшити соціальні ризики та сформувати підґрунтя для сталого розвитку суспільства.

ВЕНГЕР Р.О.
аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

БАЛУХТІНА О.М.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ ДО 2030 РОКУ

Цифровізація соціальної сфери є одним із найважливіших напрямів сучасної державної політики України. Після початку воєнного стану та масових переміщень населення потреба у цифрових інструментах соціального захисту різко зросла. Наявність інтегрованих інформаційних систем дозволяє зменшити черги у центрах надання послуг, автоматизувати обробку заяв, підвищити прозорість і контроль за використанням коштів. Цифровізація у сфері соціального захисту – це не лише зручність, але й гарантія своєчасного отримання допомоги вразливими категоріями населення [1, с. 37].

До 2030 року Україна має виконати низку стратегічних зобов'язань у межах євроінтеграційних процесів та адаптації до стандартів ЄС, де цифрові технології вже стали нормою у соціальній політиці. Це вимагає системного підходу, що охоплює одночасно технологічний, кадровий, правовий та комунікаційний виміри.

Серед основних викликів цифровізації соціальної сфери України можна виділити наступні:

– цифрова нерівність та низький рівень цифрової грамотності серед окремих груп населення (літні особи, внутрішньо переміщені особи, люди з інвалідністю);

– недостатній розвиток комунікаційної інфраструктури у сільських та віддалених громадах;

– потреба у забезпеченні кібербезпеки й захисту персональних даних в умовах централізації інформаційних ресурсів;

– недостатня готовність персоналу соціальних служб до використання нових технологій та опір змінам;

– ризики виключення найуразливіших груп населення через відсутність інклюзивного дизайну цифрових сервісів [3, с. 97].

Виклики також включають нормативно-правові бар'єри: відсутність єдиного законодавчого поля, яке б регулювало електронну ідентифікацію, цифрові підписи, інтеграцію баз даних між різними державними органами. Наразі існує фрагментарність у системі соціальних виплат, що ускладнює їхню автоматизацію.

Перспективи цифровізації соціальної сфери України до 2030 року полягають у створенні єдиної цифрової екосистеми, яка об'єднає всі соціальні послуги в одну платформу – від подачі заявки до отримання виплати. Міністерство соціальної політики вже презентувало функціонал електронного кейс-менеджменту у Києві та планує розгорнути його по всій Україні [2].

Іншими перспективами є:

– впровадження технологій аналітики та штучного інтелекту для прогнозування потреб населення, персоналізації соціальної допомоги, виявлення шахрайства та дублювання виплат;

– розвиток мобільних застосунків, які дозволять громадянам отримувати соціальні послуги у будь-якому місці й у будь-який час;

– розширення програм цифрової грамотності та навчання соціальних працівників роботі з новими системами;

– залучення міжнародної технічної допомоги та партнерств із приватним сектором для розбудови технічної інфраструктури [4, с. 47].

Окремим напрямом є децентралізація цифрових рішень: передача частини повноважень органам місцевого самоврядування, що дозволить краще враховувати специфіку громад. Для цього потрібні стандарти обміну даними, сумісність платформ та уніфіковані протоколи взаємодії.

Важливим компонентом є інклюзивність цифрових сервісів: адаптивний дизайн для людей з порушеннями зору та слуху, підтримка різних мов, у тому числі жестової, багатоканальність звернень (онлайн, офлайн, мобільно). Це забезпечить реальну доступність соціальних послуг кожному громадянину.

Очікуваними результатами до 2030 року є:

– підвищення ефективності управління соціальною сферою та оптимізація бюджетних витрат;

– зменшення паперової бюрократії та часу обробки звернень;

– покращення якості життя вразливих категорій населення;

– зростання рівня довіри до державних інституцій завдяки прозорості й підзвітності.

До 2030 року цифровізація соціальної сфери України охопить усі ключові напрями: від електронних послуг до медицини, освіти та соціальної підтримки. Цифровізація є стратегічним пріоритетом держави, який визначатиме якість життя громадян, рівень соціальної справедливості та ефективність державного управління. Розглянуті напрями демонструють, що технології поступово інтегруватимуться в усі сфери соціальної політики: від автоматизованого нарахування соціальної допомоги до розширення можливостей у сфері охорони здоров'я та освіти. Важливими елементами цього процесу стануть штучний інтелект, блокчейн, великі дані, мобільні застосунки та телемедицина, які забезпечать не лише зручність користування, але й прозорість та безпеку.

Очікується, що цифрові інструменти дозволять зробити соціальні послуги доступнішими, швидшими та адреснішими, а також знизити рівень бюрократії та корупції. Це, своєю чергою, сприятиме зміцненню довіри між державою та суспільством, підвищенню соціальної згуртованості та розвитку людського капіталу. Окремо важливим є врахування потреб вразливих груп населення та забезпечення рівного доступу до цифрових сервісів незалежно від місця проживання чи соціального статусу.

Таким чином, до 2030 року цифровізація соціальної сфери стане не лише технологічним оновленням, а й фундаментальною трансформацією соціальних відносин в Україні, забезпечуючи ефективніший, справедливіший та орієнтований на громадянина соціальний захист.

Список використаних джерел

1. Гриценко Г. Цифровізація соціальних послуг : проблеми можливостей та компетенції. *Актуальні проблеми права : теорія і практика.* 2024. № 1 (47). С. 36-48. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/download/809/774/796 (дата звернення 21.09.2025).

2. Міністерство соціальної політики України : офіційний веб-сайт. URL: https://www.msp.gov.ua (дата звернення 21.09.2025).

3. Семигіна Т. Розвиток цифрових соціальних послуг в Україні : перегони між інноваціями та готовністю. *Стратегічні напрямки розвитку науки : фактори впливу та взаємодії : збірник наукових праць з матеріалами VI Міжнар. наук. конфер.* Вінниця : Група Укрлогос, 2025. С. 95-102. URL: https://www.researchgate.net/publication/390486236 (дата звернення 21.09.2025).

ВЯЛКІН О.С.
аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ІНТЕГРАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ ТОЛЕРАНТНОСТІ В НАВЧАЛЬНІ ПЛАНИ ТА ПРОГРАМИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Сучасна освітня система стикається з необхідністю переосмислення фундаментальних принципів навчання та виховання в умовах глобалізації та культурного різноманіття. У цьому контексті толерантність набуває особливого значення як базова цінність, що визначає характер міжособистісних відносин в освітньому середовищі.

Толерантність у педагогічному контексті визначається як готовність до взаємодії з іншими людьми, повага до їхніх поглядів, переконань та культурних особливостей. Це не лише моральний обов'язок, а й правова потреба, що сприяє досягненню соціальної гармонії та розвитку демократичного суспільства. Концепт толерантності тісно пов'язаний з ієрархічно розташованими цінностями, які впорядковують для людини довкілля, соціальні відносини та формують основу для моральних орієнтирів особистості.

Невіддільним від толерантності є концепт інклюзивної освіти – система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання. Інклюзивна освіта передбачає навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу, створюючи умови для їх повноцінної соціалізації та розвитку.

Взаємозв'язок між толерантністю та інклюзією полягає в тому, що обидва концепти спрямовані на забезпечення рівних можливостей для всіх учнів, незалежно від їхніх особливостей. Інклюзивне освітнє середовище, яке підтримує толерантність, сприяє розвитку взаємоповаги, співпраці та взаєморозуміння серед учнів, формуючи позитивне ставлення до різноманіття та розвиваючи соціальні навички, необхідні для ефективної взаємодії в суспільстві [3, с. 22].

Проблематика інтеграції цінностей толерантності у навчальні плани та програми інклюзивної освіти останнім часом набуває особливої актуальності. Рівень міжособистісної толерантності учнів прямо впливає на успішність навчання, соціальну адаптацію та психологічний клімат у класі. У науковій літературі виокремлюють різні підходи до формування толерантності: через окремі навчальні модулі, інтеграцію в різні

дисципліни, а також через позакласну та соціальну діяльність. Такий комплексний підхід забезпечує системність і послідовність у вихованні поваги та емпатії серед дітей з різними освітніми потребами.

В Україні проблемою формування толерантності серед учнів та інтеграції відповідних цінностей у навчальні програми займаються провідні педагоги та дослідники. Зокрема, Ольга Грива у своїх працях розглядає педагогічні умови розвитку толерантності в полікультурному контексті. Тетяна Ремех досліджує проблеми розвитку толерантності до дітей з інвалідністю в закладах загальної середньої освіти, акцентуючи увагу на аспектах інклюзивного навчання. Наталія Заверико та Тетяна Соловйова аналізують шляхи інтеграції цінностей толерантності у навчальні плани та програми інклюзивної освіти. Ірина Мельнікова досліджує роль толерантності як ціннісної основи соціальної адаптації особистості, а Ганна Ремньова розглядає методи виховання толерантності серед учнів середнього шкільного віку [4, с. 146].

В науковій практиці виокремлюють кілька моделей інтеграції толерантності у навчальні плани:

– модель прямої інтеграції – включає спеціальні навчальні модулі, присвячені темам взаємоповаги, прав людини та інклюзії, що реалізуються як окремі предмети або уроки;

– модель інтеграції через зміст дисциплін – цінності толерантності включаються у різні навчальні предмети (література, історія, природознавство) через аналіз прикладів, кейсів, обговорення соціальних ситуацій;

– комплексна модель – поєднує інтеграцію у навчальні дисципліни з позакласною діяльністю, соціальними проєктами, волонтерськими ініціативами та груповою роботою, що дозволяє формувати практичні навички взаємодії та співпраці.

Однак ефективність цих моделей значною мірою залежить від психологічних механізмів формування толерантності, які включають складну систему механізмів, що визначають готовність особистості до прийняття іншого. Механізми формування толерантних установок охоплюють когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти, які визначають готовність особистості до взаємоповаги та прийняття іншого

Важливим аспектом є врахування вікових особливостей сприйняття різноманітності, оскільки підлітки та діти різного віку по-різному сприймають відмінності, що слід враховувати при формуванні толерантності та організації інклюзивного навчання.

Систематичний аналіз існуючих навчальних планів виявляє суперечливу картину інтеграції цінностей толерантності в сучасну освітню

систему [2, с. 22]. Дослідження показують, що сучасні навчальні плани загальноосвітніх та спеціалізованих закладів частково включають теми, пов'язані з толерантністю, однак їх представлення є фрагментарним і несистемним.

Оцінка представленості цінностей толерантності через систематичний аналіз навчальних матеріалів виявляє недостатню інтеграцію ціннісних компонентів, що відображають міжкультурне сприйняття, взаємоповагу та соціальну відповідальність.

Виявлені прогалини та невідповідності включають низьку кількість тематичних блоків про толерантність, відсутність міжпредметної інтеграції та недостатню практичну спрямованість уроків. Дослідження готовності педагогів до впровадження через опитування та анкетування демонструють середній рівень готовності до впровадження цінностей толерантності: бракує спеціальної підготовки та методичного забезпечення [3, с. 18].

Консерватизм освітньої системи проявляється у складності модернізації навчальних програм з огляду на традиційні підходи та орієнтацію на стандартизовані вимоги. Недостатня підготовка педагогічних кадрів виражається в тому, що вчителі не завжди мають компетентності щодо методик розвитку толерантності та роботи в інклюзивному середовищі.

Відсутність методичного забезпечення створює брак навчальних посібників, програмних матеріалів та практичних кейсів для формування толерантності [2, с. 58]. Опір з боку окремих груп суспільства проявляється в тому, що інклюзивні підходи та цінності толерантності іноді зустрічають супротив через культурні та соціальні стереотипи.

Технічні та фінансові обмеження включають недостатнє фінансування інклюзивних програм, брак ресурсного забезпечення для проведення активностей та тренінгів. Таким чином, бар'єри носять як інституційний, так і ресурсний характер.

Ефективна інтеграція цінностей толерантності в освітні програми потребує системного підходу, що охоплює різні рівні освітнього процесу.

На загальноосвітньому рівні інтеграція цінностей толерантності включає формування корпоративної культури поваги до різноманіття та закріплення базових принципів недискримінації на рівні шкільної стратегії.

Предметний рівень передбачає інтеграцію в конкретні дисципліни, що дозволяє учням усвідомлювати міжкультурні та соціальні аспекти навчального матеріалу. Гуманітарні дисципліни (література, історія, суспільствознавство) використовують тексти, історичні події та соціальні кейси для формування міжкультурного розуміння та критичного мислення [2, с. 67]. Природничі предмети розглядають толерантність через призму

різноманітності природи, підкреслюючи цінність різноманітності та взаємозалежності елементів природи як метафори соціальної різноманітності.

Мистецтво та творчість виступають як засоби вираження толерантності, використовуючи образотворче мистецтво, музику та театральну діяльність для розвитку емпатії, самовираження та взаєморозуміння. Фізична культура та командні види спорту формують навички співпраці, довіри та поваги до партнерів, що безпосередньо впливає на розвиток толерантності.

Міжпредметний рівень реалізується через наскрізні теми та проекти, інтегровані уроки, що сприяють формуванню цілісного розуміння толерантності та її ролі у соціумі [1, с. 61].

Позакласний рівень включає виховні заходи та активності, організацію клубів, тематичних заходів, соціальних кампаній та екскурсій, що дозволяє практично застосовувати цінності толерантності в повсякденному житті учнів.

Серед сучасних методичних підходів та освітніх технологій можна виділити наступні:

– інтерактивні методи навчання, включаючи дискусії, дебати та кейс-методи, сприяють активному залученню учнів і розвитку критичного мислення. Проектна та дослідницька діяльність дозволяє учням реалізовувати власні проекти, практично застосовуючи цінності толерантності та інтегруючи міжпредметні знання;

– кооперативне навчання та групова робота формують навички командної взаємодії, вирішення конфліктів та прийняття різноманітних точок зору. Використання інформаційно-комунікативних технологій та мультимедійних ресурсів через інтерактивні платформи, відеоматеріали та цифрові кейси дозволяє моделювати ситуації міжкультурної взаємодії [2, с. 24].

– ігрові та симуляційні технології, включаючи рольові ігри та симуляції, сприяють розвитку емпатії, критичного мислення та рефлексії щодо соціальної взаємодії.

Системне впровадження цінностей толерантності також потребує комплексного навчально-методичного забезпечення. Так, модернізація навчальних програм та планів передбачає адаптацію навчальних програм із урахуванням інтеграції цінностей толерантності, розробку міжпредметних тем та наскрізних проектів. Створення методичних посібників для вчителів включає розробку детальних рекомендацій щодо організації уроків, інтеграції цінностей та практичних завдань. Розробка дидактичних матеріалів та ресурсів охоплює презентації, кейси, відео, інтерактивні

вправи, що сприяють формуванню емпатії та соціальних компетентностей. Підготовка оціночних інструментів та критеріїв передбачає створення чітких критеріїв оцінювання когнітивних, емоційно-ціннісних та поведінкових результатів навчання [3, с. 122].

Водночас підготовка педагогічних кадрів виступає одним із ключових чинників ефективного впровадження цінностей толерантності. Тут можна виділити:

– систему підвищення кваліфікації вчителів, яка включає організацію регулярних курсів, тренінгів та семінарів із інклюзивної освіти та розвитку толерантності [2, с. 78];

– тренінги з розвитку толерантності та інклюзивних практик спрямовані на формування соціальних навичок, емпатії, подолання стереотипного мислення та готовності до роботи з різними групами учнів;

– методичні семінари та майстер-класи забезпечують практичні заняття для обміну досвідом та відпрацювання інтеграційних підходів;

– створення спільнот практиків та обмін досвідом реалізується через віртуальні та локальні платформи для обговорення успішних практик та підтримки педагогів.

Таким чином, інтеграція цінностей толерантності в освітні програми є комплексним процесом, який підтверджується науковими здобутками українських педагогів. Цей процес поєднує інтеграцію цінностей у навчальні дисципліни, позакласну діяльність та соціальні практики, забезпечуючи розвиток емпатії, поваги та міжособистісної взаємодії серед школярів. Інтеграція цінностей толерантності у навчальні плани передбачає включення відповідних цілей, змісту та методів навчання, спрямованих на розвиток соціальних компетентностей учнів. Рекомендовано застосовувати такі педагогічні інструменти: інтерактивні методи навчання, рольові ігри, дискусії, проєктну діяльність, групові завдання та кейс-методи, що стимулюють співпрацю і взаємопідтримку серед учнів. Особливу увагу слід приділяти розвитку емпатії, самоконтролю, вмінню вирішувати конфлікти та подоланню стереотипів.

Список використаних джерел

1. Заверико Н. В., Соловйова Т. Г. Виховання толерантності у школярів як умова розвитку інклюзивної освіти в Україні. *Педагогічна освіта : теорія і практика. Психологія. Педагогіка.* 2018. № 29. С. 60-66.
2. Молчанова А. О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога : посібник. Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. 188 с.
3. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
4. Ремех Т., Мельничук Є. Проблема розвитку толерантності до дітей з інвалідністю в закладах загальної середньої освіти. *Український педагогічний журнал.* 2024. № 2. С. 147-158.

КЛЮКВАЧОВ М.О.
аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

БАЛУХТІНА О.М.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПАЛІАТИВНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ ДО 2030 РОКУ

Сучасний розвиток українського суспільства відбувається в умовах значних соціальних та медичних викликів. Погіршення стану здоров'я населення, зростання хронічних захворювань, збільшення кількості літніх людей та масштабні наслідки воєнних дій формують нові потреби у сфері охорони здоров'я та соціального захисту. Одним із ключових напрямів є паліативна допомога – комплекс медичних, соціальних, психологічних та духовних послуг, спрямованих на підтримку людей із невиліковними хворобами, а також їхніх родин.

Розвиток паліативної допомоги в Україні має стратегічне значення, оскільки йдеться не лише про лікування, а про створення умов для збереження гідності, якості життя та підтримки сімей у складних життєвих обставинах. У сучасному суспільстві гуманність вимірюється саме ставленням до найуразливіших категорій населення, тому формування системи паліативної допомоги є одним із ключових завдань соціальної політики держави.

Актуальність проблеми. Система паліативної допомоги в Україні перебуває на етапі становлення. Попри наявність окремих медичних установ і програм, існує чимало проблем, що ускладнюють її ефективне функціонування. Мережа паліативних відділень та хоспісів розвинена нерівномірно: у великих містах послуги доступніші, тоді як у сільській місцевості пацієнти часто залишаються без належної підтримки. Гостро відчувається нестача підготовлених кадрів – лікарів, медсестер, соціальних працівників, психологів, які володіють спеціальними знаннями у сфері паліативної допомоги. Фінансування залишається недостатнім, що ускладнює закупівлю обладнання, медикаментів, знеболювальних засобів [3].

Окремою проблемою є низька обізнаність суспільства. Чимало людей не знають про свої права на отримання паліативної допомоги або ж не розуміють сутності цієї послуги, плутаючи її виключно з хоспісним доглядом наприкінці життя. Водночас паліативна допомога може і повинна надаватися задовго до термінальної стадії хвороби, з моменту, коли людина стикається із серйозним діагнозом. Саме така модель діє у багатьох країнах Європи та світу.

Стратегічні цілі розвитку паліативної допомоги до 2030 року. В умовах реформування медичної та соціальної сфер в Україні важливо сформувати цілісну стратегію, яка дозволить забезпечити рівний доступ до якісної паліативної допомоги для всіх громадян. Основними стратегічними орієнтирами є:

1. Розширення доступності послуг. Створення розгалуженої мережі центрів паліативної допомоги в обласних та районних лікарнях, відкриття хоспісних відділень, організація пунктів виїзної допомоги. Особлива увага має приділятися сільським громадам, де потреба у таких послугах часто вища, ніж у містах.
2. Підготовка та перепідготовка кадрів. Формування системи спеціалізованої освіти для лікарів, медсестер, психологів, соціальних працівників. Необхідно включати тематику паліативної допомоги до навчальних програм університетів та коледжів, проводити тренінги, підвищення кваліфікації та обмін досвідом із міжнародними партнерами.
3. Інтеграція медичних та соціальних послуг. Паліативна допомога має стати частиною єдиної системи підтримки, що включає медичний нагляд, соціальну допомогу, психологічну підтримку, юридичні консультації та духовний супровід. Такий комплексний підхід дозволить підвищити якість життя не лише пацієнта, а й його родини [2, с. 24].
4. Фінансова стійкість. Розвиток державного та місцевого фінансування паліативної допомоги, створення прозорих механізмів розподілу коштів, активне залучення благодійних фондів, громадських організацій та міжнародних грантів.
5. Розвиток домашньої та мобільної допомоги. Багато пацієнтів прагнуть залишатися вдома, у звичному середовищі, отримуючи підтримку від медичних і соціальних служб. Тому важливим напрямом є створення виїзних бригад та служб підтримки на дому, використання телемедицини й цифрових технологій для моніторингу стану пацієнтів.
6. Формування правової та етичної культури. Потрібно удосконалювати законодавчу базу, впроваджувати стандарти етичної поведінки у сфері паліативної допомоги, проводити просвітницькі кампанії

серед населення. Це сприятиме підвищенню довіри до системи та формуванню толерантного ставлення суспільства [4, с. 206].

Соціальні працівники є одним із центральних елементів системи паліативної допомоги. Їхня діяльність охоплює широкий спектр завдань: від координації взаємодії між медичними установами та органами соціального захисту – до безпосередньої підтримки сімей. Вони допомагають родичам доглядати за хворими, організовують психологічну допомогу, проводять інформаційні консультації. Важливою складовою є також організація груп взаємопідтримки, залучення волонтерів, співпраця з релігійними та громадськими організаціями.

Соціальні працівники виступають посередниками між пацієнтом, його сім'єю та державними структурами, допомагаючи захистити права людини на гідне життя. Завдяки їхній діяльності паліативна допомога перестає бути виключно медичною послугою і перетворюється на комплексну систему підтримки [1, с. 470].

Очікувані результати до 2030 року. Реалізація стратегії розвитку паліативної допомоги дозволить:

– сформувати єдину національну систему паліативних послуг, доступних для всіх громадян незалежно від місця проживання;

– підвищити рівень підготовки фахівців та впровадити сучасні стандарти догляду;

– інтегрувати паліативну допомогу у базову систему охорони здоров'я та соціальної підтримки;

– забезпечити фінансову сталість та ефективність використання ресурсів;

– сформувати в суспільстві нову культуру ставлення до тяжкохворих людей, засновану на принципах гуманізму та солідарності.

Отже, розвиток паліативної допомоги до 2030 року в Україні є важливим стратегічним завданням, що потребує комплексного підходу. Від успішності цієї стратегії залежить не лише якість життя окремих пацієнтів, а й загальний рівень соціальної справедливості та гуманності в державі. Інтеграція медичних, соціальних та громадських ресурсів, активна роль соціальних працівників і підтримка держави дадуть можливість створити сучасну систему паліативної допомоги, яка відповідатиме потребам суспільства і міжнародним стандартам.

Список використаних джерел

1. Аніщенко М. А. Правова природа паліативної допомоги в Україні : реалізація конституційних прав громадян на охорону здоров'я та соціальний захист. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 4. С. 469-472. URL: http://lsej.org.ua/4_2025/114.pdf.

2. Гойда Н. Г. Соціально-медичні аспекти розвитку паліативної та хоспісної допомоги в Україні в умовах реформування системи охорони здоров'я. *Реабілітація та паліативна медицина*. 2015. № 2-3 (1). С. 23-30.
3. Данилюк К. В. Сутнісна характеристика паліативної та хоспісної допомоги і принципи її надання в Україні. *Державне управління : удосконалення та розвиток.* 2018. № 2. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/102.pdf.
4. Царенко А. В. Обгрунтування функціонально-організаційної моделі спеціалізованої паліативної і хоспісної допомоги населенню в Україні. *Здоров'я суспільства*. 2019. Т. 8. № 5. С. 204-214.

ПОПОВИЧ В.М.
доктор філософських наук, професор,
директор ГО «Запорізький науково-методичний
центр соціального розвитку»
м. Запоріжжя, Україна

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У сучасному світі, що швидко розвивається завдяки цифровим технологіям, зростають вимоги до державних послуг. Люди очікують, що вони будуть доступними, адресними та якісними. Це спонукає державу до впровадження цифрових технологій у соціальну сферу, що, своєю чергою, покращує якість життя громадян. Таким чином, цифрова трансформація стає невід'ємною частиною функціонування сучасного соціально орієнтованого суспільства.

Згідно з Ю. Воржаковою та О. Хлебинською, цифрова трансформація – це не просто впровадження технологій. Це комплексний процес, що передбачає:

1. Зміну мислення та поведінки людей і керівників.
2. Стимулювання інновацій та нових бізнес-моделей.
3. Покращення досвіду співробітників, клієнтів та партнерів.
4. Інтеграцію цифрових технологій в усі сфери життя, що вимагає фундаментальних змін у культурі суспільства.

І. Козачок підкреслює, що цифровізація – це не просто поступове впровадження технологій, а комплексна діяльність, спрямована на вдосконалення політичних, економічних та соціальних процесів. Вона наголошує на провідній ролі держави, яка надає цифровізації правову основу та керує її розвитком. Я. Сандул також зазначає, що цифрова трансформація – це зміна підходу до держави та її інститутів, яка фундаментально оновлює соціальні інститути та напрямок розвитку людства.

Теоретичні дослідження впливу цифровізації на соціальну сферу сформували ідею цифрової держави добробуту. Це концепція, в якій соціальний захист забезпечується за допомогою допоміжних технологій. Сьогодні цифрова трансформація торкнулася майже всіх аспектів соціальної держави – від онлайн-заявок до алгоритмів, що визначають види підтримки.

З одного боку, цифровізація спрощує багато процедур (заявки, скарги), роблячи їх доступними через інтернет. З іншого, існують певні ризики:

Збої в системі: неправильні рішення, спричинені технічними неполадками чи некоректними даними, можуть мати руйнівні наслідки для тих, хто потребує допомоги.

Формування цифрової соціальної держави та цифрового соціального захисту є ключовими елементами сучасної політики, що стимулюється значними економічними вигодами від цифровізації як у приватному, так і в державному секторах. Крім того, на думку Н. Федірко, рушійною силою цього процесу є готовність суспільства використовувати інформаційні технології для доступу до державних послуг. Цифрові інструменти також стали важливим механізмом суспільної комунікації та електронної демократії, що забезпечує прозорість у прийнятті рішень і використанні бюджетних коштів. Цей розвиток залежить від кількох ключових факторів, які сприяють становленню цифрової держави добробуту.

І. Козачок виділяє такі основні фактори, що впливають на цифровізацію в різних країнах:

1. Активне впровадження нових знань і глобальних технологій у всі сфери життя.
2. Розвиток громадянського суспільства та соціального партнерства в цифровому середовищі.
3. Особливості ринкової економіки країни, що стимулюють свободу підприємництва, мобільність робочої сили та конкуренцію.
4. Ступінь децентралізації влади та ефективність регіональної політики, що покращує соціально-економічні умови життя.
5. Рівень розвитку економіки, який визначає доступність сучасних технологій для населення.
6. Реалізація соціальних проєктів, що забезпечують принципи рівності та справедливості в цифровій економіці.

На основі досліджень, зокрема Ларсона та Тейгланда, щодо трансформації державних послуг, можна зробити кілька висновків:

По-перше, постійний розвиток цифрових технологій створює проблеми для їх масштабного впровадження в надання соціальних послуг;

по-друге, найефективнішою формою цифровізації є розробка окремих проєктів для надання конкретних соціальних послуг; по-третє, цифровізація демонструє найбільшу ефективність в оптимізації соціальних виплат, оскільки дозволяє створити єдину систему управління фінансовими потоками; по-четверте, цифрові технології значно покращили соціальну роботу з вразливими групами населення завдяки дистанційній взаємодії та індивідуальному підходу.

Ці висновки підтверджуються результатами дослідження Н. Федірко, яка, аналізуючи звіти ОЕСР, вивчала досвід цифровізації соціальної допомоги та послуг у Швеції та Данії.

З метою спрощення прямого електронного спілкування між громадянами та державними установами, Європейський Союз у 2021 році розпочав реалізацію пілотного проєкту під назвою «Європейська перепустка соціального захисту» (ESSP). Основне завдання цього проєкту – покращити обмін інформацією про соціальне страхування громадян між різними країнами-членами ЄС, використовуючи цифрові інструменти. Це рішення покликане усунути труднощі з ідентифікацією та підтвердженням особи громадян, що перебувають за кордоном, і тим самим забезпечити ефективнішу координацію їхнього соціального захисту.

Україні, як кандидату на вступ до ЄС, важливо адаптувати свою систему соціального захисту до європейських цифрових стандартів. Досвід трансформації європейських систем соціального забезпечення та розробка нових технологій для надання соціальних послуг є надзвичайно цінним для підвищення ефективності української соціальної політики. Українські експерти вважають, що одним із важливих кроків є інформатизація роботи установ, що надають соціальні послуги. Наприклад, І. Петрович зазначає, що інформатизація передбачає збір та поширення інформації через різні канали, щоб вона досягла кінцевого споживача. Це, своєю чергою, сприяє зростанню ефективності та результативності соціального захисту та обслуговування населення.

Отже, сучасний етап суспільного розвитку обумовлений розвитком інформаційно-комунікаційних технологій зумовлює переформатування традиційної соціальної держави або держави загального добробуту у цифрову форму функціонування, де розвинута система соціального захисту як основна риса соціальної держави також поступово набуває цифрового формату. Сучасні цифрові форми соціального захисту передбачають розробку і впровадження таких онлайн-платформ, за допомогою яких кожен громадянин може отримати певний перелік соціальних послуг.

Список використаних джерел

1. Сандул Я.М. Адміністративістика в умовах цифровізації : теорія, правове регулювання, практика : монографія / авт. колектив : С.В. Ківалов, Л.Р. Біла-Тіунова, Т.А. Латковська та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 311 с.
2. Федірко Н.В. Цифровий соціальний захист в Україні : передумови та стратегічні виклики. *Social and labour relations : theory and practice.* 2022. №12(1). P. 1-13.
3. Цифрова трансформація соціоекономічних, управлінських та освітянських систем сучасного суспільства. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, 23-24 листопада 2022 року / ред.-упорядник д. філософ. н., проф., В.Г. Воронкова. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 692 с.
4. Larsson A., Teigland R. (Eds.). (2020). Digital Transformation and Public Services. Societal Impacts in Sweden and Beyond URL: https://www.routledge.com/Digital-Transformation-andPublic-Services-Societal-Impacts-in-Sweden-and/Larsson-Teigland/p/book/9781032088303.
5. McCully J. (2020). What is the "Digital Welfare State? URL: https://digitalfreedomfund.org/explainer-what-isthe-digital-welfare-state/.
6. Mlachila M., Tapsoba R., Tapsoba S. A Quest for Quality. Finance & Development. June 2015. Vol. 52. No. 2. P. 14-17.
7. OECD (2016). Digital government strategies for transforming public services in the welfare areas. URL: https:// www.oecd.org/gov/digital-government/Digital-Government-Strategies-Welfare-Service.pdf.

ПОПОВИЧ Я.М.
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри «Політологія та загальноправові дисципліни»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО АСПЕКТУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

На сьогодні актуальним напрямком наукових досліджень є визначення особливостей і напрямків модернізації системи соціально-політичного аспекту захисту населення в умовах війни і повоєнного відновлення України. Розвиток українського суспільства передбачає децентралізацією системи публічного і державного управління та, що не менш важливо, поступове формування нової моделі соціальної політики неоліберального типу.

Основні засади державної політики у соціальній сфері визначені в Законі України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», зокрема: забезпечення прав і свобод громадян, які гарантовані Конституцією України, на основі впровадження європейських стандартів соціального захисту, підвищення якості соціальних послуг; забезпечення доступним житлом громадян, розроблення потужного державного замовлення на будівництво соціального житла, впровадження доступного іпотечного

кредитування; надання населенню соціальних гарантій через систему соціальних стандартів і пільг; удосконалення системи пенсійного забезпечення, створення належних умов життя для людей похилого віку, стимулювання розвитку недержавної системи пенсійного страхування; забезпечення розміру соціальних виплат, які є основним джерелом доходів, на рівні, вищому за прожитковий мінімум, удосконалення механізму підтримки соціально незахищених верств населення тощо [4].

Соціально-політичний аспект соціального захисту підкреслюють Л. Жук і М. Багмет. Так, на думку О. Жука, соціальний захист у вузькому розумінні є системою соціальних та економічних прав, обов'язків і гарантій, законодавчо закріплених державою та реалізованих її соціальною політикою з метою надання кожному члену суспільства, незалежно від його походження, соціального і майнового стану, расової та національної приналежності можливості вільно розвиватися, максимально повно реалізувати себе, свої здібності через забезпечення гідного рівня життя та соціальної справедливості в суспільстві [2]. М. Багмет зазначає, що «ефективна система соціального захисту – це не тільки засіб досягнення міжнародних стандартів рівня життя, але й інструмент підтримки існуючого конституційного ладу, досягнення соціальної справедливості та злагоди» [1, с. 254]. Т. Павлюк та І. Юрчик поняття «соціальний захист» визначають як: «діяльність держави, яка покликана для повноцінного формування та розвитку особистостей, а також надання усіх необхідних гарантій, які є необхідними для досягнення соціально-прийнятого рівня життя та свобод громадян нашої держави» [3]. У наукових розвідках М. Туленков зазначає, що соціальний захист є внормованим процесом діяльності соціально-політичних інституцій, спрямованих на підтримку гідного рівня соціального життя й добробуту індивідів і соціальних груп у конкретних соціально-економічних умовах [5, с. 38].

Достатньо оригінальне соціально-політичного розуміння соціального захисту населення міститься в американській енциклопедії «The Encyclopedia Americana». В ній це поняття визначається як безпека та свобода від страху, що спрямовується на суспільство як групу взаємопов'язаних та залежних один від одного людей [6, с. 102]. Системоутворюючим чинником у цьому визначенні є «безпека та свобода від соціального страху», що є невід'ємною складовою держави у демократичному солідарному суспільстві. Таким чином, соціально-політичний аспект соціального захисту виступає як гарантована риса демократичного суспільства і соціально орієнтованої економіки.

Таким чином, соціально-політичний захист виступає як сукупність заходів і механізмів, спрямованих на сприяння задоволенню потреб

населення, узгодженню інтересів різних соціальних груп, причому в технологічному аспекті це передбачає застосування нормативно-правових, фінансових, організаційних, соціально-психологічних механізмів.

Список використаних джерел

1. Багмет М.О., Дерега В.В. Шляхи вдосконалення системи соціального захисту в Україні : політологічний аналіз. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї.* Київ, 2009. Вип. 17. С. 250-258.
2. Жук О.Б. Фінансове забезпечення реалізації соціальної політики держави : дис. канд. екон. наук : 08.00.08. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 295 с.
3. Павлюк Т.І., Юрчик І.Б. Система соціального захисту найбільш вразливих верств населення в Україні. *Економіка та суспільство.* 2022. Випуск 39. URL: http://economyandsociety.in.ua/.
4. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2411-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text.
5. Туленков М.В. Соціальний захист у соціологічному вимірі : монографія. К.: ІПК ДСЗУ, 2010. 178 с.
6. The Encyclopedia Americana. Complete in 30 vol. New York, 1973. Vol. 25. P. 102.

САМОФАЛ Н.В.
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СЕРГА Т.О.
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри «Соціальної робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

НАПРЯМКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Система соціальної роботи в Україні, що функціонувала до 2022 року, варто визнати – не завжди була достатньо ефективною для вирішення проблем наших громадян. Повномасштабне вторгнення стало не лише національною трагедією, а й жорстким стрес-тестом для всієї державної машини, і особливо для соціальної сфери. Той колосальний попит на допомогу, який виник з 24 лютого, показав, що ані фахівці, ані система загалом не були готові до викликів такого масштабу.

Сьогодні ми не можемо працювати по-старому. Настав час для рішучих змін. За результатами вивчення теорії та практики соціальної роботи в сучасних умовах, ми пропонуємо наступні напрями реформування

системи, яке базується на трьох ключових принципах: спеціалізація, доступність та проактивність. Мета цих реформ – перетворити соціальний захист з бюрократичної процедури на гнучкий, ефективний і, найголовніше, людиноцентричний сервіс. Стисло перерахуємо деякі ідеї модернізації цієї системи.

1. Принцип «Єдиного вікна» – це впровадження моделі інтегрованих соціальних офісів та вузької спеціалізації фахівців. Ключова ідея полягає у повному відході від застарілої моделі, де людина змушена «збирати» довідки, відвідуючи безліч інстанцій. Ми повинні створити багатофункціональні центри надання соціальних послуг, де громадяни можуть вирішити максимальну кількість питань в одному місці.

2. Спеціалізовані команди фахівців у межах цих центрів – необхідно сформувати чіткі робочі групи за напрямками, щоб кожен клієнт потрапляв до компетентного експерта. Команди можуть формуватися, наприклад, із наступних напрямів:

– команда підтримки ветеранів та їхніх родин – фахівці, що досконало знають специфіку пільг, процедур реабілітації, отримання офіційних статусів та надання психологічної допомоги;

– команда у справах ВПО та постраждалих від конфлікту – експерти з питань реєстрації, житлових програм, гуманітарної допомоги та інтеграції в нові громади;

– команда з питань сімейної політики та захисту дитинства – спеціалісти, що займаються опікою, усиновленням, допомогою сім'ям у складних життєвих обставинах та протидією домашньому насильству;

– команда підтримки осіб з інвалідністю та літніх людей – це коли фахівці, обізнані в питаннях отримання статусу інвалідності, пенсійного забезпечення та соціальної адаптації.

Такий підхід гарантує, що людина отримає вичерпні та кваліфіковані послуги від експерта, а не загальні поради від «універсального» спеціаліста.

3. Цифрова трансформація та прозорість. Гібридний підхід до надання послуг – це проблема, коли людина змушена самотужки шукати інформацію та долати бюрократичні перепони, а це дуже ускладнює ситуацію. Водночас зрозуміло, що не всі послуги можна отримати «в один клік». Такі складні випадки, як підтвердження зруйнованого майна для програми «єОселя», «єВідновлення» вимагають серйозної доказової бази і не можуть бути вирішені лише цифровими засобами.

Тому мета реформування – не тотальна цифровізація, а створення інтелектуальної гібридної системи, де держава бере на себе максимум відповідальності, а громадянин отримує чіткий, прозорий супровід.

Ми пропонуємо довести Єдиний соціальний портал («Дія. Соціальний захист») до рівня навігатору, а не просто кнопки. Для складних послуг портал має стати інтерактивним путівником – надавати чіткий алгоритм дій, тобто вичерпний і зрозумілий перелік кроків та документів для конкретної ситуації (наприклад, «Щоб подати заявку на компенсацію за зруйноване житло, вам потрібно: 1) зробити фото/відеофіксацію; 2) отримати технічний звіт... тощо»).

А якщо людина не може надати фото- та відеодоказів, щоб довести факт руйнування чи захоплення житла? У таких випадках ключову роль мають відігравати фахівці – юристи, представники місцевої влади, експерти з документування воєнних злочинів, адже саме вони допомагають правильно зібрати й оформити доказову базу.

4. Автоматизація збору даних – система має автоматично підтягувати всю можливу інформацію з державних реєстрів (право власності, склад сім'ї тощо), щоб людині не доводилося збирати довідки з інформації, яка вже є у держави. Прозоре відстеження статусу – людина повинна в реальному часі бачити кожен етап своєї справи: «Заявку прийнято», «Очікується візит комісії», «Призначено комісію на [дата]», «Рішення ухвалено». Це знімає напругу та потребу «оббивати пороги» кабінетів. Проактивне інформування для масових послуг. Для більш простих, регулярних послуг (виплати, переоформлення статусу і т. д.) автоматизація має працювати на повну силу: приміром, автоматизовані нагадування – використання SMS, сповіщень у «Дії» та месенджерах для інформування про необхідність оновити документи, подати щорічну заяву чи про зміну графіку роботи установ. Це дозволить уникнути черг, спричинених інформаційним вакуумом.

Таким чином, пропонується використовувати технології, щоб спростити бюрократію, зробити процес прозорим і повернути людині відчуття контролю над ситуацією, навіть у найскладніших обставинах.

5. Новий стандарт професії соціального працівника – це, перш за все, підвищення кваліфікації та престижу соціального працівника. Для реалізації цих змін державі потрібні вмотивовані та високопрофесійні кадри. Соціальний працівник майбутнього – це не діловод, а кейс-менеджер, який комплексно супроводжує людину чи родину на шляху вирішення її проблем та досягнення сталого соціального положення. Наприклад, це може бути впровадження обов'язкових, регулярних курсів підвищення кваліфікації щодо змін у законодавстві, роботи з психологічною травмою війни (травма-інформований підхід) та сучасних цифрових інструментів.

Престиж професії напряму залежить від рівня фінансового забезпечення. Необхідно переглянути систему оплати праці, щоб залучати та утримувати найкращих фахівців.

Соціальні працівники щодня працюють з людським болем. Тому, на нашу думку, для запобігання професійному вигоранню потрібно запровадити обов'язкові групові та індивідуальні супервізії і забезпечити вільний доступ до психологічної допомоги для самих фахівців.

Отже, мета модернізації системи соціального захисту та підходів до соціальної роботи – побудувати сервісну державу, де соціальний захист працює за принципами поваги, компетентності та ефективності. Запропоновані кроки дозволять не лише розвантажити систему, а й змінять саму філософію соціальної роботи, зробивши її справжнім інструментом допомоги для кожного, хто її потребує.

Список використаних джерел

1. Про соціальні послуги : закон України. *Відомості Верховної Ради*, 2019, № 18, ст. 73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 18.09.2025).
2. Про організацію надання соціальних послуг : Постанова КМУ від 1 червня 2020 р. № 587. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text (дата звернення: 22.09.2025).
3. Інформаційна довідка щодо діяльності органів соціального захисту населення. Дослідницька служба Верховної Ради України. URL: https://research.rada.gov.ua/uploads/documents/33218.pdf (дата звернення: 22.09.2025).

СЕРГА Т.О.
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри «Соціальної робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНО-ДІАГНОСТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Соціально-діагностичні технології – це сукупність методів, процедур і інструментів, що забезпечують системне виявлення, вимірювання та інтерпретацію соціальних проблем, потреб і ресурсів на рівні індивіда, групи, громади та суспільства в цілому. У контексті сучасної соціальної політики соціально-діагностичні технології виступають як міст між емпіричними даними та прийняттям управлінських рішень: якісні та кількісні результати діагностики визначають пріоритети, спрямування ресурсів та дизайн інтервенцій. Потреба у надійних соціально-діагностичних інструментах зросла у зв’язку із складністю сучасних

соціальних викликів (неоднорідність потреб, динаміка ризиків, недостатність ресурсів) і вимагає інтеграції класичних і новітніх підходів.

Соціально-діагностичні технології можна класифікувати за кількома ознаками:

а) за рівнем застосування – індивідуальні, групові, громадські;

б) за методичним підходом – кількісні, якісні, змішані;

в) за ступенем участі цільових груп – експертні (top-down) та партиципативні (bottom-up).

Така класифікація дозволяє зіставляти інструменти відповідно до завдань: моніторинг індивідуальної вразливості потребує стандартизованих опитувань і психометрії, а діагностика спільнот – комбінованих методів оцінки потреб громади, фокус-груп і карт участі [7].

Ключова настанова сучасної парадигми – поєднання об'єктивних соціальних індикаторів із партиципативним збором знань від самих мешканців (local knowledge), що підвищує легітимність інтервенцій і їхню відповідність контексту. У цьому сенсі класифікація відображає не лише методологічні, а й епістемологічні вибори: кому належить знання про потреби – експертам або громаді [3].

Корені сучасної соціальної діагностики пов'язані із зародженням професійної соціальної роботи: Мері Річмонд у праці «Соціальний діагноз» акцентувала на необхідності системного з'ясування соціальних умов клієнта для вибору ефективних втручань [1]. Підхід до «потреб» у політико-соціальній сфері оформився в класичних працях Дж. Бредшоу, який виокремив типи потреб (відчутний, виражений, нормативний, порівняльний), що має прямі наслідки для того, як політика ідентифікує і ранжує соціальні проблеми [2]. У другій половині XX століття й надалі домінувало поєднання масових опитувань і статистичних показників; з 1980-1990-х рр. у практику повернувся акцент на партиципацію – методики PRA/PLA, «швидка оцінка / оцінка спільноти» та інші інструменти залучення місцевих спільнот для побудови реалістичних програм.

Соціально-діагностичні технології охоплюють спектр методів: стандартизовані анкети та інструменти оцінки потреб (опитування домогосподарств, оцінки добробуту), глибинні інтерв'ю й кейс-стаді, фокус-групи, соціометрію, картування ресурсів, швидкі оцінки наслідків, контент-аналіз медіаполя, а також методи соціального аудиту та соціальної експертизи. Соціальний вплив запланованих політик слід оцінювати через процедури Social Impact Assessment (SIA) (оцінка соціального впливу), котрі дозволяють ідентифікувати як передбачувані позитивні, так і негативні наслідки інтервенцій. Робота Becker і Vanclay у цьому полі

формалізує підхід SIA як процес аналізу і менеджменту наслідків політик для людей і спільнот [4].

Партиципативні методи (PRA, оцінка потреб за участю громади, оціночні картки громади тощо) дають можливість врахувати досвід та пріоритети місцевих акторів, підвищити прозорість процесу та посилити відповідальність виконавців політики. Як зауважує Robert Chambers, добре фасилітована партиципація може бути «швидкою, дешевою та інформативною», але потребує професійної фасилітації і чутливості до локального контексту, аби уникнути маніпуляцій чи «переваження голосу» впливових груп [3].

Ефективні політики базуються на циклічному процесі:

1) діагностика (виявлення потреб і чинників);
2) дизайн інтервенції (програмування, бюджетування);
3) моніторинг і оцінка впливу, зворотний зв'язок і коригування.

На етапі діагностики соціально-діагностичні технології мають забезпечити валідну базу даних для визначення пріоритетів (наприклад, згідно з типовою шкалою Бредшоу: від felt до comparative need). На етапі оцінки застосовуються SIA й оціночні методики, які дають підґрунтя для доказової політики (evidence-based policy). Література з evidence-based policy підкреслює, що дослідження повинні бути доступними, зрозумілими політикам і інтегрованими у цикли прийняття рішень [2].

Практичне застосування соціально-діагностичні технологій ускладнюється рядом факторів: обмеженість якісних даних (особливо у кризових регіонах), політизація результатів діагностики, інституційна слабкість (нестача кадрів, методичного забезпечення), а також логістичні бар'єри (доступ до віддалених спільнот). Крім того, партиципативні підходи вимагають часу та ресурсів для фасилітації й верифікації інформації; без цього результати можуть бути спотворені. У контексті України ці ризики посилюються воєнними руйнуваннями інфраструктури та масовими переміщеннями населення, що потребує адаптації методів (швидкі оцінки потреб, інтеграція адміністративних реєстрів і супутникових даних). Приклади недавніх «швидких оцінок потреб» в Україні демонструють важливість поєднання офіційної статистики з полевими оцінками для планування реабілітації та соціальної підтримки [6].

Технологічні інновації відкривають нові можливості для соціально-діагностичних технологій: електронні реєстри, дистанційні опитування, аналіз масивів соціальних медіа та супутникових знімків можуть доповнювати традиційні методи. Разом із тим важливо вирішувати етичні питання (конфіденційність, захист персональних даних) і проблеми

репрезентативності (цифровий розрив). Поєднання Big Data-підходів («Великі дані»-підходи) і класичних партиципативних інструментів може підвищити швидкість реагування політики та зробити її більш адресною, якщо буде вибудовано механізми валідизації та інтерпретації таких даних у контексті місцевих реалій. (Дослідження з використанням доказів підкреслюють, що технічні інновації мають поєднуватися з організаційними реформами для впливу на політику) [5].

На основі огляду літератури та досвіду практики пропонуємо кілька оперативних рекомендацій для інтеграції соціально-діагностичних технологій у процес розробки соціальної політики:

1. Розробити стандартні протоколи оцінки потреб, що поєднують кількісні й якісні інструменти; адаптувати їх під місцеві контексти.

2. Впроваджувати партиципативні процедури на всіх етапах діагностики, забезпечуючи фасилітацію і захист вразливих голосів.

3. Застосовувати SIA і моніторинг наслідків як обов'язкові елементи для великих інтервенцій; забезпечити прозорі механізми зворотного зв'язку.

4. Розвивати кадри і методичні матеріали: навчальні програми для спеціалістів з соціальної діагностики, стандарти якості й етичні кодекси.

5. Інтегрувати адміністративні дані з полевими оцінками і використовувати гібридні джерела даних (реєстри, опитування, супутникові дані) для швидкого реагування у кризах.

Отже, соціально-діагностичні технології – це критично важливий інструмент сучасної соціальної політики: вони забезпечують підгрунтя для визначення пріоритетів, проєктування інтервенцій і оцінювання їхніх наслідків. Поєднання класичних підходів (стандартизовані опитування, індикатори) з партиципативними методами і новітніми цифровими інструментами створює потужний набір можливостей для більш адресних, ефективних і легітимних політик. Водночас успішна інтеграція соціально-діагностичних технологій вимагає нормативних, кадрових та етичних гарантій, що забезпечать достовірність, представницькість і захист прав респондентів.

Список використаних джерел

1. Richmond, M. E. Social Diagnosis. New York : Russell Sage Foundation, 1917. URL: https://ia902902.us.archive.org/8/items/socialdiagnosis00richiala/socialdiagnosis00richiala.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 10.09.2025).

2. Bradshaw, J. A Taxonomy of Social Need, McLachlan, G. (ed.) *Problems and Progress in Medical Care*, 1972. URL: https://eprints.whiterose.ac.uk/id/eprint/1187/1/bradshaw_taxonomy.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 10.09.2025).

3. Chambers, R. Participatory Rural Appraisal (PRA) : Analysis of Experience, *World Development*, 1994. URL: https://entwicklungspolitik.uni-hohenheim.de/uploads/media/Day_4_-_Reading_text_6.pdf (дата звернення 10.09.2025).
4. Becker, H. A., Vanclay, F. (eds.) The International Handbook of Social Impact Assessment : Conceptual and Methodological Advances. *Edward Elgar*, 2003. URL: https://scispace.com/pdf/the-international-handbook-of-social-impact-assessment-270uwohbbm.pdf (дата звернення 12.09.2025).
5. Nutley, S., Walter, I., Davies, H. Using Evidence: How research can inform public services. *Bristol University Press*, 2007. URL: https://dokumen.pub/using-evidence-how-research-can-inform-public-services-9781847422323.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 15.09.2025).
6. Rapid needs and damage assessments for Ukraine (UNICEF / UN / Ministry reports, 2022-2023) URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-06/P1801740d1177f03c0ab180057556615497.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 10.09.2025).
7. Северинюк Т. О., Плюгіна К. А. Соціальна діагностика проблем територіальної громади. *The II International Scientific and Practical Conference «Discussions for the improvement of science»*, January 16-18, Berlin, Germany. 306 p. URL: https://eu-conf.com/ua/events/discussions-for-the-improvement-of-science/ (дата звернення 17.09.2025).

СТАРОДУБЕЦЬ С.Р.
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

НОВАК Т.О.
старший викладач кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

UNHCR ЯК ПАРТНЕР ГРОМАДИ У ПОДОЛАННІ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ ТА ЗАПОБІГАННІ СОЦІАЛЬНИМ ПРОБЛЕМАМ

Війна спричиняє не лише руйнування інфраструктури, але й глибокі соціальні та гуманітарні кризи. В умовах, коли громади стикаються з напливом внутрішньо переміщених осіб (ВПО), втратою домівок і засобів до існування, та посиленням вразливості, роль міжнародних гуманітарних організацій стає критично важливою. Одним із ключових партнерів громад виступає Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН, англ. UNHCR), застосовуючи громадо-орієнтований підхід (Community-Based Protection, CBP) яке застосовує громадо-орієнтований підхід (Community-Based Protection, CBP) для подолання наслідків війни, забезпечення захисту та запобігання соціальним проблемам. В Україні

UNHCR реалізує низку програм, спрямованих на підтримку ВПО та посилення стійкості громад.

Агентство ООН у справах біженців розпочало свою діяльність в Україні у 1994 році. У 2002 році Україна ратифікувала Конвенцію 1951 року про статус біженців та Протокол до неї 1967 року. У 2011 році Україна прийняла закон, який регулює поводження з біженцями та іншими особами, якими опікується UNHCR. У 2013 році Україна ратифікувала дві Конвенції ООН – Конвенцію 1954 року про статус осіб без громадянства і Конвенцію ООН 1961 року про скорочення безгромадянства. Роль UNHCR в Україні полягає в тому, щоб надавати консультації та допомогу Уряду, а також здійснювати моніторинг виконання міжнародних зобов'язань країни стосовно захисту біженців.

Основними напрямами діяльності UNHCR є:

– пропагування ефективної системи надання притулку та узгодження законодавства з міжнародними стандартами;

– забезпечення захисту всіх осіб, якими опікується UNHCR;

– сприяння самозабезпеченості, інтеграції в місцеві громади та надання допомоги у добровільній репатріації;

– створення гуманітарного простору для внутрішньо переміщених осіб та шукачів притулку в умовах змішаних міграційних потоків;

– запобігання та протидія безгромадянству;

– надання допомоги найбільш уразливим біженцям, шукачам притулку та внутрішньо переміщеним особам;

– проведення навчання для урядовців та організацій громадянського суспільства, залучених до забезпечення захисту біженців та ВПО;

– адвокаційна діяльність, спрямована на посилення захисту біженців, а також боротьба з расизмом та ксенофобією [1].

На практичному рівні UNHCR реалізує в Україні низку програм, спрямованих на невідкладну допомогу та довгострокове відновлення. Зокрема, агентство впроваджує програми грошової допомоги для найбільш уразливих родин, проєкти з ремонту та будівництва житла, надає гуманітарні набори (продукти, засоби гігієни, теплий одяг), а також забезпечує правову підтримку переселенців для відновлення документів. Окрему увагу приділено розвитку психосоціальних програм і підтримці ініціатив, що сприяють працевлаштуванню та професійному навчанню ВПО. У співпраці з місцевими громадами та українською владою UNHCR допомагає створювати безпечні простори для дітей, підтримує освітні та молодіжні проєкти, а також надає ресурси для відновлення інфраструктури.

Такий підхід дозволяє не лише покрити невідкладні потреби, а й закласти основу для стійкої інтеграції та розвитку постраждалих громад.

Конкретні результати діяльності UNHCR в Україні свідчать про значний обсяг наданої допомоги та охоплення населення. Так, у 2023 році UNHCR та його партнери змогли надати гуманітарну підтримку понад 2,6 мільйона осіб в Україні та сусідніх країнах. У 2024 році агентство реалізувало програми грошової допомоги для 367 638 осіб у 19 операціях по Європі.

В межах надання житлової підтримки у 2023 році допомогу отримали 247 160 людей в Україні, які потребували невідкладного житла та ремонту. У зимовий період 2024 року UNHCR охопив понад 275 000 вразливих осіб: 224 250 з них отримали грошову допомогу для покриття додаткових зимових потреб, 33 150 осіб отримали необхідні предмети першої необхідності, а 18 000 осіб отримали підтримку у сфері житла.

З 2022 року UNHCR реалізував 342 проекти у 153 громадах 20 регіонів України, що дозволило охопити близько 7,6 мільйона осіб, забезпечуючи їх базовими потребами та підтримуючи соціальну інтеграцію.

Водночас ефективність усіх цих програм значною мірою залежить від активної участі громад у процесі прийняття рішень та реалізації допомоги. Саме тому UNHCR застосовує підхід, орієнтований на громаду, у всій своїй діяльності з людьми, з якими та для яких працює. Через консультації та планування дій громади беруть активну та змістовну участь у всіх програмах, які їх стосуються, і відіграють провідну роль у змінах. UNHCR визнає, що без залучення примусово переміщених осіб та осіб без громадянства зовнішнє втручання саме по собі не може забезпечити стійке покращення їхнього життя.

Захист на рівні громади (Community-Based Protection, CBP) ставить можливості, суб'єктність, права та гідність вимушено переміщених осіб та осіб без громадянства в центр програми. CBP забезпечує більш ефективні та стійкі результати у сфері захисту шляхом зміцнення місцевих ресурсів і потенціалу, та виявлення прогалин у захисті шляхом проведення регулярних консультацій.

UNHCR докладає зусиль для використання знань і ресурсів громад та зміцнення їхньої спроможності. Якщо громади, які постраждали від криз, отримають більше можливостей, вони матимуть сильнішу позицію для підтримки та захисту своїх сімей, сприятимуть соціальній згуртованості та мирному співіснуванню одне з одним і з сусідніми громадами, будуть реагувати на амбіції молодих людей та відновлюватимуть своє життя.

Громадо-орієнтований підхід сприяє залученню громади до кожного з наступних елементів програми:

1. Підготовка та участь в аналізі ситуації (як початкового, так і подальших аналізів).
2. Розстановка пріоритетів.
3. Розробка та впровадження заходів реагування та втручань.
4. Моніторинг впровадження та коригування заходів за потреби.
5. Оцінка та звітність про результати.

Community-Based Protection (CBP) – це більше, ніж питання консультування спільнот або їх участі у швидкій оцінці чи зборі інформації. Це систематичний та безперервний процес залучення громад як аналітиків, оцінювачів та виконавців для власного захисту [2].

Отже, діяльність UNHCR в Україні демонструє, що комплексна підтримка внутрішньо переміщених осіб та постраждалих громад потребує не лише надання гуманітарної допомоги, але й застосування системного, громадо-орієнтованого підходу. Успішна реалізація програм значною мірою залежить від залучення громад до прийняття рішень та впровадження заходів допомоги, що дозволяє ВПО брати активну участь у власному відновленні. Community-Based Protection (CBP) сприяє підвищенню прав і можливостей переселенців, зміцненню місцевих ресурсів і потенціалу, а також забезпечує більш стійкі результати у сфері захисту.

Таким чином, UNHCR є життєво важливим партнером для українських громад, які постраждали від війни. Застосовуючи громадо-орієнтований підхід, організація не просто надає допомогу, але й розширює права та можливості самих людей, перетворюючи їх з об’єктів допомоги на суб’єктів відновлення. Це партнерство, сфокусоване на захисті, стійкості та інтеграції, є ключовим для подолання руйнівних наслідків війни та побудови більш згуртованого та безпечного суспільства.

Список використаних джерел

1. Про УВКБ ООН в Україні. URL: https://help.unhcr.org/ukraine/uk/about_unhcr_ukr/ (дата звернення: 28.09.2025).
2. Community-Based Protection (CBP). URL: https://emergency.unhcr.org/protection/protection-mechanisms/community-based-protection-cbp (дата звернення: 28.09.2025).
3. UNHCR Україна – допомога особам які постраждали від війни, внутрішньо переміщеним особам (ВПО), біженцям та шукачам притулку. URL: https://help.unhcr.org/ukraine/uk/ (дата звернення: 28.09.2025).

ТКАЧ В.В.
магістрант спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

НОВАК Т.О.
старший викладач кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ ГРОМАД У НАДАННІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

В умовах війни українське суспільство стикається з численними викликами, що стосуються соціальної стабільності, психологічного стану населення та забезпечення базових потреб громадян. Соціальна підтримка, яка раніше забезпечувалася державними структурами, часто виявляється недостатньою через руйнування інфраструктури, обмежені ресурси та масові переселення населення. У цьому контексті громади набувають особливої ролі як локальні соціальні структури, здатні швидко реагувати на потреби населення та організовувати допомогу.

Громади виконують функцію соціального «буфера», забезпечуючи доступ до ресурсів, інформаційної підтримки, психологічної допомоги та соціальних послуг для вразливих категорій населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб, постраждалих від війни сімей, людей з інвалідністю та літніх громадян. Ефективність соціальної підтримки в громадах визначається їх організаційним потенціалом, активністю місцевих волонтерів, координацією з державними органами та громадськими організаціями [1].

Для забезпечення такої ефективності та легітимності діяльності громади дотримуються нормативних актів і державних програм, що регулюють соціальну підтримку. До ключових документів належать Закон України «Про соціальні послуги», Національна стратегія розвитку громад та місцевого самоврядування, державні програми підтримки внутрішньо переміщених осіб, а також накази Міністерства соціальної політики щодо організації гуманітарної та соціальної допомоги. Дотримання цих нормативних положень дозволяє громадам легітимно організовувати допомогу, координувати дії з державними органами та громадськими організаціями, а також гарантувати права отримувачів послуг.

Статистичні дані свідчать про зростання потреб у соціальній підтримці. За даними Міністерства соціальної політики України, у період з 2022 по 2024 роки кількість звернень громадян до соціальних служб щодо отримання допомоги зросла на понад 60 %. Особливу увагу приділяють підтримці внутрішньо переміщених осіб, організації гуманітарних центрів та забезпеченню житлом та засобами існування. Крім того, громади активно залучають волонтерів та громадські організації, що дозволяє розширити спектр послуг та охопити більшу кількість осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах [1].

У відповідь на ці виклики громади реалізують низку практичних заходів, спрямованих на комплексну підтримку населення. Саме такі дії можна виділити як ключові напрями соціальної роботи громад у воєнний час:

1. Організація гуманітарної та матеріальної допомоги. Громади відіграють центральну роль у забезпеченні населення базовими потребами під час воєнного часу. Це включає розподіл продуктів харчування, медикаментів, засобів гігієни, одягу та тимчасового житла для постраждалих від бойових дій і внутрішньо переміщених осіб. Значну увагу приділяють формуванню централізованих гуманітарних пунктів, складів та мобільних розподільчих бригад, які забезпечують швидкий доступ до необхідних ресурсів. Важливо, що такі ініціативи реалізуються як за підтримки державних структур, так і завдяки активності місцевих волонтерів та громадських організацій, що дозволяє оперативно реагувати на нагальні потреби населення.

2. Психологічна підтримка та консультування для осіб, що пережили травми. В умовах війни психологічне навантаження на населення зростає, що проявляється у посттравматичному стресовому розладі, тривожних та депресивних станах. Громади організовують доступ до психотерапевтичних та консультативних послуг: індивідуальні та групові сеанси, гарячі лінії психологічної допомоги, тренінги зі стресостійкості та емоційної регуляції. Особлива увага приділяється роботі з дітьми та сім’ями, які втратили житло або близьких, а також внутрішньо переміщеними особами, для яких адаптація у новому середовищі є критичною.

3. Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб та відновлення соціальних зв’язків. Громади забезпечують інтеграцію переселенців у місцеве соціальне середовище шляхом надання консультацій щодо працевлаштування, освіти, доступу до медичних та соціальних послуг. Важливим аспектом є підтримка соціальної активності

та відновлення зв'язків між членами родини та сусідами. Організовуються культурні та освітні заходи, групи взаємодопомоги та програми наставництва, що сприяють формуванню відчуття приналежності до нової громади та зменшують ризик соціальної ізоляції.

4. Координація дій з державними установами, місцевими підприємствами та громадськими організаціями для комплексної допомоги населенню. Ефективність соціальної роботи громад значною мірою залежить від координації з різними структурами. Це включає взаємодію з органами місцевого самоврядування, соціальними службами, медичними закладами, бізнесом та волонтерськими організаціями. Така координація дозволяє створювати інтегровані системи допомоги, де різні ресурси та послуги об'єднуються для максимальної користі населення. Крім того, налагоджуються механізми контролю за розподілом гуманітарної допомоги та моніторингу потреб громади, що підвищує прозорість та ефективність соціальної роботи [3].

Ці приклади демонструють, що громади стали активними агентами соціальної підтримки в умовах війни, здатними оперативно реагувати на нагальні потреби населення та забезпечувати комплексну допомогу у кризових обставинах.

Розвиток громад у напрямку соціальної підтримки також передбачає підвищення кваліфікації соціальних працівників, залучення громадян до волонтерської діяльності та використання сучасних технологій для організації допомоги. Підвищення кваліфікації включає навчальні програми з кризового менеджменту, психосоціальної підтримки, роботи з посттравматичним стресом, а також методів дистанційного консультування. Активне залучення громадян до волонтерської діяльності сприяє формуванню соціальної відповідальності, розвитку лідерських якостей та мобілізації ресурсів на місцевому рівні.

Використання сучасних технологій дозволяє ефективно координувати надання допомоги: онлайн-платформи, мобільні додатки та соціальні мережі забезпечують швидке інформування населення, реєстрацію потреб та контроль за розподілом ресурсів. Наприклад, низка громадських організацій у Києві та Львові успішно впровадили електронні платформи для координації гуманітарних вантажів, збору донорських внесків та організації груп підтримки для переселенців.

Важливо також підтримувати партнерські зв'язки між громадами, державними структурами та бізнесом, що дозволяє створювати ефективні програми допомоги та забезпечувати сталість ініціатив у довгостроковій перспективі. Наприклад, спільні проєкти з місцевими підприємствами включають постачання продуктів харчування та медикаментів, організацію тимчасового житла та навчальних курсів для переселенців.

Активна участь громад підвищує соціальну згуртованість та довіру серед мешканців, сприяє відновленню соціальних зв'язків, а також формує відчуття спільної відповідальності за благополуччя громади. Крім того, такі ініціативи стимулюють розвиток локальної економіки, створюють умови для зайнятості переселенців та зменшують соціальну напругу у громадах [2].

Таким чином, стратегічний розвиток громад у напрямку соціальної підтримки є комплексним процесом, що включає підготовку кадрів, активізацію волонтерства, впровадження технологій та партнерську взаємодію, забезпечуючи стійкість та ефективність соціальних ініціатив навіть у складних умовах воєнного часу.

Дослідження показує, що громади виступають ключовим елементом соціальної підтримки в умовах воєнного часу, забезпечуючи оперативне реагування на потреби населення та підвищуючи ефективність локальних соціальних ініціатив. Їхня діяльність сприяє зміцненню соціальної згуртованості, розвитку колективної відповідальності та підтримці вразливих категорій населення. Формування партнерських зв'язків, впровадження сучасних технологій та активізація волонтерського потенціалу створюють умови для сталого розвитку громад і адаптації соціальної роботи до кризових обставин.

Список використаних джерел

1. Асоціація міст України. Стратегічний план розвитку громади : методичні рекомендації. Київ, 2017. 56 с. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/library/mod5web.pdf.
2. Бєляєв В. В. Соціальна робота в територіальних громадах : концепції та практики. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг.* 2020. № 4. С. 45-54.
3. Петренко Т. І. Виклики та перспективи розвитку соціальної роботи в сільських територіальних громадах. *Соціальна робота та соціальна педагогіка : журнал.* 2022. № 3. С. 50-60.
4. Саєнко П. О. Теоретичні засади формування стратегії розвитку об'єднаної територіальної громади. *Економіка і суспільство.* 2016. № 7. С. 594-598.

ШЕПЕЛЕНКО Н.І.
магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СЕРГА Т.О.
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри «Соціальної робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

РЕПРОДУКТИВНЕ ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ ТА РИЗИКИ ДЛЯ НЬОГО

Репродуктивне здоров'я молоді є ключовим компонентом загального здоров'я населення, що має як індивідуальне, так і суспільне значення. Згідно з визначенням ВООЗ, репродуктивне здоров'я охоплює стан фізичного, психічного і соціального благополуччя, відсутність захворювань та дисфункцій репродуктивної системи, а також здатність відтворювати покоління у бажаний і безпечний спосіб [1].

В Україні проблема збереження репродуктивного потенціалу набуває особливої актуальності в умовах повномасштабної війни. Збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила глибоку демографічну кризу: масову міграцію населення, загибель значної кількості чоловіків репродуктивного віку, зниження народжуваності, погіршення доступу до медичних послуг, руйнування інфраструктури охорони здоров'я. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, з початку війни рівень народжуваності скоротився майже удвічі, а кількість пологів у деяких регіонах зменшилася більш ніж на 60 % [2]. Крім того, військові дії та соціально-економічна нестабільність підвищують рівень стресу серед молоді, що негативно впливає на їхнє психічне та репродуктивне здоров'я.

Складність ситуації полягає також у тому, що молоде покоління стикається з руйнуванням звичних соціальних структур – системи освіти, сімейних і партнерських відносин, медичного супроводу. Як зазначають дослідники, війна посилює ризики репродуктивних втрат через психоемоційне виснаження, вимушене переселення, втрату доступу до гінекологічної допомоги, що формує «відкладені загрози» для репродуктивного потенціалу післявоєнного періоду.

Отже, дослідження стану та ризиків репродуктивного здоров'я молоді в Україні набуває не лише медико-соціального, а й стратегічного

значення, оскільки пов'язане із збереженням генофонду, демографічним відновленням та національною безпекою держави.

Основні ризики для репродуктивного здоров'я молоді

1. Інфекційні захворювання, що передаються статевим шляхом (ІПСШ) х генітальні інфекції. ІПСШ є однією з найбільш значущих загроз репродуктивному здоров'ю. За даними Управління охорони здоров'я Миколаївської міської ради, серед дівчаток та жінок випадки нелікованих інфекцій призводять до патологій маткових труб, що в 10-40 % випадків спричиняє безпліддя або пригаму репродуктивної функції.

2. Ранній початок статевого життя, підліткова вагітність та небажане материнство. Одна з проблем – раннє статеве життя та вагітність підлітків. Згідно з Концепцією Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації на 2006-2015 роки», серед дівчат 15-17 років значно зростала захворюваність сечостатевої системи та запалення, що прямо пов'язано з ранніми контактами та відсутністю своєчасної медичної допомоги і профілактики. Додатково, дані з програми «Підліткова вагітність» на сайті Дія вказують на необхідність доступу молоді до медичних послуг, дружніх до молоді, і консультування із контрацепції та планування сім'ї як механізмів захисту.

3. Демографічні, соціально-економічні та екологічні фактори. Соціально-економічні умови – бідність, низький рівень освіти, економічна нестабільність, міграція – мають суттєвий вплив на стан репродуктивного здоров'я молодого покоління. У дослідженнях ДУ «Інститут громадського здоров'я ім. О. М. Марзєєва» зазначається, що соціальні та економічні катастрофи, екологічні негаразди, спосіб життя значно погіршують репродуктивне здоров'я населення, особливо молоді [3].

4. Ставлення, мотивація та поведінкові фактори. Поведінка молоді – використання контрацептивів, своєчасне звернення до медиків, ставлення до здоров'я – є важливим компонентом ризику. У дослідженні «Медико-соціальні аспекти репродуктивного здоров'я молоді, в тому числі сучасного студентства» вказано, що серед студентів є значна частина тих, хто орієнтований на бездітність через страх негативних наслідків пологів або ризик народження хворої дитини, а також через можливістю безпліддя одного з подружжя (41,7 %) [4]. Це говорить про підвищений ризик, пов'язаний із психологічними чи соціальними бар'єрами у формуванні репродуктивної поведінки.

Аналіз окремих показників жіночого населення (2015-2025 рр.) свідчить про те, що динаміка репродуктивного здоров'я має як позитивні, так і негативні аспекти. У статті «Аналіз деяких показників репродуктивного здоров'я жіночого населення в Україні» Гойда Н. Г.,

Октисюк Ж. С. показано, що певні індикатори (наприклад, народжуваність, показники акушерсько-гінекологічної допомоги) мають тенденцію до покращення, але інфекційні хвороби, абортність, випадки невиношування залишаються значними викликами [5].

Дослідження ставлення медичних працівників, зокрема гінекологів і сімейних лікарів, до сучасних підходів профілактики порушень репродуктивного здоров'я в Україні вказують на потребу в посиленні освітніх програм для медиків, удосконаленні стандартів і норм і підвищенні доступності профілактичних та консультувальних послуг.

Також існує тренд до зміни ставлення молоді до материнства: частина молодих людей відчуває зниження мотивації до народження дітей, що слугує потенційною загрозою як демографічним показникам, так і соціально-культурним аспектам репродуктивного здоров'я країни.

Державна політика України містить документи, які визнають репродуктивне здоров'я пріоритетом: Концепція Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації на 2006-2015 роки» визначає ключові загрози, серед яких ІПСШ, аборти, невиношування, інфекції як фактори безпліддя та перинатальної смертності [1]. Нормативно-правові акти, рішення уряду та локальні програми також включають заходи щодо статевого виховання, планування сім'ї, доступності медичних послуг для молоді та психологічного консультування.

Аналіз нормативної сучасної бази свідчить, що зараз проблема репродуктивного здоров'я молоді відійшла на другий план, що зумовлено наявністю більш реалістичної загрози для існування нації – а саме загрози фізичного знищення України та українців, внаслідок війни. Але ж вже зараз треба думати і про майбутнє, а без грамотної соціальної політики щодо репродуктивного здоров'я молодого покоління та її інтеграції у всі стратегічні напрямки цієї політики, такі як освітня, гендерна, молодіжна тощо – майбутнього нашої держави під загрозою. І це незалежно від війни.

Отже, можемо підсумувати, що репродуктивне здоров'я молоді в Україні перебуває під впливом багатьох ризиків: інфекції, рання вагітність, низька мотивація до материнства, соціально-економічні умови, недостатня поінформованість. Попри наявність нормативних політик і деяких позитивних змін, існує потреба в активізації профілактичних заходів та створенні умов, які підтримують здоровий спосіб життя молоді, захист репродуктивної функції та прав. Успішна реалізація цих заходів вимагатиме координації медичної, освітньої та соціальної сфер, а також посилення ролі молоді як активного учасника у формуванні свого здоров'я.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Концепції Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації на 2006-2015 роки» : Розпорядження Кабінету міністрів України від 27 квітня 2006 р. № 244-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2006-%D1%80#Text (дата звернення: 30.09.2025).
2. Хлюдзинський В. Дуже мало для України : демограф озвучила невтішні дані щодо народжуваності. УНІАН від 02.08.2024 : веб-сайт. URL: https://www.unian.ua/society/duzhe-malo-dlya-ukrajini-demograf-ozvuchila-nevtishni-dani-shchodo-narodzhuvanosti-12715227.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 26.09.2025).
3. Державна установа «Інститут громадського здоров'я ім. О. М. Марзєєва Національної академії медичних наук України» : веб-сайт. URL: https://health.gov.ua/ (дата звернення: 30.09.2025).
4. Фощенко Л. Медико-соціальні аспекти репродуктивного здоров'я молоді, в тому числі сучасного студентства. *Освіта регіону : український науковий журнал.* 2023. № 3. С. 278-287.
5. Гойда Н. Г., Октисюк Ж. С. Аналіз деяких показників репродуктивного здоров'я жіночого населення в Україні. *Український медичний часопис.* 2022. № 5 (151). С. 1-3. URL: www.umj.com.ua/uk/publikatsia-234026-analiz-deyakih-pokaznikiv-reproduktivnogo-zdorov-ya-zhinochogo-naselennya-v-ukrayini (дата звернення: 29.09.2025).

ЩЕРБИНА С.С.
кандидат соціологічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ: ПРІОРИТЕТИ ДЛЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

23 червня 2022 року Україна набула статусу кандидата в члени Європейського Союзу, що вимагає від держави і українського суспільства акцентувати зусилля на реформуванні і модернізації ключових сфер державного управління, адаптації національного законодавства до європейських стандартів, реалізації цілей Сталого розвитку. Поряд з цим Україна перебуває у стані війни з Росією, на східно-південних територіях відбуваються бойові дії, а деокуповані території потребують відновлення системи соціального захисту для створення ефективної системи психосоціальної допомоги населенню, яке постраждало від війни. Це ускладнює процес модернізації і реформування системи соціального захисту і управління ним до європейських моделей урядування, але сприяє формуванню нового, антикризового, професійного управління процесами відновлення і розвитку системи публічного і державного управління соціальним захистом на засадах і принципах належного врядування. Тому на сьогодні важливим завданням в соціальній сфері є формування нової

моделі соціального захисту і системи публічного управління із врахуванням європейського досвіду і воєнного стану в Україні.

Формування ефективної та адаптивної моделі соціального захисту в умовах воєнного стану і повоєнного відновлення України привертає увагу багатьох науковців. Так, деякі автори зазначають, що «складовою соціального захисту має бути розвинений ринок соціальних послуг» [2, с. 361], який «пропонується розглядати як інтегровану систему трансформації ресурсів у процесі економічних відносин між суб'єктами ринку з приводу виробництва та споживання соціальних послуг в умовах змін середовища та багатовимірного впливу факторів і загроз» [2, с. 369]. Н. Петруха та ін. зазначають, що «важливим аспектом в умовах воєнного стану є реалізація соціальної політики, заснованої на розподілі», а «ефективність соціальної політики безпосередньо залежить від обсягу коштів у бюджеті, і їх реалізація повинна будуватися таким чином, як забезпечити мінімальні можливості для соціально незахищених категорій суспільства, враховуючи низьку ймовірність економічного зростання, погіршення відповідних прогнозів у короткостроковій перспективі через енергетичну кризу…» [3, с. 358]. У дослідженнях Л. Черенько доходить висновку щодо необхідності реформування системи соціальної підтримки, на що впливає «значне збіднiння населення країни та розширення кола вразливих контингентів унаслідок війни загострює проблему адресації обмежених ресурсів найнужденнішим. Зволікання з вирішенням цієї проблеми у період військових дій та повоєнної відбудови буде здійснювати негативний, а подекуди і руйнівний вплив на суспільство через дотримання принципів соціальної справедливості та дієвої підтримки людей у скрутні часи, а також у зв'язку з ризиками уповільнення економічного зростання» [1, с. 73]. Як бачимо, зазначені автори наголошують на необхідності державного регулювання в соціальній сфері, яке засновано на справедливому розподілі бюджетних коштів на підтримку найбільш вразливих категорій населення, серед яких постраждалі від бойових дій, ветерани займають провідне місце.

Отже, з одного боку, перед національною системою соціального захисту населення поставлено нові завдання та розроблення нових механізмів соціального захисту населення, що зумовлено початком російської військової агресії, і, з іншого – вступ до Європейського Союзу вимагає адаптації національної системи соціального захисту до європейських стандартів і європейського соціального простору, інкорпорацію кращих практик соціальної політики і моделей соціального захисту ЄС і моделей управління системою соціального захисту в межах Єдиного адміністративного простору ЄС.

Список використаних джерел

1. Черенько Л. Націленість соціальних програм на вразливі групи населення: сталі тенденції та повоєнні перспективи. *Демографія та соціальна економіка.* 2023. № 1 (51). С. 73-95.
2. Nazarova G., Demianenko A., Bozhydai I., Nazarov N., Demchenko K., Semenov A. Organizational and economic support for the development of the social services market in Ukraine. *Financial & Credit Activity: Problems of Theory & Practice.* 2023. № 2 (49). P. 361-371.
3. Petrukha N., Petrukha S., Alekseienko N., Kushneruk O., Mazur A. Social imperatives of public finance : war adaptation and principles of postwar recovery. *Financial & Credit Activity : Problems of Theory & Practice.* 2023. № 3 (50). P. 358-371.

ЯЩУК В.А.
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СЕРГА Т.О.
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри «Соціальної робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СКЛАДОВІ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

Соціальний захист – це збірне поняття, що означає дії, спрямовані на підтримку громадян, які постраждали від соціальних ризиків або опинилися у складній життєвій ситуації. Право людей на соціальний захист гарантується статтею 46 Конституції України. В поняття соціального захисту входять всі заходи, пільги і послуги, орієнтовані на підтримку кожної окремої категорії осіб, яка її потребує. Такими категоріями осіб є ветерани війни та учасники бойових дій, батьки, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, а також ті, хто бере під опіку або всиновлює таких дітей, люди з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, безробітні, постраждалі від аварії на Чорнобильській АЕС, пенсіонери, малозабезпечені та ін. Також в систему соціального захисту входить деяка робота з забезпечення основних соціальних прав громадян, які не перебувають у складних життєвих обставинах, така, наприклад, як видача довідок, посвідчень тощо [4].

В сучасній системі соціального захисту в Україні можна виокремити декілька складових. Різні дослідники виділяють різний їх перелік. Ми пропонуємо наступний поділ: соціальне обслуговування, соціальне страхування та соціальна допомога. Розберемо зміст кожної.

Соціальне обслуговування – це система заходів, спрямованих на надання послуг для окремих осіб чи груп населення з метою подолання або зменшення їхніх життєвих труднощів, підтримки їхнього повноцінного життя та соціального статусу. Соціальне обслуговування, у відповідності до головного закону у цій сфері ЗУ «Про соціальні послуги», включає в себе різні види послуг: соціально-медичні, соціально-побутові, соціально-педагогічні, соціально-економічні, психологічні, інформаційні та просвітницькі, послуги з працевлаштування та юридичні послуги [3]. Соціальне обслуговування проводиться в різних місцях – в інтернатних стаціонарних установах, установах денного перебування, реабілітаційних центрах, територіальних центрах надання соціальних послуг, на дому тощо. Щодо форм соціального обслуговування, найпоширенішими є допомога дітям, громадянам похилого віку в стаціонарних закладах та за місцем проживання, санаторно-курортне лікування та реабілітація людей з інвалідністю, забезпечення засобами пересування тощо.

Соціальне страхування – це сукупність виплат, які надаються з фондів соціального страхування для компенсації особам у разі існування для них страхового ризику. Основними ризиками є повне або часткове безробіття, тимчасова непрацездатність, вагітність та пологи, народження дитини та догляд за нею, нещасні випадки на виробництві, професійні захворювання та смерть. Допомогу по безробіттю надають центри зайнятості, а якщо безробіття часткове, то ті територіальні органи того центрального органу виконавчої влади, який відповідає за політику у сфері зайнятості населення. Допомога у зв’язку з вагітністю та пологами призначається на основі довідок з лікувального закладу і місця роботи чи служби зайнятості. Також є допомога при народженні дитини, що призначається одному з батьків на підставі свідоцтва про народження. Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань також надає страхові допомоги застрахованим особам. Ці допомоги складаються з допомоги у разі тимчасової непрацездатності до повного одужання або встановлення інвалідності, одноразової допомоги у разі смерті застрахованої особи, щомісячних компенсацій втрати заробітку при частковій або повній втраті працездатності, допомоги дитині, яка стала інвалідом через травмування матері на виробництві або професійне захворювання під час вагітності, виплат під час професійної реабілітації потерпілого тощо [2, с. 108-109].

Після початку повномасштабного вторгнення ситуація дещо змінилася – з 1 січня 2023 року Пенсійний фонд України є єдиним уповноваженим органом, який здійснює всі страхові виплати в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Соціальна допомога – це форма підтримки для людей, які перебувають у скрутному становищі, яка поділяється на пільги та державні соціальні допомоги і надається переважно з бюджетних коштів або благодійних пожертвувань.

Соціальні пільги – це звільнення осіб від виконання їх обов'язків або надання додаткових прав у разі соціального ризику чи за наявності заслуг перед державою на законодавчому рівні. Пільги – це додатковий вид підтримки і надаються вони незалежно від того, чи має особа пенсії, інші допомоги або заробітну плату. Залежно від суб'єктів, яким вони надаються, пільги бувають для осіб з особливими заслугами перед державою, для постраждалих від техногенних катастроф, для ветеранів праці і війни, для багатодітних та малозабезпечених сімей, для дітей-сиріт, для людей похилого віку, для людей з інвалідністю та інші. За терміном надання пільги бувають тимчасові, постійні та особливі (що надаються при надзвичайних обставинах). Є також поділи за рівнем персоніфікації та за періодичністю – на одноосібні та сімейні, на одноразові та щомісячні, відповідно [1, с. 94-95].

Державні соціальні допомоги – це періодичні або разові допомоги, що надаються у грошовій формі вразливим категоріям населення. Соціальні допомоги мають аліментарний характер і, зазвичай, вони тимчасово замінюють заробітну плату або додаються до інших джерел доходу. Допомога може бути призначена на певний строк або назавжди для осіб, які не можуть працювати або мають обмежені можливості. Основними характеристиками державної соціальної допомоги є її безоплатний характер, фінансування з державного та місцевих бюджетів та адресність. Видами таких допомог є: державні соціальні допомоги малозабезпеченим особам та сім'ям, допомоги людям з інвалідністю (в т. ч. людям з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю, інвалідам у внаслідок війни), допомоги особам, що постраждали від техногенних катастроф, медична допомога, субсидії на оплату житла та комунальних послуг тощо.

Отже, сучасна система соціального захисту є добре розробленим, розгалуженим механізмом, що займається підтримкою соціальної справедливості, захистом прав і свобод громадян, а також підвищенням якості життя населення. Вона включає в себе різні страхові допомоги, пільги, матеріальне забезпечення осіб у складних життєвих обставинах та надання соціальних послуг.

Список використаних джерел

1. Андріїв В. М. Класифікація соціальних пільг. *Соціальне право.* 2017. Вип. 2. С. 91-99.

2. Марич М.Г. Соціальне страхування : посібник. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 176 с.
3. Про соціальні послуги : закон України. *Відомості Верховної Ради*, 2019, № 18, ст. 73. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (дата звернення: 18.09.2025).
4. Соціальний захист. Гід з державних послуг – Гід онлайн. Дія : веб-портал. URL: https://guide.diia.gov.ua/thematic-area/sotsialnyi-zakhyst (дата звернення: 10.09.2025).

СЕКЦІЯ 4. СОЦІАЛЬНІ СТРУКТУРИ ТА СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ

ДАВИДЮК С.О.
магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СЕРГА Т.О.
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри «Соціальної робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ПЛАТФОРМ ІНТИМНОГО КОНТЕНТУ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

У добу цифрової трансформації та змін у сфері соціальних відносин інтернет-простір став не лише засобом комунікації, а й інструментом для нових соціальних практик. Одним з найбільш дискусійних явищ останніх років і таких, що динамічно розвиваються, стала популяризація платформ інтимного контенту, таких як «OnlyFans», «Fanvue» та інші. Це явище виходить за межі особистого вибору, набуваючи значення соціального феномену, що відображає суттєві зміни у моральних стандартах, гендерних ролях, трудових взаєминах та економіці ухилення. За даними на 2023 рік, «OnlyFans» мав 305 мільйонів користувачів (шанувальників) та 4,1 мільйона творців контенту. Ці показники зросли майже на третину порівняно з 2022 роком. Також згідно з різними звітами, кількість користувачів сягає понад 300 мільйонів, а кількість авторів – близько 3,5 мільйона [4].

Пандемія COVID-19 стала каталізатором вибухового зростання «OnlyFans». У 2020 році платформа перетворилася на своєрідну «золоту лихоманку» для тих, хто шукав заробіток онлайн. Спочатку «OnlyFans» позиціонувався як простір для різних жанрів контенту – від фітнесу до кулінарії – але найбільше прославився можливістю безпечно продавати дорослий контент фанатам. Перші історії успіху тільки підігріли інтерес: тисячі нових творців – від блогерів до звичайних людей – хлинули на платформу в надії на легкі гроші [4]. Ще однією з причин популяризації платформ інтимного контенту, як масового явища, став їх вихід у публічне

поле соціальних мереж. Якщо спочатку це було переважно приватним вибором окремих осіб, то сьогодні ми спостерігаємо формування цілої індустрії, що включає численні агенції, менеджерів та блогерів. Масовість цього явища підкреслюється тим, що реклама послуг зі створення та просування акаунтів на таких платформах, активно розміщується відомими блогерами та спеціалізованими агенціями в «Instagram», «Telegram» та «TikTok». Ця реклама часто пропонує швидкий фінансовий успіх та «ексклюзивний контент», естетизує та романтизує діяльність у цій сфері. Конкретні цифри про українську частку «OnlyFans» назвав в інтерв'ю голова ДПС – 5435 фізичних осіб, 7036 акаунтів, 111 мільйонів доларів виплаченого доходу» [1].

Однак дана діяльність супроводжується системним порушенням чинного законодавства, зокрема норм, спрямованих на захист дітей [3]. Реклама інтимних платформ, що містить натяки на сексуалізований контент, часто не має належних вікових обмежень та механізмів верифікації, що прямо суперечить вимогам щодо захисту дітей від інформації, що може завдати шкоди їхньому розвитку. Найбільш тривожним аспектом є те, що цю рекламу масово бачать підлітки, чия психіка та уявлення про соціальні норми, фінансовий успіх та інтимні стосунки, ще недостатньо сформовані. Для них пропонована модель поведінки може стати спотвореним орієнтиром, що ототожнює сексуальність, публічність та швидкий заробіток із соціальним успіхом.

Також, говорячи про відповідальність перед законом, такі агентства та моделі стикаються з високими ризиками юридичного характеру (табл. 1). У більшості випадків їх діяльність підпадає під статтю 301 Кримінального кодексу України [2], яка передбачає відповідальність за розповсюдження порнографії. Це включає не лише виготовлення та поширення матеріалів порнографічного характеру, а й їх демонстрацію, продаж або інше поширення серед неповнолітніх або без дотримання встановлених законодавством норм. Порушення цієї статті тягне за собою серйозні кримінальні наслідки, включно з накладенням штрафів, обмеженням волі та кримінальною відповідальністю для організаторів і учасників діяльності таких агентств. Крім того, ризики підсилюються у випадках, коли діяльність здійснюється через інтернет-платформи, що ускладнює контроль і робить юридичну відповідальність ще більш суворою [1].

Попри значну увагу до вказаного феномену з боку медіа та соціологів, аспекти допомоги у боротьбі з цієї проблеми серед молодого покоління залишаються недостатньо розробленими, особливо у соціальній роботі. Існуючі дослідження рідко пропонують конкретні технології,

методи профілактики та інтервенції для соціальних працівників, психологів та педагогів, які щодня працюють з молоддю, що формує свою ідентичність в умовах гіперсексуалізованого цифрового середовища.

Отже, популяризація платформ інтимного контенту, таких як «OnlyFans», є соціальним феноменом, зумовленим цифровою трансформацією, економічними потребами та змінами моральних і соціальних стандартів. Вони стали інструментом економічної незалежності, перетворившись з приватного вибору на цілу індустрію. Водночас, масова реклама та естетизація цього контенту, створює загрози для психіки та формування ідентичності підлітків, ототожнюючи фінансовий успіх із публічністю та сексуалізацією. Юридичний аспект залишається проблемним через порушення законодавства щодо поширення порнографії та захисту дітей. В Україні цей процес спричиняє соціальні та правові наслідки, підкреслюючи потребу в ефективних механізмах соціальної роботи, профілактики та підтримки молоді.

Таблиця 1

Юридичні ризики для різних ролей у сфері створення та розповсюдження контенту [1]

Роль / діяльність	**Що саме ви робите**	**Що може інкримінуватися**	**Ризик**	**Коментар адвоката**
Модель	Зйомка відвертого контенту для OnlyFans, Patreon тощо	Ст. 301 ККУ (розповсюдження порнографії)	Середній	Залежить від змісту контенту. Рішення приймає експертиза. Не вся «оголеність» = порнографія
Модель	Виступи на веб-камеру (чат/відео, з глядачами онлайн)	Ст. 301, іноді 301-3 (через Інтернет)	Високий	Якщо сцени мають сексуальний характер, можуть бути ознаки порнографії
Адміністратор Telegram-каналу	Продаж доступу до платного контенту, організація розсилок	Ст. 301, 301-3, 28 ККУ (організована група)	Високий	Контрольні закупки — основний інструмент доказування
Агентство	Залучення моделей, допомога з технікою, ведення акаунтів	Ст. 301, 28 ККУ (організована група), іноді — сутенерство (ст. 302)	Високий	Саме агентства зараз у фокусі силовиків
Контент-менеджер	Монтаж, опис, публікація, ведення акаунтів моделей	Може трактуватись як пособництво у ст. 301	Середній	Часто навіть технічна участь визнається «сприянням»
Власник студії / квартири	Надання приміщення, техніки, інтернету	Ст. 301 + 28 (якщо визнають частиною групи)	Середній	Якщо є прибуток і регулярність — можуть інкримінувати «організацію»
Фінансовий менеджер / бухгалтер агентства	Виведення грошей, перерозподіл прибутку	28 ККУ + фінансові злочини (ухилення, відмивання)	Середній	Усе залежить від ролі — але правоохоронці часто «накручують» схему

Список використаних джерел

1. Кримінальна відповідальність OnlyFans – «Актум». Адвокатське об'єднання «Актум» : Веб-сайт. URL: https://www.actum.com.ua/blog-3-1/kryminalna-vidpovidalnist-onlyfans (дата звернення: 01.10.2025).
2. Про внесення змін до статті 301 Кримінального кодексу України : Закон України від 11.06.2009 № 1520-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1520-17#Text (дата звернення: 02.10.2025).
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III : станом на 6 лип. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text (дата звернення: 03.10.2025).
4. Скільки заробляють моделі на OnlyFans у 2025 році. Місто Кия – Ваш гід по Києву : афіша, заклади та цікаві місця : Веб-сайт. URL: https://mistokyia.ua/business/skilky-zarobliaiut-modeli-na-onlyfans-u-2025-rotsi (дата звернення: 01.10.2025).

ЖУК Є.Г.
аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЗІНЧЕНКО А.В.
аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ТАРАН В.О.
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ СТАНУ ЇЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

Соціальна політика є одним із показником ефективності держави. Тому її особливості на кожному етапі розвитку держави представляють не абиякий інтерес як в теоретичному плані, так і в практичній площині. Якою є соціальна політика в Україні сьогодні, під час війни, і якою вона має бути у повоєнний час – питання, яке потребує ґрунтовного аналізу з урахуванням різноманітних факторів, у тому числі й політичного.

Відомо, що соціальна політика – це частина внутрішньої політики держави, яка спрямована на задоволення потреб і інтересів громадян, соціальних груп та територіальних громад, а також на підвищення добробуту всього суспільства. Соціальна політика реалізується в рамках

політичної системи, де держава, як її головний суб'єкт, використовує інструменти політичної системи для досягнення своїх соціальних цілей. При цьому політична система розуміється як сукупність політичних інститутів, організацій, норм і відносин, що забезпечують управління суспільством і реалізацію політичної влади.

Якщо говорити про вплив політичної системи на соціальну політику, то тут особливий інтерес представляє форма політичного режиму, оскільки саме він формує основні принципи соціальної політики. Для сучасної України, за загальним визнанням, незважаючи на стратегічний напрямок розбудови демократичної країни, що зафіксовано в Конституції, політичний режим є гібридним, тобто таким, що містить в собі елементи демократії й авторитаризму. Саме у такій якості він перебуває протягом всього пострадянського періоду, змінюючи лише домінуючі тенденції під час правління різних президентів.

Подібна гібридність форми політичного правління була обумовлена складним процесом переходу України після проголошення Незалежності від одного типу державності до іншого, де утвердження нової політичної системи відбувалося на тлі міцного спротиву старої. Це чітко простежувалося під час перебування при влади першого президента України Л. Кравчука. Але і в подальшому боротьба між двома типами політичної системи не вщухала. Система влади Л. Кучми прямо характеризується як «гібридний режим» – перехідна форма управління між авторитаризмом і демократією, що в кінцевому рахунку набула форми патрімоніально-олігархічного авторитаризму [3]. За часів В. Ющенка, незважаючи на прихильність глави держави демократичним принципам, політичний режим залишився гібридним, поєднуючи в собі авторитарні практики з елементами демократичного врядування [3]. За часів правління В. Януковича гібридність форми правління визначається посиленням тенденцій авторитаризму, пов’язаного з владними амбіціями родини президента і його олігархічного оточення [1]. Період правління П. Порошенка відзначився значним посиленням демократичних тенденцій в державі (децентралізація, декомунізація, деолігархізація). Однак остаточно «викорчувати» елементи авторитарної системи не вдалося [2]. Під час правління В. Зеленського гібридність влади набула нової якості. Перш за все, йдеться про суттєві коливання нової влади в ідеологічних орієнтаціях: від лібертаріанства (2019 р.) до українського центризму на тлі офіційно визнаної поліідеологічності (2020 р.), і далі – до авторитарної моделі правління на зразок КНР (2021 р.). В остаточному варіанті Україна отримала форму правління з чіткими ознаками авторитарної мафіозно-олігархічної політичної моделі зі збереженням, хоча у послабленому

вигляді, демократичних інституцій [5]. На посилення цієї тенденції вплинула і активна фаза війни, яка об'єктивно схиляє суспільство і владу до авторитаризації системи державного управління.

Подібна гібридність політичного режиму відповідним чином позначилася й на соціальній політиці, яку теж можна охарактеризувати як гібридну. При цьому проблема полягає в тому, що реалізація соціальної політики в умовах різних режимів має свої особливості.

Так, пріоритетами соціальної політики в демократичних умовах є забезпечення конституційних прав та свобод громадян (на працю, освіту, охорону здоров'я), розвиток соціальної сфери, зокрема шляхом формування середнього класу, підвищення рівня життя через стабільне зростання доходів і соціальних стандартів, а також створення системи соціального захисту для вразливих верств населення та збереження трудового потенціалу країни. Її метою виступають: розвиток особистості, соціальна стабільність, соціальна держава.

В авторитарних умовах пріоритети соціальної політики часто спрямовані на забезпечення суспільної стабільності, лояльності та контролю над населенням, а не на розвиток громадянського суспільства чи реалізацію конституційних прав. Ключові напрями включають контроль над рівнем життя, надання певних соціальних гарантій як інструменту утримання влади, обмеження недержавних ініціатив, а також використання соціальних виплат та послуг для підтримання стабільності та лояльності громадян до режиму. Її пріоритетами є: підтримка суспільної стабільності та контролю, використання соціальних виплат для лояльності, забезпечення мінімальних соціальних стандартів, обмеження недержавних ініціатив, пріоритет недержавних соціальних служб.

Авторитарний режим теоретично може сприяти побудові соціальної держави, але це складно, оскільки суперечить його сутності, яка передбачає концентрацію влади, придушення представницьких органів та обмеження прав і свобод громадян. У той же час, деякі авторитарні режими в історії демонстрували соціальні досягнення, наприклад, покращуючи добробут населення, але це часто супроводжувалося придушенням політичної опозиції та посиленням контролю над суспільством.

Гібридність нинішньої соціальної політики обумовлюється, з одного боку, конституційно зафіксованою її спрямованістю відповідати параметрам соціальної держави. З іншого боку, очевидним посиленням авторитаристських тенденцій та послабленням дії норм Конституції України, що вносить суттєві корекції до змісту соціальної політики у бік більшої її відповідності авторитарній формі правління.

В результаті соціальна політика сьогодні, в умовах війни, має суттєві вади. Серед проблемних її моментів можна назвати наступні: недосконалість законодавчих положень; недостатньо ефективний механізм соціальної підтримки; ускладнений процес надання соціальних послуг; корупційні ризики у процесі надання соціальних послуг; відсутність належного обліку використання коштів щодо соціальної підтримки всіх категорій її отримувачів; ігнорування принципу соціальної справедливості тощо, що не відповідає ознакам соціальної держави [4]. Більше того, якщо соціальна держава передбачає зменшування відмінностей в рівні життя між різними категоріями громадян, то саме державна політика в Україні сьогодні забезпечує умови для посилення такої тенденції, що, навпаки, створює передумови для подальшого загострення соціальних суперечностей всередині країни.

Список використаних джерел

1. Денисенко В.І. Режим Віктора Януковича в дискурсі української науки. (2018). DOI: 10.26661/swfh-2018-50-014.
2. Заболотний Н. Петро Порошенко. 2014-2019. (2019). URL : https://centreua.org/parlamentska-respublika/petro-poroshenko-2014-2019/.
4. Мацієвський Ю. Між авторитаризмом і демократією : політичний режим в Україні після «Помаранчевої революції». (2008). URL : https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/6146/.
5. Юник І.Г. Реалізація сучасної державної соціальної політики в Україні : основні проблеми та стратегічні пріоритети. (2023). URL : http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/27.pdf.
6. Taran V. Gayvoronska T. Modern populism and the political future of Ukrain. KELM *(Knowledge, Education, Law, Management)*. 2025. № 2 (70). 156 p. P.50-64.

ЗАЙЦЕВ Г.К.
аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЩЕРБИНА С.С.
кандидат соціологічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КАДРОВОЇ РОБОТИ В СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБАХ

Рішення завдань кадрової політики у практичної діяльності становить суть кадрової роботи. Так само як діяльність із планування, добору, підготовці, розстановці, перепідготовки, оцінці, вихованню й

раціонального використання кадрів. Кадрова робота, в такий спосіб, є способом реалізації кадрової політики.

Об'єктами персоналу соціальної організації є: ресурси соціальної служби, ресурси соціальної роботи, клієнти соціальних служб (ресурси клієнта), спеціалісти з соціальної роботи, вся система взаємовідносин, що складається при наданні соціальної послуги.

Суб'єктами персоналу соціальної організації є керівний склад соціальних служб та органів управління соціальними службами.

Система роботи з кадрами - явище багатогранне, тому при її розробці необхідно враховувати як внутрішні зв'язки між складовими цієї системи, так і зовнішні.

Для більш чіткого уявлення того, які кадри в даний час необхідні для соціальної сфери, безсумнівно є важливим розглянути, за допомогою яких програм кадри готують для відповідної діяльності.

Визначаючи, які кадри потрібні для виконання поставлених перед суспільством завдань, необхідно розробляти заходи з їх підготовки, правильному розподілу та використання в кожному конкретному випадку. Така програма повинна передбачати:

– аналіз становища, існуючого в області кадрів, перш за все кадрів управління, їх розподілу по вузлових ділянках державної, господарської та соціально-культурної роботи;

– визначення стратегічних напрямів подальшої роботи з підготовки та безперервної освіти кадрів фахівців і кваліфікованих робітників;

– визначення потреби в кадрах фахівців і робітників у відповідності з необхідним рівнем знань, умінь і навичок, необхідним рівнем розвитку спеціальних здібностей і ділових якостей;

– організацію багаторівневого професійної освіти з урахуванням конкретних завдань розвитку суспільства, вирішення проблем найбільш доцільного використання випускників навчальних закладів;

– вдосконалення заходів щодо подальшого підвищення кваліфікації кадрів, планування та ефективної реалізації ділової кар'єри, постійному професійно-кваліфікаційним зростанню кадрів;

– вивчення діючого складу кадрів управління, формування резерву керівників, оцінки кадрів, атестацію фахівців, вдосконалення механізму добору та розстановки кадрів.

Підготовка нового кадрового потенціалу здійснюється в організації чи установі соціального захисту населення за індивідуальною, групової та курсової формами навчання, забезпечує освоєння професійних навичок початкової кваліфікації, необхідних в умовах цього виду діяльності.

Терміни такого навчання залежать від складності самої професії і закінчуються здачею кваліфікаційного іспиту та присвоєнням службовцю певного розряду.

При індивідуальній формі підготовки кожен навчається прикріплюється до висококваліфікованої фахівця в даній галузі трудової діяльності або включається до складу відділу.

Курсова форма підготовки кадрів використовується для навчання керуючих і працівників установ особливо складним професіям, які вимагають значних теоретичних знань різного виду робіт, якими неможливо опанувати на робочому місці. Терміни підготовки кадрового потенціалу визначаються нормативними документами і не підлягають скороченню.

Перепідготовка − отримання нової спеціальності з числа осіб, що мали професію, для задоволення потреби підприємства чи організації.

Наявність кадрів соціальних працівників у структурі системи соціальної роботи прямо вказує на те, що є всі об'єктивні підстави для розробки та здійснення у цій галузі цілеспрямованої кадрової політики.

Ставка на професіоналізм і компетентність завжди перспективна, бо кадри − це капітал.

Отже, кадрова політика є складовою частиною стратегічно орієнтованої політики організації. Вона визначає характер взаємовідносин керівництва з його персоналом, основні напрями, форми та методи роботи з ним. Кадрова політика має дуже тісний зв'язок з кадрової роботою. Основа роботи з кадрами, підвищення рівня підготовка до роботи у сферах життя суспільства безпосередньо залежить від сформульованої кадрової політики держави.

ЗУБЧЕНКО О.С.
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та соціології
Маріупольський державний університет
м. Київ, Україна

ІНСТИТУЦІЙНА ДИСФУНКЦІЙНІСТЬ КОЛАБОРАЦІОНІЗМУ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Повномасштабна російська агресія проти України та окупація ворогом значної частини змусила вітчизняних та зарубіжних дослідників по-новому поглянути на проблему колабораціонізму. Адже всупереч вимогам міжнародного права, що розглядає військову окупацію як

тимчасовий стан соціального простору, російські агресори здійснили незаконну анексію шести регіонів України, частково демонтуючи, а частково зберігаючи соціальні інститути, що притаманні українському суспільству.

На жаль, активну участь у процесі насадження окупаційних порядків бере значна кількість наших співгромадян. Проблема інституційного колабораціонізму не є новою для суспільно-політичної думки, свого часу її порушували Н. Макіавеллі, говорячи про необхідність примусу місцевих еліт до співпраці [2], та Ж. Ж. Руссо, наполягаючи на збереженні інституційних форм, навіть попри зміну правителя [4]. Проте на ТОТ України діють зовсім інші порядки, породжені військово-поліцейським терором та імпортом з росії найгірших інституційних практик. Звичні соціальні інститути повністю перероджуються та слугують лише справі війни, пограбування та знищення України. Р. Мертон визначає дисфункцію як діяльність соціальних інститутів, що заважає задоволенню потреб соціальної системи, значно зменшує її адаптивні та регулятивні можливості і фактично працює на саморуйнування [3, с. 262].

У цьому контексті є сенс уважніше звернутися до пізнавального потенціалу неоінституційних теорій. Д. Норт наголошує на тому, що головна роль соціальних інститутів у суспільстві – «зменшення невизначеності шляхом встановлення стійкої (хоча не обов'язково) ефективної структури взаємодії між людьми» (North, 2003: 6). Вимушений відступ Української армії та зміну синьо-жовтих прапорів на триколори у Мелітополі, Бердянську, Генічеську та Херсоні більшість наших земляків спочатку сприйняли як певне тимчасове непорозуміння, а не становлення нового інституційного ладу. Проте звичні соціальні норми порушено, а навкруги панував інституційний хаос. Серйозність та глибину регресивних соціальних змін, які принесено на російських багнетах, не розуміли навіть керівники громад, підприємств, установ та організацій, що намагалися працювати «як раніше». Паралельно з цим серед населення виникають нові практики виживання за екстремальних умов – правило «двох телефонів», «відкупні в дорогу» (додаткова сумка з продуктами, щоб пропустили на російському блокпості), «вигідний курс» (де можна купити товар за безготівкову гривню або отримати решту в українській валюті) тощо.

Спостерігаючи за такими процесами, можна погодитися із С. Макєєвим, що за екстраординарних обставин (до яких належить окупація), соціальна структура переходить до стану сингулярності, перетворюючись із більш-менш впорядкованої ієрархії на суміш із різнорідних елементів. Дослідник відзначає, що «дисгармонійний, постійно збурюваний ритм соціального метаболізму продукує нові

структурні продукти, непроханих і несподіваних прибульців, що зримо модифікують суспільне середовище та породжує складки – принципово новий формат соціальних взаємодій між індивідами, коли поруч з існуючими соціальними інститутами та організаціями розміщуються власні винаходи та продукти» [1, p. 42]. Саме до таких винаходів можна віднести колабораціонізм – спосіб соціальної поведінки, коли виконання звичних соціальних практик та процедур у співпраці з ворогом призводить до утвердження влади окупанта та подальших тяжких суспільних наслідків, завдає великої шкоди життю і здоров'ю людей, руйнує існуючу систему соціальних відносин.

Д. Норт пояснює цей процес як певну модифікацію «обмежувальних рамок… що організують стосунки між людьми і задають структуру спонукаючих мотивів людської взаємодії» [5, p. 3]. Для організації стосунків (словами окупантів – «интеграции в общероссийское правовое поле») наші вороги використовують звичні соціальні інститути, наповнюючи їх абсолютно іншим змістом: у кабінетах міської ради сидять самозванці, російські гроші стають інструментом пограбування наших земляків, у підвалі прокуратури діє катівня, а в школі вчать, як ненавидіти українців та збирати fpv-дрон. На цьому тлі видається актуальною думка С. Макєєва про те, що дисгармонійність соціальної структури та мотивів соціальних акторів породжують у суспільстві стан лімінальності – перехід від одного стану до іншого, коли індивіди виключаються із колишніх спільнот та втрачають статусні характеристики, період підготовки до прийняття нових ролей та правил (Макєєв, 2017: 47). У випадку українців, які лишилися вірними своїм цінностям, це може означати відмову від співпраці з окупантами, звільнення з роботи, погрози та репресії і врешті-решт – вимушений виїзд до вільної території. Лімінальні характеристики у середовищі колаборантів проявлялися по-різному: одні – вже давно мали репутацію «міських божевільних», інші - починали свій зрадницький шлях із годування російських солдат, хтось – із участі у пропагандистських акціях та телезйомках, якнайшвидшого отримання російського паспорту, демонстративного прислужництва ворогам на роботі тощо.

Варто відзначити, що структура новоутворених за таких обставин соціальних інститутів включає в себе формальні правила, неформальні норми та процес виявлення і припинення поведінки, що суперечить цим правилам (по суті – механізм соціального контролю). При цьому Д. Норт визнає, що формальні обмеження досить динамічні (зміна влади, ухвалення нових законів та правил), а неформальні приписи (звичаї, традиції, кодекси поведінки) є набагато більш консервативними [5, p. 8-9]. Колаборанти легко змінюють синьо-жовтий прапор на триколор, проте всі

дисфункціональні явища, що спостерігалися у соціальних інститутах ще за часів України (бюрократія, корупція, розкрадання бюджетних коштів, халатність та безвідповідальність), не тільки зберігаються, але й суттєво розширюються. Нові псевдокерівники швидко засвоюють всі негативні інституційні практики та за рівнем корупції і всіляких зловживань швидко перевершують своїх попередників. Принципові відмінності із довоєнними часами полягають в наступному: по-перше, у тоталітарному, майже необмеженому характері російської влади, що може вбити, викрасти або забрати в рабство будь-яку людину, відібрати у родини дітей, конфіскувати майно, землю та навіть єдине житло; по-друге – у повній відсутності громадського та медійного контролю, на який змушені зважати чиновники всіх рівнів у вільній Україні.

Окрім цього, окупаційна «влада» є вкрай неоднорідною, у ній співіснують формальні очільники та «смотрящі», представники військових та спецслужб, місцевого та заїжджого криміналітету, кадирівських збройних формувань, кримських зрадників тощо. Для регулювання цих складних процесів, у ході яких одні колаборанти часто опиняються «на підвалі» у інших, сформувався комплекс неформальних приписів, що регулюють розподіл сфер впливу, об'єктів «кришування», освоєння бюджетних потоків, вивезення українського зерна, соняшника, меду, залізної руди, металобрухту та інших ресурсів. Причому номінальні російські керівники не завжди займають у цій заплутаній ієрархії провідне місце.

«Складка лімінальності посилює та надає гостру значущість новим відмінностям, оформлюючи множинні солідарності, згини душі, тобто способи сприймати та інтерпретувати світ індивідами без шкоди для значущості власного життя», – відзначає С. Макєєв [1, с. 49). У такий спосіб між окупованими та вільними територіями виникають лінії соціальних розмежувань. Вони можуть співпадати із довоєнними політичними розколами або зумовлюватися новими чинниками – тривалістю окупації, активністю населення у співпраці з ворогом, співвідношенням між тими, хто лишався та виїхав тощо. І чим довше триватиме неволя, тим більш реального характеру набуватимуть ці розломи. Вочевидь, на перших післявоєнних виборах на звільнених територіях Півдня та Сходу України вони проявляться повною мірою.

Аналіз інституційної дисфункційності колабораціонізму не буде повним без розуміння його ціннісної та поведінської наповненості. Адже лімінальність співпраці із ворогом завжди виникає на тлі аномії. «Аномічна людина стає духовно стерильною, відповідальною тільки перед собою, не відповідаючою ні перед ким. Вона знущається над цінностями інших

людей. Її єдина віра – філософія заперечення. Вона живе тонкою лінією почуттів, що пролягає поза майбутнім і поза минулим», – відзначає Р. Мертон [3, с. 262]. В цьому надзвичайно точному визначенні поєднуються всі грані життя на тимчасово окупованих територіях: відчуття того, що минулий соціальний лад пішов, а новий ще не утвердився; відсутність або занепад публічних інституцій соціального контролю; почуття вседозволеності, можливість робити те, що раніше було під суворою забороною. А ось «тонка лінія почуттів» у кожного може бути своя – від мародерства у покинутому супермаркеті та продовження звичайного життя під прапором чужої країни до співпраці із каральними органами ворога та доносами на українських патріотів.

Аномія виникає «як розпад в культурній структурі, що відбувається…, коли існує гостра розбіжність між культурними нормами і цілями і соціально структурованими можливостями членів груп діяти відповідно до даних норм культури» [3, с. 263]. З одного боку, таке визначення означає, що ми можемо досліджувати колабораціонізм через класичні мертонівські типи девіантної поведінки, але з іншого – породжує більше запитань, аніж відповідей. Адже де шукати ту саму еталонну культурну норму, із якою виникають розбіжності? У ранковому тумані 24.02.2022, на холодному зимовому Майдані Гідності 2014 р. або спекотного серпневого дня 1991 р.? Чи за зразок варто брати сучасну Україну, яка вже четвертий рік протистоїть потужному агресору? Особливо актуально питання про культурну норму стоїть для молодого покоління на територіях, які було окуповано у 2014-2015 рр. Вони можуть пам’ятати хіба що про Євро-2012, світових зірок на «Донбас-арені» та швидкісні поїзди «Донецьк-Київ». Очевидно, що абсолютно по-різному сприймається колабораціонізм і у територіальному вимірі – від Криму, де російські армія та флот протягом всіх років незалежності України були органічною частиною інституційної структури та політичного поля до Запорізької та Херсонської областей, де посібників ворога одразу сприймали як новоявлених нацистів.

Перед нами постає і більш широке питання – про норму соціальної поведінки на тимчасово окупованих територіях. Коли співпраця з ворогом перестає бути девіацією та стає соціально прийнятною? З одного боку, Українська держава доволі чітко визначила свою позицію, внісши кваліфікацію колабораціонізму до Кримінального кодексу. З іншого, приймаючи відповідні зміни, законодавці, як і значна частина українського суспільства на той час, були впевнені у швидкому закінченні війни «за два-три тижні». Коли ж окупація триває роками, а певні форми соціальної активності є життєво необхідними (зокрема, товарно-грошовий обмін), 1

Список використаних джерел

1. Макєєв С. О. Соціальні структури: складки, лімінальність, солідарності. *Стан сингулярності : соціальні структури, ситуації, повсякденні практики.* Київ : Інститут соціології НАН України, 2017. С. 42-66.
2. Макіавеллі Н. Державотворець. Пер. з італ. В. Балог. Київ : Арій, 2015.
3. Мертон Р. Зв'язки соціальної структури і аномії. *Соціологія : хрестоматія (від першоджерел до сучасності)*. За ред. Л.Й. Гуменюка. У 2-х томах. Т. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2019. С. 260-266.
4. Руссо Ж. Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права. Пер. з франц. О.Хома. Київ: Port-Royal, 2001.
5. North D. Institutions and Economic Growth : A Historical Introduction. International Politica Economy: Perspectives on Global Power and Wealth. J.A. Frieden, D.A. Lake eds. London and New York: Bedford/St. Martin's, 2003.

КАТАЄВ С.Л.
доктор соціологічних наук, професор,
професор кафедри соціології та соціальної роботи
Класичний приватний університет
м. Запоріжжя, Україна

ВІДМІННОСТІ ПОВЕДІНКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЛЮДЕЙ З РІЗНИМ СОЦІОКУЛЬТУРНИМ ТИПОМ ОСОБИСТОСТІ

Війна як надзвичайна соціальна подія радикально трансформує суспільні структури, міжособистісні відносини та ціннісні орієнтації індивідів. В умовах загрози життю, нестабільності та колективного стресу кожна людина демонструє певну модель поведінки, яка не є випадковою, а глибоко пов'язана з типом її соціальної особистості. Вивчення поведінкових реакцій людей різного типу в екстремальних обставинах дозволяє краще зрозуміти механізми адаптації, стійкості та соціальної мобілізації у періоди кризи. Особливої актуальності ця проблема набуває в контексті повномасштабної війни в Україні, яка оголила багато суперечностей між поколіннями, культурами свідомості та ціннісними системами.

Україна поєднує риси традиційного, модерного та постмодерного суспільства. Відповідно до кожного з цих компонентів суспільства існують соціокультурні типи с особистості. У соціології існують типології особистості, що базуються на панівних цінностях, ставленні до традицій, змінах, індивідуальній свободі, соціальній відповідальності. Зокрема, розрізняють традиційний, модерний, постмодерний та інформаційно-цифровий соціокультурні типи особистості. Кожен з них має характерні поведінкові риси: наприклад, колективістська лояльність до держави, або індивідуалістичне прагнення до особистої безпеки і ін. У періоди війни ці

відмінності проявляються особливо виразно – у виборі між від'їздом в іншу країну, регіон, або залишенням у небезпечній місцевості, участю в обороні, волонтерстві, активізмі або самозамиканні.

Проблема, яка розглядається, полягає в тому, щоб визначити, як соціальний тип особистості впливає на поведінку людини під час війни, зокрема у питаннях стійкості, відповідальності, мобілізаційної готовності та ціннісного вибору. Попри зростаючий інтерес до психологічних механізмів виживання, соціологічний вимір поведінки – тобто аналіз через призму соціальних ролей, норм, ідентичностей – залишається менш дослідженим, особливо в українському контексті.

Важливо врахування поведінкових стратегій представників різних типів соціальної особистості в умовах війни, з урахуванням змін у ціннісній структурі, досвіду соціалізації, поколіннєвих відмінностей та ступеня інтегрованості у цифрову реальність.

Розглянемо моделі поведінки під час війни людей з різним соціокультурним типом особистості.

Традиційна особистість формується в умовах патріархального, колективістського або релігійного середовища. Для неї характерні такі риси, як орієнтація на обов'язок, авторитет родини, церкви або держави, віра в моральний порядок, що задається ззовні. Провідні цінності такої особистості це – стабільність, послух, жертовність, колективна солідарність. Ці цінності обумовлюють вірогідну модель поведінки під час війни.

Згідно цієї моделі традиційна особистість схильна до прийняття мобілізаційних наративів («захист Батьківщини», «борг перед предками»). Вона більшою мірою готова прийняти участь у територіальній обороні, волонтерстві. Міграційна поведінка орієнтується на свою країну, збереження родини. По можливості уникає евакуації. Завдяки духовній традиції, релігійності така особистість більш емоційне стійка.

Модерна особистість є результатом індустріалізації та модернізаційних процесів. Вона орієнтована на раціональність, прогрес, інститути держави, права людини, економічну стабільність. Провідні цінності такої особистості це – індивідуальна відповідальність, самореалізація, освіта, робота, безпека. Вірогідна модель поведінки під час війни цієї особистості включає такі риси як прагнення зберегти соціальні функції (праця, професійна зайнятість, освіта дітей). Щодо евакуації, то приймається раціональне рішення спрямоване на збереження потенціалу. На новому місці намагається знайти достойну роботу, по можливості заснувати бізнес. Займається волонтерством.

Постмодерна особистість формується в умовах плюралізму, кризи великих наративів і підвищеної автономності. Вона має гнучку ідентичність, фрагментовані цінності, високу індивідуалізацію, пріоритет особистого вибору, рефлексивність.

Вірогідна модель поведінки під час війни цієї особистості включає такі риси як критичне ставлення до офіційних дискурсів; стратегія уникнення прямої участі у війні (евакуація, дистанція, психоемоційне відсторонення); активізм у гуманітарних, екологічних, правозахисних сферах; нестандартні форми опору: мистецтво, перформанси, іронія як спосіб психологічного захисту. Характеристики постмодерної осоистості наводіть Фредрік Джемісон [1], Шеррі Терклі [2] та ін.

Інформаційно-цифрова особистість формується під впливом цифрової культури, соцмереж, інфошвидкості, гейміфікації та алгоритмічного мислення. Для неї характерна гіперрефлексивність, здатність до мультизадачності, дистанційна емпатія, висока мобільність. Вірогідна модель поведінки під час війни цієї особистості включає такі риси як медійний активізм, цифрове волонтерство, швидка адаптація до зміни середовища, переміщення, дистанційної роботи; комунікація через меми, візуальну культуру, TikTok, сторітелінг; водночас – ризик втоми від інформації та втрати емпатії через надлишок впливів.

Модерна особистість має, як правило, стабільну ідентичність, має повагу до державних і сакральних символів, вірить у офіційні джерела, поважає дисципліну.

Тоді як постмодерна особистість характеризується множинною, гнучкою ідентичністю, має іронічне або інтерпретативне ставлення до символів, споживає альтернативні джерела інформації, здебільшого сумнівається, іронізує.

В умовах війни ці типи діють у різний спосіб.

Наведемо умовний приклад модерної особистості: Петро, 30 років, вступив до тероборони, бо «так треба, це мій борг перед країною». Постмодерна особистість: Ігор, 27 років, створює Telegram-боти для ЗСУ, але вважає: «мій фронт – це інформація».

Обидві моделі можуть бути патріотичними та відповідальними, але вони діють з різних позицій: модерна – з позиції нормативної моралі, постмодерна – з позиції критичного вибору та особистої етики.

Анклавами, де найбільш концентровано проявляється традиціоналістській тип є сільська місцевість, невеликі провінціальні міста та певна частина військової спільноти. Для модерного анклава типовим є середовище промислових міст. Постмодерна частина характерна самих

великих міст країни, середовище мас-медіа, художнє середовище, спільноти інформаційно-коммунікативного середовища.

Ці анклави співіснують, спільноти вступають в різни типи комунікації. Виникає багато ситуацій коли, наприклад, постмодерна людина опиняється в середовищі традиційного суспільства, або навпаки традиційна людина опиняється в постмодерному середовищі.

У середовищі, де домінує традиціоналізм, нерідко виникають локальні мікроспільноти – своєрідні «оази» постмодерності: неформальні творчі кола, онлайн-мережі, локальні ініціативи. Вони функціонують як простори солідарності, де можна реалізовувати альтернативні цінності без прямого протистояння з більшістю.

Хоча конфлікт між постмодерністю і традицією залишається глибоким, можливості для діалогу існують. У нових поколіннях спостерігається поступове розширення норм допустимого: прийняття інакшості, толерантність, повага до приватного вибору. Таким чином, і традиційне середовище поступово змінюється – часто несвідомо – під впливом постмодерної суб'єктивності.

Список використаних джерел

1. Jameson Fredric (1991) Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism. Duke University Press.
2. Turkle, S. (2011). Alone together : Why we expect more from technology and less from each other. Basic Books/Hachette Book Group.

КВІТКА О.А.
аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНІ ФАКТОРИ ЗАЛУЧЕННЯ У ДЕСТРУКТИВНІ КУЛЬТИ

У сучасному суспільстві деструктивні культи стають все більш поширеним соціальним явищем, що несе загрозу як психологічному, так і соціальному благополуччю громадян. Особливо актуальною ця проблема є в Україні, де соціально-економічні кризи, політична нестабільність та високий рівень стресових ситуацій створюють сприятливе середовище для вербування у такі групи.

Залучення в деструктивні культи не є випадковим процесом. Воно часто відбувається під впливом комплексного поєднання соціальних факторів, таких як конфлікти у сім'ї, соціальна ізоляція, відчуття нестачі підтримки, економічна нестабільність та обмежене коло спілкування. Важливим є те, що ці фактори взаємодіють із психологічною вразливістю

людини, підвищуючи ризик потрапляння у маніпулятивні та експлуататівні групи.

Дослідження соціальних факторів залучення у деструктивні культи є необхідним для розробки ефективних профілактичних заходів та програм соціальної реабілітації постраждалих. Воно дозволяє не лише зрозуміти закономірності вербування, але й створити науково обґрунтовані рекомендації для сімей, освітніх закладів, громадських організацій та державних структур, спрямовані на захист людей від деструктивного впливу культів.

Залучення у деструктивні культи найчастіше відбувається під впливом певних соціальних умов, які створюють сприятливе середовище для маніпуляцій та контролю. Одним із таких чинників є сімейні конфлікти та дезадаптивні стосунки у родині. Часті сварки, насильство, недостатня емоційна підтримка або надмірна опіка формують у людини потребу у зовнішньому джерелі підтримки та розуміння, що робить її більш вразливою до впливу сторонніх груп. Соціальна ізоляція також відіграє важливу роль: почуття самотності, відчуження від колективу або відсутність друзів підвищує готовність довіряти пропозиціям культу, який обіцяє дружню спільноту та емоційну прийнятість. Економічна нестабільність та життєві труднощі є додатковими факторами ризику. Безробіття, низький рівень доходу або нестабільні житлові умови штовхають людину шукати відчуття «стабільності» і підтримку у групі, яка обіцяє фінансову або життєву допомогу. Низький рівень освіти та обмежений доступ до інформації підсилюють цю вразливість, оскільки люди, які не навчалися критично оцінювати інформацію, стають легкою мішенню для вербувальників. Крім того, обмежене коло спілкування та соціальні зв'язки роблять людину залежною від невеликого оточення, що може маніпулювати її світоглядом і формувати сприйняття дійсності у вигідному для культу напрямі [1].

При цьому соціальні фактори не діють ізольовано, а створюють основу, на якій психологічна вразливість проявляється найбільш гостро. Життєві кризи, такі як втрата роботи, розлучення або смерть близької людини, у поєднанні з сімейними чи соціальними проблемами підсилюють потребу людини у підтримці, розумінні та стабільності. Низька самооцінка та відчуття власної незначущості підвищують готовність сліпо довіряти групі, яка надає відчуття значущості та прийняття. Потреба у стабільності та емоційній опорі робить людину особливо сприйнятливою до пропозицій культу, що обіцяє «нове життя», порядок і безпечне середовище.

Сучасні деструктивні культи активно використовують не лише внутрішні соціальні та психологічні чинники, а й зовнішнє оточення та

цифрові платформи для вербування нових членів. Важливу роль у цьому процесі відіграє особисте оточення людини. Друзі, знайомі або навіть родичі можуть виступати як «вербувальники», створюючи довіру через емоційні зв'язки та поступово залучаючи до групи. Завдяки знайомим людям культ виглядає безпечним і надійним, що значно підвищує шанси успішного залучення [4].

Не менш значущим є вплив соціальних мереж та інтернету. Онлайн-групи, канали та спільноти пропонують відчуття приналежності, підтримки та спільності, що компенсує нестачу соціальної інтеграції у реальному житті. Людина, яка відчуває самотність або соціальну ізоляцію, знаходить у цифровому середовищі культу підтримку і сенс, що створює емоційний зв'язок із групою.

Особливо важливим є маніпулятивний вплив через інформацію. Медіа-контент, який поширюють деструктивні культи, часто містить емоційні повідомлення, обіцянки щастя, успіху та гармонійного життя. Він апелює до потреб людини у визнанні, безпеці та соціальній підтримці, одночасно формуючи нову систему цінностей і переконань, яка підкріплює залежність від групи [3].

Такий комплексний вплив дозволяє деструктивним культам не лише залучати нових членів, а й формувати стійку психологічну залежність через соціальну інтеграцію та емоційне підкріплення. Людина починає відчувати себе частиною спільноти, яка «дбає» про неї, що значно ускладнює процес виходу з культу та реабілітації.

Для зменшення ризику залучення до деструктивних культів необхідно комплексно впливати на соціальні чинники, які створюють сприятливе середовище для маніпуляцій. Одним із ключових напрямів є зміцнення сімейних зв'язків та підтримка здорових міжособистісних відносин у родині, що дозволяє зменшити потребу людини шукати підтримку поза сім'єю. Важливе значення має розвиток соціальної активності та інтеграції у громаді через участь у колективних заходах, клубах за інтересами або волонтерських програмах, що знижує ризик соціальної ізоляції. Крім того, підвищення освітнього рівня та формування критичного мислення допомагають людям самостійно оцінювати інформацію та уникати маніпуляцій. Соціальна та економічна підтримка, спрямована на подолання життєвих труднощів, стабілізацію життєвої ситуації та забезпечення базових потреб, також значно зменшує вразливість до пропозицій культів. Усе це в комплексі сприяє створенню безпечного соціального середовища, що зменшує ймовірність залучення в деструктивні групи [2].

Дослідження соціальних факторів залучення у деструктивні культи показує, що цей процес є результатом взаємодії зовнішніх соціальних умов і внутрішньої психологічної вразливості особистості. Для зменшення ризику залучення до культу необхідний комплексний підхід, що включає зміцнення сімейних та соціальних зв'язків, розвиток критичного мислення та медіа-грамотності, створення програм соціальної та економічної підтримки для людей у кризових ситуаціях. Водночас важливо враховувати психологічну складову, надаючи підтримку особам із низькою самооцінкою та кризовими станами. Лише поєднання заходів, спрямованих на зміну соціального середовища та підтримку психологічного здоров'я, може ефективно протидіяти залученню у деструктивні культи та сприяти соціальній реабілітації постраждалих.

Список використаних джерел

1. Гридковець Л. Деструктивний вплив культового мислення на духовно-психологічні процеси особистості в період особистісних криз. *Практична психологія та соціальна робота.* 2020. № 4. С. 244-260.
2. Гридковець Л. М. Влив культового фактору на розвиток змінених станів свідомості в особистості. *Практична психологія та соціальна робота.* 2018. № 11. С. 7-12.
3. Гуменюк Л. Й. Соціальна конфліктологія : підручник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 564 с.
4. Павелків В. Р. Вплив соціальних взаємодій як мотив деструктивних форм компенсації особистісних деструкцій. *Проблеми сучасної психології.* 2016. Вип. 33. С. 400-409.

КОЛОДРУБСЬКА К.Ю.
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

НОВАК Т.О.
старший викладач кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

МЕРЕЖЕВЕ СУСПІЛЬСТВО: СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК НОВИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ

Сучасне суспільство дедалі частіше характеризують як мережеве. За М. Кастельсом, соціальні зв'язки XXI століття організовані за принципом децентралізованих інформаційних потоків, що вибудовують нову «морфологію соціуму» [1]. Якщо у попередніх століттях соціальна структура базувалася на індустріальних підприємствах, державних

інститутах та локальних громадах, то нині ключовим елементом стають цифрові платформи.

Теорія мережевого індивідуалізму Б. Велмана підкреслює, що індивід більше не належить виключно до стабільних груп (сім'ї, громади, професійних організацій), а виступає як автономний «вузол» у мережі, що самостійно обирає свої соціальні зв'язки та ролі [2]. Це призводить до появи гнучких та множинних ідентичностей, які змінюються залежно від контексту мережевої взаємодії, тому мережеве суспільство можна визначити як новий тип соціальної організації, де відносини між людьми будуються через цифрові платформи, а не лише через традиційні інститути.

Соціалізація в сучасному суспільстві виходить за межі родини, школи чи професійного середовища. Значна частина цінностей, поведінкових моделей та стилю життя формується через цифрові платформи і особливе значення мають соціальні мережі такі, як Facebook, Instagram, TikTok, Telegram, що стали простором нової соціалізації. Молодь формує світогляд, стиль життя, навіть професійні компетентності у цифрових середовищах [3, с. 47]. Через TikTok та Instagram засвоює культурні зразки, музичні тренди, естетику і навіть способи спілкування. Telegram-канали в Україні стали альтернативними медіа, що впливають на політичні уподобання молоді та їхню участь у суспільних процесах. Культурна ідентичність дедалі більше пов'язується з цифровою репрезентацією – онлайн-профілями, контентом та належністю до віртуальних спільнот, які можуть відрізнятися від реальних і створюють нові способи самопрезентації.

На цій основі виникають цифрові спільноти, які частково замінюють традиційні соціальні групи. Це можуть бути фан-клуби, онлайн-волонтерські рухи, професійні мережі чи спільноти активістів. Цифрові спільноти можуть бути глобальними (рух #MeToo, Fridays for Future) або локальними (групи взаємодопомоги в Telegram, локальні Facebook-спільноти), вони характеризуються відкритістю, мобільністю та самоорганізацією. У період війни в Україні цифрові спільноти відіграли важливу роль у волонтерській мобілізації: організація зборів коштів, координація гуманітарної допомоги, інформаційна підтримка, такі українські ініціативи волонтерської допомоги під час війни демонструють силу самоорганізації через цифрові платформи [4, с. 342].

Водночас соціальні мережі є не лише культурним, а й економічним середовищем. Виникає так звана економіка креаторів, де блогери, інфлюенсери та стрімери отримують прибутки через взаємодію з аудиторією. У цьому контексті глобальні корпорації (Meta, TikTok, YouTube чи Instagram) виступають як нові соціальні інститути, що

впливають на форми комунікації та споживання. Близько 15 % української молоді віком 18-25 років пробували отримувати прибуток через соціальні платформи [5, с. 16]. Соціальні мережі не лише змінюють соціальну структуру, але й впливають на економічну динаміку, стаючи платформою для підприємництва та самореалізації.

Разом із позитивними трансформаціями мережеве суспільство породжує і низку ризиків:

1. Інформаційну нерівність: різний доступ до технологій загострює соціальну стратифікацію.
2. Кібербезпека: ризики шахрайства, фейків, маніпуляцій.
3. Алгоритмічні обмеження: інформаційні «бульбашки» формують спотворену картину світу.
4. Соціальна атомізація: коли слабкі зв'язки витісняють глибокі міжособистісні відносини.
5. Виклики для демократії: соцмережі стають майданчиком політичних маніпуляцій та інформаційних війн [5, с. 27].

Мережеве суспільство формує принципово нову модель соціальної структури, де центральним елементом стають не інститути чи територіальні громади, а децентралізовані мережі зв'язків, що функціонують через цифрові платформи. Соціальні мережі виступають не лише засобом комунікації, а й ключовим простором соціалізації, культурної ідентичності та економічної активності. Саме в них народжуються цифрові спільноти, здатні до самоорганізації та швидкої мобілізації, що особливо проявилося в Україні у волонтерському русі та громадянській активності під час кризових ситуацій.

Разом із цим, мережеве суспільство супроводжується низкою викликів – інформаційною нерівністю, ризиками кібербезпеки, соціальною атомізацією та посиленням впливу алгоритмів на формування громадської думки. Ці процеси потребують комплексного аналізу та вироблення нових стратегій соціальної політики й освіти, здатних мінімізувати загрози та посилити позитивний потенціал цифрових платформ.

Таким чином, соціальні мережі вже сьогодні стали новим виміром соціальної структури, який визначатиме напрями розвитку суспільства в майбутньому, відкриваючи перед ним як унікальні можливості, так і серйозні ризики.

Список використаних джерел

1. Castells, M. (2016). The Rise of the Network Society. 2nd ed. Oxford : Blackwell.
2. Wellman, B. (2001). Physical Place and Cyberplace: The Rise of Personalized Networking. International Journal of Urban and Regional Research, 25(2), 227-252.

3. Іванова Л. О. Соціальні мережі як чинник трансформації соціальних практик молоді. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг.* 2021. Вип 3. С. 45-56.
4. Лобовікова О. Формування інформаційної культури в умовах сучасного інформаційно-комунікативного простору. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства.* 2008. Вип. 14. С. 340-343.
5. Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Коношевський О. Л., Люльчак С. Ю. Цифрова культура молодого покоління : як її формувати. *Методологічні проблеми впровадження цифрових технологій та інноваційних методик навчання.* Вип. 73. 2024. С. 14-29. DOI: 10.31652/2412-1142-2024-73-14-29.

МИМОХІД Д.К.
аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ТАРАН В.О.
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ВИЩА ШКОЛА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Система вищої освіти України відображає мету і завдання суспільства, зумовлена законами його розвитку і виражає політику держави, потреби суспільного розвитку в галузі освіти і виховання спеціалістів вищої кваліфікації. У ній знаходять свій вияв державна політика, рівень економіки і культури, національні особливості українського народу, його традиції тощо.

Виходячи з базових нормативних документів – Закону України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки», пріоритетними напрямками державної політики України щодо розвитку вищої освіти є: особистісна орієнтація вищої освіти; формування національних і загальнолюдських цінностей; створення для громадян рівних можливостей у здобутті вищої освіти; постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу; запровадження освітніх інновацій та інформаційних технологій; формування в системі освіти нормативно-правових і організаційно-економічних механізмів залучення і використання позабюджетних коштів; підвищення соціального статусу і професіоналізму працівників освіти, посилення їх державної і суспільної підтримки; розвиток освіти, як відкритої державно-суспільної системи;

інтеграція вітчизняної вищої освіти до європейського та світового освітніх просторів.

І разом з тим, система вищої освіти має бути динамічною і жваво реагувати на нові виклики часу.

Особливістю нинішнього етапу розвитку вищої школи в Україні, як і всієї її системи освіти в цілому, є те, що вона опинилася в умовах нового цивілізаційного вибору, центром котрого стала наша країна. Йдеться про гостру фазу боротьби двох світів, двох ціннісних систем – фашизму у його російській моделі – рашизму, спільниками котрого виступають держави з авторитарними режимами, та демократії в цілому, як форми державного правління, що уособлює цінності європейського світу.

Для України цей виклик представляє небезпеку в двох аспектах. Перший пов'язаний із реальною загрозою для існування України як суверенної держави, що обумовлено агресивною політикою по відношенню до України з боку фашистської Росії, яка у 2022 році перейшла до активної фази російсько-української війни, розпочатою неї у 2014 році, з метою демонтажу української держави і фізичного знищення українського народу. Другий – з загрозою деформації моделі української державності зсередини, закладеної в принципах діючої Конституції України, яка визначає нашу країну як суверенну і незалежну, демократичну і соціальну державу [4], що фактично є закріпленням омріяної віковою історією народу України моделі її державного устрою.

Розглядаючи цю ситуацію, необхідно враховувати, що російсько-українська війна носить гібридний характер з широким використанням інформаційних технологій. Тобто, засобом її ведення виступає інформаційно-психологічна зброя, що являє собою сукупність засобів, форм, способів та прийомів прихованого впливу в інформаційному просторі постраждалої країни (зокрема через ЗМІ) для ураження індивідуальної та масової свідомості й підсвідомості людей з метою трансформації психіки та управління поведінкою і діяльністю людини в потрібному руслі. Для цього активно використовуються всі складові інформаційно-психологічної зброї, зокрема й пропаганда. На серйозність даного аспекту війни вказують наступні фактори.

1. Російська пропаганда, пов'язана з розробкою та використанням активних заходів, має давнє історичне коріння. Як свідчать результати досліджень, вона вважалася найважливішою складовою російської державної внутрішньої і зовнішньої політики. Вдосконалювалися лише її методи. Путінська пропаганда стала логічним продовженням радянських пропагандистських традицій. В умовах гібридної російсько-української війни вона стала її найважливішою складовою і містить в собі значний блок

дезінформації. Щодо унікальних рис сучасної російської пропаганди, дослідники визначили «дві її відмінні риси: велику кількість каналів і повідомлень і безсоромну готовність поширювати часткову правду чи одверту вигадку», що становить так звану «модель шлангу брехні». Три ключові компоненти нової російської пропаганди – це мімезис, ролбек та інноватівність. До пропаганди залучені як старі російські інституції та культурні ініціативи, так і нові – зокрема, російські закордонні ЗМІ на кшталт Russia Today та Russia Beyond the Headlines. Крім того, поширилася практика купівлі західних ЗМІ, таких як Independent та France Soir [2].

2. Незмінність ідеологічної основи російської пропаганди – імперські амбіції Росії. Вони знайшли відображення в концепції «Москва – третій Рим» (XVIст.); ідеї про особливу роль Москви у захисті віри і православної церкви; ідеї про особливий, «третій» шлях Росії, відмінний від Заходу («тріада» С. Уварова, XIX ст.); ідеї про СРСР – центр і лідера міжнародного комуністичного руху. Саме імперські амбіції лежать в основі практично всіх воєнних кампаній царської Росії і Радянського Союзу. В сучасній Росії її агресивна сутність проявилася майже відразу після розпаду СРСР – у 1993 році. В 2000-х роках вона була теоретично обґрунтована у концепції «русского міру», як особливої цивілізації, особливого світу, в основі якого російська мова, культура, православна віра, Церква, спільна історія й історична пам'ять. Наслідком стали події в Абхазії, у Придністров'ї, Чеченські війни, війна в Грузії і нарешті російсько-українська війна [8].

3. Системний характер російської пропаганди, до якої активно залучена вся система російської освіти, а також РПЦ. Сфера освіти для поширення впливу «русского міра» мала і має першочергове значення. Російські політтехнологи вдало використали можливості, надані інтернет-технологіями. Зокрема, було введено в дію вебресурси «Освіта російською», «Культура Росії», «Музеї Росії», російський загальноосвітній портал, «російська мова для дітей за кордоном», електронна бібліотека «російська література й фольклор», портал «Безсмертний полк русского міра». Творці мережевих спільнот «русского міра» надавали величезного значення популяризації російської мови. Із часом завдання «русского міра» були розширені, до них було включено ідеологічне обґрунтування необхідності російської економічної та військової експансії згідно з філософсько-політичною доктриною євразійства. Специфічні функції виконували і філії російських вищих навчальних закладів. Так, у м. Севастополь діяли філії Московського державного університету ім. М. Ломоносова, Московської академії праці та соціальних відносин, Новоросійської державної морської академії, Санкт-Петербурзького

гуманітарного університету профспілок, Саратовського державного соціально-економічного університету.

Одночасно у масову свідомість російського суспільства широко впроваджується ідея про історичну обумовленість імперської форми державного устрою для Росії. Лише імперія як територіальна державна система проголошується єдино прийнятною формою існування для Росії у XXI ст. А це передбачає й відновлення кордонів колишньої російської імперії. Звідси необхідність формування в російському соціумі імперської ідентичності. Її наявність має стати визначальною якісною ознакою зразкового громадянина Росії. Тому підкреслення винятковості росіянина як перетворювача світу стало провідною темою офіційного наративу Кремля.

Концепція російської освіти передбачає відмову від використання закордонного педагогічного досвіду, зосередження уваги на блоку соціально-гуманітарних дисциплін. Саме викладачі-суспільствознавці повинні виховувати у своїх підопічних «російську цивілізаційну ідентичність» та допомагати засвоювати «російські духовно-моральні цінності». Згідно з «Національною доктриною освіти», в Росії провідними ціннісними концептами виступають «Віра», «Народ» і «Вітчизна», які є пріоритетними у порівнянні з цінностями людського життя, сім'ї і свободи особистості. Важливе місце у вихованні російської молоді посідає формування українофобських настроїв та критично негативного ставлення до ідеї української державності. Значне місце в системі освіти посідає систематизоване засвоєння ідеології «руського міра», що обумовлює затяжний характер російсько-української війни.

Особливу роль у ретрансляції ідей «руського міра» відіграє РПЦ, яка фактично є співавтором освітньої концепції «руського міра» [5].

Чи має українська система вищої освіти адекватну відповідь даному виклику часу? Опосередковано так. Це відбувається через реалізацію програми реформування освіти за європейськими стандартами на основі Болонської угоди та базових принципів, на які орієнтується система вищої освіти в України і які суттєво відрізняються від принципів російської системи вищої освіти.

Важливе місце в процесі реформування вищої школи в Україні, згідно з Законом України «Про вищу освіту» надається гуманізації та гуманітаризації освіти, розвитку критичного мислення, культивації національної та загальнолюдської системи цінностей, що враховує перспективи розвитку суспільства, техніки, культури та мистецтва [3]. Особлива увага приділяється зв'язку з європейськими гуманістичними традиціями, де центральною проблемою традиційно є людина, її свобода,

гідність, які корелюють з морально-ціннісними принципами українського народу – справедливістю, правдою і традиціями української педагогіки, виступаючи основою українського патріотизму. Все це служить основою для розробки навчальних програм, методик та технологій, що застосовуються у вищій школі, забезпечуючи якісну підготовку фахівців та відповідну ідеологічну спрямованість.

Але успіхи на шляху не тільки реформування вищої школи, але й активного її включення у боротьбу з ідеологією «руського міру», не варто перебільшувати. На це впливають ряд факторів, які стосуються як проблем функціонування самої системи вищої освіти, так і більш загальних проблем, які між собою тісно пов'язані.

Якщо говорити про с систему вищої освіти, то її відставання від потреб сьогодення значною мірою обумовлено природною консервативністю [6], що потребує регулярної корекції її діяльності.

Крім того, вона характеризується надмірною зарегульованістю, залежністю від МОН, від рішень, які часто приймають некомпетентні міністерські функціонери (Р. Мельників) [7]. Надмірна ж централізованість й забюрократизованість освіти гальмує процес впровадження інноваційних підходів у самому освітянському середовищі як відповідей на виклики часу.

Як реакція на попередню радянську надмірно заідеологізовану систему освіти спостерігається інша крайність – недостатня увага до світоглядно-формуючих і суспільствознавчих дисциплін, які мають закладали міцну основу для критичного ставлення до різноманітних ідеологічних явищ, у тому числі й концепції «руського міру».

Однак, у даному контексті не можна не звертати уваги і до обставин більш глибокого характеру. Йдеться про наявність залишків духовної колонізації України й українців, як наслідку тривалого перебування її у складі царської Росії, а потім Радянського Союзу. Останнє не тільки сприяло розповсюдженню і закріпленню у свідомості українців російсько-радянської системи цінностей, але й після набуття незалежності збереження доволі толерантного ставлення до них [1].

Нині, в умовах російсько-української війни, коли в суспільстві посилюються антиросійські настрою, проросійський синдром у різних прошарках українського соціуму зберігається. Це стосується, зокрема. і владних структур. Адже нинішня олігархічно-мафіозна система в Україні за своєю суттю є калькою з російської. За подібним аналогом спостерігається тяжіння влади до авторитарної форми правління. Можна відзначити, найчастіше неофіційне, збереження бізнесових зв'язків з РФ,

наявність прихильників ідеології «руського міру» у вищих колах влади, присутність відвертих проросійських політичних сил в ВР України, нереагування влади на проросійську діяльність УПЦ МП, яка фактично залишається осередком РПЦ в Україні, толерантне ставлення влади до порушення Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» тощо.

Очевидно, тому і система освіти в Україні, зокрема її вища ланка, незважаючи на поступовий процес українізації, все ж не в повній мірі виконує свій інтелектуальний потенціал боротьби з духом «руського міру».

Таким чином, з урахуванням тієї загрози, яку представляє гібридна російсько-українська війна для України як спосіб реалізації фашистської концепції «руського міру» і з метою більш активного використання можливостей системи вищої освіти в ідеологічному та інформаційному протистоянні Росії, необхідна корекція освітньої політики держави, яка має носити принциповий характер і ґрунтуватися на комплексному підході до вирішення даної проблеми, починаючи з її ресурсного забезпечення, всебічного аналізу існуючого міжнародного та вітчизняного досвіду й сучасних технологій, розробки спеціальних організаційних, науково-методологічних і методичних програм та конкретних заходів реалізації державної політики протистояння духовній агресії Росії.

Список використаних джерел

1. Бойченко М. Основні напрями протидії «русскому миру» в Україні : завдання деколонізації. (2024). URL: https://philarchive.org/archive/BOITMD.
2. Горбик Р., Дуцик Д., Шалайський С. Ефективність протидії російській дезінформації в Україні в умовах повномасштабної війни. Аналітичний звіт. ГО «Український інститут медіа та комунікації», 2023. 66 с. С. 24.
3. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014р. № 1556-VII (редакція 22.09.2025 р.). DOI: https://protocol.ua/ua/pro_vishchu_osvitu/.
5. Конституція України : подарункове видання / упоряд. : Л.І. Бірюк, Н.І. Адамчик, Є.Г. Кудлай [та ін.]. Київ : ВАІТЕ, 2021. 324 с.
6. Мотенко Я., Шишкіна Є. Освітня концепція «руського міра» як зброя російського неоімперіалізму. (2024). URL: https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/viewFile/541/528.
7. Парпан У.М. Провідні принципи розвитку сучасної вищої освіти в Україні в контексті євроінтеграції. (2018). DOI : https://core.ac.uk/download/pdf/156902884.pdf.
8. Петренко-Цеунова О. Стан вищої освіти в Україні : думки фахівців. (2024). URL: https://tyzhden.ua/stan-vyshchoi-osvity-v-ukraini-dumky-fakhivtsiv/.
9. Полещук Т. Коли ми проґавили «русскій мір»? (2025). URL: https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/bitvi-za-istoriiu-tamara-poleshchuk/.

ПЕТРОВА Ю.А.
магістрантка спеціальності «Соціальне забезпечення»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЩЕРБИНА С.С.
кандидат соціологічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЗАКЛАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ ЯК СОЦІАЛЬНА СКЛАДОВА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Освіта виступає соціальним інститутом, що забезпечує не лише передачу та освоєння знань, а й соціальний розподіл та стратифікацію індивідів, де професійна освіта займає свою нішу у формуванні структури робочої сили.

Заклади професійно-технічної освіти (ПТО) функціонують як ключовий соціальний інститут вторинної соціалізації, який виконує подвійну функцію: підготовку кваліфікованих робітничих кадрів для економічної системи та інтеграцію молоді до суспільства.

У контексті соціальної стратифікації та мобільності, ПТО розглядається як інституція, що абсорбує значну частину молоді, для якої соціальний капітал родини є недостатнім для вступу до престижніших закладів, що підтверджує її роль як «соціального ліфта» для певних соціальних груп. Часто це вибір, зумовлений потребою ранньої економічної незалежності, або вибір осіб, які з різних причин не змогли чи не захотіли продовжити навчання в академічному ліцеї / коледжі чи закладі вищої освіти.

Учні ПТО – як правило, контингент підвищеного соціального ризику та вразливості. Оскільки, здебільшого, до цієї категорії належать діти з малозабезпечених та неповних сімей, сироти, молодь із сімей у складних життєвих обставинах, особи з інвалідністю, особи, які мають низький освітній капітал на момент вступу та ін. Ці фактори підвищують прояв девіантної поведінки [5] у цього контингенту, в тому числі й аномії [4], та відчуття нерівності, соціальну ексклюзію [3], наприклад, через стигматизацію [1; 2], впродовж певного для кожного з них часу.

Заклади ПТО у сучасній українській соціальній структурі часто функціонують в умовах соціальної стигматизації та асоціюються із

«другим сортом» освітнього вибору. Ця стигматизація є соціальним механізмом, що відображає та відтворює структурну нерівність у доступності до престижних освітніх та кар'єрних траєкторій. Не менше стигматизація проявляється й на особистостей колишніх учнів цих закладів, а не лише на самі дипломи.

Однак, спостерігаючи ближче та глибше оцінюючи соціальне середовище закладу ПТО, треба відмітити, що ця соціальна структура має суттєвий вплив на ціннісні орієнтації, трудову етику та професійну ідентичність своїх учнів як вразливих груп, переживаючих ексклюзію. Процес навчання, поєднаний з виробничою практикою, сприяє формуванню відповідальності, дисципліни та навичок командної роботи. Заклади ПТО виступають не лише як освітні, але й як виховні установи, компенсуючи, у деяких випадках, недостатній виховний вплив родини чи попередньої школи.

Соціалізація особистості відбувається через інтеріоризацію соціальних норм та цінностей, а інститути освіти, зокрема професійної, відіграють тут вирішальну роль, формуючи соціально-професійну компетентність, що є основою для подальшого становлення особистості в суспільстві. ПТО допомагають розвинути своїм учням почуття впевненості в собі як професіоналі у напрямі своєї спеціалізації. Таким чином, впливаючи на погляди учнів на самих себе, коли ті сприймають світ дещо ворожим.

Тобто освітньо-соціальні структури у особі закладів ПТО забезпечують вразливим представникам суспільства велику всебічну підтримку, зокрема морального спектру, бо надають їм право проявляти себе, беручи участь у різноманітних культурних заходах самодіяльності, різних змаганнях та олімпіадах, що допомагає відчувати свої переваги та цінності, які нагороджуються компетентними журі. А також представники освіти та представники соціального профілю в обличчі, наприклад, психологів, в ПТО комунікують з учнями на більш близькому, рівністному, відкритому, взаємодовірливому рівні, аніж, як правило, в попередніх закладах освіти – школах, ліцеях. І це також дуже допомагає учням закладів ПТО розкритися, та змінити багато своїх поглядів на суспільство, соціальний розвиток та життя загалом. Підіймається рівень самовідчуття та самоцінності, самодостатності. Серед груп вразливого контингенту проявляється дружня атмосфера, де відчувається необхідна взаємодопомога та соціальна підтримка тих, хто її потребує особливо (інваліди, представники з певними когнітивними та зовнішніми вадами, що може підвищувати дискримінацію). Важливо відмітити той факт, що знаходячись серед подібних тобі людей, підвищується вирогідність того,

що під час позитивних змін вразлива категорія суспільства надасть підтримку товаришам, та одночасно прискорить етапність вже, здебільшого, корегованого розвитку іншої, близької їй чи зустрічної особистості. Один учень допомагає іншому представнику суспільства змінити відношення до себе та світу.

Звідси бачимо, що такі соціальні структури як ПТО виконують свою соціальну роботу на декількох рівнях, роблячи це одночасно, та впливаючи на більшу кількість осіб, аніж у випадку окремо відзначених груп для представників спеціальних закладів соціальних служб для робіт з тими, хто потребує допомоги певної категорії.

Так, ПТО є критично важливим середовищем, де концентруються соціальні проблеми певних груп суспільства. Тому важливо відзначати посиленість функцій ПТО як захисного та реабілітаційного інституту, а не просто як освітньої установи, що обслуговує низькокваліфікований сектор суспільства та економіки.

Отже, доцільно зробити висновок, що заклади профтехосвіти як заклади не лише такі, що дають певний професійний досвід та рівень своїм учням, є гідною частиною структур сектору соціальної роботи, яку проводять впродовж всього часу з особливими групами особистостей, що нерідко мають в собі девіантну складову та переживають ексклюзію.

Тобто заклади професійно-технічної освіти є тою соціальною структурою, яка вирішує проблему транзитивності складної молоді у світ праці, супроводжуючи це потужним соціалізуючим впливом, формуючи та корегуючи соціальні якості та цінності, що є критично важливими для соціальної інтеграції та мобільності молоді, особливо тих, хто походить з менш привілейованих соціальних прошарків.

Список використаних джерел

1. Бєлих О.Є. Профілактика стигматизації як фактор попередження девіантної поведінки підлітків. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* Харків, 2009. № 3 (46). С. 266-271.
2. Коробка, Л.М. Соціально-психологічні проблеми стигматизації у сфері освіти : навчальна програма (для системи післядипломної педагогічної освіти). Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної соціальної та політичної психології. Кропивницький, 2022. 17 с.
3. Подольська, Є.А., Янкова, Л.Г. Девіантна поведінка : соціальні проблеми та основи превенції. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 145 с.
4. Професійна (професійно-технічна) освіта України : початок XXI століття : Енциклопедичне видання / За ред. Радкевич В.О. Житомир : Полісся, 2021. 937 с.
5. Юридична енциклопедія / ред. Ю.С. Шемшученко [та ін.] ; НАН України, Ін т держави і права ім. В.М. Корецького. К. : Вид-во Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998. 2003. Т. 5 : П-С. К. : [б.в.], 2003. 736 с. С. 647. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21FMT=JwU_B&S2

1ALL=%28%3C.%3EU%3D%D0%A5.%D1%8F20%3C.%3E%29&Z21ID=&S21SRW=dz&S21SRD=DOWN&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20 (дата звернення: 01.10.2025).

СВИРИДЕНКО Р.В.
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СЕРГА Т.О.
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри «Соціальної робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПОТРЕБИ ДІТЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В ПРОЦЕСІ ЇХ АДАПТАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ У ПРИЙМАЮЧІ ГРОМАДИ

Сучасні суспільні трансформації в Україні, спричинені воєнними діями, призвели до значного зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, серед яких чільне місце займають діти. У процесі вимушеної міграції вони стикаються не лише з матеріальними труднощами, а і з комплексом соціально-психологічних проблем: втратою звичного оточення, почуттям невизначеності, порушенням емоційної стабільності, розривом соціальних зв'язків. Ці чинники зумовлюють потребу в створенні сприятливого середовища для адаптації та інтеграції дітей ВПО у нові громади. Особливого значення набуває дослідження соціально-психологічних потреб цієї категорії дітей, адже саме від рівня їх задоволення залежить успішність процесу інтеграції, формування почуття безпеки та приналежності до спільноти.

У соціально-педагогічному контексті адаптацію розглядають як процес входження особистості в соціальне середовище шляхом узгодження власних потреб та інтересів із його нормами і вимогами. Здатність людини приймати соціокультурні правила та виконувати визначені суспільством ролі виступає ключовим елементом її соціалізації [1].

На думку Н. Маркової, особливістю соціалізації та адаптації дітей внутрішньо переміщених осіб є те, що вони переживають період активного становлення особистості, перебуваючи під впливом двох важливих середовищ – родини та нової громади. У певних випадках цінності сімейного виховання можуть не збігатися з нормами і традиціями приймаючої громади. Подібні розбіжності здатні створювати ризики для

розвитку дитини, зокрема сприяти викривленню особистісних установок або формуванню асоціальних рис [3, с. 60-61].

Крім того, пережиті дітьми травматичні події суттєво позначаються на їхньому когнітивному розвитку, особливостях поведінки, характері міжособистісних взаємин, рівні самооцінки та на формуванні світоглядних орієнтацій. Серед ключових соціально-психологічних труднощів, з якими стикаються діти ВПО, можна виокремити такі групи:

– фізіолого-психологічні: порушення психічного та соматичного здоров'я, погіршення загального самопочуття, труднощі з концентрацією уваги, дефіцит комунікативних умінь, неадаптивні моделі взаємодії в новому соціальному середовищі, відсутність базової довіри до оточення, підвищений рівень тривожності тощо;

– педагогічні: ускладнене прийняття навчальних норм і правил, що встановлені приймаючою громадою, низький рівень володіння українською мовою, невідповідність освітньої підготовки існуючим вимогам у новій громаді, когнітивні труднощі;

– соціальні: вразливість у ситуації вимушеної міграції, зниження соціального статусу та ресурсних можливостей сім'ї, низький рівень матеріальної забезпеченості, проблеми з отриманням документів для доступу до освіти, упереджене чи відчужене ставлення з боку приймаючої громади;

– культурні: відсутність знань про нову культурну реальність, складність у її прийнятті, суперечності у ціннісних орієнтаціях та емоційних реакціях, труднощі з формуванням особистісної ідентичності, почуття тривоги та страх втратити власну культурну самобутність [2; 4].

Багатогранність проблем, із якими стикаються діти внутрішньо переміщених осіб, свідчить про складність процесу їхньої інтеграції у нове соціокультурне середовище. Пережиті втрати, психологічні травми та розрив із звичним оточенням не лише ускладнюють соціалізацію, а й актуалізують потребу в особливій підтримці та створенні безпечного простору для розвитку. Саме тому надзвичайно важливо визначити коло ключових потреб цієї категорії дітей, адже їх задоволення виступає фундаментом успішної адаптації, сприяє формуванню почуття прийняття у громаді та забезпечує умови для гармонійного особистісного розвитку.

Процес адаптації дітей ВПО є складним, оскільки вони стикаються не лише з матеріальними викликами, а й із серйозними психологічними, освітніми, соціальними та культурними бар'єрами. Задоволення їхніх базових і специфічних потреб є необхідною умовою успішної інтеграції у нову громаду. Найважливіші потреби дітей ВПО у процесі адаптації та інтеграції у приймаючі громади включають:

1) психологічні потреби:

– відновлення почуття безпеки після пережитих травматичних подій;

– зниження рівня тривожності та страху перед новим середовищем;

– формування позитивної самооцінки та впевненості у власних силах;

– потреба в емоційній підтримці з боку дорослих (батьків, педагогів, психологів);

2) освітні потреби:

– доступ до якісної освіти без перешкод, пов'язаних із відсутністю документів;

– підтримка у подоланні мовного бар'єру та труднощів у засвоєнні навчального матеріалу;

– адаптація навчальних програм до індивідуальних можливостей дітей;

– створення умов для рівного доступу до позашкільних освітніх послуг;

3) соціальні потреби:

– включення у дитячі колективи та інтеграція в життя громади;

– подолання почуття ізоляції та відторгнення;

– забезпечення матеріальної підтримки та соціального захисту сімей ВПО;

– формування довірливих взаємин із однолітками та дорослими у новому середовищі;

4) культурні потреби:

– збереження власної культурної ідентичності та традицій;

– ознайомлення з культурними особливостями нової громади;

– формування толерантного ставлення як з боку приймаючого середовища, так і з боку самих дітей ВПО;

– розвиток здатності поєднувати культурні надбання.

Отже, діти внутрішньо переміщених осіб є особливо вразливою категорією, яка потребує цілеспрямованої соціально-психологічної підтримки в умовах вимушеної зміни середовища. Їхні проблеми охоплюють фізіолого-психологічну, освітню, соціальну та культурну сфери, що суттєво ускладнює процес адаптації та інтеграції у нові громади. Забезпечення задоволення ключових потреб дітей ВПО – від відновлення відчуття безпеки та емоційної стабільності до можливості отримувати якісну освіту і зберігати культурну ідентичність є основою їх гармонійного розвитку та соціалізації. Розв'язання зазначених проблем потребує

комплексного підходу, що включає співпрацю сім'ї, закладів освіти, соціальних служб, громадських організацій і приймаючої громади. Лише за таких умов можна створити безпечне середовище, яке сприятиме формуванню у дітей ВПО почуття приналежності, захищеності та перспективи успішного майбутнього.

Список використаних джерел

1. Блинова О.Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів : підходи і проблеми вивчення феномена акультурації. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 3 (1). С. 111-117.
2. Волченко Л.П. Соціально-психологічні особливості адаптації учнів, які мають статус внутрішньо переміщених осіб, до нових умов життєдіяльності. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2018. 3 (1). С. 91-101.
3. Маркова Н.В. Особливості адаптації дітей вимушених переселенців. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 6 (320). С. 60-65.
4. Роговська О., Бабачанах С. Проблеми інтеграції дітей внутрішньо переміщених осіб до приймаючої громади. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Соціально-гуманітарні науки та публічне адміністрування*. 2024. № 1 (12). С. 540-555.

СЕРДЮК О.І.
аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ТАРАН В.О.
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри «Соціальна робота»
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

РОЛЬ ГІБРІДНОСТІ В СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСАХ

Динаміка і ускладнення соціальних процесів, що набуває особливої гостроти на сучасному етапі світового розвитку, зумовлюють пошуки найбільш адекватного даним тенденціям науково-теоретичного і методологічного підходу. У зв'язку з цим заслуговує на увагу проблема гібридності, яка останнім часом викликає посилений інтерес у наукових колах у зв'язку з тим, що надзвичайно точно передає сутнісні тенденцій розвитку сучасного світу, його динамізм і все більшу ускладненість. Спочатку це поняття означало результат природного або штучного схрещування генетично відмінних форм. Однак поступово відбулася трансформація даного поняття у бік все більшої універсалізації.

Значно розширила наукові уявлення про природу гібридності нова теорія світобачення – синергетика Г. Хакена, в якій знайшли втілення ідеї плюралізму та діалогізму. В центрі уваги синергетики – функціонування об'єктів як відкритих систем. Оскільки така система обмінюється речовиною, енергією й інформацією з навколишнім середовищем, вона є мінливою і динамічної. Подібна нестійкість системи передбачає безкінечний процес «боротьби» між двома її станами – рівноважним і нерівноважним. Кожний новий стаціонарний стан є проявом чергового етапу самоорганізації системи і представляє собою її нову якість, набуту в результаті взаємообміну з навколишнім середовищем, що може розглядатися як певна форма гібридності [9]. Особливістю даної теорії є те, що вона стирає грані як між фізичними і хімічними процесами, так і між біологічними й соціальними. Поглиблення основних положень синергетики знайшло продовження в теорії аутопоезису (самовідтворення) у сполученні з теорією пізнання У. Матурани і Ф. Варели, де розкривається складний механізм, що лежить в основі ототожнення процесу пізнання з процесом життя [1]. Л. Маргуліс розширює уявлення про гібридність поняттям симбіоз, який означає здатність різних організмів жити у тісній взаємодії один з одним, що призводить до утворення нових форм життя [8]. Досить цінними в даному контексті є і теорія пробіотичної еволюції, теорія походження життя і нове відкриття розуму Г. Моровиця та Р. Хазена. Йдеться про новий підхід щодо проблеми свідомості як сукупності фізичного, біологічного і психологічного, об'єктивного і суб'єктивного, свідомого і несвідомого. У кінцевому рахунку постає необхідність нового трактування проблеми Тіло-Розум як уособлення певної єдності [5].

Певною мірою стратегія сталого глобального суспільства корелює з концепцією коеволюції, яка ґрунтується на ідеях В.І. Вернадського про геологічну роль людини і людства щодо переходу біосфери в стадію ноосфери і означає процес сумісного розвитку біосфери і людського суспільства [4]. Згідно з принципом коеволюції, людство, для того, щоб забезпечити своє майбутнє, повинне не тільки змінювати біосферу, пристосувавши її до своїх потреб, але і змінюватися самому, пристосовуючись до об'єктивних вимог природи, що передбачає постійне розширення і удосконалення взаємозв`язків між людиною і оточуючим середовищем. Подібні ідеї знайшли продовження в концепції мітозу біосфер, що була сформована співробітниками Міжнародного інституту екотехніки під керівництвом М. Нельсона і займалася розробками штучних біосфер малого масштабу із заданими якостями. Напрямок наукових пошуків даної школи фактично продовжує лінію розвитку вчення про ноосферу, представлену французькими дослідниками Е. Леруа і П. Т. де

Шарденом. Прибічники цієї школи виступають за гармонійний синтез біосфери і техносфери з метою формування ноосфери. Під техносферою же розуміється «глобатех» – тип нової культури, експансія якої можлива не тільки в межах земної кулі, а й у Космосі. У такому розумінні ноосфера стає важливим фактором еволюції Всесвіту, розширюючи зону міжсистемного взаємообміну, що виводить нас на новий рівень процесу гібридизації.

Сучасна зарубіжна і вітчизняна наука суттєво розширили уявлення про феномен гібридності та різноманітні форми її прояву на різних рівнях організації матерії, у тому числі і в соціальній сфері, і разом з тим підготували наукову платформу для подальшого дослідження даної проблеми з урахуванням тенденцій розвитку сучасного світу. Природа гібридності цілком відповідає проблемному полю соціальної науки, предметом дослідження котрої є соціальні процеси як глобального, так і національного масштабу. З урахуванням того, що в умовах глобалізації все більшої гостроти набуває проблема взаємовідносин і взаємовпливу людського життя в його біо-психо-техно-соціальній цілісності з природним середовищем, що призводить до формування нової якості універсуму, нагальною стає необхідність створення і реалізації концепції сталого глобального суспільства, здатного гармонізувати всі названі суперечності. Подібна стратегія орієнтована на досягнення оптимального балансу між економічною, соціальною та екологічною складовими розвитку [3].

Подібні процеси повною мірою стосуються й України. Однак в ній гібридність обумовлена ще й перехідним станом країни, що виражає тривалу боротьбу між двома типами держави – державою зразка радянської доби і державою сучасного європейського типу. Результати такої боротьби спостерігаються у всіх складових її національно-державного буття – політиці, економіці, праві, соціальній сфері, культурі, освіті тощо. А отже, гібридність присутня і в соціально-економічному та державно-територіальному устрої, і в формі політичного правління, і в типі державно-політичного режиму, і в моделі права та соціальної політики та ін.

Нового імпульсу розумінню даної проблеми надала російсько-українська війна, гібридна за визначенням. Її особливістю стало широке використання як військових засобів, так і невійськових – політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та ін. Все це зробила дуже нечітким рубіж між війною і миром. Крім того, війна дала поштовх для активізації найбільш перспективних напрямків наукових пошуків з використанням сумісних зусиль представників різних галузей знань. Ключовою складовою даного процесу сьогодні вважається штучний

інтелект (ШІ), який представляє собою явище загально-цивілізаційного масштабу [2].

ШІ сприяє формуванню новітніх технологій, які означають взаємопроникнення і взаємодоповнення біологічних, техніко-технологічних, інформаційних, психологічних та інтелектуальних компонентів в межах соціальних систем [7]. Одним із чутливих наслідків розвитку ШІ, є те, що він стимулює формування нового глобального ландшафту нерівності, зачіпаючи всі ключові аспекти соціального розвитку: економіку, безпеку, науку, технології та освіту. ШІ відіграє ключову роль в сучасній війні і від рівня його розвитку безпосередньо залежить обороноздатність країни. Для України це набуває особливої актуальності в умовах російсько-української війни, а рівень розвитку в ній ШІ та новітніх технологій дозволяє сподіватися на здатність країни успішно себе захищати.

В додаток, саме ШІ дає найбільш чіткі уявлення про вплив війни на соціальні процеси, а тому він здатний найбільш ґрунтовно передбачувати зміни у системі соціальних відносин, що відкриває можливості для більш ретельної досконалої програми повоєнного розвитку українського суспільства, яка, як свідчать спроби розробки такої Стратегії для України на термін до 2030 року, ґрунтується на принципах гібридності. Тобто, перебуває на стику економіки, права, соціальної політики, природокористування та охорони довкілля, сільського господарства, енергетики, транспорту, регіонального і місцевого розвитку, освіти та науки [6].

Враховуючи універсальний характер гібридності, що виражає різноманітні форми взаємодії і взаємовпливу всіх форм організації матерії, гібридний підхід доречно розглядати як один із перспективних науково-методологічних принципів, який можна використовувати для більш глибокого розуміння механізмів саморозвитку досліджуваних предметів і процесів з урахуванням новітніх технологій. Для нас особливий інтерес представляє можливість його застосування при дослідженні соціальних процесів, які в умовах сучасного глобального світу зазнають все більшого впливу тенденції гібридизації. У більш конкретному вигляді це стосується повоєнної України, для якої конче необхідні глибинні дослідження наслідків війни з урахуванням досягнень сучасної науки і викликів часу для випрацювання найбільш ефективних механізмів долання негативних наслідків війни і створення найбільш сприятливих умов для подальшого просування країни на шляху прогресу.

Список використаних джерел

1. Аутопоезис. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Аутопоезис.

2. Згуровський М. Штучний інтелект змінює світ : шанси і виклики для України. (2025). URL: https://svit.kpi.ua/2025/01/31/.
3. Капра Ф. Скрытые связи. (2004). URL: https://libcat.ru/knigi/prochee/knigi/330586-100-fritof-kappa-skrytye-svyazi.html/.
4. Кудря О.В. Принцип коеволюції в контексті ноосферної концепції В. Вернадського. *Філософські обрії.* 2010. № 23. С. 110-123.
5. Моровиц Х.Д. Новое открытие разума. *В кн. Хофштадтер Д.Р. Глаз разума.* URL: https://bio.wikirё_eading.ru/6063.
6. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. Проект – 2017. (2017). URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf.
7. Хмельницька В. Майбутнє ближче, ніж здається : 10 технологій 2023 року, які змінять життя всього людства. (2023). URL: https://tsn.ua/nauka_it/maybutnye-blizhche-nizh-zdayetsya-10-tehnologiy-2023-roku-yaki-zminyat-zhittya-vsogo-lyudstva-2401597.html/.
8. Endosymbiosis: Lynn Margulis. URL: https://evolution.berkeley.edu/evolibrary/article/history_24.
9. Taran V.O. Hybridity as the universal property of the modern global world. Regional Revue. 2020. № 1, vol 1. Trebišov : Merci, 2020. P.186-198. P.190.

ФРОЛОВ О.В.
аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ СЕРЕД МОЛОДІ В УМОВАХ АКТИВНОЇ МІГРАЦІЇ

Формування етнічної толерантності є одним із ключових завдань сучасного суспільства, адже воно безпосередньо пов'язане зі стабільністю міжетнічних відносин та розвитком полікультурного середовища. Етнічна толерантність виступає складним соціокультурним феноменом, що охоплює систему цінностей, норм і практик, спрямованих на забезпечення взаємоповаги та співіснування представників різних етнічних спільнот.

В умовах глобалізації та активних міграційних процесів проблема формування етнічної толерантності набуває особливої актуальності. Масові міграційні потоки сприяють створенню нових форм міжетнічної взаємодії, але водночас зумовлюють виникнення соціальної напруженості, пов'язаної з конкуренцією за ресурси, мовними бар'єрами та культурними відмінностями. У цьому контексті молодь, як найбільш динамічна та адаптивна соціальна група, потребує цілеспрямованого формування толерантних установок для успішної інтеграції в багатокультурне суспільство та запобігання проявам дискримінації й ксенофобії [1, с. 52].

Молодь становить специфічну соціально-демографічну групу, яка посідає важливе місце в соціальній структурі суспільства та вирізняється

низкою унікальних характеристик. У соціологічній традиції молодь розглядається як спільнота, що перебуває у процесі набуття соціального статусу та формується через особливі форми діяльності, поведінки й світоглядних орієнтацій.

Вікові межі молодіжної групи визначаються по-різному залежно від методологічних підходів, проте зазвичай охоплюють період від 14-15 до 29-35 років. Молодь вирізняється такими особливостями:

– перехідний характер соціального статусу, що відображає процес соціального дорослішання та пошуку власного місця в суспільстві;

– висока мобільність та адаптивність до змін, що зумовлює відкритість до нових ідей і соціальних трансформацій;

– активне формування ціннісних орієнтацій та світоглядних установок, зокрема щодо ставлення до представників інших етнічних груп [3, с. 22].

Психологічні особливості молодого віку також впливають на формування толерантності. Серед них можна виділити: пошук ідентичності, схильність до ідеалізації та категоричності суджень, підвищену емоційність і потребу у визнанні з боку однолітків. Ці чинники можуть як сприяти розвитку відкритості до культурного різноманіття, так і створювати передумови для радикалізації поглядів.

Таким чином, молодь є соціальною групою з високим потенціалом для формування етнічної толерантності, проте цей процес потребує цілеспрямованої підтримки з боку освітніх, соціальних та культурних інститутів [2, с. 130].

Міграційні процеси та етнічна толерантність перебувають у тісному діалектичному взаємозв’язку, що проявляється на декількох рівнях соціальної взаємодії.

З одного боку, інтенсивні міграційні потоки сприяють формуванню полікультурного середовища, що може стимулювати розвиток толерантних установок через безпосередній контакт між представниками різних етнічних груп. Так, теорія міжгрупового контакту Гордона Олпорта свідчить, що за певних умов (рівний статус, спільні цілі, співробітництво, підтримка влади) взаємодія між групами сприяє зменшенню упереджень та формуванню толерантності.

З іншого боку, масова міграція може спричиняти соціальну напруженість та активізацію інтолерантних настроїв серед приймаючого населення. Це особливо проявляється в умовах економічної нестабільності, коли мігранти можуть сприйматися, як загроза для трудових можливостей та соціального добробуту місцевого населення [1, с. 156].

Молодь як соціальна група займає особливе місце в цих процесах, з одного боку демонструючи більшу відкритість до культурного різноманіття та схильність до толерантних установок. З іншого боку, вони можуть бути більш чутливими до соціальних змін та конкуренції, що пов'язана з міграційними процесами.

Формування етнічної толерантності в молодіжному середовищі в контексті міграційних процесів є складним багатофакторним процесом, що залежить від соціально-економічних умов, освітньої політики, медійного дискурсу та особистого досвіду міжкультурної взаємодії.

Молодь здатна не лише адаптуватися до складних умов, але й знаходити внутрішні ресурси для особистісного зростання та самореалізації. В умовах війни українська молодь демонструє високу адаптивність та стійкість.

Сучасна молодь зорієнтована на прагматичні та індивідуалістичні цінності, що може як сприяти толерантності – акцент на особистій свободі, так і перешкоджати їй – зменшення уваги до колективних цінностей та соціальної солідарності.

Молоді люди активно використовують цифрові медіа та соціальні мережі, що є для них основними джерелами інформації. Це є сучасним каналом для формування толерантності через доступ до різноманітної інформації та міжкультурного спілкування, але водночас несе ризики поширення дезінформації та формування «ехо-камер». Нині спостерігається зростаючий вплив блогерів, інфлюенсерів та онлайн-спільнот на формування поглядів молоді, який навіть перевищує вплив традиційних медіа, освітніх установ та сім'ї.

Молодь, порівняно з іншими віковими категоріями, характеризується вищим рівнем готовності до змін та адаптації. Ця особливість створює передумови для більш швидкого прийняття толерантних установок за умови наявності відповідних стимулів та можливостей для позитивної міжкультурної взаємодії.

Адаптаційні труднощі молодих мігрантів охоплюють не лише практичні аспекти, але й психологічні виклики, пов'язані з необхідністю збереження власної культурної ідентичності при одночасній інтеграції у нове соціокультурне середовище.

Важливим чинником, що може зумовлювати прояви інтолерантності, є реальна або уявна конкуренція між місцевою молоддю та мігрантами за ресурси – робочі місця, освітні можливості, соціальні блага. Ця проблема набуває особливої актуальності в умовах економічної нестабільності та високого рівня безробіття серед молодого покоління.

Суттєвою перешкодою для міжкультурної інтеграції виступають мовні бар'єри. Недостатня мовна компетентність ускладнює комунікацію, може призводити до соціальної ізоляції мігрантів та формувати негативні стереотипи серед приймаючого населення.

Чинники нетолерантності та дискримінаційних упереджень у студентському середовищі включають історично сформовані стереотипи, вплив медійних маніпуляцій, соціально-економічні проблеми та обмежений досвід міжкультурної взаємодії. Стереотипи, що ґрунтуються на неповній або викривленій інформації, здатні зумовлювати дискримінаційні практики та соціальне виключення. Особливо небезпечними є стереотипи, що пов'язують етнічну належність з кримінальною поведінкою або загрозою національній безпеці.

Процес формування етнічної толерантності серед молоді в умовах активної міграції, перш за все потребує системної роботи, спрямованої на подолання упереджень, розвиток міжкультурної комунікації та створення умов для позитивного досвіду співіснування у багатокультурному середовищі [3, с. 74].

Формування етнічної толерантності є комплексним процесом, який охоплює освітні стратегії, соціальні ініціативи та програми, а також позитивний вплив різних соціальних інститутів. Такий підхід можна розглядати як складову стратегії розвитку міжкультурної компетентності молоді, що є особливо актуальним в умовах активних міграційних процесів.

Одним із провідних напрямів виступає реалізація освітніх стратегій та методів. Інтеграція міжкультурного компонента в освітній процес передбачає включення матеріалів про різні культури до змісту навчальних дисциплін – історії, літератури, географії, мистецтва. Це сприяє формуванню цілісного уявлення про культурне розмаїття. Ефективними є інтерактивні методи, зокрема дискусії, рольові ігри та моделювання міжкультурних ситуацій, які дозволяють студентам опановувати навички толерантного спілкування. Важливе значення має проектна діяльність, спрямована на дослідження історії місцевих етнічних громад, створення документальних матеріалів про традиції різних народів, організацію культурних презентацій. Використання сучасних технологій, таких як віртуальні екскурсії світовими музеями, онлайн-спілкування з однолітками

з інших країн чи застосування мовних додатків, також розширює можливості формування міжкультурних компетентностей.

Не менш важливим напрямом є соціальні ініціативи та програми, які сприяють безпосередньому досвіду міжкультурної взаємодії. Молодіжні обміни забезпечують ефективне занурення у нове культурне середовище та сприяють руйнуванню стереотипів через особисті контакти. Волонтерські проекти можуть бути спрямовані на підтримку мігрантів, організацію мовних курсів для представників етнічних меншин та надання допомоги в адаптації. Проведення міжкультурних фестивалів демонструє багатство традицій через мистецтво, кухню, ремесла, створюючи умови для позитивного сприйняття культурного розмаїття.

Значну роль у формуванні етнічної толерантності відіграють різні соціальні інститути. Освітні заклади мають системний вплив завдяки формальній освіті та позакласній роботі. Важливою ланкою є сім'я, яка формує базові цінності толерантності або ж упередженості, тому робота з батьками набуває особливого значення. Засоби масової інформації можуть як відтворювати, так і долати стереотипи, а формування медіаграмотності допомагає молоді критично оцінювати інформаційні джерела. Вагомий внесок роблять громадські організації, які ініціюють міжкультурні проекти та створюють майданчики для діалогу. Нарешті, органи влади формують правове підґрунтя та забезпечують фінансування програм, що визначає масштаб і сталість реалізованих ініціатив.

Таким чином, формування етнічної толерантності серед молоді потребує комплексного підходу, який забезпечує взаємодію освітнього простору, громадських практик та соціальних інститутів. Реалізація такого підходу сприятиме розвитку міжкультурної компетентності молоді, подоланню упереджень та формуванню позитивного досвіду співіснування у багатокультурному середовищі.

Список використаних джерел

1. Етнополітичні процеси в сучасній Україні : моніторинг, аналіз, прогнози / за ред. В.А. Євтуха. Київ : ІПіЕНД НАН України, 2020. 336 с.
2. Молодь України : соціальний портрет : щоріч. моніторинг. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2023. 164 с.
3. Соціологія молоді : навч. посіб. / за ред. Ю. М. Галустяна. Київ : Академвидав, 2019. 368 с.

ХАРЧЕНКО А.А.
магістрант спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СЕРГА Т.О.
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри «Соціальної робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПОДРУЖНІ СТОСУНКИ ЯК ЧИННИК ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

У сучасних реаліях України тривалий збройний конфлікт (АТО/ООС із 2014 року, а з 2022 – повномасштабна війна) створює складні умови для повернення військових до цивільного життя. Повернення супроводжується низкою труднощів: психологічними травмами (ПТСР, депресією, моральними травмами), фізичними пораненнями, економічними проблемами (працевлаштування, житло, фінансова нестабільність), а також кризами у сімейній сфер. Водночас родина – головний ресурс адаптації ветерана, яка забезпечує емоційну, матеріальну та побутову підтримку. Наукові дані підтверджують, що міцні сімейні зв'язки та соціальна підтримка справді знижують рівень стресу та сприяють соціальній реінтеграції ветеранів [1].

Разом із тим сім'я може виступати і зоною ризику. Хронічний стрес та наслідки бойового досвіду часто підривають стабільність родини, провокують конфлікти і погіршують подружні стосунки. Зокрема, самі ветерани оцінюють, що війна найсильніше вплинула на їхні шлюбні відносини – що вказує: сім'я одночасно є ризиковим середовищем (через конфлікти і напругу) і потенційним ресурсом для спільного відновлення. Проблеми у шлюбі (ізоляція, почуття провини, емоційна дистанція) часто поглиблюються бойовим стресом, а розірвані або напружені стосунки гальмують адаптацію ветерана в суспільстві.

Західні дослідження підтверджують: міцне сімейне оточення суттєво полегшує реінтеграцію ветерана. Так, американські науковці виявили, що «ветерани з підтримкою з боку сім'ї мають кращі показники

відновлення і реінтеграції», хоча ПТСР може ускладнювати сімейну підтримку. Окрім того, аналіз опитувань показав: особистісні зміни ветерана та труднощі в родині можуть проявлятися роками після повернення, що довго впливає на родинне життя. Враховуючи такі дані, Ізраїльська армія запровадила програми парної терапії для ветеранів із ПТСР, спираючись на висновки, що соціальна підтримка й сімейні зв'язки є «сильним предиктором рівня відновлення» після травми.

Отже, подружні стосунки в процесі адаптації є одним з ключових ресурсів. Підтримка, розуміння та прийняття з боку партнера значно полегшують перехід до цивільного життя. Саме тому психосоціальна допомога передбачає зміцнення сімейного оточення: дослідження свідчать, що міжособистісна підтримка (зокрема з боку дружини чи чоловіка) є одним з вирішальних чинників подолання бойового стресу. Завдання психотерапевтів полягає в тому, щоб навчити родину розпізнавати симптоми ПТСР та адекватно реагувати на них, створюючи сприятливий психологічний клімат у парі. Наприклад, психологи рекомендують родинам після повернення військового «дати йому зрозуміти, що близькі зацікавлені вислухати його почуття і досвід», а також самим ділитися своїми реакціями. Така інформаційна та емоційна підтримка допомагає зняти напругу і сприяє особистісному відновленню ветерана.

Досвід сімей українських військових показує низку типовнх проблем. Тривалі розлуки та невизначеність служби призводять до сильного напруження: близькі весь час живуть у тривозі, а демобілізовані солдати іноді прагнуть ізолюватися через почуття провини чи внутрішню напругу. Окремо варто зазначити труднощі інтимних стосунків: війна «додає нових рис характеру» ветерана, що може змінювати емоційну близькість пари та фізичну інтимність. За даними всеукраїнського дослідження, 38 % ветеранів повідомляють про труднощі в збереженні сімейних зв'язків, а 34 % – в інтимних стосунках після повернення. У таких випадках робота з подружжями спрямована на відновлення довіри і взаєморозуміння – адже зняття напруги у стосунках істотно знижує загальний рівень дистресу обох партнерів [3].

Сучасні програми психологічної допомоги орієнтовані на доказові підходи з фокусом на сімейні відносини. Зокрема, в Україні вимоги до фахівців чітко передбачають сертифікацію за міжнародно визнаними

методиками (CBT, EMDR тощо). Міжнародні дослідження підтверджують ефективність спільної когнітивно-поведінкової терапії (CBCT) для пар: рандомізовані дослідження в США показали значне зниження симптомів ПТСР і підвищення взаємного задоволення у шлюбі серед ветеранів, які пройшли таку терапію. Аналогічні позитивні результати демонструє емоційно-фокусована терапія (EFT) – вона показала зменшення симптомів ПТСР та покращення стосунків у парах ветеранів. Це узгоджується з підходом українських спеціалістів: сімейну підтримку визнають однією з ключових умов успішної адаптації, тож психотерапевти активно залучають подружжя у реабілітаційні програми [2].

Підсумовуючи, можна зазначити, що сімейні стосунки розглядаються не як пасивний фон, а як активний ресурс і предмет терапевтичного впливу. Усі успішні програми ресоціалізації передбачають роботу з парою – від просвітніх заходів та груп підтримки до безпосередніх сімейних консультацій і терапії. Система заходів поєднує державні інститути та громадські ініціативи, охоплюючи групові зустрічі, індивідуальні консультації та сімейні тренінги. Метою є використати силу родинних зв'язків для полегшення адаптації ветеранів та зниження психологічного навантаження на кожного з партнерів. Як показує практика, лише такий комплексний підхід – поєднання індивідуальної терапії військового з підтримкою з боку найближчих (насамперед подружжя) – забезпечує ефективну реабілітацію і попереджає соціальну дезадаптацію.

Список використаних джерел

1. Махлузарідес М., Харченко В., Середа П., аналітична підтримка : Ф. Діспенца, І. Газізуллін, Д. Солодова та ін. Адаптація до цивільного життя : ключові напрями для посилення реінтеграції ветеранів та ветеранок в Україні. Київ : ПРООН (UNDP); SeeD, 2025. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2025-08/pub_unukr24_veterans-adapting-to-civilian-life_ukr_2208.pdf (дата звернення: 22.09.25).

2. Ponder W. N., Whitworth J., Ross K., Sherrill T. Attachment-Based Relationship Satisfaction in Deployed and Non-Deployed Military Veterans with Prevalent PTSD, Anxiety, and Depression. *Journal of Veterans Studies*. 2022. Vol. 8, Issue 3. P. 47-58. URL: https://journal-veterans-studies.org/articles/10.21061/jvs.v8i3.330 (дата звернення: 22.09.25).

3. Буковська О. О. Психологічна допомога сім'ям військовослужбовців, які повертаються із зони бойових дій. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія : Психологічні науки*. Чернігів, 2015. Вип. 128, Т. 1. С. 29-32.

4. Громадська організація «Вільний Вибір» : веб-сайт. URL: https://www.vvybir.org.ua/ (дата звернення: 22.09.25)

ШЕПЕЛЬ А.В.
магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

КУЗЬМІНА М.О.
доктор філософії зі спеціальності «Соціальна робота», доцент,
доцент кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ВЗАЄМОДІЯ МІЖ ШКОЛОЮ ТА СОЦІАЛЬНИМИ СЛУЖБАМИ У ПІДТРИМЦІ ДІТЕЙ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Сучасне українське суспільство перебуває у стані глибоких соціальних трансформацій, зумовлених війною, економічною нестабільністю, зростанням соціальної нерівності та кризовими явищами у сімейному середовищі. Однією з гострих соціальних проблем є поширення девіантної поведінки серед дітей та підлітків. Виявлення агресивних проявів, адиктивної поведінки, делінквенції та саморуйнівних тенденцій серед неповнолітніх вимагає ефективного міжвідомчого реагування. Особливої актуальності набуває потреба в координації дій усіх зацікавлених сторін: шкільного колективу, соціального працівника, психолога, Служби у справах дітей, громади. Злагоджена міжвідомча взаємодія дозволяє забезпечити комплексний підхід до проблеми, який включає як профілактику, так і корекцію девіантної поведінки.

Школа як провідний інститут соціалізації не завжди має достатньо ресурсів для вирішення складних випадків девіантної поведінки, а соціальні служби нерідко не володіють повною інформацією про проблеми конкретної дитини. Тому формування цілісної моделі взаємодії «школа – соціальні служби – громада» є надзвичайно актуальним завданням.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та експериментальне дослідження особливостей взаємодії між школою та соціальними службами у процесі підтримки дітей з девіантною поведінкою, а також розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення такої співпраці.Незважаючи на існування нормативно-правової бази та окремих прикладів успішної співпраці між школами та соціальними службами, в Україні досі не сформовано сталої системи ефективної міжвідомчої взаємодії для підтримки дітей з девіантною поведінкою. Відсутність узгоджених підходів, чітко прописаних

алгоритмів дій, спеціальної підготовки кадрів, а також недостатня комунікація між фахівцями різних сфер призводять до фрагментарності втручань, запізнілих реакцій і, зрештою, до загострення проблеми.

Таким чином, проблема дослідження полягає у відсутності цілісної, скоординованої моделі взаємодії між закладами освіти та соціальними службами, яка б забезпечувала ефективну профілактику та соціально-психологічну підтримку дітей з девіантною поведінкою.

Отже, проблема посилення взаємодії школи та соціальних служб у підтримці дітей з девіантною поведінкою є надзвичайно актуальною, особливо в умовах воєнного стану, внутрішнього переміщення населення, дезадаптації дітей, що постраждали внаслідок бойових дій, пережили втрату, травму чи соціальне сирітство.

Основні результати показали, що налагодження інтеграційної взаємодії між школою та соціальними службами суттєво підвищує ефективність соціально-педагогічної підтримки дітей із девіантною поведінкою. Проведене дослідження підтвердило, що лише завдяки системній співпраці на інституційному, міжособистісному та індивідуальному рівнях можливо досягти позитивних змін у поведінці дітей [1].

Запропонована авторська модель, яка включає раннє виявлення ризиків, індивідуальне планування втручання та постійний моніторинг, продемонструвала зниження проявів агресії, покращення емоційного стану та підвищення навчальної мотивації учнів. Водночас участь соціальних працівників у роботі з сім’ями дозволила зменшити кількість конфліктних ситуацій у родинному середовищі та посилити відповідальність батьків [2].

Таким чином, результати підтверджують доцільність впровадження інтеграційної моделі взаємодії «школа – соціальні служби – громада» як найбільш ефективного механізму профілактики та корекції девіантної поведінки серед дітей і підлітків [3].

Девіантна поведінка у дітей є складним соціально-психологічним феноменом, що має різноманітні прояви – від агресії до саморуйнування. Її причини обумовлені як внутрішніми особистісними характеристиками, так і зовнішніми обставинами: родинними, шкільними, культурними. Ефективна робота з такими дітьми передбачає раннє виявлення ризиків, системний підхід до профілактики та злагоджену взаємодію школи, сім’ї, соціальних служб і громади.

Результати напівструктурованих інтерв'ю з педагогами та соціальними працівниками, анкетування батьків і дітей, а також експертного аналізу виявили як позитивні аспекти існуючої системи (компетентність фахівців, успішні приклади корекційної роботи, раннє виявлення ризиків), так і суттєві проблеми. Серед них – недостатня участь батьків, фрагментарність нормативної бази, слабка координація дій, відсутність сталої комунікаційної платформи між школою та соціальними службами.

Запроваджені заходи дозволили не лише реагувати на вже проявлені форми девіацій, а й ефективно проводити профілактичну роботу : через групові заняття з учнями «групи ризику»; просвітницьку діяльність у класах; мультидисциплінарне оцінювання ризиків. Це знижує ймовірність повторних інцидентів та сприяє довгостроковій соціальній безпеці освітнього простору.

Впровадження інноваційних соціально-педагогічних технологій у роботу з дітьми з девіантною поведінкою є надзвичайно перспективним і необхідним кроком для підвищення якості соціальної підтримки, формування адаптивних моделей поведінки та успішної соціалізації молодого покоління. Такий підхід сприяє не лише корекції існуючих проблем, але й профілактиці їх повторення, що має велике значення для сталого розвитку суспільства.

Більшість запропонованих технологій орієнтовані на активну участь дитини у процесі корекції, що підвищує ефективність втручання та сприяє формуванню усвідомленого ставлення до змін.

Таким чином, запропоновані заходи довели свою практичну ефективність та можуть бути рекомендовані для масштабного впровадження в інших закладах освіти та соціального захисту. Вони мають стати основою для створення єдиної, структурованої, стійкої системи міжвідомчої підтримки девіантних дітей та дітей «групи ризику» , орієнтованої на раннє втручання, партнерство та соціальну відповідальність усіх учасників процесу.

Список використаних джерел

1. Звєрєва І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми «групи ризику». Київ: Центр навчальної літератури, 2019.
2. Лактіонова Г. В. Технології соціально-педагогічного супроводу дітей з девіантною поведінкою. Київ: Педагогічна думка, 2018.
3. Семигіна Т. В. Соціальна робота в Україні : теорія і практика. Київ: Академвидав, 2020.

ЩЕРБИНА Я.А.
вчитель-методист
Енергодарський багатопрофільний ліцей Енергодарської міської ради
Василівського району Запорізької області
м. Запоріжжя, Україна

ЩЕРБИНА С.С.
кандидат соціологічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КАДРОВОЇ РОБОТИ В СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБАХ

Актуальні напрями розвитку управління персоналом пов'язані з ринково-орієнтованими змінами в соціальній сфері, економіці, технології та правових відносинах.

Перехідні процеси в соціальній галузі привели до виникнення нових напрямів управління: стратегічний менеджмент персоналу; індивідуальне планування кар'єри ; техніка кадрового регулювання; управління інтелектуальним капіталом; управління персоналом в економічно складний час.

Вирішення різноманітних проблем та досягнення успіхів по нових напрямах мають одну спільну основу − орієнтація на співробітника, його нове сприйняття своєї ролі та самосвідомості [2].

На сучасне ставлення до людини в організації вплинули такі обставини:

– зосередження в руках одного працівника великої сили;
– ефективність інвестицій в персонал;
– вирішальна роль персоналу у прийнятті та реалізації рішень, в генерації інноваційних ідей;
– розвиток суспільства, встановлення реальних цілей, підвищення добробуту та розвитку людини як основна мета розвитку цивілізації, правової підготовки персоналу та можливостей захисту ним своїх інтересів;
– поліпшення рівня суспільного розвитку, що визначило підвищену увагу до питань етики організації – поведінка по відношенню до клієнтів, акціонерів, співробітників, суспільства в цілому.

Безмежність потенціалу, неможливість прогнозування меж розвитку, унікальність, виключна складність та неможливість моделювання поведінки як окремої особи, так і групи потребує переходу до якісно нової системи підходів до персоналу - соціально-психологічних, основою яких служить концепція «персонал − головне надбання організації» [2].

В межах цього підходу в найбільшій мірі враховується специфіка соціальної сфери управління персоналом та унікальні властивості у порівнянні з несоціальною сферою.

Особливості управління персоналу соціальної служби визначаються процедурами делегування та прийняття рішення. При цьому важливо враховувати, що процедура прийняття рішення залежить від обставин, в яких працює організація, а не від стилю керування директора соціальної служби, менеджера організації. Помилки ж керівника служби криються в тому, що він також не враховує обставин діяльності своєї організації та використовує один-два прийоми в межах відомих процедур, тоді як в управлінні соціальної роботи має використовуватись мінімум п'ять прийомів процедуру прийняття рішення, а саме:

– авторитарний прийом: рішення приймається керівником служби самостійно, без консультування з підлеглими;

– квазіавторитарний прийом: керівник використовує штатних працівників служби як збирачів інформації для прийняття рішення, але рішення приймає самостійно;

– консультативний прийом: керівник проводить консультації з підлеглими (частіше за все – з кожним окремо) та самостійно приймає рішення (враховуючи або не враховуючи точку зору підлеглого);

– квазіколегіальний прийом: збір інформації та обговорення варіантів рішення проводиться керівником спільно з підлеглими. Однак останнє слово залишається за керівником служби;

– колегіальний прийом: усі етапи роботи проводяться спільно. Директор служби бере участь у формуванні, затвердженні прийнятого варіанта рішення разом із фахівцями (підлеглими). У цьому випадку рішення має характер загальної думки колективу, команди тощо.

Контроль у соціальній роботі має досить важливе спрямування: забезпечення ефективності, результативності соціальної роботи. Ефективний контроль має віддзеркалювати пріоритети соціальної служби. При контролі обов'язково слід підтримувати стратегічні напрями конкретної соціальної служби. Контроль має об'єктивно та адекватно визначати результати діяльності, які контролюються. Адекватність контролю забезпечуватиме правильне і спокійне ставлення підлеглих до

цієї процедури. Характеристика ефективного контролю – своєчасність. Контроль повинен бути досить гнучким, щоб адекватно реагувати на зміни зовнішнього середовища, але достатньо жорстким, щоб забезпечити стабільність діяльності організації. Найефективніший контроль – це простий контроль із позицій тих завдань, яким він служить [1].

Розрізняємо три види контролю (основні):

– попередній контроль – до початку роботи соціального працівника, реалізації соціальної програми;

– поточний контроль – безпосередньо в ході виконання соціальної роботи;

– заключний контроль – після того, як роботу виконано (закриття справи клієнта, затвердження звіту про виконання соціальної програми).

Вимоги до управлінських рішень у соціальній службі: виражена цілеспрямованість, максимальна обґрунтованість; адресність, узгодженість, правомірність, ефективність, конкретність, своєчасність, повнота, чіткість і стисліть. Рішення, яке відповідає всім характерним для нього вимогам, значно ефективніше досягне своєї мети. Крім цього, особливості розробки, прийняття та виконання рішення в соціальній службі взаємопов'язані з технологією роботи з клієнтом [1].

Таблиця 1

Складова програми розвитку соціальної служби [1]

Менеджери соціальної роботи	Спеціаліст соціальної роботи
Міждисциплінарний підхід	Спеціалізований підхід
Повинні керувати персоналом соціальної служби	Протидіють тому, щоб їх контролювали
Повинні одночасно враховувати багато інтересів (суспільства, соціуму, служби, спеціаліста, клієнта)	Орієнтуються на одну групу інтересів (клієнти)
Розглядають контроль за витратами як головний пріоритет	Розглядають контроль за витратами як обмеження
Представляють перш за все соціальну службу	Представляють передусім себе
Рішення визначаються соціальною політикою та консенсусом (колегіальний стиль)	Приймають рішення самостійно (власне рішення)

Супервізія (як метод, функція, принцип менеджменту) в організації вітчизняної соціальної роботи набуває своєї практичної значущості. На рівні будь-якої соціальної служби застосовується комплексний підхід до

роботи з персоналом, що вибудовується за відповідним стратегічним планом (див. табл. 1).

Персонал XXI століття – це найбільш кваліфікований персонал. Це покоління, для якого характерні більш тривалий життєвий строк і потреби більш якісного рівня життя, ніж для попередників. У найближчому майбутньому прогнозується скорочення робочих місць та підвищення чисельності претендентів на ці місця. Підлеглі будуть виявляти більшу активність у діяльності організацій, ясніше розуміти свої цілі та отримувати задоволення від їх досягнення. В організації акцент бере сумісна робота, заохочення особистої зацікавленості та відповідальності, на визначення неповторного внеску людини у діяльність служби.

Список використаних джерел

1. Василенко О. М., Синюк Н. В., Овод Ю. В., Романовська Л. І., Фурдуй С. Б., Шеремет А. М., Якубова Л. А. Теоретичні та методичні аспекти соціальної діяльності : монографія / відп. ред. Л. О. Данильчук, Л. І. Романовська. Хмельницький : Фоп Цюпак А.А., 2020. Т. 2. 336 с.
2. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Менеджмент соціальної роботи : теорія і практика : навч. посіб. Київ: Каравелла, 2007. 236 с.

ЯВОН В.М.
аспірант кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ШЛЮБНИХ УСТАНОВОК МОЛОДІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Сучасне українське суспільство переживає період соціальної нестабільності, спричиненої повномасштабною війною, економічною кризою, масовою міграцією та змінами соціальних ролей. Ці фактори суттєво впливають на соціальні інститути, зокрема на сім'ю, та трансформують шлюбні установки молоді. Молодь, як найбільш соціально та психологічно мобільна група, чутливо реагує на зміни у структурі цінностей суспільства та соціальних норм, що позначається на їх мотивації до створення сім'ї, готовності до шлюбу та очікуваннях від майбутнього партнера. Дослідження цих процесів є важливим для формування соціально-психологічних програм підтримки молоді та прогнозування розвитку інституту сім'ї в Україні.

Сім'я як соціальний інститут відіграє ключову роль у забезпеченні соціальної адаптації особистості, формуванні її ціннісних орієнтацій, соціально-психологічних навичок та готовності до партнерських відносин. Через сім'ю молодь засвоює базові норми поведінки, моделі взаємодії та

способи вирішення конфліктів, що формують її здатність до інтеграції у соціум та до успішного виконання ролей дорослого члена суспільства [1].

Шлюбні установки молоді формуються під впливом комплексної взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників, що охоплюють як особистісні характеристики, так і соціальні умови. До внутрішніх чинників належать психоемоційні особливості молодої людини, зокрема мотивація, яка проявляється у прагненні створити сім'ю, відповідати за партнера та дітей і підтримувати довготривалі взаємовідносини. Велику роль відіграють цінності, що формують уявлення про важливість сім'ї, шлюбу, партнерства та батьківства, а також визначають емоційні пріоритети у взаємодії з партнером. Значним аспектом є емпатія та здатність до емоційної підтримки, що проявляється у вмінні розуміти почуття іншого, бути емоційно чутливим і забезпечувати психологічну стабільність у відносинах. Крім того, комунікативні навички відіграють важливу роль, оскільки вони дозволяють відкрито і конструктивно спілкуватися, ефективно вирішувати конфлікти, домовлятися та планувати спільне життя [2].

Зовнішні чинники включають умови соціального середовища та суспільні процеси, які значно впливають на формування шлюбних установ молоді. Соціальна нестабільність, що проявляється через війну, політичну та економічну невизначеність, підвищення тривожності та стресових ситуацій, створює нові виклики для молодих людей у сфері сімейних відносин. Економічна ситуація, яка характеризується фінансовою нестабільністю, безробіттям та обмеженими ресурсами, змушує молодь відкладати вступ у шлюб і планування народження дітей. Значний вплив має сімейне оточення, що включає традиції родини, досвід батьківських стосунків, сімейні цінності та рольові моделі, які формують уявлення молоді про шлюб і сім'ю. Крім того, медіа та соціальні мережі відіграють важливу роль, адже вони пропонують популярні моделі поведінки, впливають на культуру споживання, поширюють інформаційні меседжі про шлюб і сім'ю та відкривають доступ до західних і альтернативних моделей партнерства [1].

В умовах соціальної нестабільності спостерігається суттєва трансформація пріоритетів у шлюбних установках молоді. Значимість традиційних побутово-господарських функцій сім'ї та обов'язків батьківства поступово знижується, поступаючись місцем новим потребам і очікуванням. Натомість зростає роль емоційно-терапевтичних відносин: шлюб і сім'я все більше сприймаються як середовище психологічної підтримки, стабілізації емоційного стану та захисту від стресу. Паралельно посилюються інтимно-сексуальні очікування, які виконують не лише

фізіологічну функцію, а й слугують засобом емоційної розрядки у кризових умовах. Особливого значення набувають соціально-професійні очікування від партнера, адже прагнення до спільної реалізації у професійній та соціальній сферах стає ключовим фактором у виборі партнера. Таким чином, соціальна нестабільність формує адаптивні шлюбні установки молоді, у яких традиційні сімейні цінності доповнюються або навіть частково замінюються психологічною, емоційною та соціально-професійною підтримкою, що відображає потреби молоді виживати та самореалізовуватися у сучасних кризових умовах [3].

Для виявлення особливостей шлюбних установ молоді було проведено емпіричне дослідження проведене онлайн через платформу Facebook у період березня-квітня 2025 року. До вибірки увійшли 58 респондентів віком від 19 до 24 років, серед яких 36 дівчат і 22 юнаки, переважна більшість яких є студентами вищих навчальних закладів. Для оцінки шлюбних установ молоді застосовувалися комплексні методи психологічного дослідження. Зокрема, використовувалася Тест-карта оцінки готовності до сімейного життя І. Юнда, яка дозволяє визначити рівень готовності молодих людей до створення сім'ї та їхню психологічну налаштованість на шлюбні відносини. Крім того, застосовувався опитувальник «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) А. Волкова, що дає змогу виявити очікування молоді щодо партнерських ролей, соціально-професійної та емоційної взаємодії у шлюбі, а також визначити пріоритетні цінності у сімейному житті. Використання цих методів дозволило отримати комплексну картину шлюбних установ сучасної молоді в умовах соціальної нестабільності.

Результати проведеного дослідження демонструють різні рівні готовності молоді до сімейного життя та пріоритети у формуванні шлюбно-сімейних установок. Так, 38,6 % опитаних виявили високий рівень готовності до створення сім'ї, 47,8 % – середній рівень, тоді як 13,6 % показали низьку готовність. Особливо варто відзначити, що серед дівчат спостерігається стійка мотивація до вступу в шлюб, що свідчить про сильну внутрішню готовність до сімейного життя.

Щодо шлюбно-сімейних установок молоді, найбільше значення мають особистісна ідентифікація з партнером (37 %), що відображає очікування спільності інтересів, цінностей та способів проведення часу. Важливим чинником стабілізації у стресових умовах соціальної нестабільності виявилися емоційно-терапевтичні стосунки (35,4 %), які забезпечують емоційну підтримку та психологічний комфорт у партнерстві. Інтимно-сексуальна задоволеність (34 %) виступає не лише засобом задоволення фізіологічних потреб, але й важливим механізмом

емоційної розрядки. Очікування щодо соціальної активності партнера (33,5 %) підкреслює значимість професійної та соціальної реалізації у майбутньому сімейному житті. У той же час, нижчі показники отримали установки, пов'язані з батьківством та вихованням дітей (27,1 %), соціальною активністю (30,1 %) та вимогами до зовнішньої привабливості партнера (24 %), що відображає зміщення пріоритетів у сучасній молоді в умовах соціальної нестабільності.

Дослідження також виявило гендерні відмінності у рольових очікуваннях. Для юнаків найбільш значущими є емоційна та психологічна підтримка партнерки (45,5 %), спільність інтересів і цінностей (41,4 %), зовнішня привабливість (37,1 %), задоволеність інтимно-сексуальною сферою (36,6 %) та роль жінки у вихованні дітей (34,4 %). Для дівчат пріоритетними є соціальна активність та професійна самореалізація партнера (41,2 %), особистісна ідентифікація з ним (32,5 %) та задоволеність інтимно-сексуальною сферою (31,4 %). Отримані дані свідчать про те, що сучасна молодь формує шлюбні установки, які поєднують емоційні, психологічні та соціально-професійні очікування, адаптуючись до умов соціальної нестабільності.

На основі отриманих результатів можна запропонувати низку рекомендацій для різних груп. Для молоді важливо активно розвивати навички комунікації та емпатії, що сприятиме ефективній взаємодії з партнером у сімейному житті. Не менш важливим є усвідомлення значення емоційної підтримки та здатності створювати психологічно безпечне середовище у шлюбі. Молоді слід планувати спільне життя з урахуванням соціально-професійних та інтимно-емоційних очікувань, обговорюючи взаємні ролі та обов'язки.

Для психологів та соціальних консультантів доцільно організовувати тренінги та консультації, спрямовані на розвиток готовності до шлюбу та формування здорових шлюбно-сімейних установок. Варто звертати увагу на гендерні відмінності у рольових очікуваннях і допомагати молоді узгоджувати професійні, соціальні та емоційні пріоритети у партнерстві. Рекомендовано також використовувати методики розвитку навичок конструктивного вирішення конфліктів і підтримки емоційної стабільності у сім'ї.

Освітні та соціальні інституції можуть включати у навчальні програми курси або семінари з розвитку соціальних і емоційних компетенцій, планування сім'ї та відповідального батьківства. Крім того, важливо підтримувати молодь у створенні соціальних мереж взаємопідтримки та обговоренні цінностей сім'ї, шлюбу й партнерства в умовах соціальної нестабільності. Також рекомендовано розробляти

програми, спрямовані на зміцнення психологічної стійкості молоді та адаптацію до кризових соціальних умов.

Сучасна соціальна нестабільність суттєво впливає на формування шлюбних установ молоді в Україні. Молодь змінює пріоритети у шлюбних очікуваннях: зменшується значимість традиційних обов'язків батьківства та побутових функцій, натомість зростає роль емоційно-терапевтичних відносин, інтимно-сексуального задоволення та соціально-професійної реалізації партнера. Внутрішні чинники (мотивація, цінності, емпатія, комунікативні навички) та зовнішні впливи (соціальна нестабільність, економічні умови, сімейне оточення, медіа) взаємодіють у формуванні адаптивних шлюбних установ молоді. Гендерні відмінності відображають різні пріоритети юнаків і дівчат у партнерських очікуваннях. Отримані результати підкреслюють необхідність розвитку комунікативних, емоційних та соціально-професійних навичок молоді для підготовки до стабільного сімейного життя в умовах кризового середовища.

Список використаних джерел

1. Кравець В. П. Підготовка учнівської молоді до сімейного життя в Україні XXI століття: стан, тенденції, шляхи вдосконалення : монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 584 с.
2. Овчаренко Л. М. Соціальні інститути та молодь : трансформація цінностей в умовах кризи. Харків, 2020. 123 с.
3. Мельник О. І. Гендерні особливості рольових очікувань у молодіжному шлюбі. *Психологія і суспільство.* 2020. № 2. с. 67-78.

НАПРЯМ: СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКА

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ І ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

АВРАМЕНКО І.А.
аспірантка кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

БЕРЕЗЕНКО В.В.
доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
завідувач кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

ДОВІРА АУДИТОРІЇ ТА ЗМІНА КАНАЛІВ КОМУНІКАЦІЇ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Проблема довіри до медіа набула особливого значення для українського суспільства з початком повномасштабного вторгнення. У кризових ситуаціях, коли інформація стає не лише ресурсом, а й інструментом виживання, саме рівень довіри до медійних інституцій визначає ефективність комунікаційних процесів.

У період активних бойових дій та гуманітарних загроз медіа виконують не лише інформативну, а й життєзберігаючу функцію: повідомлення про повітряні тривоги, евакуаційні маршрути, роботу «пунктів незламності», наявність гуманітарної допомоги чи медикаментів. Упевненість аудиторії в джерелах інформації дозволяє ефективно протидіяти дезінформаційним кампаніям, зберігати єдність інформаційного простору, служити гарантією збереження людських життів.

«Тому для ворога важливо впливати на рівень довіри до популярних медіа, щоб зменшити його. Натомість просувати в інфополі (з метою впливати через нього) свої канали комунікації з викривленою інформацією» [1, с. 191].

В межах опитування «Редакційна відповідальність і практика», проведеного кафедрою журналістики Університету митної справи та фінансів «Соціальний і технологічний аспекти трансформації медіасфери України у воєнний і поствоєнний періоди», було опитано 51 представника регіональних редакцій на тему: чи змінилася довіра читацької аудиторії до їхнього медіа під час повномасштабного вторгнення?

Над опитуванням працювали: професор кафедри журналістики УМСФ, доктор наук з державного управління, професор В.М. Дрешпак, старший викладач кафедри журналістики УМСФ, доктор філософії із журналістики В.С. Бабенко, асистент кафедри журналістики УМСФ, аспірантка ЗНУ І.А. Авраменко.

35,3% представників регіональних медіа відзначили зростання довіри до своїх видань в умовах великої війни.

29,4% відповіли, що рівень довіри суттєво зростав саме на початку повномасштабного вторгнення.

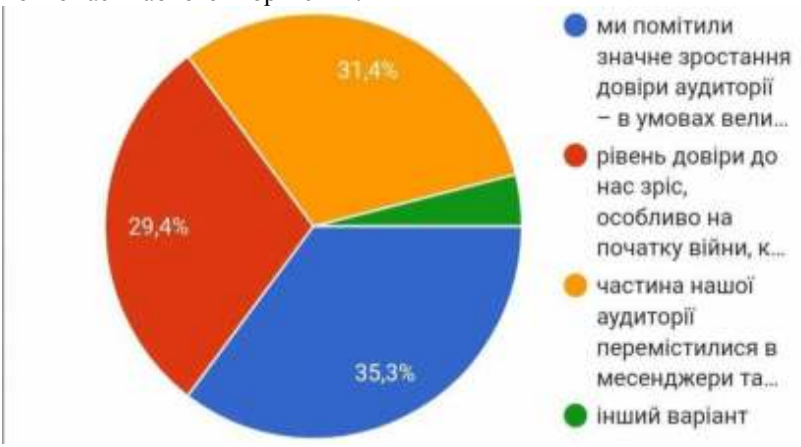

Діагр. 1. Характер змін довіри читацької аудиторії до їхнього медіа під час повномасштабного вторгнення.

Дані результати свідчать, що в умовах глибокої суспільної кризи саме перевірена інформація, підготовлена відповідно до професійних стандартів, залишалася цінним ресурсом для аудиторії.

Водночас 31,4% респондентів звернули увагу на помітну міграцію своєї аудиторії до месенджерів, насамперед Telegram. Частина редакцій інтерпретувала це як потенційну втрату читацької уваги або навіть довіри до традиційних медіаплатформ.

За спостереженнями науковців, читацька аудиторія почала мігрувати в Telegram-канали не в останню чергу через комунікаційні ініціативи української влади: «Власні Telegram-канали започаткувала велика кількість органів державного управління на місцях, заклади освіти, охорони здоров'я, місцеві відділи поліції. На сторінках Telegram-каналів можна було відшукати інформацію про пункти незламності, видачу гуманітарної допомоги, про відправку евакуаційних потягів, наявність пального по маршрутах пересування біженців тощо» [2, с. 46].

Водночас зростання ролі месенджерів у поширенні інформації під час повномасштабного вторгнення варто розглядати не стільки як конкуренцію класичним медіа, скільки як складову ширшої трансформації інформаційного середовища. Повсюдне використання Telegram-каналів у період повномасштабного вторгнення насамперед зумовлене низкою функціональних переваг месенджерів.

Простота інтерфейсу, мобільність і швидкість доступу до інформації зробили цю платформу популярною серед широких верств населення в умовах дефіциту часу, масового переміщення населення та потреби у негайному реагуванні на події.

Погоджуємося з О. Демків, який зазначає, що для підтримки довіри до медіа в умовах воєнного стану необхідно проводити ефективну державну інформаційну політику, підтримуючи незалежну журналістику, підвищувати медіаграмотність населення та сприяти розвитку громадянського суспільства. [3, с. 137]

Отже, протягом війни регіональні медіа залишаються ключовим джерелом перевіреної інформації та чинником суспільної стійкості, а зростання ролі цифрових платформ, передусім месенджерів, свідчить про трансформацію комунікаційного середовища, що вимагає від редакцій адаптації форматів роботи, мультимедійної інтеграції та гнучкого використання цифрових інструментів.

Список використаних джерел

1. Колодійчук В. Довіра до медіа в Україні: чинники й тенденції. *Наукові записки інституту журналістики*. 2025. Т. 86, № 1. С. 189–199.
2. Ніколаєць Ю. Державна інформаційна політика України в умовах повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації: суспільно-мобілізаційний потенціал і ефективність. *Політичні дослідження* / Political Studies. 2024. № 1 (7). С. 42–67.
3. Демків. О. Теоретичне моделювання модальностей (не)довіри до медіа в умовах війни. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2024. Вип. 18. С. 121–141.

БАШКАТОВА М.П.
студентка спеціальності «Журналістика», 4 курс
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СКУРТУЛ Г.С.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

НОВИННИЙ ДАЙДЖЕСТ В АУДІОПОДКАСТАХ: СТРУКТУРНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА МОДЕЛІ СПОЖИВАННЯ

Через розгортання збройної агресії Росії в українців з'явилося забагато подій, які варто моніторити, щоб розуміти безпекову ситуацію в державі та прифронтових громадах. Це засилля критично важливої інформації відобразилося і в інформаційному просторі – збільшилася кількість новинного контенту на різноманітних медіамайданчиках. Рішенням для того, щоби бути в курсі та не бути в засиллі інформації, стали дайджести головних подій в онлайн-медіа, соцмережах, на відеоплатформах та стрімінгових майданчиках. Через те що новини змінюються швидко, формат дайджесту є актуальним для розуміння головного за певний період. Оскільки щодня розширюється перелік тем, які активно обговорюють, стають більш помітними різноманітні сфери, у яких теж є новини, які аудиторія хоче дізнаватися та обговорювати. Це відкриває додаткові можливості для креаторів, які створюють вузькотематичні новинні подкасти.

Унаслідок повномасштабного вторгнення сплеск відбувся й у створенні та поширенні новинних аудіоподкастів (далі – подкасти) від українських журналістів. У них висвітлюється локальний, всеукраїнський або іноземний контекст, креатори обробляють інформацію та подають новини в цьому форматі. Подкасти стали ще одним джерелом для отримання новин через зручність прослуховування практично будь-де та через труднощі, що виникають як наслідок воєнних дій: відключення електроенергії, нестабільний доступ до інтернету на прифронтових територіях, хакерські атаки на онлайн-медіа та державні сервери. Подкасти стають вдалим майданчиком для проговорення складних тем, їх створюють для своєї аудиторії медіа, громадські організації, державні структури, незалежні автори та блогери.

У науковому дискурсі активно досліджують причини популярності подкастів, особливості їхнього слухання та проблемно-тематичну поліфонію. В українському журналістикознавстві типологію подкастів, їхні форматні особливості й жанрову реалізацію, вплив повномасштабного вторгнення на процес актуалізації в медіапросторі вивчали науковці О. Дмитровський, І. Гаврилюк, О. Дубенська, Г. Скуртул. Унаслідок поширення інформації в новому форматі, тематика та формати новинних подкастів-дайджестів розширюються на українському медіаринку. Натомість окремого дослідження особливостей структури новинних подкастів-дайджестів та їхнього споживання ще немає, що й зумовлює актуальність наукової розвідки.

Дайджест – це «коротко написаний звіт, у якому можна прочитати найважливіші частини більшого тексту, або ж останні новини» (Cambridge Dictionary) [5] або «колекція написаних текстів, яку публікують разом у стислішій формі, ніж у першоджерелі» (Collins Dictionary) [6]. У сфері медіа дайджест – це «інформаційний продукт, який містить короткі анотації та основні положення статей або в якому стисло передано зміст найцікавіших публікацій за певний період» [3]. Іншими словами, дайджестом є формат добірок із базовою інформацією про важливі події. Дайджест набув популярності із розвитком імейл-розсилок і соцмереж. Структурувати такі добірки допомагають ключові питання, у них можуть бути новини, підбір статей, переказ або їхнє дублювання. Дайджести переважно містять «вижимку» з оригінального контенту, щоб дати покликання на розширену версію. Як зазначили у звіті від Reuters Institute Digital News Report, зважаючи на подібність форми дайджестів і розсилок, спостерігається схожий ефект від споживання таких форматів, наприклад, «через отримання інформації на пошту розсилки створюють у читача враження прямого спілкування та відчуття його важливості. Це сприяє діалогу між авдиторією та медіа, підсилюючи відчуття спільноти» [7].

Дайджест зазвичай складається з різних підрозділів та блоків. У редакціях будують новини саме в такому форматі, бо споживачі мають небагато часу на читання, їхня увага конкурує з іншими майданчиками. Такі підходи українських редакцій допомагають утримати аудиторію та зробити новини зручнішими для споживання. Говорячи про загальні тенденції написання новин у форматі дайджесту, сухо подавати факти замало – краще, згідно з практикою українських редакцій (за результатами інтерв'ювання від «Медіамейкер»), додавати ширший контекст і конструктивні рішення [1]. Дайджест може стати рішенням, яке допоможе споживати новини, міксуючи їх з історіями й ексклюзивними матеріалами медіа. Також є модель «користувацьких потреб», що спершу з'явилася

завдяки дослідженню аудиторії у BBC, та трансформувалася під впливом часу та викликів за останні роки [7, с. 28]. У ній контент про останні новини доповнюють матеріалами, що навчають, надихають, відкривають перспективи, об'єднують або розважають, бо наразі мало хто хоче «тільки факти». Згідно з цією моделлю, трьома найважливішими потребами користувачів у всьому світі є: бути в курсі подій («інформуйте мене»), дізнаватися більше («навчайте мене») та бачити різноманітні думки з теми («дайте мені перспективу»). Також є потреба в новинах, які допомагають людям щось робити або відчути [7, с. 28]. З усіма цими потребами можна експериментувати в дайджесті, щоби подавати новини відповідно до уподобань людей.

Згідно з аналізом поведінки аудиторії під час споживання новин від Digital News Report 2024 року від Reuters Institute, частина людей у світі відчуває себе «перевантаженими» кількістю новин: «Четверо з десяти вибірково уникають новин, не завжди готові споживати контент великого обсягу на складні теми. Водночас серед українців контроль за новинами став однією з основ відчуття безпеки, навіть для тих, хто не стежив за новинами раніше» [2]. Формат подкасту стає одним зі способів споживати новини дозовано та передбачає тісніший емоційний зв'язок зі слухачами, має довшу глибину перегляду за відеоформати. Новинний подкаст може бути щоденним, виходити кілька разів на день, 2–3 рази на тиждень і щотижня та відрізнятися своїм хронометражем. Аудиторія обирає новинні подкасти за принципом прихильності до ведучого або ведучої, довіри до мовника, сумісності політичних поглядів. Розвиток новинних подкастів проявляється у виготовленні контенту, створеного для людей із конкретними інтересами. Однією з особливостей новинних подкастів є відчуття спільноти, яке вони розвивають в аудиторії, що проявляється в співслуханні продукту з родичами чи друзями.

Дослідники Е. Ньюман і Н. Галло виокремили три категорії щоденних новинних подкастів: 1) мікробюлетені від 1 до 5 хвилин; 2) огляди новин тривалістю від 6 до 15 хвилин; 3) глибокі розслідування – зазвичай 20 хвилин і більше [4, 3]. Аналізуючи тематичну спрямованість, новинні подкасти входять у трійку інтересів людини. Згідно зі звітом Cumulus media, новинні подкасти займають 2 сходинку серед найбільш популярних за категорією. У 20 країнах понад третина аудиторії (35 %) слухають подкасти щомісяця, причому 13 % слухають передачі, пов'язані з новинами та поточні події [7, с. 10]. За звітом Pew Research Center, 67 % слухачів чули обговорення новин у подкастах, які споживають регулярно: «Поміж форматів новинних подкастів аудиторія віддає перевагу аудіопродуктам, у яких: 1) глибоко пояснюють тему або проблему; 2)

ведучі говорять про своє ставлення до новин; 3) підсумовують головні новинні історії за день» [8, 17]. Наразі досліджень про аналіз споживання новинних подкастів та смаки аудиторії в Україні недостатньо, тому ця галузь відкрита до нових наукових розвідок.

В Україні новинні подкасти як ніша ще формуються, однак серед проєктів, які системно висвітлюють новини в дайджестах, є подкасти: Ain.ua Daily (новини бізнесу), Creative Digest (креативних індустрій), «Опівнічні читання з Костянтином Куницею» (новинок літератури), «Книжковий пульс» (про події видавничого ринку), «Говорить СтратКом» (про атаки росіян), «Це по роботі» (маркетингу, бізнесу та ІТ). Зокрема, серед новинних подкастів-дайджестів є аудіопродукт з інтерпретацією чи коментарями про інфопривід – «Ранкове допіо» (пояснення новин про міжнародні події та права людини). За тематичним принципом новинні подкасти можуть ділитися відповідно до зацікавлень: новини спорту, економіки, літератури, вирощування рослин.

Аналізуючи ринок українських новинних подкастів, крім дайджестів існують також інші формати. Зокрема, можна визначити категорії: новинні суспільно-політичні подкасти, новинні аудіопродукти з інтерпретацією чи коментарями про інфоприводи та інші суспільно-політичні аудіопродукти новинних редакцій. Серед новинних суспільно-політичних подкастів існують аудіопродукти: UA: The day that we survived (новини про події з початку повномасштабного вторгнення), Offrec (обговорення новин про міжнародну політику), «Що відбувається» (головні теми дня в Україні та світі), «Миколаїв на Дністрі» (новини місця у Львівській області), Objective news (новини Харкова, схожі на випуск радіопрограми. Стосовно новинних аудіопродуктів з інтерпретацією чи коментарями про інфоприводи є подкасти: «UA-Футбол» (розбір новин футболу), «Шо по коду» (новини світу ІТ), «Кляті питання» (суспільно-політичні новини), Хроніки економіки (економічні новини), «Почуті/ По суті» (пояснення новин про права людини), «Русскій фейк: стукіт із дна» (огляд про дезінформацію), DOU Podcast (новини зі світу ІТ з обговоренням). Серед інших суспільно-політичних аудіопродуктів новинних редакцій створили: «Вест-Сайд» (огляд статей іноземних медіа, перші 6 випусків), «Подвійні стандарти» (діалог двох військових, як правильно розуміти те, що бачимо в новинах), «Що вкрали цього тижня» (огляд новин корупційних історій), «Без кісток» (новини про головні політичні зашквари тижня), Infopost.media (озвучка колонок на сайті), Svidomi тексти (начитування текстів сайту).

Особливістю новинних подкастів є вплив, завдяки якому аудиторія залишається в курсі новин та долучається до поточних подій. Новинні подкасти можуть охоплювати соціально-політичні, економічні, культурні,

спортивні новини. Зокрема, у подкастах досліджують геополітичні питання, вислови громадських та політичних діячів і діячок, нюанси внутрішньої та зовнішньої політики. У таких подкастах висвітлюють останні політичні події, аналізують, та пояснюють те, що відбулося, беруть коментарі експертів з актуальної теми. З причини сформованих звичок у деяких українців слухати радіо та сприймати інформацію на слух у певній послідовності, у частини новинних подкастів зберігається традиційна верстка радіовипуску, однак розвиваються й інші способи подачі новин. Завдяки цьому українські подкастери створюють аудіопродукти різноманітних форматів, які адаптують до інтересів різних груп слухачів, що сприяє інформуванню аудиторії про новини.

Отже, розповсюдженість дайджестів новин в Україні стрімко зростає внаслідок розвитку імейл-розсилок і соцмереж та важливості для української аудиторії залишатися в курсі головних подій під час війни. Тенденції споживання новин українців свідчать про зручність та звичку дізнаватися інформацію в короткій формі та потребу не тільки отримувати інформацію, а й розуміти її та слухати іншу думку про новину. Українські редакції адаптовують формат до своїх сайтів, новинних розсилок та соцмереж, зокрема, створюючи подкасти, які вирізняються форматом, хронометражем та заглибленістю в тему. Подкасти-дайджести успішно задовольняють зростаючий запит слухачів на глибоке розуміння актуальних подій завдяки ретельному добору новин, їхньому поданню в зручній для слухача формі та спеціалізації на певній тематиці.

Список використаних джерел

1. Нановська В. Як медіа подають новини? Структури та формати новин. *Медіамейкер*. URL: https://surl.li/nrzdkg (дата звернення: 18.09.2025).
2. Трапезнікова Д. Чому люди (не) довіряють новинам і що із цим робити журналістам. *Медіамейкер*. URL: https://surl.li/zfydtp (дата звернення: 18.09.2025).
3. Ярова А. Дайджести як головний формат регіональної журналістики. *Детектор медіа*. URL: https://surli.cc/tfbvsa (дата звернення: 18.09.2025).
4. Carvajal M., Marín-Sanchiz C., Navas C. The daily news podcast ecosystem from the strategy and business model perspectives. Profesional de la información, 2022. Вип. 31, № 5. С. 1–16. URL: http://surl.li/obljax (дата звернення: 13.09.2025).
5. Digest. Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/digest (дата звернення: 13.09.2025).
6. Digest. Collins Dictionary. URL: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/digest#google_vignette (дата звернення: 13.09.2025).
7. Newman N., Fletcher R., Robertson C., Ross A., Rasmus A., Nielsen K. Reuters Institute Digital News Report 2024. URL: https://surl.gd/spjoin (дата звернення: 13.09.2025).
8. Shearer E., Liedke J., Matsa K., Lipka M., Jurkowitz M. Podcasts as a source of news and information. Pew Research Center. URL: https://www.pewresearch.org/wp-

content/uploads/sites/20/2023/04/PJ_2023.04.18_Podcasts_FINAL.pdf (дата звернення: 10.09.2025).

БЕЛЬКОВА С.В.
кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри журналістики та української філології
Класичний приватний університет
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ У ЧАСИ КРИЗИ: РОЛЬ МЕДІА НА ПРИКЛАДІ ЗАПОРІЖЖЯ

У часи кризи медіа стають не лише джерелом інформації, а й ланкою, що поєднує людей, зміцнює громаду та формує відчуття спільної відповідальності. Кожна новина, кожна історія може стати кроком до єдності, адже медіа визначають ритм соціальної солідарності. Роль ЗМІ виходить за межі інформування: вони стають платформою для діалогу, взаємопідтримки та зміцнення громади.

Визначимо три ключових фактори, що найбільш докладно проілюструють суть усієї доповіді.

1. Формати матеріалів, що сприяють єдності та гуртуванню громади, мають виняткове значення. У Запоріжжі особливо дієвими виявилися формати журналістики, які не просто повідомляють про події, а залучають мешканців, актуалізують співучасть і натхнення. Це можуть бути:

– історії волонтерства й допомоги: наприклад, сюжет про волонтерів, які кооперуються з журналістами, щоб забезпечити евакуаційні гарячі лінії або інформування населення про життєво важливі ресурси та пункти підтримки [8];

– історії локальних громад та змін «знизу»: приклад ГО «Ланчо Дром», яка в Запоріжжі підтримує ромську громаду, допомагає подолати соціальні бар'єри, інтегрує людей у професійне навчання. Такі матеріали демонструють, що є можливість жити й діяти поряд, навіть у складних умовах [7];

– героїчні та персоніфіковані сюжети: наприклад, історія металурга з комбінату «Запоріжсталь», який долучився до територіальної оборони, – такий матеріал об'єднує через спільну причетність і гордість [3];

– малі форми з емоційною вагою: волонтер, який робить щось просте, але значуще (наприклад пасаж про волонтера Павла Балкового, що безкоштовно очищає шкіру після вибухів) – такі історії дають відчуття турботи й натхнення [2].

Ці формати працюють, бо поєднують інформування зі співчуттям, зі спільною відповідальністю, з позитивом навіть у «темному» контексті.

2. Важливим є баланс між інформуванням та зменшенням напруги / утворенням діалогу. Щоб медіа в Запоріжжі (і загалом у небезпечних регіонах) могли бути агентами згуртованості, а не посилювали страх чи поляризацію, потрібні такі підходи:

– контекстуалізація новин: не просто повідомлення про обстріли чи втрати, а й пояснення: як діяти, де знайти допомогу, які ресурси є, – це зменшує страх і дає практичне знання;

– формати «голосу громади»: інтерв'ю із мешканцями, волонтерами, представниками локальних ініціатив, адже саме через них люди бачать, що вони не самі, що інші також працюють над вирішеннями проблем;

– раціоналізація й обмеження негативу: обирати, як часто й скільки деталей шокуючого матеріалу подавати, щоб не перевантажувати аудиторію; використовувати позитивні історії та новини, які нагадують про надію на краще;

– платформи для діалогу й взаємодії: дискусійні рубрики, громадські форуми, онлайн чи офлайн події, де мешканці можуть озвучити свої проблеми, бо медіа не лише транслюють, але й взаємодіють;

– підтримка медіаосвіти: пояснення, як формуються новини, як перевіряти інформацію, щоб аудиторія була не пасивним споживачем, а виробляла здатність до критичного мислення.

3. Вплив психологічного вигоряння, кадрової нестабільності, цензури чи самоцензури. Ці фактори істотно обмежують здатність ЗМІ бути об'єднувальним чинником:

– вигоряння і психічне здоров'я журналістів: за даними досліджень, дуже багато медіапрацівників в Україні мають симптоми вигоряння, депресії, тривоги [1, 4, 9];

– нестабільність кадрів і ресурсів: постійна загроза, енергетичні перебої, обстріли, матеріальна нестача – усе це призводить до того, що медіа змушені працювати в екстремальних умовах, інколи без повного забезпечення;

– цензура, самоцензура та страх наслідків: через загрози, політичний тиск, імовірність «неправильного» висвітлення журналісти можуть утримуватись від певних тем або подавати їх обмежено. Це знижує довіру, обмежує дискусію;

– зниження морального потенціалу аудиторії: коли ЗМІ постійно присвячені кризі, без надії та перспектив, з'являється втома – і це може зменшувати ефективність тих форматів, що могли б об'єднати.

Отже, медіа в Запоріжжі можуть і вже діють як сполучна нитка для спільноти – через вибір форматів, персоналізацію історій, участь громади. Необхідно системно впроваджувати підтримку психічного здоров'я журналістів, тренінги з медіаосвіти, методи роботи з травмувальними темами. Створення стандартів «мирної журналістики» або «журналістики стійкості» може допомогти балансувати між необхідністю інформувати і збереженням соціальної згуртованості. Важливою є підтримка місцевих ініціатив, волонтерських центрів, партнерств між ЗМІ та громадянським суспільством, бо вони слугують майданчиками для збільшення довіри.

Список використаних джерел

1. Between Freedom and Censorship: Ukraine's Mass Media in Times of Full-Scale War. Sceeus : офіційний сайт. URL: https://sceeus.se/en/publications/between-freedom-and-censorship-ukraines-mass-media-in-times-of-full-scale-war/ (дата звернення 06.09.2025).
2. Free skin cleansing from the aftermath of explosions: The story of volunteer Pavlo Balkovyi. Media Center Ukraine : телеграм-канал. URL: https://t.me/s/ukrainemediacenterkyiv?after=11856 (дата звернення 16.09.2025).
3. From metallurgist to defender: the story of Zaporizhzhia recident who joined the defence of the country. Metinvest.media : офіційний сайт видання. URL: https://metinvest.media/en/page/buv-metalurgom--stav-oboroncem-storya-zaporzhcya-yakiy-doluchivsya-do-zahistu-krani?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 15.09.2025).
4. Journalists grapple with anxiety and depression in war-torn Ukraine. IMS : офіційний сайт. URL: https://www.mediasupport.org/journalists-grapple-with-anxiety-and-depression-in-war-torn-ukraine/ (дата звернення 15.09.2025).
5. Media-induced war trauma amid conflicts in Ukraine. ResearchGate. URL: https://www.researchgate.net/publication/364823892_Media-Induced_War_Trauma_Amid_Conflicts_in_Ukraine (дата звернення 14.09.2025).
6. Resistance of Zaporizhzhia: Volunteering, riding emotional swings, and serving as a part of aerial reconnaissance. Ukraïner : офіційний сайт. URL: https://www.ukrainer.net/en/resistance-of-zaporizhzhia/ (дата звернення 14.09.2025).
7. The story of a Roma couple from Zaporizhzhia who help others ovwercom the chellenges of war and discrimination. ZMINA : офіційний сайт. URL: https://zmina.info/en/articles-en/in-ukraine-wherever-we-are-we-are-at-home-the-story-of-a-roma-couple-from-zaporizhzhia-who-help-others-overcome-the-challenges-of-war-and-discrimination/ (дата звернення 15.09.2025).
8. Volunteers from Zaporizhzhia coordinate actions with media workers to create materials. NUJU : офіційний сайт. URL: https://nuju.org.ua/volunteers-from-zaporizhzhia-coordinate-actions-with-media-workers-to-create-materials/ (дата звернення 06.09.2025).
9. 1000 days of the full-scale war: Ukrainian media persevering through Russia's armed aggression. Інститут масової інформації : офіційний сайт. URL: https://imi.org.ua/en/monitorings/1000-days-of-the-full-scale-war-how-ukrainian-media-have-survived-russia-s-armed-aggression-i64977 (дата звернення 15.09.2025).

БОЛГАН В.С.
аспірант
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

БЕРЕЗЕНКО В.В.
доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
завідувач кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

ВИКЛИКИ РЕГІОНАЛЬНИХ МЕДІА В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ДОСВІД РЕДАКЦІЙ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Повномасштабне вторгнення Росії на територію України у 2022 році кардинально змінило умови функціонування українських медіа. Найбільше викликів постало перед регіональними редакціями, які залишились без фінансової підтримки, працювали в умовах небезпеки та часто – під обстрілами або в окупації.

На прикладі редакцій Півдня України (Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької областей та АР Крим) простежено основні труднощі, з якими зіткнулися локальні медіа: евакуація команд і релокація офісів; втрата або скорочення фінансування; фізична загроза життю журналістів; зниження довіри аудиторії через надлишок інформації та дезінформації; психологічне вигорання у малих редакціях.

Зазначимо, що точна кількість регіональних медіа невідома через об'єктивні причини. Зокрема, відсутність єдиної бази даних, добровільний характер реєстрації в попередніх законодавчих умовах, стрімкий розвиток цифрових платформ та постійна поява нових онлайн-ресурсів унеможливлювали формування повного й актуального реєстру. Це створювало складнощі як для дослідників медіасередовища, так і для органів регуляції інформаційного простору. Після ухвалення нового Закону України «Про медіа» (2022), який передбачив реєстрацію онлайн-видань [1], ситуація почала змінюватися, але досі залишається складною.

Станом на 01.09.2025 у Реєстрі суб'єктів у сфері медіа містяться відомості про 2990 суб'єктів у сфері медіа, які мають 6332 медіа. Для частини з них регіон не зазначено, але доволі точно можна визначити, скільки суб'єктів медіа зареєстровано в кожній області (враховуючи всі типи: друковані, теле- та радіомовлення, онлайн тощо): Одеська область –

356 (найбільша кількість серед регіонів), АР Крим – 269, Запорізька – 139, Миколаївська – 108, Херсонська –105 [2]. Таким чином можемо робити попередній висновок, що повномасштабне вторгнення та окупація частини Півдня України не зупинила роботу медіа в цих регіонах (особливо показова ситуація в Криму).

Водночас дослідження «Під тиском війни: становище медіа в Україні», яке охоплює більш ніж два з половиною роки – з кінця лютого 2022 до липня 2024 року – і відображає становище медіа і журналістів у динаміці, показує, що станом на 24.02.2022 3,6% опитаних медійників (разом – 418 респондентів) жили в Херсонській області, 2,6% – в Миколаївській, 2,4% – в Одеській та 0,7% – в Запорізькій (Крим за методологією не включено) [3]. Ці цифри ймовірно не відображають розподіл загальної кількості медійників точно, але явно показові в оцінці активних журналістів.

Згідно з тим же дослідженням більшість опитаних, що ствердно відповіли на питання про евакуацію, повідомила про переїзд за межі країни (32 медіа або 40,5% від тих, хто переїхав) і у західні області (31 медіа або 39,2%). 18 медіа (22,8%) переїхали в межах своєї області. Найбільша кількість з Луганської, Донецької та Харківської областей (понад 11% опитаних кожна), однак велика кількість вказала місцем попередньої локації Південь: 10,1% – Запорізька, 7,6% – Херсонська та 5,1% – Миколаївська. Автори водночас зазначили, що в прифронтових і тимчасово окупованих областях станом на початок великої війни працювала неоднакова кількість медіа, тож ця пропорція не відображає впливу евакуації окремих медіа на локальний медіапростір.

Згідно з аналізом, проведеним за допомогою інструменту YouControl.Market, медіа, які перебувають у стані припинення, мають відкриті справи про банкрутство або нульову виручку, станом на 1 жовтня 2024 року розподілилися наступним чином: Одеська область – 20 (більше лише в Києві, 66), Запорізька – 10, Херсонська – 6, Миколаївська – 2. Однак вказана раніше відсутність реєстрації онлайн-медіа може означати насправді набагато більшу кількість медіа, що закрилися або можуть закритися.

Наступним викликом є фізична безпека журналістів. Станом на 3 жовтня 2025 року від початку повномасштабного вторгнення рф на територію України окупанти вбили щонайменше 131 медійника [4]. В списку Національної спілки журналістів України зазначені 3 представники Одещини, по 2 – з Миколаївщини, Херсонщини та Запоріжжя. Крім того, щонайменше 7 журналістів загинули на території саме південних областей.

Зазначимо, що більшість загиблих були військовослужбовцями, проте частина загинула саме при виконанні журналістських обов'язків. Так, фрілансер Богдан Бітік загинув 26 квітня 2023 року від російської кулі біля Антонівського мосту в Херсоні, допомагаючи в роботі італійському журналістові Коррадо Зуніно. Ще один журналіст, Ділєрбек Шакіров, розстріляний з автоматичної зброї 26 лютого в Зеленівці Херсонської області.

Зазначимо, що ще у серпні 2022 року зростання небезпек під час роботи журналістом зазначили 34% опитуваних Інститутом масової інформації [5]. Можемо припустити, що за наступні роки ситуація якщо і змінилася, то не кардинально.

Ситуацію з вигоранням та ментальним здоров'ям журналістів ще доведеться вивчати пізніше. Однак уже зараз ми можемо говорити про конкретні виклики. Так, редакторка локального видання «Біляївка.City» з Одещини Галина Халимоник ще у 2024 році крім технічних та фінансових викликів говорила про людські: «Це неочевидні втрати війни, але є дні, коли три-чотири новини на сайті – це некрологи». Вона також відзначає втому й вигорання в команді, адже співробітники змушені поєднувати кілька ролей, щоб забезпечити функціонування медіа [6]. Дослідження Львівського медіафоруму [7] також показують, що більшість редакцій регіональних медіа мають редакції до 10 людей, тому ситуація з необхідністю такого поєднання може бути системною.

Якщо говорити про динаміку споживання регіональних медіа, то вона з 2022 року має швидше позитивний характер для регіональних медіа. Так, якщо у 2015-2021 роках регіональні онлайн-медіа споживали 27-42% опитаних, то у 2022 році аудиторія зросла до 55%, з незначним зниженням в наступні роки. Водночас рівень довіри до регіональних медіа залишається вкрай низьким, хоча і має певну позитивну динаміку. Так, друкованим регіональним медіа у 2022 році довіряли лише 16% опитаних на замовлення Львівського медіафоруму (в наступні роки ця цифра зросла, але лише до 28%) [7]. Якщо порівняти ці цифри з іншими джерелами інформації, то порівняння не на користь медіа, особливо регіональних.

Пори всі ці виклики локальні медіа змогли стати платформами для координації волонтерських ініціатив, фіксації воєнних злочинів і підсилення голосу громад у кризових умовах. Деякі редакції налагодили співпрацю з міжнародними фондами, запустили краудфандинг або трансформували формат подачі новин (новини у форматі коротких відео, розсилок у месенджерах тощо).

Таким чином, регіональні медіа демонструють стійкість та здатність до адаптації, однак потребують системної підтримки, зокрема в частині безпеки, ментального здоров'я команд та фінансової сталості.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про медіа» № 2849-IX від 13.12.2022. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text (дата звернення: 30.09.2025).
2. Державний реєстр суб'єктів інформаційної діяльності у сфері телебачення і радіомовлення. URL: https://webportal.nrada.gov.ua/derzhavnyj-reyestr-sub-yektiv-informatsijnoyi-diyalnosti-u-sferi-telebachennya-i-radiomovlennya/ (дата звернення: 30.09.2025).
3. Становище українських медіа в умовах повномасштабної війни: результати Дослідження. *Lviv Media Forum.* URL: https://lvivmediaforum.com/page/stanovyshche-ukrainskykh-media-v-umovakh-povnomasshtabnoi-viiny-rezultaty-doslidzhennia (дата звернення: 30.09.2025).
4. Список журналістів, які загинули від початку повномасштабної російської агресії. *НСЖУ*. URL: https://nsju.org/novini/arman-soldin-stav-14-ym-mediapraczivnykom-shho-zagynuv-pry-vykonanni-profesijnyh-obovyazkiv/ (дата звернення: 30.09.2025).
5. Найбільшими викликами журналісти вважають небезпеку на роботі й звуження тем. Chytomo. URL: https://chytomo.com/najbilshymy-vyklykamy-zhurnalisty-vvazhaiut-nebezpeku-na-roboti-j-zvuzhennia-tem-imi/ (дата звернення: 30.09.2025).
6. Фінанси, вигоряння та нові формати: з чим медіа входять у 2025 рік. *Інститут масової інформації.* URL: https://imi.org.ua/blogs/finansy-vygorannya-ta-novi-formaty-z-chym-media-vhodyat-u-2025-rik-i65626 (дата звернення: 30.09.2025).
7. Сегменти медіааудиторії в Україні. *Lviv Media Forum.* URL: https://lvivmediaforum.com/page/media-audience-segments-in-ukraine-ua (дата звернення: 30.09.2025).

БРИЖА С.В.
магістрантка спеціальності «Журналістика»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ОСТРОВСЬКА Н.В.
кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАЦІЙНОГО СУПРОВОДУ ПРОЄКТУ «SPEEDY – ПІДТРИМКА ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ»

Проєкт SPEEDY (Support Program for Empowerment and Equality of Disabled Youth) спрямований на посилення спроможності молоді з інвалідністю захищати свої права та активно долучатися до суспільного життя через участь в адвокаційних ініціативах. Проєкт реалізується БО «Карітас України» за підтримки Caritas Italiana. SPEEDY допомагає

Карітасам різних регіонів України створювати майданчики для діалогу, де народжуються конкретні зміни [1].

Ключовими завданнями проєкту є підвищення рівня обізнаності про права людей з інвалідністю; розвиток адвокаційних навичок серед молоді; залучення молодих людей з інвалідністю до процесів ухвалення рішень; сприяння створенню інклюзивного та доступного середовища у різних сферах життя [2]. Основними напрямами адвокаційної діяльності SPEEDY є освітній: тренінги та інформаційні сесії з правової грамотності; співпраця з владою: пропозиції до законодавства, участь у консультаціях і зустрічах з посадовцями; моніторинг: оцінка доступності громадських просторів, транспорту, освіти та роботи; комунікація: кампанії в медіа для формування позитивного ставлення до людей з інвалідністю; самозахист: навчання молоді, як відстоювати свої права й бути активними у суспільстві.

Комунікаційна робота в межах проєкту «SPEEDY – підтримка осіб з інвалідністю в Україні» побудована комплексно: вона охоплює і зовнішнє інформування суспільства, і внутрішню взаємодію між командами, партнерами та благодійними ініціативами. Головна мета – руйнувати бар'єри та змінювати суспільне ставлення до людей з інвалідністю, показуючи їхню силу, потенціал і значущість [3].

Одним із ключових напрямів є адвокація прав і можливостей людей з інвалідністю. Фахівець з адвокації інформує громаду про права людей з інвалідністю, представляє їхні інтереси, говорить про виклики, потреби й досягнення. Його завдання – допомагати формувати інклюзивне середовище, де кожен має право на гідне життя.
У центрі комунікації створення позитивного, натхненного образу людей з інвалідністю. У фокусі – не жалість, а таланти, мрії, успіхи. Прикладом є соціальна пекарня «Добрий хліб», яка доводить, що люди з інвалідністю можуть бути активними учасниками спільноти й змінювати ставлення суспільства до інклюзії. Проєкт організовує круглі столи та публічні зустрічі (зокрема у Карітасі Тернопіль), де представники влади, НУО та громад обговорюють бар'єри інтеграції й шукають реальні рішення – від доступу до правничої допомоги до медичних гарантій. Команда активно використовує комунікаційні інструменти для залучення підтримки та фінансування діяльності проєкту.

Організовуються благодійні події – від творчих акцій до аукціонів зустрічей із відомими людьми. Такі заходи не лише допомагають зібрати кошти, а й створюють позитивний інформаційний резонанс навколо теми інклюзії.

У кожній місцевій організації функціонують соціально-реабілітаційні центри для дорослих людей з інвалідністю, де вони мають

денне перебування: з понеділка по п'ятницю. Там вони отримують психологічну допомогу (індивідуальну або групову), проводяться різноманітні заняття, які сприяють їхньому розвитку, та допомогу реабілітолога, оскільки здебільшого всі вони мають проблеми опорно-рухового апарату.

Це вкрай важливо, оскільки якби не було таких центрів, ці люди б залишалися за лаштунками суспільства: сиділи б вдома, оскільки йти їм не було б куди.

На майстерках у центрах підопічні створюють власні вироби: свічки, прикраси, кераміку, листівки. Їхні роботи продаються на ярмарках і в парафіях, а це дає можливість кожному з них відчути свою важливість і водночас поширює інформацію про діяльність проєкту. Плануються майстер-класи для школярів – наприклад, із виготовлення свічок. Це одночасно соціальна інтеграція та спосіб зібрати кошти на нові ініціативи.

Усі інформаційні матеріали проєкту готує та поширює Департамент комунікацій Карітасу України. Зокрема, публікуються історії успіху учасників проєкту. Це живі приклади того, як участь у програмі змінює якість життя й відкриває нові можливості. Для впізнаваності в соцмережах використовуються хештеги #SPEEDY, #КарітасУкраїни, #підтримка_осіб_з_інвалідністю_в_Україні. Комунікаційні повідомлення завжди містять заклик долучитися: зробити пожертву, підтримати ініціативу, поділитися історією. Ефективна комунікація – це також координація всередині команди та з партнерами.

Важливою частиною роботи є візити партнерів і координаторів до місцевих осередків Карітасу, щоб налагодити співпрацю та обмінятися досвідом. Команди різних регіонів діляться практиками розвитку інклюзивних просторів, навчаються одна в одної й таким чином створюють мережу взаємної підтримки.

Список використаних джерел

1. Інклюзія в дії: Карітас створює можливості для людей з інвалідністю в Україні. *Карітас України*. URL: https://caritas.ua/news-en/inklyuziya-v-diyi-karitas-stvoryuye-mozhlyvosti-dlya-lyudej-z-invalidnistyu-v-ukrayini/
2. Права осіб з інвалідністю (зокрема з інтелектуальними порушеннями). *Карітас Тернопіль*. URL: https://caritas.ternopil.ua/prava-osib-z-invalidnistiu-zokrema-z-intelektualnymy-porushenniamy/
3. У Богородчанах відкрили соціальну пекарню «Добрий хліб», де працюватимуть люди з інвалідністю. *Карітас України*. URL: https://caritas.ua/news-en/u-bogorodchanah-vidkryly-soczialnu-pekarnyu-dobryj-hlib-de-praczyuvatymut-lyudy-z-invalidnistyu/

ВОЛИНЕЦЬ Г.М.
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ІНСТРУМЕНТИ ШІ В РОБОТІ ВИКЛАДАЧА ЖУРНАЛІСТИКИ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

Цифровізація стала невід'ємним атрибутом сучасних людей; без доступу до мережі Інтернет, без ґаджетів фахівці з будь-якої сфери діяльності втрачають доступ до підвищення кваліфікації, до взаємодії з іншими спеціалістами своєї галузі, до навчання й саморозвитку тощо. Натомість новітні технології, зокрема штучний інтелект (або LLM – великі мовні моделі), мають кардинальний вплив на усі професії сьогодення: трансформації відчутні й у журналістиці; але особливо швидко треба реагувати на зміни викладацькій спільноті, адже застарілі програми не дозволять сформувати конкурентоспроможного сучасного спеціаліста.

Стрімкий розвиток технологій зумовлює швидку реакцію спільноти науковців: проблематика використання ШІ в освіті викликає зацікавлення як зарубіжних, так і українських вчених. Так, у 2024-2025 рр. з'явилися публікації про особливості використання ШІ у викладанні мовознавства, літературознавства, іноземних мов, фізики, математики, біології, у педагогіці та ін. Серед інших вирізняються такі вітчизняні публікації: «Використання штучного інтелекту у вищій освіті» (автори – І.Драч, О.Петроє, О.Бородієнко, І.Регейло, О.Базелюк, Н.Базелюк, О.Слободянюк), «Використання штучного інтелекту у вищій освіті: стан і тенденції» (А.Андрощук, О.Малюга), «Методика проведення тренінгу з медіаграмотності та критичного мислення на прикладах штучного інтелекту» (Т.Іванова), «Технологія штучного інтелекту для навчання суспільствознавчих дисциплін: методичні підходи» (О.Олійник, О.Солошенко, М.Васильєва), «ChatGPT в освітньому процесі вищої школи: заборонити не можна використовувати» (І.Леонтьєва), «EDU-AI: методика використання ШІ для викладачів комунікативного циклу» (Т.Іванова, Л. Цукор) та ін.

Як зазначають науковці, основними напрямками використання ШІ в освіті є такі: оцінювання, прогнозування статусу навчання («передбачення відсіву студентів, груп ризику, інноваційних здібностей, кар'єрних рішень»), асистування (наприклад, підтримка студентів у здобутті освіти, «антропоморфна присутність, до якої відносено віртуальні агенти та

переконливе втручання через цифрові програми»), тьюторинг (індивідуальні підходи до потреб студентів), управління навчанням (зокрема, аналітика, розподіл студентів і под.) [3]. Дослідники наголошують на перевагах і недоліках використання ШІ в навчальному процесі, а також акцентують увагу на загрозах [див. 3, с.73-74].

Викладачі журналістики повинні опанувати нові знання й навички та продемонструвати студентам новітні можливості ШІ в їх майбутній професії. Так, програми ШІ допоможуть опрацювати великі обсяги даних, створити на основі наданої інтерпретації інфографіку; допоможуть зібрати інформацію за заданими параметрами й систематизувати її; розшифровка аудіо – в текст і навпаки (текст озвучується в аудіо та відео форматах); створення субтитрів і автоматична вставка їх у відео; допомога в пошуковій оптимізації – SEO; редагування та переклад текстів тощо. За даними опитування Інституту масової інформації, проведеному у 2024 році, «22 % українських редакцій використовують штучний інтелект на постійній основі» для створення контенту; ще 30 % залучають ШІ, але рідко [5]. Проведений моніторинг засвідчив, що найчастіше журналісти використовують ШІ для розшифровки інтерв'ю (62% опитаних медійників, які користуються інструментами штучного інтелекту). На другому місці – створення індивідуального візуального контенту (31 % опитаних); на третьому – виправлення мовних помилок (21 % опитаних медійників) та ШІ для створення контенту («написання статей, репортажів, пресрелізів та інших текстових матеріалів») – теж 21 % опитаних; наступний функціонал такий: «19% генерують заголовки та ліди до текстів за допомогою інструментів штучного інтелекту»; «17% використовують інструменти ШІ для оптимізації журналістських текстів для різних аудиторій та платформ»; «14% медійників також використовують інструменти ШІ для обробки та аналізу великих масивів даних, які використовують у своїй роботі»; «12% зазначили, що використовують штучний інтелект для підготовки питань до інтерв'ю»; «7% респондентів залучають роботизовані інструменти для збирання згадок в медіа та моніторингу репутації» [5].

За спостереженнями дослідників, ШІ вже став частиною повсякдення журналістів; наприклад, «британський мовник BBC і німецька громадська телерадіокомпанія Rundfunk Berlin-Brandenburg (RBB) запровадили автоматичні метеорологічні служби із синтетичними голосами до прогнозів, які надають люди» [6]. Активно використовують ШІ і в розслідувальній журналістиці, і в дата-журналістиці; як приклад – матеріали українського онлайн-медіа – Texty.org [7]. В тоталітарних країнах з'являються віртуальні «журналісти»: частина з них створена

владою – для пропагування провладної політики (як-от, китайська Синь Сяомен), частина – від опозиції, тобто віртуальні ведучі, які поширюють не цензуровані владою новини. Втім, згенеровані ШІ ведучі з'являються і в якості експериментів (українська віртуальна ведуча – Наталія Полтавка). Про тенденції розвитку взаємозв'язку ШІ та журналістики говорять головні редактори провідних світових видань (див. Д.Горон [2]), наголошуючи, що ця взаємодія стає нормою.

Отже, штучний інтелект є частиною життя сучасної людини; ця технологія буде лише вдосконалюватися. Для журналіста ШІ відкриває можливість автоматизації рутинних і трудомістких процесів, натомість це все одно має відбуватися під людським наглядом (адже ШІ припускається помилок, галюцинує, використовує недостовірні джерела і, як наслідок, продукує фейки та дезінформацію). На сьогодні найбільш важливий функціонал ШІ для журналіста – це допомога в моніторингу, зборі й обробці інформації; сервіси для обробки великих масивів даних; перевірка тексту на логічність викладу матеріалу, на дотримання структури тексту, на доречність аргументації або ілюстрації, загалом редагування тексту; адаптація складних текстів «простою» мовою, скорочений переказ відео, аудіо або текстів; транскрибування аудіозаписів (напр.,Transkriptor), автоматичне відображення субтитрів на відео, машинний переклад (напр., DeepL); створення віртуальних ведучих (напр., для повідомлень про погоду, про результати матчів тощо); SEO-інструменти (просування контенту, аналіз реакції читачів і под.); ШІ-модель для фактчекінгу (перевірка фактів, фото й відео); генерування ідей, лідів, заголовків; генерування локальних новин (та персоналізація) тощо. Разом із тим важливим є поєднання трьох складників: автоматизація рутинних завдань із пильним контролем якості журналістом, а також чітке дотримання етичних норм і правил використання ШІ. Питання складності цієї взаємодії на сучасному етапі зародження й становлення – потребує додаткових досліджень.

Таким чином, викладачам журналістики треба опанувати інструменти, які використовують сучасні медійники: ці знання й навички передати студентам. Крім того, у викладацькій роботі стануть у пригоді такі ШІ, як: ChatGPT, Claude, Gemini (для структурування навчальних планів, створення презентації, тестових завдань); Canva (створення презентацій та візуалізальних навчальних матеріалів); Grammarly

(перевірка текстів щодо відповідностіі стилістиці, щодо мовних помилок); NewsGuard (аналіз достовірності джерел; тренування критичного мислення; робота з кейсами фейків та дезінформації); Descript, Adobe Podcast AI, Transkriptor (редагування аудіо/відео для подкастів, автоматичне транскрибування); Google Fact Check Tools (тренування на реальних прикладах дезінформації); Reality Defender (розпізнає фейкові фото да відео); Perplexity (пошук наукових джерел та перевірених даних) та інші. Втім, під час навчання ШІ-інструментам особливу увагу треба акцентувати на етиці використання згенерованих продуктів (зокрема, ШІ – як помічник, а не автор).

Список використаних джерел

1. Андрощук А., Малюга О. Використання штучного інтелекту у вищій освіті: стан і тенденції. *International Science Journal of Education and Linguistics*. Vol. 3. No. 2. 2024. P. 27-35.
2. Горон Д. Епоха штучного інтелекту: як журналістиці пристосуватися до змін. *Detector.Media*. URL: https://detector.media/infospace/article/237260/2025-01-20-epokha-shtuchnogo-intelektu-yak-zhurnalistytsi-prystosuvatysya-do-zmin/
3. Драч І., Петроє О., Бородієнко О., Регейло І., Базелюк О., Базелюк Н., Слободянюк О. Використання штучного інтелекту у вищій освіті. *Університети і лідерство* : міжнародний науковий журнал. № 15. С. 66–82. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741952/
4. Іванова Т. Методика проведення тренінгу з медіаграмотності та критичного мислення на прикладах штучного інтелекту. *Медіаграмотність під час війни: теорія, методика, інтерактив* : навчальний посібник / Довженко О., Єгорова А., Іванова Т., Міський В., Потапова В., Юричко А. / за загал. ред. О.Волошенюк, В. Іванова. Київ : Академія української преси, Центр вільної преси, 2023.
5. Іванова Т., EDU-AI: методика використання ШІ для викладачів комунікативного циклу : практичний посібник / за загал. ред. В. Іванова. К. : Центр вільної преси, 2025. 186 с.
6. Леонтьєва І. ChatGPT в освітньому процесі вищої школи: заборонити не можна використовувати. *Освіта та педагогічна наука*. 2023. №1 (182). С. 13–23.
7. Машкова Я. Українські медіа та штучний інтелект. Як редакції залучають ШІ для створення контенту? *Інститут масової інформації* : сайт. URL: https://imi.org.ua/monitorings/ukrayinski-media-ta-shtuchnyj-intelekt-yak-redaktsiyi-zaluchayut-shi-dlya-stvorennya-kontentu-i62217
8. Нановська В. Де журналісти можуть залучити штучний інтелект – кейси світових видань. *Медіамейкер*. URL: https://mediamaker.me/de-zhurnalisty-mozhut-zaluchyty-shtuchnyj-intelekt-kejsy-svitovyh-vydan-4797/
9. Олійник О., Солошенко О., Васильєва М. Технологія штучного інтелекту для навчання суспільствознавчих дисциплін: методичні підходи. URL: https://www.researchgate.net/publication/393147072_TEHNOLOGIA_STUCNOGO_INTELEKTU_DLA_NAVCANNA_SUSPILSTVOZNAVCIH_DISCIPLIN_METODICNI_PIDHODI
10. Як журналісти застосовують штучний інтелект у своїй роботі? Перший глобальний огляд. *Texty*. URL: https://texty.org.ua/fragments/98062/Jak_zhurnalisty_zastosovujut_shtuchnyj_intelekt_u_svojij-98062/

ГАВЛОВСЬКИЙ Д.В.
аспірант
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

БЕРЕЗЕНКО В.В.
доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
завідувач кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ПРОПАГАНДИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ У ВОЄННИЙ ЧАС

Сучасний інформаційний простір характеризується високим рівнем динамічності, гібридністю комунікативних процесів і зростанням ролі інформаційних впливів на суспільну свідомість. В умовах воєнного часу інформація перетворюється не лише на інструмент інформування, а й на зброю, спрямовану на дестабілізацію соціально-психологічного стану громадян. Це зумовлює потребу наукового осмислення феномену маніпулятивних технологій як ключового елементу сучасної пропаганди, а також визначення викликів, що постають перед українськими засобами масової інформації в умовах інформаційної війни.

Поняття «маніпуляція» розглядається в сучасних дослідженнях як прихований цілеспрямований вплив на свідомість і поведінку людини з метою зміни її уявлень, мотивації чи дій у потрібному напрямі без усвідомлення цього впливу [1, с. 14]. На думку О. Зернецької, маніпуляція в інформаційному суспільстві – це стратегічний механізм управління комунікаційними потоками, який використовує емоційні та когнітивні слабкості аудиторії для формування вигідних інтерпретацій реальності [2, с. 88]. Таким чином, маніпулятивні технології є сукупністю методів і комунікативних стратегій, за допомогою яких пропаганда забезпечує керування громадською думкою, створюючи ілюзію добровільного прийняття певних установок.

Сучасна пропаганда як соціальний феномен вийшла за межі класичних політичних або ідеологічних форм. Вона інтегрує методи паблік рілейшнз, реклами, сторітелінгу, психологічних операцій і цифрових технологій масового впливу [3, с. 102]. В умовах війни проти України ці

технології набули масштабного характеру, зокрема в інформаційних кампаніях, спрямованих на дискредитацію українських Збройних сил, формування у населення відчуття безсилля або недовіри до державних інституцій. Маніпулятивна логіка таких кампаній полягає у спотворенні реальності та створенні вигаданого інформаційного простору.

Одним із найпоширеніших інструментів маніпулятивного впливу є створення та поширення фейкових повідомлень, що апелюють до емоцій, а не до фактів. Такі повідомлення мають високу вірусність, особливо в соціальних мережах, де відсутній ефективний механізм перевірки інформації. Фейк стає зручним інструментом «зараження» емоційного поля суспільства, що сприяє його поляризації [4, с. 29]. Інший важливий прийом – міфологізація, тобто створення «соціальних міфів», які виконують роль пояснювальних моделей реальності. Наприклад, російська пропаганда активно використовує міфи про «спільне історичне коріння» або «зовнішнє управління Україною», що мають на меті легітимізувати агресію та підважити українську державність [5, с. 54]. Такі наративи виконують роль інструментів масового психологічного впливу, спрямованих на підміну історичної правди і формування викривленої колективної пам'яті, у якій агресор постає у ролі "визволителя", а жертва – у ролі "зрадника спільного минулого".

Важливою рисою сучасних маніпулятивних технологій є їхня емоційна природа. Як зазначає Т. Іванова, у гібридній війні на перший план виходить емоційна довіра, що замінює раціональну перевірку фактів, адже люди схильні приймати інформацію, яка відповідає їхнім очікуванням і страхам [6, с. 43]. Через це ворожі інформаційні операції часто використовують психологічні тригери – страх, ненависть, жалість або почуття колективної провини. Такі наративи покликані деморалізувати населення, створити враження безперспективності опору чи недовіри до влади.

Українські медіа в таких умовах опиняються в ситуації подвійного виклику: з одного боку – необхідність протидіяти ворожим маніпуляціям, з іншого – зберігати професійні стандарти журналістики, не перетворюючись на інструмент власної пропаганди. Це вимагає від журналістів глибокого розуміння механізмів маніпуляції, вміння працювати з джерелами інформації та вироблення внутрішніх етичних орієнтирів [7, с. 112]. Особливої актуальності набуває потреба у формуванні критичної медіакомпетентності всередині самих редакцій – здатності журналістів розпізнавати маніпулятивні прийоми, уникати упередженості та відновлювати баланс між оперативністю повідомлення і достовірністю факту.

Сучасні редакції дедалі частіше впроваджують практики фактчекінгу та верифікації контенту, створюють партнерські мережі з аналітичними платформами, такими як «StopFake» чи «VoxCheck». Водночас проблема полягає не лише у спростуванні фейків, а й у поясненні механізмів їхнього функціонування. Як зауважує Г. Почепцов, ефективність маніпуляції полягає у її невидимості для об'єкта впливу, тому найкращим захистом стає усвідомлення процесів, які формують наші переконання [8, с. 63]. Відтак українські медіа мають формувати не тільки систему оборони, а й «інформаційний імунітет» – культуру критичного мислення та здатність аудиторії розпізнавати маніпуляції.

Варто також звернути увагу на вплив цифрових алгоритмів, які сприяють сегментації публіки. Алгоритмічні системи соціальних мереж створюють ефект «інформаційних бульбашок», коли користувач отримує лише ті повідомлення, що підтверджують його попередні погляди. Це полегшує завдання пропагандистів, які підлаштовують контент під конкретні групи населення. У результаті формується замкнутий простір, де правдиві повідомлення не мають шансу «пробитися» до споживача [9, с. 45]. Такі механізми підсилюють замкненість інформаційного середовища та сприяють циркуляції маніпулятивного контенту, що підмінює реальну картину подій вигідними для пропаганди інтерпретаціями.

Ще одним аспектом є криза довіри до медіа. У період війни, коли інформаційні атаки поєднуються з емоційною втомою, частина аудиторії схильна або відмовлятися від споживання новин, або шукати «альтернативні» джерела, що часто виявляються дезінформаційними. Це створює умови для «вторинного зараження» маніпулятивним контентом і знижує ефективність державної інформаційної політики.

Отже, маніпулятивні технології в сучасній пропаганді є не лише інструментом інформаційної війни, а й показником глибоких трансформацій у сфері соціальних комунікацій. Їхня небезпека полягає в тому, що вони експлуатують не неуцтво, а довіру. Протидія цим явищам передбачає розвиток критичного мислення, посилення академічних досліджень у галузі медіаосвіти, а також міждисциплінарну співпрацю журналістів, психологів, соціологів та фахівців із кібербезпеки.

Українські ЗМІ мають виконувати не лише роль постачальника інформації, а й освітню функцію, спрямовану на підвищення рівня медіаграмотності суспільства. Адже в умовах війни журналістика стає не просто професією – вона перетворюється на фактор національної безпеки, здатний зміцнити стійкість суспільства перед обличчям деструктивних впливів.

Таким чином, боротьба з маніпулятивними технологіями потребує системного підходу, що поєднує інформаційно-аналітичні, освітні та етичні механізми. Українські медіа, проходячи через випробування війною, поступово формують нову журналістську культуру відповідальності, де головним пріоритетом є не швидкість публікації, а достовірність і довіра.

Список використаних джерел

1. Бебик В. М. Політичний маркетинг і менеджмент. Київ: МАУП, 2003. 240 с.
2. Зернецька О. Інформаційна війна та глобальна комунікація. Київ: Київський університет, 2018. 320 с.
3. Почепцов Г. Інформаційні війни: нові стратегії у глобальному просторі. Київ: Ваклер, 2022. 356 с.
4. StopFake. Фейки про Україну: аналіз інформаційних атак 2022–2024 рр. Київ, 2024. URL: https://www.stopfake.org](https://www.stopfake.org)
5. Романюк М. Пропагандистські міфи як чинник інформаційного впливу. Журналістика. 2023. Вип. 25. С. 50–59.
6. Іванова Т. Емоційна маніпуляція у воєнний час: виклики для мас-медіа. Наукові записки Інституту журналістики. 2023. Вип. 74. С. 41–49.
7. Макаренко Є. Етика журналістики в умовах війни. Медіаосвіта. 2023. № 2. С. 108–118.
8. Почепцов Г. Маніпулятивні технології сучасних медіа. Київ: Ваклер, 2019. 312 с.
9. Sunstein C. Republic.com 2.0. Princeton: Princeton University Press, 2007. 238 p.

ГАПІЧ В.В.
студент спеціальності «Журналістика»
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПОГРЕБНА В.Л.
доктор філологічних наук, професор,
зав. кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПОНЯТТЯ «ФОРМАТ ПРОГРАМИ» У СУЧАСНІЙ ТЕЛЕІНДУСТРІЇ

У сучасній медіасфері все більшої значущості набуває поняття «формат». Українські дослідники медіа почали активно вживати цей термін ще з кінця 1990-х років. Поняття «формат» використовують, говорячи про друковану продукцію, про радіостанції, про окремі радіо- або телепрограми, а також про телеканали в цілому.

Специфіка формату телевізійних програм стала предметом досліджень таких науковців, як О. Джолос [1], В.С. Лазебний, В.М. Бакіко, О.О. Омельянець [2], М. І. Недопитанський [3] та ін. Науковці не мають одностайної думки щодо теоретичного осмислення цього поняття. Актуальність нашого дослідження обумовлена відсутністю чіткого визначення поняття «формат телевізійної програми».

Формат визначає внутрішні стандарти організації контенту, технологію його виробництва і навіть ринкові інструменти. Він може характеризувати не лише окрему передачу, а й програмну політику каналу, куди вписані ті чи інші змістовно-формальні одиниці мовлення, відповідні даному формату. Термін закріплює за собою певні адресні та стильові ознаки, формуючи сукупність власних типологічних характеристик.

Серед форматів для телевізійних програм або каналів виділяють музичні, розважальні, новинні, спортивні, освітні, художні фільми тощо. Назви цих форматів говорять самі за себе. Деякі з них мають так звані підформати через спеціалізації, наприклад, за жанрами фільмів, музичних напрямків, видів спорту тощо.

Формат є своєрідним «брендом» певного телеканалу, який охороняється авторським правом. О. Джолос вважає, що «в поняття «формат» входять всі основні компоненти телевізійної програми:

- жанр;
- оформлення;
- особливості роботи ведучих, їх кількість, стиль;
- кількість учасників, їх функції, стиль поводження та інші вимоги;
- розміщення учасників, гостей та глядачів;
- можливість включення в програму новин та реклами; їх кількість та хронометраж тощо» [1, с. 41].

Формат, як сукупність ознак, які надають унікальних та відмінних рис кожній окремо взятій передачі, допомагає якнайкраще зрозуміти природу контенту, який пропонує нам сучасний медіаринок. Окрім того, формат включає в себе жанр, стиль, драматургічну конструкцію, хронометраж, тематичні і сюжетні переваги та обмеження, графіку, музику,

образ ведучого (ведучих) та ін. В.С. Лазебний, В.М. Бакіко, О.О. Омельянець дають наступне визначення: «Формат – це набір постійних ознак телепередачі. До таких відносять: час (хронометраж), учасники (герої і їх ролі), обстановка (час і місце для кожного учасника), форма (набір дій, характерних для програми). Необхідно описати всі деталі і всіх учасників: провідних, героїв, акторів; реквізит; розмір павільйону; кількість камер, наявність операторського крана; обсяг заздалегідь записаних фрагментів» [2, с. 130].

Телевізійний формат часто оголошують синонімом слова «шаблон», від якого два кроки до таких понять, як «кліше», «клон», «зліпок». Але формат виключає механічне повторення. Може бути, ближче всього до цього поняття слово «лекало» – інструмент, що дає можливість багаторазово, швидко і без втрати якості відтворювати складну форму. Саме формат дозволяє створювати штучні речі на зростання виробничому конвеєрі, тобто пропонує рішення одвічного парадоксу телебачення. Зміст окремого випуску передачі завжди одинична, штучно, а формат універсальний та технологічний.

У свою чергу формат телепрограми дозволяє зрозуміти основну ідею телепродукту, його зміст, і форму, у яку він буде втілений. За допомогою нових елементів «оформлення» та обігрування стандартних ситуацій можна створювати велику кількість форматних телепередач, які завойовують високі рейтинги серед глядачів та користуються великим попитом на сучасному медіаринку.

Таким чином, формат телепрограми фіксує оригінальну ідею конкретного телевізійного продукту та має відношення до його формальної структури і змісту, визначає внутрішні стандарти організації контенту, технологію його виробництва.

Список використаних джерел

1. Джолос О. Продюсування в аудіовізуальних медіа: навчальний посібник. Київ : Навчально-науковий інститут журналістики, 2024. 84 с.
2. Лазебний В.С., Бакіко В.М., Омельянець О.О. Організація телевізійного виробництва: навч. посіб. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 162 с.
3. Недопитанський М. І. Жанрові новації сучасного українського телебачення. URL : http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1403

ГОЛОКОЗ Ю.С.
студентка спеціальності «Журналістика»
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна

ГУЗЕНКО С.В.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики, реклами та PR-технологій
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна

ПІДХОДИ ТА ПРИНЦИПИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У ЖУРНАЛІСТСЬКІЙ ПРАКТИЦІ

Журналістика відіграє важливу роль у фіксації воєнних злочинів, адже є своєрідним мостом між суспільством та подією. Її роль полягає у документуванні фактів злочинів, інформуванні громадськості та світу, збереженні пам'яті про загиблих, допомозі у правосудді та контролі дій влади та армії. Підходи до документування воєнних злочинів у кожного можуть бути різні.

Одним із підходів є аналіз впливу травматичних подій на журналістську практику. На цьому акцентує В. Ю. Гурова Авторкою досліджено теоретичні засади етичних та психологічних аспектів висвітлення травматичних подій, а також специфіку роботи журналістів у зоні бойових дій. Гуровою підкреслено важливість дотримання професійних стандартів і чутливого підходу до жертв конфліктів. Психологічні аспекти сприйняття травматичних новин впливають на сприйняття інформації суспільством та можуть викликати повторну травматизацію як аудиторії, так і героїв матеріалів, а також самих журналістів. Саме тому, на думку науковиці, перед медіа постає виклик щодо забезпечення етичності та чутливості у передачі інформації, що є важливим для підтримки психоемоційного стану всіх учасників процесу комунікації [2].

У процесі документування воєнних злочинів важливу роль відіграє візуалізація, оскільки забезпечує фіксацію подій у формі, яка має високу доказову цінність та здатна впливати як на юридичну, так і на суспільну площину. Фото- та відеоматеріали є елементами доказової бази, адже містять інформацію про час, місце та обставини скоєння злочину, що

дозволяє їх використовувати у міжнародних судових інституціях. Завдяки сучасним технологіям, зокрема аналізу метаданих, геолокації та супутникових знімків, візуальний контент може бути підданий верифікації, що підвищує його достовірність і унеможливлює маніпуляції. Крім того, візуалізація виконує функцію документування масштабів руйнувань і людських втрат, що виходить за межі можливостей текстового опису. Не менш важливим є її суспільний та комунікативний вимір: візуальні матеріали формують наратив війни, впливають на громадську думку й колективну пам'ять, а також сприяють мобілізації міжнародної спільноти на захист прав людини. Разом із тим, використання візуалізації супроводжується етичними викликами –необхідністю дотримання балансу між демонстрацією правди та уникненням експлуатації образів страждання.

Наступним підходом у документуванні злочинів є візуалізація, яка сприяє глибшому розумінню та емоційному зв'язку глядачів з подіями війни під час війни. Візуальний контент, такий як інфографіка, фотографії та відео, надає конкретний образ інформації, що робить її більш доступною та вразливою для сприйняття глядача, вважає Василюк А.С. Візуалізація є потужним засобом, який може викликати різні емоції: співчуття, обурення або підтримку, впливаючи на громадську думку та світове сприйняття подій. Кожен візуальний елемент може стати свідком історії, фіксуючи події для майбутніх поколінь та служити інструментом для розкриття правдивих обставин війни, розширюючи обізнаність та сприяючи обговоренню міжнародного співтовариства. Автором проаналізовано методи та функції візуалізації контенту у медіа, а також візуального контенту у період російсько-української війни в українських та зарубіжних медіаресурсів та соціальних медіа [1].

Ще одним із ключових принципів документування перебігу воєнних дій та фіксації воєнних злочинів виступає фотографія. Як візуальні матеріали відображають характер війни у світлинах XX – початку XXI століття дослідила Н. Ю. Ткачук Аналіз зразків вітчизняного та зарубіжного фотомистецтва здійснено з урахуванням історіографічного контексту та зосереджено на ролі фотографії як інструмента доказовості та історичної пам'яті. Окреслено основні етапи розвитку воєнної фотографії в документальному й художньому вимірах, розглядаючи її як специфічну мову відтворення фактів і свідчень. Особливу увагу приділено тому, як фотографія репрезентувала події Першої та Другої світових воєн, а також сучасної російсько-української війни. Підсумовуючи, Ткачук зазначає, що воєнна фотографія справляє істотний вплив на індивідуальну та колективну свідомість, водночас формуючи доказову базу для юридичної

та історичної оцінки злочинів, і визначає перспективи подальшого вивчення цієї теми з позицій мистецтвознавства, історії та соціальної психології [4].

З погляду теоретико-правовий аспект воєнні злочини можна класифікувати у міжнародному праві. Криміналістичний поділ злочинів за такими параметрами, як особа винуватця, спрямованість та мотивація дії, ситуаційні умови та спосіб вчинення пропонують О.О. Скрильник та А. В. Слатвицька Така класифікація визначається як основа для побудови системи фіксації та розслідування злочинів у збройному конфлікті. У роботі здійснено порівняльний аналіз міжнародного та національного визначення воєнних злочинів, що дозволяє враховувати специфіку воєнного стану як обов'язковий контекст під час кваліфікації. Окрема увага приділяється методам збору доказів у бойових умовах та необхідності адаптації криміналістичних процедур до воєнної реальності. Наголошується на важливості дотримання прав людини при документуванні фактів і на ролі тактичних дій у забезпеченні достовірності матеріалів. Дослідники роблять висновок про потребу розробки нових процедур досудового розслідування, які б відповідали міжнародним правовим стандартам і водночас враховували специфіку воєнного контексту [3].

Забезпечити справедливий суд над винними у злочинах неможливо без науково-обґрунтованих методологічних підходів. Класифікація воєнних злочинів та процес документування має спиратися на міжнародне гуманітарне право та етично-правове законодавство, а методологічні підходи до документування воєнних злочинів мають бути комплексними: поєднувати достовірність, етичні складові, аналітику та цифрову грамотність. Має бути налагоджена співпраця з юристами для забезпечення правової сили публікацій. Завдяки взаємодії всіх елементів можливо збудувати правову систему щодо розкриття воєнних злочинів армії РФ в Україні.

Список використаних джерел

1. Василюк А. С. Особливості візуалізації контенту в період російсько-української війни: український та зарубіжний медіадискурс. Національний університет «Острозька академія». Острог. 2023. URL: https://surl.li/skcxif
2. Гурова В. Ю. Журналістика травми: у контексті російсько-української війни. Миколаїв. 2024. URL: https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/handle/123456789/3681
3. Скрильник О. О., Слатвицька А. В. Класифікація злочинів у міжнародному праві: теоретико-правовий аспект. 2011. URL: https://surl.lu/ganugk
4. Ткачук Н. Ю. Відображення війни у фотографіях XX-початку XXI століття. 2023. URL: http://elib.nakkkim.edu.ua/handle/123456789/5076

ГОРБАЧ В.О.
магістрантка спеціальності «Журналістика»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СОЦІАЛЬНІ Й КУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ МІСЬКОГО ЖИТТЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ MOJO (МОБІЛЬНА ЖУРНАЛІСТИКА)

Сучасний міський простір є складною соціальною системою, у якій відображаються культурні процеси, соціальні взаємодії та цифрові трансформації. З поширенням мобільних технологій формується новий тип журналістики – MoJo (mobile journalism), який об'єднує мобільність, мультимедійність і соціальну чутливість. Мобільна журналістика дозволяє не лише фіксувати події, а й досліджувати соціальну динаміку міста, відкриваючи можливість створювати нові способи осмислення урбаністичного простору.

Одним із прикладів використання мобільних пристроїв у журналістиці є мобілографія. Як зазначає Р.Пазюк, «…використання смартфонів та планшетів у професійній діяльності журналістів поступово зміщується від зони обмежень у зону можливостей. За останні роки нівелювався головний недолік – мала деталізація та низька роздільна здатність відзнятого матеріалу» [4]. Також науковець дає своє визначення поняттю: «Мобілографія – це спосіб творення візуального контенту, який ґрунтується на одержанні художнього та/або інформаційного фото- чи відеоматеріалу за допомогою камер, убудованих у мобільні комунікаційні пристрої (здебільшого телефони, смартфони, планшети)» [4]. Поняття мобілографія можна розуміють як багатогранну і динамічну практику створення зображень, сформовану постійними припливами та відпливами нових комунікаційних технологій і мінливою природою мобільних медіа [6].

Мобілографія – це найкращий приклад використання мобільних пристроїв у журналістиці. Звісно, можна казати про стрімке зростання технічних параметрів сучасних ґаджетів, але є недоліки, які не дають мобільним пристроям стати нарівні з професійним обладнанням.

Дослідники О. Орлова і С. Азєєв, з цього приводу пишуть, що «йдеться про конфлікт таких понять, як актуальність та оперативність із тими, що визначають рівень якості аудіовізуального контенту під час висвітлення подій за допомогою або мобільних засобів, або ж класичної професійної техніки. Хтось хоче бачити й чути новину негайно після того, як вона сталася, а комусь важливіше дізнатися про ранкову подію з

вечірнього випуску телевізійних новин, але при цьому отримати виважену, точну й перевірену інформацію, у якості, яку забезпечує сучасне високопрофесійне знімальне, монтажне та трансляційне обладнання» [3].

Як зазначає Б. Сташен, попри те, що журналістика завжди була мобільною, традиційні телевізійні формати мали певні технічні обмеження, зокрема складну логістику та необхідність повернення журналіста до редакції або пересувної телевізійної станції (ПТС) для обробки матеріалів [5]. Мобільний репортаж змінює цей підхід, адже журналіст може працювати автономно, маючи всі необхідні інструменти при собі. Це відкриває нові можливості для оперативного висвітлення подій та значно підвищує ефективність роботи репортера в динамічних умовах. Серед переваг мобільного репортажу Б.Сташен виділяє портативність та непомітність мобільних пристроїв, що дозволяє журналістам залишатися непоміченими та працювати в умовах, де використання традиційного обладнання може бути складним або небезпечним. Крім того, мобільні пристрої забезпечують швидке редагування та публікацію матеріалів, що є критично важливим у сучасному медіасередовищі.

Мобільна фотографія суттєво вплинула на традиційні жанри, зокрема вуличну фотографію. З появою смартфонів цей напрям зазнав значних змін, адже мобільність компактність та висока якість камер у більшості мобільних пристроїв дає змогу миттєво зробити якісне фото у момент події. О. Місяк, у своїй статті «Трансформація вуличної фотографії в еру цифрових технологій» пише, що вулична фотографія (англ. candid photography) фіксує в громадських місцях життєві моменти повсякденності, набувши статусу важливої частини візуальної оповіді та документальної фотографії [2]. Відповідно, така фотографія може бути цінним інструментом у дослідженні унікальної ідентичності та культури регіонів і громад.

Мобілографія як складова мобільної журналістики сприяє візуальному вивченню соціокультурного ландшафту міста. Вона робить помітними ті явища, які часто залишаються поза увагою традиційних медіа: локальні ініціативи, культурні події, соціальні проблеми, зміни міського середовища. За допомогою смартфона журналіст отримує змогу документувати «пульс» міського життя, відтворюючи його атмосферу, ритм, настрій і характерні візуальні коди.

Авторський фриланс-фотопроєкт «Міський пульс: Запоріжжя» демонструє, як мобільна журналістика стає засобом соціальної комунікації. Проєкт побудовано на візуалізації урбаністичних мотивів і культурних маркерів міста: архітектури, муралів, вуличних сцен, елементів локальної ідентичності. Мобільна фотографія використовується як інструмент

виявлення темпоральних і соціальних змін у просторі міста. У зображеннях поєднуються документальність і естетика, що дає змогу одночасно фіксувати факти й передавати емоційний вимір міського життя.

Соціальні аспекти виявляються у відображенні спільнот і повсякденних практик мешканців: від громадянських ініціатив до екологічних проблем. Культурні – у фіксації мистецьких об'єктів, подій, урбаністичних символів, які формують культурний код Запоріжжя. Через об'єктив мобільної камери створюється своєрідний візуальний архів міста, де кожен кадр виконує функцію соціального повідомлення.

МоJo поєднує документальну журналістику з креативними формами самовираження. У цьому полягає її культурна цінність: вона формує у глядача новий спосіб сприйняття міського простору – як живої системи взаємодії людини, архітектури, природи й культури. Таким чином, мобільна журналістика стає не лише технологічною інновацією, а й важливим інструментом соціокультурної рефлексії.

Список використаних джерел

1. Максимович М. Новинарна фотографія у сучасних медіа. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 2019. Вип. 44. С. 78–85.
2. Місяк О. Трансформація вуличної фотографії в еру цифрових технологій. *Культура і сучасність.* 2021. №1. С. 112–119.
3. Орлова О., Азєєв С. Мобільна журналістика: проблеми й перспективи розвитку. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ : КНУ, 2020. №1 (80). С. 34–41.
4. Пазюк Р. Мобілографія як інструмент кросмедійної журналістики. *Кросмедіа: контент, технології, перспективи* : колект. монографія / за ред. В. Е. Шевченко. Київ : КНУ ім. Т.Шевченка, 2017. С. 125–129.
5. Сташен Б. Мобільна журналістика: практичний посібник / пер. з нім. В. Климченка; за ред. В. Іванова. Київ : Центр вільної преси, 2021. С. 15–18.
6. Keep D. Artist with a Camera-Phone: A Decade of Mobile Photography. *Mobile Media Making in an Age of Smartphones* / Edited by Marsha Berry, Max Schleser. Australia, New Zealand: Royal Melbourne Institute of Technology, Massey University. 2014. P. 14–24. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1057/9781137469816_2

ДРЕШПАК В.М.
доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри журналістики
Університет митної справи та фінансів,
м. Дніпро, Україна

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ФУНКЦІЙ СУБ'ЄКТА РЕДАКЦІЙНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СУЧАСНОМУ ЛОКАЛЬНОМУ МЕДІА

Законом України «Про медіа» до правового поля введено поняття «редакційний контроль (редакційна відповідальність)» у значенні:

«вирішальний вплив суб'єкта у сфері аудіовізуальних медіа, суб'єкта у сфері друкованих медіа та/або суб'єкта у сфері онлайн-медіа на створення або добір, організацію та поширення програм або іншої масової інформації відповідним суб'єктом». Це означає, що можливість впливати на контент того чи іншого медіа, має передбачати роботу із:

1) створення або добору контенту включно з вибором тем, замовленням чи добором певних журналістських або інших творів, програм, інших інформаційних продуктів, які будуть опубліковані;

2) організації контенту у спосіб його певного структурування, а саме: розподіл контенту за категоріями та розділами; забезпечення належної внутрішньої організації матеріалів (структурування програм, текстових матеріалів тощо); візуальне та навігаційне структурування, що стосується дизайну, зручності сприйняття тощо; планування контенту;

3) поширення контенту, зокрема, вибору платформ і способів трансляції створеного (дібраного) інформаційного продукту до аудиторії.

Для осіб, які мають реалізовувати такий вплив у редакціях медіа, Закон України «Про медіа» у статтях 14 – 16 визначає їх ключову функцію – здійснення редакційного контролю. Цими суб'єктами за посадою можуть бути ті, хто саме і наділений повноваженнями приймати остаточні рішення щодо змісту, структури та способів поширення інформаційних продуктів.

Зазвичай у нормальних умовах діяльності медіа функцію редакційного контролю мають виконувати відповідні працівники редакцій, яких умовно можемо назвати «менеджерами контенту» на відміну від «менеджерів редакцій», на яких до того ж покладаються ще й функції забезпечення економічної діяльності медіа. Утім, обставини, в яких працюють сучасні локальні медіа в Україні, не дозволяють здійснювати увесь набір функцій з управління діяльністю медіа за класичними моделями їх розподілу, що й зумовлює актуальність дослідження такої проблематики.

Мета цього повідомлення – розробити та обґрунтувати рекомендації для колективів локальних медіа щодо диверсифікації функцій саме суб'єкта редакційної відповідальності у сучасних умовах.

Протягом останнього часу українські науковці звертали увагу насамперед на питання трансформації функцій редакторів медіа, які здійснюють перехід на онлайн-платформи чи одразу започатковують на них свою діяльність. Зокрема, проаналізувавши український ринок праці у сфері медіа, О. Гусак виділила 15 завдань і функцій, виконання яких передбачає посада редактора сайту в сучасній мережевій редакції, а саме такі.

1. Участь у створенні та написанні концепції сайту інтернет-видання.
2. Участь у написанні технічного завдання (ТЗ) та розробці дизайну, структури та навігації сайту.
3. Підбір кадрів, координація роботи редакції та співпраця з компаніями та спеціалістами з технічного обслуговування сайту.
4. Забезпечення сайту якісним контентом (підбір, створення, редагування).
5. Оптимізація контенту для пошукових машин.
6. Розміщення контенту на сайті за допомогою систем керування сайтом (CMS).
7. Аналіз статистики сайту за допомогою сервісів веб-аналітики.
8. Участь у створенні та веденні рекламних кампаній сайту.
9. Участь у SEO-просуванні сайту.
10. Забезпечення інтерактивності сайту, реагування на звернення користувачів, координування роботи модераторів.
11. Слідкування за дотриманням законодавства в діяльності інтернет-видання.
12. Моніторинг конкурентів сайту та сайтів спорідненої тематики.
13. Забезпечення постійного оновлення та актуальності інформації на сайті в усіх його розділах.
14. Просування сайту видання в соціальних мережах.
15. Внесення змін на сайт та запровадження нових можливостей ресурсу відповідно до тенденцій розвитку інтернет-медіа та потреб користувачів [1, с. 130].

За висновком О. Терханової, сучасний фахівець, який обіймає посаду «редактор сайту» та подібні, оперує цілим комплексом знань і навичок, що включають у себе власне редакторський, технологічний, маркетинговий, менеджментовий, фінансовий підходи тощо [3, с. 82].

З урахуванням того, що локальні медіа в Україні зараз працюють переважно на декількох платформах, варто передбачати й те, що у реальності одним і тим же особам слід зосереджувати увагу на кожній з них. Систематизуємо, з огляду на наведені та інші опрацьовані джерела, ключові функції, які, на наш погляд, має виконувати суб'єкт редакційної відповідальності саме як «менеджер контенту». Ці функції будуть охоплювати весь процес створення, організації та поширення інформаційних продуктів і визначатимуть спроможність такого суб'єкта здійснювати редакційний контроль відповідно до чинного законодавства.

1. Формування редакційної політики. Ця функція передбачає визначення загальних принципів і стандартів, яких має дотримуватися

медіа. Суб'єкт відповідальності повинен буде: визначити, які теми є пріоритетними та як їх висвітлювати; встановлювати правила; забезпечувати неупередженість і достовірність інформації, тощо. Тобто, у сукупності виконання цієї функції має бути забезпечено: якість контенту, інформаційного продукту, дотримання чинних законодавчих і етичних норм цим медіа.

2. Керування створенням та добором контенту. Суб'єкт редакційної відповідальності у межах цієї функції приймає рішення щодо вибору тем, ідей майбутніх матеріалів, розподіляє завдання між штатними авторами, добирає матеріали позаштатних авторів, здійснює власне редагування та затвердження матеріалів включно з перевіркою та коригуванням контенту на відповідність стандартам, редакційній політиці перед його публікацією тощо.

3. Організація та структурування контенту з метою досягнення максимально зручного, прийнятного для цільової аудиторії подання інформаційних продуктів. Це передбачає створення календаря публікацій, графіків ефірів, розташування матеріалів у випуску чи на головній сторінці сайту, тощо. Також інформаційні продукти мають бути розподілені за відповідними категоріями, рубриками та належно структуровані, мати прийнятний заголовковий комплекс. Суб'єкт редакційної відповідальності також має проконтролювати відповідність дизайну, подачі інформаційного продукту та навігації усталеним редакційним нормам, щоб контент був візуально привабливим, легко сприймався аудиторією та формував загальне позитивне «обличчя» медіа.

4. Управління поширенням. У межах цієї функції суб'єкт редакційної відповідальності вирішує, як і де створений чи дібраний контент досягне аудиторії. Спираючись на результати соціологічних досліджень, веб-аналітики, інших досліджень аудиторії має відбуватися раціональний вибір платформ поширення, оптимізація інформаційних продуктів під них.

Таким чином, виконання зазначених функцій вимагатиме від суб'єкта редакційної відповідальності залучення значних особистих ресурсів (час, зусилля, фінанси, матеріально-технічне забезпечення) та наявності високої кваліфікації (актуальні знання та вміння, володіння технологіями). В ідеалі така особа, як і зазначала О. Терханова [3] повинна мати досвід у журналістиці та редагуванні, маркетингу та SMM, веб-аналітиці, менеджменті. Модель, за якої усі ці функції братиме на себе один суб'єкт, несе значні ризики навіть за звичайних обставин. Це – перевантаження та швидке професійне вигорання редактора, що вестиме за собою зниження якості інформаційних продуктів медіа; зниження ступеня

об'єктивності оцінок роботи, що виконується, цією особою; обмежений розвиток, адже зосередження на роботі, що перетворюється в рутину, перешкоджатиме особистісному професійному зростанню редактора, наприклад, може викликати несприйняття нових форматів контенту, технологій його створення чи сучасних аналітичних інструментів.

Як було з'ясовано за результатами соціологічного дослідження, проведеного кафедрою журналістики Університету митної справи та фінансів «Редакційна відповідальність і практика», що було реалізоване як експертне опитування представників регіональних і місцевих медіа переважно прифронтових регіонів України у травні – червні 2025 року (опитано представників 51 редакції), на цей час редакційна відповідальність в медіа не має єдиного, чітко визначеного суб'єкта, хоча й існує домінуюча тенденція.

Так, більшість опитаних (56,8%) вважають, що саме головний або відповідальний редактор, головний або лінійний продюсер несуть основний тягар редакційної відповідальності. Це – справді класична модель, де редактор виступає як «воротар», який фільтрує контент, забезпечує його якість, відповідність стандартам. Ця модель ефективна, але створює значне навантаження на одну людину та підвищує ризик помилок, пов'язаних з людським фактором, про що ми зазначили вище.

Ще близько чверті респондентів (23,5%) покладає відповідальність на директора чи генерального директора. Це може свідчити про те, що в цих медіа редакційна політика та стандарти тісно пов'язані з бізнес-рішеннями та загальною стратегією медіа. Такий підхід певною мірою ризикований, оскільки може призвести до конфлікту між комерційними інтересами та журналістськими стандартами. Так само це веде до перевантаження «менеджера редакції» ще й власне функціями «менеджера контенту».

Відносно невелика, але важлива група респондентів (15,7%) вважає, що відповідальність лежить на кожному авторі чи журналістові редакції. Це відповідає сучасному тренду на підвищення автономії та підзвітності окремих журналістів (авторів). Такий підхід ідеальний для медіа, які культивують особистий бренд журналіста, що вимагає від кожного співробітника глибокого розуміння етичних норм та законодавства. При цьому на «менеджера контенту» покладається додаткова відповідальність за належне навчання авторів і підтримання ними виконавської дисципліни.

Відтак, справді варто вести мову про диверсифікацію функцій суб'єкта редакційної відповідальності, що являє собою перерозподіл напрямів його діяльності з метою зниження навантаження на цього працівника. Така модель сприятиме зменшенню ризиків та підвищенню

стабільності загального функціонування медіа. Утім, вона вимагатиме і впровадження в редакційній роботі нових системних підходів, зокрема, таких.

1. Чітка система відповідальності. Доцільно створити багаторівневу систему, де кожен етап роботи над матеріалом матиме свого «підсуб'єкта» редакційної відповідальності. Так, автор відповідає за достовірність фактів, зібраних у процесі підготовки матеріалу, редактор – за фінальну перевірку на відповідність контенту редакційній політиці, етичним нормам та стандартам якості, SMM-ник – за належне розміщення інформаційних продуктів на мережевих платформах тощо.

2. Редакційні стандарти (редакційна політика) як реальний робочий інструмент кожного співробітника редакції та позаштатного автора. Мають бути розроблені чіткі інструкції щодо: верифікації джерел, роботи з конфліктом інтересів, порядку виправлення помилок, політики щодо цитувань та плагіату, інших практичних аспектів. Ці стандарти мають регулярно переглядатися та доповнюватися, якщо у діяльності медіа виникають певні типові проблеми.

3. Відповідальність на всіх рівнях. Усі автори, зокрема й позаштатні, мають вміти здійснювати самостійну перевірку фактів та відчувати, що їх особиста відповідальність є важливою. Доцільно створити культуру, де помилки не караються, а аналізуються, щоб запобігти їх повторенню в майбутньому.

4. Технології для контролю якості. Зараз уже є достатньо інструментів для автоматичної перевірки тексту, дослідження аудиторії, планування роботи та контролю виконавської дисципліни, інших, які можуть «перебрати на себе» істотний обсяг описаних вище функцій. І хоча ці програмні продукти, безперечно, не замінять повною мірою редактора контенту, але вони можуть значно спростити робочий процес і зменшити кількість рутинних помилок.

5. Механізм зворотного зв'язку. Певні функції редакційного контролю також може взяти на себе й цільова аудиторія медіа, зокрема її «віддане ядро». Для цього варто створити чіткий і прозорий процес для читачів (глядачів, слухачів), щоб вони могли повідомляти про помилки або неточності, які співробітники редакції оперативно виправлятимуть. Відкритість до критики та швидке виправлення також допомагатиме підтримувати довіру аудиторії і позитивно впливатиме на діяльність медіа в цілому.

На підтвердження реальності сформульованих рекомендацій свідчать і такі результати згаданого вище опитування. На запитання «Чи поєднуються у Вашій редакції функції суб'єкта редакційної

відповідальності та автора журналістських матеріалів?» респонденти відповіли:

– так, це – постійна та правильна практика – 31 (60,8%);

– так, але це – вимушений крок, адже ці функції мають бути розділені – 15 (29,4%);

– ні, це – різні функції і їх мають виконувати різні люди – 5 (9,8%).

Таким чином, у більшості редакцій локальних медіа поєднання функцій автора та редактора вважають нормою, майже третина опитаних визнає це вимушеним кроком і лише невелика група респондентів дотримується принципу повного розділення цієї функції за різними суб'єктами.

На важливу тенденцію вказують і відповіді на запитання «Що з наведеного розроблено та застосовується у редакції Вашого медіа: редакційна політика, редакційні вимоги до авторських матеріалів, редакційні стандарти, шаблони матеріалів?». Результати опитування свідчать, що більшість медіа мають базові документи, які визначають їхні принципи та підходи. Утім, є значний розрив між стратегічним (політики) та тактичним (конкретні інструменти) рівнями управління контентом. Наявність редакційної політики підтвердили 74,5% редакцій – це надзвичайно позитивний тренд, адже більшість локальних медіа усвідомлюють необхідність мати чіткий документ для ухвалення рішень щодо контенту. Нижчий показник щодо редакційних вимог до матеріалів і стандартів (56,9% та 58,8% відповідно) може свідчити про те, що не всі медіа до кінця перекладають свої політики в конкретні правила. Тому що проголосити певний загальний принцип і мати чіткі інструкції щодо його реалізації – це різні речі. Також було з'ясовано, що практика використання шаблонів для матеріалів (13,7%) не є поширеною і це вказує на великий операційний пробіл в організації редакційного контролю. Справа в тім, що шаблони матеріалів можуть бути досить практичним інструментом, який допоможе автоматизувати рутину та забезпечити структурованість контенту. Варто розуміти, що шаблони не обмежують креативність авторів, а навпаки – допомагають їм якомога краще донести до аудиторії суть повідомлення.

Отже, покладання всієї редакційної відповідальності на одну особу є поширеною, але не найкращою практикою. Ефективнішим підходом є створення культури колективної відповідальності, де кожен у редакції розуміє свою роль і важливість дотримання професійних стандартів. Це допоможе диверсифікувати функції суб'єкта редакційної відповідальності, мінімізувати ризики та значно підвищити якість та авторитет медіа в цілому.

Список використаних джерел

1. Гусак О. О. Роль редактора в інтернет-редакції нових медіа. Комунікаційні технології. 2013. Т. С. 126–131.
2. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text
3. Терханова О. Редактор у традиційних та онлайн-медіа. Communications and Communicative Technologies. 2019. Вип. 19. С. 76 – 83.

ЗЕЛІК О.А.
старший викладач кафедри журналістики
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка
м. Полтава, Україна

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ЕКСПЛЕЙНЕРІВ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВИДАННЯ «ЗАБОРОНА»

Сучасний медіапростір характеризується безпрецедентним рівнем насиченості та швидкості поширення інформації, що науковці характеризують як феномен «інформаційного шуму». Цей надлишок даних істотно ускладнює здатність аудиторії до критичного сприйняття та глибокого розуміння складних політичних тем. Традиційні новинні формати, орієнтовані переважно на оперативне висвітлення події, виявляються недостатніми для забезпечення необхідної глибини контексту. Вони часто не дають пояснення причинно-наслідкових зв'язків, які лежать в основі глобальної політики.

Пояснювальна журналістика (Explanatory Journalism) явище не нове, проте її цифрова трансформація та підвищення ролі експлейнеру як окремого жанру відбулися відносно нещодавно. У цифрову епоху відбувся якісний стрибок, коли пояснювальні формати набули самостійної структури, прикладом чого є медіа Vox або рубрики The Economist Explains. Ці платформи закріпили за експлейнером функцію деконструкції складності [3].

Ми обрали видання «Заборона» для емпіричного аналізу експлейнерів, оскільки його матеріали орієнтовані на глибину та якість контенту. «Заборона» свідомо працює з соціально та політично чутливими темами. Використання нових форматів, зокрема експлейнерів, є частиною стратегії видання для забезпечення ґрунтовного розуміння складних системних проблем. Аналіз цього медіа дозволяє дослідити, як жанр експлейнера адаптується для потреб незалежної, критично орієнтованої журналістики в умовах інформаційного перенасичення.

Експлейнер став предметом медіааналізу у студіях Девіда Робертса, Натан Піппенгер, Ешлі Норріс, Анни Шорн, Емілі Годетт та ін. Разом з тим українські медіастудії ще не запропонували цілісного наукового дослідження про експлейнери, опубліковані українськими медіа.

Пояснювальна журналістика забезпечує перехід від емпіричного опису події до її теоретичного пояснення та контекстуалізації. Пояснювальний текст не лише відповідає на такі питання: що сталося? як це відбулося? чому це важливо? Пояснювальний текст звертається до фону, історичного бекграунду та причинно-наслідкових зв'язків для пояснення поточної ситуації [3].

Дослідники відзначають, що експлейнер має на меті пояснити аудиторії, як функціонує певна система. Це підтверджує, що для складних політичних тем експлейнер пропонує унікальну, просвітницьку функцію, яка мінімізує необхідність читача шукати додаткові джерела для розуміння базового контексту.

Структура експлейнера має бути максимально логічною для забезпечення високої читабельності та ефективного засвоєння інформації. Композиція тексту найчастіше складається з таких елементів: вступ/проблема (чітке формулювання питання, яке буде розглядатися у тексті), історичний бекграунд (забезпечення необхідного контексту), покрокова механіка (деталізоване пояснення, як саме функціонує система чи процес), ключові дійові особи/терміни (визначення та спрощення складної термінології), висновки (підбиття підсумків та пояснення, чому це знання є важливим для читача) [7].

Критерії успіху жанру – це логічна послідовність та прозорість викладу, експлейнер завжди повинен пропонувати чіткий шлях до розуміння. Емілі Годетт підкреслює: «цифрові медіа вже не просто розповідають історії; вони відповідають на запитання та передбачають подальші запити, надаючи пояснювальний контент щодо тонкощів, які ви могли пропустити» [1].

Для подолання інформаційного перевантаження журналісти-пояснювачі використовуються такі техніки: chunking (розділення великих обсягів інформації на невеликі, засвоювані блоки) та visual anchoring (використання візуальних опор – інфографіки, діаграм, таймлайнів – для закріплення складних концепцій у візуальній пам'яті) [2].

Аналізуючи матеріали видання «Заборона», знаходимо експлейнери у рубриках війна, здоров'я, економіка, колоніалізм, політика, технології та наука, окупація, права людини та ін.

Експлейнери у «Забороні» не просто пояснюють суспільні процеси чи явища, вони демонструють, як редакція прийшла до певних висновків.

Це важливо для збереження довіри у високополяризованому інформаційному середовищі.

Так, на сайті видання «Заборона» знаходимо такі політичні експлейнери: «Індія прагне стати наддержавою та затьмарити Китай. Це реальний прогноз чи нездорові амбіції? Пояснює політологиня» (авторка – Єлизавета Павленко), «Голос Криму, друг Туреччини, міст до арабських країн. Хто такий Рустем Умєров, який замінив Олексія Резнікова на посаді міністра оборони?» (авторка – Ірина Олійник), «Я – крапля в океані, але разом ми – океан. 10 років тому Євромайдан став точкою неповернення» (авторка – Світлана Гудкова), «Синдром "залізних леді". Чому участь жінок у політиці не гарантує миру і хто в цьому винен» (автор – Андрій Сорокін), «На двох стільцях – у в'язниці та в Білому домі. Пояснюємо, чому реальний строк не завадить Трампу стати президентом» (авторка – Світлана Гудкова), «Гватемала стала першою країною, яка засудила власного президента за геноцид. А ще – єдиною країною Латинської Америки, яка ратує за Трибунал проти РФ. Розповідаємо про її унікальний досвід» (авторка – Ірина Олійник). Навіть побіжний огляд засвідчує тематичну розмаїтість політичних експлейнерів, підготовлених журналістами «Заборони».

Журналісти-практики і медіадослідники наголошують, що найбільш значущим структурним викликом у пояснювальній журналістиці, особливо для нетехнічних тем (соціологія, історія, політичні біографії), є критерій «покрокова механіка» [4]. У випадках, коли йдеться не про технічну систему, а про соціально-політичний процес, вимога до чіткого «як саме функціонує система» не може бути виконана буквально.

Для прикладу проаналізуємо експлейнер Андрія Сорокіна «Синдром "залізних леді". Чому участь жінок у політиці не гарантує миру і хто в цьому винен» [6]. Публікація починається з аналізу із протиставлення поширеного, але хибного стереотипу про те, що жінки-лідерки є більш миролюбними та схильними до консенсусу, що, як припускають міжнародні організації, гарантує мир. Для створення інтелектуальної напруги використовується пряма цитата колишньої операційної директорки Meta Шеріл Сендберґ, яка на початку повномасштабного вторгнення Росії заявила: «Якби цими країнами керували жінки, війни б не було».

Головна проблема чітко сформульована як гіпотеза, що вимагає деконструкції, на тлі рекордної кількості збройних конфліктів у світі. Така структура вступу є високим стандартом для політичних експлейнерів, оскільки вона одразу створює запит на пояснення.

Історичний бекграунд використовується стратегічно для надання академічного підґрунтя самому стереотипу, перш ніж його буде спростовано. Наводяться дослідження, які підтверджують стереотип: співпраця та емпатія (жінки-лідерки схильні до тіснішої співпраці, а їхня емпатичність знижує готовність завдавати фізичної шкоди опонентам (порівняно з чоловіками, яким з раннього віку властива більша фізична агресія); надмірна самовпевненість (дослідження показують, що надмірна самовпевненість, яка є однією з головних причин воєн, частіше властива чоловікам-лідерам).

Як контекстуальний прецедент, наводиться приклад Індіри Ганді, єдиної жінки-глави держави у період 1875–2004 років, яка розпочала війну (1 з 87 воєн, порівняно з 86 війнами, ініційованими чоловіками). Такий підхід легітимізує подальший, складніший аналіз, оскільки показує читачеві, звідки походить початкове припущення.

Ключові кількісні показники демонструють, що жіноча присутність є потужним важелем:

1. ймовірність укладення миру: участь жінок у переговорах підвищує ймовірність укладення мирної угоди на 20% (для конфліктів, що тривають мінімум два роки), а при тривалості конфлікту в півтора десятиліття – до 35% (дослідження «ООН Жінки», 2015);

2. припинення насильства: залучення жінок до миротворчості на 24% підвищує ймовірність того, що насильство припиниться протягом року;

3. якість мирних угод: аналіз 42 конфліктів (1989–2011) показав, що угоди, підписані жінками, були більш продуманими, містили більшу кількість положень і демонстрували вищий рівень реалізації.

Ключовим терміном, що пояснює парадокс жіночої агресії, є синдром «залізних леді». Він визначається як необхідність для жінок-політиків демонструвати жорсткість у зовнішній політиці, оскільки гендерні стереотипи суспільства ставлять під сумнів їхню компетентність у питаннях національної безпеки.

Історичними прикладами, що ілюструють цей синдром, є дії Маргарет Тетчер, яка у 1982 році віддала наказ про силову відповідь на Фолклендських островах, ігноруючи поради про переговори. Автор згадує також американських політикинь Мадлен Олбрайт, Кондоліза Райс та Гілларі Клінтон, які часто виступали за більш радикальну зовнішню політику. Дослідники Джошуа А. Шварц та Крістофер Блер пояснюють цю необхідність бути «залізною леді» тиском суспільних стереотипів.

Експлейнер доводить, що стать керівника не є визначальним фактором схильності до військової агресії. Жінки можуть бути настільки ж агресивними, як і чоловіки, залежно від ситуації.

Автор пояснює «системний гендерний податок» (Gender Tax), який сплачують жінки-політикині. Стереотипи змушують їх бути жорсткими: американське суспільство, наприклад, на 14% менше засуджує жінок-лідерок за військову інтервенцію, але водночас готове більше критикувати їх за політику примирення, ніж чоловіків. Це пояснює, чому жорсткість є для жінок необхідною умовою політичного виживання, а не природною схильністю.

«Заборона» використовує експлейнери як ефективне залучення читачів до більш глибоких та довших розслідувань або складних аналітичних матеріалів. Політичний експлейнер може виступати як необхідна передумова для повного розуміння процесів чи явищ: читач спочатку засвоює базові механізми, а потім застосовує це знання до конкретного кейсу.

Політичні експлейнери відіграють центральну роль у формуванні громадської думки. Вони пояснюють складні політичні механізми, які безпосередньо впливають на життя українців, або дозволяють орієнтуватися у ширших політичних контекстах.

Стилістика експлейнерів «Заборони» підтримує баланс між авторитетністю та доступністю. Візуальна компонента у політичних експлейнерах «Заборони» є функціональною, а не просто декоративною.

Експлейнери «Заборони» пропонують аудиторії необхідний контекст й аргументовану позицію що дозволяє їй ефективно орієнтуватися у складних та контроверсійних політичних наративах.

Отже, актуальність експлейнера полягає в тому, що він є інструментом для виконання фундаментальної журналістської місії – зробити значуще доступним – використовуючи нову методологію та формати.

Список використаних джерел

1. Gaudette E. How the Explainer Changed Digital Media Forever. URL: https://contently.com/2019/01/23/explainer-changed-digital-media/
2. Norris A. What is explainer journalism? URL: https://www.fipp.com/news/opinion/whatisexplainer-journalism
3. Pippenger N. Nine Questions about Explainer Journalism You Were Too Embarrassed to Ask. URL: https://democracyjournal.org/arguments/nine-questionsabout-explainer-journalism-you-were-too-embarrassed-to-ask/
4. Roberts D. My advice for aspiring explainer journalists. URL: https://www.vox.com/science-and-health/2018/12/7/18117404/advice-for-journalists-news-media
5. Schorn A. Online explainer videos: features, benefits, and effects. *Frontiers in communication*. 2022. T. 7. URL: https://doi.org/10.3389/fcomm.2022.1034199

6. Синдром «залізних леді»: чому участь жінок у політиці не гарантує миру. *Заборона*. 2024. URL: https://zaborona.com/syndrom-zaliznyh-ledi-chomu-uchast-zhinok-u-polityczi-ne-garantuye-myru/

ЛОПАНОВ К.Ю.
магістрант спеціальності «Журналістика»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ХІТРОВА Т.В.
кандидат філологічних наук, професор,
професор кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЖАНРОВІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ «ОСОБИСТОСТІ» В СУЧАСНИХ МЕДІА

«Особистість» є об'єктом уваги цілої низки суспільних та гуманітарних наук. Її природа глибоко розкривається також через призму літератури та мистецтва. Значимість особистості є фундаментальною, оскільки вона є ключовим рушієм у вирішенні глобальних проблем – від політичних та економічних до наукових, культурних і технічних. У журналістиці особистість не просто є об'єктом репрезентацій чи рефлексій автора, а становить основу публікацій: значна частина професійної діяльності журналіста побудована на взаємодії та спілкуванні з людьми. Саме журналіст, виступаючи посередником, має унікальну можливість допомогти індивіду розкрити чи відобразити свою особистість у сучасному медіапросторі. Більше того, видатні постаті, представлені у журналістських матеріалах, відіграють критичну роль у формуванні громадської ідентичності. Вони слугують соціальними зразками, з якими читачі й глядачі можуть ідентифікувати себе, що, у свою чергу, полегшує засвоєння та інтеграцію прийнятих у суспільстві норм і цінностей.

Публікації центром яких є особистість − завжди популярності серед читачів. Як відомо, журналістика за своєю природою покликана відображати ті процеси і тенденції, які спостерігаються в соціумі. Типізувати й відображати ті події чи ті особистості, які сприяють

формуванню ідентичності, наслідуванню, подоланню національної чи будь-якої іншої кризи.

Сучасні медіа формують багатовимірні та часто суперечливі жанрові репрезентації «особистості», що відображають зміни в суспільній свідомості та технологіях. Наприклад, реаліті-шоу та блогінг створюють «ілюзію» автентичності» особистості, де приватне життя стає публічним контентом. Цей жанр стирає межі між «актором» і «реальною людиною», пропонуючи глядачеві відчуття прямого доступу до «ядра» особистості, хоча насправді вона є ретельно зрежисованим і монетизованим образом.

В новинних та громадсько-політичних медіа особистість часто редукується до архетипу (наприклад, «герой», «ворог», «жертва», «рятівник») або функціональної ролі, що слугує для спрощення складних суспільних процесів та маніпуляції громадською думкою. Тут індивідуальні риси підпорядковуються наративу, а жанрові рамки, зокрема інтерв'ю та репортаж, диктують, які аспекти особистості можуть бути проявлені, а які − приховані.

Соціальні мережі (Instagram, TikTok) культивують «перформативну особистість», де ключовим жанром стає самопрезентація через візуальні та мікротекстові формати. Ці формати акцентують на зовнішньому успіху, емоційній експресії та «ідеальному житті», що веде до феномену порівняння та зростання соціальної тривожності. Особистість тут є «колекцією» обраних миттєвостей, а не цілісним наративом.

Жанри документалістики та глибинних інтерв'ю (як на традиційних платформах, так і на YouTube) прагнуть до деконструкції спрощених образів, намагаючись показати складність, внутрішні конфлікти та еволюцію особистості, протиставляючи себе поверхневості інших жанрів. Це є спробою повернути індивіду психологічну глибину та історичний контекст.

Таким чином, сучасна медіаособистість є мозаїчною − її сприйняття залежить від жанрового контексту (від короткого TikTok-епізоду до багатогодинного подкасту), що вимагає від споживача медіа-контенту високої медіаграмотності для розрізнення справжнього, зрежисованого та функціонального образів «я».

МАНЧЕВСЬКИЙ Д.І.
магістрант спеціальності «Журналістика»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ВОЛИНЕЦЬ Г.М.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

МЕТОДОЛОГІЯ МЕДІАКРИТИКИ В РОБОТІ СУЧАСНОГО ЖУРНАЛІСТА

Медіатизація суспільства спричиняє серед іншого й потребу в критичному осмисленні масивних інформаційних потоків. Медіакритика є своєрідним компасом для як пересічних громадян, так і для журналістів. Поняття «медіакритика» визначається як «галузь творчої критико-журналістської та профільно-дослідницької діяльності» [1, с. 6]; як «пізнавальна діяльність, у процесі якої з суспільних, морально-етичних та професійних позицій надається оцінка окремим медіапродуктам та системі медіавиробництва у цілому» [1, с. 57-58]. Науковці зауважують, що медіакритика – «це не тільки «набір методів», але також сама медіадіяльність, принаймні частина цієї медіаактивності, яка спрямована на інші медіа, що загалом можна означити словами «медіа про медіа»» [2]. Західноєвропейські та американські дослідники визначають медіакритику ще ширше, включаючи до її складу зокрема й медіаграмотність [3]. Тому медіакритичні публікації сьогодні виконують соціально важливі функції.

У вітчизняній науковій думці є низка розробок, що присвячені вивченню медіакритики, це праці таких дослідників, як: О. Довженко, Б. Потятиник, О. Михайлюта, Н. Фенько та ін. Ґрунтовною є дисертація А. Сулім «Медіакритика в Україні: функції, тематика, проблематика», у якій розкрито понятєвий і термінологічний інструментарій, узагальнено здобутки українських та зарубіжних дослідників, розкрито типологію медіакритики тощо. Б. Потятиник [2] стверджує: «не підлягає сумніву, що прадавня, зародкова критика медій існує так довго, як і самі медії», медіакритика ж у сучасному розумінні почала окреслюватись на початку XX ст. За словами науковців (А. Сулім, О. Чекмишев), в Україні медіакритика почала набирати популярності у 90-х роках минулого

століття [1]. Наразі медіакритика «стала вагомим обмежувачем деструктивних впливів мас-медіа на психіку людини» [1, с. 66].

Загалом медіакритика, у своїй фундаментальній формі, є систематичним дослідженням функціонування та впливу медіа. Медіа можна досліджувати з різних точок зору, використовуючи різноманітні методи, але методи медіакритики найчастіше розглядаються як набір «якісних» методологій, які дозволяють нам досліджувати ЗМІ та їх меседжі, а також наслідки, особливо соціальні, які можна обґрунтовано пов'язати з використанням цього медіасередовища. Медіакритика – це академічна галузь, яка досліджує засоби масової інформації, такі як телебачення, радіо, газети, журнали та онлайн-медіа. Вона включає аналіз та оцінку різних аспектів цих медіа, включаючи їхній контент, виробничі процеси, структури власності та вплив на суспільство. Мета медіакритики – забезпечити критичний аналіз та коментарі щодо медіаіндустрії з метою сприяння більшій прозорості, підзвітності та демократичній участі в медіаполітиці та прийнятті рішень. Медіакритика охоплює широкий спектр підходів та методів, включаючи культурологічні дослідження, вивчення аудиторії та її реакцій.

За словами зарубіжних науковців, «одним із ключових викликів, з якими сьогодні стикаються медіакритики, є швидкі темпи технологічних змін та глобалізації, які трансформували медіаландшафт і зробили його регулювання та моніторинг дедалі складнішим. Однак, незважаючи на ці виклики, критика медіа залишається важливим інструментом для просування медіаграмотності, громадянської активності та соціальної справедливості. Критично досліджуючи медіаіндустрію, ми можемо краще зрозуміти її вплив на наше життя та працювати над створенням більш різноманітних, інклюзивних та демократичних медіасистем» [4].

Щодо вивчення й викладання методології медіакритики, то в цьому, за рекомендацією Б. Потятиника, «українським викладачам є чому повчитися в закордонних колег» [2]. Так, у NYU Steinhardt's (університет у Нью-Йорку, США) у силабусі з медіакритики пропонуються для вивчення такі методи: семіотичний, ідеологічний (зокрема, марксистський), дискурс-аналіз, психоаналітичний аналіз, феміністичний аналіз, постколоніальний аналіз [цит. за 2]. За словами А. Сулім, «медіакритика спирається на науковий аналіз діяльності ЗМК в аспектах створення й рецепції медіатекстів, яким передбачено застосування загально-наукових, а також спеціальних методів дослідження – якісного та кількісного моніторингу ЗМК, контент-аналізу, семіотичного аналіз, концептуального аналізу, дискурсивного аналізу, аксіологічного аналізу» [1, с. 51]. Науковці зазначають, що медіакритика не має специфічних, унікальних,

притаманних лише їй методів; натомість використовуються методи таких наукових дисциплін, як «соціологія масових комунікацій (контент-аналіз, моніторинг, опитування), медіапсихологія, медіалінгвістика (семіотичний аналіз), медіааксіологія (концептуальний аналіз)» [1, с. 51]. Крім названих методів, медіакритики використовують методики оцінки, прогнозу, дискурс-аналізу; біографічний, історичний, літературний методи; феноменологічний аналіз. Про кожен із цих методів можна провести окреме дослідження, тож у цій розвідці викладено лише загальні тенденції.

Отже, медіакритика є одним із фільтрів сучасного медіапростору, своєрідним дороговказом для людей, які перевантажені інформацією, які шукають якісні медіапродукти. Медіакритика відіграє важливу роль у боротьбі з інформаційним шумом – надлишком суперечливої, неперевіреної, маніпулятивної або банально нерелевантної інформації. Вона не тільки критикує медіа, але й виконує функцію фільтра, орієнтира й інструменту захисту свідомості. Медіакритика від 90-х років до сьогодення значно трансформувалася: змінюються підходи для аналізу, вдосконалюється методологія, з'являються нові предмети дослідження (онлайн-медіа, соцмережі; соціально-політичні наративи, меседжі; пропаганда, дезінформація в їх нових трансформаціях; мультимедійні технології та їх вплив на аудиторію і под.); посилюється використання фактчекінгу. Під потреби сучасності модифікується й методологія медіакритики. Журналісти, які займаються медіакритикою, використовують низку методів, щоб професійно аналізувати, оцінювати й пояснювати, як працюють інші медіа, де є порушення стандартів, які є маніпуляції тощо. Ці методи мають спільне з науковими підходами, але часто подаються у доступній, публіцистичній формі. Серед найбільш затребуваних: метод контент-аналізу, фактчекінг (текстів та візуального контенту), порівняльний аналіз, інтерпретативний та дискурсивний аналіз.

Список використаних джерел

1. Сулім А. Медіакритика в Україні: функції, тематика, проблематика : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04 / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. Дніпропетровськ, 2015. 18 с. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/dissertations/K08.051.19/dissertation_5653aa44bab2a.pdf
2. Потятиник Б. Медіакритика в системі журналістської освіти України: Львів – Київ – транзит. Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика. 2017. Вип. 42. С. 54–61.
3. Charles D. What's Media Criticism? URL: https://dcharl2.wordpress.com/2016/10/09/whats-media-criticism/
4. Goswami S. Media Criticism. URL: https://www.kamrupcollege.co.in/upload/econtent/1729301089.pdf

МЕЛЬНІКОВА Ю.О.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та журналістики
Бердянський державний педагогічний університет

КОСТРОМИЦЬКИЙ Р.І.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та журналістики
Бердянський державний педагогічний університет

ЕВОЛЮЦІЯ ГАЗЕТИ БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «УНІВЕРСИТЕТСЬКЕ СЛОВО»

Важливим сегментом сучасного медійного простору, що виконує інформаційну, комунікативну, культурно-просвітницьку й виховну функції в освітньому середовищі, є університетська преса. Газета «Університетське слово» Бердянського державного педагогічного університету (БДПУ) – один із комунікаційних інструментів БДПУ, що формує позитивний імідж закладу, демонструє відкритість освітнього процесу, підтримує студентську активність та слугує платформою для журналістської практики здобувачів освіти. Заснована у 2011 році як продовження проєкту стінної газети «У нас на бамбетлі», вона є сталим виданням, що поєднує інформаційно-новинну, науково-просвітницьку, культурну та виховну функції.

Метою статті є проаналізувати еволюцію видання «Університетське слово», визначити його тематичні та жанрові особливості та функції, а також окреслити його роль у формуванні медійного простору закладу вищої освіти.

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації «Університетське слово (справжня студентська газета)» було отримано 31 березня 2011 р., а вже 19 травня 2011 р. вийшов перший випуск видання (головний редактор – Степан Герилів, з 2019 року по 2022 рік – Юлія Мельнікова, з 2022 року – Ганна Александрова).

Умовно періодизацію можна визначити такими етапами: 2011 рік – заснування (пошук формату, визначення місії, формування команди); 2012–2015 – період становлення, під час якого відбулося закріплення рубрик, залучення авторів із числа студентів, розширення жанрової палітри; 2016–2019 – період розвитку, який характеризувався активною співпрацею з факультетами, регулярними випусками (раз на місяць),

розширення тематики і урізноманітнення жанрів, відкриття сторінки в Фейсбуці (2017 рік) (https://www.facebook.com/public.us.bdpu/); від 2020 р. і до сьогодні – кризовий та воєнний період, упродовж якого спостерігається адаптація до дистанційного формату спочатку через пандемію COVID-19, а згодом у зв'язку з повномасштабним вторгненням, посилення акценту на волонтерстві, правозахисній та соціальній тематиці, цифровізація (онлайн-версії в DSpace і на сайті університету).

Еволюція тематичних акцентів газети простежується досить чітко. У ранніх випусках переважали матеріали про життя університету: новини освітнього процесу, навчальні заходи, адміністративні повідомлення. Згодом у виданні почали з'являтися публікації, присвячені соціальним проблемам, культурним подіям та студентським ініціативам. В останніх номерах простежується зміщення фокусу на теми, пов'язані з війною, підтримкою переселенців, розвитком міжнародної співпраці та активною волонтерською діяльністю.

Матеріали у газеті останнього періоду сформовані за такими тематичними напрямками: освіта, культура, наука тощо. Основний контент (≈ 50 %) складають освітні та наукові новини, у яких висвітлюється звітність факультетів, кафедр, захисти наукових робіт; конференції, які проводяться на базі університету, та наукові заходи українських і закордонних закладів вищої освіти, учасниками яких є бердянські вчені; тренінги, семінари, грантові проєкти. Інші теми (≈ 45 %) – соціально-гуманітарні та культурні – присвячені висвітленню волонтерства, благодійності, студентському самоврядуванню, фестивалям, конкурсам, творчим проєктам. На привітання, ювілеї, некрологи припадає близько 5-ти % матеріалів.

На різних етапах розвитку видання формувалися відмінні наративи, які конструювали певні образи університету. Проведений дискурс-аналіз номерів газети «Університетське слово» дозволив простежити еволюцію ціннісних акцентів: від закритої освітньої установи (на етапі зародження і становлення університетського видання) до соціальної спільноти (на етапі розвитку), а згодом – і до суспільно значущого àктора. На сучасному етапі університет репрезентований уже як носій соціальної відповідальності та партнер у вирішенні проблем різного рівня.

Так, у ранніх випусках домінує офіційно-інституційний дискурс: увага зосереджена на освітньому процесі, адміністративній інформації, досягненнях викладачів та кафедр. Тут університет постає передусім як освітній центр і закрита інституція знань.

У подальші роки відчутно зміщується акцент на студентські ініціативи, культурні й соціальні події. У мові текстів з'являються емоційно

забарвлені маркери («свято», «творчість», «ентузіазм»), що вибудовують образ університету як спільноти, другої домівки для студентів.

Натомість сучасний етап характеризується виходом за межі академічного простору. Газета активно висвітлює теми війни, підтримки переселенців, волонтерської діяльності, міжнародних проєктів. Така стратегія репрезентації формує образ університету як агента суспільних змін та глобального актора, інтегрованого в національні й міжнародні процеси.

Еволюція жанрів газетних матеріалів простежується від коротких інформаційних заміток до повноцінних інтерв'ю, репортажів, авторських та редакторської колонок, спостерігається зростання кількості аналітичних матеріалів, поява фотозвітів, інфографіки, покращення якості візуальних матеріалів. Жанрову палітру кризово-воєнного періоду складають інформаційні замітки, інтерв'ю, репортажі, аналітичні матеріали, авторські колонки, що персоналізують університетський досвід.

Висновки в узагальненому вигляді представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Еволюція газети «Університетське слово»

Період	**Домінантні наративи**	**Жанри**	**Тематика**	**Ключові мовні маркери**	**Образ університету**
2011-2015	Освітній центр, адміністративний дискурс	Короткі інформаційні повідомлення	Новини освітнього процесу, заходи, адміністративні повідомлення	«навчальний процес», «кафедра», «залік», «ректор», «наукові здобутки», «звіти»	Університет як закрита **освітня** інституція; офіційність і формальність
2016-2019	Соціальна спільнота, культурний простір	Замітки, репортажі, інтерв'ю, редакторська колонка	Соціальна проблематика, культурні події, доброчинність, студентські ініціативи	«свято», «творчість», «ініціатива», «ентузіазм», «студентське життя»	Університет як **друга домівка**, місце культурної й соціальної взаємодії
2020-2025	Суспільна відповідальність, міжнародна співпраця	Замітки, репортажі, інтерв'ю, аналітичні матеріали, авторська колонка	Воєнна проблематика, розвиток міжнародної співпраці, волонтерська діяльність	«волонтерство», «підтримка переселенців», «європейські цінності», «інновації», «партнерство», «глобальні виклики»	Університет як **громадський хаб**, **агент суспільних змін**, частина світової академічної спільноти

Також увагу привертають технологічні зміни. У період заснування та становлення газети з 2011 по 2015 рр. виходила виключно друкована версія, з 2016 року PDF-архів видання поступово додавався до Інституційного репозитарію БДПУ, пізніше розвивається вебсайт (us.bdpu.org.ua) як інтегрована онлайн-платформа.

Основні тенденції видання відповідають загальноукраїнським особливостям університетської преси, однак газета БДПУ «Університетське слово» вирізняється акцентом на університетських та локальних подіях і соціально-гуманітарній тематиці, водночас відкриває простір для студентської журналістики.

Список використаних джерел

1. Газета «Університетське слово». URL: https://dspace.bdpu.org.ua/collections/bc95827b-bea6-4df8-b30d-20693eda7023 (дата звернення: 20.09.2025).

МІРОШНИЧЕНКО П.В.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Запорізький національний університет,
м. Запоріжжя, Україна

ЖУРНАЛІСТИКА РІШЕНЬ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ЗАПОРІЗЬКИЙ ДОСВІД

Журналістику рішень як особливий формат медійної практики останніх десятиліть часто пов’язують із таким явищем, як конструктивна журналістика, а їх разом із журналістикою миру – поняттям, що в українському медійному та медіазнавчому полі сприймається вкрай неоднозначно в умовах великої війни. Зазвичай більше чи менше неприйняття цього терміна пов’язане з хибною асоціацією, буцімто журналістика миру – це про умиротворення потерпілої сторони, а не агресора/ки; досягнення миру будь-якою ціною; пошук і обстоювання компромісу без справедливого розв’язання конфлікту. Власне, противники терміна та й самого явища «журналістика миру» в Україні здебільшого переконані, що в контексті російсько-української війни слід говорити, якщо не про «журналістику війни», то принаймні про «журналістику перемоги». Про це, зокрема, зазначали деякі учасники дискусії під час Міжнародної науково-практичної конференції «Журналістика миру під час війни: потенціал і можливості», яка відбулася торік у грудні на факультеті журналістики Запорізького національного університету [1].

Засновник «мирних студій» і, власне, автор терміна «журналістика миру» норвезький соціолог Йоган Галтунг вкладав у це поняття проактивну медійну діяльність, спрямовану на досягнення позитивних змін у суспільстві. Її роль, на його думку, «виявляти дію і протидію за і проти миру та робити їхню діалектику видимою, висвітлювати те, що може стати потенційним розв'язанням конфлікту» [2, с. 321]. Про суттєві відмінності між журналістикою війни і миру свого часу писали Дж. Лінч та А. Мак-Голдрік [3]. На їхню думку, журналістика війни завжди використовує пропаганду, натомість журналістика миру спирається на правду, прагне подавати погляди на конфлікт різних, залучених у нього сторін, а замість дегуманізації ворога та розповіді про воєнні/ конфліктні події з позиції переможця/ переможеного – пильніше поглянути на підґрунтя конфлікту, запропонувати альтернативний насиллю варіант його розв'язання.

Суспільний запит на журналістику рішень/ конструктивну журналістику зріс в епоху постправди, що відзначається зростанням попиту на популізм, демагогію, дезінформацію, суб'єктивні емоційні судження й упереджені оцінки. На думку Ю. Ґодлера, автора теорії «журналістики постпостправди», традиційні ролі та функції журналістів слід переглянути, адже за умов панування популізму і дезінформації журналісти в пошуках правди керуються не так професійними стандартами та нормами і приписами етики, як власним світоглядом, смаками й установками. Відповідно, особливу увагу треба присвятити таким, зокрема, ключовим ролям журналістів в усталенні та підтримці суспільних цінностей, критичному висвітленні діяльності можновладців, формуванні зрілої громадської думки та порядку денному, в захисті демократії [4].

Незважаючи на багато спільного між журналістикою рішень і конструктивною журналістикою, є низка відмінностей, які визначають сутність цих підходів/ форматів до проблем/ подій/ явищ і способів їхнього відображення. Якщо матеріали конструктивної журналістики мають на меті «створити для авдиторії чесну, точну та контекстуальну картину світу без акцентів на негативі» [5], то журналістика рішень насамперед подає реальні та дієві варіанти розв'язання актуальних соціальних проблем, ретельно добираючи й розповідаючи історії.

Укладачі практичного посібника для журналістів «Як писати про відновлення України в жанрі журналістики рішень» особливу увагу звертають на неабиякий потенціал цього жанру/ формату для тем/ питань/

проблем відбудови, які порушуються українськими медіа все частіше на третьому році великої війни: «Для створення матеріалів про відновлення особливо прикладним є жанр журналістики рішень (ЖР), який зародився в Америці та поступово набуває популярності в Україні. Для ЖР властиво не просто досліджувати проблему, але і пропонувати її розв'язання, покроково розбираючи рішення і пояснюючи, чому воно працює та як його повторити. Опанувавши цей жанр, журналісти можуть створювати матеріали, які сприятимуть швидшому відновленню України» [6, с. 5].

К. Сіріньок-Долгарьова й А. Бож'єва, проаналізувавши контент у форматі журналістики рішень видання «Рубрика», визначили провідні його (формату) характеристики: соціальна відповідальність, мобілізація громадськості до дії, опрацювання тем волонтерства, благодійності, екоініціатив, стартапів, підприємництва. Визначальними світоглядними принципами журналістики рішень є людиноцентризм, проактивність і орієнтація на реальні дієві підходи до розв'язання соціальних проблем [7].

Власне, після повномасштабного російського вторгнення в медійному полі Запоріжжя з'явився ресурс «Відбудова. Запоріжжя». Це, як зазначено на його сайті, «незалежне медіа про відбудову Запоріжжя та області. Завдяки своєму журналістському професіоналізму та об'єктивності, це видання створює якісний та різноманітний контент, який відображає різні аспекти відбудови – від інфраструктурних проектів до емоційних історій жителів. «Відбудова Запоріжжя» відіграє важливу роль у відтворенні образу міста та стимулюванні громадської участі у процесах відродження» [8]. Місія цієї медійної ініціативи – висвітлювати інфраструктурну, економічну та ментальну відбудову Запоріжжя та області: із залученням громади та мотивуючи до змін [8]. Варто зауважити, що «Відбудова. Запоріжжя» належить до якісних медіа, рекомендованих Інститутом масової інформації та «Детектором медіа». У їхньому проєкті «Мапа рекомендованих медіа» беруть участь тільки якісні регіональні журналістські ініціативи, які поширюють власний контент і дотримуються професійних стандартів.

«Відбудова. Запоріжжя» пропонує матеріали в кількох рубриках: «Новини», «Ексклюзив», «Відбудова. Запоріжжя», «Бізнес», «Шлях додому», «Відбудова. Життя», «Колонки» (тут подано авторські матеріали лідерів думок, громадських активістів про все, дотичне до тематичного спрямування ресурсу). Переважна більшість текстів «Відбудови» – це

короткі жанри (новини, репортажі, інформаційні інтерв'ю). Однак і в них автори дотримуються базових принципів журналістики рішень – подавати історії про реальні способи розв'язання найрізноманітніших соціальних проблем, акцентуючи на спроможності конкретних людей/ груп/ спільнот. Людиноцентризм – це одна з ключових засад журналістики рішень. Вона яскраво проявляється у нарисових матеріалах «Відбудови. Запоріжжя». Так, у тексті «Документальне кіно як компас у складні часи: як кіноклуб у запорізькій гімназії формує свідоме покоління» [9] його авторка, Ольга Бабчук, звертає увагу на розвиток і вплив ініціативи однієї небайдужої вчительки з розвитку критичного мислення, протидії дезінформації, виховання поваги до прав і свобод людини в учнів за допомогою спільних переглядів і обговорень документальних фільмів. Історія ґрунтується не тільки на розмові з героїнею матеріалу, а й на відгуках і враженнях про кіноклуб самих школярів. Важливо, що ця частина нарису аж ніяк не є шаблонною чи штучною. Авторці вдалося передати щирість реакцій і висловлювань глядачок гімназійного кіноклубу. І вже це дає відчуття, що перед нами не звичайна, здебільшого спрофанована відвертою рекламністю так звана «історія успіху», а нарис про ініціативну людину, яка виховує майбутніх вільних і свідомих громадян держави у нестандартний і самим школярам цікавий спосіб.

Список використаних джерел

1. Потенціал і можливості журналістики миру під час війни: на факультеті журналістики підбили підсумки Міжнародної конференції. URL: https://www.znu.edu.ua/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=64212&lang=ukr.
2. Galtung J. Peace Journalism and Reporting on the United States. The Brown journal of world affairs. 2015. №22(1). P. 321–333.
3. Lynch J., McGoldrick, A. Peace Journalism: Conflict & Peacebuilding. Hawthorn Press. 2005. 265 p.
4. Godler Y. Post-Post-Truth: An Adaptationist Theory of Journalistic Verism. Communication Theory. 2020. 30. P. 169–187. URL: https://doi.org/10.1093/ct/qtz031.
5. Lough K., McIntyre K. A systematic review of constructive and solutions journalism research. Journalism. 2023. № 24(5). P. 1069–1088. URL: https://doi.org/10.1177/14648849211044559.
6. Матичак Т., Марциновський А. Як писати про відновлення України в жанрі журналістики рішень. Практичний посібник для журналістів. Київ, 2024. 27 с.
7. Сіріньок-Долгарьова К., Бож'єва А. Українська практика журналістики рішень під час війни: тематика, інструментарій, підходи. Communications and Communicative Technologies. 2024. № 24. P. 153–161. URL: https://doi.org/10.15421/292416.
8. Відбудова. Запоріжжя. URL: https://vidbudova.zp.ua/pro-nas/.
9. Бабчук О. Документальне кіно як компас у складні часи: як кіноклуб у запорізькій гімназії формує свідоме покоління». URL: https://vidbudova.zp.ua/dokumentalne-kino-iak-kompas-u-skladni-chasy-iak-kinoklub-u-zaporizkii-himnazii-formuie-svidome-pokolinnia/.

НОСОК О.О.
магістрант спеціальності «Журналістика»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СКУРТУЛ Г.С.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

АУДІАЛЬНІ СВІДЧЕННЯ ВІЙНИ: РОЛЬ ПОДКАСТІВ У РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОГО ДОСВІДУ

Повномасштабне російське вторгнення кардинально трансформувало інформаційний простір України, зокрема сферу подкастингу. На початку війни багато аудіопроєктів призупинили діяльність через безпекові ризики, зміну суспільних пріоритетів та долучення авторів до волонтерської роботи чи служби у Збройних силах України. Згодом медіаспільнота адаптувалася до нових умов: подкастери відновили роботу, переосмисливши тематичні напрями й підходи до створення контенту. З'явилися нові проєкти, які документують воєнні реалії, фіксують злочини агресора та формують колективну пам'ять про історичні події. Важливе місце серед них посідають подкасти про військових та ветеранів, де свідчення захисників та захисниць України створюють автентичний наратив і посилюють емоційний вплив на аудиторію.

У науковому середовищі поступово зростає інтерес до формату подкастів. Дослідники (І. Страшко, Н. Грицик, О. Балтіна, О. Бецько, О. Лисак та ін.) переважно аналізують жанрові й формальні особливості подкастингу. Однак українські подкаст-проєкти про військовослужбовців, ветеранів та їхній бойовий досвід залишаються недостатньо вивченими, що зумовлює актуальність наукової розвідки.

Подкасти сьогодні є одним із найпомітніших трендів у медіасередовищі. Їхня популярність зумовлена гнучкістю формату: він задовольняє потребу в різножанровому контенті, дозволяє авторам самореалізуватися та взаємодіяти зі слухачами без потреби у значних технічних ресурсах. Завдяки демократизації процесу виробництва достатньо мінімальних навичок і обладнання для входження в це середовище, що відкриває можливості для нової хвилі авторів без

журналістської освіти. Нішовість формату сприяє утворенню спільнот навколо певних інтересів, а подкаст перетворюється на ефективний інструмент комунікації та збереження досвіду.

Важливою особливістю подкастів є здатність пояснювати актуальні суспільні процеси, формувати ставлення до дійсності та розкривати проблеми через особисті історії. За словами І. Страшко, цей формат дає змогу знайомити слухачів із повсякденним життям людей, їхніми взаєминами та розкривати проблеми як індивідуального, так і суспільного життя [1, с. 86]. Завдяки інструментам сторітелінгу в подкастах можна порушувати глобальні проблеми. Історії людей надають контенту емоційності та створюють ефект співпереживання, допомагаючи глибше усвідомити причини та наслідки соціальних явищ. Аудіальна природа подкасту підсилює цей ефект: голос, інтонація й паузи формують інтимний зв'язок з аудиторією, який, за словами М. Ліндгрен, сприймається так, ніби «слова шепочуть у наші вуха» [1, с. 23]. Персональне прослуховування через навушники робить комунікацію безпосередньою.

В умовах війни цей формат набув особливої актуальності. Виникла окрема категорія воєнних подкастів, які виконують інформаційну та документальну функції: фіксують події, зберігають травматичний досвід, формують історичну пам'ять і водночас містять потенційні свідчення воєнних злочинів. У центрі таких оповідей – не стільки війна як явище, скільки люди та їхні переживання.

За час повномасштабного вторгнення в Україні з'явилася значна кількість подкастів, присвячених досвіду військовослужбовців. Їхня тематика охоплює шлях до армії та мотиваційні чинники вступу до лав Збройних сил, реалії служби, виклики фронтового побуту, взаємодію між бійцями й командуванням, стосунки з цивільними, психологічний тиск, поранення та втрати. Окремо порушуються питання полону, адаптації після демобілізації, відновлення фізичного й психічного здоров'я, а також труднощі повернення до мирного життя. Завдяки цьому подкасти всебічно репрезентують як бойовий, так і соціальний виміри війни, створюючи багатошарову картину військового досвіду.

Ведучими таких подкаст-проєктів часто стають самі військові або ветерани, які безпосередньо брали участь у бойових діях та переживали пов'язані з ними виклики. Це надає їхнім розмовам особливої автентичності та глибини.

Наприклад, подкаст «Воїни» від Veteran Hub, який веде Гліб Стрижко – ветеран, морський піхотинець та оборонець Маріуполя, що зазнав тяжкого поранення і пережив російський полон. Спільний проєкт «У справах військових» Суспільного мовлення та громадської організації

«Принцип» з Масі Найємом – українським адвокатом афганського походження, військовослужбовцем і правозахисником. У 2022 році він отримав тяжке поранення, втратив око, переніс кілька операцій і згодом повернувся на службу. Головним героєм подкасту «Прийом» (The Village Україна) є психотерапевт і правозахисник Артем Осипян, який після початку повномасштабної війни став добровольцем і працює з військовими. У проєкті «Подкаст на ротації» (Радіо Сковорода) співведучою є Маргарита Рівначенко – українська журналістка, медіаменеджерка, парамедикиня та військовослужбовиця, молодша сержантка Збройних сил України. «Військовий подкаст» (Армія TV) ведуть підполковники Сергій Місюра та Петро Черников. Подкаст «Свій простір» (Український ветеранський фонд) створюють за участю амбасадора фонду, Героя України, майора Національної гвардії Віталія Литвина. Ведучим «++ подкасту» (hromadske) є військовослужбовець і журналіст Сергій Гнєзділов. Також варто згадати мотиваційно-інформаційний подкаст про рекрутинг «Людина в пікселі» – спільний проєкт Radio SKOVORODA, Головного управління розвідки Міністерства оборони України та Work.ua. Його веде Віталій Кирилів – чинний військовослужбовець ЗСУ з Підрозділу розвитку та інновацій озброєння Національної академії сухопутних військ.

У подкастах, що висвітлюють воєнний досвід, особливе значення має репрезентація участі жінок у збройному спротиві. В українському медіапросторі такі подкасти стали не лише платформою для збереження особистих історій, а й інструментом, що робить видимим жіночий досвід війни – довгий час маргіналізований у суспільстві та медіа. Це дозволяє долати гендерні стереотипи й формувати новий образ військовослужбовиці як рівноправної учасниці бойових дій.

Деякі подкасти повністю присвячені жіночим історіям. Наприклад, «На рівні» (рух Veteranka) акцентує на військовослужбовицях бойових підрозділів, демонструючи їхню професійність, стійкість та рівність у взаємодії з чоловіками на фронті. Такий підхід дозволяє не лише фіксувати індивідуальні досвіди героїнь, а й окреслювати ширший дискурс про інтеграцію жінок у військові структури та їхню роль у забезпеченні обороноздатності країни.

В інших проєктах жіночий досвід поєднується з ширшою тематикою. У подкастах «Подкаст на ротації», «Воїни» (Veteran Hub), «Свій простір» (Український ветеранський фонд), «Воїн Волі» (24 канал), «Стилет чи стилос» (спільний проєкт Центру досліджень визвольного руху та Ukraïner), «++ подкаст» (hromadske) та «У справах військових» (Суспільне та «Принцип») він інтегрується в загальний контекст розмов

про службу, ветеранство та соціальні трансформації. Тут героїні – штурмовиці, саперки, аеророзвідниці, медикині, інструкторки та командирки підрозділів – діляться досвідом фронтового побуту, виконання бойових завдань, поєднання материнства зі службою, переживання наслідків поранень і полону, а також адаптації до мирного життя. Значна увага приділяється психологічній підтримці, пошуку нової ідентичності та готовності суспільства до повернення ветеранок. Отже, розповіді жінок в подкастах не лише відкривають особисті історії, а й формують дискурс рівності та видимості, утверджуючи жіночу участь у війні як невід'ємну складову сучасного військового досвіду.

Подкасти, що презентують розповіді військовослужбовців і ветеранів, створюють цілісний наративний простір, де особистий досвід інтегрується в колективну пам'ять. Вони документують унікальні історії, які часто залишаються поза межами офіційних хронік або новинних зведень, і надають голос тим, хто безпосередньо переживає події війни. Завдяки цьому формується багатовимірне уявлення про військову реальність – не лише як про сукупність фактів і дат, а як про живий людський досвід.

Такі подкасти виконують кілька важливих функцій. Для учасників війни вони стають можливістю озвучити власні переживання, осмислити їх і включити в суспільний діалог. Для слухачів це – доступ до автентичних свідчень, які допомагають зрозуміти не лише перебіг бойових дій, а й соціально-психологічні аспекти життя на фронті та після повернення до цивільного життя. Кожна особиста історія стає елементом великої картини війни, сприяючи формуванню емпатії та суспільної солідарності.

Особливістю цих подкастів є специфіка комунікації з героями. Багато військовослужбовців перебувають безпосередньо на фронті, тому їхні свідчення часто записуються у форматі телефонних розмов. Це дозволяє залучати до наративу тих, хто не може брати участь у студійних записах, і водночас створює ефект присутності: автентичність голосу, інтонацій та емоцій відчувається навіть попри технічні обмеження звуку. Так, подкасти стають унікальним інструментом передачі досвіду війни «з перших уст». Можливість дистанційного запису забезпечує постійний зв'язок між фронтом і цивільним суспільством, формуючи простір для осмислення та репрезентації військової реальності.

У підсумку подкасти вибудовують своєрідне «полотно війни», у якому поєднуються особисті голоси, унікальні досвіди та колективні переживання. Це полотно має значення не лише для сучасного розуміння війни, а й для майбутніх поколінь – як джерело історичної пам'яті, матеріал для досліджень і спосіб збереження людського виміру воєнних подій.

Список використаних джерел
1. Страшко І. Подкаст: погляд крізь призму соціальної філософії. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії.* 2017. Вип. 71. С. 83–89.
2. Lindgren M. Personal narrative journalism and podcasting. Radio Journal: International Studies in Broadcast & Audio Media. 2016. Т. 14, № 1. С. 23–41.

ОГОРОДНИК Д.М.
магістрант спеціальності «Журналістика»
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна

ФІЛАТОВА О.С.
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри журналістики, реклами та PR-технологій
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕДІАПРОСТОРУ В УКРАЇНІ: ВПЛИВ ПЛАТФОРМИ TELEGRAM НА ПОЛІТИКО-СОЦІАЛЬНУ СФЕРУ

Протягом останніх років український медіапростір зазнав суттєвих змін, де центральною трансформаційною силою став месенджер Telegram. Платформа перестала бути засобом обміну повідомленнями й перетворилася на активний політичний та соціальний інструмент, який формує порядок денний, мобілізує громадськість, впливає на поведінку користувачів.

Причини цього явища багатогранні та знаходяться на межі соціально-політичних та економічних факторів. Однією з причин такого зростання впливу стало зниження довіри до традиційних медіа. За даними Digital News Report 2024 лише близько третини українців вважають телебачення та друковані ЗМІ надійними [1]. У суспільстві існують побоювання щодо відсутності редакційної незалежності традиційних медіа через концентрацію телевізійних ринків у руках невеликої кількості бізнес-груп та медіахолдингів. Через це маємо небезпеку, що традиційні ЗМІ можуть бути використані як джерело подачі однобокої інформації, яка може бути вигідна окремим особам.

Варто зазначити, що цифрові платформи завдяки своєму «форм-фактору» є швидшими за телебачення чи друковані медіа. Звичайно, оперативність – один з найважливіших стандартів медіа, але час для

підготовки матеріалу значно більший та може займати декілька годин, тоді як канали Telegram публікують повідомлення та зображення за лічені хвилини після події [2].

Популярність Телеграм як основного джерела інформації для багатьох українців виникла після повномасштабного вторгнення росії в 2022 році. Тоді основним засобом комунікації стали канали Telegram, де адміністратори постили оперативні повідомлення від військового командування, попередження про ракетні удари та сповіщення про повітряні тривоги. Відтак, Telegram перетворився з простого месенджера на платформу, що впливає на соціально-політичну сферу життя. Популярні канали поєднують новини, коментарі, гумор і меми, щоб представити власні інтерпретації на додаток до фактів. Дослідження Гасія і Сасахари показало, що протягом перших місяців вторгнення російські та українські політичні діячі широко використовували Telegram для інформаційних операцій [3]. Анонімність і низький поріг входу дозволили швидко створювати нові потужні медіа-платформи, де адміністратори каналів виконують функції редактора, коментатора та модератора публічного дискурсу.

Отже, держава отримала корисний інструмент для оперативного спілкування з населенням, а суспільство отримало своєчасну та різноманітну інформацію. Проте відсутність редакційного контролю та контролю зі сторони влади сприяє поширенню чуток, дезінформації та відвертих фейкових новин, що є особливо небезпечним у періоди конфліктів [4].

Вплив інформаційних бульбашок є ще однією проблемою. Хоча Telegram не має алгоритмічного фіду як соціальні мережі, користувачі зазвичай підписуються лише на «свої» канали, що посилює поляризацію та ускладнює міжгрупове спілкування. Питання авторського права, персональних даних та відповідальності за наклеп у Telegram залишаються в «сірій зоні» [4].

У відповідь на ці проблеми слід підвищувати медіаграмотність. Користувачі повинні вміти критично оцінювати джерела, перевіряти інформацію та розрізняти перевірені факти та емоційні заклики [5]. Важливими є і співробітництво між керівництвом месенджера, фактчекерами та органами державної влади. Традиційні ЗМІ можуть продовжувати впливати на маси, зосередившись на глибокому аналізі, а не на швидкості. Замість того, щоб просто повторювати новини з Telegram, телебачення та великі онлайн-видання можуть зберегти свій авторитет, пропонуючи журналістські розслідування та системний підхід до аналізу подій.

Згідно з прогнозами на найближчі роки повернення до попередніх моделей споживання новин є малоймовірним, оскільки Telegram повністю інтегрований в інформаційний простір України. Споживачі очікують миттєвого, прямого спілкування без посередників. Однак у світлі цієї нової реальності необхідні нові правила, включаючи чіткі процедури співпраці між державою та платформою, підтримку незалежної перевірки фактів, створення ініціатив з критичного мислення та захисту особистої інформації. Єдиний спосіб зменшити ризики та зберегти переваги цифрової мобільності, одночасно будуючи стійке суспільство, здатне протистояти загрозам дезінформації, це поєднати переваги покращеної інформаційної безпеки з перевагами прямого спілкування [5].

Соціальні та політичні наслідки цієї зміни вже очевидні: зростає поляризація, «лідери думок в інформаційній сфері» відіграють все більшу роль у формуванні громадської думки, а новини все частіше розглядаються як емоційно заряджений матеріал, що впливає на поведінку виборців.

Список використаних джерел

1. Newman N., Fletcher R., Robertson C. T., Ross Arguedas A., Nielsen R. K. *Reuters Institute Digital News Report 2024*. Oxford : Reuters Institute for the Study of Journalism, University of Oxford, 2024. URL: https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/digital-news-report/2024 (дата звернення: 23.09.2025).
2. Freedom House. *Freedom on the Net 2023: Country Report — Ukraine*. Washington, D.C. : Freedom House, 2023. URL: https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2023/ukraine (дата звернення: 23.09.2025).
3. Ghasiya P., Sasahara K. Messaging strategies of Ukraine and Russia on Telegram during the 2022 Russian invasion of Ukraine // *First Monday*. 2023. Vol. 28, No. 8. DOI: 10.5210/fm.v28i8.12873.
4. Digital Forensic Research Lab (DFRLab). *Telegram as a digital front in Russia's war against Ukraine*. Washington, D.C. : Atlantic Council, 2024. URL: https://dfrlab.org (дата звернення: 23.09.2025).
5. Інститут масової інформації. *Freedom of Speech in Ukraine 2024: Summary Report*. Київ : IMI, 2025. URL: https://imi.org.ua (дата звернення: 23.09.2025).
6. Bareikytė, M. (2024). Digitally witnessable war from pereklychka to propaganda: Unfolding Telegram communication during Russia's war in Ukraine. *European Journal of Communication*, 39(4), 345–360. URL: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/17506352241255890 (дата звернення: 23.09.2025).
7. Rudnik, A. (2025). Russian informational co-aggression? Ukraine-related disinformation in Belarusian pro-government Telegram channels. *European Journal of Communication*, 40(2), 145–160. URL: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/17506352251376500 (дата звернення: 23.09.2025).
8. Gehle, L., Hameleers, M., Tulin, M., et al. (2024). Misinformation Detection in the Context of the Russian Invasion of Ukraine: Evidence From Original Survey Data Collected in 19 Democracies. *International Journal of Public Opinion Research*, 36, edad040. URL: https://doi.org/10.1093/ijpor/edad040 (дата звернення: 23.09.2025).

ОРОБЄЙ В.О.
магістрант спеціальності «Журналістика»
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПОГРЕБНА В.Л.
доктор філологічних наук, професор,
зав. кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПЦІЇ ТА СТРУКТУРИ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ОНЛАЙН-МЕДІА «INFOCAR.UA»

Інтернет-журналістика включає в себе різноманітні типи онлайн-ресурсів, кожен з яких має свої характеристики та призначення. «InfoCar.ua» – найбільший автомобільний портал України. Це спеціалізоване онлайн-медіа є яскравим відображенням загальних тенденцій діджиталізації медіапростору та зростання інформаційних потреб споживачів, які цікавляться автомобільною тематикою.

Оскільки інтернет-журналістика стає основним інструментом комунікації у глобалізованому світі, аналіз її основних аспектів має важливе практичне значення як для медіаекспертів, так і для вчених, які досліджують нові форми журналістики. Специфіці онлайнової журналістики присвячені праці таких науковців, як Л. Городенко [1], А. Гусєв [2], Б. Потятиник [3], І. Тонкіх [4], М. Чабаненко [5] та ін. Особливості концепції та структури спеціалізованого порталу «InfoCar.ua» поки не стали предметом зацікавлень дослідників, саме тому тема нашої розвідки є актуальною. Вивчення різноманітних типів онлайн-ресурсів дозволяє зрозуміти не лише сутність інтернет-журналістики, але й специфіку її взаємодії з аудиторією, а також шляхи розвитку цього сектора медіа в майбутньому.

Говорячи про типологічні особливості онлайн-медіа «InfoCar.ua», зазначимо, що воно орієнтоване переважно на широку аудиторію потенційних покупців нових та вживаних автомобілів, а також на існуючих автовласників, які цікавляться оглядами, новинами та експлуатацією авто. Значна частина аудиторії – це люди, що перебувають на етапі вибору та досліджують автомобільний ринок. За цільовим призначенням портал «InfoCar.ua» є комплексним інформаційно-сервісним онлайн-ресурсом.

Онлайн-медіа, подібно до традиційних медіа, характеризуються наявністю чіткої структурної організації. Структура порталу «InfoCar.ua» є логічною та орієнтованою на швидкий доступ до інформації. Тематичне розмежування контенту на розділи є ключовим елементом організації інформації на онлайн-ресурсі. Кожен розділ відповідає за певний тип контенту, відображає ключові потреби користувачів. Найважливіші з них:

Розділ «Нові автомобілі» – це серце порталу, де представлені тисячі моделей з детальними характеристиками, комплектаціями, цінами та зображеннями. Тут також доступні інструменти порівняння автомобілів. Поряд розташований розділ «Б/У авто».

Розділ «Відгуки» містить базу даних реальних відгуків власників авто про експлуатацію різних моделей, що є цінним джерелом «народної» думки.

Окремий розділ «Тест-драйви» присвячений відео- та текстовим оглядам нових моделей, проведеними експертами порталу. Відеоматеріали наявні і в розділі «Відео».

Актуальні події в автомобільному світі, анонси новинок, звіти з автосалонів містяться в розділі «Новини».

У розділі «Мото» представлені моделі мотоциклів, квадроциклів, мопедів, скутерів з детальними характеристиками, цінами та зображеннями.

У розділі «Розмитнення» надаються відомості про те, як розмитнити авто в Україні.

Види інтерактивності на порталі «InfoCar.ua» значною мірою зосереджені на залученні користувачів до формування контенту та обговорення. Взаємодія з аудиторією є одним з наріжних каменів успішного функціонування сучасних онлайн-медіа. Для користувачів інтернет-ресурсу «InfoCar.ua» є можливість залишати коментарі під новинами, статтями та тест-драйвами. Це сприяє обговоренню та обміну думками. Відгуки користувачів є важливим елементом інтерактивності, який дозволяє автовласникам ділитися своїм досвідом експлуатації конкретних моделей. Це формує унікальний користувацький контент.

Існує інтеграція порталу з соціальними мережами: наявні кнопки для швидкого поширення контенту на платформах Facebook, YouTube, Instagram та інших. Канал «InfoCar» на YouTube є потужним інтерактивним інструментом, де глядачі активно коментують відео, ставлять запитання, беруть участь в обговореннях.

Загалом, вербальний контент порталу «InfoCar.ua» є функціональним і прагматичним, спрямованим на надання максимально

корисної інформації для прийняття рішення про купівлю автомобіля та його подальшу експлуатацію.

Візуальний контент на онлайн-ресурсі «InfoCar.ua» є критично важливим і органічно інтегрований у структуру сайту, оскільки автомобільний ринок значною мірою спирається на візуальне сприйняття.

Кожен автомобіль у каталозі супроводжується великою кількістю високоякісних фотографій. Це включає зовнішній вигляд (з різних ракурсів), інтер'єр (салон, панель приладів, багажник), деталі. Фотографії зазвичай професійні, зроблені в студійних або добре освітлених умовах, щоб максимально точно передати вигляд автомобіля.

Відеоматеріали – це один із найсильніших аспектів порталу «InfoCar.ua», де активно використовується відеоформат для тест-драйвів. Відео є динамічними, включають кадри з різних ракурсів (в русі, статичні), демонстрацію функціоналу салону. Часто відео супроводжуються закадровим голосом експерта та графічними елементами. YouTube-канал «InfoCar.ua» є дуже популярним і є продовженням візуальної стратегії порталу.

Таким чином, портал «InfoCar.ua» у своєму розвитку демонструє загальні тенденції технологічної еволюції веб-ресурсів. Від простих статичних сторінок та баз даних воно перейшло до динамічної платформи з інтерактивним функціоналом, мультимедійним контентом та інтеграцією із соціальними мережами. Розвиток SEO-оптимізації, адаптивний дизайн для мобільних пристроїв, впровадження систем аналітики користувачів – все це стало невід'ємною частиною його функціонування.

Концепція порталу «InfoCar.ua» полягає у максимально вичерпному та об'єктивному інформуванні споживачів, що приймають рішення про купівлю автомобіля або цікавляться цією тематикою. Структура онлайн-ресурсу є логічною та орієнтованою на швидкий доступ до інформації. Кожен розділ відповідає за певний тип контенту, відображає ключові потреби користувачів.

Список використаних джерел

1. Городенко Л. Типологія інтернет-видань. *Друкарство*. 2004. № 5. С. 25–28.
2. Гусєв А. В. Особливості формування контенту інформаційних порталів. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2018. № 1 (33). С. 51–55.
3. Потятиник Б. В. Інтернет-журналістика: навч. посіб. Львів: ПАІС, 2010. 244 с.
4. Тонкіх І. Ю. Проблема типології інтернет-ЗМІ. *Держава і регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2010. № 2. С. 80–84.
5. Чабаненко М. В. Інтернет-ЗМІ як складова частина системи засобів масової інформації України: монографія. Запоріжжя: ЗНУ, 2011. 184 с.

ОСТРОВСЬКА Н.В.
кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ЖУРНАЛІСТИЦІ: ВИКЛИКИ ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА НОВІ СТАНДАРТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ

Штучний інтелект швидко трансформує медіаландшафт, впливаючи на всі етапи виробництва контенту: від генерування ідей та пошуку до створення текстів, візуальних і мультимедійних матеріалів, а також аналізу аудиторії та вибору каналів поширення. Згідно з опитуванням Національної ради України з питань телебачення та радіомовлення найпопулярнішими функціями ШІ серед українських медіа є: редагування тексту (25,1%); розшифровка відео в текст і навпаки (23,3%); переклад із розпізнаванням мови (21,3%); генерація журналістських текстів (13,4%) [3].

Водночас існує високий рівень занепокоєння щодо можливих загроз, які несе ШІ, що зумовлює актуальність нашої розвідки. У професійному та науковому середовищі дедалі активніше обговорюються виклики й ризики, пов'язані з використанням штучного інтелекту в медіа. Насамперед ідеться про загрозу поширення дипфейків, дезінформації, неперевірених даних, що можуть використовуватися для маніпулювання суспільною думкою. Додаткову складність становить непрозорість алгоритмів: моделі штучного інтелекту часто функціонують як так звані «чорні скриньки», коли не завжди зрозуміло, як система дійшла до певного висновку [9, с. 311]. Це породжує сумніви щодо достовірності результатів і можливостей контролю за ними.

Етичні питання викликає також алгоритмічна упередженість: якщо системи навчаються на нерепрезентативних чи дискримінаційних даних, вони схильні відтворювати ці упередження у створеному контенті. Така тенденція може впливати на суспільні стереотипи та підривати довіру до медіа.

Окремим викликом є питання захисту персональних даних і конфіденційності. Недостатній рівень анонімізації або використання даних без згоди користувачів може призвести до ідентифікації осіб та порушення їхнього права на приватність. У зв'язку з цим усе частіше висловлюються думки про необхідність розроблення етичних стандартів і нормативних механізмів, що регулюватимуть відповідальне застосування ШІ у

журналістиці. Крім того, висловлюються побоювання щодо втрати креативності, експертності та цінності людської праці [9, с. 310]. Надмірна залежність від генеративних систем може знижувати мотивацію журналістів до творчого аналізу, глибокого дослідження фактів і розвитку професійних компетентностей. Заміщення людського авторства алгоритмічним продуктом ставить під питання унікальність журналістської праці та зменшує її суспільну вагу.

Виклики доброчесності, що постають перед журналістами та медіа в умовах активного використання штучного інтелекту, безпосередньо пов'язані з питаннями якості й автентичності контенту. Генерування текстів за допомогою ШІ часто потребує ретельної перевірки фактів через явище так званих «галюцинацій» – створення системою правдоподібних, але непідтверджених даних.

Не менш важливим аспектом є забезпечення прозорості: необхідне чітке маркування контенту, у якому використовувався ШІ, із поясненням ролі алгоритмів у його створенні. Користувачі повинні мати змогу усвідомлено розуміти, що вони взаємодіють із матеріалом, створеним чи доповненим системами штучного інтелекту.

Інтеграція ШІ у медіапрактики також актуалізує етичні дилеми, пов'язані з авторством, інтелектуальною власністю та конфіденційністю. Визначення прав на створені алгоритмами тексти або зображення залишається проблемним, як і ризик несанкціонованого розголошення інформації під час завантаження у ШІ-конструктори документів, що містять чутливі або службові дані.

Основним нормативно-правовим актом, який регулює питання правового статусу контенту, створеного за допомогою технологій штучного інтелекту, є Закон України «Про авторське право і суміжні права» [5]. Згідно з ним, контент, створений із використанням ШІ, не вважається оригінальним твором у розумінні класичного авторського права, оскільки не є результатом безпосередньої творчої діяльності людини. Водночас він підпадає під охорону спеціальним правом sui generis (право особливого роду), яке діє протягом 25 років з моменту створення. Суб'єктами права sui generis можуть бути: 1) особи, яким належать майнові права або ліцензійні повноваження на комп'ютерну програму (тобто автори цієї програми, їхні спадкоємці), або 2) правомірні користувачі комп'ютерної програми. Воно є компромісом між потребою врегулювати роботу ШІ і «людиноцентричністю» авторського права. Незважаючи на участь алгоритмів у процесі створення, відповідальність за результат і за дотримання норм доброчесності залишається за людиною – користувачем або замовником, який ініціює генерування контенту. Логіка застосування

права sui generis до контенту, створеного за допомогою штучного інтелекту, полягає в тому, що критерієм для надання правового захисту є не оригінальність (як у класичному авторському праві), а форма вираження результату та обсяг інвестицій, вкладених у його створення [6].

Варто зауважити, що в практиці Українського національного офісу інтелектуальної власності та інновацій (УНІОІ) реєстрація авторського права на твори, які містять згенеровані ШІ зображення, де-факто надає захист не самому штучно створеному елементу, а збірнику творів або компіляції, що є результатом людської творчої діяльності. Таким чином, об'єктом правової охорони визнається інтелектуальна праця людини, яка здійснила відбір, систематизацію або художню інтеграцію матеріалів, створених із використанням алгоритмів ШІ.

Як пояснював медіаюрист Є. Воробйов на онлайн-зустрічі від «Платформи прав людини» на тему реформи авторського права та її впливу на українські медіа, журналіст теоретично набуває авторських прав на публікацію, навіть якщо ШІ використовувався на проміжних етапах роботи (дослідження, розшифровка, аналіз даних), оскільки ШІ не може бути співавтором. Водночас, якщо журналіст поширює тексти, згенеровані ШІ, в яких згадується певна особа, на журналіста (як на поширювача) накладається обов'язок перевірити правдивість інформації про цю особу, згідно з частиною 2 статті 302 Цивільного кодексу України. Відповідачем у разі поширення недостовірної інформації буде саме журналіст, навіть якщо інформацію згенерував ШІ [1].

Медіаіндустрія усвідомлює ризики порушення інтелектуальної власності, і регулятор (Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення) наголошує на необхідності відповідального використання ШІ. Опитування Національної ради показало, що 89% респондентів вважають загрозу порушення інтелектуальної власності однією з найвищих [3]. Спільно з Міністерством цифрової трансформації (Мінцифри) та Громадською радою при медіарегуляторі Національна рада організувала захід, присвячений використанню штучного інтелекту (ШІ), де були представлені та обговорені секторальні рекомендації для медіа, реклами та захисту авторських прав. Член Національної ради Олександр Бурмагін зазначив, що ці напрацьовані секторальні рекомендації ляжуть в основу законодавчих норм, які можуть з'явитися в Україні протягом кількох років [4].

У рекомендаціях для медіа основними визначеними принципами використання ШІ є відповідальне редакційне рішення, прозорість і зрозумілість, регулярне проведення оцінки ризиків, поінформованість аудиторії про використання ШІ та походження контенту, конфіденційність

і захист даних та відповідальність (редакційну, індивідуальну та юридичну).

Окремо експерти наголошують на тому, що медіа повинні дотримуватися майнових прав автора при використанні чужого контенту у роботі ШІ. Радять ознайомитися з ліцензією на програму ШІ та правилами розподілу прав перед початком роботи з нею. Також перевіряти політики розробників щодо джерел фактів та уникати відтворення чужих творів. Редакціям рекомендується визначати внутрішню політику використання ШІ та включати до неї захист права інтелектуальної власності [4].

Важливими для медійників також є Рекомендації з відповідального використання штучного інтелекту у сфері медіа, розроблені Мінцифрою разом з партнерами та профільними експертами у рамках реалізації дорожньої карти регулювання ШІ в Україні [11].

Серед основних принципів – прозорість використання систем ШІ, чітке розмежування авторського та згенерованого нейромережею контенту, пріоритет людського фактора під час створення матеріалів, а також саморегуляція медіа в разі взаємодії з цією технологією [11].

На нові етичні виклики, пов'язані з активним використанням штучного інтелекту (ШІ) у журналістиці звертає увагу і Комісія з журналістської етики (КЖЕ) [8]. Найбільше дискусій викликають генеративні моделі (ChatGPT, Bing, Bard тощо), що поступово інтегруються в роботу редакцій. У багатьох іноземних медіа вже діють внутрішні політики використання ШІ, які регулярно оновлюються. В Україні така політика також має стати частиною редакційних стандартів. Серед ключових рекомендацій КЖЕ:

1. Використовувати ШІ усвідомлено. Журналісти мають розуміти можливості та обмеження технології, пам'ятаючи, що вона не здатна мислити критично, перевіряти факти чи уникати упереджень.
2. Зберігати етичну відповідальність. Автор і редакція несуть повну відповідальність за матеріал, навіть якщо в роботі використовували ШІ. Усі факти, цитати та посилання мають бути перевірені людиною.
3. Забезпечити прозорість. Аудиторію потрібно інформувати, якщо матеріал (текст, зображення, відео) створено або частково згенеровано ШІ.
4. Перевіряти оригінальність. Згенеровані тексти можуть містити запозичення – це створює ризик плагіату.
5. Уникати маніпуляцій. Не варто використовувати ШІ-зображення для новин навіть із дисклеймерами чи застосовувати алгоритми для створення клікбейтних заголовків.
6. Контролювати упередженість. ШІ може відтворювати гендерні стереотипи та дискримінаційні вислови – це потребує перевірки.

7. Захищати персональні дані. Заборонено передавати ШІ конфіденційну або персональну інформацію героїв матеріалів.

8. Не міфологізувати ШІ. Його думки не можна трактувати як авторитетні чи достовірні джерела інформації.

9. Розвивати фактчекінг. В умовах війни та інформаційних атак журналісти мають викривати фейки, зокрема створені за допомогою ШІ [8].

Отже, регулювання використання штучного інтелекту в Україні насамперед стосується сфери авторського права та перебуває на стадії активного формування політик. Інтеграція ШІ в роботу медіа є невідворотним етапом розвитку сучасної журналістики, однак вона потребує виваженого й відповідального підходу. Український досвід демонструє, що журналістська спільнота усвідомлює як потенціал, так і ризики цієї технології. Ключовими умовами її етичного використання є прозорість, людський контроль, відповідальність, дотримання авторських прав та захист персональних даних. Рекомендації Національної ради, Міністерства цифрової трансформації та Комісії з журналістської етики спрямовані на формування в медіа власних політик використання ШІ, які мають базуватися на принципах професійної доброчесності, достовірності та безпеки. Дотримання цих принципів дозволить поєднати технологічні можливості ШІ з етичними та професійними стандартами журналістики, мінімізуючи ризики дезінформації та втрати довіри аудиторії.

Список використаних джерел

1. Богуславська К. Хто це зробив? Що кажуть закони різних країн про авторські права та штучний інтелект (оновлено). *Медіамейкер*. URL: https://mediamaker.me/hto-cze-zrobyv-shho-kazhut-zakony-riznyh-krayin-pro-avtorski-prava-ta-shtuchnyj-intelekt-3416/
2. В Україні вперше зареєстрували авторські права на твори, які містять зображення, згенеровані ШІ. *Центр демократії та верховенства права.* URL: https://cedem.org.ua/news/v-ukrayini-vpershe-zareyestruvaly-avtorski-prava-na-tvory-yaki-mistyat-zobrazhennya-zgenerovani-shi/
3. Використання ШІ у медіа. Результати дослідження Національної ради. *Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення*. URL: https://webportal.nrada.gov.ua/vykorystannya-shi-u-media-rezultaty-doslidzhennya-natsionalnoyi-rady/
4. Використання штучного інтелекту: рекомендації для медіа, реклами і захисту авторських прав (презентації, відео). *Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення*. URL: https://webportal.nrada.gov.ua/vykorystannya-shtuchnogo-intelektu-rekomendatsiyi-dlya-media-reklamy-i-zahystu-avtorskyh-prav-prezentatsiyi-video/
5. Закон України «Про авторське право і суміжні права». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2023. № 57. Ст. 166. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text
6. Право sui generis: як штучний інтелект адаптує під себе авторське право? *Центр демократії та верховенства права*. URL: https://cedem.org.ua/analytics/shtuchnyi-intelekt-pravo/
7. Рекомендації з відповідального використання штучного інтелекту у сфері медіа. URL: https://storage.thedigital.gov.ua/files/3/f3/1ecd916b1f1b12c29c6e2984ecb0bf33.pdf

8. Рекомендації Комісії з журналістської етики щодо використання штучного інтелекту для створення журналістських матеріалів. *Комісія з журналістської етики*. URL: https://cje.org.ua/statements/rekomendatsii-komisii-z-zhurnalistskoi-etyky-shchodo-vykorystannia-shtuchnoho-intelektu-dlia-stvorennia-zhurnalistskykh-materialiv/
9. Шекеряк-Кушка Я. Штучний інтелект у журналістиці даних: можливості, загрози та етичні дилеми. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* 2025. Т. 36 (75). № 4 . Ч. 2. С. 303–314.
10. ШІ в українських медіа: виклики, можливості та позиція Національної ради. *Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення*. URL: https://webportal.nrada.gov.ua/shi-v-ukrayinskyh-media-vyklyky-mozhlyvosti-ta-pozytsiya-natsionalnoyi-rady/
11. Як відповідально використовувати штучний інтелект: розробили рекомендації для медіа. *Міністерство цифрової трансформації України*. URL: https://thedigital.gov.ua/news/technologies/yak-vidpovidalno-vikoristovuvati-shtuchniy-intelekt-rozrobili-rekomendatsii-dlya-media

ПАНЧЕНКО С.А.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПУБЛІЦИСТИЧНА СПАДЩИНА СИМОНА ПЕТЛЮРИ: УРОКИ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Однією із найбільш суперечливих постатей в історії боротьби за українську державність була постать Симона Васильовича Петлюри. Досліджуючи громадсько-політичну діяльність цього діяча, В. Голубко писав: «Будучи керівником УНР у найважчий для неї період, він зумів не лише на практиці очолити державну структуру, а й реалізувати її модель, закласти підвалини демократичної республіки» [1]. Його сучасникам по-різному бачилося майбутнє України та шляхи її визволення, а тому вони, залежно від своїх політичних уподобань, або гаряче схвалювали діяльність С. Петлюри, або ж гостро засуджували. Нащадки ж, після довгих років нав'язаного імперською ідеологією однозначного негативізму до діяльності Петлюри, нарешті торують шлях до усвідомлення ролі цього державного діяча в українській національно-визвольній боротьбі. Ця боротьба триває й донині.

Почавши свою політичну діяльність 1900 року з членства в Революційній українській партії (РУП), С. Петлюра продовжував цей шлях у найскладніший для України час на початку XX століття. Так, у березні 1917 року він стає членом новоствореної Української Центральної Ради, а вже у червні – Генеральним секретарем військових справ. Восени 1917 року Симон Петлюра вийшов з уряду, не погоджуючись з політикою

В. Винниченка, а вже 1918 року увійшов до складу Директорії та очолив Армію УНР, у лютому ж 1919 року став Головою Директорії. Петлюра формує Головнокомандування Республіканськими військами, створює Головну Став ку військ Директорії УНР, фактично створює ту збройну силу, яка була здатна боротися з численним ворогом.

Не полишав Симон Васильович свою боротьбу за Україну і в еміграції, ставши визнаним лідером паризького українського центру та редактором тижневика «Тризуб», аж доки у 1926 році більшовицький агент Самуїл Шварцбард своїми пострілами не обірвав життя палкого патріота і відданого сина України.

Дослідник Т. Гунчак писав, що постать Симона Петлюри як політика і державного діяча, безсумнівно, така «…домінантна в історії України, що покриває своєю тінню постать Петлюри як публіциста» [2, с. 3]. Насправді ж публіцистика є важливою складовою його політичної діяльності, крім того, вона не втратила своєї актуальності у формуванні сучасної суспільно-політичної думки. Попри значну зацікавленість дослідників постаттю С. Петлюри, зокрема, і його публіцистичним доробком, він все ще потребує нового осмислення крізь призму сучасних реалій воєнного протистояння за право існування нашої держави. Проблематика написаного Петлюрою-публіцистом як ніколи актуальна: статті цього політичного діяча розкривають його бачення розвитку української нації, а розробка ним ідеї, що може консолідувати народ, сприятиме виробленню національного ідеалу, збереженню національної ідентичності.

Шлях у публіцистику Петлюра починає з 1900-х років. Восени 1904 р. політик змушений емігрувати до Львова, де працював співредактором рупівських часописів «Селянин» і «Праця», встановив контакти з І. Франком, М. Грушевським, В. Гнатюком, М. Ганкевичем, що сприяло поглибленню його суспільно-політичних і наукових інтересів. У січні 1906 р. за направленням ЦК УСДРП він виїхав до Петербургу, для того, щоб очолити редакцію місячника УСДРП «Вільна Україна». Однак уже в липні знову повертається до Києва, де, за рекомендацією М. Грушевського, працював секретарем редакції газети «Рада», що видавалася Радикально-Демократичною партією, згодом – у часописі «Україна», а від 1907 р. – у легальному часописі УСДРП «Слово». Петлюра стає на той час уже досить відомим журналістом і літератором. Це переконливо доводить його обширна публіцистична та літературна спадщина того часу, що відзначається багатогранністю тематики. Він продовжує писати на теми історичні й політичні, працює над економічною, літературною, театральною та побутовою тематикою. Так, на думку науковця Т. Гунчака, в той час, коли українських авторів майже не було і українська

журналістика тільки починала робити свої перші кроки, роль Петлюри як багатогранної, «ренесансної» людини є очевидною і зрозумілою [2, с. 4].

Повною ж мірою державотворчі ідеї Симона Петлюри виявилися у його публіцистичній творчості 1917–1920 рр. Публіцистика Симона Петлюри доби УНР не охоплена однією збіркою, що зумовлено жанровою специфікою доробку: його складають здебільшого відозви, листи, меморандуми, телеграми, накази, ноти тощо.

Твори цього періоду, на відміну від ранньої публіцистики Симона Петлюри, позначені виразною експресивністю і висвітлюють здебільшого проблеми українського державотворення. Так, у «Меморандумі до німецького посла Мума» публіцист говорить: «…264 роки московського панування не вбили в нім (в українськім народові – авт.) ні національного почуття, ні змагання до створення власної держави, яко логічної форми, в яку вилились його давні історичні й національно-політичні ідеали. Він знає й твердо певний, що Українська Народня Республіка як окрема держава повинна бути й що вона буде існувати та що ніяка сила на світі не в силі буде цієї його певності знищити. Якої б долі не судилося українському народові ще пережити, він все одно своє право на самостійне державне життя виборе. За це говорить та певність, яку ми, українці, в цій справі відчуваємо» [3, с. 224].

У червні 1917 року – через кілька місяців після утворення Центральної Ради – Симон Петлюра став її Генеральним секретарем військових справ. У публіцистиці цього періоду яскраво відбився один з основних напрямів його діяльності: створення українських збройних сил як важливого чинника становлення української держави.

Так, у «Відозві до українських солдат» Симон Петлюра закликає українських воїнів до єдності та дисциплінованості, прагне прищепити їм почуття патріотизму та національної гордості. Це звернення і сьогодні може стати дороговказом для теперішніх захисників держави: «Будьте організовані та з'єднані – всі за одного і один за всіх. Наше військо молоде, воно тільки становиться на ноги, і ви своєю дисциплінованістю доведете, що являєтесь славними потомками великих предків» [3, с. 219].

На вирішальному значенні української армії у справі розбудови української незалежної держави Симон Петлюра наголошує і у зверненні з лаконічною назвою «Громадяни!»: «…що уявляють собою наші козаки, себто наша армія? Це наше життя, це наша воля, це наші кохані діти, котрі своєю кров'ю будують нашу республіку і звільняють від чужинців нашу землю та захищають наш спокій і добробут» [3, с. 230]. Це прагнення публіциста і державного діяча донести до людей значимість збройних сил,

які стоять на захисті своєї держави, звучить сьогодні з новою силою і віднаходить нові сенси.

Вийшовши з уряду УНР і ставши Головою Директорії, С. Петлюра не полишає настанов на утвердження в свідомості своїх співвітчизників ідей українського державотворення. Так, у «Наказі Головної Команди військ УНР, 26 серпня 1919 року ч. 131» Симон Петлюра пише: «Старшино й козацтво!.. Я, ваш Головний Отаман, кажу вам, що якраз тепер на міжнародному суді розв'язується справа: бути чи не бути нашому незалежному життю. Старшино й козацтво! У ваших руках ця справа» [3, с. 229].

Цей період у цілому був дуже плідним на звернення, листи, відозви, телеграми, публічні виступи Симона Петлюри. У кожному з цих текстів звучить тверда упевненість Петлюри у необхідності й легітимності української незалежної держави: «Найтяжча хвиля боротьби не зупинила праці Українського Правительства на користь та добробут Батьківщини. Уряд Української Народньої Республіки знає, що все, що здобуто українським народом в революційній боротьбі, повинно належати народові й тому, щоб збудувати міцну та вільну Українську Республіку» [3, с. 234].

Прикметно, що у публіцистиці цього періоду Симон Петлюра дає чітке визначення політичного устрою майбутньої української держави. У промові на політичній нараді 26 листопада 1919 року він констатує: «Не повинно бути хаосу в політичному думанні. Наша політика оправдала себе. Самостійна Україна коли буде, то буде тільки як демократична республіка» [3, с. 239]. Ще одна показова цитата з цього виступу, яка декларує непохитну віру у перемогу справи утвердження української держави: «В тому тяжкому стані, може, декому в серце закрадається думка, – чи не пора, мовляв, нам сказати: «Не тратьте, куме, сили, пускайтеся на дно!» Немає більшої помилки, коли б хто з нас так подумав. Чи ми своєю боротьбою здобули для України що-небудь? Так, наша боротьба в історії українського народу буде записана золотими буквами. Ми виступили на арену історії тоді, коли весь світ не знав, що таке Україна. Ніхто не хотів її визнати як самостійну державу, ніхто не вважав нашого народу за окрему націю. Єдиною боротьбою, упертою і безкомпромісовою, ми показали світові, що Україна є, що її народ живе і бореться за своє право, за свою свободу і незалежність… Наше становище не безвихідне… тільки наша боротьба й перемога може визволити Україну від чужого панування!» [3, с. 238–239].

Саме в період національної революції початку ХХ століття цього твердого переконання найбільше бракувало як у внутрішній, так і зовнішній політиці. Яскравим прикладом цьому можуть послужити різні концепції зовнішньополітичної орієнтації серед вищого керівництва УНР,

які перешкоджали її виходу з міжнародної ізоляції, що зрештою й призвело до краху всі змагання за самостійність України.

Період еміграції у Парижі був для Симона Петлюри – журналіста і публіциста, не менш плідним. Як природжений лідер, він збирає навколо себе відданих людей, виношує ідею створення координуючого органу – загально-еміграційного Українського Громадського центру, веде роботу по створенню тижневика «Тризуб», перше число якого вийшло 15 жовтня 1925 р. У передовій статті С. Петлюра декларував: «Ми свідомо виступаємо під знаком Тризуба, як символа української державності... В українську державність ми віруємо, українську державність ми ісповідуємо, – в її неминучості ми переконані. Для нас вона є до певної міри живою реальністю, бо ідею її ми носимо в серці, бо її духом, потребами овіяне все життя... Наша ідеологічна праця полягатиме в розгорненню й обґрунтуванню ідеї української державності» [3, с. 342].

З еміграції Петлюра веде активне листування з громадськими і політичними діячами України. Серед його адресатів Є. Бачинський, В. Прокопович, Ю. Гуменюк, А. Лівицький, Л. Чикаленко. У лисі до останнього, датованому 5 жовтня 1925 року, Симон Петлюра осмислює історичні причини поразки національно-визвольних змагань українства, аналізує власну діяльність, бачення стратегії боротьби та називаючи найголовнішого ворога України: «Стратегія національної боротьби, як і боротьби військової вимагає: бити в першу чергу по головному ворогові, з другорядним потім можна раду дати! В своїй діяльності я керувався думкою, що таким ворогом була, є і буде Московщина» [3, с. 452]. Пророцтво Петлюри збувається, на жаль, через сто років, і Україна мусить винести уроки з цих передбачень.

«Коли підсумувати цілість публіцистичної праці Петлюри, то побачимо творчу і працьовиту людину, яка своєю працею допомогла відкрити шлях до самопізнання і національного відродження українського народу» [2, с.10]. Ці слова відомого дослідника Тараса Гунчака про спадщину Симона Петлюру є промовистим свідченням непересічного таланту вірного сина свого народу

Ставши символом Української соборної держави, Симон Петлюра з-поміж сучасників виявився найбільш послідовним, самовідданим, незламним і творчим її оборонцем. У його легендарній особі гармонійно поєднувалися риси політичного діяча, воєначальника, публіциста і редактора.

Публіцистична спадщина Симона Петлюри є не лише цінним історичним джерелом для вивчення доби національно-визвольних змагань початку XX століття, а й актуальним ідейним дороговказом для сучасної

України. Аналіз його праць засвідчує, що ключові проблеми, порушені ним, залишаються вкрай важливими та актуальними й на початку XXI століття.

Петлюра проголошував, що тільки українська державність є єдиною гарантією існування нації. Обстоюючи ідею захисту інтересів Української народної республіки зі зброєю в руках, наголошував, що тільки національно свідоме військо здатне захистити державність від зовнішніх та внутрішніх ворогів. Це повністю корелює з пріоритетом сучасної України – стати на захист національних інтересів та розбудовувати обороноздатність країни.

Творча спадщина С. Петлюри має не тільки величезне значення як історичне та історіографічне джерело, а й слугує матрицею державницької думки, яка підтверджує, що боротьба за незалежність, демократію та національну гідність є неперервним процесом. Сучасні покоління мають засвоїти уроки минулого, щоб мати майбутнє.

Список використаних джерел

1. Голубко В. Концепція української державності в баченні Симона Петлюри. URL: https //wwwsichovyk.com.ua/istorichna-slava/842 ukrainian-state-doctrine-by-simon-petliure.
2. Гунчак Т. Петлюра як публіцист. *Сучасніст*ь. 1979. № 5. С. 3–10. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Suchasnist/1979_N05_221.pdf?
3. Петлюра С. Статті, листи, документи. Нью-Йорк : Укр. вільна АН у США, 1956. 480 с. URL: https://diasporiana.org.ua/ideologiya/882-petlyura-s-statti-listi-dokumenti/.

ПОГРЕБНА В.Л.
доктор філологічних наук, професор,
зав. кафедри журналістики
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ТЕЛЕПРОГРАМИ ПРО ВІЙНУ ТА ВІЙСЬКОВИХ В УКРАЇНСЬКОМУ МЕДІАПРОСТОРІ

Телебачення продовжує залишатися найбільшим соціально-культурним явищем XXI століття, яке доступне усім поколінням, усім соціальним верстам населенням. Суспільно-політичне телевізійне мовлення використовується медійниками з метою активізації громадянської позиції телеглядачів і є засобом впливу на громадську свідомість. З 2015 року у вітчизняному телепросторі почали з’являтися програми, основна проблематика яких була пов’язана зі збройною агресією сусідньої держави.

Питання особливостей функціонування тележурналістики під час війни підіймаються такими науковцями, як В. Кравченко [1], М. Праута [2], І. Пуцята [3] та ін. Загалом відчувається брак наукових досліджень, присвячених розгляду особливостей функціонування сучасної військової журналістики України. Її змістовий та жанровий дискурс потребує вивчення та узагальнення. Цим і визначається актуальність нашої розвідки.

З метою формування уявлення про стан оборонної промисловості в країні 26 вересня 2015 року на телеканалі «24» стартувала телепрограма «Техніка війни» – це спільний проєкт телеканалу з Центральною телерадіостудією. Автором і ведучим програми став майор Сергій Камінський, який уже приймав участь у подібних проєктах, зокрема «Військовий вісник» і «Захисник Вітчизни». Програма покликана знайомити аудиторію з новими розробками військової техніки, новими зразками зброї, військового спорядження. Останній, 233-й випуск програми був відзнятий два роки тому за участю військового журналіста Олексія Чубашева, який розповідав про особливості застосування сучасної снайперської гвинтівки. Програма мала інформаційно-аналітичний характер і кожний випуск її набирав близько 150 000-200 000 переглядів.

Треба згадати телепроєкт «Рекрут. UA», автором і ведучим якого був Олексій Чубашев, український військовий журналіст, військовослужбовець, учасник російсько-української війни (загинув 10 червня 2022 року під час оборони міста Сєвєродонецьк. Указом президента України 28 червня 2022 року капітану Олексію Чубашеву присвоєно чергове звання «майор» посмертно).

Телепроєкт «Рекрут. UA» можна вважати першим в Україні військовим реаліті-шоу. Як згадує колишня керівниця Центральної телерадіостудії МОУ Яна Холодна, Олексій Чубашев буквально жив цім проєктом: «Ніколи не забуду, як ти прийшов з цією ідеєю, ти горів нею. Першими були ССО, потім десанти, потім морпіхи. Ти багато зробив корисного для армії цими проєктами» [4]. Домінантною ідеєю телепроєкту була популяризація служби, формування позитивного іміджу військового в Збройних Силах України. Проєкт виходив на «5 каналі» а також транслювався на 24 каналі. У випусках телепроєкту Олексій Чубашев розповідав про підрозділи різних родів та видів військ Збройних Сил України, про рекрутинг (на власному прикладі) у лави ЗСУ. Загалом було випущено 4 (чотири) сезони телепроєкту: 1 сезон – Рекрут.UA – SOF (сезон про відбір кандидатів до лав Сил спеціальних операцій Збройних сил України); 2 сезон – Рекрут.UA – ДШВ – сезон про відбір кандидатів на службу в лавах Десантно-штурмових військ Збройних сил України; 3 сезон – Рекрут.UA – Морська піхота: про участь підрозділів Морської піхоти ЗСУ

у міжнародних військових навчаннях у Грузії; 4 сезон – Рекрут.UA – Снайпер-сезон про відбір кандидатів на службу в лави Збройних сил України за фахом снайпер.

Назва телепроєкту визначила долю Олексія Чубашева і стала його позивним у війську. Журналіст був одночасно й автором, й головним героєм військового телепроєкту. Він намагався сформувати позитивний імідж Збройним Силам України, відобразити реальні позитивні зміни, які відбулися в ЗСУ. Журналістка О. Скотнікова цитує військову аудиторію журналіста, яка стверджує, що «в його програмі йшлося про все – від перших страв, які з'явились в армійських сухпайках до вишколу і постійної освіти. Він відстежував і показував анатомію цих трансформацій та сам їх пережив» [4]. На думку побратимів, зразок військової служби Олексія Чубашева, його медіапроєкти стали тими мотиваторами, які також вплинули на вибір багатьох українців вступити до лав ЗСУ на захист Батьківщини.

3 лютого 2021 року було запущено інформаційний проєкт про Міністерство оборони та Збройні сили України під назвою «Армія сьогодні». Ведучими стали майор Юрій Стоянський та старший лейтенант Марія Сальнік. Ініціатором виробництва нової програми виступила Центральна телерадіостудія МО України. Проєкт мав на меті долучитися до інформаційної війни в умовах російської агресії. На думку ініціаторів проєкту, до нього мали увійти «поточні зйомки ЦТРС МО України, матеріали з регіонів та ООС, а також найважливіші новини Міністерства оборони та Збройних сил України» [5]. Проєкт спрямовано на зацікавлену аудиторію: «як на усі категорії військовослужбовців і ветеранів, так і свідомих цивільних громадян України» [5]. У телепрограмі щосереди протягом 15-20 хв планувалося повідомляти про реформи у Міноборони та ЗСУ, обговорювати рух до НАТО, військові навчання та операції, аналізувати військову техніку, сучасне озброєння, обговорювати соціальні питання, правову допомогу військовим, моніторити якість військової освіти і науки, розглядати кадрову політику, законодавчу діяльність, військову медицину та волонтерську діяльність. Телепрограма мала інформаційно-аналітичний характер і спрямована на інформування про важливі події, пов'язані з Міноборони та ЗСУ.

Український досвід, який формується ціною життів тисяч, десятків, сотень тисяч людей, квадратними кілометрами захоплених територій, мільйонами змінених, скалічених доль людей, які змушені були на чужині шукати прихисток для себе і своїх дітей, повинен обов'язково репрезентуватись європейцям, трансформуватись у дискусії, конференції,

потоки важливих інформаційних знань, тому що ця тематика – тематика війни і подолання її наслідків – є однією з найголовніших актуальних безпекових проблем на континенті і поза ним. Саме тому всебічний аналіз українського питання і застосування українського досвіду у практичних цілях іншими державами є важливим і актуальним, і він повинен бути закарбований у фото-, кіно- і тележурналістиці, Інтернет-ЗМІ, тобто тих масмедіа, які мають найбільше охоплення аудиторії.

З початком повномасштабного вторгнення телевізійні масмедіа зазнали суттєвих змін у контенті та редакційній політиці. В епіцентрі уваги – воєнні події, гуманітарні кризи, допомога партнерів, стосунки з США та Європою, тобто аспекти міжнародної політики, внутрішні реформи в армії, оборонній промисловості та суспільстві. На думку І. Пуцяти, основні напрямки висвітлення військового конфлікту пов'язані з розгортанням повномасштабної війни, це «оперативні повідомлення про обстріли та атаки на міста, відомості про втрати та пошкодження військової техніки агресора, обговорення міжнародних санкцій проти Росії, аналіз та прогнози щодо дій агресора, висвітлення гуманітарної кризи в мирних регіонах України, організацію евакуаційних коридорів, репортажі про героїзм українських захисників, інформацію про діяльність волонтерів, новини про важливі міжнародні зустрічі в ООН, НАТО, дипломатичні переговори України з Росією, а також виступи міжнародних лідерів та Президента України перед світовими парламентами» [3, с. 65].

Нові стратегії створення телеконтенту ґрунтуються на розробці основних векторів репрезентації інформації – досягненні перемоги та національної єдності. Роль журналістики у відображенні російсько-української війни полягає не тільки у її функції інформаційного мосту між подіями та суспільством/громадськістю, але й у створенні різноманітних проєктів, які будуть спрямовані на підтримку морального духу громадян.

Сучасні телепрограми про війну мають, здебільшого, інформаційно-аналітичний характер, спрямовані на інформування аудиторії про сучасний стан озброєння України, про реформи в Збройних Силах України. Ці програми мають невеликий хронометраж, інформацію озвучує лише ведучий або головний герой програми у кадрі/за кадром. Кількість телепрограм про війну незначна. Існуючі програми мають на меті активізацію громадянської позиції глядачів й формування національної свідомості.

Як слушно зауважує журналістка В. Кравченко, «від початку повномасштабної війни у 2022 році медіапростір став основним інструментом комунікації і вирішення багатьох нагальних потреб» [1]. Люди нашого складного часу майже цілодобово не випускають гаджети з рук, слідкують за новинами, повідомленнями, намагаються постійно підтримувати контакти з близькими, друзями, знайомими і роблять це всюди: вдома, у метро, бомбосховищах, підвалах і транспорті. Медіа повідомляють, інформують, слугують джерелом формування української стійкості та незламності, вони підтримують роботу волонтерських фондів, створюють умови для мотивації, спрямованої на особистий розвиток та освіту.

Міністерство внутрішніх справ України представило документальну стрічку «Шлях додому», присвячену військовим, які пережили російський полон. Прем'єра відбулася 17 серпня 2024 року в етері Національного телемарафону «Єдині новини». Це фільм про відновлення після російських в'язниць. Це покрокова інструкція як повернутися до нормального життя, реабілітуватися і відновити документи. У стрічці військовим дають рекомендації лікарі, психологи, реабілітологи, детально аналізуються усі етапи адаптації до цивільного життя.

Саме ідея особистого розвитку, пошуку самореалізації в нових умовах, вдалої спроби самовідновлення повинна стати концептуальною ідеєю нових телепроєктів, які покликані репрезентувати способи виходу із депресії колишнім військовим, учасникам бойових дій, колишнім військовополоненим, що відчувають розгубленість перед новими викликами тепер уже цивільного життя. Відчувається брак саме таких програм.

Список використаних джерел

1. Кравченко В. Розвиток медіа під час війни. URL : https://www.uadim.in.ua/post/rozvytok-media-pid-chas-viiny-1
2. Праута М.В. Специфіка Youtube-проєкту Центральної телерадіостудії Міністерства оборони України на початку активної фази російсько-української війни. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2023. Т.1 (82). С. 103–122.
3. Пуцята І. Тележурналістика під час повномасштабної війни: аналіз контенту українських медіа про російсько-українську війну. *Communications and Communicative Technologies.* 2024. Вип. 24. Р. 59–67.
4. Скотнікова О. На фронті загинув військовий журналіст з Києва Олексій Чубашев «Рекрут». URL : https://vechirniy.kyiv.ua/news/67565/

5. Сьогодні стартував новий щотижневий проєкт «Армія сьогодні» від Військового телебачення України. URL : https://armyinform.com.ua/2021/02/03/sogodni-startuvav-novyj-shhotyzhnevyj-proyekt-armiya-sogodni-vid-vijskovogo-telebachennya-ukrayiny/

ПУГАЧ Р.П.
студент спеціальності «Журналістика»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ТОНКІХ І.Ю.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СПЕЦИФІКА СТВОРЕННЯ МАТЕРІАЛІВ У ФОРМАТІ ЖУРНАЛІСТИКИ РІШЕНЬ ДЛЯ ОНЛАЙН-МЕДІА «SODA»

Сучасні регіональні медіа України перебувають у вкрай складних умовах розвитку, спричинених як глобальними процесами трансформації медіапростору, так і реаліями воєнного часу. Повномасштабне вторгнення Росії створило нові виклики для журналістів, особливо у прифронтових областях. Запоріжжя, розташоване лише за кілька десятків кілометрів від лінії фронту, є таким регіоном, де інформаційна діяльність стикається з багатьма труднощами. З одного боку, журналісти зобов'язані оперативно інформувати населення про загрози та наслідки бойових дій, з іншого – запобігати паніці, зберігати критичний підхід і надавати громаді інструменти для пристосування до нових реалій життя.

Війна спричинила загострення тих проблем, що й раніше були притаманні українським регіональним медіа: нестача фінансування, обмежені кадрові можливості, низька довіра аудиторії. Часто місцеві видання змушені працювати в умовах інформаційних маніпуляцій, тиску з боку влади та постійної конкуренції із загальнонаціональними ЗМІ. У таких обставинах регіональним медіа вкрай важко знайти свою унікальну нішу та запропонувати аудиторії ексклюзивний контент.

Одним із можливих напрямів розвитку регіональної журналістики в умовах кризи стає впровадження моделі журналістики рішень. Цей підхід виник у відповідь на кризу довіри до медіа та перенасичення інформаційного простору негативними новинами. Журналістика рішень не ігнорує проблеми та конфлікти, а доповнює їх констатацію аналізом можливих шляхів подолання проблем, прикладами вдалих кейсів і

досвідом, корисним для громадян. У такий спосіб медіа перестає бути лише інформатором і перетворюється на платформу діалогу та пошуку відповідей. Саме тому дослідження особливостей створення матеріалів у такому форматі на регіональному рівні сьогодні набуває особливої актуальності.

Метою дослідження є визначення специфіки процесу підготовки журналістських матеріалів у форматі журналістики рішень на прикладі запорізького онлайн‑медіа «SODA», зокрема окреслення критеріїв відбору тем та підходів до висвітлення проблем прифронтового регіону.

Теоретико-методологічні засади журналістики рішень представлено в роботах таких зарубіжних дослідників як Дж. А. Бойдесен, К. Гілденстед, К. Макінтайр, К. Молек-Козаковська, Дж. Хотц, а також українських науковців: Я. Бакаєвич, О. Гондюл, А. Житнікової, Ю. Любченко, Т. Слотюк, Н. Фенько, Н. Черепової та ін. Проте дотепер не вистачає робіт, у яких вивчається специфіка впровадження моделі журналістики рішень на регіональному рівні, зокрема в Запоріжжі.

У контексті українських регіональних медіа журналістика рішень стає засобом, який підвищує рівень довіри до місцевого медіапростору, зміцнює стійкість громади та мотивує мешканців брати активну участь у вирішенні проблем. Під час повномасштабної війни реалізація цієї моделі журналістики набирає ваги, оскільки зростає загальна кількість викликів та проблем, що постають перед суспільством, і аудиторія медіа потребує допомоги, що має прагматичний бік виявлення, тобто конкретні практичні результати.

Наприклад, журналісти запорізького онлайн-медіа «SODA» готують аналітичні статті, розслідування, slow‑news та інтерв’ю, що не лише виявляють наявні проблеми, а й пропонують практичні способи їх розв’язання – від питань енергетичної безпеки до розбудови міської інфраструктури в умовах воєнного стану та в подальший період повоєнного відновлення. Така стратегія дозволяє жителям регіону спостерігати реальні трансформації і, незважаючи на суворі реалії війни, повірити в те, що громада здатна активізувати власний потенціал для майбутнього розвитку.

Матеріали такого формату мають свою специфіку підготовки. Основною відмінністю журналістики рішень від традиційної журналістики є не лише висвітлення певної проблеми, а й фокусування на можливих способах її вирішення. Діяльність журналістів, що створюють матеріали у напрямі рішень, спрямована на формування ініціативної громадянської позиції та активізацію читачів, з метою спонукати їх власними діями змінювати ситуацію в місті та регіоні на краще. Представники французькій організації «Reporters d’Espoirs» («Репортери надії») вважають:

«Повідомлення, що публікуються в ЗМІ, можуть брати участь у стимулюючих діях. І в цьому випадку заохочувати поширення або навіть тиражування конкретної ініціативи, яка позитивно впливає на суспільство» [2].

Формування активної спільноти завдяки впровадженню моделі журналістики рішень має потенціал стати однією з головних тенденцій у регіональних медіа України. Особливий вплив це може мати у прифронтових регіонах, зокрема в Запорізькій області. Так, наприклад, Ю. Любченко зауважує, що саме формат журналістики рішень найкраще підходить для висвітлення процесу відбудови регіонів після російських обстрілів чи деокупації [1]. На думку дослідниці, локальні медіа здатні транслювати запит мешканців конкретних територій, висвітлювати ті сфери, що потребують особливої уваги представників місцевої влади, знайомити свою аудиторію з досвідом інших громад, пропонуючи в такий спосіб рішення проблеми [1].

У Запорізькому регіоні одним із перших ЗМІ, чий контент формується за принципами журналістики рішень, стало онлайн-медіа «SODA» [3]. Своєю місією редакційний колектив «SODA» вбачає вирішення локальних проблем Запоріжжя та області. Медіа намагається не просто інформувати, а своїми публікаціями ініціювати зміни. Тому у своїй роботі журналісти аналізують проблеми, шукають шляхи їх розв’язання та звертаються до тих місцевих мешканців, які готові діяти. Окрім цього, медіа активно висвітлює діяльність локальних ініціатив та активістів, які сприяють вирішенню різноманітних проблем регіону.

Власний досвід роботи на сайті онлайн-медіа дозволив осмислити специфіку підготовки публікацій для «SODA» на всіх етапах журналістської діяльності. Наприклад, матеріал під заголовком «Фестивальна: чому центральна площа в такому стані і чи є плани на зміни» від 30 вересня 2024 р. присвячений виявленню причин занедбаності центральної площі Запоріжжя [3]. Його розміщено у рубриці «Проблемопедія», в якій журналісти медіа аналізують нагальні проблеми міста та намагаються запропонувати дієві рішення на прикладах інших міст України чи світу. Ідея написання матеріалу з’явилась після оприлюднення на цифровій платформі публічних інвестицій «DREAM» проєкту з реконструкції площі Фестивальної. Після спільного обговорення разом із головною редакторкою «SODA» Катериною Рождественською було прийнято рішення написати матеріал.

Наступним етапом роботи став збір інформації щодо обраної теми. Це потребувало проведення моніторингу наявних публікацій про площу Фестивальну у регіональних ЗМІ, пошуку відповідних рішень Запорізької

міської ради, перевірки заяв посадовців стосовно цього. Для того, щоби матеріал відповідав основним вимогам журналістики рішень, було проаналізовано стан центральних площ в інших містах України. З цією метою ми переглянули публікації в локальних медіа різних регіонів країни та обрали приклад невдалої реконструкції Майдану Незалежності у Рівному, який навели у власному тексті. У «Solution Journalism Network» – провідній організації, що впроваджує модель журналістики рішень у практичній діяльності, вважають, що журналісти, які працюють у цьому форматі, мають висвітлювати не лише позитивні приклади [4]. Важливо демонструвати й невдачі, аби уникнути їх у майбутньому.

Наступним етапом у написанні статті став пошук вдалих прикладів облаштування центральної площі серед європейських столиць. На цьому етапі було проведено моніторинг матеріалів зарубіжних медіа та робіт експертів у галузі урбаністики, де пропонувались варіанти модернізації. Головними критеріями їх оцінки стали такі показники як доступність, функціональність та озеленення. У статті наводяться приклади таких міст як Осло, Копенгаґен та Мадрид.

Матеріал під заголовком «Допомога під ворожим вогнем: як «Жіночі серця Зарічного» підтримують мешканців Комишуваської громади» від 21 січня 2025 р. присвячений благодійній організації «Жіночі серця Зарічного», що допомагає мешканцям Комишуваської громади із вирішенням гуманітарних та юридичних проблем [3]. На переконання представників французької організації «Reporters d'Espoirs», одним із головних завдань журналістики рішень є аналіз та поширення знань про ініціативи, які забезпечують конкретні, відтворювані відповіді на суспільні, економічні, соціальні та екологічні виклики [2]. Відповідно до такої концепції, створений нами матеріал належить до журналістики рішень.

Стаття стала частиною серії публікацій про громадські ініціативи та рушії змін у Запорізькій області. Матеріали були створені в партнерстві редакції «SODA» та ГО «СТЕП» у рамках проєкту «Сила малих спільнот». Початковим етапом був пошук тих громадських організацій та волонтерів, які діють саме на території Комишуваської громади. В процесі моніторингу публікацій про такі ініціативи у соціальних мережах «Фейсбук» та «Інстаграм» було знайдено організацію «Жіночі серця Зарічного».

Після цього було прийнято рішення провести інтерв'ю із засновницею організації Вікторією Палегою, а наступною стадією стала підготовка до майбутньої бесіди. З цією метою ми переглянули пости про діяльність організації «Жіночі серця Зарічного» на її сторінці у фейсбуці. Інтерв'ю із засновницею проводилось у телефонному форматі, його

тривалість склала майже 1 годину. В цьому разі інтерв'ю було використано як метод збору інформації. Наступним етапом стало написання матеріалу, де транслювалась така головна ідея: сила локальної ініціативи може стати опорою для громади навіть у найскладніші часи. У тексті подається історія створення організації «Жіночі серця Зарічного», розповідається про переорієнтацію її діяльності на гуманітарні проблеми громади та плани на майбутню діяльність.

Матеріал «Рада відновлення Запоріжжя: як відкриті дискусії стають рушійною силою змін» від 30 грудня 2024 р. присвячений діяльності Ради відновлення Запоріжжя – коаліції громадських організацій, науковців та експертів, яка ініціює публічні діалоги між владою, громадськістю та міжнародними партнерами [3]. Головна мета таких дискусій – це координація повоєнного розвитку регіону. Початковим етапом роботи над матеріалом стало вивчення інформації про діяльність організації на різних платформах, зокрема на її сайті та в соціальних мережах. Для кращого розуміння специфіки роботи Ради відновлення було проведено декілька інтерв'ю із членами організації. Модель журналістики рішень у цьому матеріалі реалізується в способі висвітлення теми: спочатку ідентифікується наявність проблеми неефективної комунікації між владою та громадою, а потім подається конкретний приклад ініціативи, яка намагається виправити ситуацію.

Сьогодні українські регіональні медіа працюють в умовах надзвичайної складності, коли поєднуються військові випробування, економічні труднощі та втрата довіри масової аудиторії. У такому контексті журналістика рішень виявляється одним із найперспективніших підходів, який дозволяє локальним медіа не лише інформувати місцевих мешканців про події регіонального масштабу, а й створювати активні спільноти, здатні протистояти сучасним викликам. Приклад онлайн‑ресурсу «SODA» в Запоріжжі демонструє, як впровадження принципів журналістики рішень сприяє глибокому аналізу проблем, пошуку практичних шляхів їх вирішення та заохоченню громадян до дії. Ключовим моментом є орієнтація на конкретні кейси, які можна реплікувати, а також підтримання балансу між демонстрацією невдач і позитивних прикладів

Отже, сьогодні журналістика рішень перетворюється на ефективний інструмент зміцнення регіональних медіа та їхнього впливу на суспільство, вона не лише відтворює реальність, а й сприяє трансформації громад, що особливо важливо для прифронтових регіонів України, що демонструє діяльність запорізького онлайн-медіа «SODA». Головними особливостями створення матеріалів у цьому форматі є ідентифікація проблеми та

пропонування шляхів її розв'язання, що відбувається завдяки моніторингу публікацій ЗМІ та соціальних мереж, заяв посадовців, пошуку серед них інформації щодо схожих проблем та прикладів їх вирішення, демонстрації вдалих та невдалих рішень громаді, поширення знань про корисні громадські ініціативи, спонукання аудиторії до активних дій та свідомої громадянської позиції. В умовах воєнного стану це дає змогу повірити в наявність конструктивних способів розв'язання проблем, у власні сили, в існування перспектив розвитку прифронтового регіону навіть в умовах кризи. Перспективою подальших наукових досліджень може стати акцентування уваги на векторах еволюції журналістики рішень та інших напрямів у контексті функціонування локальних медіа.

Список використаних джерел

1. Любченко Ю. Прояви журналістики рішень у медіапроєктах про відбудову. *Журналістика миру під час війни: потенціал і можливості*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Запоріжжя : ЗНУ, факультет журналістики, 2024. С. 178–181.
2. Reporters d'Espoirs. Режим доступу: https://reportersdespoirs.org/english/ (дата звернення: 10.10.2025).
3. SODA. Онлайн-медіа. Режим доступу: https://soda.zp.ua/ (дата звернення: 10.10.2025).
4. Solutions Journalism: What is it and why should I care? *Medium*. 09.12.2020. Режим доступу: https://thewholestory.solutionsjournalism.org/solutions-journalism-what-is-it-and-why-should-i-care-e5acd0ab5332 (дата звернення: 10.10.2025).

САРДАК А. П.
магістрантка спеціальності «Журналістика»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПАНЧЕНКО С. А.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

МЕДІЙНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИХ ІНІЦІАТИВ ПРИФРОНТОВОГО ЗАПОРІЖЖЯ

Культура кожного народу – це той генетичний код, який вирізняє націю з-поміж інших. В усі часи культурні явища і процеси були неодмінною складовою масово-інформаційної діяльності. Час, який переживає Україна сьогодні, наповнив культурне поле новими смислами. Нині культура є показником стійкості українців, їх здатності продовжувати творити, займатися мистецтвом навіть у найбільш трагічний момент їхньої

історії. Саме журналістика покликана висвітлювати всі події та явища культурного життя країни.

Дослідниця О. Гарматій стверджує, що «…впевненому поступові на шляху збереження національно-культурної ідентичності може сприяти діяльність масмедіа, які в інформаційному суспільстві виконують роль транслятора культури: будучи основним інструментом розповсюдження повідомлення, що впливають на свідомість, умонастрої членів суспільства, вони передають із покоління в покоління культурні цінності народу, його традиції, надбання, ідеї [1].

Висвітлення культурної тематики у цілому нерозривно пов'язане з культурно-історичним процесом. Як правило, медіаконтент завжди переповнений політичними й економічними новинами, тоді як варто враховувати, що царина культури залишається тією територією, яка сприяє суспільній консолідації, важливим для розвитку особистості.

Журналіст виступає транслятором культурних цінностей і через його посередництво аудиторія отримує уявлення про різні національні культури, про моральні й правові норми в них, тим самим формуючи та зміцнюючи міжнаціональні та міжкультурні зв'язки.

Засоби масової інформації мають важливе значення не лише для політичного, економічного, соціального життя суспільства, а й такого чутливого і складного середовища як сфера культури. «Інформуючи про події й процеси, що відбувається у культурно-мистецькій царині, медіа створюють поштовх для розвитку культури, стають своєрідним майданчиком для суспільного обговорення цієї проблематики, розвивають інтелектуальний простір, світоглядні орієнтації та культурні запити аудиторії. Дослідники зазначають, що у сучасній соціокультурній системі журналістська діяльність зумовлює динаміку культури й одночасно є її продуктом. Сьогодні ЗМІ як джерело формування культури – могутній агент соціалізації» [2].

Війна докорінно змінила соціокультурну реальність, переформатувала медійну сферу. Журналістський контент передусім зорієнтований на висвітлення воєнної тематики: події на фронті, з місць обстрілів та руйнувань, людські історії про страшні реалії пережитого тощо. Проте незмінною залишилася культурна складова журналістики, адже вона репрезентує ті смисли, що рятують націю від знищення, ідентифікують її у світі.

Важливим джерелом для формування колективного мислення на місцях залишаються регіональні ЗМІ. Саме вони декларують збереження історичної свідомості населення, його культурного збагачення на теренах місцевого простору. Культурно-мистецька діяльність місцевих медіа

справляє вирішальний вплив на процеси формування духовності, визначення моральних цінностей.

Попри руйнування і біль втрат прифронтове Запоріжжя залишається незламним, його люди прагнуть не ставити життя на паузу, а продовжувати працювати, відвідувати виставки, концерти, спектаклі та творчі зустрічі, вчити дітей у мистецьких школах тощо.

Медійна сфера у Запоріжжі не залишила поза увагою те, що події війни реактивізували у суспільстві ключову роль культури у формуванні та утвердженні національної ідентичності, просуванні ідеї консолідації суспільства навколо боротьби з ворогом.

Жанрова та форматна палітра висвітлення культурно-мистецьких явищ Запоріжжя надзвичайно широка. Працюючи над тією чи іншою темою, медійники обирають саме ту форму її подання, яка, на їх думку, буде найбільш виразно представляти його продукт.

Сайт Департаменту культури і туризму Запорізької міської ради «Культура. Запоріжжя» є найбільш інформативним джерелом усіх культурно-мистецьких ініціатив та заходів у місті. Крім інтерактивних посилань на сторінки міських закладів культури, на сайті розміщені медійні повідомлення про найважливіші події. Як от, інформація про новий проєкт «Голоси міста», у межах якого обрані на основі конкурсу мисткині протягом місяця працюватимуть над створенням мультимедійної художньої виставки, яка відбудеться у просторі Zaporizhzhia Biruchiy Art Centre. Коментар до повідомлення дав куратор проєкту «Голоси міста» Геннадій Козуб: «Впевнений, що резиденція «Голоси Міста» стане важливим етапом у формуванні відкритого та інклюзивного культурного середовища, що об'єднує українських митців, громаду та культурні інституції, створюючи простір для нових можливостей та творчих пошуків. Мистецтво, особливо в умовах війни, є не лише способом вираження, але й засобом для зцілення та відновлення, що стає ще більш актуальним у контексті нашої роботи» [4]. На сторінці фейсбук «Центру сучасного мистецтва Запоріжжя» розміщено анононс виставки, що, безперечно, стала знаковою подією для міста. «Запрошуємо на відкриту розмову з учасницями артрезиденції «Голоси міста», які протягом кількох тижнів досліджували Запоріжжя – його архітектуру, історію, рутину, тишу й шум – аби перетворити ці враження на мистецькі твори. Під час artist talk мисткині поділяться своїми спостереженнями, досвідом занурення у міське середовище та розкажуть про шлях від перших зустрічей із містом до створення робіт». Інформацію про подію можна було знайти фактично в усіх медіа міста.

На сайті Департаменту культури і туризму розміщується також добірка кращих івентів від міських бібліотек міста, інформація про книжковий фестиваль «ЧитайФорум» з анонсом: «Цього року – ще більше локацій, активностей та івентів. Авторські зустрічі, презентації книг, автограф сесії, літературні дискусії та обговорення, творчі майстер-класи, книжкові ярмарки. Особливість другого фестивалю – новий формат – публічний запис подкастів» [4] та багато іншої репрезентативної інформації.

Телевізійні канали МТМ та Суспільне Запоріжжя, незважаючи на кардинальні зміни у своїй роботі, пов'язані з воєнним станом та прифронтовим статусом міста, мають у своїй сітці мовлення ряд програм та новинних сюжетів на тему культури.

Не залишається осторонь у висвітленні культурно-мистецьких подій газета «МИГ», одна з небагатьох у місті, яка попри військові виклики, виходить друком за рахунок грантової допомоги європейських партнерів. Незважаючи на скорочений об'єм та зміну тематичного вектору, у виданні знаходиться місце для репортажів з виставок та концертів обласної філармонії, інтерв'ю з митцями, рецензій на книги та театральні прем'єри. Газета також має офіційний сайт та телеграм-канал, що сприяє розширенню можливостей інформування містян про культурні події, локації для відпочинку та дозвілля. Так, на сайті та у телеграм-каналі газети розміщені повідомлення про численні заходи в бібліотеках міста, інформація про віртуальну версію виставки «Бестіарій Марії Примаченко» у Запорізькому художньому музеї, івенти в історико-культурному комплексі «Запорозька Січ» та ряд інших» [3].

Загальновідомо, що соціальні мережі на сьогодні є невід'ємною частиною нашого повсякденного життя. Вони дають змогу оперативно отримувати найсвіжішу інформацію про перебіг подій на фронті, про безпекову ситуацію у прифронтовому місті, однак більшість з місцевих соціальних мереж не оминають актуальних новин з культурно-мистецького життя. Телеграм-канали «Запоріжжя інфо», «Без Байди», «П'ята редакція» та ряд інших репрезентують культурно-мистецькі ініціативи регіону. Медіа стають своєрідним джерелом формування культурного ландшафту, висвітлюючи події у культурно-мистецькій царині, тим самим викликаючи жвавий інтерес у реципієнтів до сприйняття, обговорення, світоглядного орієнтування, задоволення культурних запитів.

Отже, пильна увага до культурно-мистецького контексту, його професійне представлення саме зараз, у складні часи воєнного лихоліття та тяжких випробувань, є вкрай необхідною. Митці різного напряму творчості за посередництва журналістів наповнили медіапростір новими якісними

смислами, доводячи, що культура, мистецтво завжди були і повинні залишатися важливими чинниками суспільного поступу. Через культурні коди і символи, що їх репрезентують на всіх рівнях діячі культури, світ пізнає нас як націю і розуміє, за що воюють українці.

Основним майданчиком для поширення інформації залишаються регіональні ЗМІ, соціальні мережі, сайти самих культурних установ та відповідні департаменти міської ради.

Медійна репрезентація культурно-мистецьких ініціатив підкреслює та закріплює статус Запоріжжя як культурного середовища, транслює меседж про незламність духу та безперервність культурного життя попри військові виклики прифронтового міста.

Список використаних джерел

1. Гарматій О., Кісіль С. Тема культури в українських ЗМІ: основні тенденції подання. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/apr/16158/harmatij.pdf
2. Мокрушина Д. Культура у ЗМІ, ЗМІ в культурі (деякі міркування про дезорієнтацію у культурному українському просторі). *Медіакритика. 2018. 14 лютого.* URL: http://www.mediakrytyka.info/ohlyady-analityka/kultura-u-zmi-zmi-v-kulturi-deyaki-mirkuvannya-pro-dezoriyentatsiyu-u-kulturnomu-ukra
3. Сайт Газета «МИГ». URL: https://mig.com.ua/
4. Сайт Запоріжжя. Культура. URL: https://cultura.city/departament

СЕМЕНКО С.В.
кандидат філологічних наук, доцент,
професор кафедри журналістики
Полтавський національний педагогічний університет
м. Полтава, Україна

ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМИ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ В ПОЛТАВСЬКИХ ОНЛАЙН-ВИДАННЯХ

За останні роки в регіональних медіа однією з ключових стала тема безбарєрності в громадах. Цьому сприяла й схвалена 14 квітня 2021 року «Національна стратегія із створення простору в Україні на період до 2030 року», метою якої є «створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики» [9].

Полтавська міська рада в процесі реалізації пілотного проєкту «Безбар'єрні маршрути в населених пунктах» розробила концепцію

створення адаптивного міського середовища відповідно до якої на першому етапі будуть переобладнані центральні зупинки громадського транспорту, забезпечуючи їх доступність і зручність для людей з інвалідністю, батьків із візочками, людей старшого віку та всіх, хто потребує зручності; заплановано облаштування паркомісць для людей з інвалідністю. Наразі у м. Полтава понижені бордюри, встановлені тактильні смуги, працюють світлофори для людей з вадами зору.

Провідне полтавське інтернет-видання «ЗМІСТ» систематично висвітлює проблеми, пов'язані з вирішенням питань безбар'єрності у громаді. Особливо зросла кількість публікацій з початком повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну.

Так, у репортажі Ірини Задари «Як зробити Полтаву зручною для ветеранів та людей з інвалідністю. Головне з конференції про безбар'єрність» знайомить аудиторію видання з ключовими проблемаи, які обговорювалися під час конференції «Безбар'єрна Україна», яка відбувалася в Полтаві в травні 2023 року за участі влади, громадських організацій, «людей з інвалідністю, ветеранів та батькиів дітей, які зіштовхнулися у своїй громаді з проблемами відсутності безбар'єрного простору [1].

У статті журналістки «ЗМІСТУ» Яніни Мурдзи «Майже дві тисячі захисників і захисниць з Полтавщини мають інвалідність унаслідок війни» наводяться невтішні статистичні дані: «На Полтавщині зареєстровані 6 тисяч 228 людей з інвалідністю внаслідок війни. Майже третина з них – військовослужбовці. За даними ПОВА, 1 тисяча 800 захисників і захисниць з Полтавщини мають інвалідність. Усього на обліку служб соціального захисту області на кінець 2023 року перебували 73 тисячі людей з інвалідністю. Проте кількість травмованих з інвалідністю може бути більшою» [8]. Така ситуація змушує реагувати українську суспільність на нові виклики часу, розробку й реалізацію ефективних програм безбар'єрності. Зважаючи на факт, що Полтавщина опинилася у числі п'яти областей із найнижчим ступенем безбар'єрності, журналісти «ЗМІСТУ» провели спільне дослідження разом із представником «Союзу людей з інвалідністю. За допомогою інфографіки журналістка демонструє найбільш недоступні для маломобільних груп місця: залізничні вокзали та автовокзали, гуртожитки та модульні містечка для ВПО, будівлі надавачів соцпослуг та фінансові установи. Водночас зручними є спорткомплекси, стадіони, заклади охорони здоров'я та ЦНАПи. Публікація є сигналом для очільників й очільниць територіальних громад щодо найшвидшого створення безбар'єрного простору.

Подібні проблеми порушуються в аналітичній статті Альбіни Ковпак «Ми маємо велику тюрму для понад 500 людей з інвалідністю». Про (не)доступність Полтави й що з цим робити», створеній у межах участі видання у мережі «Вікно Відновлення». Стаття побудована на основі скрупульозного журналістського дослідження. Медійниця акцентує увагу, що в Полтаві «недоступними для людей з інвалідністю залишаються не лише житлові мікрорайони, а й доволі популярний серед туристів історичний центр міста», а за результатами ступеня безбар'єрності 3 тисяч об'єктів, проведеного Міністерством відновлення, розвитку громад, територій та інфраструктури України 82,8% виявилися бар'єрними. Журналістка детально роз'яснює аудиторії суть 6 принципів безбар'єрності, які необхідно включати в реалізацію стратегії безбар'єрного простору в громадах. Детально проаналізована в публікації Стратегія безбар'єрності, розроблена в Полтавській громаді Інститутом розвитку міста. Журналістка наголошуючи на важливості проблеми, стверджує, що «Полтава рухається на шляху до безбар'єрності. Не так швидко, як хотілося, проте рух – це вже успіх. Тож усе, що нині можуть зробити містяни – пришвидшувати рішення влади та заявляти про себе, аби бути почутими» [5].

Про конкретні кроки з реалізації Стратегії безбар'єрності на Полтавщині йдеться у публікації «На Полтавщині створюють допоміжний застосунок для людей з інвалідністю», в якій аудиторії видання розповідається про запровадження у п'яти громадах спеціального застосунку, що «допоможе людям з інвалідністю шукати безбар'єрний маршрут і міститиме інформацію про доступність лікарень, шкіл та інших закладів», «буде корисним для всіх маломобільних груп населення й допоможе знаходити безбар'єрний пристосований громадський транспорт», «міститиме інформацію про доступність будівель та споруд» [3]. Про реалізацію Стратегії безбар'єрності у Полтавській громаді йдеться й медіаматеріалах «Восени у Полтаві запрацює обласний ветеранський хаб» Альбіни Ковпак, «Житлове питання. Які умови створили для ВПО на Полтавщині» Анастасії Чайковської.

Значну увагу висвітленню проблемі розбудови безбар'єрного простору полтавської громади приділяє редакція онлайн-видання «Kolo news», усідомлюючи, що ця чутлива тема спрямована на формування відповідального ставлення влади до проблем людей з інвалідністю, маломобільних груп, літніх людей, батьків із дітьми, формує толерантність жителів полтавської громади.

Журналісти «Kolo news» створили значний масив публікацій про історії успіху людей, які долають бар'єри у професійному чи особистому

житті; приклади інклюзивних проєктів у закладах освіти матеріали про політики доступності, проблеми, з якими стикаються маломобільні групи, і шляхи їх вирішення.

Так, в інтервю Надії Кучер «Школа як дім: чим особлива та чому називають у Полтаві місцем щасливих людей з директоркою Полтавського наукового ліцею №3, увага закцентована й на створенні комфортного безбарєрного освітнього середовища. Директорка ліцею Ірина Гринь наголошує: «У ліцеї створили освітні умови, аналогів яких немає у жодній школі міста, щоб дітям було не лише безпечно та комфортно там перебувати, а й цікаво навчатися». [6].

У репортажі «До Полтави прибув автобус з Бельгії, який придбали підприємці» Марина Левчук демонструє співпрацю міської влади зі спільнотами, які відстоюють безбар'єрний простір у Полтаві. Журналістка зазначає, що транспортний засіб разом з представниками полтавської мерії перевірила на доступність Ірина Твердохліб, позаштатна радниця Катерини Ямщикової, регіональна представниця Національної Асамблеї людей із інвалідністю в Полтавській області, заступниця голови комітетів доступності, членкиня Ради безбар'єрності.

Про доступність і безбар'єрність полтавських залізничних вокзалів Полтави йдеться в репортажі Анни Зарудської «Чи відповідають полтавські залізничні вокзали стандартам безбар'єрності?». Журналістка скупульозно проаналізувала питання й математичною чіткістю виписала ключові плюси й мінуси Південного й Київського залізничного вокзалів міста. Так, про Південний залізничний вокзал зазначається: «На території вокзалу облаштована зручна вхідна група – це пандус при вході та широкий тротуар перед будівлею не менше 1,8 м, з рівним твердим покриттям без вибоїн. Для кращої орієнтації передбачено засоби візуальної навігації: інформаційні покажчики та стенди. Квиткова каса обладнана пониженим вікном і забезпечує безперешкодний прохід до неї. Для зручності передбачено допоміжні засоби висадки/посадки, а також наявні крісла колісні для осіб з порушенням опорно-рухового апарату. На вокзалі функціонує універсальна туалетна кімната, обладнана пеленальним столиком. Передбачена зала очікування для людей з інвалідністю, а також дитяча зона для найменших пасажирів. У розпорядженні відвідувачів — кафе/буфет із пониженою стійкою, доступ до WiFi на всій території вокзалу та кнопки виклику персоналу. Працівники пройшли відповідне навчання та

готові надати необхідну допомогу. Для автовласників з інвалідністю облаштовані спеціальні паркувальні місця» [2].

Тема розбудови безбар'єрного простору у полтавській громаді порушується у публікаціях «У Полтаві облаштують безбар'єрний маршрут протяжністю майже 25 км» , «Що інспектувала на Полтавщині радниця Президента з безбар'єрності Тетяна Ломакіна?», «Рух без бар'єрів»: перевірили доступність спорткомплексу у Полтавській громаді», «У Полтаві облаштовують тротуари з елементами безбар'єрності».

Отже, питання створення безбар'єрного середовища на Полтавщині постійно перебуває в полі зору провідного полтавських видань «ЗМІСТ» і «Kolo news». Журналісти обох видань в інформаційних й аналітичних матеріалах формують думку у жителів громад Полтавщини, що явище безбар'єрності досить широке за значенням і є питанням виживання та якості життя водночас маломобільних груп.

Список використаних джерел

1. Задара Ірина. Як зробити Полтаву зручною для ветеранів та людей з інвалідністю. Головне з конференції про безбар'єрність. URL: https://zmist.pl.ua/news/yazrobyty-poltavu-zruchnoyu-dlya-veteraniv-ta-lyudej-z-invalidnistyu-golovne-z-konferenczyi-pro-bezbaryernist
2. Зарудська Анна. «Чи відповідають полтавські залізничні вокзали стандартам безбар'єрності?» URL: https://kolo.news/category/suspilstvo/43184
3. Ковпак Альбіна. «Ми маємо велику тюрму для понад 500 людей з інвалідністю». Про (не)доступність Полтави й що з цим робити. URL: https://zmist.pl.ua/publications/my-mayemo-velyku-tyurmu-dlya-ponad-500-lyudej-z-invalidnistyu-pro-nedostupnist-poltavy-j-shho-z-czym-robyty.
4. Ковпак Альбіна. Восени у Полтаві запрацює обласний ветеранський хаб. URL: https://zmist.pl.ua/news/voseny-u-poltavi-zapraczyuye-oblasnyj-veteranskyj-hab.
5. Ковпак Альбіна. На Полтавщині створюють допоміжний застосунок для людей з Інвалідністю. URL: https://zmist.pl.ua/news/na-poltavshhyni-stvoryuyut-dopomizhnyj-zastosunok-dlya-lyudej-z-invalidnistyu.
6. Кучер Надія. «Школа як дім: чим особлива та чому називають у Полтаві місцем щасливих людей». URL: https://kolo.news/category/osvita/28395
7. Левчук Марина. «До Полтави прибув автобус з Бельгії, який придбали підприємці. URL: https://kolo.news/category/suspilstvo/38915
8. Мурдза Яніна. Майже дві тисячі захисників і захисниць з Полтавщини мають інвалідність унаслідок війни. URL: https://zmist.pl.ua/news/majzhe-dvi-tysyachi-zahysnykiv-i-zahysnycz-z-poltavshhyny-mayut-invalidnist-unaslidok-vijny.
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 36 «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text.
10. Чайковська Анастасія. Житлове питання. Які умови створили для ВПО на Полтавщині URL: https://zmist.pl.ua/publications/zhytlove-pytannya-yaki-umovy-stvoryly-dlya-vpo-na-poltavshhyni.

СКУРТУЛ Г.С.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

НАРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ТА ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ПОДКАСТ-СЕРІАЛІВ (НА ПРИКЛАДІ АУДІОПРОЄКТІВ СУСПІЛЬНОГО)

Війна в Україні стала не лише трагічною реальністю, але й каталізатором трансформації медіаландшафту. У пошуках нових способів документування та осмислення воєнних подій і суспільно важливих тем, журналістика активно використовує цифрові технології та мультимедійні формати. Одним із таких перспективних є документальний подкаст-серіал, який поєднує глибину журналістського спостереження-фіксації зі зручністю аудіоспоживання.

Питання розвитку нових форматів у журналістиці, зокрема подкастів, активно досліджуються в журналістикознавстві. Серед українських науковців, які вивчають подкастинг, варто згадати О. Дмитровського, А. Досенко, О. Кирилову, П. Мірошниченка та ін. Однак спеціального дослідження документального подкаст-серіалу як інструмента осмислення суспільних зрушень, його наративних стратегій та жанрової гібридизації ще немає, що й зумовлює актуальність наукової розвідки. Вдалим об'єктом для дослідженняя вважаємо подкаст-проєкти Суспільного: «Теракт біля Палацу спорту» [5] і «Наші 30» [3].

Аналіз обраних аудіопроєктів демонструє дві принципово різні, але ефективні наративні моделі, де саунд-дизайн набуває статусу ключового драматургічного інструмента. З одного боку, подкаст «Теракт біля Палацу спорту» використовує стратегію журналістського розслідування та True Crime, що дозволяє максимально залучити слухача завдяки ефектам т.зв. саспенсу та іммерсії. Серіал демонструє класичну для цього жанру серіальну драматургію: кожен епізод функціонує як окремий етап розслідування, підтримуючи постійну напругу, а наратив вибудовується як послідовне розкриття фактів. Увага фокусується на деталях слідства в епізодах «Міна» та «Телефони», де, наприклад, цитата «Із 5 кг загальної ваги міни МОН-100... було 2 кг осколків» слугує не лише інформаційним фактом, але й елементом драматизації, а фраза про «Нульовий кнопковий телефон та помилку» створює класичний кліфгенгер та посилює відчуття журналістського пошуку. Логічним продовженням розслідування є перехід

до кульмінації та правових наслідків: епізод «Обмін» демонструє «драматизм розв'язки» і її ширший політичний контекст. Прикметно, що в цьому подкасті саунд-дизайн є ключовим драматургічним інструментом. Крім текстової інформації, для посилення ефекту присутності необхідна звукова реконструкція робочої атмосфери слідства, звуків вибуху та судових засідань. Як наслідок, для забезпечення логічного переходу від кримінального розслідування до його соціальної спадщини (епізоди «Прощання» та «Пам'ять») аудіо використовується для меморіалізації, інтегруючи музичні та пам'ятні проєкти, що посилює емоційний вплив.

На противагу цьому, подкаст-серіал «Наші 30» позиціонується як проєкт про спільний досвід дорослішання та травми набуття самостійності, свідомо уникаючи єдиного, детективного центру. Його наративна стратегія ґрунтується на принципах oral history (усної історії) з жанровими ознаками історичної хроніки та аудіоархіву. Мета проєкту – «наповнити історію перших років незалежності голосами її справжніх свідків» [1]. Саме тому тут використовується поліфонічний наратив, де історія складається з різних регіональних голосів і соціальних груп, що забезпечує глибину та багатогранність сприйняття минулого. Наприклад, наратив будується на зіставленні історій шахтарських страйкомів, кримських татар та підприємців-самоуків, що формує складний, нелінійний портрет епохи, далекий від офіційних підручників. Крім того, проєкт прямо орієнтований на «тридцятирічних ровесників незалежності», надаючи наративній стратегії педагогічну та рефлексивну мету, спрямовану на міжгенераційний діалог. Відповідно до цієї стратегії, саунд-дизайн використовується не для напруги, а для відтворення атмосфери кожного історичного періоду через інтеграцію реальних архівних звуків (мітинги, оголошення) та музичного оформлення, яке є своєрідною аудіальною документацією часу. Отже, така автентичність звукових свідчень підсилює довіру до поданої інформації та освітню місію проєкту.

Документальні подкаст-серіали Суспільного мовлення не вписуються у класичні, моножанрові рамки, натомість демонструють типову для сучасних цифрових медіа жанрову гібридизацію. Домінантним жанром у «Теракті біля Палацу спорту» є True Crime, проте його реалізація має соціально-політичну специфіку, оскільки проєкт інтегрує елементи журналістики пам’яті та меморіалізації, трансформуючи кримінальний сюжет у політично значущий документ. Функціональна ознака у такий спосіб набуває рис соціальної документалістики, адже проєкт висвітлює не просто злочин, а акт тероризму на тлі політичного конфлікту. Так само подкаст-серіал «Наші 30» відрізняється своєю жанровою природою,

базуючись на усній історії, свідомо відходячи від «офіційної» історії на користь «поліфонічного наративу» свідчень очевидців. Додатково серіал подає матеріал у хронологічній послідовності, виконуючи функцію хроніки.

Документальні подкаст-серіали Суспільного є потужним прикладом інновацій у національній журналістиці. Наративна стратегія визначається жанром і структурою: «Теракт біля Палацу спорту» використовує лінійний, інтенсивний наратив True Crime, тоді як у «Наші 30» практикують мозаїчний, поліфонічний наратив Oral History, зосереджений на актуалізації колективної пам'яті. Саунд-дизайн набуває статусу ключового драматургічного інструменту, що забезпечує іммерсію та автентичність.

Отже, документальний подкаст-серіал у практиці Суспільного мовника доводить свою виняткову ефективність як інструмент документування травми та формування національної пам'яті. Застосування гібридних наративних стратегій (поєднання журналістського розслідування з елементами True Crime та Oral History з хронологічною документалістикою) дозволяє досягти високого рівня залученості аудиторії, одночасно виконуючи освітню та меморіальну функції. Головною особливістю є використання саунд-дизайну не просто як тла, а як повноцінного засобу драматургії, що перетворює слухання на глибоко імерсивний досвід. Цей формат є критично важливим для України в умовах інформаційної війни під час повномасштабного вторгнення, оскільки він дозволяє створювати автентичні, переконливі та емоційно насичені аудіодокументи епохи.

Список використаних джерел

1. Документальний проєкт «НАШІ 30» про історію перших років незалежності, розказану українцями на Українському радіо. *Українське радіо.* URL: https://ukr.radio/news.html?newsID=96187 (дата звернення: 01.10.2025).
2. Коріновська А. Чи вижили б ви у 90-ті? НАШІ 30 – документальний серіал до 30-ліття Незалежності України. *Суспільне.* URL: https://suspilne.media/129710-ci-vizili-b-vi-u-90-ti-nasi-30-dokumentalnij-serial-do-30-litta-nezaleznosti-ukraini/ (дата звернення: 01.10.2025).
3. Наші 30. Жива історія. *Подкаст.* URL: https://www.radio-ua.com/%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%BA%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8/nashi-30-zhiva-istoriia (дата звернення: 01.10.2025).
4. Солодовнік М. Теракт біля Палацу спорту у 2015 році у Харкові: якою була акція та чому хода була на Нових Будинках. *Суспільне Харків.* URL: https://suspilne.media/kharkiv/946563-terakt-bila-palacu-sportu-u-2015-roci-u-harkovi-akou-bula-akcia-ta-comu-hoda-bula-na-novih-budinkah/ (дата звернення: 01.10.2025).
5. Теракт біля Палацу спорту. Подкаст. *Українське Радіо.* URL: https://ukr.radio/prog.html?id=2289 (дата звернення: 01.10.2025).

СОБОЛЬ М.О.
студентка спеціальності «Журналістика»
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна

ФІЛАТОВА О.С.
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри журналістики, реклами та PR-технологій
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна

СТРАТЕГІЯ КОМУНІКАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ МЕДІА З СОЦМЕРЕЖАМИ (НА ПРИКЛАДІ СУСПІЛЬНЕ МИКОЛАЇВ)

У сучасному інформаційному середовищі соціальні мережі стали ключовим інструментом для регіональних медіа, зокрема таких як Суспільне Миколаїв. Їхнє використання дозволяє не лише поширювати контент, а й формувати довіру, залучати аудиторію та забезпечувати зворотний зв'язок.

Одним із головних викликів для регіональних редакцій є адаптація контенту до специфіки кожної платформи. Як зазначає Олена Дуб, консультантка з медіа, «перетворювати сторінки регіонального медіа на архів посилань – погана ідея» [1]. Контент має бути оригінальним, візуально привабливим і відповідати алгоритмам соцмереж. Наприклад, Meta (Facebook, Instagram) обмежує охоплення неоригінального контенту, натомість просуває авторські матеріали.

Суспільне Миколаїв активно використовує планування SMM ще на етапі підготовки матеріалу. У дослідженні, присвяченому диджиталізації регіональних медіа, зазначено, що Суспільне Миколаїв активно інтегрує соціально-комунікаційні технології у свою діяльність. Це включає використання мультимедійних форматів – відео, сторіс, рілсів, субтитрованих відеонарізок, що адаптовані під алгоритми TikTok, Instagram та Facebook. Наприклад, журналісти створюють короткі відео про місцеві події – запуск тролейбуса у віддалений район, історії ветеранів чи жителів, які пережили окупацію – і публікують їх у форматі, зручному для мобільного перегляду [2]. Це дозволяє охопити різні сегменти аудиторії.

Також редакція дотримується стратегії digital first, тобто пріоритет надається онлайн-платформам, а не телебаченню. Це означає, що контент

створюється з урахуванням вимог соцмереж: вертикальне відео, монтаж, емоційна подача, інтерактивність. Крім того, Суспільне Миколаїв має системний підхід до аналітики – відстежує охоплення, коментарі, збереження, поширення, що дозволяє оперативно коригувати контент-стратегію. Адже успішна стратегія комунікації передбачає також аналіз ефективності. Всі ці метрики дозволяють оцінити реальний вплив медіа на аудиторію [1].

Також регіональне медіа Суспільне Миколаїв активно розвивається й на нових платформах. Наприклад, вона розширює свою присутність у TikTok, орієнтуючись на молодіжну аудиторію та мобільні формати споживання контенту. Платформа використовується для публікації коротких відео з оперативною інформацією, поясненнями актуальних тем, а також реакціями на події в регіоні. Завдяки динамічному монтажу, вертикальному формату та емоційній подачі, контент набуває вірусного потенціалу. Наявність понад 30 тисяч підписників свідчить про ефективну адаптацію редакції до вимог цифрового середовища та здатність конкурувати за увагу аудиторії в умовах інформаційного перенасичення.

Ще одним з важливих аспектів є гіперлокальність – орієнтація на потреби конкретної громади. Суспільне Миколаїв цікавиться місцевими жителями, активістами, волонтерами, представниками громадських організацій та органами місцевого самоврядування. Це дозволяє створювати контент, релевантний для жителів регіону, який відображає реальні проблеми, події та ініціативи на місцях. Наприклад, у 2023–2024 роках редакція висвітлювала теми відновлення інфраструктури після обстрілів, проблеми водопостачання, діяльність місцевих волонтерських центрів, а також історії переселенців, які оселилися в Миколаївській області.

Крім того, Суспільне Миколаїв запровадило практику виїзних зйомок у громадах, що дозволяє журналістам безпосередньо спілкуватися з мешканцями, фіксувати локальні ініціативи та проблеми. Такий підхід не лише підвищує довіру до медіа, а й сприяє формуванню горизонтальних зв’язків між громадянами та владою через публічне висвітлення питань, які потребують вирішення [3]. Також у 2025 році редакція відвідала Південноукраїнськ, Снігурівку, Веселинове, Доманівку, Врадіївку, Криве Озеро, Первомайськ та Новий Буг у межах гіперлокального туру в пошуках кореспондентів в громадах Миколаївщини.

Гіперлокальний контент активно адаптується для соцмереж – короткі відео, цитати місцевих жителів, фотозвіти з подій у громадах. Це дозволяє залучити аудиторію, яка зазвичай не читає довгі новинні матеріали, але активно споживає інформацію у форматі сторіс або рілсів.

Таким чином, гіперлокальність стає не лише редакційною стратегією, а й інструментом побудови довготривалих відносин із громадою.

Крім того, соціальні мережі стали платформою для громадянської журналістики. Завдяки інтерактивним форматам, користувачі можуть не лише споживати контент, а й брати участь у його створенні — надсилати фото, відео, коментарі. Це розширює межі традиційної журналістики та робить медіа більш відкритими [4].

Отже, Суспільне Миколаїв демонструє приклад ефективної інтеграції соціальних мереж у роботу регіонального медіа. Це включає стратегічне планування, гіперлокальний підхід, мультимедійність, залучення громади та постійний аналіз результатів. Така модель може бути адаптована іншими регіональними редакціями для посилення своєї ролі в інформаційному просторі.

Список використаних джерел

1. Дуб О. Як регіональним медіа працювати із соцмережами у 2025-му: поради медіабази IMI. Інститут масової інформації. 2025. URL: https://imi.org.ua/advices/yak-regionalnym-media-pratsyuvaty-iz-sotsmerezhamy-u-2025-mu-porady-mediabazy-imi-i69530
2. Андрушків В.В. Прикладні соціально-комунікаційні технології. Диджиталізація роботи редакцій на прикладі Суспільне Миколаїв. 2024. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2024/3_2024/part_2/27.pdf
3. Як «Суспільне» розвиває громади через гіперлокальну мережу. MediaMaker. URL:https://mediamaker.me/suspilne-rozshyryuye-giperlokalnu-merezhu-korespondentiv-u-gromadah-yak-cze-praczyuye-16741/
4. Василецький М. Вплив цифрових платформ на розвиток регіональних медіа України. Вісник УДК. 2024. URL: http://visnyk.ukrbook.net/article/view/315152/306034

ТОНКІХ І.Ю.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАВДАНЬ НЕПРОФЕСІЙНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, глобальне поширення інтернету та зростання популярності соціальних медіа зумовили системні трансформації в галузі соціальних комунікацій. Зі спрощенням доступу до засобів пошуку, інструментів обробки та каналів поширення інформації пересічні громадяни дістали змогу займатись діяльністю, подібною до журналістської. При цьому активізація аудиторії

ЗМІ сприяла й залученню її до суспільно-громадських процесів, що пришвидшило процес становлення громадянського суспільства в Україні. З початком російсько-української війни коло завдань громадянської (непрофесійної) журналістики розширилось, а її аудиторія помітно збільшилась. Саме тому на сучасному етапі набуває особливої актуальності дослідження напрямів трансформацій громадянської журналістики та її ролі в еволюції громадянського суспільства.

Мета роботи – визначити завдання громадянської журналістики, що зазнали значних змін під час війни, та розглянути вплив інформаційної діяльності непрофесійних журналістів на процес становлення громадянського суспільства в Україні.

Останнім часом багато дослідників звертають увагу на зростання ролі непрофесійних журналістів у поширенні масової інформації. Поняття громадянської журналістики аналізують В. Гвоздєв, О. Гресько, М. Доценко, В. Лисенко, О. Мельник, М. Рудик, Ю. Сазонова, О. Харченко та ін. Проте під час повномасштабної війни це явище проходить сутнісну трансформацію, а тому потребує й наукового переосмислення.

Громадянську журналістику визначають як інформаційну діяльність громадян, які не мають професійної журналістської підготовки і не працюють у ЗМІ. При цьому інформація адресована масовій аудиторії, періодично оновлюється та сприймається як суспільно значуща. Так само, як професійні журналісти, аматори збирають, обробляють, аналізують та поширюють інформацію загальнодоступними каналами, проте цілі, завдання та принципи такої діяльності можуть докорінно відрізнятись від професійних журналістських. До того ж аматори використовують інші канали інформування та комунікації – вони публікують свої матеріали здебільшого не у ЗМІ, а в соціальних медіа (соціальних мережах, месенджерах, блогах, відео- та аудіоподкастингових платформах).

Виникнення громадянської журналістики зумовлено стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, спрощенням доступу до них серед масової аудиторії, а також зростанням популярності соціальних медіа. Завдяки мобільним пристроям пересічні громадяни дістали змогу фіксувати й документувати події, свідками або учасниками яких вони ставали, та поширювати цю інформацію в мережі. Саме тому громадянську журналістику на першому етапі її функціонування називали «вуличною».

Становлення громадянської журналістики пришвидшилось і внаслідок падіння авторитету професійних медіа, які тривалий час були залежними від олігархів, представників влади та політичних сил і не дотримувались принципу об’єктивності й неупередженого висвітлення

подій. Публікація замовних матеріалів, порушення журналістських професійних стандартів та етичних норм призвели до репутаційних втрат та зниження рівня довіри аудиторії, яка поступово почала віддавати перевагу аматорським ресурсам.

Під час війни ця тенденція посилилась завдяки більшій оперативності непрофесійних медіа та ексклюзивності контенту, який часто позиціонується як «інсайдерський». І хоча рівень експертності авторів та гостей таких медіа викликає багато сумнівів, користувачі мережі схильні довіряти їм навіть більше, ніж офіційним джерелам. Тому сьогодні неможливо ігнорувати зростання популярності громадянських медіа та заперечувати їх значення в поширенні масової інформації в суспільстві, а професійним журналістам варто брати до уваги ті методи боротьби за читацьку увагу, що їх застосовують аматори, та ті позитивні тенденції суспільних зрушень, що спричинені розширенням завдань непрофесійних медіа.

Донедавна головним завданням громадянської журналістики вважалось документування суспільно значущих подій та фактів і оперативне повідомлення про них аудиторії. Так, наприклад, О. Гресько вважає, що непрофесійні журналісти насамперед прагнуть «ділитися інформацією про побачене й почуте за допомогою доступних форм зв'язку та передачі даних» [1, с. 77]. Проте сутність такої діяльності вже не є тотожною «вуличній журналістиці», оскільки завдання громадянської журналістики наразі виходять далеко за межі фіксації та констатації фактів випадковими свідками «з вулиці».

Сьогодні поняття «громадянська журналістика» максимально наблизилось до іншого, співзвучного йому, – «громадянське суспільство». Ці явища розвивались паралельно з набуттям Україною незалежності та розбудовою демократичної держави, в якій пересічні громадяни здобули право брати активну участь у політичних, суспільно-громадських та інформаційно-комунікаційних процесах. Автори колективної монографії «Громадянське суспільство та правова держава: виклики сьогодення» зазначають, що «громадянське суспільство характеризується розвиненістю та соціальною солідарністю, яка означає, що воно є єдиною спільнотою, яка організовано здатна захищати загальнонародні, колективні (групові) та індивідуальні інтереси своїх членів» [2, с. 16].

Точкою перетину понять «громадянська журналістика» та «громадянське суспільство» є розуміння прав громадян у демократичному суспільстві: право на свободу слова закріплене конституційно, і кожен має право збирати, обробляти, зберігати та поширювати інформацію з відкритим публічним доступом. Єдиною умовою започаткування такої

інформаційної діяльності є ініціативність самих громадян та розуміння ними своїх прав та соціальної відповідальності перед аудиторією. Це ті завдання громадянської журналістики, які О. Гресько формулює в такий спосіб: «Забезпечувати право на інформацію, вільний обмін думками й намірами в межах чинного законодавства країни; надавати відчуття та можливість приналежності до відкритого інформаційного суспільства» [1, с. 77].

Каталізатором розвитку громадянської журналістики в Україні стала російсько-українська війна. Через виникнення зовнішньої загрози не лише пришвидшився процес консолідації українців та формування громадянського суспільства, а й помітно трансформувався характер діяльності непрофесійних журналістів. Останнім часом набула великої ваги категорія «громадянськості», що передбачає насамперед національну й соціокультурну самоідентифікацію та активну громадянську позицію. У такому розумінні громадянська журналістика стає, з одного боку, проявом громадянськості як суспільно корисної активності, а з іншого боку – інструментом її формування в суспільстві, що сприяє започаткуванню громадських ініціатив та залученню до такої діяльності якомога більшого кола громадян України.

В умовах російської збройної та інформаційної агресії також постає потреба підвищувати загальний рівень політичної культури та медіаграмотності в суспільстві, чому можуть посприяти не лише професійні журналісти, а й громадянські. Проте, на жаль, сьогодні аматори (переважно блогери) часто публікують неперевірну й недостовірну інформацію, замість боротьби з нею та спростування фейків, що призводить не лише до спотворення інформаційної картини світу, а й до більш руйнівних наслідків, як-от поширення панічних настроїв та деструктивних ідей у суспільстві, що в умовах воєнного стану має велику загрозу. Окрім того, аматори часто порушують етичні норми й не дотримуються стандартів журналістської діяльності, що відбувається через низький рівень власної медіакультури та брак знань стосовно правил повідомлення новин в умовах воєнного стану. З усім тим під час війни громадянські журналісти здобули визнання та прихильність багатотисячної аудиторії та наразі реалізують ті завдання, які часто нездатні виконати навіть професіонали.

Громадянська журналістика ефективно виконує функцію контролю за діями представників влади, насамперед на локальному, місцевому рівні, на рівні громад. Завдяки тій увазі, яку приділяють у соціальних мережах та в публічних каналах месенджерів соціальним зрушенням, розв’язанню суспільно-громадських проблем, викриттю правопорушень (наприклад,

корупційних схем), урядування без участі громадян унеможливлюється. З кожним роком дедалі більше місцевих мешканців усіх регіонів України беруть участь у створенні петицій, організації громадських слухань, проведенні різноманітних акцій і заходів. І громадянські журналісти відіграють у цьому процесі організаційну роль.

Професійні медійники також можуть публікувати матеріали, присвячені тим самим темам – вони проводять журналістські розслідування та поширюють інформацію про виявлені правопорушення на сайтах своїх онлайн-медіа, проте ці повідомлення можуть губитися в інтернет-просторі через високу швидкість та щільність інформаційного потоку. В соціальних мережах та інформація, що викликає резонанс, здатна до багаторазової реплікації, що спричиняє її вірусне поширення в мережі: користувачі роблять репости, діляться один з одним, і в такий спосіб повідомлення не може залишитися непоміченим.

Провідного значення в житті суспільства під час війни набули волонтерські ініціативи й ініціативи громадських організацій, що зорієнтовані на допомогу ЗСУ, ветеранам, внутрішньо перемішеним особам та іншим жертвам агресії РФ. Громадянські журналісти в цій галузі виконують завдання консолідації суспільства та краудсорсингу – пошуку й акумулювання зусиль та ресурсів (і матеріальних, і нематеріальних), об'єднання громадян задля вирішення спільних проблем та допомоги соціально вразливим групам населення. Завдяки тому, що аматорські публічні канали часто збирають набагато більшу кількість підписників, ніж онлайн-медіа, непрофесійні журналісти мають змогу виконувати ці завдання більш ефективно й результативно. А соціальні медіа в цих умовах стають платформами інформаційно-комунікаційної діяльності громадських організацій та волонтерів.

Краудсорсингова функція стає однією з головних у розвитку громадянського суспільства в умовах воєнного стану, на що звертають увагу дослідники цього феномену: «Неабияку роль у реалізації завдань соціального характеру, що постали перед владою у зв'язку із російською збройною агресією, відіграли інститути громадянського суспільства. Саме благодійні фонди, громадські організації, представники волонтерського руху, окремі громадяни стали рушійною силою у наданні комунікаційної, логістичної, соціально-психологічної допомоги, матеріальної підтримки та побутових послуг багатьом верстам населення, які постраждали від війни» [2, с. 5].

Важливим завданням громадянської журналістики під час війни стає реалізація полілогічної моделі комунікації в суспільстві та надання права голосу представникам всіх соціальних груп, тоді як професійні журналісти

можуть ігнорувати інтереси певних верств суспільства через брак інформації та власну необізнаність, через що порушується стандарт балансу думок та точок зору. Множинність поглядів та плюралізм думок є однією з головних демократичних засад існування громадянського суспільства. В умовах воєнного стану це набуває особливого значення, оскільки різноманітність поглядів у медіа допомагає читачам і глядачам сформувати більш повну картину світу в умовах нестачі офіційної інформації, відчуття небезпеки й невизначеності. На цю особливість звертає увагу О. Харченко: «На відміну від традиційних медіа, громадянські журналісти або блогери, що висвітлюють російсько-українську війну, висвітлюють більш різнопланові точки зору і це надає їхнім матеріалам додатковий бонус у вигляді унікальності розуміння подій» [3, с. 65].

З огляду на трансформацію завдань громадянської журналістики змінюються і платформи її функціонування. Ті канали, які раніше використовувались переважно задля приватного спілкування, сьогодні перетворюються на медійні платформи. Насамперед це стосується соціальних мереж та месенджерів, що стають для громадянських журналістів головними каналами поширення суспільно значущої інформації, адресованої масовій аудиторії. З-поміж усіх соціальних медіа з цими завданнями найкраще корелюють публічні сторінки в інстаграмі та фейсбуці, телеграм-канали та ютуб-канали, які наразі вважають найпопулярнішими ресурсами і серед громадянських журналістів, і серед пересічних інтернет-користувачів.

Соціальні медіа мають ті переваги, які дають змогу громадянським журналістам конкурувати з професіоналами та навіть перемагати в цій конкурентній боротьбі за увагу підписників. Насамперед це широке охоплення аудиторії та стабільний щоденний трафік, оскільки соціальні мережі та месенджери, згідно з результатами численних соціологічних досліджень, наразі мають найкращі показники відвідуваності, а під час війни вони стали ще й головним джерелом інформації для більшості користувачів. Можливість поширювати новини в режимі онлайн і нон-стоп, а також наявність звукових і графічних сповіщень, що сигналізують

про наявність нових повідомлень у месенджерах та соціальних мережах, забезпечують найвищий рівень оперативності цих ресурсів. До того ж не всі професійні онлайн-медіа мають мобільні версії, в чому вони також поступаються соціальним медіа, адаптованим під екрани смартфонів та інших мобільних пристроїв.

Отже, останнім часом коло завдань громадянської журналістики помітно розширилось. Цей феномен еволюціонував від фіксації подій випадковими свідками, що мала ситуативний характер, до планомірної систематичної діяльності громадян, які не мають професійної журналістської підготовки, проте поширюють суспільно значущу інформацію та реалізують такі завдання: забезпечення всім соціальним групам права голосу та рівних можливостей щодо артикуляції проблем та їх розв'язання; максимально широке охоплення аудиторії завдяки використанню найпопулярніших каналів комунікації – соціальних медіа; консолідація суспільства в умовах російської збройної та інформаційної агресії; надання платформ комунікації громадським діячам та волонтерам; краудсорсинг як об'єднання матеріальних і нематеріальних ресурсів задля допомоги вразливим групам населення; контроль за діями представників влади; активізація громадян та спонукання їх до участі в суспільно-громадських процесах; забезпечення вільного обміну думками та втілення полілогічної моделі комунікації; підвищення загального рівня політичної та інформаційної культури в суспільстві.

В умовах воєнного стану ці завдання сприяють не лише еволюції непрофесійної журналістики, а й формуванню категорії «громадянськості» як усвідомленої активної позиції, що є запорукою становлення громадянського суспільства в Україні. Темою подальших наукових досліджень можуть стати вектори розвитку громадянської журналістики в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Гресько О.В. Роль і місце громадянської журналістики у процесі творення новин. *Держава та регіони*. *Серія: Соціальні комунікації*. 2015. № 2 (22). С. 76–80.
2. Громадянське суспільство та правова держава: виклики сьогодення: монографія / за заг. ред. О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Л.Ф. Купіної, В.І. Шакуна. Київ : Алерта, 2023. 304 с.
3. Харченко О. Громадянська журналістика в Україні та глобалізаційні медіапроцеси в період російсько-української війни. *Інтегровані комунікації*. 2023 . №2 (16). С. 63–66.

ТОПОЛЬНИК Ю.В.
магістрантка спеціальності «Журналістика»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ТОНКІХ І.Ю.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СПЕЦИФІКА ПРОТИДІЇ ПРОПАГАНДІ ТА МАНІПУЛЯЦІЯМ (НА ПРИКЛАДІ «ҐВАРА МЕДІА»)

В умовах повномасштабної війни та гіпершвидкого поширення інформації через соціальні мережі, фактчекінг перестає бути допоміжною функцією і стає фундаментальним професійним імперативом для кожного журналіста. Адже сьогодні ворожа дезінформація спрямована на зрив мобілізаційних зусиль країни, деморалізацію громадян або ж на підрив довіри до державних інституцій. Тому фактчекінг стає надзвичайно важливим для підтримки інформаційної прозорості та правдивості, що є фундаментальними для забезпечення стабільності та безпеки, а дослідження способів протистояння інформаційним загрозам у національному медіапросторі набуває особливої актуальності.

З огляду на зазначену актуальність та стратегічну важливість протидії пропаганді та маніпуляціям, мета роботи полягає у систематизації та аналізі протоколу фактчекінгу, розробленого ініціативою «Ґвара Медіа» на прикладі її технологічного рішення «Перевірка Бот», задля визначення механізмів класифікації інформаційних загроз та ідентифікації структури дезінформаційних хвиль в умовах повномасштабної війни.

Сучасна наукова література активно фокусується на дослідженні феноменів дезінформації та механізмів протидії. Фундаментальні дослідження, присвячені інформаційним і комунікативним впливам, заклали основу для сучасних наукових розробок у цій сфері. Серед них привертають увагу роботи Г. Тарда, П. Лазарсфельда, Г. Олпорта, В. Ліппмана, М. Маклюена, Е. Ноель-Нойман, Р. Кнеппа, Л. Постмена, А. Хореса й багатьох інших.

У своїй роботі ад’юнкт кафедри військової журналістики Д. Гуцуляк зазначає, що «фактчекінг як жанр журналістики зародився у 2003 році і значно посилив свою роль у журналістських розслідуваннях з 2016 року…

Якісна верифікація не просто спростовує неправду; вона деконструює пропаганду, викриваючи механізми маніпуляції» [1].

О. Кузьмук та В. Любчук у роботі «Пропаганда як зброя: соціальний дискурс» зазначають, що під пропагандою розуміється форма комунікації, яка спрямована на поширення фактів, аргументів та інших відомостей для впливу на суспільну думку на користь певної спільної справи чи громадської позиції [4]. Пропаганда постає своєрідною зброєю масового ураження, оскільки вона значно сильніше впливає на свідомість населення, ніж традиційна інформація, що використовується для регулювання відносин у суспільстві [4].

Останнім часом чимала кількість науковців звертає увагу на трансформацію ролі платформ, які раніше використовувались виключно у межах міжособистісної комунікації. Так, наприклад, комунікаційним особливостям телеграм-каналів присвячені роботи М. Бутиріної, В. Жугай та Т. Кузнєцової, І. Мудрої та О. Кухарської, Л. Чернявської. Проте, попри загальний високий рівень зацікавленості, дотепер недостатньо уваги приділено емпіричному аналізу ефективності саме гібридних технологічних рішень, інтегрованих безпосередньо в месенджери, а також дослідженню структури дезінформаційних хвиль, які фіксуються в реальному часі на локальному рівні. Саме ця дослідницька прогалина, що виникає через швидкий розвиток месенджерів як інструментів ворожого впливу, визначає новизну та актуальність нашої роботи.

На початку повномасштабної війни «Ґвара Медіа» розробила технологічне рішення, що було створене для надання оперативної та верифікованої відповіді на інформаційні загрози – «Перевірка Бот». Цей інструмент демонструє ефективну синергію між професійним фактчекінгом і технологічною швидкістю, що є критично важливим в умовах війни. Бот надає користувачам доступний і надійний ресурс для перевірки сумнівних новин, які зазвичай циркулюють у вигляді скріншотів, голосових повідомлень чи неідентифікованих посилань у телеграмі та вайбері.

Для забезпечення максимальної точності та прозорості в обробці масиву інформаційних запитів, що надходять до «Перевірка Бот», використовується чітка класифікація, яка допомагає користувачам зрозуміти не лише результат, але й ступінь контекстуальної цілісності повідомлення.

Першим статусом є «Правда». Він надається такому типу запитів, що містять фактологічно достовірну інформацію, що відбиває реальну ситуацію і не спотворює жодного її аспекту. Повідомлення вважається правдивим, коли його подано у коректному контексті і підтверджене

кількома надійними, незалежними джерелами. Винятки становлять лише ті випадки, коли джерело є настільки унікальним або авторитетним, що висвітлює певну тему в єдиному числі, але його достовірність не викликає сумнівів.

Протилежним статусом є «Фейк». Цей статус означає, що інформація є повністю недостовірною, вигаданою та оманливою. У цьому випадку подій, ситуацій чи явищ, про які йдеться, не було в реальності. Фейковість доводиться шляхом скрупульозного пошуку та ідентифікації фактів, що спростовують вихідне повідомлення.

Л. Доскіч пропонує таке визначення цього поняття: «Термін «фейк» (від англ. fake – підробка) означає неправдиве повідомлення, достовірність якого забезпечується за допомогою свідчень так званих очевидців, а також сфабрикованих фото- та відеоматеріалів. Фейкову інформацію можуть містити різноманітні медійні формати: текстове повідомлення, реклама, фото-, відео- або аудіопідробки… До різновиду фейків відносять відкрите дезінформування, маніпуляцію, пропаганду, чутки, меми, альтернативні факти, «вірусний» контент, пранкінг, новинну сатиру, генератори новин та синтезованого медіаконтенту тощо» [2].

Наступним статусом, що надає бот, є саме «Напівправда» (маніпуляція). Як пояснює у своїй роботі Н. Ларіончева, «маніпуляція – це цілеспрямований вплив на свідомість та емоційний стан індивіда, здійснюваний зовнішнім суб'єктом з метою формування певних переконань, ставлень або спонукання до дії» [3]. Іншими словами, сутність маніпуляції полягає у введенні аудиторії в оману через подачу інформації у спотвореному контексті – викривлення або приховування критичних деталей, тенденційне тлумачення фактів із маніпулятивною логікою або ж використання сенсаційних заголовків, що не відповідають дійсному змісту тексту. Цей статус отримують запити, які поєднують елементи правди і неправди у різних пропорціях, часто це хибні висновки на основі цілком правдивих фактів.

Окремим, критично важливим статусом, особливо актуальним у воєнний час, є «Бракує доказів». Цей статус надається запитам, які не можуть бути підтверджені верифікованими доказами. Як правило, така інформація апелює до «інсайдерських» джерел або надходить лише з одного каналу і не знаходить підтвердження в жодному надійному відкритому ресурсі. До цієї категорії часто потрапляє інформація, що стосується військової таємниці (наприклад, дані щодо загиблих, зниклих безвісти чи оперативні відомості з фронту), яка свідомо відсутня у відкритому доступі. У цьому випадку фактчекер не може ні підтвердити, ні

спростувати інформацію, але сигналізує користувачеві про високий ризик її неправдивості та закликає утриматися від поширення.

Функціонально механізм бота починається з прийому запиту: користувач пересилає або надсилає сумнівне повідомлення. Далі запит проходить двоступеневу перевірку. На першому етапі бот автоматично звертається до своєї внутрішньої бази даних (дайджесту), яка містить тисячі вже спростованих фейків, попередньо проаналізованих командою «Ґвара Медіа». Якщо інформація ідентична чи схожа на вже спростований ворожий «вкид» (наприклад, фейкові новини про евакуацію чи технічні збої), користувач отримує миттєву верифіковану відповідь із посиланням на детальне роз'яснення. Це дозволяє команді швидко «гасити» повторні хвилі дезінформації. Якщо ж повідомлення є новим і не міститься в базі, запит автоматично переходить у чергу для ручної верифікації професійними фактчекерами. На цьому етапі журналісти застосовують усі необхідні інструменти: аналіз першоджерел, зворотний пошук зображень, технічну перевірку метаданих та контекстуалізацію. За результатами цієї перевірки створюється нове, коротке і чітке спростування, яке не лише надсилається користувачеві, але й поповнює базу даних бота, зміцнюючи таким чином загальну інформаційну стійкість. Ця постійна співпраця між технологією та живою експертизою гарантує, що «Перевірка Бот» залишається актуальним і надійним ресурсом для протидії інформаційним маніпуляціям.

Робота із запитами, що надходять до «Перевірка Бот», дозволила нам виявити та емпірично підтвердити існування чітко організованих дезінформаційних хвиль. Ключовим індикатором цього явища стала специфіка вхідного трафіку: ми фіксуємо випадки, коли ідентичне або мінімально видозмінене повідомлення надходить до бота майже одночасно від значної кількості користувачів. При цьому аналіз показав, що ці користувачі посилаються на абсолютно різні першоджерела – від анонімних телеграм-каналів і закритих груп у вайбері та неперевірених усних чуток, що розповсюджуються між знайомими, до інколи новинних сайтів, які поставили інформацію, не перевіривши ретельно новину. Така синхронність і розгалуженість джерел є переконливим доказом не стихійного поширення, а спланованої, координованої кампанії.

Саме ці масово тиражовані повідомлення, що формують дезінформаційну хвилю, стали предметом нашого найглибшого аналізу. Ми не обмежуємося лише простим спростуванням факту. Натомість ми здійснюємо повний дебанкінг маніпулятивного меседжу, визначаючи його визначені цілі – чи то спроба посіяти паніку, підірвати довіру до місцевої влади, чи дискредитувати Збройні Сили. Наше завдання полягає в тому,

щоб у спростуванні не лише вказати на неправдивість інформації, але й донести до аудиторії, що це повідомлення є частиною організованої ворожої стратегії. Такий підхід не лише забезпечує фактчекінг, а й підвищує медіаграмотність користувачів, які починають ідентифікувати сам механізм впливу, й у такий спосіб відбувається зміцнення інформаційної стійкості суспільства.

Так, станом на 1 жовтня 2025 року, «Перевірка Бот» вже обробив 94 683 запити, з яких було виявлено 14 662 фейкових повідомлення. У Боті зареєстровано 54 657 користувачів. У процесі роботи ми впевнилися, що в умовах повномасштабної війни фактчекінг перейшов із категорії допоміжної функції до статусу фундаментального професійного імперативу для медіа. Діяльність «Ґвара Медіа» демонструє успішну модель такої трансформації через технологічне рішення «Перевірка Бот».

Отже, поєднання професійного журналізму та технологічної швидкості забезпечує не лише оперативне реагування, але й глибоку деконструкцію пропаганди. Застосування чіткої класифікації статусів – від «Правда» (яка вимагає множинного підтвердження) до «Фейк» та особливо аналітично складного статусу «Напівправда» – дозволяє аудиторії розуміти не просто істинність повідомлення, а й ступінь маніпулятивного наміру. Критично важливий статус «Бракує доказів» слугує інформаційним запобіжником, особливо щодо військової таємниці, захищаючи медійний простір від неперевірених чуток.

Найважливішим аналітичним досягненням, підтвердженим статистикою (майже 95 тисяч оброблених запитів), стало виявлення та емпіричне підтвердження організованих дезінформаційних хвиль. Звіти «Ґвара Медіа» з аналізом хвиль дезінформації підкреслюють: ідентичність повідомлень, що надходять одночасно з різних, часто анонімних джерел, є доказом спланованої ворожої стратегії, а не стихійного поширення. Такий підхід дозволяє команді не просто спростовувати факти, а виявляти визначені цілі пропаганди, тим самим підвищуючи медіаграмотність суспільства і зміцнюючи його інформаційну стійкість.

Список використаних джерел

1. Гуцуляк Д. Фактчекінг як інструмент протидії дезінформації в умовах гібридних конфліктів. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Філологія. 2024. Вип. 2 (12). С. 22–26.
2. Доскіч Л. Фейкові новини як новітній засіб маніпуляції та дезінформації. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2022. № 4. С. 72–77.
3. Ларіончева Н. Маніпуляція як ключовий інструмент інформаційної війни в епоху ЗМІ та соціальних мереж. Грані: Науково-теоретичний альманах. 2025. Вип. 28 (1). С. 176–181.

4. Кузьмук О., Любчук В. Пропаганда як зброя: соціальний дискурс. URL: http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6340/13376-1?inline=1 (дата звернення: 08.10.2025).

ФЕДОТОВА Є.Р.
студентка спеціальності «Журналістика»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ОСТРОВСЬКА Н.В.
кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЖУРНАЛІСТИКА ДАНИХ І СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ РИНКУ НЕРУХОМОСТІ В УМОВАХ ПРИФРОНТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У контексті воєнних подій в Україні та масових внутрішніх міграцій житло перетворюється не лише на економічну, а й на соціальну категорію, що відображає рівень безпеки, адаптаційні стратегії та мобільність населення. Ринок оренди у прифронтових містах став показником соціальних змін і відображенням життєвих виборів людей в умовах невизначеності.

Актуальність нашої розвідки полягає у визначенні ролі журналістики даних як інструменту для виявлення соціальних тенденцій, що формуються в умовах війни, та її потенціалу у висвітленні життєво важливих тем для суспільства, зокрема теми житла і безпеки.

Метою дослідження є виявлення можливостей журналістики даних для аналізу соціальних процесів на ринку оренди житла в умовах прифронтової економіки. Для досягнення мети ми провели збір, узагальнення та візуалізацію відкритих даних про орендний ринок, використали інтерактивні інструменти і цифрові картографічні сервіси.

Журналісти онлайн-видань, що спеціалізуються на журналістиці даних, пропонують структурувати роботу над матеріалом за певною схемою. Зокрема, Назар Тузяк, керівник відділу Big Data у NGL.media зазначає, що, якщо є тема, команда аналізує, які дані можуть її доповнити, перевірити або підтвердити, чи справді все відбувається так, як про це повідомляють. Далі відбувається пошук даних. У разі наявності потрібної інформації у відкритих реєстрах завантажують готові набори. Якщо дані не

публікуються, але збираються певними установами – надсилають офіційні запити. Інколи доводиться самостійно формувати бази даних: збирати інформацію з різних джерел, узгоджувати формати й структурувати її для подальшого аналізу. Потім починається детальний аналіз. На цьому етапі з великого масиву виокремлюють менші піднабори даних – ті, що стануть у пригоді журналістам для підготовки матеріалів. Повний датасет зазвичай використовують для створення візуалізацій і графіки. І завершальним етапом є підготовка публікації: на основі результатів аналізу та зібраної журналістами інформації оформлюють фінальний матеріал [1].

Подібний підхід застосовують і в команді видання Texty.org.ua. Спершу обговорюють ідею з колегами – з'ясовують, чи є в ній потенціал і чи варто братися за тему. Далі визначають, де можна отримати потрібні дані. За словами Юлії Дукач, найчастіше їх доводиться збирати самостійно – і це один із найскладніших та найресурсомісткіших етапів. В Україні бракує якісних відкритих даних, як у країнах ЄС чи США, тому журналісти часто пишуть скрейпери – інструменти для автоматичного збирання інформації з різних сайтів. Тут уже стають у пригоді навички програмування. Після цього відбувається аналіз зібраних даних. На основі результатів аналізу готують текст і візуалізації. Якщо матеріал не потребує інтерактивних елементів – його просто публікують. А коли задум вимагає оригінальної верстки чи візуальних рішень, залучають колег, які спеціалізуються на інтерактивах і створенні якісного дизайну [1].

Схожу схему ми обрали для роботи над нашим проєктом. Спочатку обговорили ідею з групою та запрошеними експертами. Для аналізу було обрано такий сегмент – оренда однокімнатних квартир, які найчастіше обирають переселенці, студенти та люди, що шукають бюджетне житло. Дані збирали самостійно з ресурсів, на яких розміщуються оголошення про оренду житла (lun.ua, OLX Україна). Для того щоб простежити динаміку, були обрані два часових зрізи: квітень 2023 року та квітень 2024 року. Це дозволило виявити, як змінювалися ціни протягом року.

Систематизація зібраної інформації дозволила обчислити середньостатистичні значення по кожній області. Отримані дані представлено у вигляді карти та діаграми, що дозволило наочно відобразити територіальні відмінності й динаміку змін цін [2].

Створена стовпчикова діаграма показала, що у квітні 2024 року середня ціна оренди однокімнатної квартири в Україні становила близько

6880 гривень, що на 13 % більше, ніж у квітні 2023 року. Найвищі ціни спостерігаються в Києві та західних областях: Львівській, Івано-Франківській, Закарпатській – через концентрацію переселенців та кращу безпекову ситуацію. У центральних областях (Дніпропетровська, Полтавська, Черкаська) динаміка помірна, тоді як у прифронтових регіонах: Запорізькій, Херсонській, Чернігівській областях – ціни залишаються найнижчими.

Особливу увагу приділено місту Запоріжжю, яке демонструє парадоксальну тенденцію: середня ціна оренди у 2024 р. становила 3656 гривень – нижче за середньоукраїнську, але темпи зростання вищі – приблизно 32 %. Це пояснюється зміщенням попиту до більш безпечних районів міста та загальним дефіцитом якісного житла в межах доступного бюджету.

На карті представлені актуальні орендні ставки однокімнатних квартир у різних регіонах України. Вартість оренди відображена кольоровими відтінками: темніші кольори вказують на регіони з високими цінами, а світліші – на більш доступне житло. Ця карта є відправною точкою для розуміння регіональних особливостей ринку оренди. Найвищі ціни традиційно зафіксовано в Києві та західних областях – Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській, Закарпатській. Це пояснюється концентрацією переселенців, відносно стабільною безпековою ситуацією та розвитком інфраструктури. Львів, наприклад, став одним із основних центрів для тимчасового проживання людей з прифронтових територій, тому середня ціна оренди тут значно перевищує загальноукраїнську [2].

Для наочного представлення даних використано інструмент Flourish, який дозволив створити інтерактивні візуалізації – карту орендних цін та діаграму змін за рік. Це дало можливість показати регіональні відмінності у просторовому вимірі, а також відобразити динаміку у зрозумілому й доступному форматі.

Дослідження демонструє, що журналістика даних у прифронтовій реальності виконує важливу соціальну функцію – допомагає осмислити процеси, які неможливо пояснити звичайними текстовими методами. Вона формує культуру сприйняття інформації, де цифра стає аргументом, а візуалізація – способом побачити суспільство у його реальному стані.

Список використаних джерел
1. Курильчук М. Навчання з кожним проєктом. Як це – працювати дата-журналістом. *JTA*. URL: https://www.jta.com.ua/knowledge-base/navchannia-z-kozhnym-proiektom-yak-tse-pratsiuvaty-data-zhurnalistom/
2. Федотова Є. Оренда в прифронтовому місті: особливості ринку Запоріжжя та України. SODA. URL: https://soda.zp.ua/articles/orenda-v-pryfrontovomu-misti-osoblyvosti-rynku-zaporizhzhia-ta-ukrainy/

ХІТРОВА Т.В.
кандидат філологічних наук, професор,
професор кафедри журналістики
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ГАСТРОНОМІЧНІ МЕДІАПРОЄКТИ В КОНТЕКСТІ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ

На сучасному етапі розвитку медіаекономіки та креативних галузей медіаіндустрія зазнає системних трансформацій, обумовлених розвитком технологій, зміною поведінки споживачів та новими бізнес-моделями, трансформуючись із традиційних каналів розповсюдження інформації на динамічні платформи для реалізації різноманітних проєктів. Ці трансформації відкривають безліч нових можливостей як для медіакомпаній, так і для творців контенту.

Нині актуальним форматом персоналізованого контенту є медіапроєкти. На їхню популярність впливає розвиток інформаційних технологій, який забезпечує доступ до контенту в будь-який час і в будь-якому місці, а також зміна споживчих звичок, коли аудиторія віддає перевагу персоналізованому та інтерактивному контенту. Важливу роль відіграє й поява нових каналів розповсюдження, таких як соціальні мережі, стрімінгові платформи та подкасти, які дозволяють медіапроєктам охоплювати ширшу аудиторію та будувати прямий зв'язок зі споживачами. Зростає популярність коротких відео, подкастів та інших форматів, які можна споживати «на ходу». У статті «Медіапроєкти як інструмент збереження історичної пам'яті», раніше зазначалося: «Стрімкий розвиток медіаресурсів та медіаінстументів разом із суспільним запитом сприяв широкій популярності медіапроєктів, як унікальних, самобутніх, здатних одночасно задовольняти різноманітні запити аудиторії й виконувати при цьому важливу просвітницьку функцію» [1, с. 163].

В епоху, коли персоналізація контенту стає ключовим фактором успіху, медіапроєкти, демонструють високу інвестиційну привабливість.

Їхня здатність залучати та утримувати увагу споживачів робить їх особливо цінними для інвесторів та інфлюенсерів, які шукають ефективні способи взаємодії з цільовою аудиторією.

В контексті сучасних суспільно-політичних трансформацій та викликів в українському медіаландшафті особливою популярністю користуються соціальні та культурні медіапроєкти. «Наразі медіа варто сприймати як комплекс інформаційно-комунікаційних засобів, матеріальних та інтелектуальних цінностей вироблених суспільством, які сприяють вихованню індивідуальної та масової свідомості. В цьому контексті сучасного формулювання цінностей медіа, медіапроєкти відіграють важливу роль, адже одночасно можуть мати різні цілі: інформувати аудиторію, навчати, розважати, досліджувати проблеми тощо. Їх можна використовувати як для некомерційних, так і комерційних цілей. Вони дають можливістю відображати різноманітні сторони життя, виклики та здобутки, проблеми, з якими стикається сучасне суспільство» [1, с. 64].

Сьогодні медіапроєкти ефективно використовуються як інструменти популяризації та збереження української нематеріальної спадщини. Вони здатні доступно розповідати про історію різних культур та традицій, зокрема й гастрономічну та фольклорну пам’ять. Такі проєкти особливо важливі для збереження культурної різноманітності, яка стає загрозою в умовах глобалізації та стандартизації. Збереження історичної та соціальної пам’яті через медіапроєкти може допомогти в розвитку толерантності та розуміння міжнаціональних та міжкультурних відносин, сприяти подоланню спільних історичних травм та налагодженню нових конвенційних відносин.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що гастрономічна-журналістика й медіапроєкти, як найбільш репрезентативний її формат, одночасно охоплюють два важливі функціональні напрями: гастрономію та популяризацію історико-культурних цінностей. Сучасні дослідники, хоча й погоджуються з їхнім тісним взаємозв’язком, часто розглядають їх як окремі, хоча й споріднені, форми комунікації. Однак гастрономія, з її фокусом на культурному, соціальному та історичному контексті їжі, виходить за рамки простих рецептів, досліджуючи їжу як феномен культури. Вона відображає традиції, звичаї, соціальні ієрархії та навіть політичні аспекти, пов’язані з харчуванням. Кожен з цих компонентів гастрономічної-комунікації має свої унікальні ознаки та особливості, що робить їх предметом постійного наукового інтересу. Вивчення їхньої специфіки та функціонування в сучасному інформаційному просторі є надзвичайно важливим, оскільки їжа є не лише базовою потребою, але й

потужним засобом комунікації, культурного обміну та соціальної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Хітрова Т. Медіапроєкти як інструмент збереження історичної пам'яті. Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції *«Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі»* (м. Запоріжжя, 14-15 травня 2024 р.) / редкол.: В.Л. Погребна, В.О. Коваль, Н.В. Островська, С.С. Щербина та ін. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2024. С. 163–166.

ШЕНДЕРОВСЬКИЙ К.С.
кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри соціальних комунікацій
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна

РОЗВИТОК ЖУРНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ ОБУМОВЛЕНИЙ ВИСВІТЛЕННЯМ ІНКЛЮЗИВНИХ ПРОЦЕСІВ

Доволі часто говорять, що інклюзія, інклюзивність – це нові слова в українській мові, проте самі поняття – ні. Базовими смислами та сенсами інклюзії є поняття «рівності» – «поваги до ознак людської різноманітності» – «доступності» – «безбар'єрності» – «видимості будь-якої людини» – «безпеки життєдільності» – «розвитку будь-якої людини». Це і є загальна понятійна конструкція системної стратегії, яка базується на правах людини та діючій Конституції України (1996 року, розділ ІІ). Акцент на одному понятті, цінності – призводить до ілюзії інклюзивності. Ігнорування системності інклюзивних процесів – призводить до їх міфізації.

Так, на 10-му Donbas Media Forum [1] Тетяна Ломакіна, радниця-уповноважена Президента України з питань безбар'єрності, заявила про принциповість пошуку українських замінників «інклюзії» та «інклюзивності», а також переймалась створенням нового стандарту безбар'єрності. В її словах популістський рівень моральної, політичної незрілості сучасної вертикалі влади. Питання не в критиці влади, а в тому, що діюча влада міфізує поняття «інклюзивності» (українською – залучення, включення) як вищу ступінь стратегії. Попри це, численні організації громадянського суспільства в Україні протягом трьох десятиліть переконливо, хоча і на локальних рівнях, демонструють результати інклюзивних ініціатив, програм, що стали прикладами колективних суспільних процесів, переконанням того, що інклюзивні процеси не можуть існувати в стані часткових, відкладених тощо.

Гіпотеза: якщо журналісти та медіаорганізації очолять суспільну дискусію, системні інклюзивні процеси набудуть предмету стратегії післявоєнної відбудови України. Це не лише про доступність середовища, а й про те, як медіа відображають різні соціальні групи у своєму контенті. І для журналістів та медіаорганізацій це передбачення є принциповим вибором в основній суспільній дилемі: розбудовувати в Україні демократію, чи залишатись країною, яка виживає цінною демократії та цінностей прав людини, а не тільки формувати публічний дискурс без дискримінаційних кліше. Можливо, війна – «це радикальний прискорювач демократії. Щодня людина приймає рішення: як вести бізнес, як навчати дітей, як підтримувати державу. Це не щось відкладене – це конкретна участь тут і зараз» [2].

Мета нашого дослідження: здійснити аналіз, з одного боку, готовності журналістів системно висвітлювати інклюзивні процеси, інклюзивні рішення, інклюзивні кроки та практики, з іншого – сприйняття аудиторією інформаційних матеріалів на означені теми. Використано вербально-комунікативний метод бесіди з 43 молодими журналістами (1-3 роки досвіду; 68% становлять жінки) та з 84 киянами, які підтвердили свою цікавість означеними інформаційними темами (60% – жінки, 35% – вік 35–54, 65% – вік 55+). Дослідження показало, що «журналісти» в більшості (1.1) не мають досвіду висвітлення інклюзивних процесів та практик; (1.2) дотримуються позиції – що теми інклюзивних процесів є складними та їх мають висвітлювати спеціалізовані видання; (1.3) розуміють інклюзію як безбар'єрність та (1.4) пов'язують професійні наміри з суспільними потребами у висвітленні питань доступності для людей з інвалідністю, ветеранів, літніх людей в сферах праці, інфраструктури. Невелика кількість журналістів знає про визначення так званих маломобільних груп та принципи універсального дизайну. Представники «аудиторії» вказують на (2.1) недостатність матеріалів щодо інклюзивних процесів, практик; (2.2.) відмічають активність та корисність з означених питань соціальних мереж, медіаресурсів організацій громадянського суспільства, та (2.3) відносять до інклюзивних потреб абсолютну більшість людей в Україні, але не всіх.

Розуміння «журналістами» та «аудиторією» інформації про інклюзивні процеси не є полярним, та є далеким до розуміння базових понять, цінностей, смислів інклюзивності, ролі її процесів, кроків, практик в житті українського суспільства. Для «журналістів», на жаль, інклюзивність – це більше (1.1) про очевидне, видиме, ніж про суть; (1.2) часто «журналісти» зводять інклюзію до «формальних рішень» (встановили пандус, організували жіночі купе; відкрили клас з навчанням дітей з інвалідністю), (1.3.) «спеціальних потреб» (для людей з

інвалідністю; для мам з дітьми), (1.4.) «перехідних періодів», що є неприпустимим, бо є шляхом до сегрегації, часткової інтеграції, виключення. «Журналісти» (1.5) ототожнюють «інклюзивність» з «безбар'єрністю» і тим самим нівелюють найголовнішу первинну, вхідну частину інклюзії – прийняття людини з ознаками різноманітності як рівну, за чим слідує – включення різних людей у різноманітні суспільні процеси (доступність, безбар'єрність, безпека, людський розвиток тощо). Тому «журналісти» в темах про інклюзивність (1.6) інертні та схильні до відображення ілюзії інклюзивності, а відповідно і вибіркового прийняття окремих моногруп людей. «Аудиторія» в більшості є (2.1) носієм переконання, що інклюзія – це «не про мене» і «не для мене»; (2.2) «інклюзивні зміни коштують дорого»; (2.3) «влада не спроможна управляти цими процесами – це справа активістів» та інше. «Аудиторія» (2.4) схильна ідеалізувати локальну інклюзивну практику. Натомість – інклюзія – це не ідеал, а реальні суспільні, різні, системні процеси, які характеризується показниками мінімізації практик та наслідків виключення, сегрегації та вибіркової інтеграції людей з базовою якістю інклюзивності: «включення всіх різних типів людей і ставлення до них усіх справедливо і однаково» («The quality of including many different types of people and treating them all fairly and equally» (Cambridge University Press 2021).

Чому «ілюзія» та «ідеал» інклюзивності перемагають вимоги реального життя?

«Рівень розвитку суспільства визначається не технікою, а його людяністю» – це популярне означення від Альберта Ейнштейна чутливе та ціннісне окреслення актуальності стратегічного розвитку сучасних суспільств. І це не стільки про глобальні цінності, скільки про стандарти суспільної, локальної взаємодії: другий розділ Конституції України [3] конкретизує системні поняття «людиноцентризм» та «інклюзивність» в тому числі і для медіа. Саме тому Лариса Денисенко стверджує [4], що стандарт «праволюдяності в журналістиці» (а відповідно і інклюзія) не є ідеологією, а є обумовленою Основним Законом України, тактикою та стратегією якісних змін, у тому числі в інформаційно-комунікаційній діяльності як в умовах миру, так і в період війни і післявоєнного відновлення.

У своїй роботі «Інклюзивний підхід у професійній підготовці журналістів» [5] ми вже розглянули сутність понять «інклюзія», «інклюзивний підхід» в журналістиці, акцентували увагу на ролі журналіста у формуванні інклюзивних практик, інклюзивного середовища у суспільстві, на важливості інклюзивного підходу для утвердження

цінностей прав людини та формування в майбутніх медіапрацівників відповідної компетентності. Процеси інклюзії все далі привертають увагу дослідників різних галузей, і це дуже добре [6–14]. Не є винятком і медіадіяльність, особливо в частині намірів, Концепція інклюзивного підходу у виробленні контенту та в роботі у команді акціонерного товариства «Національна суспільна телерадіокомпанія України» [15], особливо в частині практики, ZMINA.INFO (https://zmina.info/), як складової команди журналістів та правозахисників Центру інформації про права людини ZMINA.

Наукова проблема (проблема пізнання та розвитку) в журналістиці та медіаменеджменті, на нашу думку, формується не через широту чи глибину авторитетних суджень, а в різноманітності методологічних підходів до об'єкта журналістської діяльності. Традиційний методологічний поділ на прибічників реляційної методології, яка описує журналістику як об'єкт в системі соціальних взаємодій конкретного суспільства, та прибічників атрибутивно-субстанціональної методології, яка розглядає журналістику як цілісний незалежний об'єкт в сучасних технологічних умовах. Реляційна методологія є шляхом пізнання базових процесів реалізації журналістикою базових суспільних функцій в сучасних умовах (прикладом збалансованості динаміки розвитку та збереження базових основ є Рекомендації Кабінету міністрів Ради Європи щодо нового поняття медіа [16]). Доступний досвід субстанційної методології досліджує, оцінює новітню журналістику та прогнозує її розвиток в динамічному технологічному середовищі. Обидві методологічні спроможності не переймаються відповідями на значущі українські запитання/вимоги про післявоєнну відбудову, методологічна квінтесенція відсутня, методологічні гойдалки перемагають!

За умов довготривалого транзиту та кризи, війни та відбудови нам потрібна своя інформаційно-комунікаційна методологія, яка конвертує увагу на розв'язанні комплексу питань післявоєнного відновлення як поступову/поетапну розбудову саме інклюзивного суспільства. Вітчизняна методологія має сприяти розвитку соціально-правозахисного підходу. Бо соціальний – це про прийняття людини з різними ознаками як унікальної, а проблеми, наприклад, людей з інвалідністю, дітей, літніх людей, психічнохворих, переселенців, ЛГБТ-людей – це не проблеми окремої людини чи групи людей, це бар'єри, які створюють інші люди, громади, суспільство в цілому. Будь-яка людина – це норма, і це квінтесенція соціально-правозахисного мислення, науки, практики. А отже, завдання суспільства, журналістів та медіаорганізацій – прийняти цю норму й адаптувати, щоб будь-яка людина почувала себе комфортно, безпечно та

була позбавлена бар'єрів, була залученою до різних сфер суспільного життя. В частині «правозахисного» маємо прагматичну наполегливість: якщо бар'єри не усуваються, то це – порушення прав людини та дискримінація; відстоюємо: у людини повинні бути механізми оскарження дискримінації, аби домогтися відновлення порушених прав. Таким чином, соціально-правозахисний підхід у мисленні, практиці, дослідженнях надає журналістам, медіаорганізаціям визначеність для системної дії. Провідною метою медіа та журналістської діяльності має стати співучасть у формуванні інклюзивного середовища в територіальних громадах, тоді аудиторія імовірно розглядатиме інформацію з максимальною корисністю, справедливістю, включеністю до спільного розвитку здорового сталого суспільства. А це критично важливо для відбудови країни, яка має залишатися єдиною.

Список використаних джерел

1. З виступу Ломакіної Тетяни на панельній дискусії «Інклюзивність українського суспільства під час та після війни», 9 жовтня 2025 р. *Donbas Media Forum 2025*. URL: https://dmf.dn.ua/
2. Демократія співдії: як українці докладаються до перетворення держави. Лекція. URL: https://docuspace.org/project/demokratiya-spivdii
3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
4. Денисенко Лариса: Праволюдяність. Інтерв'ю. *DW*. 10.12.15. URL: https://www.dw.com/uk/a-18909288
5. Островська Н., Шендеровський К. Інклюзивний підхід у професійній підготовці журналістів. *Права людини та масмедіа в Україні*. Частина 3 : Збірник конспектів лекцій / за ред. Виртосу І., Шендеровського К. Київ : Інститут журналістики, 2021. С. 105–120.
6. Власенко Ю. Міжнародні підходи до методики оцінки інклюзивності. *Наук. вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 24, ч. 1. С. 70–74. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/24_1_2019ua/15.pdf
7. Пришляк О., Пришляк В., Субтельний М., Янчишин В. Зарубіжний досвід формування інклюзивності суспільства: уроки для України. Ввічливість. *Humanitas*. 2024. С. 131–140. doi: 10.32782/humanitas/2024.3.19.
8. Шкуро В., Ворона О. Впровадження доступності та інклюзивності в процесі розвитку громад та територій України. *Наук. вісник Ужгородського університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. № 1(52). С. 242–246. URL: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.52.242-246
9. Семигіна Т. Формування інклюзивного середовища у громаді: ролі та компетентності соціальних працівників. *Збірник наукових праць з матеріалами VIII Міжнар. наук. конф.* Вінниця : Укрлогос Груп. С. 56–64.
10. Федорович І. Дослідження щодо інклюзивності в системі професійного навчання службовців. URL: https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/DIYALNIST/PROFF%20NAVCHANJA/inclusivity-1-1.pdf
11. Яковенко І. Більше половини бізнесів не створюють інклюзивне робоче середовище – опитування OLX. *Відлідж. Новини твого міста. Люди, місця, події*. 14.01.2025. URL: https://www.village.com.ua/village/business/news/358825-bilshe-polovini-biznesiv-ne-stvoryuyut-nbsp-inklyuzivne-roboche-seredovische-nbsp-ndash-opituvannya-nbsp-olx

12. Рубіс І., Загривенко К. Парадокси інклюзивності. Як залученість персоналу визначає майбутнє бізнесу? Результатами дослідження. *Forbes Ukraine*. 20.03.2025. URL: https://forbes.ua/leadership/zvichka-silnisha-za-motivatsiyu-yak-formuvati-korisnu-rutinu-ta-pozbutisya-shkidlivoi-poradi-vid-the-economist-07052025-29542
13. Волошина Н. Як виміряти рівень інклюзивності в компанії? *AllTogether.jobs*. URL: https://www.alltogether.jobs/blog/measure-inclusivity
14. Перше національне дослідження щодо сприйняття людей з інвалідністю. 2023. URL: https://ls.org.ua/doslidzhennya/how-ukrainians-see-disability/
15. Концепція інклюзивного підходу у виробленні контенту та в роботі у команді акціонерного товариства «Національна суспільна телерадіокомпанія України» URL: https://corp.suspilne.media/wp-content/uploads/2025/08/12.-konczepcziya-inklyuzyvnogo-pidhodu-u-vyroblenni-kontentu-ta-v-roboti-u-komandi-at-nstu.pdf
16. Recommendation CM/Rec(2011)7 of the Committee of Ministers to member states on a new notion of media. *Recommendations and Declarations of the Committee of Ministers of the Council of Europe in the field of media and information society*. Strasbourg : Council of Europe, 2016. 352 p.

ШУЛЬЖЕНКО А.С.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та журналістики
Бердянський державний педагогічний університет
м. Запоріжжя, Україна

СТИЛІСТИЧНІ ТА МОВНІ ДОМІНАНТИ У ВИСВІТЛЕННІ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ В ПУБЛІКАЦІЯХ АГЕНТСТВА «REUTERS»

Вступ. Проблематика мовно-стилістичної організації текстів провідних міжнародних інформаційних агентств є надзвичайно актуальною в умовах глобалізованого медіапростору, коли новини стають основним інструментом впливу на міжнародну громадську думку. Висвітлення російсько-української війни агентством «Reuters» [3] відіграє ключову роль у формуванні інформаційного порядку денного, адже саме його матеріали часто слугують першоджерелом для інших світових медіа. Отже, специфіка використаних мовних та стилістичних засобів прямо впливає на характер інтерпретації подій в Україні у глобальному контексті.

Актуальність дослідження зумовлюється також тим, що Reuters, дотримуючись принципів об’єктивності та нейтральності, змушене балансувати між фактологічністю й емоційним наповненням. Це створює особливий стиль, який, з одного боку, забезпечує високу довіру міжнародної аудиторії, а з іншого – може викликати дискусії щодо адекватності відображення масштабів російської агресії та наслідків війни для України. Отже, аналіз мовно-стилістичних характеристик текстів Reuters дозволяє не лише описати специфіку журналістського дискурсу

провідного інформаційного агентства, а й виявити його роль у глобальній комунікації про війну в Україні. Це робить дослідження значущим як у лінгвістичному, так і у соціально-комунікаційному вимірі.

Мета дослідження – виявити та проаналізувати мовно-стилістичні особливості текстів агентства «Reuters», присвячених висвітленню російсько-української війни, а також визначити їхній вплив для формування уявлення про Україну у світовій медійній сфері.

Об’єкт дослідження – тексти міжнародного інформаційного агентства «Reuters», присвячені російсько-українській війні.

Предмет – мовно-стилістичні особливості організації новинних матеріалів Reuters (лексика, термінологія, стилістичні прийоми, композиційна структура), що висвітлюють події повномасштабної війни в Україні.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи новини міжнародного інформаційного агентства «Reuters», можна помітити, що воно регулярно публікує новини про Україну, висвітлюючи ключові події війни, реакції міжнародних лідерів, гуманітарні наслідки та технічні аспекти конфлікту. Таке висвітлення сприяє формуванню міжнародного інформаційного дискурсу щодо війни в Україні.

У своїх публікаціях агентство дотримується принципу нейтральності та фактологічності, що проявляється у структурі текстів, доборі джерел та лексичній стилістиці, наприклад: уникнення слів «aggression» часто замінюється стилістично нейтральними словами ««invasion», «attack» «The Russian military launched a series of attacks on eastern Ukraine on Monday, according to officials» (Російські дрони завдали третьої атаки на електромережу Києва за тиждень) [3], «Berlin open to EU plan on freeing up Russian cash for Ukraine» (Берлін відкритий для плану ЄС щодо вивільнення російських коштів для України) [3], де повідомлення будуються на перевірених джерелах: урядові заяви, міжнародні організації, свідчення очевидців тощо.

Лексико-термінологічні особливості публікацій полягають у тому, що Reuters використовує універсальні міжнародні терміни: «conflict», «invasion», «occupation», «refugees», «humanitarian crisis» – для опису військових подій та соціальних наслідків. Наприклад, для локалізації подій (міста, регіони, стратегічні точки) застосовуються точні географічні назви: «Russia hands long prison terms to Ukrainian 'Azov' fighters who defended Mariupol» (Росія винесла тривалі терміни ув'язнення українським бійцям «Азова», які захищали Маріуполь) [3], «Zelenskiy says Ukraine halts Russian troop advance in Sumy region» (Зеленський заявив, що Україна зупинила просування російських військ у Сумській області) [3] тощо.

Також Reuters застосовує низку стандартних стилістичних прийомів, які забезпечують ясність та об'єктивність:

– заголовки-інформатори: короткі, конкретні, передають суть події: «Russia pummels east Ukrainian town of Avdiivka in heavy fighting» (Росія обстріляла східноукраїнське місто Авдіївка у важких боях) [3] тощо.

– цитування офіційних джерел: підвищує достовірність і дозволяє уникати оцінок від автора: «Trump now says Ukraine can win back all territory lost to Russia» (Трамп тепер каже, що Україна може повернути всі території, втрачені Росією) [3] тощо.

– пірамідальна структура новини: найважливіші факти подаються на початку, другорядні – у наступних абзацах, наприклад: «Ukraine attacks major Russian refinery with drone assault» (Україна атакувала великий російський нафтопереробний завод за допомогою безпілотника) [3] тощо.

– вживання стандартних кліше: «according to officials», «witnesses said», «the ministry reported», що підкреслює фактологічність: «Russian attack sparks fire at Ukraine's government building in Kyiv» (Російський напад спричинив пожежу в будівлі уряду України в Києві) [3] тощо.

Окрім відображення військових подій, матеріали Reuters висвітлюють соціальні та гуманітарні наслідки війни. Так у публікаціях можна зустріти історії конкретних людей, що персоналізують масштабні події, наприклад: «Insight: Ukrainians deported to Russia from besieged Mariupol dream of home» (Аналітика: Українці, депортовані до Росії з обложеного Маріуполя, мріють про дім) [3], або статистичні дані, які подаються як контекст до особистих історій: «EU 'reparations loan' to Ukraine could be up to 130 billion euros, officials say» (За словами чиновників, «репараційний кредит» ЄС для України може сягнути 130 мільярдів євро) [3] тощо.

Тексти Reuters поєднують два типи дискурсів: офіційний, де висвітлюються політичні та військові заяви, дипломатичні коментарі: «US lawmakers ask Rubio for answers on Chinese fighters in Ukraine» (Американські законодавці просять Рубіо відповісти на питання щодо китайських бойовиків в Україні) [3] та гуманітарний, тобто фокус на житті цивільних, біженців, руйнуванні інфраструктури: «Medics and volunteers try to prop up Ukraine's health system» (Медики та волонтери намагаються підтримати систему охорони здоров'я України) [3].

Висновки. Мовно-стилістичні особливості повідомлень інформаційного агентства «Reuters» формуються на основі принципів фактологічності, нейтральності та об'єктивності, що забезпечує довіру міжнародної аудиторії та стандартизоване висвітлення подій, агентство застосовує уніфіковану термінологію, стандартизовані кліше, пірамідальну

структуру новини, що сприяє швидкому і точному сприйняттю інформації; історії конкретних людей та статистичні дані дозволяють поєднувати офіційний дискурс із гуманітарним виміром війни, підкреслюючи масштаби та наслідки конфлікту для населення; використання цитат офіційних джерел і нейтральних формулювань забезпечує баланс між об'єктивністю та емоційною доступністю матеріалів.

Отже, мовно-стилістичні особливості текстів Reuters роблять його ефективним інструментом формування міжнародної громадської думки щодо війни в Україні, сприяють підвищенню обізнаності та розумінню глобальної аудиторії про військові та гуманітарні аспекти війни.

Список використаних джерел

1. Кириченко О. *Інформаційний простір України у контексті гібридної війни* // Журнал соціальної та практичної психології. Житомир, №2, 2023. URL: https://journals.univ.zhitomir.ua/index.php/psy/article/view/98 (дата звернення: 20.09.2025) https://doi.org/10.32782/psy-2023-2-3
2. Maxwell E. McCombs and Donald L. Shaw. *The Agenda-Setting Function of Mass Media*. Journal of Communication. Том 1, Випуск 2, 2017. С. 105–116. https://doi.org/10.1075/asj.1.2.02mcc
3. Reuters: *Веб-сайт.* URL: https://www.reuters.com/ (дата звернення: 22.09.2025).

СЕКЦІЯ 2. ДОСЛІДНИЦЬКІ ПОШУКИ В ЦАРИНІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ (РЕКЛАМА, PR, ВИДАВНИЧА СПРАВА ТА РЕДАГУВАННЯ, ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО, СОЦІАЛЬНА ІНФОРМАТИКА)

ВЕРБИЦЬКА К.С.
аспірантка кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

САНАКОЄВА Н.Д.
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

СПЕЦИФІКА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ В ГРОМАДСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Розвиток суспільства в Україні протягом останнього десятиліття супроводжується значними соціально-політичними та безпековими змінами. Революція Гідності, початок війни на сході України та тимчасова окупація Криму, виклики пандемії коронавірусу та повномасштабна війна стали рушіями ціннісних змін в українському суспільстві та спричинили активну трансформацію соціальних інститутів, серед яких, зокрема, держава, сім'я, економіка, армія та інші інститути, які взаємодіють між собою. Ми визначаємо громадський сектор як окремий соціальний інститут, який складається з недержавних і неприбуткових організацій та об'єднань, які діють для досягнення суспільних цілей та змін.

Із поняттям соціальних інститутів та соціальних груп тісно пов'язане і явище соціальних комунікацій, яке досліджується як українськими, так і зарубіжними науковцями. Так, дослідники А. Галич, О. Куцевська та інші розглядають соціальні комунікації як систему взаємодії в суспільстві, що включає різні способи забезпечення контакту. Ці комунікації спрямовані на розвиток, організацію та поліпшення відносин між різними соціальними інститутами та відбуваються між соціально визначеними групами людей.

Учасниками таких комунікацій є як організовані спільноти, так і соціальні та комунікаційні інститути та служби [5].

Т. Близнюк та Х. Ван зазначають, що соціальні комунікації перебувають в зоні впливу правил побудови соціальних груп, формування правильних комунікаційних процесів у групах та ефективних відносин між групами та зовнішнім суспільством. Науковці розглядають розвиток інформаційних технологій та глобалізацію як чинники змін у комунікаціях в рамках внутрішньої та зовнішньої політики держави, а також в побудові інших соціальних інститутів [1].

Актуальною проблемою є адаптація комунікацій в межах громадського або третього сектору до викликів повномасштабної війни, адже в критичних умовах саме громадянське суспільство бере на себе частину обов'язків, які має виконувати держава як соціальний інститут. Організації громадянського суспільства здійснюють, зокрема, соціальний захист населення, підтримують діяльність інших інститутів – армії, сім'ї, економіки, надають правовий захист, контролюють діяльність влади, здійснюють адвокацію інтересів вразливих груп населення, формують громадську думку та наративи щодо суспільно важливих питань.

Об'єктом нашого дослідження є організації громадянського суспільства, які складають основу третього сектору в Україні. Громадський сектор об'єднує соціальні інститути та інституції, які діють незалежно від держави та бізнесу. Відтак необхідно враховувати специфіку соціальних комунікацій, характерних саме для громадського сектору.

Серед особливостей, які відрізняють громадський сектор від бізнесу, визначаємо далекосяжність цілей, звільнення від частини податків, неприбутковий статус та необхідність публічної звітності. Відтак, діяльність спрямована не на збагачення, а на здійснення соціальних змін. Далекосяжність означає, що результати діяльності громадських та благодійних організацій не завжди помітно відразу – соціальні зміни, які є основною ціллю, можна відслідкувати лише в довгостроковій перспективі. Відтак кількісні способи оцінювання результативності комунікацій неприбуткових організацій не будуть релевантними в порівнянні з бізнесом.

Прозорість фінансової та нефінансової публічної звітності є основоположною в діяльності та комунікаціях організацій громадянського суспільства. На відміну від бізнесу, благодійні та громадські організації зобов'язані публічно звітувати про надходження і витрати коштів, аби діяти в правовому полі, дотримуватися норм етичності та підтримувати довіру донорів. Тому для неприбуткових організацій характерна регулярна звітність на офіційних сайтах та сторінках в соціальних мережах.

Аксіологічність є ще однією фундаментальною ознакою – кожне інформаційне повідомлення має нести певні цінності, які впливають на громадську думку та формування суспільства [3].

Відмінними є і особливості сприйняття статусу брендів громадськістю. Так, дослідники М. Ашурі (M. Ashoori), З. Джонсон (Z. Johnson) та О. Власова наводять два фундаментальні виміри – компетентність та теплоту, – які формують очікування людей від комерційного та некомерційного бренду. Комерційні та некомерційні організації виходять з різних стереотипів: комерційні організації зазвичай вважаються більш компетентними, але менш теплими, тоді як некомерційні організації вважаються теплішими, але менш компетентними. Щоб подолати ці дисбаланси, комерційні організації часто наголошують на теплоті через корпоративну соціальну відповідальність, а некомерційні – на компетентності через ефективність та сигнали продуктивності [4].

Незалежність від державних структур та бізнесу дозволяє учасникам громадського сектору швидше адаптуватися до суспільних викликів, об'єднуватися з представникам інших соціальних інститутів для посилення соціального впливу і сприяти змінам. Гнучкість у комунікаціях дає можливість створювати креативні проєкти, колаборації, формулювати та оперативно поширювати конструктивні наративи в суспільстві. Для комунікацій в третьому секторі характерні застосування фандрейзингу, паблісіті, інноваційних технологій, символізм та формування нових сенсів, спецпроєкти, які переосмислюють певні соціальні теми та дозволяють залучати ресурси.

Отже, специфіка соціальних комунікацій в громадському секторі передбачає активну взаємодію з різними соціальними інститутами, гнучкість комунікаційних повідомлень, адаптивність до соціальних умов, прозорість та аксіологічність. Динамічний розвиток громадянського суспільства та постійні суспільні виклики часто відволікають увагу від дотримання специфічних ознак комунікацій в третьому секторі. Відтак актуальними будуть подальші дослідження різних аспектів соціальних комунікацій в громадському секторі та імплементація отриманих знань в системний розвиток громадянського суспільства в Україні.

Список використаних джерел

1. Близнюк Т. П., Ван Х. Соціальні комунікації в контексті соціо-комунікаційної інженерії. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 4. С. 403-406. URL: http://ujae.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/ujae_2024_r04_a61.pdf
2. Вербицька К., Санакоєва Н., Вітер В. Застосування комунікаційних технологій сучасними благодійними організаціями в Україні. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2023. № 3 (55). С.128-134. URL: http://dx.doi.org/10.32840/cpu2219-8741/2023.3(55).16

3. Вербицька К., Санакоєва Н. Сучасні PR-комунікації благодійних організацій в Україні: ціннісний та етичний аспекти. *Соціальні комунікації в умовах глобалізаційних процесів: стан, тенденції, перспективи*. Збірник тез за матеріалами Міжнародної наукової конференції (м. Тернопіль, 16-17 червня 2023 року) / упоряд.: Н. Поплавська, О. Мединська, О. Пелешок. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. 2023. С. 90-93. URL: https://bit.ly/3QK7XsL
4. Ashoori M., Johnson Z. S., O. Vlasova. Brand Warmth and Competence:DifferentiaEffects on For-Profit and Non-Profit Evaluations. *Journal of Philanthropy*. 2025. 30. no. 4: e70031. URL: https://doi.org/10.1002/nvsm.70031
5. Halich A., Kutsevska O., Korchagina O., Kravchenko O., Fiedotova N. The influence of social communications on the formation of public opinion of citizens during the war. *Social and Legal Studios*. 2023. 6(3). P. 43-51. URL: https://doi.org/10.32518/sals3.2023.43

РУЛА Н.В.
кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри української мови та журналістики,
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Запоріжжя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ТІКТОК ЯК ПЛАТФОРМИ ДЛЯ ПОШИРЕННЯ ОСВІТНЬО-КУЛЬТУРНОГО КОНТЕНТУ

У сучасному цифровому середовищі соціальні мережі стають не лише каналами для розваг, а й важливими майданчиками для комунікації та освіти. Однією з найбільш популярних платформ останніх років є TikTok, що зуміла завоювати глобальну аудиторію завдяки коротким відеоформатам, алгоритмам персоналізованої видачі та простоті у використанні. За даними міжнародних досліджень, TikTok входить до низки найбільш завантажуваних мобільних застосунків у світі, охоплюючи переважно молодіжну аудиторію. Його популярність пояснюється динамічністю контенту, широкими можливостями для самовираження та інтерактивною взаємодією між користувачами, що перетворює платформу на середовище швидкої комунікації та формування трендів. Про TikTok говорять насамперед як про платформу для відпочинку та розваг: «TikTok представляє собою розважальний застосунок для створення, редагування та публікації коротких відеороликів, що мають тривалість від 15 до 60 секунд. Відеоматеріали прикрашаються різноманітними фільтрами, музикою, анімацією та цікавими спецефектами. Застосунок включає в себе вбудований редактор та багато масок, фільтрів і ефектів для творчого оформлення відео» [3]. Останнім часом мережу розглядають також для просування різних видів бізнесу: «Головне – знайти супер-креативного фахівця, який зможе максимально видовищно і динамічно обіграти

специфіку вашого бізнесу і зможе створювати ефектні відео креативи» [1, с. 40]. Проте цю платформу можна використовувати й для інших цілей.

Мета дослідження – розглянути можливості використання соціальної мережі TikTok як платформи для поширення освітньо-культурного контенту, визначити її вплив на розвиток молодіжної аудиторії та окреслити потенціал інтеграції цієї платформи в освітні практики з урахуванням позитивних і негативних аспектів.

Важливо зазначити, що TikTok має китайський аналог – додаток Douyin, створений тією самою компанією «ByteDance». Douyin функціонує виключно на території Китаю та відрізняється від TikTok суворішими правилами модерації контенту, чіткішою відповідністю державним регуляціям та більш вираженою освітньо-культурною спрямованістю. Якщо TikTok у глобальному вимірі позиціонують переважно як розважальну мережу, то Douyin має ширші можливості для поширення освітнього та просвітницького контенту, що робить його значно ближчим до суспільно-корисних практик. Це зіставлення дозволяє бачити потенціал адаптації TikTok у бік збалансованого поєднання розважальної та освітньої функції.

Аналізуючи позитивні та негативні аспекти використання TikTok для розвитку молоді, варто зазначити, що платформа має неоднозначний вплив. До позитивних чинників належать можливості для самовираження, творчого розвитку та доступу до великої кількості інформації у зрозумілій і стислій формі. TikTok стимулює розвиток креативності, медіаграмотності та критичного мислення, оскільки користувачі мають навички відбору, створення та переосмислення контенту. Водночас негативні аспекти пов’язані з ризиком формування кліпового мислення, надмірного споживання розважальних матеріалів, а також поширення дезінформації та залежності від алгоритмів. Для молоді характерною стає концентрація на короткотривалих враженнях, що може ускладнювати сприйняття глибинних знань. Так, TikTok є амбівалентним інструментом, що потребує усвідомленого та контрольованого використання.

Слушну думку має Мина Ж. щодо поступового спростування стереотипу, що соціальні мережі призначені тільки для розваг: «Вміле використання соціальних мереж у освітньо-виховному процесі та культурно-просвітницькій діяльності стимулює творчий розвиток, уміння правильного пошуку інформації, відсіювання фейкових повідомлень, створення власних цікавих дописів на будь-яку тематику і тому подібне» [2, с. 278]. Погоджуємося, що «деякі можуть вважати TikTok простою соціальною мережею, яка споживає час і негативно впливає на молодь. Однак насправді це високо-функціональний застосунок, який може бути

корисним, але не кожен вміє його використовувати на повну потужність» [3]. Можливості використання TikTok з освітньою та виховною метою відкривають нові перспективи для педагогів та науковців. Короткі відеоформати дають змогу перетворювати складні теми на лаконічні й доступні пояснення, а інтерактивність сприяє залученню здобувачів освіти до процесу навчання. Освітні блогери, викладачі та установи вже активно застосовують платформу для популяризації знань у сферах науки, історії, мистецтва, мовної освіти та медіаграмотності. Водночас важливою умовою є вироблення стратегії критичного відбору контенту та формування у здобувачів умінь працювати з інформаційними потоками. TikTok у цьому сенсі може стати ефективним інструментом неформальної освіти, що поєднує інтерес молоді до цифрових технологій з освітніми завданнями суспільства.

TikTok також може стати майданчиком для популяризації української літератури та мистецтва через створення інтерактивних челенджів, цитування класиків у сучасному форматі, обговорення культурних явищ у доступній для молоді формі. Важливим напрямом є просування української мови як основи національної ідентичності: короткі мовні курси, рубрики з поясненням унікальних слів чи фразеологізмів здатні поєднати освітню й культурну функцію. Крім того TikTok дає можливість показати Україну світові – через відео з культурних заходів, фестивалів, музейних експозицій або через особисті блоги митців і науковців або просто поціновувачів українського. Завдяки візуальній динамічності та алгоритмам поширення контенту навіть невеликі ролики з елементами української культури можуть швидко ставати вірусними й досягати широкої аудиторії. Особливо дієвим є поєднання традиційних елементів із сучасними трендами, коли фольклор адаптується під популярні музичні чи візуальні стилі.

Отже, TikTok демонструє потенціал для розвитку як інноваційного освітньо-культурного середовища, здатного трансформувати процес передачі знань та плекання цінностей відповідно до вимог цифрової епохи. Виклики, пов’язані з ризиками поверхневості та дезінформації, можуть бути мінімізовані завдяки активній ролі викладачів, дослідників і державних інституцій у формуванні якісного освітнього контенту. Це відкриває перспективи інтеграції TikTok у систему освіти як додаткового ресурсу, що поєднує розвагу й навчання, сприяючи підвищенню інтересу молоді до знань. Також TikTok може стати інноваційним інструментом культурної дипломатії, що поєднує традиційний зміст із сучасними форматами і дозволяє зробити українську культуру видимою, цікавою та доступною для широкої аудиторії.

Список використаних джерел

1. Виноградова О. В., Недопако Н. М. Маркетинг у соціальних мережах: Навчальний посібник. Київ: ДУТ, 2022. 202 с.
2. Мина Ж. В. Соціальні мережі як засіб інформаційної підтримки учнівської та студентської молоді у навчально-виховному процесі та професійному виборі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71). № 1. Ч. 3. С. 278–282.
3. Тертична Ю. К., Любка М. М., Леонова С. В. Просування в TikTok: особливості та ефективне використання даного майданчика. *Економіка та суспільство*, 2023. Вип. 58. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3297/3221 (дата звернення: 18.09.2025).

СЕНКЕВИЧ Г.А.
кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри журналістики
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕКЛАМИ У КРАЇНАХ ЄС ЯК ПРИКЛАД ДЛЯ УКРАЇНИ

Як відомо, реклама є важливою діяльністю в умовах ринкових відносин, оскільки допомагає інформувати громадськість про властивості й характеристики численних товарів та послуг, завдяки чому споживачі можуть робити свідомий вибір.

Рекламна інформація є одним з видів інформації, як така повинна розповсюджуватись вільно, а її обмеження можливі лише у певних випадках, про які зазначено у статті 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Тобто вона має бути вільною, але врегульованою.

Для переважної більшості країн ЄС велике значення щодо рекламної діяльності мав Міжнародний кодекс рекламної практики, котрий був ухвалений у 1937 році та зазнавав переробці в 1949, 1955, 1966, 1973 і 1986 роках. У даному законодавчому акті закріплюються норми благопристойності, чесності, неупередженості, порівняння, доказів і свідчень та захисту прав особистості, гарантування безпеки відносно рекламної практики. У країнах Європейської Співдружності на відміну від України, проблеми рекламної діяльності регулюються правовими нормами у сфері підприємницької діяльності [1, с. 41]. Рекламна діяльність визначається як суспільне явище та потребує регламентації як будь-яка діяльність іншого напряму.

Другим базовим документом, на якому базується рекламна діяльність як сфера загальнолюдських відносин, є Загальна Декларація

прав людини 1948 року. Вона закріплює право кожної людини на працю (зокрема, і підприємництво та можливості рекламної підприємницької діяльності), сприятливі умови праці та на захист від безробіття (ст. 23) [2, с. 35]. Положення Декларації стали правовою основою для стандартів, згодом прийнятих Радою Європи, також для удосконалення окремих національних правових систем, котрі гарантують безумовне та послідовне дотримання прав людини. Дана Декларація підкреслила загальноприйнятий характер прав і свобод, котрі поширюються на будь-яку людину, незалежно від її статусу і країни проживання.

Європейська конвенція з прав людини 1950 року визначила, що будь-яка людина не може бути приневолена до примусової чи обов'язкової праці (ст. 4) [2, с. 98]. На думку автора, закріплення категоричної неможливості примусової праці яскраво свідчить про необхідність дотримання свободи праці, свободи підприємницької діяльності, а також рекламної діяльності.

Отже, до того, як були сформовані національні нормативні акти щодо рекламної діяльності як виду підприємництва, європейська спільнота визнала необхідність застосування загальнолюдських прав та свобод, які зафіксували прагнення до поваги прав людини. Відтоді можна переконатися в цьому, розглядаючи окремі нормативні документи.

Договірне право в Німеччині як різновид та порядок підприємницької діяльності розглядається як спеціалізоване право суб'єктів підприємництва укладати рекламні договори. Тлумачення угод підприємців (торговельні у тому числі) підпорядковується принципу волевиявлення. Подібний підхід означає, що в разі суперечок букви і сенсу угоди суд передусім з'ясовує справжній намір обох сторін, їхні бажання під час укладання договору. Під торговими угодами розуміються будь-які угоди підприємця, які стосуються його безпосередньої комерційної діяльності. Водночас торговими визнаються такі договори, де хоча б однією стороною є комерсант[3].

Чинний Цивільний кодекс Чехії одночасно уніфікує укладення договорів для цивільних відносин та для всіх комерційних відносин. Відповідно до принципу римського права pacta sund servanda, нове чеське законодавче регулювання містить принцип, згідно з яким договір зобов'язує зацікавлені сторони до негайного і безумовного виконання. Його можна змінити лише за згодою всіх сторін або через інші законні причини [3].

В Королівстві Бельгія основні питання захисту споживачів від недобросовісної реклами регулюються Loi du 14 juillet 1991 sur les pratiques du commerce et sur l'information et la protection du consommateur (Закон від

14 липня 1991 року про торговельну практику та з питань інформації і захисту прав споживачів). Також окремі питання реклами в Королівстві Бельгія регулюються Loi du 11 mars 2003 sur certains aspects juridiques des services de la société de l'information (Законом від 11 березня 2003 року про деякі правові аспекти інформаційного суспільства), Loi du 11 mars 2003 sur certains aspects juridiques des services de la société de l'information visés à l'article 77 de la Constitution тощо [4].

Позиція ЄС щодо втручання у рекламну діяльність:

Держави Європи розглядають втручання в рекламну, тобто інформаційну і комерційну діяльність як виключний випадок. Тому вони не намагаються врегулювати всі аспекти рекламної діяльності, залишаючи більшість з них на розсуд самих учасників рекламного процесу. Основні питання і проблеми рекламного ринку переважно вирішуються зацікавленими сторонами шляхом саморегулювання, або, якщо спір між учасниками неможливо вирішити мирним шляхом – через звичайний арбітраж або комерційний суд окремих країн-учасниць співдружності.

Проте держави можуть і повинні втручатись у рекламну діяльність і регулювати таку діяльність у випадках, коли неналежна реклама може спричинити шкоду як учасникам ринку, так і суспільству в цілому. Так, зокрема, у випадках застосування недобросовісної реклами, яка вводить споживачів в оману, реклами, яка впливатиме на здоров'я людей, у тому числі шляхом пропозиції купувати шкідливі товари або послуги, держави застосовують заходи адміністративного впливу до порушників, а у деяких випадках – і більш суворі заходи [4].

В Україні ми спостерігаємо неврегульованість даних проблем через брак належного контролю з боку державних органів через відсутність відповідних правових механізмів. Прикладом може служити реклама в соціальних мережах, деякі види порівняльної реклами, котрі суперечать нормам та правилам, котрі в ЄС є загальноприйнятими та врегульованими. Інколи йдеться про завдання моральної шкоди таким категоріям споживачів, як діти, люди з особливими потребами тощо. Це стосується переважно випадків, коли не доброчесний рекламодавець намагається ввести в оману споживача шляхом незаконного використання чужого бренду, унеможливлюючи або ускладнюючи процес перевірки рекламного повідомлення. Трапляються випадки, коли рекламні послуги в соціальних

мережах намагаються надати фізичні або юридичні особи, котрі не мають відповідної кваліфікації. Тобто, нехтуються положення про захист авторського права.

Сьогодні з вільним і відкритим доступом до онлайн-інформації та різноманітністю рекламного контенту в Інтернеті пересічному громадянину інколи доволі важко зрозуміти, що можна вільно використовувати, а що ні. Більшість людей сприймають рекламу як безкоштовне рекламне твердження, яке вони споживають, коли дивляться телевізор, слухають радіо чи переглядають Інтернет-новини. Те, що реклама з'являється безкоштовно в сучасних медіа, зовсім не означає, що вона не захищена авторським правом. І вона за законом може поширюватися, копіювати або розповсюджуватися лише уповноваженими учасниками рекламних відносин. Проте не всі рекламні повідомлення можуть бути об'єктами авторського права.

Для того щоб такий об'єкт права інтелектуальної власності охоронявся авторським правом, він повинен мати творчий характер і бути об'єктивно вираженим. Отже, будь-який об'єкт авторського права та промислової власності може бути використаний у рекламі, за згодою автора/власника та з чітким визначенням способу та сфери використання (шляхом укладення авторського чи ліцензійного договору) [5, с. 35].

Українське законодавство у сфері регулювання рекламної діяльності впевнено наближається до європейського, проте має деякі недоліки, котрі потрібно усувати як шляхом законотворення, так і на рівні саморегулювання та дотримання тієї загальноприйнятої практики, яка існує серед суб'єктів рекламної діяльності.

Список використаних джерел

1. Олійник А. Ю., Лисенкова О. О. Наукові та нормативні джерела дослідження правового регулювання реклами в Україні та країнах Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8. 2020. С. 39–42.
2. Права людини в Україні: інформаційно-аналітичний бюлетень Українсько-Американського бюро захисту прав людини. Київ,1998. Вип. 21. 455 с.
3. Попондопуло В. Комерційне (торговельне) право зарубіжних краї: підручник. 2014. URL: https://stud.com.ua/86285/pravo/dogovori_sferi_pidpriyemnitskoyi_diyalnosti
4. Українська Асоціація Медіа Бізнесу. Експертний правовий аналіз регулювання реклами в країнах Європи. URL: http://www.uapp.org/search/10019.html
5. Федорова Н. Реклама як об'єкт авторського права. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2022. Вип. 2. С. 33–38.

ЩЕДРІНА В.В.
магістрантка спеціальності «Журналістика»
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

БЕРЕЗЕНКО В.В.
доктор наук із соціальних комунікацій, професор,
професор кафедри соціальних комунікацій
та інформаційної діяльності
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна

РЕКЛАМНІ КОМУНІКАЦІЇ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ЗВО У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПЕРІОДУ ВІЙНИ

Рекламні комунікації для українських університетів у період війни мають особливе значення для залучення студентів, підтримки престижу та забезпечення фінансової стабільності. Реклама відіграє важливу роль у формуванні позитивного іміджу освітніх установ, акцентуючи на значимості освіти навіть у найскладніші часи. Вона стає ключовим інструментом виживання освітніх інституцій, сприяючи виконанню їхньої місії – надавати знання, зберігати культуру, сприяти стабільності, відновлення і адаптування суспільства в умовах війни.

Під впливом процесу діджиталізації значно змінився формат реклами освітніх послуг. Використання традиційних видів реклами, таких як друкована продукція, банери, реклама у друкованих інформаційних ресурсах в сучасних умовах господарювання є неефективною. Заклади освіти, як і інші суб'єкти господарювання в країні, для підвищення рівня своєї конкурентоздатності повинні розвивати сучасні інструменти реклами освітніх послуг через соціальні мережі та мережу Інтернет. Необхідність переходу на нові інструменти реклами освітніх послуг вимагає від закладів освіти залучення фахівців та розвиток власних соціальних мереж, тобто додаткових фінансових коштів» [2, с. 86]. Таким чином, процеси діджиталізації суттєво змінюють рекламні комунікації закладів вищої освіти, спричиняючи зниження ефективності традиційних рекламних інструментів і водночас посилюючи значення цифрових каналів для просування. Щоб залишатися конкурентоспроможними на ринку освітніх послуг, університети мають активно використовувати соціальні мережі та Інтернет-платформи як основні засоби позиціонування.

З розвитком Інтернет-комунікацій і соціальних мереж з'являються нові стратегії для просування освітніх послуг. На відміну від традиційних методів, які мали обмежену аудиторію, соціальні мережі дозволяють досягти широкої та різноманітної аудиторії, а також швидко реагувати на запити і потреби клієнтів. Це особливо важливо в умовах зростаючої конкуренції серед навчальних закладів, що потребує нових маркетингових підходів. Використання таргетованої реклами, співпраці з блогерами і створення унікального контенту допомагає навчальним закладам виділятися серед конкурентів» [3, с. 248]. На наш погляд, ефективне використання соціальних мереж є важливим фактором для успіху освітніх закладів у сучасному, конкурентному середовищі. Традиційні способи просування не здатні забезпечити потрібний ефект, а нові підходи, такі як таргетована реклама, співпраця з блогерами, створення унікального контенту, допомагають охопити ширшу аудиторію та залучити майбутніх студентів.

Для ефективного рекламування ЗВО можна використовувати різноманітні цифрові інструменти, такі як:

– соціальні мережі. Платформи, такі як Facebook, Instagram, X (колишній Twitter) і LinkedIn, дозволяють створювати сторінки для ЗВО і публікувати цікавий контент, який привертає увагу цільової аудиторії, підтримувати постійну активність сторінки через публікації новин, анонсів, реклами, проведення опитувань, конкурсів, вікторин тощо.

– Інтернет-реклама. Використання рекламних мереж, таких як Google Ads, та інших, дозволяє точно налаштувати цільову аудиторію і таргетувати рекламні оголошення на основі демографічних даних, інтересів та поведінки користувачів тощо.

– пошукова опитимізація сайтів (SEO). Оптимізація вебсайту ЗВО для пошукових систем допомагає підвищити його видимість у пошукових результатах, що забезпечить більше органічного трафіку.

– E-mail маркетинг. Створення і розсилка інформаційних листів або регулярних новинних повідомлень, запрошень на заходи ЗВО, такі як дні від критих дверей, відкриті лекції може бути ефективним способом спілкування з потенційними здобувачами або їх батьками, за умови правильного до підходу до організації та змісту e-mail розсилки.

– відео контент. Створення відео матеріалів, таких як відео-екскурсії, навчальні відео або відео-рецензії/відгуки від нинішніх здобувачів, може привернути увагу і залучити нових відвідувачів на сайт ЗВО або ж залучити потенційних майбутніх здобувачів до ЗВО.

– блогінг. Публікація цікавого та корисного контенту на блозі вебсайту ЗВО може підвищити його авторитет і видимість у пошукових системах і привернути більше відвідувачів.

– аналітика та тестування. Використання інструментів аналізу вебтрафіку допоможе зрозуміти, які рекламні кампанії працюють краще, і внести відповідні зміни для покращення результатів.

– інфлюенсер маркетинг. Співпраця з впливовими особистостями в галузі освіти або зі здобувачами, які вже навчаються у ЗВО, або з випускниками попередніх років може допомогти залучити нових абітурієнтів [5, с. 1008].

Вищезазначені цифрові інструменти можна застосовувати як окремо, так і комбінуючи їх між собою, щоб забезпечити максимальний ефективний результат у процесі реклами та просування закладів вищої освіти в цифровому середовищі.

Сучасним ЗВО необхідно активніше взаємодіяти з аудиторією в соціальних мережах, вивчаючи її уподобання, тим самим визначаючи найдієвіші підходи до побудови комунікаційної політики закладу [1, с. 155]. Доцільно відзначити, що майже кожна людина щодня споживає контент через соціальні мережі, тому треба активно рекламувати та позиціонувати свій заклад в соцмережах, бо відмова від цієї онлайн-платформи призведе до втрати зв'язку з майбутніми студентами.

Реклама в Інтернеті не втратить популярності ще багато років, змінюватимуться лише її види та інструменти, але і вони адаптуватимуться під потреби як бізнесу, так і споживачів [4, с. 83]. На нашу думку, потрібно розвивати рекламні комунікації для позиціонування ЗВО в Інтернеті, бо в період воєнних обмежень, очні рекламні заходи можуть не відбуватись, але їх можна провести онлайн (Zoom, Google Meet), а друковані матеріали можуть бути недоступними для цільової аудиторії, на відмінну від цифрових комунікацій, які забезпечують доступність незалежно в якому місці перебувають споживачі.

Зазначимо, що майже всі українські дослідники надають великого значення вивченню соціальним мережам, як ефективним рекламним засобом позиціонування закладів вищої освіти.

У сучасних реаліях України соціальні мережі виступають, як критично важливий, доступний і ефективний канал комунікації для закладів вищої освіти з потенційними абітурієнтами. Їх ключова роль пояснюється цілодобовою доступністю, відсутністю географічних обмежень, низькою собівартістю, а також можливістю використовувати таргетовану, ретаргетингову рекламу для максимального охоплення

аудиторії та збільшення ймовірності вступу або звернення до навчального закладу.

Отже, у період війни та цифровізації освіти традиційні способи комунікації поступово втрачають свою дієвість. Натомість головними інструментами рекламної комунікації для ЗВО стають Інтернет-платформи. Вони надають університетам можливість формувати позитивний імідж, надавати всю необхідну інформацію та забезпечувати взаємодію з аудиторією.

Список використаних джерел

1. Купко А., Мельніченко О. Концепція креативного рекламування в соціальних мережах. *Журналістика та реклама: вектори взаємодії.* Київ : Державний торговельно-економічний університет, 2023. С. 153–155.
2. Лойко В. В., Лойко Є. М. Вплив діджиталізації на розвиток комунікаційної політики закладів освіти. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. № 2 (8) 2021. С. 79-90.
3. Пшенична М. Л. Маркетинг освіти: цифрові інновації і традиційні підходи. *Комунікаційні технології та їх роль в сучасному інформаційному просторі* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції. Київ, 2025. С. 247−251.
4. Мальчик М. В., Адасюк І. П. Реклама в інтернеті: теоретичний аналіз та особливості. *Вісник Національного університету Львівська політехніка*. Серія: Проблеми економіки та управління. Том 5, №1. 2021. С. 75−85.
5. Філіпова Л. Я., Шелестова А. М. Цифрові інструменти рекламування закладів вищої освіти. *Наука і техніка сьогодні*. Київ : Видавнича група «Наукові перспективи» 2024. № 3 (31). С. 1003−1016.

СЕКЦІЯ 3. ДИСКУРСИ ПУБЛІЦИСТИКИ І ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРІ В СУЧАСНИХ МАС-МЕДІА

КАТАЄВ Д.С.
магістрант спеціальності «Англійська філологія»
Український державний університет
ім. Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна

ЛЕУТА О.І.
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української філології
Український державний університет
ім. Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна

ДИСКУРС РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ: ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах глобальних викликів – від соціально-політичних криз і воєнних конфліктів до інформаційних перевантажень і криз ідентичності – дедалі більшої уваги набуває проблема психологічної стійкості, або резильєнтності індивіда. Резильєнтність розуміють як здатність людини адаптуватися до стресових ситуацій, відновлюватися після травматичних переживань і зберігати внутрішню рівновагу. Це поняття стало міждисциплінарним, охоплюючи психологію, соціологію, педагогіку, культурологію та лінгвістику.

У цьому контексті художній текст виступає не лише естетичним феноменом чи об’єктом інтерпретації, а й потужним засобом впливу на особистість реципієнта. Читання художньої літератури може виконувати терапевтичну функцію: формувати здатність до емпатії, стимулювати рефлексію, пропонувати нові моделі поведінки в кризових обставинах. Саме через мовні засоби художній твір створює смисловий простір, у якому реципієнт не лише отримує естетичне задоволення, а й здобуває ресурси для внутрішнього зростання та стійкості.

Значущість дискурсу резільєнтності визначається кількома ключовими чинниками. По-перше, в умовах суспільних потрясінь і воєнної агресії, які переживає Україна, питання збереження психологічного здоров’я та стійкості людини набувають особливої ваги. У кризових

ситуаціях важливо розглядати не лише медичні чи психологічні, але й культурні та мовні ресурси, які здатні підтримати людину. Художній текст у цьому сенсі виступає універсальним інструментом впливу на свідомість, що не вимагає спеціальних умов і доступний широкому колу реципієнтів.

По-друге, у сучасній лінгвістиці та літературознавстві спостерігається зростаючий інтерес до функціональних аспектів тексту, до його впливу на когнітивну, емоційну та поведінкову сфери людини. Якщо раніше акцент робився переважно на структурі й поетиці художнього тексту, то сьогодні актуальним стає дослідження його психолінгвістичного потенціалу. У цьому вимірі резильєнтність постає як одна з ключових категорій, яка дозволяє зрозуміти, як саме мова формує здатність людини протистояти викликам реальності.

По-третє, значущість цієї проблеми зумовлена потребою інтеграції до європейського й світового наукового дискурсу. Поняття «резильєнтності» активно використовується, здатність індивіда долати кризи досліджується. Водночас в українській науковій думці дослідження резильєнтності лише формується, і бракує системних праць, присвячених її взаємодії з мовними явищами та художнім текстом. Таким чином, обрана тема відповідає як внутрішнім потребам сучасного українського суспільства, так і тенденціям розвитку світової науки.

По-четверте, проблема має практичну значущість. Дослідження того, якими мовними засобами художній текст здатний підсилювати резильєнтність реципієнта, може стати основою для розробки нових підходів у сфері освіти, психологічної підтримки та бібліотерапії. Використання художньої літератури як ресурсу психоемоційного відновлення сьогодні набуває дедалі більшого поширення, проте потребує чіткої наукової бази та систематизації.

Художній текст слід розглядати як багаторівневе комунікативне утворення. В цьому аспекті мовні засоби художнього тексту виступають як фактори, що сприяють формуванню та підсиленню резильєнтності реципієнта.

Необхідно виявляти й систематизувати мовні стратегії та художні засобів, які здатні підсилювати психологічну стійкість реципієнта через сприйняття художнього тексту. Слід також врахувати механізми рецепції художнього тексту як чинника розвитку резильєнтності.

Поняття резильєнтності розробляється в сучасній науці як міждисциплінарне і охоплює психологічний, соціальний, педагогічний та культурний виміри. У психології резильєнтність розглядається як здатність індивіда долати стресові ситуації та адаптуватися до нових обставин без суттєвих втрат для психічного здоров'я. У соціології вона розуміється як

потенціал спільнот зберігати єдність і функціональність у кризових ситуаціях. У педагогіці цей термін набуває значення процесу формування життєвої стійкості учнів у навчальному середовищі. Лінгвістичний підхід дозволяє розглядати резильєнтність у зв'язку з мовними засобами, які створюють смислові простори для інтерпретації та рефлексії.

Слід поєднати поняття резильєнтності з аналізом мовних засобів художнього тексту, що раніше в українській науці системно не здійснювалося. Слід також виокремити комплекс мовних стратегій, здатних виступати чинником формування психологічної стійкості реципієнта.

Практичне значення розробки цієї тематики виявляється у можливості використання її результатів у навчальному процесі, під час викладання літератури й мови, у програмах бібліотерапії та психологічної підтримки, а також у подальших міждисциплінарних дослідженнях, що інтегрують лінгвістику та психологію.

Художній текст є ефективним каналом впливу на внутрішню сферу людини, оскільки він поєднує емоційний, когнітивний та естетичний виміри сприйняття. Через мову, образи, символи та наративні структури текст здатний пробуджувати емоційний відгук, сприяти глибшому розумінню власних переживань і стимулювати пошук нових моделей поведінки в кризових умовах.

Літературні твори виконують функцію символічного простору, де реципієнт може «приміряти» на себе різні життєві сценарії, рефлексувати досвід персонажів та в такий спосіб виробляти внутрішні ресурси для подолання труднощів. Реципієнт виступає не пасивним споживачем інформації, а активним співтворцем смислів. Сам процес інтерпретації, залучення власного досвіду й культурних знань стає важливим чинником посилення резильєнтності.

Можна виокремити певні групи мовних засобів, що сприяють розвитку резильєнтності. До когнітивних віднесено метафори, концептуальні моделі та символи, які формують нові інтерпретаційні рамки. До емоційних – епітети, порівняння, повтори, що безпосередньо впливають на емоційний стан читача. До наративних – сюжетні конфлікти, образи героїв, катарсичні моменти, які стимулюють переосмислення власного досвіду. Окрім того, має значення аспекти інтертекстуальності й архетипних образів – вони створюють багатошаровий смисловий простір, у якому реципієнт знаходить точки ідентифікації та відчуття приналежності до ширшого культурного контексту. Художній текст сприяє формуванню як індивідуальної, так і колективної резильєнтності. У першому випадку він допомагає людині рефлексувати власний досвід і

знаходити ресурси для внутрішнього зростання. У другому – забезпечує культурні моделі, які об'єднують спільноту та формують відчуття «інгрупи».

Важливо також вивчення особливостей рецепції художніх текстів представниками різних вікових, професійних та культурних груп і уточнення методів лінгвістичного аналізу для дослідження текстів, що володіють вираженим терапевтичним потенціалом.

Отже, розробка проблеми, що аналізується, сприятиме поглибленню розуміння впливу художнього тексту на особистість та відкриє нові перспективи для застосування літератури як інструменту формування резильєнтності.

Список використаних джерел

1. Соболєва Н.І., Соболєв А.С. Соціальна резильєнтність українців : шляхи подолання травматичного досвіду в умовах воєнного та повоєнного часу. *Соціальні технології : актуальні проблеми теорії та практики.* 2024. Вип. 104. С. 111-118.
2. Семашко О. М. Соціологія мистецтва. Київ: ДАККіМ, 2006. 266 с.

СЕКЦІЯ 4. ІНОЗЕМНІ МОВИ В МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

КУЗНЄЦОВА І.В.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри «Іноземна філологія та переклад»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

КУЛЬТУРНІ ВІДМІННОСТІ У СПРИЙНЯТТІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ЗООНІМАМИ В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Міжкультурна комунікація вимагає не лише знання лексики та граматики англійської мови, але й розуміння культурних кодів, які стоять за словами. Особливо це стосується фразеологізмів, жартів і форм ввічливості, адже вони тісно пов'язані з традиціями, історією та ментальністю носіїв мови.

Фразеологізми є важливим елементом мовної картини світу, оскільки вони не лише фіксують лінгвістичні норми, але й відображають культурні, історичні та психологічні особливості народу. Чималий шар у фразеологічному складі будь-якої мови становить зоофразеологія. Це пояснюється тим, що слова, які позначають фауну, належать до найдавніших шарів лексики. Відомо, що чим більше існує слово в мові, тим ширша його семантична структура. Процес ідіоматизації зоосемізмів пов'язаний з їхньою метафоризацією, а продукти ідіоматизації несуть знання про національну специфіку народу – носія мови.

Ідіоматизовані зоосемізми ґрунтуються на міфологізованих сюжетах, що є результатом образного сприйняття світу: to have nine lives – живучий, як кішка; a swan song – лебедина пісня, або на соціальних сюжетах, що інтерпретують практичний досвід контактів людини з тваринами та спостереження людини за живою природою: to milk a cash cow – пор. дійна корова; like water off a duck's back – як (мов, наче і т. ін.) з гуски вода.

Вторинна номінація тварин в англійській і українській мовах не обмежується тільки набуттям нового значення. Цей процес може супроводжуватися деривативними змінами. Аналіз структури похідних зоосемізмів виявив, що найтиповішим способом їхнього творення в обох мовах є афіксація: sheepish – пор. овечий; foxy – пор. лисячий. В англійській мові спостерігаються також конверсія, зазвичай за схемами N→V (to parrot), N→Adj (a wolf boy), та набуття конвертованими дієсловами за

схемою N→V ознак фразових дієслів: to monkey around, to monkey with; to bug off, to bug out; словоскладання: a ponytail; raven-haired. Мають місце перехід словосполучень у складні слова (to lick like a cat → to catlick; a high tail → to hightail) і словотворча контамінація (a head-in-the-sand attitude; a lady-or-tiger situation). В українській мові знаходимо зоосемізми, утворені внаслідок словоскладання (вовкодух; псяviра). Решта перелічених способів творення зоосемізмів для української мови не є характерними.

Одну з підгруп першої групи становлять фразеологізми, до складу яких входять назви тварин. Одиниці цієї фразеотематичної групи дослідники називають по-різному: «фразеологічні одиниці з анімалістичним компонентом» [1, с. 5], «фразеологічні одиниці із зоосемічним компонентом», «зоосемічна фразеологія» [5, с. 7], «фразеологія живої природи», «зоосемічні фразеологічні одиниці» [4, с. 6], «зоофразеологія» і «зоофразеологічні одиниці» [6, с. 22].

Зооніми вирізняються високим ступенем поширеності та активно використовуються в різних мовах для підсилення образної характеристики людини, ситуації, досить повно й концептуально представляють різні сфери матеріального й духовного життя народу. Зооніми репрезентують життєвий досвід людини, її поведінку, притаманні їй якості та допомагають у створенні загального образу, слугують для позначення таких рис характеру, як: сміливість, працьовитість, сила, слабкість, лицемірство тощо.

Зооніми належать до найпродуктивніших лексем, семантичні структури яких містять найбільшу кількість метафоричних значень, що вживаються для позначення людей [3, с. 112]. Серед усіх зоонімів англійської мови у фразеологічних одиницях найчастіше зустрічаються: cat (кішка), calf (теля), cow (корова), dog (собака), donkey (віслюк), fox (лисиця), goat (козел), hare (заєць), horse (кінь) тощо та птахи: chicken (курча), cock (півень), coot (лисуха), crow (ворона), dotterel (сивка), dove (голуб), duck (качка) тощо.

В українській мові найчастіше вживаються такі зооніми: кобила, коза, козел, корова, кріт, білка, бик, баран, свиня, собака, вовк, ведмідь тощо, а серед птахів: лебідь, пава, ворона, індик, курка, ластівка, горобець тощо й інші зооніми: вуж, гадюка, джміль, звір, жаба, комар, миша, муха, птах тощо. Розглянемо деякі фразеологізми із компонентом зооніма. Як було раніше зазначено, прототипами працьовитості в обох мовах виступають кінь, собака та віл: to work like a horse – важко працювати, працювати як кінь; a willing horse – людина, яка візьметься навіть за найважчу роботу; to work like a racing dog – працювати як загнаний собака). Варто зазначити, що зоонім a dog (собака) використовують на позначення

таких рис характеру людини, як боягузтво, хитрість: a yellow dog – підла, боягузлива людина; a sly dog – хитрун; beware of a silent dog and still water – у тихому болоті чорти водяться; barking dogs seldom bite – не бійся брехливої, бійся мовчазної собаки. Вживають даний зоонім і на позначення настрою людини: the black dog is on one's back – бути у стані меланхолії; a sad dog – похмура людина; a dumb dog – мовчазна людина; like a dog with two tails – дуже радісний тощо.

Свідченням полісемантизації зоонімів є й такі приклади dark (black) horse – темна конячка; to flog a dead horse – тягнути кота за хвіст; buy a white horse – витрачати даремно; don't look a gift horse in the mouth – дарованому коневі в зуби не дивляться; hold your horses – легше на поворотах; be on the high horse – величатися; play horse – обманювати тощо.

Образ лева (a lion) є уособленням розуму, хоробрості, символом сили, влади, величі: as brave as a lion – сміливий як лев; beard the lion in his den – сміливо кинути виклик небезпечному супротивнику; lion-hearted – відважний, непохитний; great lion – відома людина; see the lions – оглядати пам'ятки.

Протилежним образом леву є образ мавпи (a monkey), яка постає неуважною, дивакуватою та чудернацькою: to put somebody's monkey up – бути роздратованим; Make a monkey of oneself – блазнювати; to get one's monkey up – сердитися; cheeky monkey – зухвалець; make a monkey out of someone – робити посміховисько з когось. Лисиця асоціюється із хитрістю та лукавством: sly as a fox, хитрий, як лисиця; to play the fox – прикидатися; set the fox to keep one's geese – пустити козла в город.

Образ вовка (a wolf) символізує жорстокість, злість, безжальність (вовком дивитися; злий як вовк): to throw someone to the wolves – підставити когось з метою самозахисту; the big bad wolf – вовк сіроманець; a wolf in sheep's clothing – вовк в овечій шкурі, а також самотність.

Чимало зоонімів ілюструють характер, поведінку та зовнішній вигляд кішок (a cat): like a cat on hot bricks – ніяково, як на голках, як кішка на розпечених цеглинах; a cat has nine lives – у кішки дев'ять життів; a cat may look at a king – дивитися ні на кого не заборонено; copy cat – мавпа (про людину, яка наслідує когось); fat cat – пихатий багатій.

Образ зайця (a hare) символізує полохливість, боягузливість, наляканість. Hunt the wrong hare – прорахуватися; cook a hare before catching him – жарити не спійманого зайця; run with the hare and hunt with the hounds – подвійна гра; start a hare – відволікатись від теми розмови; first catch your hare – курчат восени рахують; If you run after two hares, you will catch neither – за двома зайцями поженешся – жодного не впіймаєш.

Ще одним поширеним зоонімом як в англійській, так і в українській мовах є свиня (a pig): make a pig of yourself – об'їдатися, make a pig's ear of something – партачити; pig-in-the-middle – між двома вогнями; a pig in a poke – те, що купили, не бачивши (кіт у мішку); sweat like a pig – заливатися потом; pigs in clover – вискочка; stare like a stuck pig – витріщити очі.

Класифікація стійких словосполучень завжди посідала значне місце у вітчизняних роботах з фразеології [2]. Це, насамперед, систематизація великого фактичного матеріалу з максимальною повнотою його охоплення. Особливість класифікації фразеологізмів полягає в тому, що неумотивованість їх значень відбивається на відмежуванні певних типів. Класифікаційних схем фразеологізмів існує декілька, причому в кожній з них виділяється від двох до чотирьох типів. Окремі класифікації містять велику кількість типів і підтипів, використання яких на практиці є досить складним. Як складова частина вітчизняних досліджень з'явилася ґрунтовна класифікація, яка поділяє фразеологічні одиниці на три типи: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення.

Фразеологічні зрощення (fusions), або ідіоми (idioms) – це абсолютно неподільні, нерозкладні стійкі поєднання, загальне значення яких не залежить від значення слів, з яких воно складається: pig in a poke – рішення прийняте без урахування можливих наслідків, наосліп; to rain cats and dogs – лити як з відра (про дощ); kilkenny cats – смертельні вороги. Фразеологічні зрощення виникли на базі переносних значень їх компонентів, але згодом ці переносні значення стали незрозумілі з точки зору сучасної мови. У фразеологічних зрощеннях втрачено зв'язок між прямим і переносним значеннями, переносне для них стало основним. Саме тому фразеологічні зрощення складно перекладати на інші мови.

Фразеологічні єдності (unities) – це такі стійкі поєднання слів, в яких за наявності загального переносного значення чітко зберігаються ознаки семантичної роздільності компонентів: smell a rat – чути недобре, підозрювати; return to one's muttons – повернутися до теми розмови; to have other fish to fry – мати справи важливіші; a black sheep – паршива вівця; in less than a pig's whisper – і ойкнути не встигли; alone wolf – вовк-одинак. «Фразеологічні єдності дещо схожі з фразеологічними зрощеннями своєю образністю, метафоричністю» [2, с. 139]. Але на відміну від фразеологічних зрощень, де образний зміст розкривається тільки діахронічно, у фразеологічних єдностях образність, переносність усвідомлюється з точки зору сучасної мови. Для розуміння фразеологічних єдностей необхідно його компоненти сприймати в переносному значенні. У складі фразеологічних єдностей немає слів, не зрозумілих з точки зору сучасної мови.

Фразеологічні сполучення (combinations) – це усталені звороти, до складу яких входять слова і з вільним, і з фразеологічно пов'язаним значенням: a lion in the path / in the way – (уявна) перешкода; silent / still as a mouse – тихий як миша; pigs may / might fly, but they are very unlikely birds / pigs might fly, if they had wings – на світі різні чудеса бувають. На відміну від фразеологічних зрощень і фразеологічних єдностей, що володіють цілісним нерозкладним значенням, «фразеологічні сполучення характеризуються смисловою розкладністю» [7]. У цьому відношенні вони зближуються з вільними словосполученнями.

Наявність відтворюваності як основної ознаки фразеологізмів дозволило розвинути далі класифікацію і виділити четвертий тип фразеологічних одиниць – так звані «фразеологічні вирази». До них належить такі стійкі у своєму складі і вживанні фразеологічні звороти, які цілком складаються із слів з «вільним номінативним значенням і семантично роздільні». Їх єдина особливість – відтворюваність: вони використовуються як готові мовні одиниці з постійним лексичним складом і певною семантикою. Фразеологічні вирази – це звороти з буквальним значенням компонентів. До складу фразеологічних виразів включають численні англійські прислів'я та приказки, що вживаються в прямому значенні, не мають образного алегоричного сенсу. Наприклад: like a fish out of water – як риба без води; he cat did it! – кішка винна; do not look a gift horse in the mouth – дареному коневі в зуби не дивляться; alone wolf – вовк-одинак.

Отже, зоофразеологізми є цінним джерелом культурної інформації, але водночас становлять певну складність для міжкультурної комунікації та перекладу. Культурні відмінності впливають як на значення образів тварин, так і на їхню емоційну конотацію. Для ефективної комунікації важливо враховувати символічний зміст, відомий носіям мови, та адаптувати вирази до культурного контексту. Нерозуміння зоофразеологізмів може призвести до комунікативних збоїв у міжкультурному спілкуванні. Наприклад, використання виразу the black sheep («паршива вівця») у культурі, де образ вівці не має негативного забарвлення, може сприйматися буквально і не викликати потрібної емоційної реакції.

Водночас правильно підібрані фразеологізми з урахуванням культурного контексту здатні посилювати ефект повідомлення, створювати емоційний зв’язок між співрозмовниками і навіть сприяти формуванню позитивного іміджу мовця.

Список використаних джерел

1. Бойко В.М. Структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць з анімалістичним компонентом. *Література та культура Полісся.* Ніжин, 2017. Вип. 36. С. 51.
2. Малікова О.В. Образна семантика зоосемічних фразеологізмів-сленгізмів в американському варіанті сучасної англійської мови. *Мовні і концептуальні картини світу* / гол. ред. Олександр Іванович Чередниченко. К., 2001. № 5. С. 139–143.
3. Панченко Є.І. Фразеологізми з компонентом-зоонімом в українській та англійській мовах. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського.* Серія «Філологія. Соціальні комунікації». 2014. Том 27 (66). № 1. Ч. 1. С. 111–114.
4. Петрова Н. Д. Фразеотематичне поле зоосемізмів у сучасній англійській мові : дис. ... канд. філол. наук : [спец.] 10.02.04 «Германські мови» / Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 1983. 21 с.
5. Семотюк А. Т. Національно-культурна специфіка структурно-синтаксичної організації фразеологічних одиниць із зоосемічним компонентом сучасних англійської та німецької мов. К. : Думка, 1996. 20 с.
6. Ужченко В. Д. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні: автореф. дис. … канд. філол. наук : [спец.] 10.02.01 «Українська мова» / Харківський державний університет. Харків, 2000. 18 с.
7. Harper D. The Online Etymology Dictionary. URL : http://etymonline.com (дата звернення 25.08.2025).

НАПРЯМ: ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ОСОБИСТОСТІ У КРИЗОВИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ

БРУЙ О.С.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПИЛИПЕНКО К.В.
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

САМООЦІНКА ЯК ЧИННИК СХИЛЬНОСТІ ДО ПРОКРАСТИНАЦІЇ

Самооцінка є одним із найважливіших і багатогранних компонентів внутрішнього світу людини, який виконує роль ключового критерію визначення унікальності кожної особистості. Вона виступає базовою основою для розуміння себе, гармонійного саморозвитку та усвідомлення власного місця у світі. Самооцінку як психологічний феномен вивчали Л. Виготський, К. Роджерс, В. Столін, І. Кон та інші.

Це багатозначне явище органічно пов'язане зі свідомістю і відображає здатність індивіда до саморефлексії – до осмислення, обмірковування і оцінювання свого "Я". Воно охоплює не лише емоційний аспект сприйняття себе як суб'єкта, але й раціональний аналіз особистих якостей, досягнень, умінь і вроджених талантів. Самооцінка також враховує морально-етичні принципи особи, її поведінкові реакції та здатність бачити і співвідносити себе з іншими у соціальному просторі.

Важливість особистісної оцінки складно переоцінити, оскільки вона відіграє вирішальну роль у побудові взаємодії між людиною та її оточенням. Вона формує фундамент для ухвалення важливих життєвих рішень, впливає на вибір життєвих пріоритетів і визначення ключових цілей, а також окреслює шляхи, які людина має пройти для досягнення успіху. Самооцінка є не тільки фактором адаптації до зовнішнього

середовища, але й рушійною силою для самореалізації, розвитку впевненості у своїх силах та ствердження себе як унікальної особистості [1].

Відкладання справ, пов'язаних із дискомфортом чи небажаними відчуттями, відоме як прокрастинація, є поширеною поведінковою особливістю, яка суттєво впливає на життя багатьох людей. Проблема прокрастинації досліджувалася у працях П. Рінгена, Дж. Феррарі, Дж. Бурки.

Це явище проявляється в різних сферах – від професійної діяльності до побутових обов'язків. Проте особливого значення прокрастинація набуває в освітньому контексті, адже навчальне середовище часто створює сприятливі умови для її виникнення. У таких випадках зволікання може мати значний негативний вплив, безпосередньо позначаючись на якості виконання навчальних завдань і загальній академічній успішності.

Зволікання, або прокрастинація, залишається одним із найпоширеніших і водночас найбільш значущих викликів, що постають перед сучасним суспільством.

Попри його широке розповсюдження, у науковому середовищі досі точаться суперечки щодо точного визначення цього явища. Однак одне з найбільш прийнятих і загальновизнаних трактувань описує його як свідоме відкладання виконання завдань на невизначений час.

Отже, проблема академічної прокрастинації стає надзвичайно важливою, потребуючи детального дослідження з метою розробки дієвих стратегій її подолання та підвищення ефективності освітнього процесу [2].

Зв'язок між особистісною самооцінкою та схильністю до прокрастинації є очевидним і глибоко вкоріненим у психологічній структурі людини.

Низька самооцінка вважається однією з основних причин, що провокують виникнення зволікання. Люди, які сумніваються у своїй компетентності та бояться не відповідати як власним, так і суспільним очікуванням, частіше відкладають виконання важливих завдань.

Ця поведінка є несвідомим механізмом уникнення обставин, пов'язаних із можливим ризиком помилок чи невдачі. Її метою є захист уже хиткого почуття власної гідності. Таким чином, прокрастинація набуває функцій психологічного захисного механізму — своєрідного ментального панцира. Вона дозволяє уникнути реалізації дій, а отже, й потенційних невдач, що дає змогу зберегти ілюзію контролю над ситуацією. Це також допомагає уникнути болісних емоцій, таких як сором, розчарування чи відчуття безсилля.

Список використаних джерел

1. Боришевський М. Особистість у вимірах самосвідомості. Суми : Еллада, 2012. 608 с.
2. Колтунович Т., Поліщук О. Прокрастинація – конфлікт між «важливим» і «приємним». *Молодий вчений*. 2017. С. 211–218.

ГАЙВОРОНСЬКА Т.О.
кандидат філософських наук, доцент,
декан факультету соціальних наук
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Повномасштабна війна російської федерації проти України стала не лише екзистенційним викликом для української державності, але й каталізатором глибинних трансформацій у політичній свідомості та культурі українського суспільства. Політична культура українського суспільства зазнала суттєвих змін під впливом колективної травми, відчуття загрози, посилення національної єдності та перегляду базових установок щодо ставлення до держави, влади, громадянської участі в тих процесах, що відбуваються в Україні в цей час випробувань. Психологічний аналіз цих процесів дозволяє зрозуміти, як війна впливає на формування нових типів громадянської ідентичності, розвиток політичної свідомості та зміцнення демократичних цінностей у надзвичайних умовах. Аналіз суттєвих змін в політичній культурі українців також має ключове значення для розуміння поточної стійкості держави, прогнозування її повоєнного розвитку та формування ефективної державної політики.

Повномасштабна війна в Україні стала потужним фактором національної консолідації, зміцнення національної ідентичності, зростання патріотичних орієнтацій, фактором високого рівня ідентифікації з державою та символами нації (прапор, герб, мова, Збройні Сили України). Ці символи стали атрибутами емоційно заряджених маркерів національної приналежності та гідності. Формується модель «емоційного громадянства», де належність до нації виступає не лише політичним, а й морально-екзистенційним вибором. Українська мова для багатьох українців стала свідомим політичним вибором, інструментом самоідентифікації та психологічного дистанціювання від агресора.

За більш ніж три з половиною роки повномасштабної війни довіра українців до влади та політичних інститутів зазнала глибоких змін і характеризується суперечливим ставленням. З одного боку, психологічна

динаміка довіри демонструє зростання легітимності влади, шо обумовлено не стільки її формальним характером, скільки емоційною ідентифікацією з лідером, коли президент, військові командири, волонтери стають символами стійкості та морального авторитету. Інститутом з найвищим рівнем довіри й поваги в історії сучасної України стали ЗСУ. І це закономірно, адже саме українська армія втілює функцію базової безпеки і є символом захисту самого існування нації. Ставлення до інституту Президента є ситуативним та неоднозначним: рівень довіри до Президента однієї частки українського суспільства базується на виконанні ним ролі лідера нації в умовах війни і ефективній комунікації з лідерами іноземних держав. Інша частина українського суспільства в діяльності Президента бачить монополізацію влади і рух від демократії до авторитаризму. Війна продемонструвала нове ставлення до суб'єктів влади, а саме: перехід від патерналізму до самостійної активної участі в захисті держави, території власної країни, життів громадян. Замість очікування допомоги виключно від держави, мільйони громадян включилися в активну діяльність: волонтерство, збори коштів, інформаційний спротив. При цьому рівень довіри до інших політичних інституцій (політичних партій, Верховної Ради, судової системи) залишається традиційно низьким. Суспільство демонструє загострення запиту на справедливість і проводить чітку межу між «тими, хто воює і захищає» і «тими, хто займається політикою».

Суспільні настрої в умовах тривалої війни характеризуються психологічною радикалізацією. По-перше, це стосується ставлення до населення країни-агресора. В емоційному аспекті політичної свідомості українців переважають емоції гніву, болю, бажання помститися, в той же час зростають гордість за свою націю та надія на Перемогу над агресором. Міф «про братні народи» зазнав абсолютної руйнації в свідомості української нації, сформувалася бінарна структура сприйняття: «свої – чужі». На когнітивному рівні відбувся болісний, але остаточний розрив з російським культурним середовищем, що стало результатом масового когнітивного дисонансу, де українська культура вважалася другорядним явищем поряд з російською. Психологічна радикалізація стосується також ставлення українського суспільства до колабораціонізму та корупції. Корупційні дії в умовах війни сприймаються суспільною свідомістю не просто як злочин, а як державна зрада. Тому все гучніше в суспільстві звучить запит на суворе й справедливе покарання не тільки для зовнішнього ворога, а і для внутрішніх корупціонерів. Атрибуція відповідальності стає жорсткою та безкомпромісною.

Особливого значення під час війни набула психологічна стійкість (резильєнтність) українського суспільства. Всупереч очікуванням

тотальної деморалізації українська нація продемонструвала високий рівень резильєнтності, здатність адаптуватися до воєнних реалій, а також здатність зберігати віру у власні сили, спроможність подолати ворога і відновити все, що спаплюжили окупанти в країні. Суспільство, яке пройшло через такі випробування, буде значно менш толерантним до авторитаризму, неефективності та неповаги з боку політичних сил.

Війна обумовила прискорену трансформацію цінностей і політичної ідентичності. Екзистенційна загроза актуалізувала найвищі цінності. Українська нація показала готовність жертвувати матеріальними благами і навіть життям заради свободи і незалежності держави. Домінування постматеріалістичних цінностей в політичній культурі, прагнення до свободи та любов до своєї країни демонструє особливу українську ментальність, що вигідно відрізняє її від рабської моралі агресора, його покірності тоталітарній владі і бажання слугувати їй заради уявного благополуччя.

В реаліях війни в структурі політичної культури українців активізувалися цінності колективізму, жертовності, взаємодопомоги, які виконують функцію психологічного захисту від стресу та невизначеності. Хоча індивідуальна травма є поширеним наслідком війни, на колективному рівні спостерігаються елементи посттравматичного зростання: перевага згуртованості, посилення соціальних зв'язків, відчуття сенсу та гордості за приналежність до своєї нації. Політична культура збагачується досвідом самоорганізації та ефективної горизонтальної взаємодії. Волонтерські рухи, самоорганізація громад, інформаційна оборона демонструють якісно новий рівень політичної участі громадян в соціальному бутті. Це не тільки політична, а й екзистенційна участь, яка має високий рівень мотивації, де провідну роль відіграють цінності гідності, справедливості, солідарності. Психологічно це виявляється у зміщенні фокусу з очікування від держави до «політичного служіння» - готовності діяти заради спільного блага. Так формується нова українська політична ідентичність – відкрита, європейська, демократична, заснована на досвіді виживання й перемоги через єдність.

Політична культура українців під час війни зазнала тектонічних зсувів. Відбувся прискорений перехід від постколоніальної, патерналістської моделі до зрілої, суб'єктної та консолідованої політичної культури, в основі якої лежить сильна громадянська ідентичність та цінності свободи і гідності. Психологічні чинники трансформації політичної культури українського суспільства потребують подальшого дослідження для виявлення стійкості означених змін в умовах повоєнного

стану, а також для розробки програм відновлення психологічного здоров'я нації і збереження соціального капіталу.

ГНЄУШЕВ О.О.
магістрант спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПЕРЕВАНТАЖЕННЯ У ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Сучасна епоха характеризується стрімким зростанням обсягу інформації, що надходить до людини. Інформація, знання та комунікаційні технології стають провідними чинниками соціально-економічного й культурного життя. Перехід до інформаційного суспільства характеризується тим, що провідним видом діяльності в усіх сферах суспільного життя стало продукування, застосування та споживання інформації. Панівну роль зайняли інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) [1, с. 92]. Завдяки всеохоплюючому впровадженню ІКТ значно зросла інтенсивність інформаційних потоків не тільки на робочому місці, але й у повсякденному житті пересічної людини.

Залежність нашого суспільства від інформаційних та комунікаційних технологій відбивається в теорії "четвертої революції" Лучано Флоріді (Floridi 2014). Схема Флориді включає три періоди у розвитку людства: передісторію, до появи записаної інформації; історію, коли суспільству допомагала записана інформація; і "гіперісторію", коли ІКТ та їх можливості з обробки даних стали найважливішими умовами для розвитку та соціального добробуту. В цей період більша частина економіки працює шляхом використання активів, що були створені завдяки інформації, знанням та комунікаціям. Перехід до гіперісторії супроводжується розвитком стану "on-life", коли життя проживається людиною у так званій "інфосфері", тобто "онлайн", та "офлайн" одночасно [2, с. 6].

Про проникнення в життя людей ІКТ, зокрема соціальних мереж, свідчить і зростання кількості їх користувачів в Україною. Наприклад, кількість користувачів Facebook у 2019 році сягнула 14 млн, що свідчить про постійне перебування людей під інформаційним впливом [3, с. 18].

Разом із перевагами – швидкістю комунікацій, відкритістю даних, розширенням можливостей для самореалізації – інформаційне суспільство створює нові психологічні виклики. Постійна доступність інформаційних

потоків і необхідність швидкої обробки великих обсягів даних вимагають від людини активної адаптації, постійного оновлення знань, розвитку цифрових компетентностей і навичок саморегуляції.

Інформація стала головним ресурсом, але водночас – проблемою, джерелом виникнення феномена інформаційного перевантаження, який відображає обмежені можливості психіки щодо обробки надмірного потоку даних, що продукується ІКТ.

Згідно з визначенням Американської психологічної асоціації, інформаційне перевантаження – це стан, що виникає, коли кількість або швидкість надходження інформації перевищує потенційну здатність людини до її обробки, що своєю чергою призводить до тривоги, напруження та труднощів у прийнятті рішень [3, с. 20].

Людина має деякі когнітивні межі, про що свідчать експерименти американського психолога Джорджа Міллера 1956 року, які показали розмір нашої робочої пам'яті [4, с. 4]. Це по суті перше дослідження, що присвячено джерелам інформаційного перевантаження. Але його вплив має не тільки когнітивні проявлення, але й емоційні та поведінкові.

До когнітивних порушень належать: зниження здатності до концентрації уваги, втрата аналітичних здібностей, хаотичне мислення, проблеми з пам'яттю, утруднене прийняття рішень. Стан когнітивного перевантаження виникає, коли інформаційне навантаження посилюється багатозадачністю, перериваннями та перемиканням між завданнями. Емоційні прояви охоплюють тривогу, роздратованість, втому, депресивні стани та стрес [5. с. 252].

Люди, які стикаються з високим рівнем інформаційного навантаження, зазвичай переживають підвищене відчуття невизначеності. Постійний страх пропустити важливу інформацію викликає тривогу та сумніви у правильності власних рішень, оскільки людина не може визначитися і прорахувати всі можливі варіанти, що ускладнює їх порівняння та вибір.

Великий обсяг інформації, що перевищує когнітивні можливості людини, навантажує процес відбору значущих даних від несуттєвих, що потребує додаткових зусиль в роботі уваги і призводить до когнітивної напруги. Зростає час на обробку та засвоєння інформації, що негативно позначається на продуктивності, концентрації уваги та ефективності мислення.

Таке інформаційне перевантаження формує негативну самооцінку власної діяльності та здібностей, адже індивід відчуває втрату контролю над інформаційними потоками. Найпоширенішим психологічним наслідком інформаційного перевантаження є стрес, який, за результатами

досліджень, має безпосередній зв'язок зі зниженням задоволеності роботою та погіршенням психосоматичного стану, особливо серед керівників і фахівців, що працюють у середовищі високої інформаційної напруги.

Психолог Девід Льюїс запропонував термін «синдром інформаційної втоми», що описує особливий стан людини від зіткнення з великим об'ємом інформації. Він викликає такі симптоми, які включають тривогу, погане прийняття рішень та труднощі з пам'яттю, знижену тривалість концентрації уваги, нижчу задоволеність роботою та напружені стосунки з колегами.

Крім того, надмірне використання соціальних мереж може викликати явище «втоми від соціальних медіа», що проявляється у вигляді емоційного виснаження, нудьги, роздратованості та апатії. Цей стан часто супроводжується ознаками депресивних симптомів, що вказує на тісний зв'язок між інформаційним перевантаженням, хронічним стресом і погіршенням емоційного благополуччя людини. Специфічною проблемою перевантаження під час використання мобільних пристроїв є постійна потреба в перевірці нової інформації, особливо з соціальних мереж. Відносна легкість засвоєння інформації, її велика доступність та різноманітність, а також важливість соціальних комунікацій можуть викликати залежність від соціальних мереж та мобільних пристроїв.

Мобільні пристрої також сприяють багатозадачності та спробам обробляти інформацію за короткі проміжки часу у дорозі або між іншими завданнями. Такий метод роботи частіше є неефективним, що може посилити відчуття навантаження [2, с. 18].

Інформаційне перевантаження є комплексним психічним феноменом, який проявляється як у когнітивних, так і в емоційних процесах людини. Розгортання інформаційного суспільства і проникнення інформаційних технологій у майже всі сфери життя робить вплив інформаційного перевантаження ще сильнішим та розповсюджує його не тільки на спеціалістів, що працюють з великими об'ємами даних, але й на пересічних людей. Його вплив охоплює як індивідуальний рівень, так і соціальний. Інформаційне перевантаження може призвести до зниження рівня психічного благополуччя та підвищує ризики професійного вигорання. Подолання цих негативних наслідків потребує розвитку інформаційної грамотності, самоусвідомлення, формування навичок психологічної гігієни у цифровому середовищі.

Список використаних джерел

1. Корнійченко А.О. Співвідношення правових категорій «інформаційне суспільство» та «smart-суспільство». *Наукові записки. Серія: Право*. Кропивницький, 2022. вип. 12. С. 90–94.

2. Bawden D., Robinson L. Information Overload: An Overview. Oxford Encyclopedia of Political Decision Making.. Oxford University Press, 2020. 62 с.
3. Грабовська С.Л., Мусаковська О.М. Інформаційне перевантаження: психологічний ракурс. *Психологічний часопис*. 2020. 6(7). С. 18–29. URL: https://doi.org/10.31108/1.2020.6.7.2.
4. Information overload: a concept analysis / M. A. Belabbes та ін. *Journal of Documentation*. 2023. 79. С. 144–159. URL: https://doi.org/10.1108/JD-06-2021-0118.
6. Xiaolu Ji. The Negative Psychological Effects of Information Overload. *BCP Education & Psychology*. 2023. вип. 9. С. 250–255. URL: https://doi.org/10.54691/bcpep.v9i.4692.

Список використаних джерел

1. Вознесенська О. Л. Арттерапія як засіб психо-соціального відновлення особистості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 4. С. 28–34.
2. Вознесенська О. Л. Можливості арттерапії в подоланні психічної травми. *Психологічна допомога особистості, що переживає наслідки травматичних подій : зб. статей*. Київ, 2015. С. 98–110.
3. Гундертайло Ю. Д. Потенціал арттерапевтичних технологій відновлення життєвої неперервності переселенців. *Простір арттерапії*. 2016. № 2(20). С. 21–30.
4. Мушкевич М. І., Чагарна С. Є. Основи психотерапії : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. 420 с.
5. Швець В. Інтегрована арттерапія як інструмент гармонізації суб'єктивних та об'єктивних умов відновлення психологічного стану молоді. *Психологічний журнал.* 2023. № 10. С. 79–88. https://doi.org/10.31499/2617-2100.10.2023.285325

ГУДИМА ЯНА-СОФІЯ
студентка ІІ курсу спеціальності «Психологія»,
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна

ХАЛІК ОЛЕНА
кандидат психологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри психології
ЗВО «Університет Короля Данила»,
м. Івано-Франківськ, Україна

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК РЕСУРС В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ В ЧАСИ ВІЙНИ

За останні 10 років українці стикнулися, не менш ніж з трьома ненормативними кризами, які супроводжувалися безліччю супутніх проблем: 2014 рік – анексія Криму; 2019 рік – початок пандемії коронавірусу; 24 лютого 2022 року – повномасштабне вторгнення росії в Україну, яке досі триває. Відколи в Україні почалася війна, доводиться постійно знаходитися у ситуації невизначеності, що є додатковим стресором.

Особистість в юнацтві опиняється в ситуації постійних виборів, численних швидких змін і вимог з боку суспільства. Крім того, юнацький період характеризується високим рівнем невизначеності, пов'язаним із професійним самовизначенням, формуванням особистих цінностей та побудовою значимих міжособистісних стосунків. В теперішньому українському суспільстві ситуація ускладнюється і через війну, яка робить майбутнє українця будь-якого віку невизначеним і непередбачуваним. Саме тому розвиток толерантності до невизначеності виступає необхідною складовою особистісного ресурсу, оскільки дозволяє юнакам і юначкам бути гнучкішими, відкритішими до нового досвіду та ефективно справлятися зі стресовими ситуаціями.

Уперше поняття "інтолерантність до невизначеності" і "толерантність до невизначеності" були запропоновані Е. Френкель-Брансвік у 1948-1950 роках. На думку вченої "толерантність до невизначеності є особистісною рисою, що визначає ставлення індивіда до неоднозначних, невизначених, тривожних ситуацій незалежно від емоційного знаку цієї невизначеності" [3].

С.Б. Кузікова вказує, що протилежною до цього є інтолерантність до невизначеності – стан, коли людина тривожиться, боїться незрозумілих чи непередбачуваних ситуацій, намагається їх уникнути, важко ухвалює рішення або прагне максимально контролювати події навколо себе [2].

Інші зарубіжні психологи вивчали зв'язки толерантності до невизначеності з різними особливостями особистості (С. Баднер, А. МакДональд, Д. Маклейн, Р. Нортон, Е. Френкель-Брунсвік, Р. Холлман). Наприклад: з емоційною стабільністю, відкритістю до нового досвіду, інтровертованістю та екстравертованістю, підвищеною здатністю до креативного мислення тощо.

В українському психологічному сегменті вивчення толерантності до невизначеності почали займатися лише в період незалежності (С. Кузікова, О. Луковицька, П. Лушин, К. Стойчева, Н. Шалаєв та інші).

Нами було проведено анонімне пілотажне дослідження з метою вивчення особливостей толерантності до невизначеності серед юнацтва. У опитуванні взяли участь представники ранньої та пізньої юності, яким було запропоновано заповнити анонімну google-forms. Вибірка склала 55 досліджуваних, більшість з яких жіночої статі (85,5%), чоловічої – 14,5%.

Була використана «Шкала інтолерантності до невизначеності» (IUS-12) Н.Карлетона (в адаптації Г. Громової) [1].

Отримані результати свідчать про відмінності в показниках інтолерантності до невизначеності у юнаків та юначок. За шкалою прогностичної тривоги юначки мають вищий середній показник, ніж юнаки (хлопці – 15,88, дівчата – 18,85), що свідчить про більш виражене занепокоєння стосовно майбутніх подій і ситуацій, які важко передбачити або проконтролювати.

За шкалою гнітючої тривоги дівчата теж мають значно вищий середній показник, ніж хлопці (юнаки: 9,38; юначки: 14,57), що вказує на більш інтенсивні негативні переживання в ситуаціях, коли інформації про подальший розвиток подій бракує, і це свідчить про вищий рівень емоційного дискомфорту в ситуаціях невизначеності.

Середній показник інтолерантності до невизначеності теж у юнаків нижчий, ніж у дівчат (хлопці – 25,25, дівчата – 33,43). Таким чином, загальний рівень нетерпимості до незрозумілих чи непередбачуваних обставин у дівчат помітно вищий. Чим вище рівень інтолерантності до невизначеності, тим вища схильність до тривоги, і тим більше особистості властива тенденція уникати невідомих чи складних ситуацій.

Таким чином, для юначок властивий нижчий рівень толерантності до невизначеності, ніж для юнаків. Нижчий рівень толерантності до невизначеності означає, що в ситуаціях, де немає чіткої інформації або зрозумілих орієнтирів, дівчата схильні частіше й інтенсивніше відчувати тривогу та дискомфорт, уникати складних ситуацій через страх невідомості.

А отже, толерантність для невизначеності є ресурсом саме для більшості досліджуваних юнаків.

На питання “Невизначеність заважає мені жити повним життям” третина досліджуваних 32,1% відзначає, що це типово про них. Найбільше занепокоєння викликає досить високий відсоток (четверта частина досліджуваних – 25%), для яких це є дуже типовим, а також 19,6% – значною мірою типово. Лише 8,9% відзначили, що це зовсім нетипово і 14,3% – майже нетипово.

Та поряд з тим, що є значний відсоток досліджуваних, яким невизначеність заважає жити повним життям, відповіді на наступне

питання підтверджують, що ця невизначеність не призводить до пасивності юнацтва (Див. Рис.2).

Зупинимося на аналізі окремих відповідей респондентів, але в даному дослідженні без врахування статевих відмінностей (Див. Рис.1).

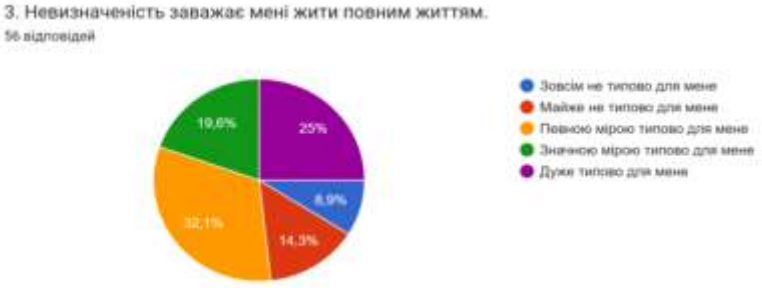

Рис. 1. Відповіді респондентів на запитання “Невизначеність заважає мені жити повним життям”

Більшість респондентів не погодилися щодо даного твердження: 28,6% досліджуваних обрали відповідь “майже нетипово для мене” і 28,6% обрали відповідь “зовсім нетипово для мене”.

Цю тенденцію підтверджують і відповіді на наступне твердження “Найменший сумнів може перешкодити мені діяти”: більшість респондентів не погоджуються з твердженням (майже нетипово для мене – 30,4%, зовсім нетипово для мене – 19,6%).

Рис. 2. Відповіді респондентів на запитання “Коли приходить час діяти, невідомість паралізує мене”

Отже, постійне перебування у ситуаціях невизначеності в умовах війни має значний вплив на життя юнацтва, знижуючи їх толерантність до невизначеності, особливо серед дівчат. Та поряд з тим це не призводить до зниження активності у більшості досліджуваних і дозволяє їм діяти та приймати рішення у ситуації невизначеності, справляючись з тривогою.

Список використаних джерел

1. Громова Г. М. Інструменти вимірювання толерантності до невизначеності. Адаптація тесту «Шкала інтолерантності до невизначеності» Н. Карлетона. *Наукові студії із соціальної та політичної психології.* 2021. Вип. 47(50). С. 115–130.
2. Кузікова С. Б. Толерантність до невизначеності: теоретико-емпіричні розвідки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Психологічні науки. 2018. Том 1 № 3. С. 67–72.
3. Frenkel-Brunswik E. Tolerance of Ambiguity as a Personality Variable. *American Psychologist.* 1948. Vol. 3. P. 268.

DERPOLIUK OLENA
PhD Student,
Department of Psychology and Social Work
Central Ukrainian State University
named after Volodymyr Vynnychenko
Kropyvnytskyi, Ukraine

PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR MIGRANT WOMEN IN CRISIS SITUATIONS: RESTORING PERSONAL INTEGRITY THROUGH NONVERBAL METHODS

Problem Statement

Contemporary migration processes, in particular the forced emigration of women as a result of the full-scale invasion of the sovereign territory of Ukraine by the Russian Federation, have led to profound changes in personality structure, manifested through social isolation, emotional exhaustion, and an identity crisis. Under such conditions, tools are required that can facilitate the restoration of personal integrity, the integration of traumatic experiences, and adaptation to new realities. One such tool is nonverbal psychocorrection, which is based on body-oriented and creative methods of self-expression.

A significant contribution to the development of nonverbal methods was made by Academician of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Doctor of Psychological Sciences, Professor, founder of the psychodynamic paradigm in Ukrainian psychology, and developer of the method

of Active Socio-Psychological Cognition (ASPC), T. S. Yatsenko [1; 2]. Her followers (Avramenko S. M., Halushko L. Ya., Yevtushenko I. V., Kalashnyk I. V., Kharenko S. H.) further elaborate on the role of nonverbal interaction in processes of self-knowledge, personality integration, and the formation of a harmonious inner state.

Main Content

The concept of "personal integrity" has deep roots in philosophy, psychology, and the humanities. Although there is no single author credited with introducing the term, it was actively developed in the 20th century within the framework of Gestalt psychology (M. Wertheimer, W. Köhler, K. Lewin), humanistic psychology (C. Rogers, A. Maslow), and cognitive psychology (J. Piaget, J. Bruner). Gestalt psychologists emphasized the principle of holistic perception, humanistic theories considered integrity as the harmonious development of the "self," while cognitive psychology focused on the integration of knowledge and experience in the formation of self-awareness.

Personal integrity is defined as the harmonious interaction of the cognitive, emotional, and behavioral components of the psyche. In the context of psychocorrection, it is achieved through the integration of different levels of cognition:

– the sensory level provides direct perception of reality through bodily sensations and sensory experience;

– the emotional level is responsible for recognizing, accepting, and transforming feelings associated with traumatic events;

– the rational level promotes awareness of experiences, the creation of adaptive strategies, and the reconstruction of personal identity.

A crucial aspect of integrating these levels is awareness of one's own mental processes and their regulation. In this context, metacognition plays a key role, allowing the individual not only to interact with their experience but also to consciously analyze and transform it.

Metacognition involves the ability to reflect upon, analyze, and regulate one's own cognitive processes. The main components of this mechanism include:

1. self-awareness – reflection on one's own thoughts, emotions, and actions, which supports the integration of inner experience;

2. decentering – moving beyond egocentric perception, enabling one to view events from multiple perspectives and reframe personal experiences.

Decentering contributes to changing subjective interpretations, which in turn enhances adaptive strategies and harmonizes the inner world. Since metacognitive processes directly influence self-regulation and the integration of psycho-emotional experience, methods that foster their development are of particular importance.

Nonverbal psychocorrection techniques help individuals restore the connection with their bodies and integrate traumatic experiences. In particular, Osho's active meditations promote deep bodily reflection, enabling the release of repressed emotions [3]. Art therapy techniques (drawing, sculpting, collage-making, mandala therapy, dance/movement therapy, music therapy, fairy-tale therapy, sand play therapy, guided imagery, mask work, eco-art therapy, associative card work, bibliotherapy, etc.) provide symbolic means for expressing and transforming inner conflicts [4].

Results

The author-developed questionnaire made it possible to comprehensively examine the socio-psychological aspects of adaptation among migrant women aged 23 to 55. The main objective of the study was to identify key integration challenges, analyze the emotional state of respondents, and explore the social and cultural factors influencing their adaptation. A total of 99 women participated in the study, and the questionnaire included 28 questions of various formats, grouped into nine thematic blocks.

The first block focused on collecting general demographic data, such as age, country of origin, length of stay abroad, and family status. The second block analyzed integration experiences, including the level of involvement in the local community and the main difficulties encountered, most frequently language barriers, employment challenges, and social isolation. Other blocks examined economic integration, access to social support, emotional state, and social networks [5].

The integrity of personality in the context of migrant women's adaptation was identified as an important aspect of their psychological well-being. It implies a harmonious balance between cognitive, emotional, and behavioral components of the psyche, enabling women to cope more effectively with integration difficulties and maintain inner resilience in new sociocultural conditions.

The study results revealed that language barriers not only complicate the adaptation process but also significantly affect the psycho-emotional state of migrant women. Those experiencing communication difficulties are more likely

to face social isolation and have limited access to professional psychological support. Even women proficient in the host country's language do not always receive adequate assistance, as psychological services are often not covered by public insurance (e.g., in Canada). The high cost of private therapy further limits opportunities for emotional rehabilitation [5].

In this context, nonverbal psychocorrection methods acquire particular relevance, as they do not require verbalization of experiences and may be effective even in situations complicated by language barriers. Body-oriented and creative practices serve as powerful tools for preserving the psycho-emotional health of women in exile, fostering their integration and helping them to overcome the consequences of emotional exhaustion.

Conclusions

Nonverbal psychocorrection is an effective tool for restoring the personal integrity of women in exile, as it facilitates the integration of cognitive, emotional, and behavioral levels of the psyche, activates metacognition, and harmonizes the inner state through body-oriented and creative practices. The study confirmed that the main challenges for migrant women are social isolation, emotional exhaustion, language barriers, and employment difficulties. However, the high level of adaptability among most respondents indicates their ability to overcome these obstacles.

Nonverbal methods, which do not require the verbalization of experiences, can become an effective means of psychological support, especially under conditions of limited access to traditional psychotherapy. This makes them a promising direction for further scientific inquiry.

References

1. Halushko, L. Ya. (2010). *Psyhologichna korektsiya ahresyvnoyi povedinky u ranniy yunosti zasobamy mystetstva*[Psychological correction of aggressive behavior in early adolescence through art] (Doctoral dissertation, V. Vynnychenko Kirovohrad State Pedagogical University). Kirovohrad, Ukraine.

2. Derpoliuk, O. (2024). Meditation as one of the ways of preventing emotional disorder when working with women in emigration. *Habitus*, 59, 141–145.

3. *Dynamika rozvytku metodolohii, teorii ta praktyky hlybynnoho piznannya* [Dynamics of the development of methodology, theory and practice of in-depth cognition]. (2013). *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka*[Continuing Professional Education: Theory and Practice], 1–2, 129–159. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2013_1-2_22

4. Derpoliuk, O. Ye. (n.d.). *Opytuvalnyk dlya doslidzhennya dosvidu zhinok-mihrantok* [Questionnaire for studying the experience of migrant women]. Retrieved from https://shorturl.at/QCQpF

5. Yatsenko, T., Halushko, L., Ivashkevych, E., & Kulakova, L. (2022). Dialogue in in-depth cognition of the subject's psyche: Functioning of pragmatic referent statements. *Psycholinguistics*,

31(1), 187–232. Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav. https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/1256/351

ЖУРАВЕЛЬ І.В.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

САВЕЛЮК Н.М.
доктор психологічних наук,
професор кафедри «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

КОГНІТИВНО-ПОВЕДІНКОВА ТЕРАПІЯ УСКЛАДНЕНОЇ РЕАКЦІЇ ВТРАТИ ДОМАШНЬОЇ ТВАРИНИ

Постановка проблеми

У сучасному суспільстві зростає роль домашніх тварин у житті людини, адже вони стають джерелом емоційної підтримки, безумовного прийняття та стабільності. Саме тому їхня втрата часто супроводжується глибокими переживаннями, подібними до реакцій горювання після смерті близьких людей. Особливо складним є феномен невизнаного горя (disenfranchised grief), коли соціум не надає людині права на відкритий прояв болю через втрату улюбленця. Така ситуація створює ризик формування ускладненої реакції горя – емоційного стану, що порушує звичне функціонування особистості та потребує психологічного втручання [3, с. 42].

Мета дослідження

Теоретично обґрунтувати та проаналізувати ефективність когнітивно-поведінкових підходів у роботі з ускладненою реакцією втрати домашньої тварини.

Методи дослідження

Застосовано теоретичні методи: аналіз, синтез і порівняння психологічних концепцій горювання (Е. Кюблер-Росс, В. Ворден, Дж. Боулбі, М. Стробе, Г. Шут, А. Бек), узагальнення емпіричних даних про роль тварин у житті людини, систематизацію наукових підходів до психотерапевтичної підтримки осіб, які переживають утрату.

Основний зміст

Згідно з DSM-5-TR (2022), ускладнене горе проявляється як стійкий емоційний дистрес, що триває понад 12 місяців і супроводжується

інтенсивною тугою, провиною, втратою сенсу життя. В контексті втрати тварини ці прояви підсилюються соціальною невизнаністю та почуттям самотності.

Е. Кюблер-Росс (1969) у своїй п'ятистадійній моделі описує природну послідовність емоційних реакцій — від заперечення до прийняття [1, с.56]. В. Ворден (2008) наголошує, що ефективне подолання втрати передбачає виконання чотирьох завдань: усвідомлення факту смерті, проживання болю, пристосування до нового життя й формування емоційних зв'язків у новій реальності. Модель подвійного процесу М. Стробе та Г. Шут (1999) пояснює, що горювання має чергуватися між орієнтацією на втрату і відновлення, забезпечуючи адаптивний баланс.

Відповідно до теорії прив'язаності Дж. Боулбі (1980), домашня тварина виконує роль «безпечної бази» для власника, тому її втрата руйнує систему емоційної опори. Це створює підґрунтя для розвитку ускладненої реакції горя [2, с.104].

Когнітивно-поведінковий підхід довів ефективність у роботі з травматичними переживаннями, адже дозволяє виявляти ірраціональні переконання, що посилюють біль («Я винен у його смерті», «Я не зможу більше нікого полюбити»). КПТ допомагає замінити ці деструктивні переконання на адаптивні, відновити контроль над емоціями та поведінкою. До ефективних технік належать когнітивна реструктуризація, експозиційна терапія, техніки майндфулнесу, ведення щоденника думок і вправи самопідтримки. Застосування когнітивно-поведінкової терапії сприяє зменшенню почуття провини, прийняттю втрати та формуванню нових життєвих орієнтирів. У випадку втрати тварини КПТ має бути гнучкою, емпатійною та спрямованою на підтримку процесу поступової інтеграції болю у життєвий досвід.

Висновки.

Феномен втрати домашньої тварини має високу психологічну значущість, а емоційні реакції власників часто за глибиною не поступаються горю від втрати близької людини. Когнітивно-поведінкова терапія є дієвим підходом до подолання ускладненого горя, адже спрямована на трансформацію деструктивних думок, відновлення емоційного балансу та формування адаптивних стратегій переживання [3, с.63].

Список використаних джерел

1. Bowlby, J. (1980). *Attachment and Loss: Vol. 3. Loss, Sadness and Depression.* New York: Basic Books.
2. Kübler-Ross, E. (1969). *On Death and Dying.* New York: Macmillan.

3. Василюк, Ф. Є. (2016). *Психологія переживання: аналіз подолання критичних ситуацій.* Київ: Либідь.

КАБУЗЕНКО І.В.
аспірант кафедри психології та соціальної роботи
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

ПЕРЕЖИВАННЯ НЕСПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ШЛЯХИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОСОБИСТОСТІ У КРИЗОВИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЯХ

Життєві кризи, які переживає людина у своєму житті, а саме тяжка хвороба, втрата рідних і близьких, пережите насильство тощо часто руйнують базові уявлення про світ і його справедливість. Як зазначав свого часу М. Лернер, віра у справедливий світ виконує захисну функцію: вона створює відчуття передбачуваності, контролю та сенсу в повсякденному житті. За звичних обставин вказане допомагає людині зберігати психологічну рівновагу та логічно пояснювати певні події. Проте у кризових ситуаціях саме це переконання зазнає найсильнішого випробування [7, с. 1031].

Відчуття несправедливості пронизує безліч життєвих криз і конфліктів, стаючи джерелом глибокого внутрішнього болю. Від особистих втрат до масштабних суспільних трагедій – досвід несправедливості має потужний травматичний вплив. Сучасні дослідження підтверджують, що сприйняття події як несправедливої підсилює психологічну травму і ускладнює процес відновлення. Особливо актуальним це стає в контексті останніх років, коли багато людей переживають подібні виклики.

Попри руйнівну силу таких переживань, подолання кризи є можливим. Чимало людей з часом знаходять у собі ресурси для відновлення, рефлексії власного досвіду і пошуку нових смислів. Важливим залишається питання: які саме психологічні підходи допомагають людині впоратися з відчуттям несправедливості, повернути внутрішню рівновагу та віднайти нову точку опори після травми.

Проведений аналіз сучасних досліджень щодо психологічного досвіду переживання несправедливості, вивчення ефективних методів психологічної підтримки особистості в умовах криз, із фокусом на різні групи населення, дозволяє сформулювати наступне.

Переживання несправедливості зазвичай супроводжується сильними негативними емоціями – образою, гнівом, відчаєм і відчуттям безсилля. Сучасні дослідження свідчать, що усвідомлення несправедливості діє подібно до психологічного токсину, який посилює травматичний стрес і ускладнює процес відновлення. Метаналіз наукових розвідок, присвячених окресленій темі, показав, що суб'єктивне відчуття несправедливого ставлення має помірний або навіть високий зв'язок із розвитком депресії. Іншими словами, люди, які сприймають свою ситуацію як глибоко несправедливу, мають підвищений ризик виникнення депресивних розладів [8, с. 649]. Окрім того, рівень пережитої несправедливості достовірно передбачає інтенсивність посттравматичних стресових симптомів – навіть якщо враховувати об'єктивні характеристики самої травми [2, с. 750]. Одним із найскладніших наслідків може стати так звана посттравматична озлобленість – стійкий стан гіркоти, злості й образи, спрямованої як на конкретного кривдника, так і на «світ загалом» за допущену кривду. Це не короткочасна емоційна реакція, а затяжний емоційний стан, що іноді набуває клінічних форм. У науковій літературі описано окремий феномен – розлад посттравматичного озлоблення (Post-Traumatic Embitterment Disorder, PTED). Для нього характерне тривале «застрягання» на пережитому досвіді несправедливості, неможливість прийняти подію та адаптуватися до після неї. Дослідження показують, що відчуття глибокої кривди суттєво перешкоджає психологічному відновленню. Зокрема, серед біженців, які пережили воєнні конфлікти, 68% демонстрували підвищений рівень озлобленості; і саме цей показник виявився тісно пов'язаним із вираженими симптомами ПТСР та депресії [10, с. 4].

Переживання несправедливості має потужний деструктивний вплив на психіку. У постраждалих часто формується когнітивна тріада негативних переконань: про себе (як жертву, що «не заслуговує кращого»), про інших (як злісних кривдників) і про світ в цілому (як хаотично несправедливий або такий, що втратив моральний лад). Дослідження підтверджують, що відчуття кривди може підтримувати патологічні реакції: наприклад, у пацієнтів з депресією несправедливі стосунки та образи здатні погіршувати перебіг хвороби й заважати одужанню [11, с. 295]. Т. Балдер і М. Лінден зауважували, що озлобленість спостерігається навіть у дітей; своєчасне розпізнавання цього стану педагогами й батьками допомагає запобігти подальшій дезадаптації [1, с. 788]. Таким чином, усвідомлення психологічних наслідків несправедливості – перший крок до планування ефективної допомоги постраждалому.

Сучасна практика надання допомоги після травмуючих подій пропонує комплекс підходів, спрямованих на полегшення переживання несправедливості та відновлення психологічної рівноваги. Нижче наведемо основні методи психологічної підтримки, ефективність яких підтверджується досвідом і науковими даними.

Одним із таких методів є екстрена кризова інтервенція та безпечне вираження емоцій. На початкових етапах кризи важливо створити умови, за яких постраждалий може безпечно висловити емоції, пов'язані з пережитою несправедливістю. Кризове втручання передбачає підтримку та визнання почуттів: терапевт відкрито визнає несправедливість ситуації й страждання людини, що знижує внутрішню напругу та формує довіру. Коли біль визнано, людина поступово переходить від запитання «чому це сталося?» до «що я можу зробити далі?». Дослідження свідчать, що своєчасні кризові інтервенції зменшують прояви посттравматичних симптомів, тривоги та депресії. Зокрема, метааналіз, проведений Вайсом і Мармаром, показав значне зниження симптомів ПТСР у цивільного населення після застосування структурованих методик кризової допомоги [6, с. 20].

На увагу заслуговують метод опрацювання травматичного досвіду та наративні методи. Після стабілізації стану важливо поступово опрацювати травматичні спогади. Для цього застосовуються травма-орієнтовані терапевтичні методики – такі як експозиційна терапія та наративна терапія. Наративні підходи особливо ефективні у випадках, коли травма нівелює систему цінностей людини. В процесі шукаються альтернативні інтерпретації і «сюжети»: наприклад, історія про подолання труднощів і особистісне зростання всупереч несправедливим обставинам. Таке «переписування» травматичного досвіду дозволяє змінити фокус: з ролі пасивної жертви людина поступово переходить до ролі автора своєї історії, яка продовжується попри пережите. Дослідження підтверджують, що наповнення травми новим смислом сприяє зменшенню посттравматичних реакцій. Наративні техніки часто включають творчі завдання: написання листа кривднику чи самому собі в минулому; складання автобіографії або метафоричної історії про пережите [9, с. 47].

Як показує практика, дієвими є когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) і когнітивна реструктуризація. Остання є одним із ключових методів, який полягає у виявленні та зміні негативних автоматичних думок. Клієнт навчається помічати узагальнено-песимістичні чи самозвинувачувальні судження (наприклад, «Світ повністю злий і несправедливий») і замінювати їх на більш реалістичні (на кшталт «Мені не пощастило, але у світі є добро, на яке можна опертися»). Дослідження

свідчать, що зміна таких переконань зменшує травматичний стрес і допомагає відновити психологічну рівновагу. Важливою складовою КПТ є формування установки на прощення – не як виправдання зла, а як спосіб звільнитися від руйнівної ненависті. Зарубіжні дослідники, зокрема Р. Біс і Л. Барклей, зазначали, що розвиток співчуття до себе й переосмислення травми сприяють переходу від озлобленості та жадоби помсти до внутрішнього зцілення й психологічного благополуччя [3, с. 329].

Застосування методу відновлення почуття контролю та справедливості через дії є доцільним, коли, переживши травму, пов'язану з несправедливістю, людина нерідко почувається абсолютно безсилою. Тому важливим завданням є допомогти постраждалому повернути відчуття контролю над своїм життям. Один із шляхів – стимулювати до активних дій, які символічно або реально протиставлять себе скоєному злу. Залежно від ситуації, такими діями можуть бути юридичні кроки (участь у судовому процесі щодо кривдників), соціальна активність (волонтерство, допомога іншим постраждалим) або творчі проєкти пам'яті (створення документального фільму, встановлення меморіалу тощо). Досвід показує, що коли пасивна жертва перетворюється на активного суб'єкта, здатного впливати на світ довкола, це істотно прискорює психологічне відновлення. У психологічній практиці існують спеціальні програми, що залучають постраждалих до волонтерства, громадської діяльності чи творчості як методу терапії. Такі програми вписуються в ширший підхід відновного правосуддя, коли акцент робиться не лише на покаранні злочинця, а й на зціленні жертви. Участь у таких практиках може зменшувати озлобленість постраждалих і їхнє бажання помсти, водночас посилюючи відчуття безпеки і підтримки в громаді [2, с. 750].

Застосування методу соціальної підтримки та «мікросправедливого світу» є актуальним, коли життєва криза, помножена на несправедливість, часто ізолює постраждалого від інших. Ключовим завданням психологічної допомоги стає відновлення соціальних зв'язків. Індивідуальна терапія ефективна, але її дію значно підсилює залучення ширшого соціального оточення – сім'ї, друзів, груп взаємодопомоги, громади. Дослідження підтверджують: люди, які відчувають підтримку близьких, значно рідше стикаються з хронізацією посттравматичних симптомів. Зокрема, дослідження встановили, що високий рівень соціальної підтримки зменшує психологічну вразливість у кризових умовах [14, с. 8]. Практичні форми допомоги включають групову терапію та сімейне консультування, мета яких – створити навколо людини «мікросправедливий світ» із довірою, емпатією та справедливими правилами взаємодії. Навіть одна надійна

підтримуюча фігура – друг, родич чи наставник – може істотно полегшити переживання втрат і запобігти ускладненням.

Окремо слід згадати методи психологічної допомоги, спрямовані на відновлення відчуття цінності особистості перед обличчям екзистенційної несправедливості. У цьому контексті варто віддавати перевагу екзистенційно-гуманістичним підходам. Коли людина стикається з життєвими випробуваннями, виникають думки про несправедливість долі. У паліативній психології для таких ситуацій розроблено спеціальний підхід – терапія гідності. Цей метод має на меті підтримати почуття власної гідності та смислу життя перед обличчям неминучої втрати. Хоча терапія гідності не працює напряму з категорією «справедливість», вона допомагає зменшити екзистенційний розпач, пов'язаний з відчуттям несправедливості долі. Процес передбачає серію структурованих інтерв'ю, під час яких психолог запрошує пацієнта згадати і розповісти про своє життя. Ключова ідея – показати людині цілісну картину життя, де було багато добра, значення і власних чеснот. Дослідження показали, що терапія гідності підвищує у важкохворих пацієнтів позитивні емоції та відчуття духовного комфорту [13, с. 180]. Подібні екзистенційні техніки можуть застосовуватися не тільки в паліативному догляді, а й у випадках, коли людина через травму втратила відчуття власної цінності або віру у вищу справедливість. Наприклад, елементи терапії гідності та смислотворення доречні при роботі з ветеранами, які почуваються зламаними пережитими жахами війни та задаються питаннями, чи має їхнє життя цінність після побаченої несправедливості. У таких випадках психолог допомагає клієнту віднайти нові смисли – через духовні пошуки, через усвідомлення внеску, який він зробив у життя інших, через реалізацію якихось важливих проектів у пам'ять про загиблих побратимів тощо.

Окрім переліченого вище, сучасна психотерапевтична практика активно використовує також методи «третьої хвилі». До них належить терапія прийняття та відповідальності, яка спрямована на розвиток психологічної гнучкості: постраждалий навчається приймати власні емоції, не уникаючи їх, і водночас діяти у відповідності до власних цінностей, що сприяє зменшенню гніву та озлобленості [12, с. 62]. Важливе місце посідають і практики усвідомленості, які допомагають знизити рівень румінацій і нав'язливих думок, зменшити симптоми тривоги та посттравматичного стресу завдяки тренуванню здатності зосереджуватися на теперішньому моменті [4, с. 10]. Третім перспективним напрямом є співчутливі практики, які формують доброзичливе ставлення до себе й інших та протидіють посттравматичній озлобленості [5, с. 1128].

Отже, переживання несправедливості доволі часто виступає компонентом життєвих криз особистості, який значно ускладнює її психологічне відновлення. Втрата віри у справедливий світ, поява посттравматичної озлобленості, руйнування базового відчуття безпеки – все це природні реакції на пережиту кривду, які несуть ризик довготривалих розладів психіки. Сучасна психологія пропонує низку ефективних методів допомоги. Дієва психологічна підтримка у кризових ситуаціях має бути комплексною: включати емоційну підтримку і валідизацію переживань, допомогу в когнітивному переосмисленні травми, стимулювання клієнта до активної позиції та відновлення контролю, забезпечення міцної соціальної опори, а за потреби – спеціалізовані екзистенційні втручання для повернення смислу та гідності. Наведені методи – від кризового втручання і КПТ до наративної та ціннісної терапії – продемонстрували ефективність у різних контекстах і можуть застосовуватися комплексно, з орієнтуванням на унікальну ситуацію клієнта.

Список використаних джерел

1. Balder T., Linden M. Embitterment – conception of a potential moderator to dysfunctional and aggressive behaviour in children and adolescents. *Journal of Child & Adolescent Trauma*. 2022. Vol. 15, No. 3. P. 787–794.
2. Bezrukova K., Spell C. S., Perry J. L. Violent splits or healthy divides? Coping with injustice through faultlines. *Personnel Psychology.* 2010. Vol. 63, No. 3. P. 719–751
3. Bies R. J., Barclay L. J. Doing justice: Moving from the pain and trauma of injustice to healing. *Organizational Psychology Review.* 2024. Vol. 14, No. 2. P. 323–345.
4. Boyd J. E., Lanius R. A., McKinnon M. C. Mindfulness-based treatments for posttraumatic stress disorder: A review of the literature. *Journal of Psychiatry & Neuroscience.* 2018. Vol. 43 (1). P. 7–25.
5. Hofmann S. G., Grossman P., Hinton D. E. Loving-kindness and compassion meditation: Potential for psychological interventions. *Clinical Psychology Review*. 2011. Vol. 31 (7). P. 1126–1132.
6. Hu X., Liu J., Hao B., Lv Y. Impact of crisis intervention on mental health in the context of specific civilian emergencies. *PLoS ONE.* 2025. Vol. 20, No. 9. P. 1-22.
7. Lerner M. J., Miller D. T. Just World Research and the Attribution Process: Looking Back and Ahead. *Psychological Bulletin.* 1978. Vol. 85, No. 5. P. 1030–1051.
8. Lynch J., Fox S., D'Alton P., Gaynor K. A systematic review and meta-analysis of the association between perceived injustice and depression. *Journal of Pain.* 2021. Vol. 22, No. 6. P. 643–654.
9. Pérez M. A., González G., Rodríguez L. F. Addressing mental health issues during health crises: Cognitive and interpersonal therapy perspectives. *International Journal of Mental Health*. 2020. Vol. 49, No. 1. P. 45–63.
10. Schick M., Morina N., Klaghofer R., Schnyder U., Bryant R. A., Nickerson A. An exploratory study of embitterment in traumatized refugees. *BMC Psychology*. 2021. Vol. 9, No. 1. P. 96.
11. Sullivan M., Adams H., Yamada K., Kubota Y., Ellis T., Thibault P. The relation between perceived injustice and symptom severity in individuals with major depression: a cross-lagged panel study. *Journal of Affective Disorders*. 2022. Vol. 274. P 289-297.

12. Wharton E., Edwards K. S., Juhasz K., Walser R. D. Acceptance based interventions in the treatment of PTSD: Group and individual pilot data using Acceptance and Commitment Therapy. *Journal of Contextual Behavioral Science*. 2019. Vol. 14. P. 55–64.
13. Wilkie D. J., Fitchett G., Yao Y., et al. Engaging Mortality: Effective Implementation of Dignity Therapy. *Journal of Palliative Medicine*. 2024. Vol. 27, No. 2. P. 176–184.
14. Yuan W., Li M., Li X. The relationship between social support and psychological crisis vulnerability. *Frontiers in Public Health*. 2025. Vol. 13. DOI: 10.3389/fpubh.2025.1501513

КОВАЛЕНКО О.М.
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, спеціальності 053 «Психологія», Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

ЛІТВІНОВА О.В.
кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВНУТРІШНЬОЇ МОТИВАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Під час воєнного стану волонтерська діяльність набуває виняткової соціальної та психологічної важливості. Вона виступає не лише як засіб допомоги постраждалим, військовим і мирним жителям, але і як ефективний інструмент самореалізації й особистісного розвитку. Центральну роль у цій діяльності відіграє внутрішня мотивація, яка формується завдяки взаємодії багатьох психологічних факторів [5].

Особливе значення мають ціннісно-смислові орієнтири, адже саме вони спонукають людей до активної участі у волонтерській діяльності. Чим більшою життєвою цінністю для людини є допомога іншим, тим сильніше вона прагне підтримувати тих, хто цього потребує. В умовах війни такі орієнтири набирають ще більшої ваги, знаходячи свій прояв у патріотизмі, солідарності та почутті відповідальності за майбутнє громади. Можливість

внеску у спільну справу пробуджує внутрішнє задоволення, допомагаючи волонтеру залишатися активним і мотивованим у своїй діяльності.

Емоційно-позитивні чинники відіграють не менш важливу роль у формуванні мотивації. Радість від участі у благодійній діяльності, гордість за власний внесок, а також відчуття належності до колективу слугують потужними стимулами для підтримки активної залученості. В кризових ситуаціях, емоційна підтримка з боку команди та суспільне визнання значно сприяють подоланню волонтерами стресових ситуацій і забезпечують високий рівень їхньої активності [3].

Велику роль відіграють і особистісно-розвивальні фактори. Волонтерство дає можливість розвивати лідерські якості, комунікативні навички, здатність ухвалювати швидкі рішення та діяти в умовах невизначеності. Саме прагнення до самовдосконалення та особистісного розвитку мотивує людей залишатися активними, навіть коли зовнішніх винагород або стимулів недостатньо [1].

Крім того, внутрішня мотивація формується під впливом когнітивних чинників, що пов’язані з оцінкою власної ефективності та компетентності. Особи, які володіють навичками надання першої допомоги, організаційними знаннями та здатністю діяти в умовах стресу, демонструють вищу готовність до волонтерської діяльності. Відчуття контролю та впевненості у власних діях посилює мотивацію та стимулює активну участь у спільних справах [2, с. 45-50].

Для підтримки та розвитку внутрішньої мотивації волонтерів необхідно застосовувати комплекс психологічних методів і підходів. Одним із найефективніших є рефлексивна робота, яка дозволяє особистості усвідомити власні мотиви та цінності. Ведення щоденників, психотерапевтичні бесіди та супервізії допомагають волонтерам відстежувати свій психологічний стан і оцінювати значущість власного внеску, що сприяє збереженню мотивації та запобігає емоційному вигоранню [6, с. 33-40].

Також ефективними є навчально-розвивальні методи, які включають тренінги, семінари та воркшопи. Освоєння практичних навичок організації, комунікації та лідерства підвищує відчуття компетентності, а це, в свою чергу, підсилює внутрішню мотивацію. Волонтер, який впевнений у власних здібностях і розуміє, що його дії ефективні, більш активно включається у діяльність і готовий долати труднощі.

Мотиваційні та соціально-психологічні методи також відіграють важливу роль. Позитивне підкріплення, колективні обговорення досягнень, вираження подяки та створення груп підтримки формують відчуття приналежності та задоволення від діяльності. Така взаємодія підтримує емоційний ресурс волонтера і сприяє стабільності його активності [7].

Нарешті, розвиток психоемоційних навичок є критично важливим у воєнних умовах. Техніки управління стресом, релаксаційні вправи, mindfulness та емоційне саморегулювання допомагають волонтерам зберігати психологічну стійкість, знижувати ризик вигорання та підтримувати внутрішнє бажання діяти на користь інших [4, с. 78-82].

У підсумку, внутрішня мотивація волонтерів формується завдяки комплексному поєднанню ціннісних, емоційних, особистісних, когнітивних та соціально-психологічних чинників. Підтримка та розвиток цих складових можливі через рефлексію, навчання, позитивне підкріплення, соціальну взаємодію та психоемоційне саморегулювання. Саме цей комплексний підхід забезпечує високу ефективність волонтерської діяльності, розвиток особистості та стійкість у кризових умовах.

Список використаних джерел

1. Волошина І. О. Психологія волонтерства: мотиваційні аспекти та соціальна підтримка. Київ : Вид. дім «Освіта, 2021.
2. Коваль Т. М. Внутрішня мотивація та її вплив на активність громадян у кризових умовах. *Психологічний журнал*. 2020. Т. 7, № 2. С. 45–59.
3. Петренко О. М. Соціально-психологічні чинники добровільної допомоги у військових конфліктах. Київ : Наук. думка, 2019.
4. Сидоренко Л. В. Волонтерська діяльність в умовах воєнного стану: психологічні аспекти та методи підтримки. *Праці Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Т. 1(35). С. 78–91.

5. Кузьменко І. В. Психологія мотивації та емоційної стійкості в кризових умовах. : монографія. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2021.
6. Шевченко Н. А. & Гнатюк О. П. Мотиваційні чинники волонтерської діяльності молоді. *Соціальна психологія*. 2018. Т. 2(12). С. 33–48.
7. Олійник В. М. Розвиток внутрішньої мотивації у добровольців: теорія та практика. Київ : Науково-метод. центр психології, 2020.

КРИКУНЕНКО О.В.
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, спеціальності 053 «Психологія», Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

ЛІТВІНОВА О.В.
кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

ЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ В ФОРМУВАННІ ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В ТРУДОВИХ КОЛЕКТИВАХ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

В умовах воєнного часу працівники українських підприємств та компаній щодня стикаються із загрозами життю та здоров'ю себе та своїх близьких, – як наслідок, через постійний стрес, страх та невизначеність, – значно зростає загальне психологічне навантаження. У період воєнних викликів в Україні розвиток емоційної компетентності працівників набуває особливо великого значення, оскільки вона забезпечує психологічну стійкість та сприяє підтриманню сприятливого клімату в колективі. Також висока емоційна компетентність захищає працівників від вигорання, дозволяє знизити рівень конфліктів, підвищити задоволеність роботою та життям.

Процес становлення та теоретичного виокремлення поняття «емоційного інтелекту» має власну історію розвитку, що відбувалася внаслідок поетапного формування наукових уявлень про взаємозв'язок когнітивної та емоційної сфер особистості.

Витоки загально-психологічного підґрунтя поняття «емоційний інтелект» пов'язують з працями Е. Торндайка. Він уперше в психології виокремлює соціальний інтелект як складову загального інтелекту. У 1920 році в журналі «Harper's Magazine» в статті «Intelligence and its use» Е. Торндайк виділяє три види інтелекту: механічний, абстрактний та соціальний. На його думку, механічний інтелект – це здатність навчитися розуміти та керувати речами й механізмами. Абстрактний інтелект – це здатність розуміти ідеї та символи, закони й принципи, а також керувати ними. Соціальний інтелект – це здатність розуміти людей і керувати ними, діяти мудро в людських стосунках. З опублікуванням цієї роботи розпочалося активне вивчення феномена «соціального інтелекту» [5, с. 245].

У 1983 році в своїх працях вчений Г. Гарднер припускає можливість існування різних інтелектуальних здібностей, охоплюючи інтрапсихічні і міжособистісні здібності. У 1993 р. в своїй книзі «Множинність виявлення інтелекту» Г.Гарднер визначає поняття «емоційний інтелект» і пропонує розглядати його в двох формах: міжособистісний і внутрішньоособистісний, що стало важливим підґрунтям для подальшого наукового розгортання концепції емоційного інтелекту.

У 1985 р. психолог Р. Бар-Он вводить поняття «коефіцієнт емоційності» і пропонує спосіб його вимірювання (EQ-i). Пізніше цей інструмент став відомий як модель емоційного інтелекту Бар-Она. В ній він виділяє п'ять сфер емоційної компетентності, які можна ототожнити з п'ятьма компонентами, складовими емоційного інтелекту, а саме: пізнання самого себе, тобто усвідомлення своїх емоцій, впевненість в собі, самоповага, самоактуалізація, незалежність; навички міжособистісного спілкування, що включають в себе емпатію, міжособистісні взаємини, соціальну відповідальність; здатність до адаптації, зв'язок з реальністю і гнучкість; управління стресовими ситуаціями, що виявляється в толерантності до стресу і контролі за імпульсивністю; і, нарешті, настрій і оптимізм.

Дж. Мейєр і П. Саловей в 1990 році в своїй дослідницькій роботі пропонують визначення терміну „емоційний інтелект" та методику його виміру (EQ). Результатом проведеного вченими факторного аналізу стало виокремлення загального фактору емоційного інтелекту gei, який охоплює три субфактори: емоційну перцепцію, розуміння і управління емоціями [4].

Так, Л. Виготський називає новоутворення, завдяки якому у людини формується логіка почуттів, узагальнене ставлення до себе та до оточуючих, «смисловим переживанням». Цей термін видається близьким до поняття „емоційний інтелект". На думку Л. Виготського, єдність афекту й інтелекту виявляється у взаємозв'язку і взаємовпливі цих сторін психіки на всіх рівнях розвитку.

С. Рубінштейн відмічає, що мислення уже саме по собі є єдністю емоційного і раціонального. Будь-яка емоція розглядається С. Рубінштейном як єдність переживання і пізнання. Інтелектуальний процес, на його думку, неможливий без участі емоцій.

Д. Гоулман розглядає емоційний інтелект як систему особистісних компетентностей. В структурі емоційного інтелекту він виокремлює п'ять ключових складових: самосвідомість, самоконтроль (саморегуляція), самомотивація, емпатія і соціальні уміння. Д. Гоулман стверджує, що на 50-70% створення клімату в організації залежить від дій однієї людини – лідера [2, с.118]. Так, він розпочинає дослідження впливу емоційних компетентностей працівників і керівників на формування психологічного клімату колективу.

Вітчизняні науковці також здійснюють активні дослідження теми соціально-психологічного клімату в колективах. Так, наприклад, Є. Іванов трактує соціально-психологічний клімат як емоційний фон колективу, що відображає характер міжособистісних відносин. Сприятливий клімат ґрунтується на згуртованості та спільності цінностей, тоді як несприятливий проявляється у напружених стосунках і відсутності конструктивної взаємодії, що знижує ефективність роботи. [3]

Якість і продуктивність праці в колективі залежать не тільки від організації діяльності, оснащеності, умов, а й від рівня групового розвитку, міжособистісних стосунків, психологічної сумісності, згуртованості, стилю керівництва. Рівень конфліктності в колективі залежить від рівня згоди між його членами з питань спільної діяльності.

Г. Швець, розглядає соціально-психологічний клімат трудового колективу як синергетичний результат взаємодії працівників, підкреслює, що клімат містить об'єктивні і суб'єктивні ознаки: достатня інформованість кожного про справи в колективі; довіра і взаємоповага; відсутність конфліктів; трудова дисципліна тощо.

Я. Амурова та М. Момот доводять, що комфортний соціально-психологічний клімат посилює продуктивність праці та покращує результати спільної діяльності; вони виділяють міжгрупову взаємодію та динаміку груп як важливі чинники формування такого клімату та описують наступні компоненти соціально-психологічного клімату, а саме: емоційний, поведінковий, когнітивний [1].

С. Мишак підкреслює, що соціально-психологічний клімат у колективі безпосередньо залежить від наявності та характеру міжособистісних конфліктів. Конфлікти він розглядає як закономірне явище спільної діяльності, яке може мати як деструктивні, так і конструктивні наслідки. Також він зазначає, що своєчасна діагностика й оцінка конфліктів дозволяє виявити приховані проблеми в організації та мінімізувати негативний вплив на продуктивність.

Н. Базалійська та А. Гук підкреслюють, що формування сприятливого клімату можливе за умов демократичного стилю управління, чіткої організації праці та створення атмосфери довіри й взаємоповаги. Науковці виокремлюють такі ключові фактори позитивного клімату: орієнтація на спільні цінності, відкритість комунікацій, наявність ефективної системи вирішення конфліктів. Вони роблять висновок, що сприятливий соціально-психологічний клімат сприяє не лише покращенню внутрішньої взаємодії, а й підвищує конкурентоспроможність підприємства на ринку.

Таким чином, вивчення зв’язку рівня емоційної компетентності працівників з формуванням позитивного психологічного клімату в трудових колективах активно ведеться в зарубіжній та вітчизняній науковій спільноті. А в період повномасштабної війни в Україні особливо актуалізується потреба розвитку емоційного інтелекту людини для її успішної адаптації та професійної самореалізації. В даний час сучасні керівники стикаються з необхідністю підвищення ефективності роботи компанії та управління кризовими ситуаціями. Саме тому програми розвитку емоційного інтелекту дедалі частіше застосовуються у корпоративній практиці як дієвий інструмент мотивації та зростання результативності підприємств.

Список використаних джерел

1. Амурова Я.В., Момот М.А. Чинники комфортного соціально-психологічного клімату в колективі // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія.*

2023. Вип. 2. С. 17-20 URL: http://psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/203 (дата звернення: 22.09.2025).
2. Довгань Л.Є., Ведута Л.Л., Мохонько Г.А. Технології управління людськими ресурсами: навч. посіб. для здобув. ступеня магістра за ОП «Менеджмент і бізнес-адміністрування». Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 512 с.
3. Іванов Є.В. Соціально-психологічний клімат як фактор ефективності колективу // *Педагогіка та психологія*. 2020. С. 62-67. URL: https://journals.megu.rovno.ua/index.php/ped-psyh/article/view/56/54 (дата звернення: 19.09.2025)
4. Савчук М.Р. Теоретичні основи дослідження емоційного інтелекту // *Ефективна економіка*. 2017. Вип. 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5608 (дата звернення: 16.09.2025).
5. Шпортун А.М. Генеза психологічної сутності феномена «соціальний інтелект» // *Габітус.* 2024. Вип. 59. С. 245 URL: http://habitus.od.ua/journals/2024/59-2024/45.pdf (дата звернення: 15.09.2025).

МАШИР В.А.
магістрант спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЗАСТОСУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОГО ІНТЕРВ'Ю В РОБОТІ СПОРТИВНОГО ПСИХОЛОГА

У сучасному спорті, де конкуренція досягає найвищих рівнів, успіх спортсмена залежить не лише від фізичних здібностей, технічної підготовки чи тактичної майстерності, але й від психологічних факторів, серед яких мотивація відіграє ключову роль. Загальновідомо, що мотивація є рушійною силою, що спонукає спортсмена до постановки цілей, подолання труднощів та досягнення високих результатів. Мотивація в спорті охоплює внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на поведінку спортсмена. Згідно з теорією самодетермінації, мотивація може бути поділена на внутрішню (пов'язану з власним інтересом та задоволенням від діяльності) та зовнішню (зумовлену зовнішніми винагородами чи соціальними очікуваннями). У спортивному контексті ці два типи мотивації відіграють різну роль залежно від виду спорту, рівня підготовки та індивідуальних особливостей спортсмена. Інші теоретичні моделі, такі як теорія постановки цілей, підкреслюють важливість чітко визначених цілей для підтримки мотивації. Спортсмени, які мають конкретні, вимірювані та досяжні цілі, демонструють вищий рівень самодисципліни та наполегливості. Водночас модель очікування-цінності акцентує увагу на тому, що мотивація залежить від того, наскільки спортсмен вірить у свій успіх і цінує результати своєї діяльності. Ці

теоретичні положення вказують на необхідність якісного інструменту, який би дозволив оцінити не лише загальний рівень мотивації спортсмена, але й її конкретні компоненти, такі як внутрішні та зовнішні мотиви, цілепокладання, впевненість у собі та ціннісні орієнтації.

Із цією метою протягом багаторічної практичної роботи зі спортсменами різного рівня нами було розроблено структуроване інтерв'ю, в основі якого лежить авторська мотиваційна анкета, що активно застосовувалося нами протягом останніх 20 років у роботі зі збірною України з художньої гімнастики в період підготовки команди в 2007 році до Олімпійських Ігор у Пекіні; в цей же період зі збірною командою зі стрибків у воду в Китаї (м.Тянцзінь); з футбольними командами «Металург» Запоріжжя й «Металург» Донецьк (2003 р.), з провідними тенісистами, які виступають на світовому рівні, представляючи Україну на Великих Шоломах (2016-2018 рр.), а також з представниками інших видів спорту. На сьогодні ця технологія активно використовується автором в роботі з молоддю (спортсмени від 15 років) в таких видах спорту як теніс, бокс, плавання.

Таке мотиваційне інтерв'ю дозволяє отримати розгорнуту картину психологічного портрета спортсмена, дізнатися про його особистісні риси, психічний стан, мотивацію до занять спортом, здатність ставити власні цілі, особливості його спортивної кар'єри тощо.

Мотиваційне інтерв'ю зі спортсменом психолог проводить індивідуально. На першому етапі збираються базові відомості про спортсмена: ім'я, прізвище, вид спорту, дата народження, вік, країна, місто проживання, спортивний клуб, ім'я тренера, а також інформація про початок занять спортом і можливі перерви в тренуваннях. Ці відомості допомагають скласти загальну картину спортивного досвіду та умов, у яких розвивається спортсмен. Основну частину інтерв'ю складають 24 запитання, які стосуються різноманітних аспектів: внутрішня мотивація, постановка цілей, самооцінка, аналіз сильних і слабких сторін, методи психологічної підготовки й управління емоціями. Частина запитань спрямована на з'ясування того, чому спортсмен обрав конкретний вид спорту, що йому в ньому подобається, а що викликає труднощі чи дискомфорт (наприклад, запитання: «Чому я займаюся тенісом? Що мені дає цей спорт?»). Питання про альтернативні заняття («Що б я робив, якби не займався тенісом?») дозволяє оцінити значення спорту в житті спортсмена та виявити можливі інші інтереси.

Значна увага в інтерв'ю приділяється цілям спортсмена. Запитання про головну мету, короткострокові та довгострокові плани (на 1, 2, 3, 5 і 10 років) дають змогу оцінити амбітність, чіткість і реалістичність цілей. Важливо також з'ясувати, чи ці цілі є особистими, чи нав'язані зовнішніми факторами (батьками, тренерами), що допомагає оцінити рівень внутрішньої мотивації.

Запитання про сильні сторони та недоліки спортсмена сприяють рефлексії власної самооцінки та самосвідомості. Наприклад, завдання назвати три свої найкращі якості та три недоліки спонукає до рефлексії, що є важливим для психологічного зростання. Анкета також містить запитання про найкращі та найгірші матчі, що допомагає зрозуміти, які фактори сприяють успіху, а які призводять до невдач. Аналіз кількості перемог і поразок за останні два роки дає змогу оцінити загальну результативність і сприйняття спортсменом свого досвіду.

Запитання про емоційні реакції під час змагань, способи їх контролю та методи психологічного налаштування розкривають рівень емоційної зрілості спортсмена та його готовність до стресових ситуацій. Наприклад, питання про джерела психологічної підготовки (тренер, література, особистий досвід та ін.) допомагають оцінити, наскільки спортсмен самостійно працює над своєю психологічною стійкістю.

Важливим вважаємо запитання, завдяки якому спортсмен оцінює свої технічні, фізичні (сила, швидкість, витривалість), тактичні, стратегічні та психологічні якості за кількісною шкалою. Запитання про улюблені числа, кольори та хобі додають анкеті індивідуального характеру, дозволяючи краще зрозуміти особистість спортсмена. Запитання про ігрові вподобання та досвід роботи зі спортивним психологом допомагають оцінити рівень професійної підтримки та особливості індивідуального стилю гри.

Таким чином, мотиваційне інтерв'ю є якісним інструментом, придатним для використання на різних етапах підготовки спортсмена: від першого знайомства з психологом до оцінки прогресу після певного періоду роботи. Воно підходить для спортсменів різних видів спорту, вікових груп і рівнів підготовки. Питання інтерв'ю можна адаптувати для командних видів спорту шляхом додавання запитань про взаємодію з партнерами та командну динаміку. Результати проведеного інтерв'ю можуть використовуватися для створення індивідуальних психологічних програм, спрямованих на підвищення мотивації, подолання психологічних бар'єрів або вдосконалення підготовки до змагань.

МАШИР В.А.
магістрант спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

МАЛЮНКОВА МЕТОДИКА «ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ОБМЕЖЕННЯ» В ПСИХОЛОГІЧНІЙ РОБОТІ ЗІ СПОРТСМЕНАМИ

Сучасний спорт високих досягнень характеризується не лише фізичною підготовкою, але й значним психологічним навантаженням, яке часто стає вирішальним фактором успіху чи невдачі спортсмена. Завдяки психологічним дослідженням, відомо, що такі психологічні стани як тривога, страх поразки, невпевненість у собі, можуть значно знижувати продуктивність і спортивні результати. Наприклад, страх невдачі може призводити до надмірної обережності під час змагань, що знижує здатність спортсмена ризикувати або демонструвати максимальну продуктивність. Крім того, внутрішні конфлікти, пов'язані з тиском тренерів, очікуваннями вболівальників або особистими амбіціями, створюють додаткові психологічні бар'єри, які потребують цілеспрямованої роботи з їхнього подолання. Ці психологічні бар'єри знижують ефективність спортсмена будь-якого рівня, негативно впливають на його успішність і досягнення – саме тому виникає необхідність у кваліфікованій психологічній підтримці спортсменів з боку спортивних психологів.

У контексті спортивної практики, де швидкі результати є критично важливими, методики, які дозволяють оперативно впливати на психоемоційний стан спортсмена, набувають особливої цінності. Авторська малюнкова методика «Звільнення від обмеження» відповідає цій потребі, оскільки пропонує структурований, але відносно швидкий процес роботи з психологічними бар'єрами, що дозволяє спортсменам відновлювати емоційну рівновагу та підвищувати впевненість перед змаганнями.

Малюнкова методика «Звільнення від обмеження» створювалася автором протягом багатьох років в безпосередній практичній діяльності зі спортсменами, зокрема в роботі зі страхом та/або передстартовою лихоманкою. Методика базується на використанні техніки візуалізації, медитативних практик і засобів арттерапії. Арттерапія є ефективним інструментом для роботи з підсвідомими процесами, оскільки дозволяє виразити емоції та переживання через творчу діяльність, що знижує

психологічну напругу. Візуалізація, як ключовий елемент методики, є основним інструментом, використовуючи який можна досягти позитивних результатів у роботі з передстартовою лихоманкою і страхом (фобіями). Чітке уявлення позитивних образів або сценаріїв може покращувати мотивацію, знижувати тривогу та підвищувати впевненість спортсмена. У нашій методиці візуалізація руйнування бар'єру (наприклад, через образи стріл чи блискавок) дозволяє спортсмену символічно «знищити» обмеження, що сприяє емоційному розвантаженню та зміцненню відчуття контролю. Додаткове використання медитативних технік, таких як уявлення потоку енергії чи звернення до «Вищого Я», посилює ефект, оскільки активує глибші психоемоційні ресурси спортсмена.

Психологічна малюнкова методика «Звільнення від обмеження» складається з кількох послідовних етапів, які включають підготовку, творчу діяльність, візуалізацію та оцінку результатів. Кожен етап має чітку мету та сприяє поступовому послабленню впливу психологічного обмеження. Сеанс психологічної корекції з використанням малюнкової методики «Звільнення від обмеження» має відбуватися в комфортних умовах, де психологом заздалегідь підготовлені всі необхідні матеріали (аркуші паперу формату А4, набір кольорових олівців та ін.).

Першим кроком у проведенні методики є ідентифікація та усвідомлення того, що саме заважає спортсмену. Це може бути страх, образа, негативна емоційна реакція, внутрішній конфлікт або будь-який інший психологічний бар'єр, який суб'єкт визначає як значущий. Для цього психолог пропонує спортсмену провести короткий самоаналіз, відповідаючи на запитання: «Що саме мене обмежує? Які емоції чи стани заважають мені жити повноцінно?». Своїми запитаннями психолог допомагає клієнту чітко сформулювати проблему. Наприклад, психолог може запитати: «Як саме цей страх впливає на ваше життя?» або «Які ситуації викликають цю емоцію?». Для оцінки інтенсивності впливу обмеження клієнту пропонується оцінити свій стан за шкалою від 0 до 9, де 0 означає повну відсутність впливу, а 9 – надзвичайно сильний вплив, з яким важко впоратися. Ця оцінка є важливим інструментом для подальшого відстеження прогресу.

Після ідентифікації обмеження спортсмену пропонується перейти до творчого процесу, який передбачає малювання. Протягом 5-10 хвилин спортсмен створює малюнок, який відображає його обмеження.

Наприклад, страх може бути зображений у вигляді темної хмари, клітки або іншої метафори, що асоціюється з його переживаннями. Важливо, щоб психолог не обмежував себе у творчому вираженні, дозволяючи підсвідомості проявитися через образи, кольори та форми. Цей етап має подвійну мету: по-перше, він допомагає спортсмену конкретизувати абстрактне переживання через візуальний образ, що полегшує його усвідомлення; по-друге, малювання сприяє емоційному розвантаженню та зниженню напруги. Після завершення малюнка спортсмен підписує його, вказуючи, що саме зображено, і підтверджує свою готовність працювати з цим обмеженням, трансформувати його, позбавитися від нього.

Наступний крок передбачає активну візуалізацію процесу руйнування обмеження. Спортсмену пропонується намалювати стріли, спрямовані до центру зображеного обмеження, уявляючи, як вони руйнують його. Наприклад, якщо страх зображений як клітка, стріли можуть символізувати силу, що розбиває її на частини. Чіткість і деталізація уяви відіграють ключову роль: чим яскравіше спортсмен уявляє цей процес, тим ефективнішим він буде. На цьому етапі психолог може запропонувати спортсмену уявити, як стріли наповнені енергією, яка руйнує це обмеження. Для посилення ефекту спортсмен може подумки звернутися до свого «Вищого Я» або «Душі». Для цього психологом використовується техніка візуалізації, наприклад, уявлення золотого сонячного диска над головою або водоспаду, з якого ллється потік енергії. Спортсмен уявляє, як цей потік наповнює його тіло від верхівки до п’ят, заряджаючи його силою та впевненістю. Ця практика з елементами медитації посилює емоційний та енергетичний зв’язок із процесом трансформації.

Після завершення основного сеансу спортсмен повторно оцінює свій стан за шкалою від 0 до 9. Порівняння початкової та кінцевої оцінок дозволяє визначити, наскільки послабився вплив обмеження. Якщо результат незадовільний (тобто оцінка залишається високою), психолог пропонує повторити етапи трансформації, використовуючи більш інтенсивні образи (наприклад, блискавки замість стріл) або глибшу роботу з візуалізацією енергії. Мета проведення методики – максимально знизити вплив обмеження до рівня 0, коли спортсмен відчуває повне звільнення від нього.

Результатом правильно виконаної практики слід вважати суттєве звільнення від страху та передстартової тривоги, які саме й заважають спортсмену максимально реалізувати свої можливості. Застосування малюнкової методики «Звільнення від обмеження» дає можливість значно вплинути на спортивні результати. Такі психологічні бар'єри як страх чи невпевненість, часто призводять до фізіологічних реакцій, які можуть знижувати концентрацію, координацію та витривалість спортсмена. Вважаємо, що подолання цих бар'єрів через застосування описаної методики сприяє зниженню стресу, що, у свою чергу, позитивно впливає на фізіологічний стан спортсмена. Крім того, така практична робота сприяє формуванню позитивного психологічного настрою, що є ключовим для досягнення «зони оптимального функціонування», коли спортсмен демонструє максимальну продуктивність. Отже, авторська малюнкова методика «Звільнення від обмеження» може стати ефективним інструментом для роботи з психологічними бар'єрами спортсменів.

МЕЛЬНИЧУК І.Я.
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ВІДКРИТОЇ НАУКИ ТА ІННОВАЦІЙ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах трансформації науки ключового значення набуває концепція відкритої науки, яка базується на принципах прозорості, доступності та співпраці. Важливими її складовими є розвиток академічної культури, формування нових компетентностей дослідників і створення професійних позицій, які забезпечують ефективне управління науковими даними.

Психологічні аспекти впровадження відкритої науки та інновацій в Україні стосуються мотивації науковців, готовності до змін, культури довіри й співпраці, а також професійної ідентичності дослідників. Успіх реформи залежить не тільки від інфраструктури та політики, а й від психологічної готовності академічної спільноти до нових цінностей – відкритості, колаборації та відповідальності.

У відкритій науці зростає можливість збільшення цитованості, міжнародної співпраці й наукової репутації. Підтримка відкритої науки та інновацій насамперед зростає серед молодих дослідників, які орієнтуються на міжнародні стандарти та мобільність.

Проте частина дослідників з обережністю ставиться до відкритого доступу через страх втрати інтелектуальної власності чи сумніви щодо якості відкритих публікаційних платформ. Водночас наявність позитивної внутрішньої мотивації, прагнення до міжнародного визнання та підвищення цитованості створюють умови для активного залучення до практик відкритої науки.

Психологічні аспекти інноваційної поведінки включають готовність до змін, зокрема впровадження нових форматів (репозитарії, управління даними, трансфер технологій), що потребує високого рівня когнітивної гнучкості та відкритості до інновацій.

Не можна залишати поза увагою й психологічне благополуччя науковців. Зростання навантаження, вимоги до багатофункціональності, а також невизначеність майбутнього спричиняють ризик емоційного вигорання. Водночас розвиток резильєнтності, підтримка з боку професійних спільнот та відчуття причетності до глобального наукового процесу можуть виступати захисними ресурсами [4].

На впровадження відкритої науки та інновацій в Україні також впливають соціально-психологічні чинники, які включають культуру довіри, здатність до співпраці, розвиток відчуття причетності до глобальної науки. Це створює психологічний ефект інтегрованості та приналежності до міжнародної дослідницької спільноти, що сприяє підвищенню професійної самооцінки та академічної ідентичності.

Недовіра між колегами, конкуренція за ресурси та індивідуалістичні стратегії можуть ускладнювати впровадження колективних проєктів. Проте розвиток культури співпраці, академічної солідарності та міждисциплінарних мереж поступово формує передумови для інтеграції української науки у міжнародний науковий простір.

Важливим є і питання професійної ідентичності науковця [1; 2]. Впровадження нових ролей – зокрема, науковця як комунікатора, менеджера даних або інноватора – потребує психологічної адаптації. Разом із цим формується нова модель дослідника, орієнтованого на відкритість, інноваційність і суспільну корисність науки.

Таким чином, психологічні аспекти виступають ключовим чинником ефективності реформ у науковій сфері. Подолання бар'єрів і розвиток внутрішніх та зовнішніх ресурсів науковців сприятиме не лише адаптації до вимог відкритої науки, але й підвищенню конкурентоспроможності українських досліджень у світовому науковому просторі.

Для практичного забезпечення ефективного впровадження принципів відкритої науки доцільними є такі завдання:

1. Формування позитивної мотивації через систему заохочень за відкриті публікації та активне використання інноваційних наукових практик.
2. Розвиток психологічної готовності до змін шляхом тренінгів, наставництва та підтримки між поколіннями дослідників.
3. Стимулювання культури співпраці через міждисциплінарні проєкти, воркшопи та академічні спільноти.
4. Підтримка професійної ідентичності науковців шляхом модернізації освітніх програм і впровадження нових ролей (науковий комунікатор, інноватор, менеджер даних).
5. Профілактика емоційного вигорання через психологічний супровід, стрес-менеджмент та розвиток резильєнтності.
6. Сприяння інтеграції до Європейського дослідницького простору через розвиток навичок міжкультурної комунікації та створення психологічно безпечних умов для міжнародної співпраці.

Отже, впровадження відкритої науки та інновацій в Україні потребує не лише реформування інституційних структур і нормативної бази, а й системної роботи з психологічними аспектами діяльності дослідників. Розвиток науково-дослідницької інфраструктури, впровадження принципів відкритої науки та інновацій в Україні неможливий без урахування психологічних чинників, що визначають готовність наукової спільноти до змін.

Психологічні бар'єри (страх втрати інтелектуальної власності, опір новим практикам, недовіра у професійному середовищі, ризик емоційного вигорання) можуть суттєво гальмувати інтеграцію у Європейський дослідницький простір. Водночас, наявні ресурси – мотивація до міжнародного визнання, орієнтація на глобальні стандарти, академічна

солідарність, розвиток нової професійної ідентичності – відкривають можливості для конструктивних трансформацій.

Список використаних джерел

1. Горська Г.О., Мельничук І.Я. Психологічні умови розвитку SOFT SKILLS майбутніх спеціалістів у процесі професійної підготовки. *Наукові записки*. №2. Серія: Психологія. Кропивницький: Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 15-22.
2. Литвинов А.С. Педагогічний провайдинг інновацій в освіті: навч. посібник. Суми: Університетська книга, 2018. 265 с.
3. Лукомська Ю.О. Психологічні аспекти впровадження інновацій в організації. *Проблеми сучасної психології*. 2013. № 2. С. 80-85.
4. Мельничук І.Я. Теоретико-методологічні основи розвитку та корекції резильєнтності. *Наукові записки*. № 2. Серія: Психологія. Кропивницький: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 82-87.

МЕЛЬНИЧУК С.К.
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психологічного здоров'я
та розвитку особистості
Центральноукраїнський державний університету
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ В ОРГАНІЗАЦІЯХ: ЮРИДИЧНО ТА КРИЗОВО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ.

Сучасна епоха, яка характеризується глибокими суспільними трансформаціями, настанням глобальних викликів та трагічними воєнними подіями, об'єктивно створює умови, в яких кризові ситуації перестають бути винятком і перетворюються на невід'ємну, майже рутинну частину функціонування будь-якої організації, незалежно від її розміру чи сфери діяльності. У цьому контексті психологічна безпека персоналу та продумана готовність колективу до подолання надзвичайних подій стають ключовими детермінантами, що визначають не лише операційну стійкість організації, але й її довгострокову конкурентоспроможність та соціальну відповідальність перед суспільством. Саме тому актуалізується потреба у комплексному підході, який би поєднував у собі найсучасніші напрацювання кризової, юридичної та організаційної психології, формуючи цілісну міждисциплінарну парадигму для ефективного розв'язання складних проблем, породжених кризами.

Спектр кризових ситуацій, з якими стикаються сучасні організації, надзвичайно широкий і включає як внутрішньоорганізаційні явища – наприклад, деструктивні конфлікти, масові кадрові скорочення, синдром професійного вигорання серед ключових фахівців або корупційні скандали, – так і зовнішні загрози, серед яких особливої уваги заслуговують економічні потрясіння, умови військового стану, терористичні акти, масштабні техногенні аварії та глобальні пандемії. Кожна з цих подій має потужний дестабілізуючий вплив на психічний стан працівників, що проявляється в різкому зростанні індивідуального та групового рівня стресу, підвищенні тривожності, яка часто набуває характеру паніки, порушенні звичних каналів комунікації та закономірному зниженні загальної працездатності та продуктивності праці [1, с. 113].

Кризова психологія як спеціалізована галузь знань ґрунтовно досліджує закономірності реакцій особистості та групи на події екстремального характеру. Дослідники виділяють типовий ланцюжок психологічних станів: початковий шок і ступор, за якими слідує стадія дезорієнтації та заперечення, потім період розуміння та болю, і нарешті, фаза поступової адаптації або, в разі несприятливого перебігу подій, фаза хронічної дезадаптації, що супроводжується розвитком посттравматичних стресових розладів. У практичній роботі з колективом, що опинився в кризі, професійними психологами активно застосовуються методи кризового втручання, спрямовані на надання екстреної психологічної допомоги. Це передбачає, перш за все, швидку стабілізацію емоційного стану людей, мобілізацію їхніх внутрішніх ресурсів для подолання стресу, а також формування практичних навичок стрес-менеджменту. Однак найважливішим аспектом сьогодення стає не стільки реактивна, скільки проактивна діяльність – ретельна підготовка співробітників до можливих кризових сценаріїв ще до моменту їхнього реального виникнення, проведення тренінгів та навчань, що моделюють складні умови, що дозволяє сформувати психологічну готовність і зменшити масштаб паніки в разі реальної загрози.

В умовах кризи поведінка як організації в цілому, так і окремих її членів регулюється не лише психологічними імпульсами та емоційними реакціями, але й суворими правовими нормами. Саме тут на допомогу приходить юридична психологія, яка допомагає зрозуміти складні механізми функціонування правосвідомості, формування відчуття

відповідальності та дотримання законодавчих вимог в умовах високого тиску та невизначеності. Правові рамки чітко окреслюють обов'язки організацій у таких критично важливих сферах, як охорона праці, забезпечення безпеки життєдіяльності, дотримання та захист прав працівників і клієнтів. У кризовій ситуації роль цих рамок різко зростає, оскільки саме вони стають тим каркасом, який запобігає повній дезорганізації та анархії. У таких обставинах на перший план виходять інструменти медіації, юридично обгрунтовані методи вирішення конфліктів, що виникають, заходи щодо запобігання будь-яким формам дискримінації та гарантії правового захисту для постраждалих.

Системна психологічна підтримка, яка тісно поєднується з якісним правовим супроводом, дозволяє значно знизити ризики правопорушень з боку як керівництва, так і співробітників, а також сприяє формуванню в персоналу міцного відчуття справедливості вчинених дій та довіри до організації та її лідерів. Реалізація юридико-психологічного підходу вимагає від фахівців глибокого врахування індивідуальних особливостей усіх учасників кризових подій, аналізу їхнього рівня правової культури та компетентності, а також оцінки здатності до усвідомленої та відповідальної правової поведінки в умовах стресу. Інтеграція правових знань і психологічної підтримки створює середовище, де закон сприймається не як обмеження, а як гарант безпеки і стабільності.

Організаційна психологія пропонує дивитися на кризу не лише як на деструктивну загрозу, але й як на потенційну можливість для оновлення системи управління, перегляду застарілих процесів і зміцнення колективу. Ключовими завданнями цього напрямку є планомірне формування кризостійкої корпоративної культури, яка витримує удари долі, розробка деталізованих внутрішніх протоколів антикризового реагування та створення ефективної та доступної системи психологічної підтримки персоналу на постійній основі. Надзвичайно важливим чинником успішного подолання кризи є роль та поведінка керівництва.

Лідер, що опинився в епіцентрі кризи, повинен виступати не лише як адміністратор, але й як джерело емоційної стабільності та впевненості для колективу, демонструючи особистий приклад мужності, відповідальності та збереження розсудливості. Саме від стилю його управління, від того, наскільки швидко та адекватно він приймає рішення, залежить остаточний результат – чи перетвориться криза на невідворотну

катастрофу з руйнуванням організації, чи ж стане потужним поштовхом для її подальшого розвитку, зміцнення та оновлення. У цьому контексті особливого значення набувають такі якості лідера, як відкритість та прозорість у комунікації, здатність чуттєво сприймати настрої колективу (емоційний інтелект) і дотримання принципів справедливості при розподілі ресурсів та обов'язків [4, с. 90]. Крім того, організаційна психологія акцентує увагу на значенні командного духу, взаємної довіри та підтримки між колегами, що дозволяє створити щільну соціальну мережу всередині організації, здатну витримати значні навантаження. Формування цієї системи взаємної відповідальності є стратегічним завданням. Регулярне психологічне навчання персоналу, спрямоване на розвиток емоційного інтелекту, навичок конфліктології та ефективної комунікації, а також комплексна профілактика синдрому професійного вигорання є невід'ємними та критично важливими складовими сучасного системного кризового менеджменту, орієнтованого на людину.

Таким чином, успішне подолання кризових ситуацій в організаціях XXI століття вже не може ґрунтуватися на інтуїтивних або виключно адміністративних рішеннях. Воно вимагає цілісного інтегрованого підходу, який би органічно поєднував у собі потужні психологічні, правові та управлінські інструменти в єдиному комплексі заходів. Кризова психологія забезпечує фундаментальне розуміння механізмів реакції людської психіки на стресові та травматичні події, пропонуючи науково обґрунтовані стратегії оперативного психологічного втручання та довгострокової реабілітації. Юридична психологія вибудовує необхідні правові рамки, які регламентують поведінку всіх учасників кризової ситуації, сприяючи дотриманню прав і свобод особистості та створюючи основу для законності та порядку. Організаційна психологія відповідає за формування ефективної системи антикризового управління, розвиток відповідної корпоративної культури та впровадження механізмів колективної підтримки та взаємодопомоги.

Отже, ефективне психологічне забезпечення подолання кризових ситуацій можливе лише на підґрунті тісної міждисциплінарної взаємодії, що об'єднує зусилля фахівців у галузях кризової, юридичної та організаційної психології. Такий синергетичний підхід дозволяє не лише мінімізувати негативні наслідки криз, захистити здоров'я персоналу та зберегти операційну діяльність, але й трансформувати саму кризу у

унікальний ресурс для стратегічного розвитку організації, підвищення її життєздатності, конкурентоспроможності та соціальної відповідальності в довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел

1. Мельничук С.К. Соціально психологічні особливості проведення психологічного консультування та корекції впевненості в собі. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* Вип. 201. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2021. С. 112–117.
2. Мельничук І.Я., Мельничук С.К. Особливості сприймання сенсу життя на різних етапах онтогенезу. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* Вип. 192. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винни-ченка, 2021. С. 111–116.
3. Мельничук С.К. Психологічний супровід розвитку та корекції впевненості в собі у юнацькому віці. *Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Психологія.* 2013. Вип. 46(2). С. 178–187.
4. Мельничук С.К. «Психологічне здоров'я в умовах невизначеності криптоіндустрії: довіра до себе як запорука досягнення успіху». *Наукові записки. Серія: Психологія*, вип. 1, Квітень 2025, с. 88-93, doi:10.32782/cusu-psy-2025-1-11.

НЕУМИВАКО О.А.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ВПЛИВ РІЗНИХ ТИПІВ СІМЕЙНИХ КРИЗ НА МІЖОСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ В ПАРІ

Сучасне суспільство стикається зі значними викликами, які впливають на стабільність родинних стосунків. До основних чинників, що провокують кризові ситуації в сім'ї, належать економічна нестабільність, зміни соціальних норм, зростання рівня стресу, вплив інформаційних технологій, зміни гендерних ролей, міграційні процеси та інші соціокультурні трансформації. Відсутність своєчасної допомоги може призвести до погіршення психологічного стану членів родини, руйнування сімейних зв'язків та соціальної ізоляції. У зв'язку з цим зростає потреба в ефективних механізмах психологічної підтримки сімей у кризових ситуаціях.

Проблематика сімейного консультування досліджується у працях зарубіжних та вітчизняних науковців, зокрема В. Сатір, Д. Олсона, А. Адлера, І. Кона.

В українському науковому дискурсі дану проблематику розглядають: О. Бойко, С. Бондаренко, Л. Ковальчук, О. Кочубейник, Л. Орбан-Лембрик, І. Данилюк, С. Вітвицька, Т. Гребенюк та ін.

Дослідження А. Мельник, О. Трофімчука, Є. Кулічковського, О. Степанової висвітлюють психологічні аспекти сімейних криз, аналізують їхні причини та наслідки, а також механізми подолання.

Сім'я, як основна соціальна інституція, відіграє ключову роль у становленні особистості, утім, жодна сім'я не функціонує без труднощів і викликів. На певних етапах життя родина може стикатися з критичними подіями, які порушують її стабільність, спричиняють емоційне напруження, змінюють рольову структуру і вимагають адаптації до нових умов. Такі події в науці визначаються як кризові ситуації. Кризова ситуація в сім'ї – це порушення її рівноваги внаслідок внутрішніх або зовнішніх чинників, що унеможливлюють нормальне виконання родиною своїх функцій, потребують термінової адаптації, а іноді, докорінної перебудови взаємин. У широкому розумінні сімейна криза – це переломний момент у розвитку родинної системи, який супроводжується напругою, емоційною нестабільністю, а в деяких випадках, загрозою розпаду.

Кризова ситуація в сім'ї є періодом глибоких змін, що виникає внаслідок внутрішніх чи зовнішніх факторів і загрожує стабільності сімейної системи. Але, з позиції системного підходу, сімейна криза не обов'язково є негативною. Вона може стати імпульсом до зростання, перегляду життєвих цінностей, налагодження нових форм взаємодії. Водночас її своєчасне усвідомлення та професійний супровід мають принципове значення.

К. Левін, М. Шиффман, С. Джонсон, Р. Беннетт визначають кризовий стан, як «стан, що виникає у результаті значущої зміни в житті особистості або групи, який супроводжується втратами, конфліктами або необхідністю адаптації до нових умов», як «інтервал між стабільними етапами розвитку особистості, в який з'являються значні труднощі або стресові ситуації, що потребують зміни поведінкових реакцій і адаптації до нових обставин», як «фізичний чи емоційний розлад, що викликається відчуттям загрози, незабезпеченості або порушенням психологічної рівноваги в умовах надзвичайних або стресових ситуацій» або період, коли особистість або система не здатні самостійно справитися з важкими умовами, що загрожують її існуванню чи стабільності, що призводить до емоційного або фізичного розладу.

Науковці пропонують різні підходи до класифікації криз у родинному житті. Найпоширенішим є поділ на нормативні та ненормативні (ситуативні) кризи.

Нормативні кризи пов'язані з природними етапами розвитку сім'ї і передбачуваними змінами, до яких потрібно адаптуватися. Їх ще називають

«кризами життєвого циклу родини». Характерною особливістю нормативних криз є їхня закономірність і відносна передбачуваність.

До нормативних криз належать:

1. Криза утворення подружжя: адаптація до нових ролей, встановлення сімейних норм, узгодження очікувань.
2. Народження дитини: зміна статусу подружжя, нові обов'язки, емоційне та фізичне навантаження, трансформація стосунків.
3. Криза батьківства підлітка: порушення ієрархії, конфлікти поколінь, перегляд стилів виховання.
4. «Порожнє гніздо»: емоційна віддаленість, переосмислення сенсу спільного життя після від'їзду дітей.
5. Старіння членів родини: хвороби, втрати, зниження активності, залежність від інших.

Нормативні кризи зазвичай не мають деструктивного потенціалу, якщо родина володіє достатніми адаптаційними ресурсами.

Ненормативні (ситуативні) кризи. Цей тип криз виникає раптово, непередбачувано й часто супроводжується високим рівнем стресу. Ненормативні кризи мають індивідуальний характер і залежать від конкретної ситуації. До них відносять:

1. Смерть члена родини: переживання втрати, зміна структури сім'ї, емоційний шок.
2. Втрата роботи або фінансова криза: дестабілізація економічної безпеки, конфлікти через ресурси.
3. Подружня зрада або розлучення: емоційна травматизація, руйнування довіри, потреба у перегляді життєвих перспектив.
4. Домашнє насильство: руйнівні форми взаємодії, що несуть загрозу фізичному чи психічному здоров'ю.
5. Хвороба або інвалідність: необхідність нових способів функціонування, рольові зміни, емоційне виснаження.
6. Міграція, війна, переселення: втрата звичного середовища, адаптаційні труднощі, культурні бар'єри.

Ненормативні кризи потребують більш гнучких, індивідуалізованих підходів до подолання, а також зовнішньої допомоги з боку спеціалістів.

Так, от одним з етапів нашого дослідження стало виявлення впливу різних типів сімейних криз на міжособистісні стосунки в парах. В результаті діагностики 50 сімейних пар було проаналізовано та визначено, як різні типи сімейних криз впливають на міжособистісні стосунки. Оцінювання проводилося за такими показниками: напруженість у відносинах; відчуженість у відносинах; конфліктність у відносинах; агресія у відносинах. Загальний рівень міжособистісних стосунків (сума всіх

показників; максимальне значення – 40, що означає критичний стан стосунків).

Так, за результатами аналізу виявлено, що нормативні кризи (36%) характеризуються помірним рівнем напруженості, відчуженості та конфліктності, що відповідає природному процесу адаптації сім'ї до змін життєвого циклу. Загальний рівень міжособистісних стосунків (16.4) свідчить про відносно стабільні відносини.

Ненормативні кризи (30%) характеризуються значно вищими показниками напруженості (7.0), відчуженості (6.5) та конфліктності (7.3), що свідчить про складнощі в адаптації до несподіваних подій.

Агресія у відносинах (3.8) помітно зростає, особливо при фінансових труднощах та розлученнях. Емоційно-психологічні кризи (24%) відзначаються найвищими показниками напруженості (8.1), відчуженості (7.6) та конфліктності (7.8), що свідчить про глибокі проблеми в емоційній сфері.

Агресія (4.5) також є досить вираженою, що вказує на серйозні проблеми у взаємодії партнерів.

Соціальні та культурні кризи (10%) відзначаються помірним рівнем напруженості (6.0) і відчуженості (5.5), але конфлікти часто виникають через відмінності у соціальних та культурних поглядах.Агресія (2.9) залишається на низькому рівні, але загальний рівень міжособистісних стосунків (20.2) вказує на потребу в адаптації до нових умов.

Нами було визначено, що найбільш проблемними для міжособистісних стосунків є емоційно-психологічні кризи. Вони мають найвищий рівень напруженості, конфліктності та агресії у відносинах, що вимагає комплексного підходу у сімейному консультуванні.

Ненормативні кризи також суттєво впливають на стосунки, особливо через фінансові труднощі та розлучення. Високий рівень відчуженості та конфліктності може призвести до розриву відносин, якщо не буде надано належної підтримки. Нормативні кризи мають найнижчий рівень впливу на міжособистісні стосунки, але потребують підтримки у процесі адаптації до змін (народження дітей, зміна ролей у родині тощо).

Соціальні та культурні кризи хоч і менш поширені, але можуть призводити до значного напруження у стосунках, особливо у сім'ях, що мігрують або стикаються з різними соціальними нормами.

Нами було доведено, що кожен тип сімейної кризи має свій вплив на міжособистісні стосунки в парі. Важливо, щоб партнери мали навички вирішення конфліктів, емоційної підтримки і відкритого спілкування, щоб не дозволити кризі повністю руйнувати стосунки.

Так, можна зробити висновки, що сімейні кризи є важливим аспектом життєдіяльності кожної родини, і вони здатні значно впливати на міжособистісні стосунки в парі. Кожен тип кризи має свої особливості, що визначають, як саме він впливає на партнерів і їхні взаємодії. Важливо розуміти, що вплив кризи на відносини в сім'ї може бути як деструктивним, так і конструктивним, залежно від способів, якими пари намагаються справлятися з ситуацією.

Список використаних джерел

1. Бойко О. М. Психологічне консультування сім'ї: теорія і практика. Київ: Академвидав, 2019. 256 с.
2. Дрозд І.М. Психологічне консультування кризових родин: теоретичні засади. *Освіта і розвиток обдарованої особистості*. 2022. № 2(85). С. 95–99.
3. Зайцева Л. І. Кризові стани в сім'ї: діагностика та корекція. Одеса: Фенікс, 2022. 275 с.
4. Хейлі Д. Стратегічна сімейна терапія. Львів: Світ, 2018. 330 с.
5. Яковлєва О. В. Психологічна підтримка сімей у кризових ситуаціях. Київ: Генеза, 2022. 295 с.

ОГАРЕНКО Т.Б.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

САВЕЛЮК Н.М.
доктор психологічних наук, професор
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ СТИГМАТИЗАЦІЇ ЛЮДЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

Вступ. Сім'ї, в яких народилась дитина з ураженнями нервової системи, на ранніх етапах її розвитку часто не знаходять власних ресурсів подолання проблем, з якими вони стикаються, і змушені кардинально змінювати стиль свого життя. Унаслідок появи дитини з порушенням відносини в середині родини, а також контакти з соціумом деформуються, сім'ї часто зазнають стигматизації, тобто навішування негативних ярликів, негативного ставлення.

Виклад основного матеріалу. Дедалі поширенішою у суспільстві є поява дітей із розладами аутистичного спектру. Такі розлади характеризуються низькою соціальною компетентністю, низьким рівнем

комунікації і особливостями поведінки та мислення. Тому особи з РАС, в силу свого стану, мають проблеми із соціалізацією. Водночас медичні конструкти інвалідності, зокрема й РАС, тривалий час нав'язували суспільству уявлення про осіб з аутизмом як про дефіцитарних та неповносправних індивідів, що поглиблювало соціальну ізоляцію їх самих та членів їхніх родин, зумовлювало щоденний стрес та депресію у членів родини, а також їх неприйняття у суспільстві.

На жаль, в сучасному світі все ще існує проблема стигматизації людей з РАС. Як би не пропагувало суспільство толерантність, але ця проблема все ще є актуальною.

Бути інакшим - це нормально: як зруйнувати стигму щодо розладів аутистичного спектра?

РАС – це не хвороба, а нейророзвиткові стани, які впливають на спосіб, у який людина сприймає навколишній світ, взаємодіє з ним та з іншими людьми. За даними ВООЗ, кожна сота людина у світі перебуває на аутистичному спектрі [1].

Проявом РАС може бути гіперфіксація, як-от обмежене коло інтересів, потреба в стабільності, підвищена чутливість до сенсорних подразників. Проте більшим бар'єром для людей з РАС можуть бути не власні особливості розвитку, а реакція суспільства, стигматизація.

Стигма – це не просто осуд.

Стигма (або стигматизація) розладів аутистичного спектра – це історично сформована і тому глибоко вкорінена система упереджень. Вона підсилюється сучасними уявленнями про «норму» і «продуктивність», які потребують перегляду. У випадку з РАС, стигма проявляється через:

– хибні переконання, що РАС – це щось «страшне» або «соціально неприйнятне»;

– несправедливі очікування, що людина має «приховати» свої особливості;

– ігнорування потреб людей із РАС у системах освіти, охорони здоров'я, зайнятості.

Такі упередження поглиблюють психічну вразливість людей з РАС і частіше спричиняють:

– депресивні та тривожні розлади;

– внутрішню стигматизацію;

– маскування (camouflaging) – свідоме і виснажливе приховування власних особливостей, щоби «вписатися» у соціальні норми.

Наслідком цього стає зниження якості життя людини з РАС, самотність, а іноді – саморуйнівні думки, особливо серед молоді.

Стигма вражає всю сім'ю.

Дослідження показали, що понад 80% батьків дітей з РАС відчувають на собі стигму: як зовнішню (осуд, ізоляцію), так і внутрішню (почуття провини, сорому, страху бути «винним»).[4;7] Це має серйозні наслідки:

– погіршення психоемоційного стану батьків;

– обмеження соціального життя родини;

– відмову звернутися по допомогу або приховування діагнозу дитини.

Як виникає стигма?

Брак знань є не єдиною причиною стигматизації РАС. Її також живлять:

– панівні культурні наративи про «норму» (і про РАС як одне з «відхилень» від неї);

– історичне сприйняття психічних розладів як «знаку небезпеки» або «непридатності до праці»;

– медійні стереотипи, де РАС зображується або як «особливий талант», або навпаки – як «соціальна трагедія».

Як подолати стигму?

Для зменшення стигматизації РАС потрібна системна, багаторівнева відповідь, до якої входять:

– нормалізація нейровідмінності;

– освітні кампанії. Методичне пояснення, що інакшість – не дефект. Важливо залучати до таких кампаній самих людей з РАС;

– адаптація середовища. Створення «дружніх до аутизму» шкіл, робочих місць, сервісів – із передбачуваним розкладом, сенсорною безпекою, персоналом, навченим розуміти РАС;

– інклюзивні мова та о́брази. Медіа, реклама, освіта повинні відображати реальне різноманіття людського досвіду, включно з аутизмом;

– підтримка сімей. Треба дбати про психічне здоров’я батьків та близьких дітей з РАС.

Усі мають право бути різними – суспільство має це визнати. Поняття «нейрорізноманіття» пропонує сприймати аутизм як одну з форм людської варіативності, а не патологію.

Висновки. Лише створивши суспільство, в якому різність – це цінність, а не недолік, ми зможемо зберігати та підтримувати психічне здоров’я кожного. І тоді люди з РАС зможуть не «приховуватись», а жити на повну – з урахуванням своїх потреб, сили й потенціалу.

Список використаних джерел

1. Заява ВООЗ щодо проблеми аутизму, 24 вересня 2025 р.

2. Джерело: Johnson, M.K., Smith, L.R., Chen, Y., & Williams, P.T. (2024). Early intervention outcomes in autism spectrum disorder: A longitudinal study of adaptive functioning. *Journal of Autism and Developmental Disorders.*
3. NeuroNews, № 3(139), 2023. https://neuronews.com.ua/archive/2023/3%28139%29/pages-5-6/zrostannya-poshirenosti-rozladiv-autistichnogo-spektra#gsc.tab=0
4. Bachmann C.J. et al. Internalised stigma in adults with autism: A German multi-center survey // *Psychiatry Research*. 2019. Vol. 276. P. 95-99.
5. Cassidy C., Erdal K. Assessing and addressing stigma in bipolar disorder: The impact of cause and treatment information on stigma // Stigma and Health. 2019. URL: http://dx.doi.org/10.1037/sah0000181
6. Logie C. H. et al. Adapting stigma mechanism frameworks to explore complex pathways between in-tersectional stigma and HIV-related health outcomes among women living with HIV in Canada // *Social Science & Medicine*.2019. Vol.232, P. 129-138.
7. Patra S., Kumar Patro B. Af liate stigma among parents of children with autism in eastern India // *Asian Journal of Psychiatry*. 2019. Vol. 44. P. 45-47.
8. Танасієнко О.В. Аутизм, сім'я, суспільство: роздуми напередодні одного благодійного проекту // *Сімейна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (04 квітня 2018 р., м. Київ) / [Ред. кол. І. Г. Губеладзе та ін.] Київ, 2018. С. 166-167.

ОРЕЛ Ю. В.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ВАЖЛИВА ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У сучасних умовах соціальної нестабільності та цифрової трансформації суспільства емоційний інтелект розглядається як один із найважливіших психологічних ресурсів молоді. Саме він визначає здатність ефективно взаємодіяти з оточенням, підтримувати внутрішню рівновагу, долати стресові ситуації та формувати здорові міжособистісні зв'язки. Молодіжний період є етапом активного пошуку ідентичності, розвитку самосвідомості й соціальної компетентності, тому формування емоційного інтелекту у цей час має особливе значення для гармонійного становлення особистості [7].

Емоційний інтелект виступає ключовим чинником соціальної адаптації, адже охоплює систему здібностей, що забезпечують розуміння й регуляцію власних і чужих емоцій. Він не зводиться лише до емоційного сприйняття, а включає цілу низку когнітивно-афективних процесів:

самосвідомість, емоційну регуляцію, мотивацію, емпатію та соціальні навички [4]. Саме ці компоненти визначають якість комунікації, толерантність до фрустрації та здатність до конструктивної поведінки у конфліктних ситуаціях.

На думку дослідників, структура емоційного інтелекту включає взаємопов'язані елементи: емоційну поінформованість, самоконтроль, емпатію, внутрішню мотивацію й соціальну компетентність [6, 2]. Разом вони формують інтегровану систему психічних процесів, що дозволяє молодій людині адекватно оцінювати власні реакції, керувати емоційними імпульсами, будувати ефективні соціальні стосунки й досягати цілей.

У контексті молодіжного середовища емоційний інтелект є також показником здатності до саморегуляції. Юнаки та дівчата часто переживають сильні емоційні коливання, пов'язані з фізіологічними змінами, соціальними викликами та навчальними навантаженнями. Брак емоційної саморегуляції може призвести до імпульсивності, конфліктності й труднощів у навчанні. Натомість сформований емоційний інтелект сприяє усвідомленню власних реакцій і знижує ризик емоційного вигорання, дозволяючи молодій людині зберігати психологічну стабільність навіть у стресових ситуаціях [1].

Не менш важливим компонентом є емпатія – здатність розуміти почуття інших і співпереживати їм. Вона забезпечує успішну взаємодію у студентських колективах і стає фундаментом довіри та командної роботи [3]. Молодь із високим рівнем емпатійності демонструє більшу соціальну відповідальність, толерантність і готовність до співпраці, що особливо важливо у період становлення соціальної зрілості.

Дослідження показують, що високий рівень емоційного інтелекту корелює з низькою тривожністю, меншим ризиком девіантної поведінки та вищою академічною успішністю [8]. Емоційно зрілі студенти краще справляються з труднощами навчання, зберігають мотивацію, менше схильні до прокрастинації та конфліктів.

Водночас розвиток емоційного інтелекту молоді суттєво залежить від цифрового контексту. Постійна присутність у соціальних мережах

створює нові форми комунікації, але знижує якість емоційного контакту через брак невербальних сигналів. У результаті може зменшуватися глибина емпатійності, а поверхневість взаємодій підвищує ризик емоційної ізоляції. Тому сучасна молодь потребує розвитку навичок емоційної грамотності не лише в офлайн-, а й в онлайн-взаємодії [5].

Особливої актуальності емоційний інтелект набуває в умовах соціальних криз і воєнного стану, коли молоді люди стикаються з невизначеністю майбутнього, втратами та підвищеним рівнем тривоги. У таких ситуаціях емоційний інтелект виконує роль психологічного буфера, який допомагає зберігати внутрішню стабільність, шукати підтримку в оточенні та сприяти взаємодопомозі у спільноті.

Отже, емоційний інтелект у молоді – це не лише індивідуальна здатність розпізнавати та регулювати емоції, а й соціально значущий ресурс, який визначає адаптивність, резильєнтність і рівень психологічного благополуччя. У сучасному світі, де цифрові й соціальні виклики постійно змінюються, розвиток емоційного інтелекту стає необхідною умовою особистісної зрілості, успішної комунікації та стійкості молодого покоління.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Психологічні закономірності особистості в ранній юності. Виховання особистості. Київ : Либідь, 2003. С. 101.
2. Дерев'янко С. П. Феноменологія емоційного інтелекту: навчально-методичний посібник. Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2016. 312 с.
3. Грузинська І. М. Теоретичні аспекти проблеми емоційного інтелекту у юнацькому віці. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки.* 2017. Вип. 54(88). С. 88–94.
4. Лящ О. П. Емоційний інтелект як предмет психологічних досліджень. *Проблеми сучасної психології.* 2013. № 22. С. 324–335.
5. Лящ О. П. Генеза емоційного інтелекту в юнацькому віці: дис. … д-ра психол. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2021. 458 с.
6. Мазоха І. Аналіз проблеми емоційного інтелекту як особистісного ресурсу. *Сучасна психологія: проблеми та перспективи.* 2020. С. 100–104.
7. Марченко А. О. Поняття емоційного інтелекту: теоретико-психологічні підходи, дефініції і структура. *Вісник Національного університету оборони України.* 2011. Вип. 1. С. 172–175.
8. Яцюк М. Емоційний інтелект особистості (на хвилі Нової української школи): навчально-методичний посібник. Вінниця : Вид-во «Діло», 2019. 105 с.

ПАВЛЕНКО М.В.
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, спеціальності 053 «Психологія», Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

ЛІТВІНОВА О.В.
кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ГОТОВНОСТІ ЖІНОК ДО МАТЕРИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність проблеми зумовлена катастрофічно низьким рівнем народжуваності в сучасній Україні, невтішними прогнозами стосовно демографічного майбутнього країни, незахищеністю особистості, зниженням життєвого рівня, неясністю соціально-політичних та економічних перспектив, а також поширенням явища відкладеного материнства. Додатковим чинником, що загострює ситуацію, є воєнний стан: війна спричиняє значне підвищення рівня психологічної напруги, невизначеності та небезпеки, що негативно позначається на репродуктивних планах жінок та їхній готовності до материнства. У цих умовах проблема вивчення психологічної готовності жінки до материнства набуває ще більшої гостроти, оскільки саме вона є важливою передумовою збереження здорової та повноцінної нації.

Питанню психологічної готовності жінок до материнства приділено достатньо уваги в українській і зарубіжній літературі. Так, на думку І. Лук'яненко існує п'ять типів психологічних компонентів гестаційної домінанти материнства (ПКГД) [2, с. 87], що означає сукупність механізмів психічного саморегулювання жінки починаючи з запліднення, створення відповідних умов для розвитку майбутньої дитини, формування ставлення жінки до своєї вагітності, усунення її поведінкових стереотипів. До них відносяться оптимальний тип, гіпогестогнозійний тип, ейфорійний тип, тривожний тип, депресивний тип.

О. Тіунова вважає, що психологічна готовність дівчат юнацького віку до материнства суттєво залежить від ряду чинників як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. Основні суб'єктивні чинники базуються на індивідуально-психологічних особливостях молодої людини та охоплюють: вік, темперамент та характер, мотивація, рівень освіченості, шлюбно-сімейні домагання, соціальна зрілість. Серед об'єктивних чинників також слід назвати омолодження шлюбів, недостатню економічну і соціальну захищеність, загальне послаблення моральних норм у суспільстві, поширення нетрадиційних форм шлюбу.

Т. Левицька вважає, що до основних об'єктивних чинників готовності дівчат до материнства відносяться: вплив суспільної думки, широкі можливості для вибору шлюбного партнера, приклад друзів, бажання батьків не пропустити вигідну кандидатуру для шлюбу дитини, бажання батьків позбавити сина (доньку) можливості вести розгульний спосіб життя, стан матеріального добробуту [4, с. 231-232].

Н. Яремчук зазначає, що на формування готовності жінки до материнства впливають наступні чинники: власний успішний досвід; перший емоційно-позитивний контакт з дитиною, особисте бажання бути матір'ю [1, с. 235]. Структура психологічної готовності до материнства охоплює п'ять блоків: ціннісно-мотиваційний, інформаційно-пізнавальний, комунікативний, емпатійний, та афективно-регулятивний.

Т. Гур'янова видіяє в структурі психологічної готовності жінок до материнства п'ять аспектів: мотиваційний аспект, оціночний аспект, емоційний аспект, операційний аспект, регуляційний аспект.

Б. Чалмерс вважає, що жінки набагато більше переживають не з приводу пологів, а саме через роль материнства. Прийнято вважати, що після народження дитини жінка має бути абсолютно щасливою і задоволеною, але при цьому замовчується ряд труднощів у післяпологовому періоді (стереотип висвітлення пологів та материнства тільки з максимально позитивного, ідеального боку), від чого жінка стикається з неочікуваними проблемами як у фізичній, емоційній, так й соціальній сферах.

О. Сіраковська в своїх дослідженнях виділяє ряд психологічних чинників, які призводять до порушень репродуктивної функції жінки. Серед них можна виділити наступні: загальна інфантильність, що проявляється в незрілості особистісної сфери; викривлена або незріла

статеворольова ідентифікація; неадекватні форми реагування на стресові ситуації (інфантильні чи дезадаптивні стилі поведінки); емоційна нестабільність; підвищений рівень особистісної та реактивної тривожності; пригнічена агресія різної спрямованості. Зазначені особливості ускладнюють партнерські стосунки, функціонування сім'ї та є наслідком деструктивного досвіду взаємин із власною матір'ю.

І. Анчева виділяє два поняття «усвідомлене материнство» й «усвідомлена вагітність» [1, с. 50]. Усвідомлене материнство на думку авторки – це життєва позиція жінки, що включає відчуття потреби та фізичної спроможності виносити та народити дитину, готовність взяти на себе роль матері та відповідальність за народження та виховання дитини, здатність створити умови для гармонійного розвитку дитини, а також формування суб'єктивної картини материнства та «Я-образу» матері. Для усвідомленої вагітності обов'язковим є наявність суб'єктивна психологічна готовність до материнства, в результаті якої ухвалюється рішення про зачаття, що має наслідком формування нового рольового кластера жінки, а саме – жінки-матері.

Н. Чодороу вважає, що психологічна роль в питанні материнства має суттєву перевагу над соціологічною та соціальною [5, с. 98]. Вона зазначає, що на формування образу матері великий вплив мають прийняті суспільством соціальні та поведінкові норми, але жінка завжди самостійно і свідомо приймає рішення приймати ці норми, або ж ні. Також дослідниця стверджує, що для самоідентифікації жінки необхідні материнські почуття та переживання, оскільки саме вони сприяють успішній адаптації до материнства.

Т. Бенедек зазначає, що основою для становлення самоусвідомленого материнства є стосунки жінки з власними батьками [5, с. 154]. На її думку, відбувається постійне свідоме і підсвідоме порівняння жінки себе зі своєю матір'ю. В разі наявності власного позитивного досвіду відносин з матір'ю відбувається швидка та ефективна адаптація до особистої ролі матері.

О. Таран виділяє головні чинники, що зумовлюють ставлення сучасних жінок до материнства: базова безпека, яка заснована на відносній задоволеності жінок власним дитинством; відносини з партнером; стан здоров'я; фінансовий стан [6, с. 92].

На думку О. Івачевської існують егоїстичні й альтруїстичні психологічні мотиви самооцінки жінки в материнстві [3, с. 252]. Для егоїстичних мотивів характерним є бажання задовольнити власні інтереси або потреби через дитину (дитина – засіб). Сюди можна віднести бажання самоствердитися чи самореалізуватися через дитину, підвищити власну самооцінку, мати в майбутньому підтримку з боку дитини, продовжити молодість, позбавитись від відчуття самотності, зміцнити родину, або маніпулювати чоловіком за допомогою дитини тощо. Альтруїстичні психологічні мотиви зумовлені цінністю самої дитини та передбачають задоволення потреби в народженні дитини (дитина – ціль). Народження дитини сприймається молодими жінками як можливість отримати новий життєвий досвід і передати їй частину власного, можливість реалізувати себе в материнстві, дбати про дитину та віддати їй усю накопичену любов.

На думку української соціологині О. Стрельник сучасне материнство можна розглядати як ще одну професію [5, с. 201]. Жінки мають бути турботливими матерями, знаходити час для дітей, бути обізнаними в питаннях виховання, підтримувати сприятливий психологічний клімат у взаємодії з дітьми, бути стресостійкими та емоційно-стриманими. В той самий час жінкам доводиться бути гарними, відповідальними працівницями, відповідати високим вимогам з боку роботодавців. Одночасне поєднання цих ролей вимагає від жінки витрати величезних зусиль, енергії, часу та ресурсів. До того ж сучасне материнство потребує значних фінансових витрат, що створює певні складності. Вплив всіх цих факторів виснажує і створює сильне відчуття відповідальності. В результаті можуть виникати тривога і невпевненість за майбутнє дитини, що провокує появу так званого феномену відкладеного материнства.

Отже, аналіз психологічної готовності жінок до материнства в сучасних умовах та в умовах військового стану є актуальним, своєчасним і доцільним, таким, що потребує подальшого вивчення.

Список використаних джерел

1. Анчева І. А. Сучасний погляд на психологічну готовність до материнства. *Здорові жінки.* 2017. № 6(122). С. 50–51.
2. Астахов В. М., Бацилєва О. В., Пузь І. В. Психологічний супровід у репродуктивній медицині: монографія, Київ: Національна академія педагогічних наук України, Інститут психології імені Г. С. Костюка, 2023. 125 с.
3. Івачевська О. В. Основні репродуктивні мотиви молодих жінок в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 3 (43). С. 250–255.

4. Левицька Т. Л. Фактори, що впливають на розвиток психологічної готовності до материнства. *Збірник наукових праць* № 40. Ч. ІІ. Хмельницький НАДПСУ, 2007, С. 231-234.
5. Стрельник О. Турбота як робота: материнство у фокусі соціології. Київ: Вибавництво Критика, 2022. 288 с.
6. Таран О. П., Гаража Н. Д. Соціально-психологічні чинники ставлення сучасних жінок до материнства. *Габітус. Серія «Психологія особистості».* 2021. Вип. 30. С. 91–96.

ПИЛИПЕНКО К.В.
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

РЕСУРСИ ТІЛА У ПОДОЛАННІ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО НАПРУЖЕННЯ

Психологічні переживання завжди тісно пов’язані із вегетативними та соматичними процесами. Вирішення психологічних проблем супроводжується, як правило, тілесними проявами, і навпаки, усуненню соматичних та вегетативних блоків завжди супутні відповідні зміни у психіці. Психологічний стан людини відображається в тому, як вона рухається, дихає, керує своїми м’язами.

Для подолання психоемоційного напруження доцільно використовували вправи тілесної терапії А. Лоуена: спонтанне поглиблене дихання, арка Лоуена тощо [2]. Серед так званих «розігріваючих» вправ – вільні струшування тіла та стрибки. Іншою своєрідною формою зниження рівня емоційного збудження є розрядка, яка дає можливість вивільнити емоції. Цей прийом широко використовується в тілесно-орієнтованій терапії. Емоції, проявляючись у формі реакції цілісного організму, мають тенденцію до виходу назовні. Рухова активність – головний прояв емоцій – нерідко виявляється пригніченою. Тому засобом розрядки виступає переключення емоційного збудження на роботу м’язової системи, на рухові ділянки кори великого мозку. Катартичні вправи забезпечують експресію почуттів у контрольованих умовах. Ці вправи реалізують сильний протест, позбавлення переживань від несправедливості, неприємностей, вивільняють гнів. Використання методів тілесної терапії у корекції емоційної стійкості дозволяє розширити сферу усвідомлення особистістю своїх відчуттів, дослідити, як бажання та почуття кодуються у різних тілесних станах та навчити реалістичному вирішенню протиріч у цій сфері.

Рух є природним каналом емоційної регуляції, який сприяє відновленню гомеостазу нервової системи. Ритмічні, циклічні або плавні рухи сприяють синхронізації роботи лівої та правої півкуль мозку,

активізують парасимпатичну нервову систему, що відповідає за відновлення та спокій [1; 3]. До ефективних рухових практик, спрямованих на зниження психоемоційного напруження, належать: біодинамічні рухи, заземлення, розгойдування корпусу, м'яке розтягування м'язів, рух у повільному темпі під музику. Такі вправи сприяють поверненню відчуття «тіла як дому» та зниженню рівня психоемоційного напруження [2; 4].

Встановлено, що стани психоемоційного напруження також часто супроводжуються підвищеним м'язовим напруженням. Для зниження тонусу м'язів можна використовувати метод імітації, зміну напруження та розслаблення м'язів. Зміна напруження та розслаблення м'язів є своєрідною імпульсною гімнастикою для вегетативних центрів.

Зниження тонусу м'язів зазвичай супроводжує стан спокою, врівноваженості, спокійної впевненості. Стан м'язового розслаблення знижує активність ряду мозкових структур, а отже, і емоційну збудливість. Послідовне розслаблення м'язових груп повинно супроводжуватись установкою на зниження загальної психічної активності. Цей довільно сформований стан називають релаксацією - зниження психічної активності на фоні м'язового розслаблення. Він сприяє збереженню нервово-психічного потенціалу на момент діяльності та створює сприятливий базис для самонавіювання спокою і впевненості. Ефективним підходом до подолання психоемоційного напруження є практики усвідомленого руху, що поєднують фізичну активність і тілесну рефлексію. До таких методів належать: метод М. Фельденкрайза, техніка м'язової релаксації Е. Джейкобсона, Александер-техніка, сенсомоторна терапія П. Огдена, танцювально-рухова терапія тощо.

Надзвичайно важливими інструментами для нормалізації психофізіологічного стану та зняття психоемоційного напруження є дихальні вправи. В останні роки доведено, що певні типи дихання мають виражений вплив на емоційну стабільність. Зокрема ефективними є діафрагмальне (абдомінальне) дихання, дихання за квадратом, когерентне дихання зі співвідношенням вдиху й видиху 5:5. Також ефективними є практики подовженого видиху, дихання через ніс та дихання за схемою 4–7–8 (за Е. Вейлом), які сприяють активації парасимпатичного відділу нервової системи.

Таким чином, фізичний рух, усвідомлене дихання, тілесно-орієнтовані та сенсорні техніки є потужними ресурсами тіла для саморегуляції. Вони сприяють гармонізації взаємодії психіки та соматики, зниженню напруження, підвищенню емоційної стійкості та відновленню почуття внутрішньої безпеки.

Список використаних джерел

1. Юдіна О. Дослідження впливу тілесно-орієнтованої психотерапії на психоемоційні стани особистості. *Сучасна медицина, формація, та психологічне здоров'я.* Київ: МАУП, Випуск 1(2) 2019. С.220-251.
2. Lowen A. The Language of the Body. New York: Prentice-Halls, 1999. 352 p.
3. Хлівна О. М., Магдисюк Л. І. Психологія тілесності: навч.-метод. посіб. Луцьк: Вежа-Друк. 2022. 192 с.
4. Дойдж Н. Самовідновлення мозку. Київ: Наш формат. 2020. 416 с.

ПЕТРИКОВСЬКА Т.П.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СТАДНИК А.Г.
кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ СТРЕСОВИХ ФАКТОРІВ ВІЙНИ НА ТРИВОЖНІСТЬ, УВАГУ ТА НАВЧАЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ШКОЛЯРІВ

Повномасштабна війна в Україні створила безпрецедентні виклики для освітньої системи, особливо для учнів середньої школи. Постійна небезпека, евакуації, повітряні тривоги, дистанційне навчання, втрата соціальних зв'язків і невизначеність майбутнього перетворили навчальний процес на фактор хронічного стресу. Саме у цьому контексті зростає значення дослідження психологічних наслідків воєнних умов, зокрема підвищеної тривожності, зниження концентрації уваги й погіршення навчальної мотивації у дітей 5-9 класів.

Тривожність є складним багаторівневим феноменом, який охоплює емоційні, когнітивні, поведінкові та фізіологічні компоненти. Вона може мати ситуативний (короткочасний) характер, що виникає у відповідь на конкретну загрозу, або стійкий – особистісний. У контексті війни ці два типи часто переплітаються: ситуативна тривога, спричинена реальними небезпеками, поступово закріплюється як риса особистості.

У підлітковому віці (10-15 років) тривожність має особливе значення, адже саме в цей період відбувається формування самооцінки, довільної уваги, мотиваційної сфери та соціальної ідентичності. Підвищена тривожність послаблює концентрацію, знижує обсяг оперативної пам'яті, уповільнює мислення і посилює схильність до помилок. Діти втрачають здатність до тривалого зосередження, стають вразливими до перевантаження, що безпосередньо впливає на успішність.

Учені (Федосюк А., Подкоритова Л. Емпіричне дослідження особливостей прояву тривожності у підлітків під час війни. 2025) зазначають, що взаємозв'язок між тривожністю та когнітивними функціями має U-подібну форму: низький рівень хвилювання не стимулює пізнавальну активність, оптимальний мобілізує увагу, а надмірний – дезорганізує діяльність. У воєнний час більшість школярів перебувають у стані саме надмірної тривожності, що викликає когнітивні збої та підвищене емоційне виснаження.

Зниження концентрації уваги й стійкості довільних процесів призводить до систематичних труднощів у засвоєнні матеріалу, особливо під час дистанційного чи змішаного навчання. Під час тривалих повітряних тривог або обстрілів навчальний процес переривається, що сприяє формуванню фрагментарних знань. У дітей з'являється почуття безпорадності, яке підкріплює низьку мотивацію та погіршує самооцінку.

Психологічні дослідження останніх років засвідчують, що в дітей, які перебувають у прифронтових регіонах, рівень шкільної тривожності в середньому на 25–30% вищий, ніж у дітей з безпечніших територій. Це відображається не лише в емоційній сфері, а й у поведінкових змінах: уникання групових активностей, зниженій комунікабельності, агресивних або замкнених реакціях.

Умови війни актуалізують потребу в розробці комплексних стратегій психологічної підтримки учнів. Одним із найперспективніших напрямів є когнітивно-поведінковий підхід, який допомагає школярам усвідомлювати власні страхи, розпізнавати ірраціональні думки та замінювати їх на адаптивні. Також ефективними є ресурсна терапія та

підхід резилієнтності, які спрямовані на розвиток внутрішніх і зовнішніх ресурсів дитини – емоційної стійкості, підтримки з боку родини, школи та спільноти.

Не менш важливо створити психологічно безпечне освітнє середовище, у якому учень не боїться помилитися або отримати негативну оцінку. Перехід від звичної оцінювальної системи до підтримувальної, розвиток культури емпатії, довіри та взаємоповаги серед учнів і педагогів – важливі кроки до зниження тривожності.

Вплив стресу війни проявляється і в психофізіологічному вимірі: хронічна активація стресової системи організму (підвищення рівня кортизолу, адреналіну) призводить до втоми, порушення сну, головного болю, що додатково знижує пізнавальну ефективність. Тривожність і фізичні симптоми формують замкнене коло, у якому психічне виснаження підсилює соматичне, а це ускладнює навчальну діяльність.

Серед чинників, що можуть компенсувати негативний вплив війни, – розвиток навичок емоційної саморегуляції, навчання технікам релаксації, дихальним вправам, “заземленню”. Важливу роль відіграє участь батьків і педагогів у психопросвітницьких заходах, що формують спільне поле підтримки.

Узагальнення результатів теоретичного аналізу показує, що війна стає довготривалим стресогенним чинником, який глибоко змінює емоційно-когнітивну сферу школярів. Підвищена тривожність знижує увагу, мотивацію й навчальну ефективність, а її вплив посилюється у відсутності стабільного шкільного середовища. Умови безперервного психологічного тиску вимагають системного підходу до підтримки дітей, що включає ранню діагностику, профілактичні програми, психоосвіту та роботу з родинами.

Розуміння взаємозв’язку між тривожністю, увагою та навчальною діяльністю школярів у контексті війни має практичне значення для створення ефективних програм психологічної допомоги, адаптації навчального процесу й формування у дітей стресостійкості та внутрішнього відчуття безпеки.

ПЛІСКО О.В.
кандидат педагогічних наук,
завідувач Лабораторії ментального здоров'я,
менторства та медіаторства
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна

БЄЛЯЄВА Н.Є.
кандидат економічних наук
доцент кафедри психології і соціології
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА САМОДОПОМОГА ЯК КОМПОНЕНТ КАР'ЄРНОЇ КОМПЕТЕНОСТІ

Вступ. В умовах сьогодення на Україні психологічна самодопомога стає одним із ключових ресурсів для подолання викликів сучасного професійного життя. В умовах кризи вона не лише сприяє збереженню емоційної рівноваги, а й формує основу для розвитку кар'єрної компетентності. Вміння самостійно відновлювати внутрішні ресурси дозволяє фахівцю залишатися конкурентоспроможним та ефективним, незважаючи на кризові життєві ситуації.

Ціль роботи. Теоретично обґрунтувати значення психологічної самодопомоги як ресурсу збереження психоемоційної рівноваги та розвитку кар'єрної компетентності особистості, а також проаналізувати її вплив на професійне становлення та подолання кризових ситуацій.

Матеріали та методи. У дослідженні використано теоретичні методи: аналіз наукових джерел із проблематики психологічної самодопомоги та кар'єрного розвитку, узагальнення наукових підходів до розуміння психологічної самодопомоги та її впливу на професійну діяльність; порівняльний метод через співставлення різних концепцій щодо розвитку кар'єрної компетентності та психологічної стійкості; теоретичне моделювання у вигляді побудови узагальненої структури взаємозв'язку між стратегіями самодопомоги та кар'єрними результатами.

В умовах фінансової невизначеності, підвищення амбітності молодих людей, їх прагненя до побудови кар'єри як досягнення життєвого результату, актуальне питання поєдання психології кар'єри та

психологічної самодопомоги. Зараз майбутні фіхівці вже стикаються з численними викликами, що вимагають адаптації та гнучкості.

Кар'єрні компетентності зазвичай включають: професійні знання й навички, комунікацію та роботу в команді, управління часом, гнучкість і адаптивність. Кар'єрна компетентність характеризується ще й здатністю ефективно діяти в умовах невизначеності, змін та криз. Одним із ключових її елементів виступає психологічна самодопомога, що дозволяє людині підтримувати власний ресурсний стан, зберігати мотивацію та продуктивність навіть у складних життєвих обставинах. Під психологічною самодопомогою розуміємо систему прийомів і стратегій, які людина застосовує самостійно для збереження психічної рівноваги, подолання стресу та адаптації до нових умов. Вона включає: саморегуляцію (керування емоціями, думками та поведінкою); ресурсні практики (відпочинок, хобі, фізична активність, усвідомленість); когнітивні стратегії (позитивне мислення, рефреймінг, постановка реалістичних цілей); підтримку соціальних контактів (спілкування, професійні та особисті мережі).

Науковці опікуються питанням застосування психологічної самодопомоги в процесі побудови кар'єри. Так, Марк Савікас зазначає, що в процесі побудови кар'єри необхідно розвивати кар'єрну адаптивність, що означає:

– concern – турбуватися про майбутнє, заздалегідь планувати;

– control – бути відповідальним за власні рішення, брати ініціативу, формувати свій шлях;

– curiosity – досліджувати різні варіанти, бути відкритим до нового досвіду;

– confidence – вірити у здатність долати перешкоди, рішення проблем;

– adaptive readiness – бути готовим реагувати на зміни, виклики, невизначеність.

На його думку, для досягнення кар'єрних результатів, необхідно також працювати над самовпевненістю: через малі успіхи, підтримку, розпізнавання своїх сильних сторін [1].

Американським психологом Селігманом М. було представлено концепцію "кар'єрної адаптивності", яка акцентує гнучкість у професійному розвитку. Науковцем розроблено PERMA-модель, яка склається з п'яти складових благополуччя: Positive Emotion (позитивні емоції/оптимізм), Engagement (залучення), Relationships (відношення), Meaning (значення), Accomplishment (досягнення). Модель благополуччя PERMA (на основі концепції М. Селігмана) представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Модель благополуччя PERMA (на основі концепції М. Селігмана)

компоненти	**практики**	**позитивні наслідки**
позитивні емоції/ оптимізм	уявлення найкращих сценаріїв, аналіз невдачі, щоб винести урок і не сприймати їх як провал	допомога для зменшення стресу, уникання зневіри
досягнення	встановлення досяжних цілей, занотовування своїх успіхів	зростання впевненості у собі, відчуття прогресу, мотивація до подальшого розвитку
значення	пошук в роботі того, що має сенс, особисто цінностям	збільшення задоволеності роботою, відчуття особистого внеску, глибший сенс діяльності
відносини	встановлення корисних соціальних контактів, використання підтримки	зниження рівня вигорання, підвищення відчуття підтримки, покращення комунікації
залучення	знаходження виду діяльності, де ти “потрапляєш у потік”	поглинання процесом, підвищена продуктивність, відчуття самореалізації

Також науковець пропонує інтерпретувати невдачі як тимчасові, специфічні й змінні, а не як постійні чи всеохопні, а також ідентифіковувати власні сильні риси та їх використовувати [2].

Ці два підходи оптимально поєднуються. Отже, Савікас М. акцентує на адаптивності, на здатності змінюватись, реагувати на перехідні моменти, будувати кар’єру як історію. Селігман М. додає, що, для того, щоб ця адаптивність була ефективною, важливе внутрішнє благополуччя: оптимізм, використання сильних сторін, сенс, позитивні емоції.

В науковій літературі часто визначають кар'єрну кризу як період глибокого розчарування та невдоволення власною роботою, який змушує переосмислити свої професійні цілі та напрямки. В цей час може втрачатися мотивація, людина відчуває роздратованість та стрес, емоційне та фізичне виснаження, зниження продуктивності.

На схемі 1 зазначено ключові психологічні компетенції, що є основою успішної кар'єри.

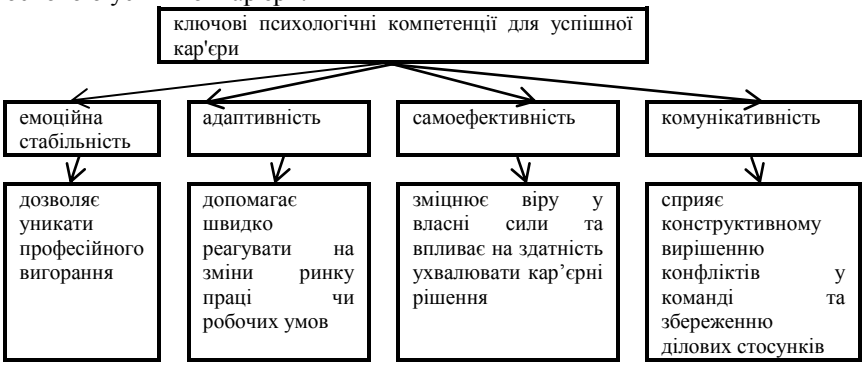

Схема 1. Ключові психологічні компетенції, що є основою успішної кар'єри

Ефективна кар'єрна компетентність неможлива без навичок самодопомоги, які дають змогу самостійно аналізувати свої сильні та слабкі сторони, ставити цілі й досягати їх, професійно розвиватися, долати професійні кризи. У контексті кар'єри психологічна самодопомога є ключовим елементом, що забезпечує професійну стійкість та зростання. Вона є ефективним інструментом для профілактики вигорання, дозволяючи людині самостійно керувати своїми ресурсами та підтримувати необхідний рівень енергії та працездатності. Крім того, самодопомога сприяє розвитку емоційної стійкості. Це дає змогу самостійно долати професійні труднощі, конструктивно вирішувати конфлікти та швидко адаптуватися до змін. Завдяки цій навичці, людина стає менш вразливою до зовнішніх стресових факторів. Розвинена саморегуляція дозволяє контролювати стрес у складних робочих ситуаціях, стримуватися від поспішних рішень і контролювати емоції під тиском. Це допомагає не лише підтримувати психологічний комфорт, але й підвищує якість виконання завдань. Коли людина емоційно стабільна та може керувати своїм стресом, вона здатна краще зосередитися на завданнях і приймати більш зважені та обґрунтовані рішення.

Стратегії самодопомоги та їх вплив на психоемоційний стан і кар'єрний розвиток особистості представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Стратегії самодопомоги та їх вплив на психоемоційний стан і кар'єрний розвиток особистості

застосування стратегій самодопомоги	результат для психоемоційної сфери особистості	результат для кар'єри особистості
техніки релаксації та дихальні вправи	зменшення тривожності, стабілізація емоційного стану	підвищення працездатності, зниження ризику професійного вигорання
ведення щоденника думок та емоцій	усвідомлення власних почуттів, зниження внутрішньої напруги	краща самоорганізація, розвиток критичного мислення
планування малих кроків	відчуття контролю, зростання впевненості в собі	досягнення цілей поступово, підвищення продуктивності
фокус на ресурсах	відчуття власної спроможності, внутрішня стабільність	раціональне використання часу й енергії, зростання ефективності
формування підтримуючого оточення	соціальна впевненість, зниження почуття ізоляції	професійний розвиток через обмін досвідом та підтримку
тайм-менеджмент із урахуванням планування завдань, відпочинку	відчуття гармонії, профілактика емоційного виснаження	баланс між роботою та відпочинком, підвищення якості виконання завдань
мікропаузи протягом робочого дня	відновлення енергії, зниження втоми	підвищення концентрації та якості роботи
методи позитивного мислення	оптимістичне ставлення до життя, зменшення стресу	підвищення мотивації та креативності в роботі

Людина, яка володіє навичками самодопомоги, більше стійка до стресу та менше піддається професійному вигоранню. У кризах така особа здатна зберігати продуктивність і знаходити нові кар'єрні можливості. У кризових життєвих ситуаціях психологічна самодопомога дозволяє людині не лише зберегти баланс і працездатність, а й трансформувати труднощі у нові можливості для розвитку.

Висновки. Психологічна самодопомога є особистим ресурсом та ключовою професійною навичкою. Вона забезпечує стабільність кар'єри, допомагає долати кризи та досягати поставлених цілей. Тому здатність дбати про власне психічне здоров'я можна розглядати як елемент кар'єрної компетентності, нарівні з комунікацією чи професійними знаннями.

Список використаних джерел

1. Savickas M.L.Career Counseling (Theories of Psychotherapy Series). American Psychological Association (APA), 2011. 186 p.
2. Seligman, M. E. P. Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-being. Free Press A Division of Simon & Schuster, Inc. 1230 Avenue of the Americas New York, NY 10020, 2011. 29 p. https://scottbarrykaufman.com/wp-content/uploads/2015/01/Seligman-2011-Chapter-1.pdf.

ПЛЮЩИК К.В.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ТА ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ ПРОКРАСТИНАЦІЇ

У сучасній науковій літературі прокрастинація розглядається не як прояв лінощів, а як збій механізмів саморегуляції, у якому поєднуються емоційні, когнітивні, мотиваційні, нейробіологічні та контекстуальні чинники. Це складне багаторівневе явище проявляється у відкладанні цілеспрямованих дій навіть попри усвідомлення їх необхідності. Інтерес до прокрастинації різко зріс у XXI столітті – на тлі загальної цифровізації, високих темпів життя й зростання вимог до самоконтролю. У результаті прокрастинація стала одним із найактуальніших феноменів психології особистості, поведінкової економіки та нейронаук.

Одне з провідних пояснень прокрастинації ґрунтується на еволюційно-біологічній парадигмі. Згідно з нею, схильність до зволікання є побічним продуктом імпульсивності, що мала адаптивну цінність у давні часи. У первісних суспільствах імпульсивні дії допомагали швидко

реагувати на загрози або задовольняти базові потреби, але в сучасних умовах довгострокового планування цей механізм перетворюється на фактор дезадаптації [2].

Дослідження поведінкової генетики підтверджують значний спадковий компонент прокрастинації: гени, що впливають на імпульсивність, майже повністю збігаються з тими, що зумовлюють зволікання. Це свідчить про спільну когнітивну основу – здатність до управління цілями та відстрочення винагороди [4].

Вагомий внесок у вивчення прокрастинації зробили нейропсихологічні дослідження. За допомогою методів функціональної магнітно-резонансної томографії виявлено, що схильність до відкладання завдань пов'язана зі змінами у вентромедіальній і дорзолатеральній префронтальній корі, а також у парагіпокампальній звивині [7, 12]. Ці ділянки відповідають за планування, оцінку наслідків і мотиваційне підкріплення поведінки. Ослаблення їхньої активності веде до того, що рішення людини дедалі більше визначається емоційними імпульсами, а не раціональними судженнями.

П. Стіл запропонував дуалістичну модель розуму, у якій ключова роль належить префронтальній корі, що контролює ініціацію намірів. Коли її ресурси виснажуються, контроль переходить до лімбічної системи, яка тяжіє до короткочасних задоволень. Таким чином, людина формує намір, але не здатна його реалізувати, оскільки емоційна система переважає над когнітивною [10].

З позиції когнітивної психології прокрастинація пояснюється дією часового дисконтування: люди схильні надавати перевагу ближчим у часі винагородам, навіть якщо вони менші за віддалені [5]. Унаслідок цього миттєве задоволення (наприклад, перегляд соціальних мереж) переважає над довгостроковою користю (виконанням важливого завдання).

Емоційна складова вважається не менш важливою: страх невдачі, тривога, почуття провини чи сорому відіграють провідну роль у підтриманні прокрастинаційного циклу. Тимчасове уникнення неприємних емоцій дає полегшення, але водночас посилює стрес і знижує впевненість у власних силах [8, 11].

Негативний афект є визначальною ознакою деструктивної прокрастинації, що відрізняє її від адаптивної «відстрочки» [6]. Саме емоційна регуляція виступає ключовою ланкою між когнітивними процесами та поведінковими проявами.

Згідно з поведінковими моделями, прокрастинація – це відтермінування виконання неприємного завдання на користь більш привабливої активності, яка дає швидке позитивне підкріплення [9]. У

цьому контексті вона є результатом дисбалансу між короткочасними винагородами та довгостроковими цілями.

П. Стіл у темпоральній мотиваційній теорії (Temporal Motivation Theory) визначає прокрастинацію як функцію чотирьох змінних: очікування результату, його цінності, часової віддаленості й чутливості до затримки [10]. Люди з низькою толерантністю до відкладених винагород і слабким самоконтролем мають вищу схильність до зволікання.

Крім того, дослідники наголошують на ролі самоефективності: низька віра у власні можливості знижує мотивацію до дії, створюючи порочне коло уникнення [1, 3]. Натомість розвиток самоефективності підвищує готовність долати перешкоди й зменшує прояви прокрастинації.

Таким чином, сучасний науковий підхід трактує прокрастинацію як багаторівневий психобіологічний феномен, у якому поєднуються спадкові особливості нервової системи, дисбаланс між когнітивними та емоційними регуляторами поведінки, а також вплив соціального контексту. Її природа розкривається у взаємодії нейрофізіологічних процесів і психологічних механізмів самоконтролю. Відповідно, ефективне подолання прокрастинації можливе лише через інтегрований підхід, що враховує одночасно біологічні, емоційні й когнітивні чинники, спрямований на відновлення балансу між миттєвими імпульсами та усвідомленим цілеспрямуванням.

Список використаних джерел

1. Bandura A. Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*. 1977. Vol. 84(2). P. 191–215.
2. Gropel P., Steel P. A mega-trial investigation of goal setting, interest enhancement, and energy on procrastination. *Personality and Individual Differences*. 2008. Vol. 45(5). P. 406–411.
3. Grunschel C., Patrzek J., Fries S. Exploring reasons and consequences of academic procrastination: An interview study. *European Journal of Psychology of Education*. 2013. Vol. 28(3). P. 841–861.
4. Gustavson D. E., Miyake A., Hewitt J. K., Friedman N. P. Genetic relations among procrastination, impulsivity, and goal-management ability: Implications for the evolutionary origin of procrastination. *Psychological Science*. 2014. Vol. 25(6). P. 1178–1188.
5. Heatherton T. F., Wagner D. D. Cognitive neuroscience of self-regulation failure. *Trends in Cognitive Sciences*. 2011. Vol. 15(3). P. 132–139.
6. Klingsieck K. B. Procrastination: When good things don't come to those who wait. *European Psychologist*. 2013. Vol. 18(1). P. 24–34.
7. Liu C., Feng C. The neural basis of procrastination: Evidence from resting-state fMRI. *Neuroscience*. 2017. Vol. 360. P. 1–11.
8. Pychyl T. A., Lee J. M., Thibodeau R., Blunt A. Five days of emotion: An experience sampling study of procrastination. *Journal of Social Behavior and Personality*. 2000. Vol. 15(5). P. 239–254.
9. Steel P. The procrastination equation: How to stop putting things off and start getting stuff done. New York: HarperCollins, 2012.
10. Steel P. The nature of procrastination: A meta-analytic and theoretical review of quintessential self-regulatory failure. *Psychological Bulletin*. 2007. Vol. 133(1). P. 65–94.

11. Wohl M. J. A., Pychyl T. A., Bennett S. H. I forgive myself, now I can study: How self-forgiveness for procrastinating can reduce future procrastination. *Personality and Individual Differences*. 2010. Vol. 48(7). P. 803–808
12. Zhang L., Liu C., Feng C. Neural basis of procrastination: A resting-state functional connectivity study. *NeuroImage*. 2019. Vol. 202. Article 116102.

СКІРДОВА А.Ф.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ГАЙВОРОНСЬКА Т.О.
кандидат філософських наук, доцент,
декан факультету соціальних наук
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

В сучасному світі вчені-психологи приділяють значну увагу вивченню впливу емоційного інтелекту на здатність особистості справлятися зі стресовими подіями у житті. Це пов'язано із нестабільністю та збільшенням напруги у суспільстві, що спричинене наростаючою кількістю конфліктів та стресорів. Розуміння сутності емоційного інтелекту та ефективних стратегій подолання стресу набуває виняткової значущості, оскільки обидва ці аспекти мають значний потенціал для стимулювання особистісного зростання та підвищення загальної успішності людини.

Salovey P. та Sluyter D. першими виявили цю залежність, зазначивши, що емоційний інтелект дозволяє індивіду усвідомлювати свої переживання, що в результаті впливає на його вчинки. Sharma M.R., Kumar M.P. вказують на те, що особистості, які мають низький рівень розвитку емоційного інтелекту, часто відчувають труднощі при зіткненні зі стресовими подіями та в їх подоланні [9]. Некерований стрес нерідко викликає фізичні та психічні розлади, що тягнуть за собою психологічні проблеми, такі, як конфлікти, агресія та погана адаптація.

Згідно з моделлю Майєра, Саловея та Карузо, емоційний інтелект складається з трьох основних елементів: розпізнавання та осмислення

емоцій, їх регулювання та застосування для вирішення завдань. Здатність усвідомлювати та контролювати власні емоції сприяє зниженню стресу, дозволяючи конструктивно реагувати на негативні ситуації та знаходити ефективні шляхи їх подолання [11].

Дослідники Шах і Тінгуджам [8] встановили, що люди з високим емоційним інтелектом схильні застосовувати ефективні стратегії подолання труднощів, зокрема плануючи вирішення проблем та шукаючи підтримки у інших. Це підтверджується роботами Saklofske, Austin, Mastoras, Beaton, and Osborne [6], які виявили прямий зв'язок між орієнтованими на вирішення проблем стилями подолання та високим емоційним інтелектом. Зокрема, вміння розуміти та регулювати власні емоції сприяє використанню адаптивних методів боротьби з негативними обставинами. Як пояснення цьому явищу можна навести модель емоційного інтелекту, розроблену Гоулманом [5], яка включає п'ять фундаментальних аспектів: глибоке розуміння себе (самосвідомість), здатність керувати своїми емоціями (саморегуляція), внутрішнє прагнення до досягнень (мотивація), вміння відчувати та розуміти емоції інших (емпатія) та майстерність у побудові стосунків (соціальні навички). З цього випливає, що саморегуляція відіграє важливу роль у подоланні стресових ситуацій, а емпатія та соціальні навички створюють основу для отримання підтримки від оточуючих у такі моменти.

Брінк висунув гіпотезу про існування ієрархії емоційних компетенцій, які є ключовими для успішного подолання викликів. Розвиток цих компетенцій передбачає покращення здатності розуміти та висловлювати власні емоції, ефективніше використовувати соціальну підтримку (через емпатію та аналіз емоційного стану інших) та застосовувати превентивну рефлексію (емоційна регуляція). Дослідження, проведені Бібі та колегами [3], а також Дауні, Джонстоном, Хансеном, Бірні та Стау [4], виявили чіткий зв'язок: люди, які вправно керують своїми емоціями, частіше вдаються до конструктивних та ефективних способів вирішення проблем. Натомість, ті, хто має слабкі соціальні та емоційні навички, схильні використовувати деструктивні стратегії, що призводять до негативних наслідків. Отже, високий емоційний інтелект сприяє кращому подоланню життєвих викликів, ефективному управлінню емоціями та застосуванню адаптивних стратегій. Як зазначають Saklofske

D. H. та інші [6], особи з розвиненим емоційним інтелектом краще регулюють свої емоції та здатні ставити досяжні цілі навіть у складних обставинах.

Модель емоційного інтелекту Бар-Она [2] складається з трьох ключових блоків: внутрішньо-особистісних якостей (розуміння себе та повага до себе), міжособистісних навичок (здатність співчувати та брати на себе відповідальність) та стресостійкості. Остання, будучи центральною, охоплює контроль над імпульсами та гнучкість, що допомагають зменшити негативні наслідки стресу.

Шнайдер, Лайонс і Хазон [7], Ягубі з колегами [10] припускають, що емоційно нерозумні індивіди тяжіють до використання дезадаптивних стратегій копінгу, наприклад, стратегії уникнення. В той час, як пошук соціальної підтримки у важких ситуаціях притаманний людям із високим рівнем емоційного інтелекту, що обумовлюється наявністю розвинутих соціальних навичок.

Люди, чий емоційний інтелект знаходиться на середньому рівні, володіють базовим розумінням власних емоцій та можуть частково контролювати їх прояви. Згідно з дослідженням, проведеним Т. І. Пономаренко та І. В. Дорошенко, такі особи демонструють певну витривалість під час стресових подій, але часто потребують зовнішньої допомоги для ефективного функціонування. Хоча вони здатні будувати міцні соціальні зв’язки, їм може бути складно вловити та задовольнити глибинні емоційні потреби інших людей. У ситуаціях, що вимагають подолання труднощів, вони застосовують різні стратегії, які можуть бути як продуктивними, так і не дуже [1].

Особистості з низьким рівнем емоційного інтелекту характеризуються слабким усвідомленням та розумінням емоційних станів, як власних, так і інших людей. Це, в свою чергу, обмежує їхню здатність використовувати цю емоційну інформацію для регулювання своїх думок та поведінки. Крім того, для них притаманні недорозвинені навички емоційної підтримки співрозмовників, нездатність зберігати самоконтроль у критичних ситуаціях. Такі індивіди стикаються з труднощами при адаптації до нових умов, подоланні складних життєвих випробувань та опорі зовнішньому тиску.

Отже, емоційний інтелект тісно пов'язаний з тим, наскільки добре людина може протистояти стресу. Життя ставить перед нами виклики: від постановки та досягнення цілей, задоволення потреб до пошуку балансу в особистому та соціальному житті, а також адаптації до змін у навколишньому середовищі та суспільстві. Для цього потрібен постійний процес узгодження наших внутрішніх якостей з зовнішніми обставинами. Цього досягають, використовуючи свої внутрішні ресурси для застосування стратегій подолання труднощів. Ці стратегії допомагають встановити рівновагу між собою та зовнішнім світом шляхом впливу на зовнішні фактори, такі, як мобілізація сил, коригування цілей та прагнень, або навіть зміна самого середовища. Таким чином, високий рівень розвитку емоційного інтелекту сприяє використанню адаптивних копінг-стратегій, в той час, як низький – дезадаптивних.

Список використаних джерел

1. Пономаренко Т.І.,Дорошенко І. В. Взаємозв'язок емоційного інтелекту та копінг-стратегій поведінки здобувачів вищої освіти в умовах невизначеності. *Наукові записки. Серія: Психологія.* Випуск 1(7). 2025. С. 122-128.
2. Bar-On R. Emotional intelligence: An integral part of positive psychology. *South African Journal of Psychology*. Vol. 40 (Issue 1). 2010. P. 54-62.
3. Bibi, F., Kazmi, S. F., Chaudhry, A. G., & Khan, S. E. Relationship between emotinal intelligence and coping strategies among university teachers of Khyber Pakhtunkhwa. *Pakistan Journal of Science*. Vol. 67(1). 2015. P. 81-84.
4. Downey, L. A., Johnston, P. J., Hansen, K., Birney, J., & Stough, C. Investigating the mediating effects of emotional intelligence and coping on problem behaviours in adolescents. *Australian Journal of Psychology*. Vol. 62(1). 2010. P. 20-29.
5. Goleman D, Cherniss C. Optimal leadership and emotional intelligence. Leader to Leader. Issue 113. 2024. P. 7-12.
6. Saklofske, D. H., Austin, E. J., Mastoras, S. M., Beaton, L., & Osborne, S. E. Relationships of personality, affect, emotional intelligence and coping with student stress and academic success: Different patterns of association for stress and success. *Learning and Individual Differences*. Vol. 22. 2012. P. 251-257.
7. Schneider, T. R., Lyons, J. B., & Khazon, S. Emotional intelligence and resilience. *Personality and Individual Differences*. Vol. 55. 2013. P. 909-914.
8. Shah, M., & Thingujam, N. S. Perceived emotional intelligence and ways of coping among students. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*. Vol. 34(1). 2008. P. 83-91.
9. Sharma M.R, Kumar M.P. Emotional intelligence and stress coping styles: A study of doctors of private hospitals in and around Chandigarh. Social Sciences. Vol. 3(03). 2016. P. 660–675.
10. Yaghoobi, A., Mohammadzadeh, S., & Mohammadzadeh, S. (2016). Coping styles, resilience and emotional intelligence in clinical and nonclinical groups. *International Academic Journal of Social Sciences*. Vol. 3(4). 2016. P. 22-31.
11. Yevchenko I., Masliuk A., Myronets S., Dubinina K. and Ortikova N. The Influence of Emotional Intelligence on Coping Skills. *International Journal of Statistics in Medical Research*. Vol. 14. 2025. P. 257-265.

СПІВАК Ю.В.
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, спеціальності 053 «Психологія», Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

УШАКОВА І.М.
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського м. Кременчук, Україна

ПСИХОПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Професійне вигорання серед службовців органів публічного адміністрування належить до категорії підвищених професійних ризиків. Функціональна перевантаженість, фрагментована відповідальність, нормативна зарегульованість і слабко виражений горизонтальний зворотний зв'язок формують когнітивне й емоційне середовище, в якому виникають умови для хронічного виснаження. У структурі державної служби найвищий рівень вигорання виявляється в органах, діяльність яких пов'язана з обробкою запитів від населення, бюрократичними процедурами, а також емоційною нейтралізацією складних звернень. У цьому контексті Пенсійний фонд України виступає прикладом інституції з підвищеним психоемоційним навантаженням на персонал, що дає підстави розглядати його як репрезентативний кейс для аналізу психопрофілактичних стратегій [1, с. 27].

Аналіз вигорання як професійного синдрому вимагає відмови від спрощених інтерпретацій цього явища як суто індивідуального або «морального» дефекту працівника. Замість цього доцільним є системний підхід, який враховує організаційну конфігурацію робочого середовища, диспозицію між нормами і реальними умовами виконання обов'язків, наявність або відсутність психологічного супроводу, а також інституційну культуру ставлення до психічного здоров'я персоналу. У випадку працівників територіальних управлінь Пенсійного фонду спостерігається багаторівнева асиметрія між декларованими стандартами якості обслуговування і наявними інструментами регуляції психоемоційних

станів персоналу. Така невідповідність призводить до розвитку симптоматики емоційного виснаження, редукції емпатійної залученості, зростання професійного цинізму та уникнення прямої клієнтської взаємодії.

Дослідницький інтерес до феномену професійного вигорання сформувався в межах когнітивно-біхевіоральної парадигми, однак у сучасному розумінні його слід інтерпретувати через призму транстеоретичних моделей, що поєднують організаційну психологію, управлінську психологію та психодинамічні концепції. Зокрема, концепція «емоційної праці» А. Хохшильда пояснює, чому працівники інституційного сектору, що постійно мають підтримувати стандартизовану емоційну реакцію, зіштовхуються з розривом між внутрішнім емоційним станом і очікуваною поведінкою. Саме це розщеплення виступає тригером хронічної емоційної втоми [3, с. 198].

Крім того, у межах концепції «організаційної несправедливості» розглядається вплив дисбалансу між вкладеними зусиллями та отриманим визнанням. В умовах державної служби, де система винагороди є переважно символічною і стандартизованою, відсутність суб'єктивного відчуття значущості праці підсилює ризик редукції професійної ідентичності. Теорія ресурсозбереження С. Хобфолла також пропонує продуктивну рамку: втрата особистісних ресурсів (часу, уваги, емпатії) без відповідної компенсації призводить до виснаження психологічних ресурсів [3, с. 215].

Дослідження, що здійснюються у сфері організаційної психології, дозволяють виокремити три рівні психопрофілактики вигорання: первинний, вторинний і третинний. Первинна профілактика має на меті створення умов, що мінімізують фактори вигорання ще до їхньої актуалізації шляхом зміни управлінських практик, раціонального навантаження та розвитку саморегулятивної компетентності. Вторинний рівень передбачає ідентифікацію працівників із ознаками вигорання та їх включення у програми емоційної стабілізації. Третинний орієнтований на працівників, у яких вигорання вже набуло стійкого характеру і потребує довготривалої психологічної допомоги, з частковим перепрофілюванням функціональних обов'язків [4].

У структурі територіального управління Пенсійного фонду в Полтавській області потенціал для впровадження системної психопрофілактики залишається обмеженим через дефіцит спеціалізованих фахівців, відсутність регламентованих процедур психологічної допомоги і фонове ігнорування теми емоційного благополуччя персоналу на рівні керівного складу. За відсутності

формалізованих протоколів моніторингу психологічного стану, ризик перетворення вигорання на латентну, але масову організаційну проблему значно зростає. Профілактична бездіяльність у цьому контексті тягне за собою зниження якісних показників обслуговування громадян, підвищення плинності кадрів і зростання тіньових форм професійної деформації.

Інституційна структура державної служби не передбачає інтегрованих механізмів психоемоційного супроводу. Формалізм, що домінує в управлінських процедурах, витісняє гуманістичний компонент з внутрішньої політики установ. За відсутності стратегій зниження психологічного навантаження, відповідальність за збереження власного ресурсу перекладається на самого працівника, якому фактично не надано інструментів для такої саморегуляції. Крім того, регламенти, які стосуються кадрової роботи, не містять положень про психопрофілактичну підтримку, а доступ до зовнішньої психологічної допомоги, як правило, не оплачується або стигматизується [2].

Це створює ситуацію подвійного організаційного замикання: з одного боку, на рівні інституції немає механізмів розвантаження; з іншого – працівник не може скористатися зовнішніми інструментами без ризику неформального осуду або втрати професійного обличчя. У такій конфігурації будь-яка спроба говорити про вигорання сприймається як порушення норми «витривалості», що підсилює замовчування проблеми.

Попередні результати емпіричного дослідження, проведеного авторами серед працівників ГУ ПФУ в Полтавській області, свідчать про високу частоту симптомів емоційного виснаження, що супроводжуються суб’єктивним відчуттям професійної безпорадності, відсторонення та зниження самоцінності роботи. Найбільш уразливою групою виявилися працівники віком від 30 до 45 років, які мають тривалий трудовий стаж і водночас зазнають дефіциту зворотного зв’язку, професійного зростання та рефлексивного супроводу з боку керівництва. Особливу увагу також варто звернути на співвідношення кількості зовнішніх клієнтських контактів і доступу до психологічної розрядки впродовж робочого дня, яке у більшості випадків є критичним.

Крім кількісного аналізу, було проведено серію фокус-групових обговорень із працівниками різних відділів. Учасники зазначали, що навіть короткочасне відчуження від роботи призводить до зниження самооцінки, а нездатність «відключитись» після робочого дня є одним із головних джерел тривалого емоційного виснаження. Типовим виявом прихованого вигорання було уникнення спонтанної комунікації в колективі, часте використання «нейтральної ввічливості» замість справжнього включення в контакт.

Також виявлено, що працівники, які відзначають постійну зміну інструкцій, відсутність логіки у перерозподілі обов'язків та раптові зміни пріоритетів, демонструють вищий рівень суб'єктивного дистресу. Це дозволяє говорити про зв'язок між організаційною непослідовністю та підвищенням вразливості до вигорання. Психоемоційне напруження ускладнюється тим, що у значній частині опитаних відсутнє чітке розуміння механізмів, за допомогою яких вони можуть звернутись по підтримку без репресивних наслідків.

Розробка ефективних інтервенцій у сфері психопрофілактики має включати як обов'язкову складову впровадження організаційної культури турботи про психічне здоров'я. Це передбачає інституціоналізацію ролі організаційного психолога, створення зон відновлення (recovery zones), планування регулярних міжособистісних супервізій, а також ревізію мотиваційних інструментів з урахуванням емоційної складової професійної діяльності. У контексті державної служби, яка характеризується високим рівнем нормативної закритості, ефективність таких заходів залежить від ступеня залучення керівництва до формування нових підходів, що визнають професійне вигорання не особистою слабкістю, а наслідком організаційного дизайну [5, с. 222].

Комплексна психопрофілактика вигорання потребує не точкових рішень, а інтегрованих стратегій, які охоплюють кадрову політику, внутрішню комунікацію, навчальні програми для керівників середньої ланки та нормативно-правове забезпечення сфери ментального здоров'я в системі державної служби. Доцільним є залучення міждисциплінарних команд (психологи, HR-аналітики, організаційні консультанти), які здатні моделювати адаптивні підходи з урахуванням реалій конкретного управлінського середовища.

Таким чином, аналіз кейсу Пенсійного фонду як органу публічного адміністрування з підвищеним емоційним навантаженням дозволяє розглядати професійне вигорання не як виняткову ситуацію окремих посадовців, а як симптом глибших організаційних викривлень. Відсутність системної роботи з профілактики призводить до поступової десенсибілізації персоналу, що в довгостроковій перспективі може трансформуватись у кризу легітимності установи в очах громадян.

Ефективна відповідь на цей виклик вимагає не лише запровадження нових форм психологічної допомоги, а й перегляду самого розуміння цінності державної служби. Без визнання потреби в інституційній турботі про психічне здоров'я, будь-які реформи залишаться фрагментарними. Натомість системне впровадження психопрофілактичних технологій дозволить не лише стабілізувати емоційний клімат в установах, а й

відновити суб'єктивне відчуття гідності та професійної місії у працівників, чия діяльність формує обличчя держави для її громадян.

Список використаних джерел

1. Авраменко М. Л. Профілактика професійного вигорання працівників соціальної сфери: метод. рекомендації. Лютеж: Всеукр. Центр професійної реабілітації інвалідів, 2008. 53 с.
2. Білозерська С. Особливості емоційного вигорання волонтерів в умовах війни *Психологія особистості фахівця в умовах воєнного часу та поствоєнної реабілітації* : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (27 жовтня 2023 р.). Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 28–31. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/6501/1/27_10_2023.pdf (дата звернення: 19.09.2025).
3. Ментальне здоров'я особистості та організації: колективна монографія. Академія праці, соціальних відносин і туризму / за аг ред.. За заг. ред. : Г. А. Пріба, Л. Є. Бегези. Київ: ТОВ «Типографія АМГ», 2024. 518 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/377086727_Mentalne_zdorov'a_osobistosti_ta_organizacii (дата звернення: 19.09.2025).
4. Олійник М. КРТ-орієнтована модель допомоги при емоційному вигоранні URL: https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/Oliynyk-M.-KPT-oriyentovana-model-dopomogy-pry-emotsiynomu-vygoranni.pdf (дата звернення: 19.09.2025).
5. Awashreh R., Al Ghunaimi H. Navigating Burnout in the Public Sector: Strategies for Enhancing Employee Well-Being and Organizational Performance. *Evolutionary Studies in Imaginative Culture.* Vol. 8, No. 3, 2024. P. 212-225. URL: https://www.researchgate.net/publication/384970763_Navigating_Burnout_in_the_Public_Sector_Strategies_for_Enhancing_Employee_Well-Being_and_Organizational_Performance (дата звернення: 19.09.2025).

СТУДЕНІКІНА П.В.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПИЛИПЕНКО К.В.
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК САМООЦІНКИ ТА ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ ЖІНОК

Самооцінка є одним із базових компонентів особистісної структури людини, що визначає рівень самосприйняття, впевненості у власних можливостях та емоційне ставлення до себе. Вона формується під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, серед яких вагоме місце займають

соціокультурні норми, гендерні ролі, медійні стандарти краси та особистісний життєвий досвід [1;2].

Для жінок самооцінка часто стає чутливим індикатором психологічного благополуччя, зокрема у сфері сприйняття власного тіла та ставлення до харчування . Харчова поведінка, як складне багатовимірне явище, охоплює емоційне переїдання, реакцію на зовнішні харчові стимули, а також обмежувальні стратегії контролю ваги [3]. При низькому рівні самосприйняття ці стратегії можуть набувати дезадаптивного характеру, сприяючи формуванню порушень харчової поведінки.

З метою глибшого розуміння взаємозв'язку між самооцінкою та харчовою поведінкою жінок нами було проведено емпіричне дослідження, спрямоване на вивчення основних психологічних закономірностей цього феномену. В дослідженні прийняли участь 40 жінок віком від 16 до 58 років шляхом онлайн опитування у форматі Google форми. Для оцінки рівня самооцінки використовувалась Шкала самооцінки Розенберга (RSES), а для вивчення особливостей харчової поведінки – Нідерландський опитувальник харчової поведінки (DEBQ), який містить підшкали: емоційне переїдання, чутливість до зовнішніх харчових стимулів та обмежувальну поведінку. Дескриптивні показники свідчать, що середня самооцінка серед учасниць була помірною (M=2,98, SD=0,65), а прояви харчової поведінки коливались в середньому від помірних до високих рівнів залежно від підшкали. Оскільки дослідження ґрунтується на даних самооцінювання, отримані результати можуть частково відображати суб'єктивні уявлення респонденток і бути чутливими до ефекту соціальної бажаності. На основі отриманих даних можна зробити висновок, що у жінок з більш низьким рівнем самооцінки спостерігається значущий негативний зв'язок із проявами дезадаптивної харчової поведінки. Зокрема:

1. Нижча самооцінка асоціюється з вищим рівнем емоційного переїдання (r= - 0,588, p< 0, 001)
2. Нижча самооцінка пов'язана з більшою чутливістю до зовнішніх харчових стимулів (r= - 0,495, p= 0, 001)
3. Нижча самооцінка також пов'язана з жорсткішими стратегіями обмеження харчування (r= - 0,409, p=0, 009)

Таблиця1.

Дескриптивні показники змінних емпіричного дослідження взаємозв'язку самооцінки з харчовою поведінкою жінок

Змінна	M (середнє)	SD (стандартне відхилення)	Діапазон	Пояснення
RSES	2,98	0,65	1,6-4,0	Середня самооцінка ≈ 2,98, SD±0.65, мінімальне = 1.6, максимальне = 4.0
DEBQ емоційне переїдання	2,82	0,89	1,0-4,9	Середній рівень емоційного переїдання ≈ 2.82, SD = 0.89, мінімальне = 1.0 максимальне= 4.9
DEBQ реакція на зовнішні стимули	2,62	1,19	1,0-5,0	Середній рівень чутливості до зовнішніх стимулів ≈ 2.62, SD = 1.19, мінімальне = 1.0, максимальне = 5.0
DEBQ обмежувальна поведінка щодо їжі	3,15	0,66	1,8-4,7	Середній рівень обмежувальної поведінки ≈ 3.15, SD=0.66, мінімальне=1.8 максимальне= 4.7

Отримані результати свідчать, що низька самооцінка корелює з дезадаптивними моделями харчової поведінки у жінок. Це узгоджується з висновками попередніх досліджень, які вказують, що зниження самооцінки сприяє формуванню дезадаптивних моделей харчової поведінки у жінок [4,5].

Отримані емпіричні дані підтверджують, що самооцінка є важливим регулятором харчової поведінки. Жінки з низьким рівнем самоповаги більш схильні до емоційного переїдання, імпульсивного споживання їжі під впливом зовнішніх стимулів та жорсткіших дієтичних обмежень.

Отримані дескриптивні статистики представлені в Таблиці 1.

Для профілактики та корекції подібних порушень доцільно застосовувати психотерапевтичні підходи, які продемонстрували ефективність у роботі з проблемами харчової поведінки, а саме: когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) – спрямована на зміну деструктивних переконань про себе та своє тіло [6], діалектично – поведінкова терапія (ДПТ) – ефективна у регуляції емоцій та зниженні імпульсивності [7], терапія самоспівчуття (за К. Нефф) – сприяє підвищенню рівня самосприйняття та зменшенню самокритики [8]. Формування позитивного ставлення до себе, підвищення самоцінності та впровадження ефективних психотерапевтичних методик є важливими напрямами психологічної підтримки профілактики порушень харчової поведінки серед жінок.

Список використаних джерел

1. Єрохіна О., Серга Т. Психологічний зміст феномену самосприйняття як чинника соціально-психологічної адаптації молодої людини. *Перспективи та інновації науки,* № 11(16), 2022, С. 313–324.
2. Зуєва А. Г. Індивідуально-психологічні детермінанти самосприйняття у підлітковому віці. *Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: тези доповідей Міжнародної науково-теоретичної конференції студентів і аспірантів,* Харків: НТУ «ХПІ», 2016, С. 195–197.
3. Аблямасова Л.М. Розлади та порушення харчової поведінки особистості. *Проблеми сучасної психології*, вип. 25, 2014, С. 19–33.
4. Аблямасова Л.М. Психологічна корекція образу тіла як складник гармонізації харчової поведінки особистості. *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: Психологія,* 2021, С. 1–9.
5. Аблямасова Л.М. Психологія харчової поведінки жінок: розлади та корекція: дис… канд. психол. наук (доктора психологічних наук). Київ, 2019. 398 с.
6. Бек Дж. С. *Когнітивно-поведінкова терапія: основи та практика.* Київ: Науковий Світ, 2023. 460 с.
7. Ван Дейк Ш. *Про ДПТ — просто. Покроковий посібник із діалектичної поведінкової терапії.* Київ: Вид-во Ростислава Бурлаки, 2024. 384 с.
8. Нефф К., Гермер К. *Усвідомлене співчуття до себе.* Київ: Вид-во Ростислава Бурлаки, 2025. 328 с.

ТКАЛІЧ В.О.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ГАЙВОРОНСЬКА Т.О.
кандидат філософських наук, доцент,
декан факультету соціальних наук
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ ЯК ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ

У науковій психологічній літературі останніх десятиліть спостерігається послідовне зростання інтересу до дослідження взаємозв'язку між стратегіями подолання стресу та психологічним благополуччям особистості, що зумовленозокрема зростаючими вимогами сучасного життя, підвищенням темпу соціально-професійної активності, а також частотою кризових явищ – пандемії, економічної нестабільності, триваючої війни на території України, що значно впливають на психоемоційний стан індивіда. Саме в цих умовах особливого значення набуває здатність особистості не лише протистояти стресовим впливам, але й підтримувати внутрішню цілісність, позитивне емоційне самопочуття та усвідомлене відчуття життєвої мети.

Психологічне благополуччя традиційно розглядається як інтегральний показник ефективності функціонування особистості, що охоплює когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти життєдіяльності; у межах сучасної психологічної науки воно тлумачиться не як відсутність страждання, а як процес гармонійного розвитку, самореалізації та здатності до підтримання стабільного внутрішнього стану в умовах життєвих викликів [2]. Одним із ключових механізмів, що забезпечують дане функціонування, є стратегії подолання стресу (копінг-стратегії), які визначають, як індивід інтерпретує та реагує на складні життєві ситуації та мобілізує власні ресурси для адаптації [1].

Дослідження копінгу в контексті благополуччя спираються насамперед на транзакційну модель стресу і подолання Р. Лазаруса та С. Фолкмана, відповідно до якої копінг трактується, як «динамічний процес когнітивних і поведінкових зусиль, спрямованих на зменшення впливу стресових чинників» [3]. Автори виокремили два основні типи

копінгу – проблемно-орієнтований, спрямований на зміну ситуації, та емоційно-орієнтований, пов'язаний із регуляцією емоційного стану. У подальших розробках, зокрема у моделі Н. Ендлера і Дж. Паркера, ці підходи були розширені введенням третього – уникального стилю копінгу, який характеризує спроби відволіктися від проблеми або уникати її усвідомлення. Сукупність цих стратегій визначає індивідуальний стиль реагування на стрес, який, своєю чергою, є важливим чинником психологічного благополуччя.

Аналіз результатів емпіричних досліджень свідчить, що конструктивні, проблемно-орієнтовані стратегії мають стійкий позитивний зв'язок із показниками ПБ, а саме активне подолання, планування, раціональний аналіз ситуації та пошук соціальної підтримки сприяють зниженню рівня емоційного напруження, підвищують життєву задоволеність, покращують почуття контролю над життям і формують більш позитивне самосприйняття. Зокрема, результати досліджень продемонстрували, що використання проблемно-орієнтованих копінгів пов'язане зі зростанням самоприйняття, особистісного зростання та якості міжособистісних стосунків; натомість деструктивні або уникальні стратегії, такі як заперечення, самозвинувачення чи емоційне дистанціювання, асоціюються зі зниженим рівнем психологічного благополуччя, підвищенням тривожності та суб'єктивним відчуттям безпорадності [4]. Звідси виходить, що тип обраної стратегії безпосередньо впливає на якість емоційного функціонування та здатність індивіда підтримувати благополуччя в умовах стресу.

Таким чином, результати сучасних досліджень дозволяють констатувати, що між стратегіями подолання стресу і психологічним благополуччям існує стійкий взаємозв'язок: конструктивні копінг-стратегії сприяють адаптації, особистісному зростанню та збереженню внутрішньої гармонії, тоді як деструктивні підходи підривають емоційну рівновагу й знижують суб'єктивне відчуття задоволеності життям. Отже, копінг-стратегії виступають не лише реакційним механізмом, а й важливим чинником формування психологічного благополуччя, а також забезпечують трансформацію внутрішніх ресурсів у здатність до ефективної адаптації, підтримання позитивного емоційного стану.

Список використаних джерел

1. Войцеховська О. Сучасні напрями досліджень копінг-стратегій особистості. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 2. С. 95–104.
2. Можаровська Т. Психологічне благополуччя: теоретичні підходи до визначення поняття. *PsychologicalProspectsJournal*. 2021. №37. С. 155-167.
3. Lazarus R., Folkman S. The concept of coping. Stress and Coping. N.Y., 1991. P. 189-206.

4. Mahfoud D., Fawaz M., Obeid, S., &Hallit, S. The co-moderating effect of social support and religiosity in the association between psychological distress and coping strategies in a sample of lebanese adults. *BMC psychology*. 2023. №11(1).

ТКАЧЕНКО О.А.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

САВЕЛЮК Н.М.
доктор психологічних наук,
професор кафедри «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПІДТРИМКА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ПОРАНЕНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПРИ ПОВЕРНЕННІ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Проблема психологічного благополуччя поранених військовослужбовців після завершення етапу активної служби та їх повернення до цивільного життя набуває особливої актуальності в умовах триваючих воєнних дій на території Україні, оскільки повернення до мирного середовища для осіб, які зазнали бойового досвіду, фізичних травм і тривалого перебуваннях в умовах інтенсивного стресу – супроводжується труднощами адаптації, емоційною дестабілізацією та необхідністю переосмислення сенсів та орієнтирів життя. У зв'язку з цим постає актуальна потреба у створенні цілісної системи психологічної підтримки, спрямованої на збереження й відновлення психологічного благополуччя ветеранів [1].

Психологічне благополуччя військовослужбовця виступає багатовимірним феноменом, який інтегрує когнітивні, емоційні та соціальні аспекти функціонування особистості, спрямовані на забезпечення життєвої стійкості, адаптаційної ефективності та здатності до саморегуляції в умовах як військової, так і цивільної реальності [3]. У сучасній психологічній науці військовослужбовець розглядається не лише як суб'єкт професійної діяльності, але як цілісна соціально-психологічна система, здатна до самоорганізації та реалізації внутрішнього потенціалу навіть у травматичних умовах, під час перебування у зоні бойових дій особа піддається надмірним психічним навантаженням, що формує специфічний

контекст функціонування психіки та визначає подальші труднощі адаптації до мирного життя.

Після повернення до цивільного середовища ветерани здебільшого стикаються з низкою адаптаційних проблем: втратою колишньої соціальної ролі, емоційною дезорієнтацією, відчуттям екзистенційної кризи, труднощами у відновленні міжособистісних зв'язків та зниженням рівня самоефективності, а наявність фізичних поранень та психічних розладів – ускладнює процес ресоціалізації та призводить до зниження рівня психологічного благополуччя. У даному контексті психологічна підтримка має бути спрямована не лише на подолання клінічних проявів травматичного досвіду, а й на відновлення цілісності особистісної структури, формування нових життєвих смислів і підвищення рівня адаптивної компетентності.

Важливою умовою підтримки благополуччя є розвиток конструктивних стратегій подолання стресу, оскільки досвід бойових дій часто формує схильність до емоційного уникання, пригнічення переживань або соціальної ізоляції, що може мати тимчасовий стабілізуючий ефект, але в довготривалій перспективі призводить до емоційного виснаження [2]. Натомість проблемно-орієнтовані копінг-стратегії – планування, активне прийняття рішень, пошук підтримки – сприяють відновленню суб'єктивного контролю над життям і зниженню рівня тривоги, що підтверджують наявні емпіричні дослідження: застосування активних копінгів у поєднанні з психотерапевтичним супроводом істотно підвищує рівень психологічного благополуччя ветеранів та зменшує інтенсивність симптомів ПТСР.

Психологічна допомога ветеранам має ґрунтуватися на принципах комплексності, персоналізації та поетапності, також доцільним є поєднання когнітивно-поведінкових, наративних, тілесно-орієнтованих та майндфулнес-підходів, спрямованих на підвищення усвідомленості, розвиток навичок емоційної регуляції та інтеграцію травматичного досвіду в особистісну ідентичність [1]. Разом з ти важливо зазначити, що основним завданням є не лише зменшення симптомів стресу, але й формування внутрішніх ресурсів для подальшої самореалізації, відновлення почуття гідності та цінності власного життя.

Отже, підтримка психологічного благополуччя поранених військовослужбовців є досить складним та комплексним процесом, що охоплює психологічну, соціальну й духовно-ціннісну сфери функціонування особистості. Ефективна реадаптація можлива лише за умови цілісного підходу, а психологічне благополуччя ветерана, у такому розумінні, виступає не лише метою реабілітації, але й показником

відновленої цілісності та соціальної включеності, що має визначальне значення для поствоєнного відродження українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Алещенко, В. Психологічне благополуччя військовослужбовця Збройних Сил України. *Психологічний журнал*. 2024. №(13). С. 73–79. https://doi.org/10.31499/2617-2100.13.2024.315014
2. Southwick, S. M., Bonanno, G. A., Masten, A. S., Panter-Brick, C., & Yehuda, R. Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinary perspectives. *European journal of psychotraumatology*, 2014,№5, 10.3402/ejpt.v5.25338. https://doi.org/10.3402/ejpt.v5.25338
3. Ryff, C. D. Psychological well-being revisited: Advances in the science and practice of eudaimonia. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 2014, № 83(1), С. 10–28. https://doi.org/10.1159/000353263

ТОЛУБЕНКО І.І.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПИЛИПЕНКО К.В.
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

МЕЖІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СПЕЦІАЛІСТІВ СИСТЕМИ ОСВІТИ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

В даний час психологічна допомога в кризових та надзвичайних ситуаціях стає все більш і більш затребуваною. З одного боку, це пов'язано зі зростанням кількості важких життєвих ситуацій, спровокованих соціальними та економічними аспектами життя, зі збільшенням числа техногенних катастроф, стихійних лих, терористичних актів, сект, випадків морального, фізичного та сексуального насильства у повсякденному житті [4, с 15].

З іншого боку, кризове переживання може виникати у екстремальній ситуації. Будь-яка значуща зміна життєвої ситуації чи внутрішньої позиції може переживатися як криза. У літературі широко описані вікові кризи, кризи у міжособистісних відносинах тощо. З цієї точки зору криза є здоровим станом людини, що розвивається, проте не применшує тяжкості самого переживання.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, під кризовою ситуацією розуміється загроза тілесної цілісності чи життя, зміни

у сімейній організації чи статусі, зміні ролі індивіда у групі людей, загроза нації та культурі. Аналізуючи праці у галузі психології криз можна зробити висновок про те, що подібні кризові ситуації найчастіше викликають зміни в системі ціннісних орієнтацій, життєвого сенсу, а також про те, що криза має трансформуючу функцію, так як вона ставить людину, суспільство перед необхідністю пошуку, набуття нових взаємовідносин світом.

Зазвичай людина має у своєму розпорядженні соціальні та особистісні ресурси, що дозволяють впоратися з ситуацією, але якщо їх недостатньо, то можуть виникнути кризовий стан, дезадаптація поведінки і, як крайня її форма, – суїцидальна поведінка. Під кризовим станом розуміється психічний (психологічний) стан людини, яка раптово пережила суб'єктивно значущу і важко переносиму психічну травму (внаслідок різкої зміни способу життя, внутрішньоособистісної картини світу) або під загрозою виникнення психотравмуючої ситуації .

У разі загрози психічному та психологічному благополуччю людина може потребувати допомоги фахівців. Екстрена психологічна допомога надається у разі, коли внаслідок кризової ситуації або психотравмуючої події виникли такі зміни у психічній діяльності, які, викликаючи дезадаптацію особистості, порушують функціональний стан особистості, процеси цілепокладання та контролю, можливість прийняття рішень, регулювання емоційного стану. Під екстреною психологічною допомогою розуміється система короткострокових заходів, спрямованих на регуляцію актуального психологічного, психофізіологічного стану та негативних емоційних переживань людини або групи людей, які постраждали внаслідок кризової або надзвичайної події за допомогою професійних методів, що відповідають вимогам ситуації.

Екстрену психологічну допомогу можна зарахувати до кризової психологічної допомоги [2, с. 765].

У кризовій ситуації найуразливіші діти. Забезпечення їхнього психічного та психологічного здоров'я – головне завдання психологічної служби в системі освіти.

Освітнє середовище є одним із інститутів соціалізації, де дитина проводить велику частину життя, розвивається та формується як особистість. Основні загальноосвітні програми спрямовані на вирішення завдань формування загальної культури особистості, адаптації до життя в суспільстві, створення основи для усвідомленого вибору та освоєння професійних освітніх програм. Слід зазначити, що, виконуючи настільки важливі суспільству цілі й завдання, освітні установи що неспроможні існувати ізольовано від інших елементів суспільної системи, і тому те, що

відбувається у суспільстві (і у світовому співтоваристві), в окремо взятій сім'ї, однак знаходить своє відображення в освітньому середовищі.

Дитина, яка пережила кризову ситуацію, може потребувати різних видів допомоги, у тому числі й психологічної. У зв'язку з цим одним із компонентів цілісної системи освіти країни є психологічна служба освіти, мета якої – сприяння завданням освіти та забезпечення психічного та психологічного здоров'я дітей дошкільного та шкільного віку, а також молоді, яка отримує професійну освіту.

Досвід роботи психологів різних відомств з дітьми та батьками у кризових та надзвичайних ситуаціях призвів до необхідності створення спеціалізованих центрів екстреної психологічної допомоги та антикризових підрозділів у психолого-педагогічних медико-соціальних центрах системи освіти [1, с.34].

До кризових ситуацій, з якими стикаються учасники освітнього середовища, належать: нещасні випадки, що супроводжуються загибеллю дітей та їх інвалідизацією, втрата близького, суїцидальна поведінка, залучення до сект та екстремістських організацій та ін. Дії в кризовій ситуації багато в чому визначаються ступенем підготовленості. Слід зазначити, що у разі виникнення кризових, надзвичайних ситуацій найдієвіша допомога може лише у разі функціонування психологічних центрів з урахуванням чітко організованих внутрішньовідомчих і міжвідомчих зв'язків. Слід діяти у межах своїх компетенцій та, у разі потреби, взаємодіяти зі спеціалістами підрозділів свого та інших відомств. Тільки комплексний підхід до надання допомоги (медичної, правоохоронної, соціальної, інформаційної, психологічної та інших) є ефективним.

Кризова ситуація в освітньому закладі зачіпає, більшою чи меншою мірою, всю його систему: учнів, батьків, педагогів, адміністрацію установи та інших її співробітників. У зв'язку з цим розглянемо основні напрямки роботи психолога в у кризовій ситуації.

Напрями роботи психолога у кризовій ситуації.

– При наданні екстреної психологічної допомоги у системі освіти окреслюються такі основні напрями роботи психолога у кризовій ситуації (якщо зовнішні психологи):

– встановлення контакту з адміністрацією установи та іншими її співробітниками (соціальним працівником, заступником з безпеки, вчителями, психологом), психологами психологічної служби району, округу. Збирання інформації, оцінка ситуації, уточнення запиту, визначення плану дій;

– взаємодія із класним керівником, іншими педагогами. Отримання попередньої інформації про стан окремих учнів, організація зустрічі з учнями, батьками, інформування про ознаки психологічного неблагополуччя, про служби, що надають необхідний вид допомоги, консультування з питань взаємин із учнями, які пережили ці події. Слід також звернути увагу педагогів на їхні власні почуття, що виникли у зв'язку із ситуацією, та надати (на запит) психологічну допомогу (усвідомлення, прийняття, відреагування почуттів; актуалізація ресурсів);

– взаємодія із шкільним психологом. Отримання попередньої інформації про стан учнів, про вжиті заходи, у конкретних випадках – збирання анамнезу, спільна розробка подальших дій, професійний супровід психологів у кризовій ситуації;

– зустріч із класом (групова і, у разі потреби, індивідуальна) з метою виявлення групи ризику;

– надання екстреної психологічної допомоги. Взаємодія, у разі потреби, з фахівцями інших відомств;

– проведення профілактичних заходів. З педагогічним складом більш актуальними є такі заходи, як психологічна освіта, тренінги, семінари, групові дискусії. Для шкільних психологів та спеціалістів психологічних служб – курси підвищення кваліфікації. Підвищення кваліфікації щодо проблеми суїцидальної поведінки мають проводити фахівці-суїцидологи, які мають базову медичну освіту. Учням підходять тренінги щодо розвитку комунікативних навичок, а також заходи, спрямовані на групове згуртування, підвищення позитивної особистої та соціальної ідентичності, які можуть проводити фахівці психологічних служб, шкільні психологи.

Розглянемо докладніше прояви психологічного неблагополуччя, що виникли в результаті психотравмуючої події, і питання про межі професійних компетенцій педагогів, шкільних психологів,.

Включення вчителів у цю систему надання допомоги дитині у кризовій ситуації не передбачає покладання них обов'язків з психологічної допомоги. Допомога з їхнього боку пояснюється тим, що вчитель (педагог) щодня для виконання своїх прямих професійних обов'язків знаходить оптимальні шляхи взаємодії з різними дітьми, у тому числі з дітьми, яким складно засвоювати матеріал через всілякі обставини як тимчасового, так і хронічного характеру [3, с. 92].

Для психолога, у тому числі шкільного, педагоги, які найбільше контактують з дітьми та їхніми батьками, є сполучною ланкою між дитиною, її батьками та психологом. Роль педагога у створенні сприятливого психологічного клімату на навчання неоціненна. Він (поряд

з батьками) може звернути увагу на зміни у поведінки дитини, помітити ознаки психологічного та психічного неблагополуччя, з розумінням поставитися до переживань дитини.

Однак світова практика показує, що педагоги, які стикаються з непередбаченими ситуаціями, пов'язаними з виникненням психотравмуючої події, як у самій школі, так і в сім'ї дитини, можуть відчувати розгубленість, безпорадність у взаємодії з постраждалим, з його однокласниками, що ускладнює встановлення контакту і як наслідок педагог, який зумів упоратися з ситуацією, може зробити внесок у встановлення сприятливих умов для навчання дитини, а також забезпечити збереження свого професійного здоров'я.

Психологічна компетентність педагогів у питаннях взаємодії з дитиною, яка пережила психотравмувальну ситуацію, разом із увагою до свого здоров'я забезпечує збереження професійного здоров'я, здоровий психологічний клімат в освітньому середовищі. Для надання необхідного виду допомоги педагог може залучити фахівців, розуміючи межі їхньої компетенції. Слід зазначити, що ставлення вчителів до шкільного психолога, довіра щодо нього залежать, передусім, від психолога.

Психолог, отримавши попередню інформацію про стан дитини, отримує можливість зустрітися з батьками, проконсультувати їх і класного керівника про ознаки та динаміку психологічного неблагополуччя, доцільні форми взаємовідносин з дитиною, дати рекомендації з приводу можливості (або необхідності) звернення до інших фахівців, надавши інформацію про служби.

Також слід враховувати, що ознаки (симптоми) психологічного неблагополуччя можуть бути менш і більш вираженими, поодинокими чи комплексно. Чим більшою мірою виражений симптом, чим більше, необхідна професійна допомога фахівців.

Таким чином, кризова ситуація зачіпає в більшій чи меншій мірі всю його систему: учнів, батьків, педагогів, адміністрацію установи та інших її співробітників. Кордони компетенцій фахівців залежать від реакцій на психотравмувальну подію, їх інтенсивність, сукупність і динаміку. Ефективність психологічної допомоги обумовлена здійсненням внутрішньовідомчої та міжвідомчої взаємодії. Особлива роль при наданні психологічної допомоги належить вчителю (педагогу) як фахівцю, що перебуває в цій системі до дитини найближче всіх і є сполучною ланкою між учнями, їхніми батьками та психологами.

Список використаних джерел

1. Перша психологічна допомога в гострих стресових ситуаціях: навч.- практич. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.А. Моргунова ; [О.І. Федоренко та ін.] ; МВС України,

Харків. нац. ун-т. внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 84 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7e08ad95-1248-47df-a595-01cc24c7afaf/content
2. Посібник з навчального курсу з молодіжної роботи, інформованої про травму. Авторський колектив: Н. Боярський, Ю. Єлфімова, Н. Макієнко, О. Черних, Рада Європи, 2022. 176 с.URL: https://rm.coe.int/posybnyk-traumainformed-youth-works-ukr-digital-yfduii/1680a8ec2f
3. Доценко В.В. Невизначена втрата: нові виклики в роботі психологів під час війни *Забезпечення психологічної допомоги в секторі безпеки та оборони України*: збірник тез доп. III Всеукр. міжвід. психол. форуму (м. Київ, 30 травня 2024 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф., заслуженого юриста України В. Криволапчука. Київ: ДНДІ МВС України, 2024. С. 92-96.
4. Діденко Р. Обгрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх фахівців міжнародних відносин до роботи в системі стратегічних комунікацій. *Освіта. Інноватика. Практика,* 2025. Том 13, № 1. С. 15-22. https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i1-002.

ТРОФИМЧУК Ю.Д.
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, спеціальності 053 «Психологія», Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка м. Кропивницький, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРЕДИКТОРИ ВИНИКНЕННЯ АУТОАГРЕСІЇ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Постановка проблеми. Аутоагресивна поведінка в підлітковому віці становить одну з пріоритетних проблем сучасної психології, оскільки наукові дослідження не лише уточнюють природу цього феномена, але й ідентифікують чинники його виникнення, а також розробляють методи профілактики та інтервенції. Зокрема, за останнє десятиліття відзначається значне зростання випадків саморуйнівної поведінки серед молодого покоління. За даними офіційних джерел в Україні, у першому півріччі 2021 року було зареєстровано близько 150 випадків суїциду серед дітей, у той час як у 2020 році ця цифра становила 123, а в 2019 році – 111 [2].

Водночас педагоги, що працюють із цією віковою групою, часто виявляють свою недостатню компетентність у сфері аутоагресивної поведінки: вони зазначають дефіцит теоретичних знань, невпевненість у діях, страх погіршити ситуацію через невдалу інтервенцію.

Мета дослідження полягає у науковому обгрунтуванні та комплексному аналізі психологічних детермінант аутоагресивної поведінки підлітків.

Викладення основного матеріалу. Аналіз сучасної літератури свідчить, що аутоагресія є предметом досліджень у психології, педагогіці, медицині, соціології та біології. Вітчизняні та зарубіжні дослідження

зосереджені на мотивах саморуйнівної поведінки, соціальних умовах її формування та вікових особливостях проявів [1].

Проблема природи та генезису аутоагресії досить дискусійна, проте більшість теорій можна умовно поділити на кілька підходів. Перший підхід трактує аутоагресію як особистісну характеристику. Так, Леонгард К., Личко А.Е., Почебут Л.Г., Реан А.А. та ін. підкреслюють, що серед аутоагресивних підлітків спостерігаються низька самооцінка, егоцентризм, перфекціонізм, висока внутрішня конфліктність і низький контроль емоцій.

Другий підхід розглядає аутоагресію як наслідок соціального навчання саморуйнівної поведінки у специфічних умовах. Бандура А., Берон Р., Майерс Д., Реан А.А., Річардсон Д. доводять, що поведінкові зразки, які транслюються через соціальні інститути та агентів соціалізації, можуть закріплювати аутоагресивні реакції. Зокрема, відзначають, що сучасні підлітки, захоплені цифровим світом, особливо вразливі до онлайн-ризиків, які можуть запускати самопошкоджуючу поведінку [1].

Третій підхід трактує аутоагресію як реакцію на фрустрацію. Дослідники, такі як Доллард Дж. та Міллер Н., підкреслюють, що індивід у стресовій або екстремальній ситуації може заподіяти шкоду власному фізичному чи психічному здоров'ю для змінення дратівливих обставин [1].

Четвертий підхід розглядає аутоагресію як дезадаптивний захисний механізм психіки. Мадді С.Р., Фрейд З. та Фрейд А. відзначають, що в умовах небезпеки чи психологічної напруги аутоагресія може виступати як копінг-стратегія, що дозволяє людині справлятися з емоційним навантаженням і обґрунтовувати саморуйнівну поведінку.

Таким чином, аутоагресія є комплексним явищем, що поєднує особистісні риси, вплив соціального середовища, когнітивні особливості та адаптаційні психологічні механізми.

Проблематика аутоагресії пов'язана не лише з багатогранністю поняття, а й із різноманітністю та дискусійністю підходів до визначення чинників і причин її виникнення, а також форм прояву. До аутоагресивної поведінки дослідники відносять різні прояви, серед яких: суїцидальні думки та дії, віктимна поведінка, екстремальні види спорту, агресивне керування транспортом, адиктивну поведінку (алкоголізм, куріння, наркотики) і гіподинамію, а також теле- та інтернет-аддикцію [3].

Відповідно до теорії криз психосоціального розвитку Е. Еріксона, на різних вікових етапах формуються специфічні емоційні детермінанти, здатні впливати на формування аутоагресивної поведінки. У ранньому дитинстві та дошкільному віці (3–6 років) дитина досліджує навколишнє середовище та власні можливості через гру; у разі обмеження цих імпульсів

або негативної оцінки з боку дорослих виникають почуття провини, сорому та внутрішніх психологічних конфліктів. Шкільний період (6–12 років) спрямований на розвиток трудолюбства та досягнення визнання через ефективне виконання завдань; у разі невдачі формується відчуття власної неповноцінності. Підлітковий вік (12–20 років) характеризується кризою ідентичності, під час якої індивід прагне до самоствердження та індивідуалізації, одночасно наслідуючи поведінкові моделі референтних груп або значущих дорослих [5]. Таким чином, на кожному етапі розвитку виділяються специфічні емоційні ризики для виникнення аутоагресивної поведінки: дошкільний вік – провина та сором; шкільний вік – відчуття неповноцінності; підлітковий вік – наслідування, втрата ідентичності, екзистенційне відчуття марності та неприйняття частин власного «Я»

Формування аутоагресивної поведінки у підлітковому віці визначається комплексом психологічних, соціальних та сімейних чинників. Соціально-психологічні дослідження свідчать, що підліткова аутоагресія є формою дезадаптивної поведінки, що виникає в стресогенних ситуаціях, призводячи до емоційного дисбалансу та порушення гармонійного розвитку особистості. Значну роль відіграють умови виховання та якість дитячо-батьківських стосунків: підлітки з неблагополучних сімей демонструють вищий рівень агресивності, особливо якщо батьки ухиляються від емоційного контакту або ставляться до дитини вороже [4].

Негативні емоції, включаючи страх, тривогу та напруження, сприяють формуванню характерних рис, таких як замкнутість, неупевненість та соціальна ізоляція. Підлітки з такими рисами виділяються серед однолітків низькою активністю у навчальній та соціальній діяльності, що, у свою чергу, знижує їх соціальний статус та провокує розвиток специфічних стратегій поведінки, включно з негативізмом, підозрілістю та агресією [1].

Особливості прояву аутоагресивної поведінки у підлітків характеризуються специфічним психофізіологічним та поведінковим характером. На відміну від молодших вікових груп, підлітки демонструють здатність до більш складних когнітивних операцій, що забезпечує можливість планування та реалізації самопошкоджувальних дій у більш систематизованій формі. Дослідження свідчать, що аутоагресія в підлітковому віці виконує передусім емоційно-регуляторну функцію: фізичні або психічні форми самопошкодження слугують засобом

зменшення внутрішньої напруги, відновлення контролю над емоційним станом або комунікації щодо психологічного дискомфорту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аутоагресивна поведінка у підлітків є складним багатовимірним феноменом, що інтегрує особистісні характеристики, когнітивно-емоційні механізми, соціальні впливи та адаптаційні стратегії. Виявлені прояви включають як фізичні самопошкодження, так і психоемоційні та поведінкові маркери (депресивні симптоми, замкнутість, соціальне уникання, ризикована поведінка), а наслідки охоплюють фізичну, психологічну та соціальну сфери, підкреслюючи високий ризик дезадаптації та порушення гармонійного розвитку особистості. Зважаючи на комплексний характер явища, перспективи подальших досліджень полягають у вивченні психофізіологічних механізмів, соціальних детермінантів та розробці ефективних методів діагностики й психокорекції аутоагресивної поведінки у підлітків.

Список використаних джерел

1. Варгата О. В., Михайлов А. Р. Особливості прояву аутоагресивної поведінки підлітків як психологічний феномен. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. №6. С. 19-23. DOI https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.6-1.4
2. Ковалевська Є., Грібанова А. "У групі смерті я мав підтримку". Чому підлітки зважуються на суїцид? - BBC News Україна. BBC News Україна. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-59779596?utm_source (дата звернення: 29.09.2025).
3. Федосєєва І.В. Вікові особливості суїцидальної поведінки підлітків. *Young Scientist*. 2016. № 9. С. 161-165.
4. Dimitrova, E., Kotzeva, T., Alexandrova-Karamanova, A. Psychosocial school environment and health risk behaviours of adolescents in Bulgaria: results from multilevel analysis // *International journal of public health*. 2020. № 65(8). P. 1331–1344.
5. Liu R.T., Walsh R.F.L., Sheehan A.E., Cheek S.M. & Sanzari C.M. Prevalence and Correlates of Suicide and Nonsuicidal Self-injury in Children: A Systematic Review and Meta-analysis // *JAMA psychiatry*. 2022. № 79 (7) P. 718–726.

ЧЕПІЖКО Т.В.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК ПІД ЧАС ВІЙНИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

У сучасному світі війна це дуже серйозний виклик для психічного здоров’я людини. Україна переживає воєнний конфлікт, тому особливої

уваги набуває питання психологічної стійкості. Саме жінки часто беруть на себе ролі, що супроводжуються підвищеним емоційним і фізичним навантаженням. Жінки, поряд із чоловіками, несуть на собі тягар військових дій. Українські жінки – це і безпосередні учасниці бойових дій, волонтерки, медикині, переселенці, матері та берегині сім'ї. Кожного дня вони стикаються з багатьма стресогенними факторами. В Україні у складних умовах війни жінці треба не лише фізично виживати, а й зберігати психоемоційну рівновагу, долати тривалий стрес, страх, втрати й вміти адаптуватися до нових реалій, зберігаючи психічне здоров'я та виконуючи щоденні обов'язки.

Психологічна стресостійкість є ключовим чинником, що дозволяє жінкам зберігати функціональність, приймати рішення, піклуватися про себе та близьких. Водночас ефективність подолання стресових ситуацій значною мірою залежить від використовуваних копінг-стратегій, тобто способів, які особистість обирає для зниження внутрішньої напруги.

У сучасній психології поняття стресу трактується як неспецифічна реакція організму на будь-які зовнішні чи внутрішні подразники, що порушують його рівновагу. Вперше термін «стрес» був введений Гансом Сельє, який розглядав його як універсальну адаптаційну реакцію на фактори навколишнього середовища, незалежно від їхньої природи. Стрес може мати як негативний (дистрес), так і позитивний (еустрес) вплив на людину [1].

Стресостійкість – це психологічна здатність індивіда протистояти стресу, ефективно справлятися з психоемоційним напруженням, зберігати продуктивність та внутрішню рівновагу навіть у складних і травматичних ситуаціях. Це складне інтегративне утворення, яке включає риси особистості, особливості нервової системи, адаптивні стратегії та соціальну підтримку.

У науковій літературі стресостійкість розглядається також як частина ширших понять: психологічна резильєнтність (resilience), копінг-стратегії (coping), адаптивність тощо. Ці концепції підкреслюють динамічний характер стресостійкості – її можна розвивати та підтримувати впродовж життя.

Стресостійкість не є вродженою якістю, а формується в результаті взаємодії біологічних, психологічних та соціальних чинників. У психології виокремлюють кілька основних механізмів, які забезпечують здатність особистості протистояти дії стресових чинників [3].

Когнітивна оцінка ситуації відіграє вирішальну роль у тому, як людина сприймає й переживає стрес. Теорія Річарда Лазаруса та Сьюзан Фолкман підкреслює, що суб'єктивне трактування події як загрозливої чи керованої впливає на рівень стресу. Люди зі стресостійким мисленням зазвичай: переоцінюють ситуації як виклик, а не як небезпеку; демонструють установку на розвиток, а не на уникнення; володіють навичками саморегуляції думок.

Емоційна стабільність є важливою складовою стресостійкості. Особи, які краще контролюють свої емоції, менше схильні до дистресу. Розвинений емоційний інтелект допомагає розпізнавати власні емоції, регулювати реакції та розуміти інших – це суттєво посилює здатність долати психоемоційні навантаження.

Копінг (від англ. coping) – це сукупність способів подолання стресу. Виділяють адаптивні (ефективні) і дезадаптивні (шкідливі) копінг-стратегії. До адаптивних належать: активне вирішення проблеми; пошук соціальної підтримки; позитивне переосмислення; планування. До дезадаптивних належать: уникнення; заперечення; агресія; вживання психоактивних речовин тощо.

Наявність підтримки з боку сім'ї, друзів, колег, соціальних інституцій значно знижує рівень переживаного стресу. Соціальні зв'язки підвищують суб'єктивне відчуття безпеки, довіри, здатності впоратися з труднощами.

Усі ці механізми не існують ізольовано – вони взаємодіють і формують цілісну картину психологічної стресостійкості, яка може змінюватися під впливом життєвого досвіду та тренування.

У воєнний час жінки виконують безліч соціальних ролей, часто паралельно поєднуючи кілька із них. Це стає потужним навантаженням на психіку, але водночас – джерелом сили та стресостійкості. Рольова багатофункціональність жінки в умовах війни є не лише соціальним феноменом, а й психологічним викликом [5].

Жінки частіше використовують емоційно-орієнтовані стратегії подолання, є більш відкритими до соціальної взаємодії та підтримки, що з одного боку підвищує їхню стійкість, а з іншого – може спричиняти емоційне виснаження в умовах надмірного навантаження. Гендерні ролі та очікування значно впливають на особливості реагування жінок на стрес, особливо в кризових ситуаціях, таких як війна.

Рівень стресу серед жінок у період військових дій є суттєво підвищеним і характеризується значною варіабельністю залежно від соціальних, демографічних та психологічних факторів.

Демографічні характеристики, такі як вік, сімейний стан, місце проживання та рівень соціальної підтримки, істотно впливають на рівень стресостійкості. Зокрема, молодші жінки, а також ті, хто проживає у фронтових зонах або не має належної соціальної підтримки, схильні до вищого рівня стресу.

Жінки активно використовують різноманітні копінг-стратегії, серед яких емоційна підтримка, активне вирішення проблем, відволікання уваги та духовна практика є найпоширенішими. Поєднання кількох методів подолання стресу сприяє підвищенню стресостійкості [4].

Основними викликами є постійна тривога, невизначеність та фізичне виснаження, проте внутрішні ресурси і підтримка оточення значно допомагають у збереженні психологічної рівноваги.

Для підвищення рівня стресостійкості українських жінок важливо розвивати соціальну підтримку та впроваджувати ініціативи, спрямовані на зниження негативного впливу стресових факторів. Особливу роль відіграє створення та реалізація програм психологічної допомоги, які сприяють розпізнаванню стресових ситуацій, аналізу їх причин, уникненню зайвих дистресів, а також навчанню ефективним методам подолання стресу. Такі програми допомагають розвивати емоційну врівноваженість, асертивність, здатність до відновлення та загальну стресостійкість [2].

Ефективна підтримка жінок у воєнний час потребує комплексного підходу, що включає соціальні, психологічні та інформаційні заходи, спрямовані на підвищення їхньої стресостійкості та загального психологічного благополуччя.

Список використаних джерел

1. Даниляк О., Маринець С-А., Заячківська О. Еволюція знань про стрес: від Ганса Сельє до сучасних досягнень. Праці наукового товариства ім. Шевченка. *Медичні науки*. 2016. Т. 45. С. 27-40.
2. Карамушка Л.М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати : Метод. рекомендації. Київ: Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 2022. 52 с.
3. Корольчук В.М. Психологія стресостійкості особистості: дис. … д-ра психол. наук : 19.00.01 / Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2009. 513 с.
4. Мартинова, О. С., Дроботько, І. Д. Копінг-стратегії особистості в умовах невизначеності: особливості психологічної адаптації під час суспільних криз// *Журнал сучасної психології*. 2025. № 3. С. 58-66.

5. Олійник І. В. Гендерні аспекти переживання стресу під час війни: досвід українок // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія.* 2023. № 1(14). С. 75–81.

ЮР'ЄВА О.Г.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ВНУТРІШНІ ТА ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ОСОБИСТОСТІ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Оскільки динамічний розвиток економічних процесів сучасності зумовлює необхідність емоційної залученості працівників у процесі взаємодії із клієнтами з метою підвищення ефективності запитів, це спричиняє зростання рівня поширеності синдрому професійного вигорання серед представників різних професій. На сьогодні даний синдром проявляється не лише серед фахівців соціально орієнтованих професій, а й серед працівників, діяльність яких пов'язана із високим ступенем відповідальності та емоційно напруженої взаємодії у системі «людина-людина».

У наукових дослідженнях виділяють три ключові групи чинників, що зумовлюють розвиток професійного вигорання:

1. Організаційні чинники. Пов'язані з умовами праці, стилем керівництва та особливостями управлінських процесів.

2. Діяльнісні чинники. Визначаються змістом, складністю та специфікою професійної діяльності.

3. Особистісні чинники. Обумовлені індивідуально-типологічними особливостями працівника, рівнем його мотивації, емоційною стійкістю та іншими рисами особистості [4, 6].

Окрім того, усі чинники умовно поділяють на зовнішні та внутрішні, що відображає комплексний характер феномену професійного вигорання [1, 3].

Так, В.В. Бойко серед внутрішніх чинників відокремлює: емоційну ригідність, що, проявляється у схильності до пригнічення власних емоцій; надмірну інтеріоризацію, характерну для працівників із підвищеним почуттям відповідальності; низьку мотивацію до емоційного залучення у професійну діяльність; моральну дезорієнтацію та особистісні деформації. До зовнішніх факторів дослідник відносить: тривалу емоційну напругу, зумовлену необхідністю постійного емоційного залучення у професіях типу «людина-людина»; нестабільну організацію праці, яка негативно

відображається на діяльності працівника, високий рівень службової відповідальності, нездоровий психологічний клімат в трудовому колективі [5].

Американські дослідники Х. Маслач та М. Лейтер при проведенні дослідження чинників професійного вигорання, акцентують увагу на дисбалансі у взаємодії між працівником та професійним середовищем. Науковці виділили шість факторів, які сприяють формуванню професійного вигорання:

– Робоче навантаження. Надмірні вимоги, які неможливо виконати у межах робочого дня, призводять до перевтоми, нестачі якісного відпочинку, дефіциту соціальних контактів та відновлення ресурсів, що зумовлюють емоційне виснаження.

– Обмежений контроль. Відсутність можливості приймати рішення в межах своєї компетенції, відсутність довіри з боку керівництва викликають відчуття недооцінки та безсилля.

– Недостатня винагорода. Невідповідність між прикладеними зусиллями працівника та отриманою фінансовою, соціальною та емоційною винагородою підвищує ризик виникнення синдрому професійного вигорання.

– Відсутність спільноти. Конфлікти із клієнтами та колегами, слабка комунікація, загалом несприятливий психологічний клімат в колективі знижують рівень підтримки та взаємного визнання, посилюють почуття ізольованості.

– Несправедливість. Нерівномірний розподіл обов'язків, нечіткі можливості професійного зростання, упередженість у фінансовій винагороді підсилюють відчуття деперсоналізації та емоційної відстороненості.

– Конфлікт цінностей. Розбіжності між етичними переконаннями працівника та корпоративними цінностями сприяє формуванню внутрішнього конфлікту, який у довготривалій перспективі призводить до професійного вигорання, особливо коли людина змушена діяти всупереч своїм власним моральним принципам [7].

Т. Грубі в своєму дослідженні синдрому професійного вигорання працівників податкової служби України виділяє три групи чинників:

– Організаційно-професійні. Посада, стаж роботи, робочі стресори мають свій вплив на розвиток різних компонентів синдрому професійного вигорання;

– Особистісні. Нейротизм, трудоголізм, перферціонізм сприяють розвитку синдрому професійного вигорання, тоді як працівники, з високою

екстраверсією, розвинутими комунікативними навичками та емпатією показують нижчий рівень розвитку цього синдрому;

– Соціально-демографічні. Такі, як стать, вік, час, який витрачається на шлях до роботи. В цій групі чинників дослідження виявило вищий рівень вигорання у жінок [2].

Можна зробити висновок, що синдром професійного вигорання є складним, багатокомпонентним та багатофакторним психоемоційним феноменом. Його виникнення зумовлюється поєднанням зовнішніх (організаційних, соціальних) та внутрішніх (особистісних, індивідуальних) чинників. До провідних зовнішніх чинників належать надмірне робоче навантаження, нестача підтримки з боку керівництва, відсутність згуртованості в колективі, незадоволеність умовами та оплатою праці. Серед внутрішніх чинників визначальну роль відіграють індивідуально-типологічні особливості особистості працівника – емоційна ригідність, схильність до перфекціонізму, високий рівень відповідальності, рівень адаптивності.

Таким чином, подальше вивчення синдрому професійного вигорання набуває особливої наукової та практичної значущості. Необхідним є розроблення цілісних профілактичних та корекційних програм, що враховують багатофакторну природу цього синдрому. Програми повинні поєднувати індивідуальний, організаційний та соціальний рівні впливу. Такий підхід сприятиме не лише збереженню психологічного здоров'я фахівців, а й підвищенню ефективності їх професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Баранова А. Феномен професійного вигорання фахівців банківської сфери. *Таврійський науковий вісник*.№23, 2025. С. 297-307.
2. Грубі Т.М. Психологічні чинники професійного вигорання працівників державної податкової служби України . дис. доктора псих.наук 19.00.10. Київ, 2012. 224 с.
3. Рідкодубська Г.А. Професійне вигорання соціальних працівників. *Вісник Запорізького національного університету*. 2020 №1(34). С. 266-271.
4. Сидоренко О., Яновська Е. Психологічні особливості синдрому емоційного вигорання у менеджерів комерційних організацій. *Науковий часопис НПУ імені Михайла Драгоманова*. 2020. № 9(54). С.143-153.
5. Стельмах О.В. Чинники професійного вигорання особистості. *Молодь і ринок.* 2022. № 5(203). С. 76-80.
6. Якимчук О. Психологічні особливості професійного вигорання особистості. *Науковий часопис НПУ імені Михайла Драгоманова*. 2021. №16(61). С.110-119.
7. Maslach C., M.P. Leiter. The burnout challenge. 2022. 261 p.

СЕКЦІЯ 2. ПСИХОЛОГІНА ДОПОМОГА ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

ГНЄУШЕВА К.Ю.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ВПЛИВ АРТТЕРАПЕВТИЧНИХ ЗАНЯТЬ НА КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ЖІНОК ПІД ЧАС ВІЙНИ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ)

Війна створила унікальні виклики для психічного здоров'я українських жінок, які щодня стикаються з травматичними подіями, невизначеністю та втратами. В умовах хронічного стресу важливою умовою збереження внутрішньої рівноваги є формування ефективних копінг-стратегій – свідомих і несвідомих способів подолання складних ситуацій.

Арттерапія – це метод психологічної допомоги, заснований на використанні творчої діяльності як засобу самопізнання, самовираження та внутрішнього відновлення. Вона поєднує елементи психодинамічних, гуманістичних і когнітивно-поведінкових підходів, спрямованих на гармонізацію особистісного стану. Теоретичною основою арттерапії є уявлення про творчість як універсальний механізм саморегуляції, що забезпечує баланс між свідомими й несвідомими процесами психіки. Через образ, колір, форму чи рух людина здатна безпосередньо проявляти та перетворювати власні емоційні стани, не потребуючи вербалізації [1, с. 29].

Основними терапевтичними механізмами арттерапії, що забезпечують її вплив на копінг-поведінку, є: емоційне відреагування (безпечне вивільнення внутрішньої напруги через творчу експресію); когнітивна переоцінка ситуації (можливість осмислити травматичний досвід і побачити його під новим кутом); символічне опрацювання (перенесення складних переживань у художній образ, що полегшує інтеграцію досвіду); розвиток внутрішнього контролю та самопідтримки (формування відчуття впливу на власний стан) [2, с. 102].

Дослідження Ю. Гундертайло підкреслюють, що арттерапевтичні практики створюють умови для усвідомлення власних емоцій, розвитку саморефлексії та самопідтримки, що є ключовими чинниками адаптивного копінгу. В групових формах арттерапії розвиваються соціально підтримувальні копінг-стратегії, що базуються на емпатії, почутті

спільності та довіри. Вони допомагають жінкам відчути безпечний простір, де можливо поділитися досвідом і знайти опору в інших [3, с. 25].

Сучасні дослідження доводять, що арттерапія впливає не лише на емоційний, а й на нейрофізіологічний рівень. Нейробіологічні механізми розвитку копінг-стратегій через арттерапію включають активізацію різних структур мозку, що відповідають за адаптивні процеси. Дослідження показують, що творча активність стимулює нейропластичність, сприяє формуванню нових нейронних зв'язків та активізує префронтальну кору, що відповідає за виконавчі функції та регуляцію поведінки. Арттерапевтичні активності впливають на лімбічну систему, сприяючи емоційній регуляції та зниженню стресової реактивності. Нейробіологічні дослідження підтверджують ефективність арттерапії у розвитку копінг-стратегій на біологічному рівні [4, с. 298].

Арттерапія виступає як комплексний метод, що поєднує когнітивну, емоційну й поведінкову складові психіки, формуючи цілісну систему подолання стресу. Інтеграція арттерапії з іншими психологічними підходами для розвитку копінг-стратегій дозволяє максимізувати терапевтичний ефект. Дослідження показують, що поєднання арттерапії з когнітивно-поведінковими методами, майндфулнес-практиками та соматичними підходами може значно підвищити ефективність розвитку адаптивних стратегій. Інтегративний підхід дозволяє працювати з різними рівнями копінг-процесів одночасно [5, с. 83].

Арттерапія є ефективним психотерапевтичним інструментом для розвитку адаптивних копінг-стратегій жінок під час війни. Її застосування сприяє зниженню емоційної напруги, підвищенню саморегуляції, гармонізації внутрішнього стану й зміцненню психологічної стійкості. Творчий процес забезпечує емоційне відновлення, когнітивну гнучкість і розширення поведінкових ресурсів, формуючи більш конструктивні моделі реагування на стресові події.

Таким чином, систематичне впровадження арттерапевтичних занять може розглядатися як один із ефективних напрямів психологічної допомоги жінкам у кризових умовах, спрямований на підтримку їхнього психічного здоров’я та життєвої стійкості.

Список використаних джерел

1. Вознесенська О. Л. Арттерапія як засіб психо-соціального відновлення особистості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 4. С. 28–34.
2. Вознесенська О. Л. Можливості арттерапії в подоланні психічної травми. *Психологічна допомога особистості, що переживає наслідки травматичних подій : зб. статей*. Київ, 2015. С. 98–110.
3. Гундертайло Ю. Д. Потенціал арттерапевтичних технологій відновлення життєвої неперервності переселенців. Простір арттерапії. 2016. № 2(20). С. 21–30.

4. Мушкевич М. І., Чагарна С. Є. Основи психотерапії : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. 420 с.
5. Швець В. Інтегрована арттерапія як інструмент гармонізації суб'єктивних та об'єктивних умов відновлення психологічного стану молоді. *Психологічний журнал*. 2023. № 10. С. 79–88. URL: https://doi.org/10.31499/2617-2100.10.2023.285325

ДУДКО Г.В.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ БАНКІВСЬКИХ СПІВРОБІТНИКІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Проблема професійного вигорання є однією з ключових у сучасній психологічній науці, адже вона безпосередньо пов’язана зі збереженням психічного здоров’я, ефективністю трудової діяльності та якістю життя фахівців у різних професійних сферах. З розвитком суспільства, ускладненням умов праці та зростанням рівня емоційного напруження, феномен професійного вигорання став об’єктом пильної уваги як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників.

Сучасна банківська сфера належить до категорії високостресових видів професійної діяльності, де поєднуються високий рівень відповідальності, постійна динаміка роботи, інтенсивна комунікація з клієнтами та необхідність дотримання суворих стандартів. У реаліях воєнного часу ці фактори посилюються додатковими ризиками, невизначеністю та підвищеним емоційним навантаженням, що значно підвищує ризик розвитку синдрому професійного вигорання.

Професійне вигорання – це психологічний стан, що виникає внаслідок хронічного стресу на робочому місці, і є особливо актуальним у сучасному світі, де темп життя та вимоги до працівників постійно зростають. У банківській сфері, де високий рівень відповідальності, жорстка конкуренція та постійна взаємодія з клієнтами, ризик виникнення професійного вигорання є надзвичайно високим [1].

Причинами професійного вигорання банківських працівників є: високі вимоги до продуктивності, емоційна напруга, недостатня підтримка з боку керівництва, монотонність роботи та ін. Так, у банківській сфері працівники часто стикаються з тиском досягати високих результатів. Вимоги щодо виконання планів продажу, обслуговування клієнтів та дотримання термінів можуть призводити до стресу і, як наслідок, до вигорання. Банківські працівники щодня взаємодіють з клієнтами, які

можуть бути стурбовані фінансовими питаннями. Постійна необхідність підтримувати емоційний баланс під час спілкування з такими клієнтами може викликати емоційне виснаження. Відсутність належної підтримки з боку керівництва, а також недостатня система винагороди і визнання досягнень можуть посилювати відчуття безвиході у працівників [2]. Хоча банківська сфера може бути динамічною, багато рутинних завдань можуть призводити до монотонності, що також сприяє вигоранню.

Професійне вигорання банківських працівників є комплексним психоемоційним явищем, що виникає під впливом організаційних, соціальних і зовнішніх факторів. В умовах війни воно посилюється додатковими стресогенними обставинами, що створює підвищений ризик психологічного виснаження та зниження продуктивності [3].

В умовах воєнного часу банківські працівники зазнають додаткового психологічного навантаження : стрес викликаний страхом за безпеку життя та робочої інфраструктури; робота під час повітряних тривог і обстрілів ; підвищене навантаження через військові та гуманітарні виплати; емоційне виснаження через постійний контакт із клієнтами, які перебувають у стресі.

Банківська діяльність пов’язана з управлінням значними фінансовими ресурсами, тому будь-яка помилка може мати серйозні наслідки – від фінансових збитків до втрати репутації або юридичної відповідальності. Працівники постійно перебувають у стані підвищеної пильності, намагаючись уникнути навіть дрібних неточностей у роботі. Такий постійний контроль над власними діями формує хронічну тривогу, що поступово переходить у емоційне виснаження – початкову стадію професійного вигорання (за моделлю К. Маслач).

Робота в банку поєднує високу динамічність і рутинність. Щодня працівники мають швидко приймати рішення, працювати зі строками, відповідати на запити клієнтів, водночас виконуючи повторювані дії – перевірку документів, облік операцій, звітність [4].

Як показують дослідження Д. Баккера та Е. Демерути, поєднання інтенсивності й монотонності спричиняє когнітивне та емоційне виснаження, оскільки працівник не відчуває балансу між зусиллям і результатом. У банківській сфері це призводить до втрати інтересу до роботи, апатії й внутрішнього відчуття безсенсовності професійних дій [5].

За даними Л. Карамушки, відсутність свободи прийняття рішень є одним із ключових чинників професійного вигорання у представників великих корпорацій [6]. Для банківських працівників це означає відчуття безсилля, коли ініціативність не заохочується, а робоча діяльність перетворюється на механічне виконання вказівок.

Банківська система базується на показниках ефективності: кількості залучених клієнтів, обсязі продажів фінансових продуктів, досягненні планових показників. У таких умовах формується середовище внутрішньої конкуренції, де кожен співробітник змушений постійно демонструвати високі результати.

Психологічна напруга також веде до збільшення кількості прогулів, частих лікарняних, внутрішнього саботажу та бажання змінити професію. З часом це відображається на загальних показниках ефективності банківської установи [7]. Досвід досліджень ВООЗ, проведених протягом 2022-2024 рр. Українським інститутом когнітивно-поведінкової терапії свідчить, що робота у кризових та екстремальних умовах спричиняє: емоційне виснаження та втому; зростання рівня тривожності, дратівливості, агресивності; відчуття ізоляції та безперспективності; часті психосоматичні скарги (головний біль, проблеми зі сном, серцево-судинні симптоми). У банківській сфері це може проявлятися у зниженні ефективності, помилках у роботі, байдужому ставленні до клієнтів, а в перспективі – у високому рівні плинності кадрів [8].

Таким чином, воєнні та кризові умови є значним стресогенним фактором, який формує у працівників банків хронічний стрес, тривожність і емоційне виснаження, що негативно впливає на працездатність.

Психоемоційні наслідки стресу включають три ключові прояви професійного вигорання: емоційне виснаження, деперсоналізацію та редукцію професійних досягнень. Контакт із клієнтами у стресових ситуаціях та технологічне перевантаження сприяють розвитку деперсоналізації та зниженню якості професійної взаємодії. Невизначеність та жорсткі організаційні вимоги посилюють внутрішнє напруження працівників і можуть призводити до зниження мотивації та продуктивності. Соціально-психологічна напруга в колективі формує додаткове емоційне навантаження, яке посилює негативні наслідки кризових факторів і сприяє конфліктності [9].

Для мінімізації психоемоційних наслідків кризових умов необхідно застосовувати комплексну підтримку працівників, яка включає психологічну допомогу, оптимізацію робочих процесів, навчальні тренінги та створення сприятливого психологічного клімату в колективі.

Список використаних джерел

1. Назарчук І.С. Професійні ризики та їх психологічна корекція у банківських працівників. Львів : ЛНУ, 2018. 152 с.
2. Головко М.І. Соціальна підтримка як чинник зниження ризику вигорання. Київ: Наукова думка, 2019. 144 с.
3. Карамушка Л.М. Психологічні засади профілактики професійного вигорання працівників організацій. Київ: Логос, 2017. 256 с.

4. Кузьмін В.В. Теоретико-методологічні основи формування кар'єрної стратегії особистості у сучасному науковому дискурсі . Психологічні основи розвитку особистості : монографія / за заг. ред. В.Й. Бочелюка, за ред. М. А. Дергач, Н. В. Волошиної. Запоріжжя : Просвіта, 2018. С.190-220.
5. IMF. Financial sector resilience in conflict-affected economies. Washington, DC: IMF, 2023, 72 p.
6. Савчук Н.М. Феномен вигорання у сфері фінансових послуг. *Економіка та управління персоналом*, 2020, № 5. С. 118–125.
7. Christian M. S., Garza A. S., Slaughter J. E. Work Engagement: A quantitative review and test of its relations with task and contextual performance. *Personnel Psychology*, 2011, Vol. 64, № 1, P. 89–136.
8. Кравчук О.В. Плинність кадрів у банківській сфері: причини та наслідки. Київ: Економіка, 2020. 124 с.
9. Назарчук І.С. Професійні ризики та їх психологічна корекція у банківських працівників. Львів : ЛНУ, 2018. 152 с.

ЄФІМЕНКО О.О.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ З КОНТУЗІЄЮ ПІСЛЯ БОЙОВОЇ ТРАВМИ

Повномасштабна війна в Україні призвела до надзвичайного рівня психологічного навантаження на військовослужбовців. Внаслідок тривалого перебування в умовах бойових дій значна частина військових зазнає не лише фізичних, а й глибоких психологічних травм. Одним із найпоширеніших ушкоджень у зоні бойових дій є контузія(більш сучасна назва легка черепно-мозкова травма), що часто поєднується з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) або супроводжується порушенням когнітивних функцій, емоційною нестабільністю та труднощами соціальної адаптації після повернення до мирного життя.

Актуальність теми зумовлена тим, що сьогодні психологічна стабілізація військовослужбовців після контузії є не лише медичною, а й стратегічною потребою держави. Успішне відновлення психоемоційного стану військового напряму впливає на його боєздатність, моральну стійкість підрозділу та ефективність виконання бойових завдань. За даними Міністерства оборони України та досліджень Інституту нейрохірургії ім. акад. А. П. Ромоданова, «близько 35-40% усіх бойових поранень припадає на травми голови, з яких понад 80% – легкі черепно-мозкові травми, що

класифікуються як контузії» [1]. «Водночас понад половина військових із такими ушкодженнями мають симптоми, характерні для ПТСР» [2].

В умовах війни психологи часто мають лише 2 тижні для роботи з пораненим, а інколи і тільки один день. Тож перед ними стоїть завдання швидкої стабілізації стану людини. Це вимагає глибокого розуміння нейропсихологічних процесів, що відбуваються після контузії, знання сучасних методик психологічної стабілізації і здатності підібрати найефективніші техніки короткострокового впливу.

Проблематика психологічної стабілізації військовослужбовців з контузією є міждисциплінарною: вона поєднує нейропсихологію, психологію, медицину та соціологію. Особливість цього дослідження полягає у вивченні практичного досвіду військових психологів, які працюють безпосередньо з постраждалими на лікуванні або в реабілітаційних центрах, а також допомога тим хто при зміні дислокації має тільки 1-2 дні. Метою роботи є виявлення найефективніших методів психологічної стабілізації, які реально використовуються фахівцями у військових умовах.

Сучасні підходи до психологічної стабілізації військовослужбовців ґрунтуються на поєднанні доказових методів психотерапії, елементів тілесноорієнтованих практик та адаптованих технік самодопомоги, що дозволяють діяти швидко та ефективно в умовах обмеженого часу. Згідно з емпіричними спостереженнями військових психологів, які працюють у шпиталях, найбільш результативними є комплексні підходи, що включають перш за все – навчанням методам самодопомоги, проводити психоедукацію, використання елементів тілесноорієнтованих методів, позитивного мислення як одно з технік когнітивно-поведінкової терапії .

Психоедукація є першим і обов'язковим етапом стабілізаційної роботи з військовими. «Її суть полягає в інформуванні бійця про фізіологічні та психологічні механізми стресу, щоб допомогти йому усвідомити: його реакції – це нормальна відповідь організму на ненормальні обставини» [3]. Знання про те, як мозок реагує на небезпеку, знижує відчуття безпорадності та сорому, що часто супроводжують симптоми ПТСР. Після пояснення процесів («це не слабкість, це біологія») рівень тривоги та самозвинувачення помітно знижується, створюючи основу для довіри між психологом і військовим.

«Тілесноорієнтовані методи спрямовані на відновлення контакту з тілом і зниження рівня соматичної напруги. Через роботу з диханням, розслабленням і візуалізацією військовий отримує можливість регулювати фізіологічні прояви тривоги» [4].

У польових або після бойових умовах військові не завжди мають доступ до фахівця, тому навички самодопомоги стають ключовими.

У ході дослідження встановлено, що психологічна стабілізація військовослужбовців, які перенесли контузію, є складним процесом, що поєднує медичні, психологічні та соціальні аспекти. Її мета – не лише усунення симптомів, а й відновлення відчуття контролю над тілом, думками та поведінкою, що є основою повернення військового до активного життя.

Найбільш результативними є комплексні підходи, які об'єднують психоедукацію, КПТ(позитивне мислення) та тілесноорієнтовані техніки. Вони дозволяють досягати стабілізації навіть за короткий час. Навички позитивного мислення змінює деструктивні переконання, тілесні методики відновлюють зв'язок між тілом і свідомістю, тілесноорієнтовані техніки відновлюють контакт з тілом, а психоедукація створює основу довіри й усвідомлення.

Особливого значення набуває адаптація методів до військових реалій – короткі, практичні техніки, які можна застосовувати у полі, шпиталі чи укритті. Психолог має не лише проводити терапію, а й навчати військових саморегуляції.

Система психологічної допомоги у Збройних силах України повинна розвиватися на засадах доказової практики, інтегруючи досвід фронтових психологів, які працюють безпосередньо з травмованими. Їхній досвід є безцінним ресурсом для формування ефективної державної моделі реабілітації.

Психологічна стабілізація – це шлях повернення людини до себе, прийняття власного досвіду, подолання болю й формування внутрішньої рівноваги. Її результатом стає не лише зменшення симптомів, а відновлення цілісності особистості, здатності мислити, діяти, відчувати й жити попри пережите. Це – справжня перемога над наслідками війни, що починається всередині кожного, хто вистояв.

Список використаних джерел

1. Петрів Н., Телегіна Г.В. Реабілітація військовослужбовців після контузії головного мозку. Львів: ЛДУ БЖД, 2023.
2. Чеботарьова Л.Л., Коваленко О.Є. Посттравматичний стресовий розлад і легка черепно-мозкова травма – поширені наслідки війни: питання патогенезу та диференційної діагностики. Київ: Інститут нейрохірургії НАМН, 2024.
3. Невидимі наслідки війни. Як розпізнати? Як спілкуватись? Як допомогти подолати? / За ред. К. Возніциної, Л. Литвиненко. Київ, 2023.
4. Курченко Є., Мороз Р., Цуканова Т. Подолання бойового стресу та його психологічних наслідків. Київ: МОУ, 2023.

ЖИГИР І.А.
здобувач другого (магістерськго) рівня вищої освіти
спеціальності «Психологія» факультету психології та історії
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

МАМЧУР І.В.
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО УМОВ ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ

Військова служба вимагає від особистості пристосування до особливих умов, що включають фізичні, психологічні та соціальні навантаження. Успішна адаптація військовослужбовців є критично важливою для забезпечення боєздатності армії, підтримки психічного здоров'я особового складу та запобігання конфліктам. В умовах сучасних військових конфліктів та реформування Збройних Сил України, дослідження цього процесу набуває особливого значення.

Аналіз сучасних наукових джерел свідчить, що проблемі психологічної адаптації військовослужбовців приділяється значна увага як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Зокрема, В.

В. Стасюк, О. Сафін, О. Хміляр та інші активно досліджують підготовку військовослужбовців до діяльності в особливих умовах та психологічне забезпечення бойової діяльності особистості. Питання формування психологічної готовності в екстремальних умовах розглядають також такі науковці, як В. Алещенко, В. Вареник, В. Осьодло. Накопичений теоретичний та емпіричний матеріал дозволяє обґрунтувати сучасні підходи до підготовки та психологічного супроводу військовослужбовців у контексті забезпечення їх адаптації й ефективності діяльності в умовах підвищеного ризику[4].

Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців до умов проходження служби – це динамічний процес і водночас результат активної взаємодії військовослужбовця з новим соціальним і професійним середовищем, спрямований на гармонізацію його внутрішнього психічного

стану з вимогами військової діяльності, нормами військового колективу та особливостями умов служби. Вона передбачає подолання стресових впливів, формування адекватних стратегій поведінки, збереження психологічної рівноваги та забезпечення ефективного виконання службово-бойових завдань [2].

Дослідники Б. Олексієнко, Д. Іщенко та О. Сафін стверджують, що психологічну адаптацію військовослужбовців строкової служби варто розглядати як процес пристосування до умов армійського життя, що відбувається завдяки змінам у психічній сфері особистості. Він передбачає необхідність суворого дотримання вимог військових статутів, дисципліни й субординації, розпорядку дня, проживання в казармі, виконання гарнізонної, вартової та внутрішньої служби. Важливими факторами цього процесу є обмеженість у спілкуванні з родиною та значний обсяг службових знань, умінь і навичок, які новобранець повинен опанувати у відносно короткі терміни [5, с. 562].

З огляду на багатоаспектність соціально-психологічної адаптації військовослужбовців, важливо розкрити її основні структурні компоненти:

– когнітивний (передбачає засвоєння норм, правил, традицій військової служби; розуміння вимог військової дисципліни та специфіки бойової діяльності; усвідомлення власної ролі у підрозділі;

– емоційно-вольовий (базується на регуляції емоцій у стресових ситуаціях; розвитку стійкості до страху, тривоги, невизначеності; формування мотивації до служби та внутрішньої готовності долати труднощі;

– соціальний (включає інтеграцію до військового колективу; налагодження позитивних міжособистісних стосунків; прийняття цінностей і традицій військової спільноти);

– психофізіологічний (враховує пристосування організму до режиму служби; розвиток стресостійкості та витривалості; підтримку оптимального рівня працездатності) [3].

Важливим чинником успішної психологічної адаптації військовослужбовців виступає їх цілеспрямована психологічна підготовка до професійної діяльності в умовах підвищеного ризику для життя та здоров'я. Зазвичай така підготовка здійснюється штатним військовим психологом за визначеними правилами та структурованим алгоритмом. Її основною метою є формування у військовослужбовців психічної стійкості й готовності до ефективних дій у бойових ситуаціях, що супроводжуються небезпекою, постійним психоемоційним напруженням і необхідністю долати труднощі, пов'язані з виконанням службового обов'язку.

Серед головних форм психологічної підготовки військовослужбовців можна виокремити кілька напрямів. Передусім це психологічна просвіта, що забезпечує засвоєння знань про психічні процеси, поведінку в екстремальних умовах та методи саморегуляції. Важливе значення мають і заняття з бойової підготовки, зорієнтовані на розвиток психологічних якостей, необхідних у бойовій діяльності. Не менш дієвими є тренінгові заняття та спеціальні вправи, які сприяють виробленню навичок подолання стресу. Окрему роль відіграє навчання емоційно-вольовій регуляції, що формує здатність контролювати власні стани. Крім того, значущим елементом є психологічне консультування, яке проводиться професійними військовими психологами.

Таблиця 1

Чинники, що негативно впливають на адаптацію військовослужбовців [4]

Група чинників	Зміст
Індивідуально-психологічні	– стать: чоловіки зазвичай краще адаптуються до бойових умов, ніж жінки; – особливості сімейного виховання: дефіцит підтримки в родині, самотність, безпорадність, егоцентризм, індивідуалізм; – сімейний стан: наявність конфліктів у сім'ї ускладнює адаптацію; – втрата близьких, віддаленість від дому, відсутність зв'язку з родиною; – почуття особистої неповноцінності: фізичної (нездатність виконувати завдання на рівні з іншими), емоційної (труднощі у спілкуванні); – фізична неповноцінність унаслідок бойових поранень чи каліцтв.
Зовнішні	– кризи у суспільстві (економічні, політичні, військові тощо), що знижують здатність людини до пристосування; – специфіка військової служби: різка зміна способу життя, втрата самостійності, залежність від умов, низька стресостійкість; – призов та перші 3–4 місяці служби як найсильніші психотравмуючі фактори, що можуть спричиняти нервово-психічні перевантаження.

Результатом процесу адаптації військовослужбовців до умов проходження служби є позитивна адаптація або дезадаптація. Власний

досвід дослідника та безпосередня робота з військовими дають можливість систематизувати основні критерії адаптованості військовослужбовців до проходження служби та запропонувати у вигляді таблиці.

Таблиця 2

Критерії адаптованості військовослужбовців до проходження служби

Критерії	Ознаки адаптованості	Ознаки дезадаптованості
Психологічні	Емоційна стабільність, стресостійкість, адекватна самооцінка, мотивація до служби.	Підвищена тривожність, емоційна нестабільність, відсутність внутрішньої мотивації.
Соціально-психологічні	Прийняття військових норм і субординації, позитивні стосунки з товаришами, згуртованість.	Конфліктність, труднощі у взаємодії з колективом, відчуженість, ігнорування норм.
Поведінкові	Дисциплінованість, відповідальність, активна участь у спільних діях.	Недисциплінованість, ухилення від виконання обов'язків, девіантна поведінка.
Професійні	Оволодіння знаннями й навичками, готовність до виконання бойових завдань.	Низький рівень підготовки, неготовність діяти в стресових умовах, уникання професійних завдань.
Психофізіологічні	Задовільний стан здоров'я, працездатність, адаптація до фізичних навантажень.	Хронічна втома, розлади сну, погіршення здоров'я, зниження витривалості.

Отже, соціально-психологічна адаптація військовослужбовців до служби є багатокомпонентним і складним процесом, оскільки саме від психологічної готовності, формування основних ознак адаптованості, зменшення потенційних негативних чинників адаптації буде залежати якість виконання бойових завдань і завершення воєнного стану в Україні.

Наші теоретичний аналіз та узагальнення потребують подальшого емпіричного дослідження і напрацювання ефективних методів та прийомів

формування позитивної соціально-психологічної адаптації військовослужбовців до служби.

Список використаних джерел

1. Концепція впровадження психологічної підготовки у Збройних Силах України. Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. URL: http://www.hups. mil.gov.ua/assets/doc/science/stud-conf/suchasna-viyna-gumanitarniy-aspekt/38.pdf (дата звернення: 10. 09. 2025).
2. Ліпатов І.І., Шестопалова Л. Ф., Афанасенко В. С. Психологічна адаптація військовослужбовців до бойової діяльності: навч. посіб. Харків: ХВУ, 2014. 238 с.
3. Макаренко М. В. Основи професійного відбору військових спеціалістів та методики вивчення індивідуальних психофізіологічних відмінностей між людьми. Київ: Ін-т фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України, Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, 2006. 395 с.
4. Марущак М. Психологічні основи адаптації військовослужбовців збройних сил України до бойових умов. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи.* 2023. Вип. 2 (10). С. 35-44.
5. Олексієнко Б.М., Іщенко Д. В., Сафін О. Д. Військова психологія і педагогіка: підручник для військових вузів. Хмельницький: Вид-во Академії СВУ, 2017. 562 с.

ЗДАНЕВИЧ С.С.
здобувачка вищої освіти
кафедри соціально-психологічних та гуманітарних наук
Дніпровський державний технічний університет
м. Кам'янське, Україна

ЯКУНІНА А.О.
кандидат історичних наук,
доцент кафедри соціально-психологічних та гуманітарних наук
Дніпровський державний технічний університет
м. Кам'янське, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна є одним із найсильніших чинників, що руйнує психіку людини. Вона змінює звичайний спосіб життя та породжує відчуття небезпеки. Тому психологічна підтримка стає не чим то розкішним, а необхідністю. Головна задача такої допомоги - зменшити рівень стресу та допомогти людині зберегти здатність до життя й розвитку навіть у складних умовах.

Психологічні труднощі у воєнний час: коли люди переживають страх, тривогу за себе та близьких. Поширеними стають розлади сну, депресія, панічні атаки та птср (посттравматический стрессовый розлад).

Також значна частина населення стикається з втратою житла, роботи. У дітей це може проявлятися як нічні жахи або агресивна поведінка.

До основних форм психологічної допомоги належить:

– психологічна перша допомога – проста підтримка, присутність поруч;
– кризове консультування – допомога у гострих станах;
– групові зустрічі – відчуття солідарності та взаємної підтримки;
– індивідуальна терапія – робота з травматичним досвідом;
– арт-терапія та ігрові методи – ефективні для дітей та підлітків;
– онлайн терапія – чати, відеоконсультації та гарячі лінії.

Завдання психологічної допомоги:

допомога у зниженні рівня стресу та тривожності;
– створення відчуття підтримки та безпеки;
– відновлення соціальних контактів і довіри до людей;
– формування навичок адаптації до нових умов.

Велику роль у вирішенні проблеми – є допомога сім'ї та найближчого оточення людини:

– важливо демонструвати турботу, говорити правду та підтримувати звичний розпорядок дня;
– підтримка рідних є ключовою умовою збереження психологічного здоров'я;
– для дітей особливо цінним є чесність, стабільність та спілкування з батьками.

Особливу допомогу потребують військовослужбовці:

– ефективними є техніки саморегуляції, робота з емоціями та підтримка сім'ї і побратимів;
– бійці стикаються з особливо важкими травмами та синдромом “вижившого”(почуття провини у тих, хто залишився живим після важких подій, тоді як інші загинули);
– вони потребують програм психологічної реабілітації після бойових дій.

Основні перешкоди та проблеми у вирішенні цьогно питання:

– суспільна стигматизація психологічних розладів;
– недостатня поінформованість населення про можливості отримання допомоги;
– брак фахівців у сфері психологічного здоров'я;
– вигорання у самих психологів.

Роль держави та громадських організацій:

– необхідні державні програми з підтримки психологічного здоров'я особи;

– важливо готувати педагогів, соціальних працівників та лікарів до роботи з людьми, які пережили травму;

– працюють мобільні бригади психологів, міжнародні проекти.

Психологічна допомога в умовах війни є невід'ємною частиною стратегії виживання та відновлення суспільства. Її мета – не лише подолання травми, а й формування нових ресурсів для подальшого життя. Лише поєднання зусиль держави, фахівців, родини та громади здатне зменшити негативні наслідки війни для психіки людини та сприяти збереженню здорового майбутнього України.

Список використаних джерел:

1. Бочарова С. Психологічна допомога в умовах воєнного конфлікту. Київ: Центр практичної психології, 2022.
2. World Health Organization. Psychological first aid: Guide for field workers. Geneva: WHO, 2011.
3. UNICEF Ukraine. Психосоціальна підтримка дітей під час війни. Київ: UNICEF, 2022.
4. Скуратівська В., Сидоренко Т. Психологічна травма: діагностика та шляхи подолання. Львів: Видавництво ЛНУ, 2020.
5. Дроздов О. Психосоціальна реабілітація військовослужбовців: методичні рекомендації. - Харків: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2021.

КОНДРАЦЬКА А.В.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПИЛИПЕНКО К.В.
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблема збереження психічного здоров’я дітей в умовах війни є однією з ключових у сучасному українському суспільстві. За даними ЮНІСЕФ, понад 5 млн дітей в Україні зазнали безпосереднього або опосередкованого впливу воєнних дій, що значно підвищує ризики розвитку емоційних та поведінкових розладів [1, с. 7]. Сучасні дослідження

свідчать, що тривалий вплив стресових чинників призводить до стійких змін у психоемоційній сфері дітей, особливо дошкільного віку, які є найбільш вразливою групою [2, с. 13].

У цьому віці дитина активно формує базові уявлення про світ, опановує навички саморегуляції, емпатії, соціальної взаємодії. Будь-які серйозні стресові фактори, особливо пов'язані з воєнними діями, порушують цю систему. Дослідження показують, що у дітей, які пережили або стали свідками бойових дій, підвищується рівень тривожності, спостерігаються симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР), емоційна лабільність, агресивність, розлади сну, нічні страхи, регресивні реакції (повернення до ранніх форм поведінки) [3, с. 5]; [4, с. 8].

Особливої уваги потребує специфіка прояву емоційних станів у дошкільників. Через обмежені мовленнєві можливості діти не можуть повністю вербалізувати свої переживання, тому вони проявляються опосередковано - через поведінку, гру, малюнки, тілесні реакції. Актуальні дослідження свідчать, що після початку війни значна частина дітей дошкільного віку демонструє появу нових страхів, зростання тривожності, емоційну нестабільність та зниження пізнавальної активності. Так, за результатами опитування батьків, проведеного у 2024 році, понад 60 % дітей віком 4–6 років мали виражені зміни в емоційній поведінці -зокрема, з'явилися нові страхи, часті спалахи дратівливості та труднощі з концентрацією уваги [5, с. 4].

Вплив війни має багатовимірний характер. Психологічний стан дітей залежить не лише від безпосередньої експозиції (обстріли, евакуація, втрата домівки), а й від психологічного стану батьків. Дослідження сучасних авторів свідчать, що емоційний стан батьків суттєво впливає на психоемоційний розвиток дітей у кризових умовах: підвищена тривожність чи стрес у матері чи опікуна може призводити до більш виражених симптомів тривожності та емоційної нестабільності у дитини [6, с. 3]. Водночас чинники резильєнтності - підтримка з боку сім'ї та оточення, сталі щоденні ритуали, безпечне та передбачуване спілкування - здатні помітно знижувати негативний вплив стресових подій і сприяти адаптації дітей [7, с. 11].

Методологія дослідження включає поєднання теоретичного аналізу сучасних наукових джерел і емпіричного вивчення емоційного стану дітей. Теоретичний блок передбачає аналіз міжнародних і українських публікацій 2022–2025 років, присвячених темі психології війни та дитячої травми. Емпірична частина базується на спостереженні за дітьми в ігровому середовищі, аналізі поведінкових та емоційних проявів, а також використанні низки проективних і психодіагностичних методик:

– «Дім–Дерево–Людина» – дозволяє виявити емоційні стани, рівень тривожності, наявність внутрішніх конфліктів;

– Кольоровий тест Люшера (дитячий варіант) – допомагає визначити поточний емоційний стан, рівень стресу, приховані переживання;

– «Неіснуюча тварина» – спрямована на виявлення агресивних тенденцій, тривожності, внутрішніх страхів;

– Анкетування батьків – містить запитання про зміни в емоціях, поведінці та страхах дітей у період війни.

Значну увагу приділено експериментальній частині - впровадженню комплексу арттерапевтичних ігор, релаксаційних технік та психоедукації батьків, спрямованих на відновлення емоційної стабільності. Серед застосованих методів: малювання на тему безпеки, створення «острівців спокою», ритуалів стабільності, вправи на дихання та візуалізацію.

Практичне значення отриманих результатів полягає у формуванні підходів до системної психологічної допомоги дошкільникам. Рекомендовано:

– забезпечення сталого розпорядку дня та безпечного середовища;

– активне залучення батьків до психоедукаційних заходів;

– використання ігрових методів як інструментів емоційної саморегуляції;

– регулярне психологічне спостереження за дітьми, які зазнали впливу війни.

Таким чином, емоційна сфера дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану зазнає істотних змін, але водночас має потенціал для відновлення за умови своєчасного впровадження психологічних інтервенцій. Отримані результати підтверджують необхідність інтеграції програм психологічної підтримки у роботу дошкільних закладів та родин у період війни.

Додатково важливо відзначити вплив медіа та цифрових платформ на психоемоційний стан дітей. У сучасних умовах дошкільники все частіше стають свідками воєнних подій через телевізійні новини, соціальні мережі чи розмови дорослих. Надлишок інформації про насильство може посилювати страхи, тривожність і почуття небезпеки, навіть якщо дитина безпосередньо не пережила бойових дій. Тому контрольований контакт із медіа та пояснення інформації доступною мовою стає важливим елементом психологічного захисту [2, с. 16].

Особливу увагу слід приділяти розвитку емоційного інтелекту у дітей. Вправи на впізнавання емоцій, ігри на співпереживання та

моделювання соціальних ситуацій допомагають дошкільникам не лише усвідомлювати власні почуття, але й ефективніше взаємодіяти з іншими. Такі навички знижують ризик виникнення агресивної поведінки і сприяють формуванню позитивних соціальних зв'язків навіть у стресових умовах [3, с. 22].

Сучасні практики показують ефективність комбінованих методик - поєднання арттерапії, рухових ігор, музичних та казкотерапевтичних занять. Вони дозволяють дітям безпечно виражати емоції, знижувати внутрішню напругу і поступово відновлювати почуття контролю над власним світом. Особливо важливим є залучення до таких практик родини, що посилює ефект і забезпечує сталість результатів [4, с. 25].

Не менш актуальним є питання підготовки педагогів та психологів дошкільних закладів до роботи в кризових умовах. Проведення спеціалізованих тренінгів, обмін досвідом та супервізія дозволяють фахівцям оперативно реагувати на прояви тривожності, страху чи агресії у дітей, підбирати індивідуальні методи підтримки та ефективно комунікувати з батьками [5, с. 18].

Тому, можна сказати що: проблема збереження психічного здоров'я дітей дошкільного віку в умовах війни є надзвичайно актуальною та багатовимірною. Дослідження свідчать, що тривалий вплив воєнних подій призводить до суттєвих змін у емоційній сфері дітей: зростає рівень тривожності, виникають нові страхи, порушуються механізми саморегуляції та соціальної адаптації. Особливої уваги потребує той факт, що дошкільники часто не можуть вербалізувати власні переживання, а тому емоційні порушення проявляються через поведінку, гру чи тілесні реакції.

Водночас отримані результати дають підстави для обережного оптимізму. Своєчасне застосування комплексних психологічних інтервенцій – поєднання арттерапії, ігрових методів, релаксаційних технік та психоедукації батьків – сприяє відновленню емоційної рівноваги та формуванню внутрішніх ресурсів дитини. Важливу роль відіграє стабільне сімейне оточення, передбачуваний розпорядок дня та контрольований інформаційний простір.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що воно окреслює конкретні напрями психологічної підтримки дошкільників у кризових умовах. Інтеграція програм психоемоційного супроводу у систему дошкільної освіти, активна участь родини, а також належна підготовка педагогів і психологів створюють основу для збереження та зміцнення психічного здоров'я наймолодших громадян України.

Таким чином, попри глибокі виклики, війна не обов'язково визначає майбутнє дітей. Завдяки системній, чутливій та професійній підтримці

можливо не лише зменшити негативні наслідки травматичного досвіду, а й сприяти формуванню емоційної стійкості, що стане фундаментом їхнього подальшого розвитку та гармонійного становлення особистості.

Список використаних джерел

1. Іваненко Л., Петрів О. Психоедукація батьків та емоційна стабільність дітей у воєнний час. Київ, 2023. С. 107-119.
2. Коваленко С.В., Гончарук М.І. Психоемоційний стан дітей дошкільного віку в умовах воєнного конфлікту. Львів, 2024. С. 78-81.
3. Чепелєва Н.В. Арттерапевтичні методи роботи з дітьми у кризових ситуаціях. *Психологія суспільства.* 2023. № 2. С. 18–23.
4. Петренко О., Якимчук Т. Вплив сімей ного середовища на психоемоційний стан дітей у воєнний час. Харків, 2024. С. 118-119.
5. UNICEF. Childrenin war: Psychological consequences of armed conflicts. New York, 2023. С. 236-237.
6. Peltonen K.et al. Children and war: vulnerability and resilience. 2024. С. 354-363.
7. Горбань І.В., Литвиненко М.С. Вплив медіа та цифрових платформ на психоемоційний розвиток дітей у кризових умовах . *Психологічні дослідження.* 2024. № 3. С.12–19.
8. Савченко О.,Ковальчук Т. Розвиток емоційного інтелекту у дошкільників в умовах стресу. *Дошкільнаосвіта та психологія.* 2023. № 4. С. 21–28.
9. Лещенко Н.М., Руденко В.П. Комбіновані методики арт-, музико- та казкотерапії для роботи з дітьми у кризових ситуаціях. Харків, 2023.
10. Бондаренко С., Кравченко Л. Підготовка педагогів та психологів дошкільних закладів до роботи в умовах війни . *Педагогічна психологія.* 2024. № 2. С. 15–23.

КРИВОРУЧКО А.В.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ТРИВОЖНИХ СТАНІВ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

В умовах воєнного стану та бойових дій військовослужбовці стикаються з високим рівнем психоемоційного напруження, що часто супроводжується тривожними станами. Здатність ефективно долати стресові ситуації безпосередньо впливає на бойову готовність, психологічну стійкість і збереження ментального здоров'я. Вивчення копінг-стратегій у військових дозволяє виявити індивідуальні способи подолання тривоги та розробити ефективні напрями психологічної підтримки.

У дослідженні встановлено, що високий рівень саморегуляції особистості пов'язаний із її здатністю самостійно приймати рішення, планувати власну діяльність і критично оцінювати її результати. Підвищення ефективності саморегуляційних процесів можливе за умови

використання адаптивних копінг-стратегій, які сприяють внутрішній стабільності та психологічній стійкості.

Отримані дані свідчать, що сучасна особистість схильна застосовувати такі способи подолання труднощів, як конфронтація, пошук соціальної підтримки та прийняття відповідальності, однак у багатьох випадках це вказує на тенденцію до використання менш конструктивних, дезадаптивних копінг-механізмів.

Таким чином, результати дослідження поглиблюють розуміння взаємозв'язку між саморегуляцією та копінг-стратегіями особистості в умовах війни, підкреслюючи необхідність подальшого вивчення цих процесів. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх застосування для розробки психологічних інтервенцій і програм підтримки людей, які переживають кризові чи екстримальні життєві ситуації.

Мета дослідження – виявити особливості прояву тривожності та домінуючих копінг-стратегій у військовослужбовців, а також визначити зв'язок між рівнем тривоги та типом копінг-поведінки.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що високий рівень тривожності пов'язаний із переважанням емоційно-уникальних стратегій подолання, тоді як помірна тривожність корелює з активними, проблемно-орієнтованими копінгами.

Методи дослідження.

У емпіричному дослідженні використано:

1. Шкалу тривожності Ч. Спілбергера – Ю. Ханіна (для визначення рівня особистісної та ситуативної тривожності).

2. Опитувальник копінг-стратегій Р. Лазаруса і С. Фолкмана (у адаптації Т. Л. Крюкової, Є. В. Куфтяк) для визначення провідних стратегій подолання стресових ситуацій.

У дослідженні взяли участь 30 військовослужбовців, які проходять службу в зоні бойових дій.

Результати дослідження.

За результатами тестування виявлено, що переважна більшість військовослужбовців мають підвищений рівень ситуативної тривожності, що свідчить про високу напругу емоційно-вольової сфери у бойових умовах.

Домінуючими копінг-стратегіями виступили «самоконтроль», «планування вирішення проблеми» та «пошук соціальної підтримки», що вказує на перевагу конструктивних способів подолання труднощів.

Разом із тим, у частини досліджуваних спостерігається звернення до емоційно-унікальних копінгів («втеча-уникнення», «дистанціювання»), що

може бути наслідком тривалого перебування у стресових умовах. Аналіз кореляцій показав позитивний зв'язок між рівнем особистісної тривожності та частотою використання дезадаптивних копінгів.

Отже: Отримані результати свідчать, що ефективність подолання тривожних станів у військовослужбовців визначається балансом між емоційною саморегуляцією та усвідомленими копінг-стратегіями. Розвиток навичок самоконтролю, когнітивного переосмислення ситуації та пошуку соціальної підтримки є ключовими напрямами психологічної допомоги.

Використання результатів дослідження може стати підґрунтям для створення програм психопрофілактики та тренінгів стресостійкості, спрямованих на зниження тривожності військових у бойових умовах.

Список використаних джерел

1. Lazarus R.S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. New York: Springer, 1984.
2. Ушакова І., Світлична Н., Селюкова Т. «Копінг-стратегії та механізми саморегуляції особистості у військовий час». *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*, 2024, №22, с. 120–128.
3. Коросько Ю.І. «Особливості стресостійкості військовослужбовців.» Магістерська робота. Ніжин, 2023.

МІНЕНКО О.О.
кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри практичної психології
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м.Кропивницький, Україна

ВПЛИВ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ НА ТРИВОЖНІСТЬ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Повномасштабна війна стала величезним випробуванням для українського народу, що негативним чином впливає на психічне здоров'я та благополуччя кожної людини. Під час воєнного конфлікту стрес та тривогу переживають усі члени українського суспільства, незалежно від того, чи є вони безпосередніми учасниками чи свідками бойових дій, чи переживають терористичні атаки в тилових районах, чи дізнаються про жахливі події з засобів масової інформації. Постійне перебування у ситуації невизначеності провокує виникнення емоційного дисбалансу, страхів, тривожності.

Важливим є врахування вікової специфіки психоемоційного стану українського суспільства. У зазначеному контексті на особливу увагу заслуговує підлітковий етап розвитку, оскільки саме він є періодом становлення та фіксації стійких психічних властивостей особистості.

Сучасні дослідження українських науковців доводять значне зростання тривожності підлітків в умовах воєнного конфлікту. Так, за результатами дослідження Палько Т.В. та Травіної К.В., з використанням Шкали тривоги та депресії (HADS) виявлено наступне: 50% підлітків демонструють клінічно значущі симптоми депресії, що може вказувати на серйозні емоційні стани, що потребують уваги та підтримки; 26,6% підлітків виявили субклінічні симптоми депресії, ці показники свідчать про наявність емоційного дискомфорту що, хоча й не досягає рівня клінічного; 23,4% дітей не проявили жодних надійних симптомів тривоги чи депресії, що може свідчити про відсутність виражених емоційних розладів у цієї частини досліджених [1].

Відповідно, метою даної роботи є емпіричне дослідження особливостей тривожності підлітків в умовах воєнного конфлікту. Дослідження було проведено за допомогою наступних психодіагностичних методик: "Шкали соціально-ситуаційної тривоги" Кондаша (1973) та «Шкала тривоги Спілбергера-Ханіна» [2].

Результати дозволили зробити наступні висновки:

1. На основі аналізу результатів методики "Шкали соціально-ситуаційної тривоги" Кондаша приблизно половина досліджених підлітків (від 40% до 50% залежно від шкали) має нормальний рівень тривоги за всіма шкалами, що є позитивним явищем; кількість підлітків, які мають трохи завищений, високий та дуже високий рівні становить третину досліджуваних за шкалою загальної та самооцінної тривожності, майже половину за шкалою шкільної тривожності, і чверть досліджуваних за шкалою міжособистісної тривожності; найбільше у підлітків має місце шкільна тривожність, а найменше – міжособистісна; у дівчат переважає загальна тривожність, а у хлопчиків – шкільна; у чверті досліджених підлітків виявлено надмірно спокійний рівень тривожності за всіма

шкалами, що також може бути негативним явищем і потребує додаткового дослідження психологом.

2. На основі аналізу результатів методики «Шкала тривоги Спілбергера-Ханіна», можна зробити висновок про те, що у значної більшості підлітків особистісна тривожність є на низькому або середньому рівні, а ситуативна тривожність у більшості підлітків – на високому. Слід зазначити, що високі показники особистісної тривожності підлітків вдвічі менші за високі показники ситуативної тривожності, що свідчить про те, що зараз відчувають підвищену тривогу навіть ті, хто зазвичай не схильні тривожитись та тривожність не є їхньою особистісною якістю. Дане явище можна пояснити, перш за все, наявністю воєнного конфлікту в нашій державі. При цьому слід зазначити що, емоційний стан таких підлітків потребує психологічної допомоги, оскільки за несприятливих обставин ситуативна тривожність у підлітків може перейти в особистісну, яка є більш складною для подолання і може привести до значних ускладнень у розвитку і формуванні особистості підлітків.

Отже, у ході емпіричного дослідження було підтверджено висунуту нами гіпотезу про те, що ситуація переживання воєнного конфлікту підвищує тривожність дітей підліткового віку.

Проведене нами дослідження дає можливість зробити висновок про те, що в умовах воєнного конфлікту значно підвищується тривожність підлітків, що є негативним явищем не тільки для психоемоційного благополуччя, а й для розвитку і формуванні особистості підлітків. Тому подальшою перспективою наших досліджень є науково-емпіричне та методологічне забезпечення розробки програм, спрямованих на профілактику та корекцію тривожності підлітків в умовах воєнного конфлікту.

Список використаних джерел

1. Палько Т.В., Травіна К.В. Вплив війни на психоемоційний стан підлітків. «Перспективи та інновації науки». Серія «Психологія». Випуск №8 (42). Київ, 2024. С.832-844.
2. Міненко О. О. Дослідження особливостей тривожності підлітків в умовах воєнного конфлікту. *Наукові записки. Серія: Психологія*. Випуск 3(5). Кропивницький: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 47-55.

ОЗЕРЯН К.С.
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, спеціальності 053 «Психологія», Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського,

УШАКОВА І.М.
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцький національний університет ім. Михайла Остроградського м. Кременчук, Україна

РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ У ПОДОЛАННІ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна залишає глибокі рани не лише на тілах, але й у душах людей, провокуючи розвиток посттравматичного стресового розладу (ПТСР). У цих складних умовах психологічна допомога стає не просто бажаною, а абсолютно необхідною підтримкою для тих, хто пережив жахи війни. Вона відіграє вирішальну роль у відновленні психічного здоров'я, допомагаючи людям знову знайти сенс життя після травматичних подій.

Стрес від повітряних тривог, втрати, переселення, руйнацій інфраструктури створює високий ризик травматичних реакцій у цивільного населення та військових. В Україні вже зареєстровано десятки тисяч випадків ПТСР.

ПТСР визначається як комплекс симптомів, що включає інтрузії, уникання, негативні зміни у когніціях та настрої, а також гіперактивність. Психологічна допомога охоплює кризову інтервенцію, психотерапію, підтримку та роботу з ресурсами [1].

Мета і завдання психологічної допомоги: зменшити прояви симптомів (тривожність, флешбеки, кошмари, уникання), відновити функціонування у соціальній, професійній та сімейній сферах, а також підвищити психологічну стійкість. Психологічна підтримка спрямована на створення безпечного простору, де людина може висловити свої переживання, страхи та біль, не відчуваючи осуду чи знецінення. Через терапевтичні методи, такі як когнітивно-поведінкова терапія, десенсибілізація рухом очей (EMDR) та інші, фахівці допомагають

переробити травматичні спогади, зменшити інтенсивність симптомів ПТСР та відновити контроль над своїм життям.

Окрім індивідуальної роботи, важливе значення має групова терапія, де люди, які пережили подібні травми, можуть поділитися своїм досвідом, відчути підтримку та зрозуміти, що вони не самотні у своїй боротьбі. Психологічна допомога також охоплює навчання стратегіям саморегуляції, навичкам управління стресом та розвитку ресурсів для подолання труднощів [2].

Основні аспекти психологічної допомоги при ПТСР в умовах війни:

1. Створення безпечного простору. Перший і найважливіший крок – забезпечити безпечне середовище, де людина може вільно висловлювати свої почуття, думки та переживання без страху бути засудженою чи незрозумілою. Важливо створити атмосферу довіри та прийняття, де клієнт відчуває себе захищеним і може відкрито говорити про свій травматичний досвід. Це може бути індивідуальна терапія, групова підтримка або онлайн-консультації.

2. Діагностика та оцінка. Професійна оцінка психічного стану є важливим етапом для визначення наявності ПТСР та супутніх розладів (депресія, тривога, залежності). Діагностика допомагає розробити індивідуальний план терапії, враховуючи особливості травми, особистісні характеристики та ресурси клієнта. Використовуються стандартизовані опитувальники, клінічні інтерв'ю та інші методи оцінки.

3. Психотерапевтичні методи: Існує багато ефективних методів психотерапії, які використовуються для лікування ПТСР:

– когнітивно-поведінкова терапія (КПТ): Цей метод допомагає клієнту ідентифікувати та змінювати дезадаптивні думки і поведінку, пов'язані з травмою. КПТ включає техніки експозиції (поступове наближення до травматичних спогадів), когнітивної реструктуризації (зміна негативних думок) та управління стресом;

– есенсибілізація рухом очей (EMDR). Як зазначалось вище, цей метод допомагає переробити травматичні спогади шляхом стимуляції рухів очей, що сприяє інтеграції травми в психіку. EMDR дозволяє зменшити інтенсивність емоційного болю, пов'язаного з травматичним досвідом;

– терапія експозицією. Даний метод передбачає поступове занурення в травматичні спогади з метою зменшення тривоги та страху. Експозиція може бути здійснена в уяві або в реальному житті.

– терапія когнітивної обробки (CPT). Цей метод допомагає клієнту розібратися з травматичними думками та переконаннями, які підтримують симптоми ПТСР. CPT включає аналіз травматичної події, ідентифікацію дисфункціональних думок та їх заміну на більш адаптивні.

– групова терапія. Цей метод дозволяє клієнтам поділитися своїм досвідом з іншими людьми, які пережили подібні травми. Групова підтримка допомагає зменшити відчуття ізоляції, сприяє взаємній підтримці та обміну стратегіями подолання [3].

4. Фармакотерапія. У деяких випадках може бути необхідним медикаментозне лікування для полегшення симптомів ПТСР, таких як депресія, тривога, безсоння. Лікар-психіатр може призначити антидепресанти, транквілізатори або інші препарати. Важливо зазначити, що фармакотерапія повинна бути інтегрована з психотерапією для досягнення найкращих результатів.

5. Навчання навичкам саморегуляції. Клієнти навчаються технікам самозаспокоєння, дихальним вправам, методам релаксації та управління стресом, які допомагають їм контролювати симптоми ПТСР у повсякденному житті [4].

Отже, психологічна допомога є ключовим фактором у процесі відновлення після травми війни, надаючи необхідну підтримку для зцілення душевних ран та повернення до повноцінного життя. Вона не лише полегшує симптоми ПТСР, але й сприяє особистісному зростанню, відновленню надії та віри в майбутнє.

В умовах війни психологічна допомога стає критично важливим елементом підтримки населення. Вона потребує скоординованих зусиль психологів, психіатрів, соціальних працівників, волонтерів та інших фахівців. Важливо забезпечити доступність психологічної допомоги для всіх, хто її потребує, незалежно від місця проживання, соціального статусу чи віку. Інвестиції в психологічне здоров'я населення – це інвестиції в майбутнє України.

Список використаних джерел

1. Устінов О. В. Перша психологічна допомога та профілактика ПТСР. *Український медичний часопис*. 2022. URL:https://umj.com.ua/uk/publikatsia-229657-persha-psihologichna-dopomoga-ta-profilaktika-ptsr
2. МОЗ України. ПТСР лікується! До кого звернутися по допомогу? URL: https://moz.gov.ua/uk/ptsr-likuyetsya-do-kogo-zvernutisya-po-dopomogu (дата звернення: [23.09.2025 р.]).
3. ПТСР – онлайн платформа безоплатної психологічної реабілітації. URL: https://www.ucare-me.com/ucare-ptsd/ (дата звернення: [23.09.2025 р.]).
4. Центр медико-психологічної допомоги «Джерело життя». URL: https://dzherelo-zhyttia.org/ (дата звернення: [23.09.2025 р.]).

ОЛЕФІРЕНКО Н.О.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПИЛИПЕНКО К.В.
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ТІЛЕСНІСТЬ ЯК ШЛЯХ ДО ВІДНОВЛЕННЯ ВНУТРІШНІХ РЕСУРСІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ: ІДЕЇ ОЛЕКСАНДРА ЛОУЕНА

В умовах воєнного часу рівень стресу дуже великий, враховуючи те що це триває понад 3 роки, то можемо говорити і про хронічний стрес, і тож дуже важливо володіти методами для його зменшення. Головне навантаження припадає на нервову систему, тривала напруга, відчуття небезпеки, руйнування звичного плину життя, невизначеність, страх за близьких, це все дуже виснажує і відображається на психоемоційному стані, тож важливо знати і вміти, подбати про своє самопочуття, щоб залишатися в ресурсному стані.

Тож стрес – це фізіологічна реакція організму, і як це виглядає «мозок, сприймаючи загрозу, сигналізує надниркoвим залозам виділяти гормони стресу – адреналін і кортизол. Внутрішні резерви організму активуються, тому підвищується м'язова сила, швидкість реакції, витривалість і больовий поріг. Це важливі реакції, що допомагають організму боротися з джерелом небезпеки або втікати від неї. Коли загроза зникає, тіло повертається у розслаблений стан» [1, с. 32].

Так як тіло першим реагує на стрес і весь стрес закарбовується в тілі, це можуть свідчити такі симптомами, як спазми, напруження, зменшення енергії, безсоння, відчуття втрати контакту з тілом.

Одним із сучасних підходів, які допомагають подолати стрес є тілесно-орієнтовані техніки (ТОТ), вони «розглядаються як найдоступніший інструмент людини для контакту з собою, своїми потребами, емоціями, силою, енергією і життєстійкістю» [2, с. 2]

Тілесність – це сукупність тілесних відчуттів, як психологічна категорія включає в себе усвідомлення власного тіла, його можливостей, обмежень та зв'язків з емоційними та ментальними станами. То як людина

відчуває своє тіло є ключовим поняттям. Пригадаємо що говорили греки з цього приводу, що здоровий дух може існувати лише в здоровому тілі. Багато вчених досліджували зв'язок психіки та тіла. Засновником тілесно-орієнтованої терапії вважається Вільгельм Райх. «Саме він став першовідкривачем так званого панцира, який формується на місці зосередження проблеми, найбільшої напруги та блокує тривожність, страхи, комплекси, занепокоєння – тобто все те, що загрожує психіці людини» [3, с. 586]. «По суті, неможливо відокремити психічне здоров'я від фізичного, бо справжне здоров'я поєднує в собі обидва ці аспекти» [4, с. 10] багато досліджень зробив Олександр Лоуен. Він вважав, що «терапія складається з пізнання структури характеру та «пожвавлення» заморожених у тілі емоцій. ... Що тілесним виразом емоційного здоров'я є грація рухів, гарний м'язовий тонус, гарний контакт із оточуючими людьми і з грунтом під ногами (у термінології біоенергетики – цу «заземленність»), ясний погляд та м'який приємний голос» [4, с. 11]. О.Лоуен ввів поняття біоенергетичного аналізу, це про відновлення енергетичного потоку через спеціальні фізичні вправи, що вивільняють енергію, яка була затиснута як напруга в тілі.

Основни елементами біоенергетичного аналізу є:

– грація, яка тісно по'вязана з життєвістю тіла. Втрати грації – це фізичне явище. Ми народжуємося з величезним потенціалом, але з часом тіло стає більш стале та жорстке, яскравий приклад, як рухаються діти та люди похилого віку;

– енергія, є першоджерелом усього, проте східні і західні погляди дуже різняться, всі бажають почуватися більш енергійно і це можливо «досягти лише завдяки пожвавленню тіла за допомогою вираження почуттів. Відсутність життєвої енергії є результатом стримування почуттів»[4, с. 30];

– дихання це перше, що робить людина при народженні, і усвідомивши природній патерн дихання та навчившись його, не можливо переоцінити цей вплив, на здоров'я, самопочуття та саморегуляцію в стресових обставинах. Глибо дихати означає глибоко відчувати;

– відчуття і почуття, важливо давати ім волю та проживати, бо якщо почуття не прожиті і не відреаговані вони застигають у тілі, спазмовують м'язи та знижують рівень енергії;

– сексуальність і духовність, на перший погляд мало поєднувальне, і є погляд, що духовність в голові, а сексуальність в нижній частині тілі. О. Лоуен що ми духовні настільки, наскільки ми сексуальні. Цьому аспекту приділяв багато уваги і проповідував, що приваблива людина, це та в якої

м'яке тіло, і вільно протикають імпульси збудження, випромінює життєвість та отримує задоволення від рухів;

– заземлення, це про зв'язок з грунтом та реальністю, як тільки людина заземляється, вона дозволяє Землі підтримувати її;

– структура динаміки тіла, про те що накопичення енергії не може перевищувати її витрати, тобо важливо дотримуватися балансу діяльності та відпочинку;

– обличчям до світу, обличчя відіграє особливу роль у нашій комунікації з світом;

– заспокоєння розуму, щоб тіло почувалося вільним та наповненим енергією важливо також давати відпочинок мозку, медитація є одним з таких методів;

– любов і віра, це те що підтримує в найтяжчі моменти, це про довіру і жити в моменті;

– свідомість серця, гарно описує вираз «Тільки вкладаючи серце у те, що ми робимо, ми можемо досягти почуття повного задоволення та самореалізації» [4, с. 143].

ТОТ допомагають зняти напруження, знижують рівень кортизолу в організмі, повертають людину до свого природного стану, коли м'язи можуть функціонувати вільно і без зайвих напружень.[5, с. 30]

Тож головна ідея вчень О. Лоуена можна під резюмувати так, наші тіла відображають наші переживання, щоб гарно почувати важливо напрацьовувати контакт з тілом.

І про що добре пам'ятати кожен день, людям які в силу обставин проживають підвищений стрес:

– більше рухатися, тим самим розкачиючи енергію, це може бути прогулянки, стрибки, йога, танці, простукування і багато чого, далі;

– глибше дихати, видих довше за вдих, дихаємо на повні груди і відкриваємо серце;

– зв'язок з Землею, просто ходити час від часу босоніж, і дякувати Землі за підтримку;

– насолоджуватися собою, адже любов до іншого починається з любові до себе.

Вищесказане вказує на те, що тілесно-оріентовані техніки, які розробив О. Лоуен, мають ціний внесок у психотерапію, завдяки своїй простоті і ефективності їх багано додавати в щоденнусамо рутину для покращення самопочуття.

Список використаних джерел

1. Орос М.М., Гал А.В. Стрес, дистрес, його види та корекція, *Ліки України*. 2012. № 7 (253). С. 32-35.
2. Скнар О. Тілесні практики емоційної саморегуляції як інструмент психологічної самодопомоги при стресі. *Простір арт-терапії.* №1 (27). ВГО" Арт-терапевтична асоціація". 2020. С. 58-68.

ПУСТОВА Н.М.
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, спеціальності 053 «Психологія», Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м.Кременчук, Україна

МОСКАЛИК Г.Ф.
доктор філософських наук, професор Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського м.Кременчук, Україна

АРТТЕРАПІЯ В РОБОТІ З ЕМОЦІЙНИМИ СТАНАМИ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ АМПУТАЦІЙ

Проблема психологічної реабілітації учасників бойових дій, які зазнали ампутацій, сьогодні є однією з найгостріших у сфері медико-психологічної допомоги. Втрата кінцівки супроводжується не лише фізичним болем та необхідністю адаптації до нових умов життя, а й формуванням тяжких емоційних станів – депресії, тривожності, відчуття безпорадності та соціальної ізоляції [1]. Особливістю цієї категорії ветеранів є подвійний тягар: поєднання посттравматичного стресового розладу з кризою тілесної ідентичності, що значно ускладнює процес відновлення психологічної рівноваги.

Сучасна психологія підкреслює, що ефективна допомога таким пацієнтам потребує комплексного підходу, у якому важливо поєднувати медичну, психотерапевтичну та соціальну підтримку. Разом з тим, класичні методи психотерапії не завжди здатні повністю задовольнити потреби ветеранів у самовираженні та подоланні внутрішніх бар'єрів [2]. Це зумовлює пошук нових інноваційних напрямів у психологічній практиці, серед яких особливе місце посідає арттерапія.

Таблиця 1

Форми арттерапії у роботі з ветеранами та їх результати [7]

Вид арттерапії	Суть практики	Результат
Малювання	Створення символічних образів, відтворення внутрішніх переживань через колір і форму	Зниження тривожності, інтеграція травматичного досвіду, формування цілісного образу «Я»
Ліплення	Робота з глиною чи пластичними матеріалами, тактильні вправи	Прийняття змін у тілі, відновлення відчуття контролю, зменшення депресивних проявів
Музикотерапія	Виконання або прослуховування музики, ритмічні вправи	Гармонізація емоцій, зменшення агресії, покращення настрою, відновлення внутрішнього балансу
Театральні практики	Проживання ролей, моделювання соціальних ситуацій	Відновлення комунікативних навичок, подолання ізоляції, розвиток емпатії

У сучасній психологічній практиці для роботи з емоційними станами учасників бойових дій із ампутаціями застосовується низка інструментів і підходів. Серед них особливе місце посідають когнітивно-поведінкова терапія, групові психокорекційні заняття, тілесно-орієнтовані методи, психоедукація та фармакотерапія [3]. Кожен із цих напрямів має свої

переваги: когнітивні техніки допомагають змінити деструктивні мисленнєві патерни, групова робота забезпечує відчуття підтримки, медикаментозне лікування дозволяє знизити гостроту симптомів тривожності та депресії.

Водночас практика показує, що традиційні інструменти не завжди достатньо ефективні у випадках, коли людина стикається з кризою тілесної ідентичності та переживає труднощі у вербалізації власних почуттів. Саме тут виникає потреба у використанні методів, які відкривають простір для невербального самовираження і сприяють формуванню нового позитивного досвіду. Одним із таких інноваційних напрямів, який дедалі активніше інтегрується у реабілітаційні програми, є арттерапія [4; 5; 6].

Арттерапевтичні практики створюють безпечне середовище, у якому ветерани можуть виражати внутрішні переживання через символи, кольори, форми та рухи, не обмежуючись лише словесними описами. Це особливо важливо у випадках, коли вербалізація травматичного досвіду є занадто болісною або неможливою. Участь у творчому процесі дозволяє знижувати рівень емоційного напруження, поступово відновлювати відчуття контролю над власним життям і формувати нові стратегії адаптації. Завдяки цьому арттерапія розглядається не лише як допоміжний інструмент, а як повноцінний метод психологічної реабілітації військових, який поєднує лікувальний, профілактичний та інтеграційний ефекти [4; 5; 6].

Серед основних форм арттерапії, що застосовуються у роботі з ветеранами та військовими з ампутаціями, виокремлюють малювання, ліплення, музикотерапію та театральні практики – табл. 1. Кожна з них має власні механізми впливу на емоційний стан та адаптаційні можливості особистості.

Таким чином, різні форми арттерапії демонструють багатовимірний вплив на психоемоційний стан ветеранів, поєднуючи емоційне розвантаження, відновлення тілесної ідентичності та соціальну інтеграцію.

Важливо, що вибір конкретної техніки завжди залежить від індивідуальних потреб і готовності учасників до відкритості у творчому процесі. Значну роль у цьому відіграє й підбір матеріалів, адже вони стають своєрідними «посередниками» між внутрішнім світом людини та її здатністю до самовираження – табл. 2.

Вибір матеріалів в арттерапії не є випадковим, а має глибоке психологічне значення. На початкових етапах ветерани частіше обирають більш контрольовані засоби – олівці чи ручки, що дають чітку лінію та відчуття безпеки. У процесі поступового відкриття і зростання довіри до терапії вони переходять до матеріалів, які складніше контролювати,

наприклад, акварелі чи м'яких пастелей. Це відображає готовність приймати невизначеність, експериментувати та шукати нові способи самовираження. Використання природних матеріалів чи альтернативних форм (бібліотерапія, музика, мандали) дозволяє символічно відтворювати внутрішні конфлікти та травматичні ситуації у безпечному середовищі. Тобто, підбір матеріалів стає ключовим індикатором психологічної динаміки учасника та важливим інструментом у формуванні його нових життєвих стратегій. Матеріали та форми арттерапії не лише виконують роль засобів творчості, а й стають діагностичними маркерами, які дозволяють відстежувати прогрес у реабілітації. Вони забезпечують практичну основу для досягнення ширших цілей психологічного відновлення, що підтверджує необхідність системного впровадження арттерапії у програми допомоги ветеранам.

Таблиця 2

Використання матеріалів в арттерапії для ветеранів [7]

Матеріал / техніка	Особливості використання	Очікуваний ефект
Фарби, пастель, олійна крейда	М'які інструменти, що дають змогу вільно експериментувати з кольором	Відчуття безпеки, комфорт, зниження напруги
Олівці, ручки	Чіткі лінії, високий рівень контролю над процесом	Впевненість, відновлення контролю, подолання тривожності
Акварель	Менш контрольований матеріал, що потребує довіри до процесу	Розвиток гнучкості, прийняття невизначеності, емоційне розвантаження
Природні матеріали (камінці, мушлі, пісочниця)	Моделювання ситуацій, символічне вираження емоцій через предмети	Усвідомлення почуттів, відтворення травматичних ситуацій у безпечній формі
Інші форми (бібліотерапія, музикотерапія, мандали)	Робота зі словом, музикою чи композицією у колі	Усвідомлення досвіду, гармонізація стану, пошук сенсів

Таким чином, арттерапія доводить свою ефективність у подоланні посттравматичних емоційних станів військових, які зазнали ампутацій. Її перевага полягає у поєднанні творчого процесу з терапевтичними механізмами, що дає змогу відновлювати психологічну рівновагу, формувати нові стратегії адаптації та сприяти соціальній реінтеграції. Перспективним напрямом є подальший розвиток спеціалізованих програм, розробка методичних рекомендацій та підготовка фахівців, здатних працювати з цією категорією клієнтів. Особливої уваги потребує поєднання арттерапії з іншими психотерапевтичними методами та інтеграція інноваційних технологій (наприклад, VR), що дозволить зробити процес реабілітації більш ефективним і чутливим до індивідуальних потреб кожного ветерана.

Список використаних джерел

1. Karpenko O., Zhvaniya T. The role of art therapy in the comprehensive rehabilitation of military personnel with PTSD: Modern approaches and challenges. *Збірник наукових праць «ЛОГОС»*. Cambridge, UK, 2024. P. 377–383. https://doi.org/10.36074/logos-18.10.2024.089.
2. Dankevych V., Lytvynchuk A., Hrechukha I., Mozharovska T., Dankevych Y. Approaches to restoring the mental health of the war-affected population of Ukraine: Art therapy as a method of rehabilitation for veterans and civilians. *Věda a perspektivy*. 2024. № 7(38). P. 174–185. https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-7(38)-174-185.
3. Snow S., D'Amico M., Tanguay D. Therapeutic theatre and well-being. *The Arts in Psychotherapy*. 2003. Vol. 30, Issue 2. P. 73–82. https://doi.org/10.1016/S0197-4556(03)00026-1.
4. Kaimal G., Ray K., Muniz J. Reduction of Cortisol Levels and Participants' Responses Following Art Making. *Art Therapy*. 2016. Vol. 33, № 2. P. 74–80. https://doi.org/10.1080/07421656.2016.1166832.
5. Волотовська Н. Застосування арт-терапії для подолання посттравматичного стресового розладу: майбутні напрямки. *Psychosomatic Medicine and General Practice*. 2023. Vol. 8, № 4. URL: https://e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/464 (дата звернення: 24.09.2025).
6. Bensimon M., Amir D., Wolf Y. Drumming through trauma: Music therapy with post-traumatic soldiers. *The Arts in Psychotherapy*. 2008. Vol. 35, № 1. P. 34–48. https://doi.org/10.1016/j.aip.2007.09.002.
7. Вареник Н. «Арттерапія вчить піклуватися про душу». Як творчість допомагає у психологічній реабілітації ветеранів. *VeteranMedia*. 2025. URL: https://veteranmedia.org/artterapiya-vchyt-pikluvatysya-pro-dushu-yak-tvorchist-dopomagaye-u-psyhologichnij-reabilitacziyi-veteraniv/ (дата звернення: 24.09.2025).

ФЕДОРІВ С.А.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ВЧИТЕЛІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Під час війни рівень відповідальності вчителя у закладі освіти підвищується: не лише за здобувачів освіти та навчальний процес, а й за безпеку, збереження свого ментального здоров'я та здоров'я здобувачів освіти.

Однією з найбільш важливих сучасних проблем, яку важко переоцінити, є проблема професійного вигорання. Соціально-політичні та соціально-економічні зміни створюють нові умови праці, що впливають на психологічний та соматичний стан особистості. Синдром професійного вигорання є видом професійної хвороби, яка не тільки руйнує професійну діяльність людини, але й спричиняє різноманітні психосоматичні захворювання [1, с. 150-153].

Будь-яка професійна діяльність залишає психологічний відбиток на особистості людини, змінюючи її. Такі зміни мають як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивний результат – це формування висококласного спеціаліста, негативний – професійне вигорання [2].

Основна різниця між вигоранням і втомою полягає в тому, що втома може бути швидко відновлена, тоді як вигорання має тривалий характер і не підлягає швидкому відновленню.

Необхідно розрізняти поняття стрес та вигорання, хоча вони і пов'язані між собою. Вигорання є тривалим і поступовим робочим стресом. Стрес є адаптивним синдромом, який мобілізує всі ресурси психіки людини, тоді як вигорання є зривом адаптації. Стрес може відчувати кожен, в той час як вигорання проявляється тільки в рамках професійної діяльності [3, с. 132]. Стрес не завжди призводить до вигорання; люди можуть функціонувати ефективно в стресових ситуаціях (наприклад, під час криз), якщо вважають свою роботу важливою та значущою. Вигорання є незворотнім феноменом: як тільки воно розвивається, процес продовжується, і його можна лише частково уповільнити.

Вигорання є наслідком складного балансу різних чинників і є надзвичайно детермінованим. Це означає, що безліч стресових факторів постійно накопичуються в різних сферах життєдіяльності. Якщо особа здатна реагувати на ці стресори адаптивно, вона може діяти успішно та ефективно. Однак, коли зовнішні вимоги починають перевищувати ресурси людини, виникає дезадаптація. З часом ця дезадаптація закріплюється і може призвести до вигорання [4].

Всесвітня організація охорони здоров'я вперше включила синдром емоційного вигорання до Міжнародної класифікації хвороб, яка є стандартом для діагностики та страхування здоров'я. Оновлена класифікація набула чинності з 22 січня 2022 року і вказує, що вигорання стосується виключно професійного контексту і не повинно застосовуватися для опису досвіду в інших сферах життя.

Аналіз літератури показав, що серед науковців, які досліджують проблеми професійного вигорання, немає єдиного підходу до термінології. Для позначення одного й того самого явища використовуються різні терміни: «професійне вигорання», «емоційне вигорання», «психічне (професійне) вигорання», які можуть вважатися синонімами.

У практичній сфері численні наукові дослідження та публікації свідчать про високу поширеність професійного (емоційного) вигорання, особливо серед медичних працівників, вчителів, викладачів, журналістів, тобто тих, чия робота передбачає постійне спілкування з людьми, емоційні навантаження, інтелектуальну діяльність та велику відповідальність. Говорячи про професійне вигорання у вчителів, слід наголосити, що їхня діяльність характеризується великим обсягом обов'язків, високим рівнем відповідальності та постійною необхідністю професійного розвитку.

Прояви вигорання і депресії можуть бути схожими, депресія охоплює всі сфери життя людини, тоді як вигорання на ранніх стадіях стосується переважно лише роботи, і людина може бути щасливою в інших аспектах життя. На пізніших етапах вигорання може впливати на всі сфери життя [5, с. 99]. Дослідники вказують, що вигорання може виникати у психічно здорових осіб. Згідно з Х. Маслач, вигорання більше характеризує діяльність людини, ніж її особистість. Емпіричні дослідження показують, що депресія пояснює 25% варіації емоційного виснаження, але менше 10% варіації інших симптомів.

Провідні корпорації активно інвестують у підтримку мотивації своїх співробітників та запобігання професійному вигоранню. Вони пропонують не лише різноманітні пільги, але й можуть встановлювати скорочений робочий день і надавати подовжені оплачувані творчі відпустки.

Наслідки вигорання є серйозними і проявляються на всіх рівнях: фізичному, емоційному та когнітивному, а також впливають на міжособистісні стосунки з колегами, клієнтами та сім'єю. Емоційне вигорання може мати значний вплив на професійне функціонування людини.

Основним компонентом вигорання є емоційне виснаження, яке часто розглядається як результат хронічного стресу, що призводить до емоційного та енергетичного виснаження [6, с. 345]. Вигорання виникає під впливом як організаційних (умови роботи, зміст праці, соціально-психологічні чинники), так і індивідуальних факторів (особистісні риси, мотивація, здатність до адаптації). Динамічні моделі, такі як п'ятиступінчаста модель Дж. Грінберга, показують, що вигорання розвивається поступово, через кілька етапів, з прогресуючим наростанням симптомів. Професійне вигорання має серйозні наслідки для фізичного, емоційного та когнітивного здоров'я працівників, а також впливає на їхню продуктивність, якість роботи, взаємини з колегами та керівництвом. Незважаючи на численні дослідження, залишається потреба у глибшому розумінні психологічних механізмів вигорання та розробці ефективних підходів до його профілактики та лікування.

Список використаних джерел

1. Асєєв В.Г. Мотивація поведінки і формування особистості. Одеса, Фенікс, 2016. С. 368.
2. Міщенко М.С. Феномен емоційного вигорання особистості – теоретичний аналіз проблеми [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/418/1/
3. Овчаренко О. Ю. Психологія стресу та стресових розладів : навч. посіб. Київ : Університет «Україна», 2023. 266 с.
4. Рурик Г. Л. Запобігання виникненню синдрому професійного вигорання та синдрому емоційного вигорання – шлях до збереження психічного здоров'я : методичні рекомендації . Миколаїв, 2020. 41 с.
5. Жуковський І. В. Методика вивчення і розвитку мотивації професійного самовдосконалення співробітників фірми. Київ, *Управління персоналом*, 2014. № 13. С. 211.
6. Hakanen, J., Bakker, A., Jokisaari, B., & Markku. 35-year follow-up study on burnout among Finnish employees. *Journal of Occupational Health Psychology*, 16(3), 2017. P 345–360.

ЩЕРБА А.І.
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, спеціальності 053 «Психологія», Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

ЛІТВІНОВА О.В.
кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

АРТТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ У ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану актуалізуються суттєві психологічні виклики для особистості. Це постійні вітальні загрози, відчуття особистістю страху за власне життя й здоров'я, за життя і здоров'я рідних і близьких людей, переживання втрати й скорботи через загибель близьких чи рідних на війні, вимушена міграція, загрози добробуту, невизначений сценарій майбутнього. Такі виклики мають особливо негативний вплив на особистість, яка перебуває на етапі формування, наприклад, у підлітковому віці, який, окрім цих викликів, характеризується низкою особливих умов. Суттєвий негативний вплив мають події війни на формування життєстійкості підлітків, тобто їхньої здатності протистояти труднощам, зберігати внутрішню рівновагу та відновлюватися після кризових подій.

Життєстійкість підлітків є базисом для формування у них самосприйняття, світоглядних орієнтацій, навичок соціальної взаємодії. Проблеми з формуванням життєстійкості у підлітків провокують виникнення тривожних розладів, зниження самооцінки, труднощів у навчанні та соціальних відносинах. Тому для формування життєстійкості у підлітків у період воєнного стану важливо залучити найбільш ефективні засоби й методи, одним із яких є арттерапія. Завдяки їй у підлітків з'являється можливість безпечно вивільняти емоції, знижувати рівень стресу та тривожності, знаходити нові ресурси для подолання кризових станів.

Через арттерапію стає можливим створення безпечного й сповненого довіри простору для підлітків, у якому вони навчатимуться

контролю над власним життям і навчитися новим способам адаптації. особливу значимість має арттерапія у психологічному супроводі підлітків в умовах війни, адже сьогодні особистість у підлітковому віці відчуває втрату інтересу до традиційних методик навчання й взаємодії, а також має значну потребу у формуванні навичок саморегуляції, розвитку емоційної зрілості та розширенню внутрішніх ресурсів.

У наукових розвідках фіксується поліаспектний підхід до дефініції поняття «життєстійкість». Досліджуваний феномен виступає показником рівня якості життя, суб'єктивного відчуття його змістовності та гармонійності, рівня соціальної компетентності, здатності до побудови й підтримання міжособистісних контактів, продуктивної комунікації та інтеракції у соціальному середовищі [2, с. 5–7]. Також життєстійкість особистості трактується як її прояв її здатності до збереження внутрішньої збалансованості, успішності діяльності, психічного й фізичного здоров'я у стресових умовах [1].

Життєстійкість особистості формується під впливом різних чинників: темпераменту, активності, когнітивних навичок, стосунків у сімейному середовищі, особливостей взаємодії особистості у закладах освіти. Учені також вбачають наявність взаємозв'язку між життєстійкістю особистості і рівнем сприйняття життєвих ситуацій як стресових, вищим рівнем психічного й фізичного здоров'я, високою життєвою активністю, самоефективністю, конструктивними копінг-стратегіями, здатністю до пошуку ефективних паттернів існування у складних життєвих обставинах, до мобільного й гнучкого реагування на зміни, до встановлення ефективної соціальної комунікації та пошуку варіантів саморозвитку та самовдосконалення у складних життєвих обставинах.

Особистість з високим рівнем життєстійкості характеризується високою адаптивністю, упевненістю у собі, незалежністю, прагненням до досягнень, обмеженістю контактів [4, с. 39–42]. Водночас особистість з низьким рівнем життєстійкості має недостатній рівень розвитку самосвідомості, несміливість, слабкість, недостатність розвитку критичного мислення та когнітивного оцінювання, нездатність контролювати події свого життя, схильність до демонстрування песимістичних, депресивних і суїцидальних тенденцій, низька мотивація досягнень, безпорадність тощо [3, с. 49].

Життєстійкість підлітків розвивається під впливом інтелектуальних, емоційно-особистісних чинників, адекватності оцінки ситуації та власних ресурсів, тривожності, самоствердження, потягу до емоційної незалежності від дорослих, потреби у комунікації [5, с. 317].

Життєстійкі підлітки характеризуються високим рівнем адаптивності до негативних впливів, конструктивним мисленнєвим підходом, мобілізацією в умовах стресу фізіологічних ресурсів і забезпеченням довготривалої невтомності мислення, низьким рівнем тривожності, високим рівнем фрустрації, низьким рівнем агресивності ригідності, вірою у власні сили; набуттям досвіду подолання труднощів; емоційною та поведінковою саморегуляцією; відповідальністю; адекватністю самооцінки.

В умовах воєнного стану, який є безумовним деструктивним викликом для підлітків, проявляється зниження рівня позитивних емоцій, енергії, поява нав'язливих думок про минуле, зникнення бажання займатися улюбленими справами. Прояв життєстійкості у підлітковому віці в умовах воєнного стану може бути когнітивним, емоційним, поведінковим. Когнітивна складова життєстійкості підлітків проявляється у вмінні усвідомлювати складність життєвих ситуацій, оцінювати потенційні ризики та знаходити ефективні шляхи вирішення кризових проблем. Емоційна сторона життєстійкості проявляється у здатності підлітка контролювати власний емоційний стан, що частково забезпечується підтримкою сім'ї та кола однолітків. Поведінкові прояви включають активну діяльність, спрямовану на подолання стресу: участь у волонтерських проєктах, навчальних чи творчих заходах, допомогу іншим.

Ознакою нормальної життєстійкості є прагнення підлітків до навчання, спілкування з друзями та підтримки хобі, тоді як аномальні прояви відображаються у психоемоційних труднощах – дратівливості, підвищеній втомлюваності, порушеннях сну та відчутті безсилля.

Учені відмічають позитивний вплив засобів арттерапії на розвиток життєстійкості й підкреслюють значення особистісних ресурсів, які надають особистості можливість долати важкі життєві обставини. Дослідники також вказують на доцільність використання арттерапевтичних засобів задля розвитку ресурсних елементів життєстійкості, розробляються та проводяться заняття. Зокрема, позитивну оцінку вчені дають мовній креативності, образотворчій діяльності, фототерапії, еко-арттерапії, колажу, які мають позитивний вплив на рівень життєстверджуючого потенціалу особистості. Розвиток резильєнтності науковці вбачають у формуванні у суб'єкта самоприйняття, самоповаги, самоцінності, у сприянні у плануванні майбутнього і позитивних стосунків з іншими через модель інтегративної арттерапії .

Отже, життєстійкість особистості – це здатність особистості протистояти дії стресових факторів зі збереженням при цьому психічного, фізичного здоров'я, працездатності, успішності професійної діяльності,

здатність знаходити й задіювати власний внутрішній потенціал особистості задля реалізацій своїх цілей і планів у непередбачуваних і складних умовах. Прояв життєстійкості підлітків в умовах воєнного стану залежить від рівня моральної підготовки, тривожності, самооцінки, адаптаційних можливостей, підтримувального впливу батьків. Прояв життєстійкості у підлітків в умовах війни може мати когнітивні, емоційні й поведінкові аспекти.

Арттерапія має позитивний вплив на формування життєстійкості особистості, оскільки закриває щонайменше два ключових запити підлітків: відмову від традиційних методів навчання й психологічного супроводу особистості, дає змогу підвищити життєстверджувальний потенціал особистості через заняття творчою діяльністю.

Список використаних джерел

1. Василевська О. І. Збереження життєстійкості особистості в умовах воєнних дій. URL: URL: http://www.soippo.edu.ua/index.php/46-uncategorised/4799-psikhologichna-dopomoga-pid-chas-vijni (дата звернення: 25.08.2025).
2. Горобець М. М., Підбуцька Н. В. Життєстійкість юнаків. Фактори формування життєстійкості. *Психологічний інструментарій розвитку лідерського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика: матеріали науково-практичної конференції 15 жовтня 2020 р.* / за заг. ред. О. Г. Романовського. Харків: НТУ «ХПІ», 2020. С. 5–7.
3. Назарук Н. В. Психологічні контури вивчення феномена життєстійкості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2024. №4. С. 46-49.
4. Нохріна І. Життєстійкість студентської молоді в періоди життєвих викликів та труднощів. *Традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки: дослідження молодих вчених : зб. матеріалів V Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених* (Київ, 22 лютого 2024 р.). Київ: КНЕУ, 2024. С. 39–42.
5. Олішевська В., Суханко Я. Подолання тривожності як чинник соціально-психологічної адаптації підлітків. *Наука і молодь – 2023: пріоритетні напрями глобалізаційних змін: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Київ, 14 квітня 2023 р.). Випуск 8.* Київ: Навчально-науковий інститут менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2023. С. 315-319.

СЕКЦІЯ 3. ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ ТА ПСИХОТЕРАПІЯ В РОБОТІ З ДІТЬМИ ТА ДОРОСЛИМИ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ, МЕТОДИ, ТЕХНОЛОГІЇ

БОРОДУЛЬКІНА Т.О.
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Національний університет «Запорізька політехніка»
Запоріжжя, Україна

ЕНТЕЛЕХІЯ І ПРАКТИКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ З ВРАХУВАННЯМ ДУХОВНОГО ВИМІРУ ЛЮДИНИ (ДЕЯКІ РОЗДУМИ)

Сфера надання психологічної допомоги є різноманітною і різнобічною, що обумовлене складністю людської природи, специфікою людського виміру. Людина та її внутрішня сутність і в наше XXI століття залишається такою ж таємницею, як і всі попередні тисячоліття існування людства. Звичайно, цю таємницю і складність треба враховувати фахівцям, які надають допомогу іншим. На тлі величезної кількості конкретних напрямків, підходів, прийомів, технік, протоколів, алгоритмів, методів і різноманітних практик психологічного консультування, психотерапії, психокорекції, психологічної реабілітації тощо, часто губиться акцент з людини як певної цілісності, унікальної аутентичної істоти, індивідуальності, яка має не тільки тіло, почуття, розум, волю, соціальні та професійні ролі тощо, але і духовну складову. Цю духовну складову людина може не усвідомлювати, не мати про неї жодних знань та уявлень, вважати себе бездуховною та ін., але це не є підставою для ігнорування фахівцями хелперських професій наявності духовного виміру та його впливу на перебіг життя людини, її біографію, психічний стан, внутрішню та зовнішню реальність тощо. Наприклад, людина може не мати конкретних знань про свій головний мозок, його структуру, функції та ін., або може мати про нього застарілі, хибні уявлення, проте це не означає, що у неї він відсутній і не задіяний в її житті. Тобто практичні психологи мають враховувати в своїй роботі духовну складову людини, спиратися на її вище «Я» (індивідуальність, самість, ентелехію), актуалізувати його, незалежно від того – усвідомлює своє вище «Я» людина чи ні. Як зазначає представник антропософського підходу, голландський психотерапевт Бернард Лівехуд, «в наш час вище «Я» відіграє значну роль у житті людини

навіть там, де немає прагнення до свідомого внутрішнього розвитку» [1, с. 61].

Одним із основних завдань практичного психолога, зокрема психолога-консультанта, є допомога людині, яка тимчасово переживає життєві труднощі, перебуває в певній кризі, у зв'язку з чим може потребувати фахової психологічної підтримки і допомоги, відновити зв'язок із собою справжнім, зі своїм вищим «Я». Як зазначає відомий український вчений Мирослав Савчин, «без урахування духовного неможливо зрозуміти людину в її благодійній повноті» [4, с. 4], «головними наслідками діяльності практичного психолога є зростання сили Я клієнта та рівня його свідомості, орієнтація на духовне» [4, с.197-198]. Ролло Мей (відомий американський психолог і психотерапевт, представник екзистенційної психології), визначав особистість як «здійснення процесу життя у вільному, соціально інтегрованому індивідуумі, який наділений духовним початком» [8].

У зв'язку з важливістю орієнтації психолога на духовний вимір людини, мене, як практичного психолога-консультанта, цікавить достатньо складне для розуміння слово (і відповідно, явище) – ентелехія. Не зважаючи на те, що ентелехію часто дорівнюють (принаймні, пишуть через кому) до індивідуальності, самості, вищого «Я» [1, с.46], це поняття потребує окремої уваги і може бути осягнуто не стільки через логічний аналіз, скільки завдяки глибоким роздумам і власному духовному пошуку. Наблизитися до розуміння сутності ентелехії може допомогти виконання практичної вправи, описаної доктором філософії, засновником антропософії Рудольфом Штайнером, на основі ідей якого розвивається антропософська психологія і психотерапія. Р. Штайнер пропонує покласти перед собою насіння якоїсь рослини і описати про себе форму, колір і всі інші властивості цього насіння. Далі необхідно подумати про те, що з цього насіння, якщо посадити його в землю, виникне складна рослина (потрібно уявити собі цю рослину, відтворити її в своїй фантазії). І потім поміркувати в такому напрямку: «те, що я уявляю собі тепер у моїй фантазії, це буде згодом справді викликано назовні з насінини силами землі та світла. Якби переді мною була штучна річ, до ілюзії схожа на насінину, так що мої очі не могли б відрізнити її від справжнього насіння, то жодні сили землі та світла не могли б витягти з неї рослину. Хто досконало усвідомить собі цю думку і внутрішньо зможе її пережити, той зможе з правильним почуттям створити і наступну думку. Він скаже собі: у насінині спочиває вже прихованим чином – як сила цілої рослини – те, що пізніше виросте з неї. У штучній імітації цієї сили немає. І все ж для моїх очей вони однакові. І так, у справжньому насінні міститься щось невидиме, чого немає в імітації.

На це невидиме і треба спрямувати почуття і думки. (Якби хто-небудь на це зауважив, що за більш точного мікроскопічного дослідження завжди можна відрізнити імітацію від справжнього насіння, то він тільки показав би цим, що не зрозумів, у чому тут справа. Важливо зовсім не те, що ми насправді маємо перед собою чуттєвим чином, а те, щоб розвинути на цій вправі свої душевно-духовні сили). Треба уявити собі: це невидиме перетвориться згодом на видиму рослину, яку я буду мати перед собою в образі та фарбах. Потрібно простежити цю думку: невидиме стане видимим. Якби я не міг мислити, то я не міг би вже тепер отримати звістку про те, що стане видимим тільки згодом» [9]. Зміст цієї вправи розкриється глибше під час її практичного виконання. Очевидним є те, що зі справжньої насінини виросте якась конкретна рослина (і тільки вона), і образ цієї конкретної рослини вже закладений в насінині, тоді як штучна (нежива) насінина не проросте взагалі. Очікувати від справжньої насінини конкретної рослини те, що з неї виросте інша, не має жодного сенсу і підстав. Це ж стосується і людини. Очевидним є те, що кожна людина є унікальною, автентичною, має своє вище «Я», яке з самого початку закладене в людині, і яке має проявитися, «прорасти» протягом життя, – невидиме має стати видимим... Цей процес є справжньою таємницею і містерією. Не дарма протягом всього свого існування людина намагається пізнати саму себе. Цю закладену в кожному «насінину» вищого «Я» і можна вважати ентелехією.

Таке розуміння вищого «Я» як ентелехії передбачає те, що воно є внутрішньою сутністю (формою), яка не є сталою, тобто знаходиться в русі, розвивається, змінюється. З цього може випливати думка про те, що вище «Я» є процесом трансформації, а не сталою сутністю. Свідомим вибором конкретної людини може бути вибір ототожнитися зі своєю внутрішньою сутністю, ентелехією, яка розгортається (припускаю, що цей момент ототожнення треба теж вчасно відчути, розпізнати). Для такого ототожнення зі своїм вищим «Я», ентелехією, людина також має вміти розототожнюватися, тобто не ототожнювати себе [тільки] з більш зовнішніми, матеріальними своїми складовими (тіло, психіка). Практиці розототожнення приділяється багато уваги в психосинтезі Роберто Асаджіолі [6]; практику дистанціювання від психічного до духовного виміру людини докладно описав на основі ідей логотерапії Віктора Франкла (австрійський психіатр, психотерапевт і філософ) сучасний акредитований логотерапевт Тімо Пурйо (Фінляндія) [3].

Що ж таке ентелехія та яке відношення вона має до психологічного консультування?

Як зазначає Р. Мей, «за допомогою консультанта клієнт має відшукати те, що Аристотель визначив як «ентелехію», тобто «ту єдину форму в жолуді, з якої неминуче розвинеться дуб». Як стверджує Юнг, «кожен із нас несе в собі свою форму життя, ту форму, що не піддається визначенню, яку неможливо витіснити іншою». Ця форма життя, істинне «Я», охоплює глибини людського розуму, проникаючи далеко за межі повсякденної свідомості, що, як криве дзеркало, здатна дати спотворене зображення істинного «Я». Відшукати самого себе можна, тільки з'єднавши свідоме «Я» з різними рівнями підсвідомості» [8].

Послідовник засновника психосинтезу Роберто Ассаджіолі, один з лідерів сучасного світового психосинтезу П'єро Феруччі в своїй праці «Ким ми можемо бути» розмірковує про людину і її розвиток, в яких ключовою, як на мене, є ідея про «початковий план розвитку» кожної людини, «задум», який людині «потрібно намагатися виявити», мету життя. Автор не вживає слово «ентелехія», але його розуміння ідеальної моделі, на мою думку, відповідає сутності ентелехії. Так, П'єро Феруччі зазначає: «у нас уже є ця мета, ми від самого початку несемо її в собі; більше того, своя мета є і в кожного етапу нашого життя, кожної сходинки становлення тим, ким ми можемо бути, здійснення нашої ідеальної форми», яка «намагається проявитися в глибині нашої душі та явити себе світові» [7]. П. Феруччі пропонує на основі цього переосмислити поняття психотерапії та особистісного зростання: так, на його думку, психотерапія перетворюється із самоцілі на низку етапів ширшого процесу, які покликані допомагати людині усвідомити мету свого життя, усувати перешкоди на шляху її досягнення і сприяти останньому [7]. Як вважає П. Феруччі, підходити до виявлення свого задуму, своєї внутрішньої ідеальної форми потрібно дуже м'яко, поступово, без поспіху, щоб уникнути негативного результату і вигадування штучної ідеальної форми. Він зазначає, що «ідеальна модель не привноситься ззовні, а присутня всередині нас, чекаючи, коли ми її виявимо і приведемо в дію»; «ідеальна модель подібна до скульптури, яка «чекає», за словами Мікеланджело, в глибині мармурової брили, щоб скульптор «розкрив» її, прибравши зайве»; «пробуджуючи одну за одною якості нашої ідеальної форми, ми поступово створюємо таких себе, якими нам судилося бути і якими ми збираємося стати», що дозволяє нам стати творцями свого життя [7].

Роздуми ключових представників різних психотерапевтичних напрямків, зокрема, Р. Мея і П. Феруччі, можуть стати орієнтиром в роботі для психологів і психотерапевтів, які працюють з людиною з врахуванням її духовного виміру.

Також важливим джерелом роздумів для фахівців, які намагаються працювати з ентелехією в психологічній практиці, будуть визначення ентелехії, наведені в різних тлумачних словниках. Зазвичай під ентеле́хією (грец. ἐντελέχεια – «досягнення втілення», від ἐντελής – «втілений», і ἔχω – «сягати») розуміють життєву силу і її реалізацію; внутрішню мету руху, закладену в прихованому вигляді у кожному бутті до його здійснення; діяльний, формувальний початок (за філософією Арістотеля). Ентеле́хія – це «жива таємнича сила організму що надає йому властиву йому форму; вища побудовна сила, яку не можливо звести до фізико-хімічних процесів» [5, с. 414-415]. Ентеле́хія (від грецьк. ἐντελέχεια – здійсненність) – термін з філософії Арістотеля, що позначає актуальну дійсність предмета на відміну від його потенції (можливості буття); виражає єдність матеріальної, формальної, діючої та цільової причин. Якщо матерія, згідно з Арістотелем, є лише чистою можливістю, то ентелехія є такою формою (або формальною причиною), яка одночасно містить енергію діючої причини та спрямованість цільової причини, що і є реалізацією цілісності речі. Арістотель пов’язує ентелехію з енергією, оскільки і перша, і друга означає рух, актуалізацію можливості. Однак, якщо енергія є діяльністю, котра походить від «діла» (ergon), то ентелехія має смисловий відтінок уже реалізованої мети (telos) цієї діяльності. Формальна, діюча і цільова причини можуть також зосереджуватися, за Арістотелем, і в «Першодвигуні» [2, с. 200].

Як практикуючому психологу, мені відгукується про ентелехію те, що її розуміють як життєву силу, здійсненність, пов'язують з рухом, актуалізацією можливостей. Якщо перефразувати визначення Арістотеля, то під ентелехією можна розуміти внутрішню мету руху кожної людини, що закладена в прихованому вигляді у кожному людському бутті до його здійснення. Допомога людині наблизитися до внутрішнього задуму, ентелехії, супровід її в цьому процесі духовного зростання – є важливим завданням для практичних психологів, яке передбачає передусім глибоку внутрішню роботу над собою самого психолога, його розвинуте мислення і навички феноменологічного спостереження, а також здатність розпізнавання, яка допоможе відрізнити справжній (аутентичний) образ конкретної людини від нав’язаних зовні (і часто штучних) ідеалів та моделей сучасної людини.

Список використаних джерел

1. Лівехуд Б. Людина на порозі. Біографічні кризи та можливості розвитку. Київ: НАІРІ, 2025, 289 с.

2. Любивий Я. Ентелехія // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с. Режим доступу: https://archive.org/details/filosofskyi_entsyklop/page/200/mode/2up
3. Пурйо Т. Духовні можливості логотеорії Віктора Франкла. Інструкції для успішного застосування. 2022. Харків: ПП «Компанія СКАТ», 248 с.
4. Савчин М. Духовна парадигма психології: монографія. К.: «Академвидав», 2013. 252 с.
5. Українська мала енциклопедія : 16 кн. : у 8 т. / проф. Є. Онацький. Накладом Адміністратури УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1958. Т. 2 : Д - Є, кн. 3. С. 414-415. Режим доступу: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001183
6. Assagioli R. Psychosynthesis: A Manual of Principles and Techniques. London: Aquarian/Thorsons.1965.
7. Ferrucci P. What we may be. New York: Penguin Group (USA). 1982.
8. May R. The art of counseling; how to gain and give mental health. Cokesbury Press. 1939.
9. Steiner R. Wie erlangt man Erkenntnisse der höheren Welten? GA 10. Rudolf Steiner Verlag. 2022.

ГАРМАШ Е.В.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Криворізький державний педагогічний університет,
м. Кривий Ріг, Україна

ХАЛІК О.О.
канидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та вікової психології КДПУ,
завідувачка кафедри психології ЗВО «УКД»,
Криворізький державний педагогічний університет,
м. Кривий Ріг, Україна

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙНИХ ПЕРЕЖИВАНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ В ШКОЛІ

Сучасна школа виконує не лише освітню, а й розвивальну та виховну функції, створюючи умови для формування гармонійної особистості. Молодший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку емоційної сфери дитини, становлення її здатності до емоційної регуляції, побудови конструктивних міжособистісних стосунків. Однак цей вік водночас характеризується підвищеною емоційною вразливістю та залежністю від соціального оточення. Невміння справлятися з негативними переживаннями може призвести до труднощів у навчанні, поведінці та соціальній адаптації.

В умовах соціальних викликів сучасності особливої ваги набуває організація цілісної системи психосоціальної підтримки у школі, яка

спрямована на допомогу молодшим школярам у гармонізації їхнього емоційного стану, формуванні навичок саморегуляції, розвитку здатності до співпереживання та взаємодії [2, 58]. Саме психосоціальна підтримка забезпечує комплексний підхід, поєднуючи психологічні, педагогічні й соціальні ресурси для створення безпечного та сприятливого освітнього середовища.

Метою статті є аналіз методів гармонізації емоційних переживань молодших школярів та розробка програми психосоціальної підтримки, що сприяє розвитку емоційної стабільності та соціальної компетентності дітей.

Гармонізація емоційних переживань розглядається як процес досягнення внутрішньої рівноваги між різними емоційними станами, формування здатності до їх усвідомлення, прийняття та регуляції. Психосоціальна підтримка трактується як система педагогічних, психологічних та соціально-виховних впливів, спрямованих на створення безпечного й емоційно сприятливого шкільного середовища [1, 187].

Проблема гармонізації емоційних переживань молодших школярів розглядається в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців, є міждисциплінарною. Так теоретичні основи вивчення емоційної сфери закладені в працях Л.С. Виготського, який наголошував на соціальній природі емоцій, а також в роботах послідовників діяльнісної теорії. У працях Г. Костюка та Л. Проколієнко доведено, що особливості емоційних переживань обумовлені рівнем розвитку особистості та його віковою специфікою.

Аспекти емоційного благополуччя та гармонізації емоційних переживань дітей висвітлені в роботах О. В. Гордової, Є. С. Кушмирук, О. Чуйко, О. В. Завгородньої та інших. Вони досліджували вплив емоційних станів на навчальну діяльність, когнітивний розвиток та соціальні взаємодії.

Основою ефективної підтримки є орієнтація на цілісне бачення особистості дитини, її емоційних, соціальних і когнітивних потреб [1, 35]. Гармонізація емоцій передбачає розвиток емоційного інтелекту, формування навичок саморегуляції, емпатії та толерантності.

У системі шкільної психосоціальної підтримки важливими є: організація психологічно безпечного середовища; партнерська взаємодія педагогів, психологів, батьків; інтеграція елементів соціально-емоційного навчання у навчальні програми; використання арт-терапевтичних, ігрових, релаксаційних методів.

Учитель молодших класів є ключовою фігурою у процесі формування позитивного емоційного досвіду дитини. Його емоційна

культура, здатність до саморегуляції та емпатійна взаємодія з учнями визначають рівень емоційної стабільності класного середовища [4, 8].

Емпіричне дослідження параметрів респондентів було виконано із використанням комплексу валідних психодіагностичних методик, спрямованих на вивчення емоційного стану, рівня тривожності та особливостей емоційно-вольової сфери молодших школярів.

Для збору емпіричних даних застосовано такі методики:

1. Тест для оцінки рівня тривожності Б. Н. Філліпса, який дозволив визначити загальний рівень тривожності учнів та виявити її провідні чинники – соціальну, навчальну, самооцінну тощо.
2. Оціночна шкала емоційних проявів дитини (автор Й. Шванцар) використовувалася для виявлення особливостей емоційних реакцій дітей у процесі міжособистісної взаємодії, що дало змогу оцінити гармонійність і адекватність їхніх емоційних переживань.
3. Методика дослідження страхів дітей за А. І. Захаровим дала можливість визначити змістові характеристики страхів, їхню частоту, інтенсивність і взаємозв'язок із рівнем тривожності.
4. Проективна графічна методика «Кактус» М. А. Панфілової застосовувалася для вивчення емоційно-особистісних особливостей дітей, рівня внутрішньої напруги, імпульсивності, тривожності та самооцінки.

Отримані результати за цими методиками забезпечили комплексне уявлення про особливості емоційної сфери молодших школярів та стали підґрунтям для розроблення програми психокорекційної та психосоціальної підтримки в умовах школи.

Метою програми є гармонізація емоційних переживань молодших школярів, зниження рівня тривожності та страхів, розвиток емоційної компетентності, саморегуляції й навичок конструктивного спілкування.

Основні завдання програми:

– сприяти формуванню позитивного емоційного досвіду дитини;
– розвивати здатність розпізнавати, називати й регулювати власні емоції;
– навчати конструктивним способам вираження почуттів;
– розвивати емпатію, доброзичливість і толерантність у спілкуванні з ровесниками;
– знижувати рівень тривожності, агресивності та емоційної напруги через ігрові, творчі та релаксаційні методи.

Структура програми (8 занять):

1. «Я і мої емоції» – знайомство, вправи на розпізнавання та називання емоцій, створення «Дерева настрою».

2. «Мій настрій сьогодні» – усвідомлення змін емоційного стану, арт-терапевтична вправа «Кольори мого дня».

3. «Страхи і хоробрість» – робота зі страхами за допомогою казкотерапії та рольових ігор.

4. «Як подружитися з тривогою» – навчання технік дихання, релаксації та тілесного розслаблення.

5. «Я серед друзів» – розвиток емпатії, доброзичливості, командних навичок через соціально-психологічні ігри.

6. «Моє серце радіє» – арт-терапія, музикотерапія, малювання емоцій.

7. «Як я можу собі допомогти» – формування навичок саморегуляції через вправи «емоційна пауза», «дихання спокою».

8. «Моя сила і впевненість» – підсумкове заняття, створення «Щита спокою» або «Амулета радості».

Очікувані результати:

- зниження рівня тривожності та страхів;
- підвищення емоційної стабільності;
- розвиток позитивного самосприйняття;
- покращення соціально-психологічного клімату в класі;
- формування навичок саморегуляції та конструктивної взаємодії з оточенням.

Програма поєднує ігрові, арт-терапевтичні, рухові, релаксаційні та групові форми роботи, сприяючи створенню сприятливого емоційного середовища та гармонійному розвитку особистості дитини. Реалізація системи психосоціальної підтримки сприяє зниженню рівня тривожності, формуванню позитивного емоційного клімату, підвищенню навчальної мотивації та розвитку соціальних компетентностей молодших школярів.

Гармонізація емоційних переживань молодших школярів є невід'ємним складником освітнього процесу, спрямованого на формування гармонійної, психологічно стійкої та соціально зрілої особистості. Ефективна психосоціальна підтримка в школі передбачає системну взаємодію педагогів, психологів і сім'ї та має розглядатися як пріоритет сучасної освіти.

Список використаних джерел

1. Андрія В. Педагогіка творчого саморозвитку: інноваційний курс. Київ : Основа, 2016. 318 с.
2. Бондаровська В.О. Школа для батьків. Київ: Розрада, 2006. 338 с.
3. Кочерга О.С. Психофізіологія дітей 6 року життя. Київ: Шкільний світ, 2007. 128 с.
4. Павленко Т.І. Емоційний розвиток дітей. *Психолог*. 2002. №41. С. 8-9.
5. Сопрун І.П. Емоційна сфера дітей, що виховуються в різних соціальних умовах. *Наука і освіта*. 2001. № 6. С.63-66.

ГВОЗДЕЦЬКА Л.Д.
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, спеціальності 053 «Психологія», Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка м. Кропивницький, Україна

ГАЛУШКО Л.Я.
доктор філософії (PhD), кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології, доцент Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка м. Кропивницький, Україна

ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІДЛІТКА БАТЬКАМИ: ПОРАДИ ТА СТРАТЕГІЇ

У сучасному соціокультурному середовищі підлітки стикаються зі швидкими змінами в освітньому та соціальному середовищі, технологічним перевантаженням, конфліктами у колективі та родині тощо, які порушують їх здатність розуміти, керувати та використовувати власні емоції та емоції інших людей для покращення взаємодії та досягнення цілей. Тому розвиток емоційного інтелекту (ЕІ) стає ключовим чинником психологічної стійкості, соціальної адаптації та особистісного розвитку підлітка. Емоційний інтелект визначається як здатність особистості усвідомлювати свої емоції та емоції інших, управляти ними, використовувати їх у процесі прийняття рішень та налагодження міжособистісних стосунків [4]. Важливим чинником формування ЕІ є сім'я, адже батьки виступають першими моделями емоційної поведінки та забезпечують підтримку в освоєнні соціальних та емоційних навичок.

Попри зростаючу увагу науковців до феномену емоційного інтелекту, питання практичної підтримки його розвитку в умовах родини залишаються недостатньо розробленими. Саме батьківське середовище відіграє визначальну роль у формуванні здатності підлітка до розпізнавання, усвідомлення та регуляції власних емоцій.

У працях П.Саловея та Дж.Майєра науково обґрунтовано поняття ЕІ. Згідно із їх авторською теорією, емоційний інтелект – це група ментальних здібностей, які сприяють усвідомленню і розумінню власних емоцій, а також емоцій навколишніх. Ця категорія розглядається як підструктура

соціального інтелекту складником якої є здатність відслідковувати власні емоції, переживання та почуття навколишніх, а також використовувати цю інформацію для управління мисленням і поведінкою для успішної соціальної взаємодії [5].

Американський вчений-психолог Д. Гоулман у книзі «Емоційний інтелект» (1995) наголосив про необхідність розуміти емоції, керувати ними й взаємодіяти з іншими, оскільки це може бути навіть важливішим складником за математичні здібності. Він визначив, що емоційний інтелект складається із п'яти основних компонентів, як-от: самоусвідомлення (усвідомлення власних емоцій, їх впливу на поведінку); саморегуляція (контроль імпульсивних реакцій та управління емоційними станами); мотивація (здатність використовувати емоції для досягнення цілей); емпатія (здатність відчувати й розуміти емоції інших людей); соціальні навички (ефективна взаємодія та комунікація з оточенням) [2].

У підлітковому віці формування ЕІ особливо важливе, оскільки цей період характеризується інтенсивними психофізіологічними змінами, розвитком автономії та кризою ідентичності. Невисокий рівень емоційної компетентності підвищує ризик соціальної дезадаптації, конфліктності, тривожності та депресивних станів. Найважливішу роль у підтримці розвитку ЕІ підлітків відіграють батьки як найближчі й найрідніші люди. У розвитку особистості підлітка важливу роль, відповідно до позиції А. Фурмана, відіграють наступні чинники, зокрема: судження, думки інших людей; оцінка найближчих людей, на основі якої починається формування самосвідомості; контакт із близькими людьми (мати, батько, дідусь, бабуся, брат, сестра), які визначають уявлення дитини про саму себе [1, С. 23–27]. Саме вони виступають основними агентами соціалізації, що впливає на формування емоційних та соціальних навичок дитини.

Науковцями (Ю. Заманаєвою, Р. Кастенбаумом, Д. Морганом, Т. Новіковою, В. Отрадинською, Р. Стевенсоном) виокремлено ключові механізми батьківської підтримки, як-от: емоційне моделювання (демонстрація конструктивного вираження емоцій та способів регуляції стресу); активне слухання (створення умов для відкритого обговорення почуттів підлітка); рольові ігри та спільне розв'язання проблем (формування соціальної компетентності); робота з ресурсами (формування внутрішніх опор для подолання стресових станів) [1;3]. Таке емоційне моделювання, активне слухання та створення підтримуючого середовища сприяють розвитку емпатії, саморегуляції та адаптивної поведінки.

Для полегшення проживання підлітками гострих та неконтрольованих емоцій в допомогу батьківству авторський колектив за участі Е. Міллер-Кереса, О. Дегтярьової, Т. Дрожжиної та ін. розроблено

чіткі практичні стратегії підтримки розвитку ЕІ [1;4]. Ними запропоновано наступне, – створення підтримуючої та емоційно безпечної атмосфери, що значно підвищує рівень емоційної компетентності підлітків. Тому ключовими є такі рекомендації: здатність проявляти розуміння та співчуття, надавати підтримку, демонструвати емпатію та увагу до почуттів підлітка, оскільки ці дії сприяють розвитку самоусвідомлення; стимулювати конструктивне вираження емоцій, що розвиває емоційну грамотність та комунікативну компетентність; вміння використовувати приклади та реальні ситуації, адже обговорення життєвих випадків допомагає підліткам аналізувати свої емоційні реакції та формувати адаптивні стратегії; забезпечувати позитивне середовище, підтримувати позитивну атмосферу, бо словесне підкріплення та стимулювання доброзичливих стосунків сприяють стабільному емоційному розвитку.

Ефективне формування ЕІ включає розвиток двох базових навичок: слухання (активне сприймання емоцій та потреб співрозмовника, розвиток емпатії та соціальної адаптації), відчуття своїх емоцій (розпізнавання та називання власних почуттів, усвідомлення їхніх причин і наслідків, що забезпечує саморегуляцію). Батьки можуть ініціювати щоденне обговорення емоційних станів, ведення «щоденника емоцій» та аналіз тілесних сигналів, що відповідають емоційним переживанням. Крім того, батькам варто навчити своїх дітей у кризові періоди застосовувати наступні науковообґрунтовані техніки: дихальні вправи для регуляції автономної нервової системи; заземлення через увагу до контактів тіла з поверхнею для відновлення стабільності психоемоційного стану; жести-адаптери (самозаспокійливі рухи), що активують нейропсихологічні механізми саморегуляції; техніку «Змістити й зафіксувати» (швидке переключення уваги на приємні відчуття для стабілізації емоційного стану) [3, С.23 – 39].

Вправи на рольове моделювання з батьками зменшують конфліктність та покращують ефективність комунікації, а систематичне використання внутрішніх ресурсів (об’єкти, дії чи спогади, які викликають позитивні чи нейтральні відчуття) активує когнітивно-афективні механізми саморегуляції та сприяє поверненню до стабільної емоційної зони.

Отже, розвиток емоційного інтелекту у підлітків є критично важливим чинником соціальної адаптації, психологічного благополуччя та особистісного зростання. Батьки відіграють ключову роль у формуванні ЕІ через створення підтримуючого емоційного середовища, моделювання конструктивної поведінки, розвиток навичок слухання, саморегуляції та використання внутрішніх ресурсів є фундаментом емоційного розвитку та успішної соціалізації підлітка. Систематичне застосування науково обґрунтованих стратегій і технік (заземлення, дихальні вправи, рольові

ігри, техніка «Змістити й зафіксувати») дозволяє підлітку ефективно управляти емоційними станами, розвивати емпатію та соціальні навички, а також підвищувати стресостійкість. Тому є необхідність створення умов для самостійного регулювання підлітками власних емоцій, які формуються з боку батьків та соціуму. Перспективи подальших пошуків вбачаємо в емпіричному дослідженні чинників емоційного інтелекту підлітків.

Список використаних джерел

1. Бєлякова С. М. Соціально-психологічні особливості розвитку особистості дітей підліткового віку. Тези доповіді. // *Актуальні проблеми сучасної психології: шляхи становлення особистості: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції учнівської молоді, студентів, аспірантів, молодих учених та науковців*, 14–16 травня 2019 р., м. Переяслав-Хмельницький. Переяслав-Хмельницький: ПП «Медобори-2006», 2019. С. 23–27.
2. Ґоулман Д. Емоційний інтелект / Деніел Ґоулман; пер. з англ. С.-Л. Гумецької. Х.: Віват, 2018. 512 с.
3. Я (практикую) СЕЕН. Посібник для батьківства: навч.-метод. посібник / Е. Міллер-Керес, О. Дегтярьова, Т. Дрожжина та ін.; за заг. ред. О. Елькіна, О. Марущенка, О. Масалітіної. 2-ге вид. Київ: ТОВ «Інжиніринг», 2023. С. 23 – 39 .
4. Salovey, P., Mayer, J. Emotional intelligence. Imagination, Cognition and Personality, 1990. 9 (3), P.185–211.
5. Mayer, J., Salovey, P., Caruso, D. Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications. *Psychological Inquiry*, 2004. 15(3), P.197–215.

ГОЛОВКО І.Ю.
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, спеціальності 053 «Психологія», Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

ЛІТВІНОВА О.В.
кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

ПОТЕНЦІАЛ ВИКОРИСТАННЯ ТИПОЛОГІЇ МАЙЄРС-БРІГС У ПРОФЕСІЙНОМУ КОНСУЛЬТУВАННІ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Професійне самовизначення учнів старших класів в Україні стає дедалі складнішим явищем, що обумовлене як соціально-економічними викликами, так і глибокими змінами розуміння ролі професії в

особистісному розвитку. Більшість старшокласників вимушені самостійно визначатися у складних для прогнозування умовах ринку праці, не маючи досить розгорнутої інформації про реальні професійні перспективи, значну частину з них спонукає суто утилітарна мотивація (фінансова стабільність, тиск батьків, мода), а не власний інтерес чи нахили [2]. Разом із тим існуючі підходи до профорієнтаційної роботи у школі часто неспроможні врахувати унікальність індивідуальних здібностей і психологічних потреб кожної дитини. Традиційна робота орієнтована переважно на групове консультування, поверхневу діагностику інтересів та короткотермінову взаємодію з учнями, що значною мірою знижує ефективність профорієнтаційних заходів [4].

Швидка цифровізація, поява нових професій та розмиття традиційних кар'єрних траєкторій створюють для молоді додаткові труднощі – важко обрати ту діяльність, яка відповідатиме одночасно і психологічним схильностям, і вимогам часу. Дослідження вказують, що серед факторів, які найбільше стримують усвідомлений вибір учнями – це брак розуміння власних сильних і слабких сторін, суперечливі поради дорослих, страх помилитися з вибором, низький рівень самооцінки [5]. Професійне самовизначення, таким чином, перетворюється на тривалий, багатофакторний процес і потребує сучасних, диференційованих інструментів підтримки.

Типові профорієнтаційні тести, поширені у школах, зазвичай не враховують всієї складності особистісної структури учнів, що особливо критично для підлітків з високим рівнем обдарованості, «неформатних» талантів або комбінацій інтересів, які не вписуються у типові матриці [1]. На цьому тлі особливої актуальності набуває впровадження типологічних інструментів, здатних виявити взаємозв'язки між індивідуально-типологічними особливостями й професійним вибором.

Інструмент MBTI, що базується на типології особистості за К. Юнгом і розроблений для потреб сучасної освіти, дозволяє глибше зрозуміти особистісні риси, індивідуальні патерни прийняття рішень, джерела мотивації та комфортні для людини умови праці. На відміну від традиційних опитувальників, MBTI враховує комплекс рис, які безпосередньо впливають на стиль навчання, згуртованість у колективах, вибір професійної сфери (наприклад, екстравертам притаманне бажання до командної роботи, а інтуїтивним більше пасують творчі професії) [5]. Вітчизняні дослідження підтверджують, що осмислення власних індивідуально-психологічних характеристик є ключем до формування ціннісно зорієнтованого, мотивованого вибору професії [1]. Саме тому запровадження таких підходів у шкільне профорієнтаційне консультування

є стратегічно важливим для формування готовності до відповідального самовизначення, психологічної стійкості та подальшої професійної самореалізації підлітків [2].

Комплексний підхід, що передбачає інтеграцію інструментів типологічної діагностики, зокрема MBTI, в рамки шкільної (і позашкільної) профорієнтації, дозволяє подолати формалізований характер цієї роботи і трансформувати профорієнтацію на дійсно сучасну, допоміжну й ціннісно-орієнтовану діяльність школи. Це сприятиме як особистісному розвитку українських старшокласників, так і більш якісному розподілу людського потенціалу для суспільства в цілому [1–5].

Список використаних джерел

1. Бєляєва В. О. Особливості професійного самовизначення українських старшокласників в умовах суспільства ризику. *Український соціум*. 2025. № 1(92). С. 67-82.
2. Бордюк А. О. Особливості мотивації професійного самовизначення сучасних підлітків. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2019. № 9. С. 79-85.
3. Корольов Д. К. Психологія обдарованості: Навчальний посібник. Київ : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2024. 128 с.
4. Калюжна І. П. Психологічні особливості профорієнтаційної роботи зі старшокласниками в загальноосвітніх навчальних закладах. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2017. Вип. 48. С. 67-74.
5. Holland J. L. Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments / J. L. Holland. 3rd ed. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, 1997. 456 p.

ГРИДАСОВА О.С.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПИЛИПЕНКО К.В.
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

МЕТОДИ КОРЕКЦІЇ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ З РАС НА ОСНОВІ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ТА ПФА-ТОН.

У сучасних умовах як на глобальному рівні, так і в Україні, спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості дітей, які демонструють поведінкові порушення, що мають небажаний характер. Серед типових проявів такої поведінки – голосні вигуки, емоційні зриви, агресивні дії (зокрема кусання), провокативність, падіння на підлогу,

деструктивна активність, втечі від дорослих, акти самоушкодження та самостимуляція. Найбільш часто ці форми поведінки виявляються у дітей з особливими освітніми потребами, що, ймовірно, пов'язано з труднощами у сфері соціальної адаптації та комунікативної взаємодії.

У випадках, коли батьки або педагоги не володіють ефективними стратегіями реагування на подібні поведінкові прояви, це створює значні труднощі у виховному та освітньому процесах. Хоча для більшості дітей окремі епізоди небажаної поведінки можуть бути частиною вікової норми, її стабільне повторення та негативний вплив на навчальну діяльність або соціальні зв'язки потребують спеціальної корекції.

Одним із науково обґрунтованих підходів до модифікації небажаної поведінки є прикладний аналіз поведінки (Applied Behavior Analysis, ABA). Цей метод базується на функціональному аналізі поведінкових актів, що дозволяє ідентифікувати чинники, які її зумовлюють, та підібрати відповідні корекційні стратегії.

Прикладний аналіз поведінки (ABA) є емпірично підтвердженим науковим підходом, який систематично досліджує взаємозв'язок між поведінкою індивіда та умовами навколишнього середовища. Методологія ABA передбачає експериментальне маніпулювання зовнішніми факторами з метою досягнення бажаних змін у поведінці. Такий підхід дозволяє не лише виявити причини небажаних реакцій, але й розробити індивідуалізовані програми поведінкової корекції, що сприяють покращенню адаптації дитини в освітньому та соціальному середовищі.

На сучасному етапі розвитку прикладної поведінкової науки спостерігається значна кількість зарубіжних дослідників – психологів, педагогів, фахівців з корекційної роботи, які розглядають ABA-терапію (Applied Behavior Analysis) як одну з провідних методик для вивчення та корекції поведінкових порушень у дітей. Серед найвідоміших авторів, чиї праці здобули широке визнання, варто відзначити Р. Ліфа, Д. Макекена, Дебору Ліч, Мері Лінч Барберу, Роберта Шрамма, Ольгу Мелешкевич, Юлію Ерц та інших. Їхні дослідження підтверджують ефективність ABA-підходу у роботі з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку.

Попри активне впровадження ABA-терапії за кордоном, в українському науково-практичному просторі ця методика лише починає набувати популярності. Перші кроки щодо її застосування в Україні були зроблені у 2011 році завдяки співпраці сертифікованого фахівця з поведінкової терапії Юлії Ерц (Ізраїль). Згодом у "Школі прикладного аналізу поведінки Юлії Ерц" було проведено низку освітніх курсів для батьків і спеціалістів, що сприяло поширенню знань про ABA-підхід.

Ця робота має на меті здійснити теоретичний аналіз ефективних методів АВА-терапії, спрямованих на корекцію небажаної поведінки у дітей з особливими освітніми потребами. Особливу увагу приділено обґрунтуванню значущості функціонального аналізу та практичний функціональний аналіз та тренінг з опорою на навички (ПФА ТОН) , як одних з ключових етапів у процесі поведінкової корекції, що дозволяє визначити причини проблемної поведінки та підібрати оптимальні стратегії її модифікації.

Серед сучасних методів роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, прикладний аналіз поведінки (АВА-терапія), започаткований Іваром Ловаасом, визнано одним із найефективніших підходів до корекції небажаних поведінкових проявів. Теоретичною базою АВА є біхевіористична модель, що передбачає вплив на поведінку через контроль значущих стимулів середовища.

АВА-терапія поєднує теоретичне вивчення закономірностей поведінки з їх практичним застосуванням, зокрема у роботі з дітьми з РАС, мовленнєвими та поведінковими порушеннями. Її мета – формування соціально значущих навичок у природному середовищі, з подальшою генералізацією та підтримкою результатів [8].

На думку Т. Скрипник, діти з аутизмом потребують індивідуалізованого підходу, що базується на міжнародних стандартах та перевірених методах навчання[2]. Вітчизняні дослідження підтверджують, що АВА дозволяє ефективно адаптувати освітній процес до потреб таких дітей, сприяючи їх соціалізації та психофізичному розвитку[1].

У межах поведінкового аналізу небажаною вважається поведінка, яка загрожує безпеці дитини або оточення, перешкоджає навчанню, ускладнює соціальну інтеграцію.

Якщо ці критерії не порушуються, поведінка вважається прийнятною та не потребує корекції.

Негативні реакції завжди мають функціональне підґрунтя. Виділяють чотири основні функції [3]:

1. Досягнення бажаного об’єкта або дії
2. Уникнення неприємного стимулу
3. Залучення уваги
4. Сенсорна саморегуляція

Стандарти професійної практики вимагають проведення функціональної оцінки перед розробкою плану корекції поведінки та наданням рекомендацій (Кодекс етики, BACB 2014, пп. 3.0; 3.01)

Для визначення функції застосовується функціональний аналіз, що включає непряму оцінку (мотиваційні шкали) та пряму (спостереження, аналіз за схемою ABC: передумова – поведінка – наслідок).

Функціональний аналіз поведінки дозволяє ідентифікувати її мотиваційне підґрунтя та підібрати оптимальні корекційні стратегії відповідно до виявленої функції.

Одним із найоперативніших інструментів первинної оцінки є Шкала мотиваційної оцінки (Motivation Assessment Scale, MAS), розроблена у 1986 році М. Дюрандом і Д. Кріммісом. Вона дає змогу визначити контекстні умови, що передують поведінковому акту, а також оцінити значущість його наслідків. [6].

Інструмент містить 16 запитань, які охоплюють типові ситуації, що провокують небажану поведінку. Для коректного аналізу необхідно чітко описати цільову дію (наприклад, «удар кулаком по столу» замість узагальненого «агресивна поведінка») та заповнити анкету окремо для кожного типу поведінки. Рекомендується, щоб оцінювання здійснювали щонайменше двоє осіб із найближчого соціального оточення дитини, що підвищує об’єктивність результатів.

Ефективна поведінкова корекція можлива лише після чіткого визначення функції небажаної поведінки. Залежно від цього обирають відповідну стратегію впливу, яка може бути проактивною або реактивною. [7].

Проактивні методи передбачають зміну середовищних чинників до виникнення поведінки з метою її попередження. До таких заходів належать адаптація навчального навантаження відповідно до можливостей дитини. Також важливо формування альтернативних комунікативних навичок (наприклад, використання жестів або карток PECS для прохання про допомогу). Збагачення середовища мотиваційними стимулами (цікаві ігри, нові активності) забезпечують інтерес до співпраці, адже поступове ускладнення завдань із попереднім зниженням їх складності потрібно мотивувати та заохочувати.

Якщо, наприклад, дитина кричить, уникаючи завдань, слід проаналізувати причини: невідповідність рівня складності, відсутність підказок або низька мотивація. Відповідно, корекція має бути спрямована на усунення цих бар’єрів.

Диференційоване підкріплення є ключовим інструментом у проактивній роботі та серед яких є такі методи впливу:

DRA – підкріплення бажаної альтернативної поведінки;

DRI – підкріплення дій, несумісних із проблемною (наприклад, сидіння замість ходіння);

DRO – підкріплення відсутності небажаної поведінки протягом певного часу.

Реактивні методи застосовуються після прояву небажаної поведінки. Вони доповнюють проактивні стратегії та включають:

Гасіння – припинення підкріплення, яке раніше підтримувало поведінку. Наприклад, ігнорування реплік дитини, що перебиває вчителя, замість реагування на них. [6].

Тайм-аут – тимчасове обмеження доступу до позитивного підкріплення.

Штраф – втрата мотиваційного стимулу після небажаної дії (наприклад, зняття жетона за агресивну поведінку).

Відновлювальна надкорекція – вимога виправити дію (наприклад, зачинити двері обережно після грюкання).

Закріплювальна надкорекція – багаторазове повторення правильної дії.

Надкорекція – виконання додаткових дій, що компенсують наслідки поведінки (наприклад, миття підлоги після плювання). [6].

Варто враховувати, що припинення підкріплення може спричинити короткочасне загострення поведінки («ефект вибуху»), зміну її форми або повторне виникнення. Тому важливо дотримуватися послідовності та стабільності у застосуванні обраної стратегії.

Враховуючи всі старання втілити в життя довгий і ресурсовитратний процес непрямого описового аналізу, прямого описового аналізу, експериментального аналізу, аналізу результатів ФА, вибору методів корекції цільової поведінки та реалізації цих методів, перед фахівцями постає питання практичності. Це питання вирішується у сучасній практиці за допомогою «Практичного функціонального аналізу (ПФА)».

FTF Behavioral Consulting (FTF — From the Function) — це організація, створена доктором Грегом Ханлі на початку 2019 року, відомим поведінковим аналітиком, який понад 20 років досліджує та практикує методи корекції серйозної проблемної поведінки у дітей з аутизмом та іншими порушеннями розвитку. Основна мета FTF — навчання фахівців і батьків безпечним, ефективним і етичним методам поведінкової оцінки та терапії.

Практична функціональна оцінка (ПФА) — це інноваційна альтернатива традиційним формам функціонального аналізу. Вона передбачає створення умов, у яких дитина почувається спокійно, захищено та зацікавлено, перш ніж вводити провокуючі фактори. Такий підхід дозволяє зберегти емоційне благополуччя дитини та отримати достовірні дані про функцію поведінки[5].

Тренінг з опорою на навички (ТОН) — це терапевтична модель, яка базується на результатах ПФА. Вона спрямована на формування ключових навичок: комунікації, толерантності до фрустрації, гнучкості, саморегуляції. ТОН навчає дитину альтернативним способам досягнення бажаного без використання проблемної поведінки.

Це інноваційна поведінкова методика, розроблена доктором Грегом Ханлі, яка спрямована на безпечну, етичну та ефективну корекцію складної поведінки у дітей з аутизмом, інтелектуальними порушеннями та іншими нейророзвитковими особливостями.

Практична функціональна оцінка (ПФА) у поєднанні з навичково-орієнтованим лікуванням (Skill-Based Treatment, SBT) становить сучасну поведінкову модель, спрямовану на гуманну та ефективну корекцію складної поведінки у дітей з розладами аутистичного спектра (РАС) та іншими нейророзвитковими порушеннями. Цей підхід був розроблений доктором Грегом Ханлі як альтернатива традиційним формам функціонального аналізу, що часто передбачають провокування проблемної поведінки в контрольованих умовах. ПФА ТОН базується на принципах біхевіористичної науки, але водночас враховує етичні, емоційні та соціальні аспекти взаємодії з дитиною [9].

Основна мета ПФА полягає у безпечному та достовірному виявленні функції небажаної поведінки без створення ситуацій фрустрації чи ризику для дитини. Оцінка проводиться в умовах емоційного комфорту, із залученням природного середовища, що дозволяє зберегти довіру та мотивацію дитини до взаємодії. На основі отриманих даних формується індивідуалізована терапевтична програма — ТОН, яка передбачає навчання трьом ключовим навичкам: функціональній комунікації (здатності просити про допомогу, перерву, зміну умов), толерантності до відмови (спокійне прийняття ситуацій, коли бажане недоступне) та гнучкості (адаптація до змін без емоційного зриву).

На відміну від директивних методів поведінкової корекції, ТОН реалізується через співпрацю, позитивне підкріплення та поступове узагальнення навичок на різні життєві контексти. Такий підхід дозволяє не лише зменшити частоту проявів проблемної поведінки, а й підвищити рівень автономії, соціальної включеності та емоційного благополуччя дитини. ПФА ТОН демонструє високу ефективність у клінічних, освітніх та сімейних умовах, а його етична орієнтація відповідає сучасним міжнародним стандартам інклюзивної практики.

ПФА складається процедур планування самої процедури експериментального аналізу (IISCA), також планування самого втручання (ТОН) . Для застосування корекційної роботи необхідно провести інтерв'ю

з близькими дитини, адже саме вони найкраще обізнані про те, який вигляд має поведінка та її попередники, та які умови контролюють цю поведінку. Для підтвердження гіпотези, щодо прояву поведінки виявляють умови для реалізації IISCA та ТОН [5].

У природному середовищі ізольованої функції поведінки практично немає. Зазвичай агресивна поведінка є класом реакцій, а не одна конкретна поведінка в одній топографії (тобто цільова поведінка та всі поведінки попередники). Агресивна поведінка виникає внаслідок комплексних чинників (мотиваційних умов), і щоб знайти контролювальні чинники необхідно знайти той рівень мотиваційних умов, який призведе до прояву цільової поведінки, а щоб «вимкнути» поведінку – потрібно знайти відповідний рівень підкріплень.

Після проведення ПФА стає відомо у яких умовах застосовуватиметься втручання ТОН, а після проведення інтерв'ю, як відтворити тестові та контрольні умови.

Контрольна умова (синтезоване підкріплення (СП) це перша умова, яка триває 3-5 хвилин у контексті поєднаних підкріплень до досягнення стану ЗРЗ (задоволений, розслаблений, залучений) дитини. Мета цієї умови полягає в тому, щоб досягти спокійного (розслабленого) стану дитини, нульового рівня проблемної поведінки та високого рівня захопленості мотиваційними заняттями.

Тестова умова (підвищувальні мотиваційні умови (МУ) спрямована на застосування вимог, завдань та позбавлення доступу до уваги (розгортається «мотиваційна шкала»)

За результатами поведінки учня проходить зміна умов (від контролю до тесту): Якщо виникла небажана, агресивна поведінка – негайно повертається учень до зони СП, а якщо не виникла поведінка тільки після завершення навчальної сесії дитина повертається до зони СП. При зборі даних поведінки учня, зміна умов відбувається 3-5 разів та процедура триває трохи більше 35 хвилин [5].

АВА-терапія (Applied Behavior Analysis) ґрунтується на фундаментальних положеннях поведінкової науки, що передбачають системне вивчення взаємозв'язку між поведінкою індивіда та чинниками навколишнього середовища. Цей підхід дозволяє ідентифікувати ті стимули та наслідки, які спричиняють, підтримують, модифікують або усувають певні поведінкові прояви. Застосування принципів АВА забезпечує можливість не лише аналізувати поведінкові патерни, а й цілеспрямовано впливати на них з метою формування соціально прийнятної поведінки.

Функціональний аналіз, як ключовий компонент АВА, дає змогу виявити причини небажаної поведінки дитини, а також підібрати індивідуалізовані методи втручання, які сприяють заміні деструктивних реакцій на адаптивні. У цьому контексті проактивні методи корекції відіграють превентивну роль, оскільки передбачають зміну середовищних умов до виникнення поведінки, що дозволяє знизити її ймовірність. Натомість реактивні методи спрямовані на зменшення частоти вже проявленої поведінки шляхом її гасіння або ослаблення.

У цьому контексті особливу значущість набуває інтеграція практичної функціональної оцінки (PFA) та навичково-орієнтованого лікування (ТОН), які забезпечують безпечне, етичне та результативне втручання. PFA дозволяє точно визначити функцію поведінки в умовах емоційного комфорту, а ТОН — сформувати альтернативні навички, що замінюють проблемну поведінку, сприяючи підвищенню автономії, соціальної включеності та якості життя дитини.

Комплексна система поведінкових втручань, розглянута в межах корекційної роботи з дітьми з РАС, демонструє високу ефективність у зниженні інтенсивності проблемної поведінки, що, своєю чергою, позитивно впливає на навчальні досягнення та соціальну адаптацію. Водночас важливо наголосити, що обрані методи мають застосовуватися послідовно, систематично та з урахуванням індивідуальних особливостей дитини.

Перспективи подальших досліджень у сфері корекції поведінки дітей з особливими освітніми потребами полягають у практичному впровадженні описаних методик у корекційно-розвиткову діяльність. Незважаючи на активне поширення АВА-підходу в міжнародній практиці, його застосування у вітчизняній психології та педагогіці ще потребує емпіричного обґрунтування та адаптації до українського контексту. Поширене уявлення про те, що АВА ефективна виключно у роботі з дітьми з РАС, є обмеженим, адже принципи поведінкового аналізу мають універсальний характер і можуть бути успішно застосовані у роботі з дітьми, які мають різні форми психофізичних порушень.

Список використаних джерел

1. Почкун Ю. О., Колишкін О. В. Прикладний аналіз поведінки як засіб корекції психофізичного розвитку дітей з аутизмом. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 73(2). С. 138-142. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2016_73%282%29__30
2. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму: монографія. Київ : Видавництво «Фенікс», 2010. 320 с.
3. Шрамм Р. Дитячий аутизм і АВА: терапія, що ґрунтується на методах прикладного аналізу поведінки. Київ : Центр учбової літератури, 2022. 140 с.

4. Cooper J. O., Heron T. E., Heward W. L. Applied behavior analysis (2nd ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson, 2007. 770 p.
5. Ghaemmaghami M. and Hanley G. Functional communication training: From efficacy to effectiveness. Journal of Applied Behavior Analysis. 2021. Vol. 1. No54, P.122–143 chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://practicalfunctionalassessment.com/wp-content/uploads/2021/02/ghaemmaghami_hanley_fct_jaba_2021-2.pdf
6. Duran V.M., Crimmis D.B. Identifying the vari ables maintaining self-injurious behavior. *Journal of Autism and Development Disorders*. 1988. Vol. 18, No 1. P. 99-177.
7. Leaf, R., & McEachin J. Work in Progress: Behavior Management Strategies and a Curriculum for Intensive Behavioral Treatment of Autism. DRL Books; 1st edition, 1999. 344 p.
8. Leach D. Bringing ABA into Your Inclusive Classroom: A Guide to Improving Outcomes for Students with Autism Spectrum Disorders. Brookes Publishing, 2010. 176 p.
9. Santiago, J. L., Hanley, G. P., Moore, K., & Jin, C. S. (2016). The generality of interview-informed functional analyses: Systematic replications in school and home. *Journal of Autism and Developmental Disorders, 46,* P. 797-811.

ДРАЧ О.В.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

КУЗЬМІН В.В.
кандидат соціологічних наук, доцент
доцент кафедри психології,
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТРИВОЖНОСТІ У СТУДЕНТІВ, ЯКІ ПОЄДНУЮТЬ НАВЧАННЯ І РОБОТУ

Сучасна система вищої освіти в Україні та світі характеризується зростанням академічного навантаження на студентів. Вони стикаються з необхідністю опановувати великі обсяги навчального матеріалу, виконувати різнопланові завдання, брати участь у науково-дослідній та громадській діяльності. Усе це вимагає високого рівня саморегуляції, організованості та психологічної витривалості. Одночасно значна частина студентської молоді змушена поєднувати навчання з професійною діяльністю. Причини цього явища різні: з одного боку, матеріальні потреби та необхідність фінансової самостійності, з іншого – прагнення набути практичного досвіду, підвищити конкурентоспроможність на ринку праці, сформувати професійну ідентичність ще під час навчання.

Поєднання навчання та роботи створює подвійне навантаження, що нерідко призводить до порушення балансу між академічними вимогами та

особистими ресурсами студентів. Постійний дефіцит часу, хронічна втома, відсутність можливості повноцінного відпочинку та відновлення сил стають факторами ризику для емоційного благополуччя. У таких умовах підвищується ймовірність розвитку тривожності як одного з найпоширеніших психологічних станів у студентському середовищі.

Тривожність є характерним феноменом саме для періоду студентства, оскільки цей етап розвитку пов'язаний з вирішенням складних завдань соціалізації, формуванням професійної ідентичності, побудовою міжособистісних стосунків, пошуком власного життєвого шляху. Студентська молодь часто відчуває невизначеність у майбутньому, високий рівень очікувань від себе та оточення, потребу відповідати як академічним, так і професійним стандартам. У таких умовах навіть помірний рівень тривожності може негативно позначатися на когнітивних процесах, здатності концентруватися, приймати зважені рішення та долати труднощі.

Дослідники наголошують на необхідності розрізняти тривогу як короткочасний емоційний стан і тривожність як стійку особистісну характеристику. Згідно з підходом Ч. Спілбергера, який знайшов широке застосування у вітчизняних дослідженнях, виділяють ситуативну тривожність, що відображає поточні переживання індивіда у відповідь на конкретні обставини, та особистісну тривожність, яка характеризує стабільну схильність особистості сприймати різні життєві ситуації як загрозливі й реагувати на них підвищеним занепокоєнням. Саме особистісна тривожність має більш значущі наслідки для навчальної та професійної діяльності, оскільки пов'язана з глибинними особистісними характеристиками і соціальними чинниками, а не лише з тимчасовими ситуаційними обставинами [1].

У студентському віці, коли молода людина перебуває на етапі активного самовизначення і формування власної життєвої траєкторії, особистісна тривожність проявляється особливо виразно. Це пов'язано з необхідністю ухвалювати значущі рішення щодо майбутньої професії, досягати високих навчальних результатів, підтримувати соціальний статус у групі ровесників. Дослідження показали, що тривожність студентів прямо пов'язана з невпевненістю у власних силах, переживанням невідповідності академічним вимогам і труднощами у поєднанні навчання з іншими сферами життя [2].

У сучасних психологічних концепціях також підкреслюється багатовимірність тривожності. Дослідники виділяють соціальну тривожність, яка проявляється у міжособистісних контактах і пов'язана зі страхом негативної оцінки з боку оточення; навчальну (академічну)

тривожність, що виникає в умовах освітньої діяльності та пов'язана з оцінюванням результатів навчання; а також екзистенційну тривожність, яка стосується глобальних життєвих питань і невизначеності майбутнього. Для студентів, які одночасно навчаються й працюють, найбільш актуальними є саме навчальна та соціальна тривожність, оскільки вони щодня стикаються з подвійними вимогами – академічними та професійними – і відчувають необхідність відповідати високим стандартам у двох сферах життя.

Логвиненко зазначає, що тривожність у студентів є одним із ключових психологічних факторів, які визначають успішність навчальної діяльності. Високий її рівень знижує концентрацію уваги, погіршує пам'ять та ускладнює процеси прийняття рішень, що особливо критично в умовах поєднання навчання і роботи, коли необхідна підвищена мобілізація ресурсів. Навпаки, помірний рівень тривожності може стимулювати активність, сприяти кращій організації часу та підвищувати мотивацію досягнення. Таким чином, важливим завданням психологічної науки є виявлення межі, за якою тривожність перестає виконувати адаптивну функцію і стає дезадаптивним чинником [3].

Самооцінка є одним із найважливіших регуляторів психоемоційного стану особистості. Низька самооцінка пов'язана з підвищеною тривожністю, оскільки студенти, які не впевнені у власних здібностях, постійно очікують невдач, сумніваються у своїй професійній та навчальній компетентності, гостро реагують на критику та порівняння з іншими. У випадку поєднання навчання з роботою такі студенти часто схильні вважати, що не справляються ні з академічними, ні з професійними вимогами. Це породжує відчуття провини, емоційне виснаження, зниження мотивації до діяльності. Навпаки, адекватна і стабільна самооцінка сприяє формуванню впевненості у власних силах, що допомагає ефективніше долати труднощі, знижуючи рівень тривожності [2].

Соціальна підтримка виступає важливим буфером між стресовими навантаженнями та емоційними реакціями. Дослідження доводять, що підтримка з боку сім'ї, друзів, колег і навіть викладачів суттєво знижує рівень тривожності, сприяючи відчуттю захищеності та приналежності. Для студентів, які працюють, соціальна підтримка має особливе значення: вона допомагає зменшити почуття самотності, розділити відповідальність, отримати емоційне підкріплення у важкі моменти. У протилежному випадку – за відсутності підтримки чи у разі конфліктних стосунків з оточенням – формується відчуття ізоляції, що різко підвищує рівень особистісної тривожності. Соціальні зв'язки стають тим ресурсом, який

визначає здатність студента витримати інтенсивне навантаження та адаптуватися до подвійних вимог навчання і праці [4].

Рівень стресу є ще однією ключовою детермінантою тривожності. Робочі й навчальні стресори, такі як надмірне навантаження, дефіцит часу, необхідність швидко перемикатися між різними видами діяльності, фінансові труднощі та невизначеність майбутнього, значно підвищують тривожність студентів. Постійне перебування у стресогенних умовах виснажує адаптаційні ресурси особистості, знижує здатність до концентрації уваги, погіршує когнітивну продуктивність, провокує соматичні симптоми (порушення сну, головний біль, хронічну втому). Це створює замкнене коло: високий рівень стресу підвищує тривожність, а тривожність, у свою чергу, знижує здатність ефективно справлятися зі стресорами.

Отже, тривожність студентів, які поєднують навчання і роботу, є складним багатовимірним явищем, що формується під впливом як особистісних, так і соціальних чинників. Подвійне навантаження створює додаткові труднощі у сфері саморегуляції, адаптації та підтримки психічного благополуччя. В умовах постійного дефіциту часу та високих очікувань як з боку освітнього середовища, так і професійної діяльності, тривожність набуває вираженого характеру, що безпосередньо позначається на академічній успішності, когнітивних процесах і міжособистісних стосунках студентів. Серед ключових психологічних детермінант цього феномену особливе місце посідають самооцінка, соціальна підтримка та рівень стресу. Низька самооцінка підвищує уразливість до тривожності, формуючи невпевненість у власних силах і схильність до самокритики. Брак соціальної підтримки посилює почуття ізоляції й самотності, у той час як її наявність стає потужним ресурсом для емоційної стабільності. Високий рівень стресу, зумовлений поєднанням навчальних і трудових обов'язків, перевантажує адаптаційні можливості особистості, створюючи передумови для виникнення хронічної тривожності. Розуміння психологічних детермінант тривожності у студентів, які працюють і навчаються, має важливе практичне значення. Воно дозволяє розробляти цілеспрямовані психопрофілактичні та корекційні програми, спрямовані на підвищення рівня самооцінки, формування ефективних стратегій подолання стресу та активізацію соціальної підтримки. Це сприятиме зниженню рівня тривожності, підвищенню академічної та професійної результативності, а також забезпеченню загального психологічного благополуччя студентської молоді.

Список використаних джерел

1. Каськов І. В. Теоретичні аспекти тривожності та її вплив на самооцінку в юнацькому віці / І. В. Каськов, А.А. Марчевська // *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. Вип. 4. С. 230-235.
2. Кричфалушій М. Самооцінка стану тривожності в студентів третього курсу заочної форми навчання в реальних умовах навчальної діяльності / М. Кричфалушій, Л. Гнітецький, О. Швай, В. Тарасюк // *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2015. №4. С. 19-22.
3. Логвиненко Т.І. (2022) Психологічна тривожність як фактор успішності навчання студентів. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*, 8, 70–73.
4. Шумна Л. П. Поняття та види соціальної підтримки // *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 63. С. 433-440.

КЛІМЕНКОВА О.В.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕТОДІВ ОЦІНЮВАННЯ М'ЯКИХ НАВИЧОК (SOFT SKILLS): НАУКОВИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Розвиток економіки і трансформація ринку праці актуалізують потребу в достовірному вимірюванні м'яких навичок (soft skills), які дедалі частіше визначають конкурентоспроможність фахівців і організацій. На нашу думку, м'які навички (soft skills) важко формалізувати та кількісно оцінити на відміну від технічних компетентностей, що створює методологічні виклики для дослідників – психологів, фахівців з менеджменту, соціологів та педагогів.

У бізнес-середовищі оцінювання м'яких навичок (soft skills) переважно ґрунтується на поведінкових індикаторах, даних HR-аналітики, моделі 360°, асесмент-центрах та психометричних тестах. В наукових дослідженнях використовують такі підходи як спостереження, самооцінювання, кейс-методи, навчальні портфоліо та компетентнісні рубрики.

Порівняльний аналіз цих підходів дає змогу виявити не лише різницю у цілях і процедурах оцінювання, але й знайти точки перетину між наукою та бізнес-практикою. Це відкриває можливість створення інтегрованих моделей оцінювання м'яких навичок (soft skills), орієнтованих на розвиток адаптивного, креативного й емоційно зрілого фахівця сучасності.

Таблиця 1

Етапи оцінки м’яких навичок (soft skills) працівників у порівнянні з науковим підходом

№	етап наукового досліджен-ня	опис у науковому досліджен-ні	аналогічний етап оцінки soft skills у бізнесі	приклади підходів	складові дослідження
1	Формулю-вання проблеми	ключові питання для дослідження	визначення ss для ролі або організації	низькі показники відділу продаж	потреби компанії визначення ss для оцінки
2	Висуван-ня гіпотез	припущення про очікувані результати	висування припущень: взаємозв'язок між ss і ефективність працівників	припущення: комунікаційні навички допомагають взаємодіяти з клієнтами	модель, заснована на припущеннях про вплив ss на результатив-ність
3	Плануван-ня процедури досліджен-ня	методи і інструменти для збору даних визначення вибірки та процедур	вибір методів оцінки ss для категорій працівників, або навичок	вибір методів, наприклад 360□, тести інтерв'ю симуляції, Assessment Center	план оцінки, вибір методів збору даних, визначення критеріїв оцінки, метрик оцінки
4	Збір даних	методи збору інформації: опитування експеримент	процедура оцінки, збір даних за допомогою обраних методик	оцінка 360 градусів, Assessment Centers, психометричні тести	тестування, інтерв'ю, опитувань; збирання даних від керівників, колег, клієнтів
5	Аналіз даних	обробка даних і перевірка гіпотез за допомогою статметодів	результати оцінки – сильні й слабкі сторони прогалини у знаннях	стат аналіз результатів тестів, зворотній зв'язок від колег	програми аналізу даних, графіки і діаграм для візуалізації результатів
6	Формулю-вання висновків	висновки: підтвердження або спростування гіпотез	розвиток ss співробітників рекомендації щодо навчання	стратегія: навчання, розвитку, резерву мотивації, визначення «талантів»	результати у вигляді звітів, рекомендацій для навчання, розвитку

Розглянемо на прикладі методології психологічного дослідження, що корелює з процедурою оцінки м'яких навичок (soft skills) бізнес-середовища та відповідає науковим методологічним засадам досліджень.

Етапи психологічного дослідження базуються на загальних наукових принципах і складаються з кількох послідовних кроків: 1. Формулювання проблеми; 2. Висування гіпотез; 3. Визначення процедури дослідження; 4. Збір даних; 5. Аналіз даних; 6.Формулювання висновків [1].

Ґрунтуючись на наукових положеннях, співставимо відповідність процедури оцінки м'яких навичок (soft skills) працівників бізнес-середовища з науковим підходом та простежимо взаємозв'язок.

Так, методом у дослідженнях, оцінки та розвитку м'яких навичок (soft skills) у практичній площені є інструмент, або спосіб, який використовується для досягнення мети (наприклад, симуляції, тренінги); методологією є загальні підходи або система принципів, на основі яких обираються і використовуються методи (наприклад, як навчати або досліджувати); методами дослідження є конкретні способи збору й аналізу інформації для оцінки рівня розвитку або ефективності м'яких навичок (soft skills) (наприклад, опитування, інтерв'ю, тестування).

Зіставлення підходів до оцінки м'яких навичок (soft skills), показує, що методи, застосовувані бізнес-середовищем ґрунтуються, більшою мірою, на предметних положеннях, поєднуючи науково обґрунтовані методи і сучасний практичний досвід, мають свої методологію і методики. Водночас мають узагальнений характер і риси об'єктивації на рівні бізнес потреб. Так, психологічне дослідження вивчає складності людської психіки та поведінки, але може бути абстрактним для бізнесу, оцінка м'яких навичок (soft skills) у бізнесі фокусується на прикладних результатах, але часто не враховує внутрішні психологічні процеси, що потребує подальшого узгодження та досліджень.

Список використаних джерел

1. Туриніна О.Л. Методологія та методи психологічного дослідження: навч.- метод. посіб. / О. Л. Туриніна. Київ : ДП "Вид. дім "Персонал", 2018. 206 с.
2. Кліменкова О., Стадник А. Передумови корпоративного навчання та розвитку soft skills: *збір. мат. 48-ма Науково-технічна конференція молоді з нагоди 91-річчя ПАТ «Запоріжсталь»: збірник тез і анотацій наукових доповідей*. Одеса : Олді+, 2024, С. 54-56.
3. Коваль В., Кліменкова О. Теоретичний аспект психологічних досліджень: проблеми і виклики: *збір. мат. Всеукраїнської науково-практичної конференції 14-15 травня* 2024, С. 285-286.

КУЗЬМЕНКО А.М.
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, спеціальності 053 «Психологія», Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка м. Кропивницький, Україна

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА

У сучасному інформаційному суспільстві соціальні мережі стали невід'ємною частиною життя підлітків. Вони не лише забезпечують обмін інформацією, а й формують нові канали комунікації, що стають провідними у процесі соціалізації зростаючої особистості. Згідно з дослідженням О. Бойчук та ін. вчених (2023), використання віртуального простору відіграє значну роль у соціалізації підлітків, а особливо під час воєнного стану в Україні. Щодня соціальні мережі використовують 75% підлітків в Україні, а 25% – кілька разів на тиждень. Найпопулярнішими платформами серед підлітків є Instagram (65%), Facebook (30%), TikTok (20%). Використання цифрового простору впливає на розвиток соціальних навичок, становлення ідентичності та здатності до самопрезентації, формує нові соціальні практики і способи взаємодії підлітків у реальному й віртуальному просторі. Це підкреслює актуальність дослідження психологічного впливу соціальних мереж на розвиток особистості підліткового віку, адже вони можуть бути як ресурсом підтримки, так і джерелом потенційних ризиків [6].

Соціальні мережі виконують низку важливих функцій, що істотно позначається на розвитку особистості підлітка. Вони сприяють отриманню навчальної та культурної інформації, дають змогу слідкувати за новинами, навчальними матеріалами, культурними та розважальними подіями, що розширює кругозір зростаючої особистості та стимулює інтелектуальний розвиток. Крім того, соціальні платформи підтримують соціальні контакти як у реальному, так і у віртуальному просторі, надаючи можливість спілкуватися з друзями, однокласниками та однодумцями незалежно від географічного розташування. Для підлітків цифрові середовища стають засобом самопрезентації, де вони формують власний образ, демонструють інтереси, хобі та творчі досягнення, а також отримують зворотний зв'язок від оточення, що стимулює розвиток соціальних навичок і почуття власної значущості. Як підкреслює Л. Березовська (2020), соціальні мережі можуть сприяти прояву автономності, здатності протистояти соціальному тиску та

формуванню позитивного психологічного благополуччя у тих, хто проводить у мережах обмежений час [1]. Водночас дослідниця зауважує, що саме міра залученості до цифрового простору є визначальною у збереженні гармонійного розвитку особистості.

Позитивний вплив соціальних мереж виявляється й у розвитку комунікативних навичок, креативності та соціальної активності. Послуговуючись можливостями соціальних мереж, підлітки беруть участь у навчальних та культурних проєктах, обмінюються думками з однолітками та знаходять підтримку в онлайн-спільнотах. Це сприяє формуванню ціннісних орієнтацій, відповідальності та соціальних умінь. Дослідження О. Ярової [4] показує, що регулярне використання соціальних мереж у навчальних і психопрофілактичних активностях допомагає підліткам безпечно взаємодіяти в цифровому середовищі та навчає вирішувати конфлікти конструктивно, що важливо для їхнього психологічного розвитку.

Разом з цим соціальні мережі можуть мати негативний вплив на підлітків. Надмірне проведення часу онлайн може спричинити залежність, порушення сну, втрату контролю над власним часом та зниження успішності у навчанні. Часте порівняння себе з іншими користувачами і спостереження за ідеалізованими образами блогерів може знижувати самооцінку підлітків, викликати тривожність і внутрішній дискомфорт. Особливо серйозною проблемою є кібербулінг, який може призводити до депресії, соціальної ізоляції та порушення довіри у стосунках з іншими. Також можуть з’являтися емоційне вигорання, самотність і втрата мотивації до навчання та спілкування. Ці негативні ефекти підсилюються, якщо підліток не отримує підтримки від дорослих або недостатньо вміє критично оцінювати інформацію, що підкреслює важливість психопрофілактичної роботи та розвитку цифрової та медіаграмотності [2].

Для з’ясування особливостей впливу соціальних мереж на емоційний стан підлітків використовують як теоретичні, так і емпіричні методи. Застосування таких теоретичних методів як аналіз, узагальнення та систематизація наукових даних психології, соціології та суміжних галузей дозволяє визначити теоретико-методологічну основу дослідження впливу соціальних мереж на емоційний стан підлітків. Вона поєднує культурно-історичний, соціально-когнітивний, системний, інформаційно-когнітивний підходи, що дозволяє комплексно досліджувати, як соціальні мережі впливають на становлення ідентичності, розвиток самосвідомості, ціннісні орієнтації та міжособистісні взаємодії підлітків.

Глибше зрозуміти механізми впливу соціальних мереж на підлітків дозволяє вивчення теоретичних підходів до цієї проблеми. Так, соціально-

когнітивна теорія А. Бандури підкреслює роль спостереження та наслідування у вивченні процесу формування підлітками поведінкових моделей через взаємодію з віртуальними образами блогерів та інфлюенсерів. Ця теорія наголошує на важливості самоспостереження та самоконтролю в процесі навчання та розвитку особистості[8].

Теорія використання і задоволення (Uses and Gratifications Theory, Lazarsfeld, Katz & Blumler, 1974) пояснює, що люди самі обирають, який контент споживати, залежно від власних потреб – від розваги до отримання підтримки чи інформації. Ця концепція підкреслює активну роль користувача у виборі медіа та здатність обирати ресурси, які задовольняють його індивідуальні потреби. Сучасні дослідження, зокрема V. Bhatiasevi (2024), показують, що у випадку соціальних мереж підлітки також свідомо обирають контент відповідно до власних цілей, що впливає на їхні соціальні стосунки та психологічне благополуччя [5].

Теорія цифрової ідентичності (Digital Identity Theory, Pérez-Torres, 2024) пояснює, що соціальні мережі виступають середовищем формування та вираження особистісної ідентичності підлітків. Взаємодіючи в онлайн-просторі, підлітки створюють і редагують свій образ, що безпосередньо впливає на їхнє самосприйняття. Через порівняння себе з іншими користувачами вони можуть оцінювати власні досягнення та можливості, що відображається на рівні самооцінки та ідентичності. Крім того, взаємодія з впливовими особами, блогерами та однолітками у соціальних мережах формує поведінкові моделі та соціальні навички, сприяючи розвитку ціннісних орієнтацій та здатності до самовираження. Сучасні дослідження підтверджують, що цифрове середовище стає «соціальним дзеркалом», у якому підлітки можуть експериментувати з ролями, розвивати свої інтереси та налагоджувати соціальні зв’язки [7].

При виборі емпіричних методів для дослідження вказаної проблеми варто зосередитися на застосуванні анкет і опитувальників, спрямованих на отримання даних про особливості користування підлітками соціальними мережами: наскільки часто вони до цього вдаються, якому контенту віддають перевагу, які переживання їм властиві під час онлайн-активності. У контексті дослідження інформативними є психодіагностичні методики, метою яких є визначення у респондентів рівня тривожності, наявності ознак депресії, особливостей розвитку самооцінки та перебігу процесу соціальної адаптації.

Українські дослідники, застосовуючи психодіагностичні методики та опитування, підтверджують вплив соціальних мереж на психологічний стан підлітків. Зокрема, у дослідженні Я. Шугайло (2015) наголошується, що надмірне використання цифрових платформ може спричиняти появу

симптомів інтернет-залежності, серед яких – відчуття постійної потреби перебувати онлайн, занедбання інших видів діяльності (хобі, спорт, навчання), а також виникнення конфліктів у міжособистісних стосунках [3]. Подібні результати отримала і Л. Березовська (2020), яка виявила зв'язок між частотою користування соціальними мережами та зниженням рівня психологічного благополуччя. Дослідниця підкреслює, що надмірна онлайн-активність може супроводжуватися зниженням задоволення життям, появою емоційної напруги, труднощами у підтриманні живого спілкування та відчуттям ізольованості від реального соціального середовища [1].

Для мінімізації ризиків і розвитку позитивного потенціалу соціальних мереж необхідні комплексні заходи. Важливо формувати цифрову та медіаграмотність підлітків, проводити психопросвітницьку роботу з батьками та педагогами, впроваджувати освітні програми з безпечної взаємодії онлайн і забезпечувати психологічну підтримку тих, хто зазнав негативного впливу. Соціальні мережі також можуть бути платформою для реалізації просвітницьких, творчих і соціально-корисних проектів, що сприяє гармонійному розвитку особистості.

Вказане вище дозволяє стверджувати, що соціальні мережі є амбівалентним чинником розвитку особистості підлітка. Вони відкривають нові можливості для самореалізації, навчання і соціалізації зростаючої особистості, водночас створюючи психологічні ризики, що потребує уваги з боку психологів, педагогів і батьків. Завдання сучасної психології полягає у розробці ефективних стратегій підтримки підлітків у цифрову добу та мінімізації негативного впливу соціальних мереж.

Список використаних джерел

1. Березовська, Л. (2020). Вплив соціальних мереж на психологічне благополуччя особистості с. 28–36. URL: https://www.researchgate.net/publication/346805727_VPLIV_SOCIALNIH_MEREZ_NA_PSIHOLOGICNE_BLAGOPOLUCCA_OSOBISTOSTI

2. Гречановська, О.В., Мегем, О.М., Потапюк, Л.М. (2023). *Вплив соціальних мереж на психологічний стан та самооцінку підлітків*. URL: https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/4_2023/11.pdf

3. Шугайло, Я. В. (2015). Інтернет-залежність та проблема її профілактики серед дітей та підлітків с. 17–24. URL: https://www.researchgate.net/publication/333320579_Sugajlo_A_V_Internet-zaleznist_ta_problema_ii_profilaktiki_sered_ditej_ta_pidlitkiv_Visnik_Zaporizkogo_nacionalnogo_universitetu_Pedagogicni_nauki_Zaporizza_2015_No2_25_S_17-24

4. Ярова, О.В. (2021). *Особливості психологічного впливу соціальних мереж на комунікативні уміння сучасних підлітків: магістерська робота*. Криворізький державний педагогічний університет. с. 30. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/5542/1/%D0%9C%D0%90%D0%93%D0%86%

D0%A1%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%90%20%D0%AF%D0%A0%D0%9E%D0%92%D0%90%20%D0%9E.pdf?
5. Bhatiasevi V. The uses and gratifications of social media and their impact on social relationships and psychological well-being 2024 Mar 4. URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10944947/
6. Boichuk, O., Lyebyedyeva, Y., Stadnyk, M., Mishchuk, A., & Shcherbin, L. (2023). *Effectiveness of virtual space in the socialization process of teenagers (under martial law)*. *Amazonia Investiga* URL: https://amazoniainvestiga.info/check/63/25-266-276.pdf
7. Pérez-Torres, V., et al. (2024). *A digital social mirror for identity development during adolescence*. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s12144-024-05980-z
8. Yang, S. Y. (2020). *Effects of Self-efficacy and Self-control on Internet*

ЛЕБЕДКО К.І.
магістр психології,
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

РАДУЛ І.Г.
кандидат психологічних наук, доцент кафедри
практичної психології
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна

ПСИХОЛОГІЧНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ХВОРОБИ: ПСИХОСОМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

У сучасному суспільстві дедалі більше уваги приділяється взаємозв'язку психіки та тіла. Будь-яка хвороба впливає на людину не тільки в соматичному плані, а й психічному. Сам факт захворювання виступає для хворих в якості психічної травми, що призводить до багаточисельних варіантів психологічної особистісної реакції на захворювання. Ця особистісна реакція лежить в основі внутрішньої картини хвороби – сукупності уявлень, відчуттів та відповідних поведінкових реакцій хворого в період захворювання. Переживання та поведінка хворих можуть бути різного характеру. Їх неадекватність може суттєво ускладнювати діагностику хвороби та сам лікувальний процес. Саме тому вітчизняна медицина при вивченні хвороби виходить з визнання єдності соматичного та психічного – принципу цілісного підходу до

людини, що дозволяє вивчати не тільки соматичні зміни у хворого, а й особистісні, тобто сприяти організації відповідних психолого-реабілітаційних заходів, кращому пристосуванню хворого до нової ситуації хвороби, успішному лікуванню та видужанню.

Стрімкі соціальні зміни, війна, невизначеність майбутнього та високий рівень стресу актуалізують проблему психосоматичних розладів. Дослідження свідчать, що непроговорені емоції, зокрема гнів, страх чи почуття провини, можуть проявлятися у вигляді соматичних симптомів і значно знижувати якість життя людини.

Психосоматика як напрям психологічної науки вивчає механізми впливу психічних процесів на соматичне здоров'я. Вітчизняні та зарубіжні дослідники (А. Александер, В. Франкл, Т. Яценко) підкреслюють, що емоційне блокування та уникання переживання власних почуттів призводить до «зашифрованих» тілесних сигналів, які мають символічне значення. Наприклад, тривожність може проявлятися у вигляді болю в серці, а внутрішній конфлікт – через порушення роботи шлунково-кишкового тракту.

Особливого значення набувають психокорекційні підходи, спрямовані на усвідомлення та вербалізацію внутрішніх переживань. Психотерапевтичні методи (психоаналітична терапія, когнітивно-поведінкова терапія, тілесно-орієнтовані практики) допомагають людині не лише відреагувати витіснені емоції, а й відновити контакт з власним тілом. Практика показує, що проговорювання почуттів, символізація травматичного досвіду та розвиток емоційної компетентності сприяють зниженню психосоматичних симптомів.

Таким чином, психосоматичні прояви можна розглядати як своєрідний «мовний код» тіла, що сигналізує про невирішені внутрішні конфлікти. Дослідження цієї проблеми є важливим завданням сучасної психології, адже воно відкриває можливості для підвищення ефективності психологічної допомоги в умовах постійних суспільних викликів.

Слід зазначити, що психосоматика розглядає взаємозв'язок психічного та соматичного, де внутрішні конфлікти, непроговорені емоції та витіснені переживання можуть проявлятися у вигляді тілесних

симптомів. Так, емоційне замовчування (алекситимія, уникнення вираження почуттів) призводить до хронічної психоемоційної напруги, що активує стресові механізми організму. Фізіологічний механізм: тривала активація гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникової системи спричиняє гормональний дисбаланс, зниження імунітету та підвищує ризик соматичних розладів. До типових психосоматичних проявіві відносять: серцево-судинні захворювання, розлади травної системи, головні болі, бронхіальна астма, шкірні хвороби, аутоімунні процеси.

Непроговорені емоції часто пов'язані з культурними та сімейними заборонами на вираження почуттів («не можна злитися», «не плач»), що формує внутрішню суперечність. Мовчання тіла є формою символічного висловлення: тіло «говорить» симптомом те, що не може бути сказано словами. Психотерапевтичний підхід до психосоматики базується на усвідомленні та вербалізації почуттів, роботі з внутрішніми конфліктами та відновленні зв'язку «емоція – тіло – слово».До сучасних методів допомоги ми відносимо: психоаналітична психотерапія, тілесно-орієнтована терапія, когнітивно-поведінкові підходи, арттерапія, практики майндфулнес.

Профілактика психосоматичних розладів полягає у формуванні культури емоційної грамотності, розвитку навичок усвідомлення та безпечного вираження почуттів. Вивчення психосоматики має значення не лише для медицини й психології, а й для ширшого розуміння цілісності людини, де тіло і психіка нерозривно взаємодіють.

Таким чином, зазначимо, що непроговорені емоції мають тенденцію трансформуватися у соматичні симптоми. Психосоматика демонструє тісний зв'язок психічних і фізіологічних процесів. Ефективна психологічна допомога передбачає розвиток здатності до усвідомлення та вираження емоцій. Перспективними є психотерапевтичні технології, що поєднують когнітивний, емоційний і тілесний рівні роботи.

Список використаних джерел

1. Сіраковська, О.Б. Сучасні погляди на психосоматичну складову порушень репродуктивної сфери жінок. Les tendances actuelles de la mondialisation de la science mondiale: collection de papiers scientifiques «ΛΌГОΣ» avec des matèriaux de la conférence scientifique et pratique internationale (Vol. 3, 17–20), (3 avril, 2020). Monaco, Principauté de Monaco. С.56-59.

2. Хомуленко, Т. Б. Психосоматичний підхід у проблематиці психології розвитку: теоретичні та прикладні аспекти. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика: монографія. С. Д. Максименко, В. Л. Зливков, С. Б. Кузікова (ред.). 2015. Книга 1. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка . С. 176-192.
3. Frankl V. Man's Search for Meaning. Boston: Beacon Press, 2006. , 165 p.

ЛУКАШКІНА Н.М.
студентка-магістрантка, гр. ЗППм-24,
Криворізький державний педагогічний університет,
м. Кривий Ріг, Україна

ХАЛІК О.О.
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та вікової психології КДПУ,
завідувачка кафедри психології ЗВО «УКД»,
Криворізький державний педагогічний університет,
м. Кривий Ріг, Україна

ВИКОРИСТАННЯ НАРАТИВНИХ ТЕХНІК У РОЗВИТКУ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ЖІНОК

У сучасних умовах соціальної невизначеності, воєнних дій і психологічних криз особливої актуальності набуває проблема розвитку життєстійкості жінок. Вони часто поєднують численні соціальні ролі – матері, дружини, фахівчині, громадянки – і водночас стикаються з підвищеним емоційним навантаженням. Тому психологічна практика потребує ефективних засобів підтримки, які допомагають відновлювати внутрішні ресурси, адаптуватися до змін та зберігати цілісність особистості. Одним із таких інструментів є наративні техніки, що базуються на переосмисленні власного досвіду через створення та аналіз особистих історій.

Метою роботи є дослідження можливостей використання наративних технік у розвитку життєстійкості жінок та опис ефективних методів їх практичного застосування.

Передумови розуміння життєстійкості можна побачити у працях К. Хорні, яка розглядала творчість як адаптивний ресурс людини. К. Хорні розробила концепцію «творчої життєтворчості» і вважала, що людина

здатна трансформувати стресові події у досвід навчання та особистісного зростання [4].

Подальшого розвитку ця ідея набула у 1950-х роках у працях Сальваторе Мадді, який створив теорію життєстійкості. Учений наголошував, що людина може підвищити власну стійкість шляхом переосмислення стресових ситуацій, активізації внутрішніх ресурсів і застосування стратегій самовдосконалення [5].

У вітчизняній психології значний внесок у розробку цього поняття зробили Тетяна Титаренко.

Т. М. Титаренко трактує життєстійкість як внутрішній потенціал людини, який забезпечує гармонію між зовнішніми обставинами і внутрішнім світом. Вона підкреслює важливість осмислення власного досвіду, здатності приймати минуле і бачити майбутнє як простір можливостей. На думку дослідниці, життєстійка людина – це суб'єкт власного життя, який здатен відновлювати внутрішню рівновагу після втрат і зберігати цілісність особистості [2].

Таке розуміння життєстійкості органічно поєднується з наративним підходом, адже саме через осмислення власних історій і переінтерпретацію досвіду жінка може сформувати внутрішню силу, впевненість і відчуття контролю над життям.

Наративні техніки допомагають людині побачити свій досвід у новому світлі, знайти сенс у складних подіях і вибудувати позитивну історію власного життя. В процесі роботи над розвитком життєстійкості жінок нами використовувалися наступні наративні методики:

- щоденник успіхів;
- історія подолання;
- лист із майбутнього.

Розглянемо детальніше кожну з них, проаналізуємо специфіку їх застосування.

Метою застосування техніки «Щоденник успіхів» є підвищення відчуття контролю над життям і усвідомлення власних ресурсів. Для її виконання необхідно щодня записувати 3–5 подій, які можна вважати маленькими чи великими успіхами. Якщо вправа виконується в межах групової роботи, то наприкінці тижня проводиться групова рефлексія, де

кожна учасниця обирає одну подію, яка для неї є найбільш значущою, висловлює свої думки, щодо отриманого результату, емоції, які переживалися, визначає, чи були якісь складнощі у виконанні завдання, що давалося легко тощо. В результаті використання подібних вправ можемо сприяти формуванню звички помічати позитивне, посиленню віри у власну ефективність, зменшенню проявів негативного мислення.

Метою застосування техніки «Історія подолання» є усвідомлення власного досвіду подолання труднощів, виявлення внутрішніх ресурсів і формування позитивного ставлення до життєвих викликів. Ця вправа спрямована на зміцнення життєстійкості, розвиток самопідтримки та підвищення відчуття особистісної ефективності.

Для її виконання учасницям пропонується письмово або усно описати одну ситуацію зі свого життя, у якій вони стикалися з труднощами, переживали кризу, невдачу чи втрату, але змогли знайти спосіб упоратися з нею. Рекомендується структурувати розповідь за такими запитаннями:

Яку саме ситуацію я переживала?

Які почуття супроводжували мене тоді?

Що допомогло мені впоратися? (люди, події, власні якості, віра, цінності тощо)

Що я зрозуміла або навчилася завдяки цьому досвіду?

Як цей досвід може допомогти мені в майбутньому?

Якщо техніка використовується в груповій роботі, учасниці можуть за бажанням поділитися своєю історією, після чого група проводить рефлексію: обговорює, які ресурси, цінності чи життєві орієнтації виявилися ключовими у подоланні труднощів. Ведучий допомагає акцентувати увагу на сильних сторонах, смислах і нових можливостях, що відкрилися після пережитої ситуації.

У результаті застосування техніки «Історія подолання» формується усвідомлення власної здатності долати життєві кризи, зростає довіра до себе, розвивається оптимістичне ставлення до майбутнього та зміцнюється відчуття життєвої компетентності.

Метою застосування техніки «Лист із майбутнього» є розвиток позитивного бачення свого життя, посилення мотивації до самореалізації та усвідомлення внутрішніх ресурсів, що допомагають долати труднощі.

Вправа сприяє формуванню життєстійкості, впевненості у власних силах і створенню образу успішного, гармонійного «Я».

Під час виконання учасницям пропонується уявити себе у майбутньому - через один, три чи п'ять років - і написати лист від імені свого «майбутнього Я» теперішній собі. У листі потрібно описати: якою стала ця людина, що змінилося у її житті, яких цілей вона досягла та яким чином, які перешкоди вдалося подолати, що допомагало не здаватися і рухатися вперед, які слова підтримки або поради вона б хотіла передати собі «сьогоднішній».

Якщо техніка проводиться у групі, після написання листів організовується спільна рефлексія. Учасниці можуть поділитися своїми емоціями, усвідомленнями, новими ідеями, що виникли під час вправи. Обговорюється, які внутрішні ресурси чи риси допомагають досягати бажаного, які цінності стали опорою у майбутньому баченні.

Результатом використання техніки «Лист із майбутнього» є посилення віри у власні можливості, формування відповідальності за власний розвиток і здатності бачити перспективу. Вона допомагає учасницям переосмислити життєві пріоритети, усвідомити потенціал і налаштуватися на позитивні зміни.

Наративні техніки є ефективним засобом розвитку життєстійкості жінок у періоди соціальної невизначеності. Вони допомагають переосмислити особистий досвід, змінити сприйняття труднощів, зміцнити почуття власної ефективності та сформувати активну життєву позицію. Завдяки роботі з власними історіями жінки відновлюють внутрішню рівновагу, розвивають психологічну гнучкість і здатність до самопідтримки.

Список використаних джерел

1. Рудницька С. Ю. Наративна модель розвитку життєвої компетентності особистості в умовах війни в Україні. *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. Вип. 4. С. 119-131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2024_4_15
2. Титаренко Т.М., Ларіна Т.О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. URL :https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9065/1/Zhiznestoykost_lichnosti.pdf
3. Шевчук І. В. Наративна психологія та основи вступу у наративну практику. *Проблеми сучасної психології*. 2017. Вип. 37. С. 464-473. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2017_37_40
4. Horney K. . *Neurosis and Human Growth: The Struggle Toward Self-Realization.* New York: W. W. Norton & Company. 1950.

5. Maddi S. R. *Hardiness: Turning Stressful Circumstances into Resilient Growth.* New York: Springer. 2013. 99 p.

ПОДГУРСЬКИЙ А.П.
здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня, спеціальності 053 «Психологія», Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

КУЩ О.С.
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського м. Кременчук, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ У СТАРШОКЛАСНИКІВ-ЛІЦЕЇСТІВ ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Актуальність теми. Стрімка цифрова трансформація суспільства та динамічний розвиток інформаційно-технологічної (ІТ) галузі формує підвищений попит на висококваліфікованих фахівців, здатних не лише володіти актуальними технологіями, але й мати розвинуті особистісні якості. Система освіти відповідає на цей виклик створенням мережі спеціалізованих ліцеїв та гімназій інформаційно-технологічного профілю. Однак, ефективність професійної підготовки в них залежить не лише від якості навчання точним наукам, але й від психологічно підґрунтованого розвитку професійно-важливих якостей (ПВЯ) у старшокласників на етапі їх первинного професійного самовизначення [7].

Сучасні дослідження свідчать, що інтенсивне навчальне середовище профільних закладів може спричиняти дисонанс у розвитку учнів: високий рівень когнітивних здібностей часто супроводжується труднощами в соціально-емоційній сфері [3, 9]. Вивчення психологічних особливостей цього процесу саме в умовах профільного ІТ-навчання є запорукою не лише формування технічно компетентного, але й психологічно стійкого, комунікативно компетентного та цілісно розвиненого майбутнього фахівця, що й обумовлює актуальність даного дослідження.

Мета роботи: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості розвитку професійно-важливих якостей у старшокласників-ліцеїстів інформаційно-технологічного профілю.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну літературу щодо змісту та структури професійно-важливих якостей майбутніх ІТ-фахівців.
2. З'ясувати психологічні особливості старшокласників як суб'єктів професійного самовизначення.
3. Розробити та апрбувати програму діагностики рівня сформованості ключових ПВЯ у учнів ІТ-профілю ліцею.
4. Виявити особливості мотиваційної, когнітивної та емоційно-вольової сфер старшокласників-ліцеїстів, що впливають на розвиток ПВЯ.
5. На основі отриманих результатів розробити практичні рекомендації для психолого-педагогічного супроводу розвитку ПВЯ в умовах профільного ІТ-навчання.

Методологічна основа та методи дослідження. Аналіз наукових праць українських авторів щодо заявленої теми демонструє її комплексний характер, що потребує інтеграції підходів із вікової, педагогічної, психології праці та психології обдарованості. Представлені джерела утворюють логічний ланцюг: від загальних закономірностей розвитку особистості в юнацькому віці через специфіку професійного становлення до конкретних умов профільного навчання та психологічного супроводу. Цей огляд структуровано за тематичними блоками.

1. Фундаментальна основа: психологія юнацького віку та творчої особистості. Роботи В. О. Моляка («Психологія творчої особистості») [3] та В. М. Савінова («Вікова психологія») [6] становить теоретико-методологічну основу дослідження. В. М. Савінов дає ключ до розуміння соціально-психологічного контексту життя старшокласника. Автор акцентує на тому, що юнацький вік – це період активного самовизначення, формування світогляду та професійних намірів. Його праця важлива для обґрунтування того, чому саме цей вік є сензитивним для цілеспрямованого розвитку професійно-важливих якостей (ПВЯ). Аналізуючи особливості мислення, емоційної сфери та мотивації старшокласників, Савінов створює психологічний портрет того, на кого спрямований вплив у ліцеї. Моляко В. О. безпосередньо наближає нас до змісту ПВЯ ІТ-фахівця. Його дослідження творчості та обдарованості є центральними для розуміння такого блоку якостей, як креативність, гнучкість мислення, здатність до генерації ідей. Для ІТ-галузі, де інновації – ключ до успіху, ці якості не менш важливі, ніж технічні знання. Праці Моляка дають інструментарій

для розуміння того, як виявляти та розвивати творчий потенціал ліцеїстів, що є однією з цілей профільного навчання.

2. Процес професійного становлення та самовизначення. Ланка, що безпосередньо пов'язує загальну психологію з професійною, представлена працями О. І. Пометун («Психологія професійного становлення особистості») [5] та Н. В. Чепелєвої («Психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників») [8]. О. І. Пометун системно розкриває етапи, чинники та кризи професійного становлення. Ця праця дозволяє перейти від розмов про якості до розмов про динамічний процес їхнього формування. Авторка розглядає становлення як інтеграцію особистісних якостей із вимогами професії, що прямо стосується завдання ІТ-профілю ліцею – забезпечити таку інтеграцію в ранньому віці.

Н. В. Чепелєва конкретизує ідеї Пометун щодо контингенту старшокласників. Її монографія є найбільш цільовою серед аналізованих джерел. Вона детально аналізує мотиви вибору професії, роль сім'ї, школи та особистісних характеристик у цьому процесі. Для емпіричної частини роботи її дослідження може бути джерелом конкретних гіпотез щодо зв'язку між типом професійного самовизначення ліцеїста та рівнем розвитку у нього певних ПВЯ.

3. Специфіка профільного навчання та роботи з обдарованими учнями. Праці І. М. Богданової та С. В. Щербакова [1, 9] описують саме те середовище, в якому відбувається розвиток об'єкта дослідження. Стаття І. М. Богданової [1] присвячена психологічним особливостям навчально-пізнавальної діяльності в умовах профілювання. Авторка вказує на зміни в мотивації (від навчання «загалом» до навчання «для майбутньої професії»), підвищення рівня пізнавальної самостійності та можливі ризики, такі як перевантаження та академічний стрес. Це дозволяє зрозуміти, що розвиток ПВЯ в ліцеї відбувається не ізольовано, а в специфічному, інтенсивному середовищі, що накладає свій відбиток на психологічний стан учнів. Монографія С. В. Щербакова [9] розширює цей контекст, акцентуючись на обдарованих дітях. Оскільки ІТ-профіль ліцею часто формуються з таких учнів, ця праця пропонує цінний інструментарій для психологічного супроводу. Автори описують методи розвитку інтелектуальних і творчих здібностей, а також вказують на важливість уваги до емоційно-особистісних проблем, пов'язаних з перфекціонізмом і високою конкурентністю, що дуже актуально для ліцеїстів.

4. Психологія професійної діяльності та інженерного мислення. Джерела, що описують цільовий стан – професійно важливі якості майбутнього фахівця такі. Підручник В. В. Ткаченка «Психологія професійної діяльності» [7] дає чітке визначення ПВЯ, їх класифікацію,

розкриває зв'язок між вимогами професії та індивідуальним стилем діяльності. Ця праця є основою для операціоналізації поняття у дослідженні – для створення конкретного списку якостей (когнітивних, особистісних, соціальних), які будуть діагностуватися в ліцеїстів. Стаття П. В. Янишина [10] є важливою для конкретизації ПВЯ саме для технічного профілю. Він аналізує особливості інженерного (технічного) мислення, такі як алгоритмічність, просторова уява, системність, що є прямими відповідниками вимог ІТ-професій. Це джерело допомагає зв'язати загальну психологію з конкретною предметною областю.

Мотиваційно-особистісний аспект: життєтворчість. Стаття В. В. Клименка [2] вносить важливий акцент на активну, творчу позицію особистості щодо власного життя та кар'єри. Поняття «життєтворчість» доповнює більш класичні підходи до професійного самовизначення. Для ІТ-фахівця, який часто працює в умовах невизначеності та швидких змін, здатність самостійно будувати свою траєкторію розвитку є критично важливою. Ця праця пропонує погляд на розвиток ПВЯ не як на формування набору характеристик, а як на розвиток здатності до професійного та особистісного зростання.

Таким чином можна зробити висновок, що представлений корпус українських джерел забезпечує вичерпну теоретичну базу для дослідження. Він дозволяє послідовно розкрити тему: від загальних закономірностей розвитку старшокласника (Савінов, Моляко) через механізми його професійного становлення (Пометун, Чепелєва) до впливу специфічного навчального середовища (Богданова, Щербаков) та формування конкретного комплексу якостей, необхідних для технічної діяльності (Ткаченко, Янишин). Робота Клименка додає сучасний, акмеологічний вимір, акцентуючись на активній ролі самої особистості. Інтеграція цих підходів дозволить побудувати цілісну та обґрунтовану модель дослідження психологічних особливостей розвитку ПВЯ у старшокласників ІТ-профілю ліцею.

На основі аналізу літератури [2, 6, 10] було визначено трикомпонентну структуру ПВЯ:

Когнітивний блок: алгоритмічне та логічне мислення, просторова уява, аналітичність, увага до деталей, гнучкість мислення, здатність до швидкого навчання.

Особистісний блок: висока самоорганізація та тайм-менеджмент, цілеспрямованість, ініціативність, креативність, стресостійкість, толерантність до невизначеності, внутрішня мотивація до діяльності [5, 8].

Соціально-комунікативний блок: здатність до ефективної роботи в команді, комунікативні навички (включаючи технічну комунікацію), здатність презентувати результати своєї роботи, емпатія.

Висновки.

1. Розвиток професійно-важливих якостей у старшокласників ІТ-профілю ліцею має специфічні психологічні особливості.

2. Інтенсивне профільне середовище ефективно стимулює розвиток когнітивного компоненту ПВЯ та формує сильну внутрішню мотивацію.

3. Головним викликом для психолого-педагогічного супроводу ліцеїстів ІТ- профілю є подолання дисбалансу між інтелектуальним і соціально-емоційним розвитком учнів, що проявляється у підвищеній тривожності, перфекціонізмі та дефіциті комунікативних навичок.

4. Ефективний розвиток ПВЯ в умовах ІТ-профілю ліцею потребує цілісного психолого-педагогічного супроводу, спрямованого не лише на розвиток технічних навичок, але й на формування емоційного інтелекту, комунікативних компетенцій та стресостійкості через впровадження спеціальних тренінгових програм та інтеграцію психологічних практик у навчальний процес.

Список використаних джерел

1. Богданова І. М. Психологічні особливості організації навчально-пізнавальної діяльності старшокласників у умовах профільного навчання. *Вісник психології і соціальної педагогіки.* 2016. № 1. С. 10-15.

2. Клименко В. В. Життєтворчість як чинник професійного самовизначення старшокласників. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2018. Вип. 42(45). С. 120-128.

3. Моляко В. О. Психологія творчої особистості. Київ: Академвидав, 2006. 400 с.

4. Падалка О. С. Педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2017. 400 с.

5. Пометун О. І. Психологія професійного становлення особистості: навч. посіб. / О. І. Пометун, Л. М. Кондратова. Київ: Академвидав, 2010. 360 с.

6. Савінов В. М. Вікова психологія: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 450 с.

7. Ткаченко В. В. Психологія професійної діяльності: навч. посіб. Київ: Каравела, 2019. 352 с.

8. Чепелєва Н. В. Психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2012. 300 с.

9. Щербаков С. В. Психологічний супровід обдарованих учнів у спеціалізованих навчальних закладах: монографія / С. В. Щербаков, О. В. Луньова. Харків: Вид-во ХНУ, 2015. 280 с.

10. Янишин П. В. Психологічні основи інженерної діяльності. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми економіки та управління*. 2015. № 1. С. 150-156.

ПОРХУНОВА І.А.
студентка 4 курса
спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

КУЗЬМІН В.В.
кандидат соціологічних наук, доцент
доцент кафедри психології,
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ВПЛИВ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК НА АКАДЕМІЧНУ УСПІШНІСТЬ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Проблема розвитку комунікативних навичок у студентів закладів вищої школи посідає одне з провідних місць у сучасній психологічній науці. Для майбутніх психологів ефективна комунікація є не лише інструментом навчальної взаємодії, а й необхідною умовою професійної діяльності, що передбачає вміння слухати, розуміти, емпатійно реагувати та конструктивно взаємодіяти з різними категоріями людей.

Академічна успішність у цьому контексті розглядається як багатовимірне явище, що залежить не лише від рівня інтелектуального розвитку, але й від соціально-психологічних факторів: емоційного інтелекту, емпатії, толерантності та соціального типу особистості. Таким чином, комунікативні навички можна вважати важливим чинником формування професійної компетентності та академічної результативності студентів-психологів [5].

У структурі професійної підготовки майбутніх психологів розвиток комунікативних навичок має особливе значення, адже саме вони формують основу ефективного спілкування у навчальному процесі та подальшій практичній діяльності. Відомо, що студент із розвиненою комунікативною компетентністю легше долає труднощі, пов’язані з груповою роботою, проявляє вищу активність у дискусіях, швидше інтегрується у навчальне середовище, що позитивно впливає на рівень його академічної успішності. Навпаки, низький рівень сформованості таких навичок може призводити до труднощів у засвоєнні матеріалу, зниження мотивації, відчуття ізоляції у колективі.

Зв’язок між розвитком комунікативної компетентності й ефективністю навчальної діяльності підтверджується численними

психологічними дослідженнями. Зокрема, підкреслюється, що студенти, які демонструють високий рівень комунікативних умінь, не тільки краще справляються з навчальними завданнями, а й досягають більшої гармонії у взаємодії з викладачами та ровесниками. Це пояснюється тим, що процес навчання у вищій школі відбувається в умовах постійної комунікації: обговорення навчальних тем, робота у парах та малих групах, участь у проектах, презентаціях і наукових конференціях. Усі ці форми діяльності вимагають від студентів здатності висловлювати власну позицію, слухати й враховувати думки інших, аргументувати свою точку зору.

Окрім того, розвиток комунікативної компетентності сприяє підвищенню самооцінки студентів і формує в них почуття впевненості у власних силах, що є важливим для навчальної мотивації. В умовах сучасної освіти, де значна увага приділяється самостійній роботі, презентаціям та колективним проектам, комунікативні навички виступають своєрідним «мостом» між теоретичними знаннями та їх практичним застосуванням. Тому не випадково дослідники наголошують, що розвиток комунікативної компетентності є одним із ключових завдань підготовки студентів до майбутньої професії [5].

Емпатія є базовим елементом комунікативних навичок, оскільки вона забезпечує глибоке розуміння внутрішнього світу іншої людини. У психології цей феномен визначається як здатність співпереживати, розділяти емоційні стани, реагувати на почуття співрозмовника й адекватно їх інтерпретувати. Для студентів-психологів розвиток емпатії має подвійне значення: з одного боку, вона виступає умовою ефективної міжособистісної взаємодії у навчальному середовищі, з іншого – формує основу для майбутньої професійної діяльності, орієнтованої на допомогу та підтримку інших.

У контексті навчальної діяльності емпатія сприяє створенню сприятливого психологічного клімату в академічних групах. Студенти, які володіють високим рівнем емпатійності, виявляють більшу здатність до співпраці, легше вирішують конфліктні ситуації, швидше досягають взаєморозуміння у процесі групової роботи. Це, у свою чергу, позитивно позначається на їх академічній успішності: зростає активність у дискусіях, покращується якість колективних проєктів, підвищується мотивація до навчання.

Важливо підкреслити, що емпатія тісно пов’язана з емоційним інтелектом та комунікативною толерантністю, утворюючи з ними єдину систему соціально-психологічних механізмів взаємодії. Недостатній рівень розвитку емпатійності часто зумовлює труднощі у налагодженні контактів, відчуженість у групі, а також зниження мотивації до навчання. Навпаки,

високий рівень емпатії стає запорукою формування довірливих стосунків, відкритості до нових знань і готовності працювати у команді.

Згідно з дослідженнями сучасних українських науковців, емпатія є не лише особистісною рисою, а й навичкою, яку можна цілеспрямовано розвивати у процесі навчання. Так, у працях С. С. Єрмакової та співавторів підкреслюється, що формування емпатії безпосередньо пов'язане з розвитком здатності до рефлексії та вдосконаленням комунікативної культури студентів. Автори наголошують, що високий рівень емпатійності дозволяє майбутнім психологам не тільки краще розуміти інших, але й критично оцінювати власні реакції у процесі взаємодії [4].

Продовжуючи тему, варто розглянути соціальний тип особистості, емоційний інтелект та комунікативну толерантність як важливі складові комунікативної компетентності студентів.

Соціальний тип особистості визначає стиль спілкування, особливості взаємодії в групі, а також прояв лідерських якостей. Студенти з високим рівнем соціальності відрізняються відкритістю, ініціативністю та здатністю налагоджувати контакти у різних соціальних ситуаціях. Вони ефективно координують діяльність у групах, активно долучаються до колективного обговорення та підтримують сприятливий психологічний клімат у команді. Згідно з даними досліджень, соціально активні студенти швидше адаптуються до академічного середовища, проявляють більшу впевненість у собі та демонструють високі результати під час колективних проєктів. Соціальний тип особистості також визначає лідерські здібності: студенти з яскраво вираженою соціальною орієнтацією легше беруть на себе роль організатора групових завдань, мотивують однокурсників та сприяють конструктивному вирішенню конфліктів [2;5].

Емоційний інтелект виступає критичним фактором, що забезпечує регуляцію власних емоцій та розуміння емоцій інших. Для студентів-психологів високий рівень емоційного інтелекту означає здатність контролювати стресові ситуації, адекватно реагувати на критику, підтримувати позитивну атмосферу у групі та сприяти взаєморозумінню. Також емоційний інтелект безпосередньо впливає на навчальну мотивацію: студенти, які здатні усвідомлювати свої емоції та емоції оточуючих, легше долають труднощі, проявляють наполегливість у досягненні академічних цілей і швидше інтегруються у навчальне середовище. Важливо зазначити, що розвиток емоційного інтелекту можна здійснювати через спеціальні навчальні практики, вправи на самоусвідомлення та групові дискусії, що дозволяють студентам аналізувати власні реакції і навчатися конструктивній взаємодії [3].

Комунікативна толерантність є ще однією важливою складовою, яка забезпечує здатність приймати різні точки зору, поважати думки інших та конструктивно вирішувати конфлікти. В умовах студентського середовища, де часто виникають різні підходи до виконання завдань або різниця в поглядах, толерантність дозволяє підтримувати психологічний комфорт та сприяє ефективній взаємодії. Дослідження показують, що студенти з високим рівнем комунікативної толерантності легше знаходять компроміси, не допускають емоційних конфліктів і сприяють створенню сприятливого мікроклімату в групі. У професійній діяльності майбутніх психологів толерантність стає основою для ефективної роботи з клієнтами та колегами, оскільки забезпечує відкритість до різноманітності думок і способів вирішення проблем [1].

Взаємодія цих трьох компонентів – соціального типу особистості, емоційного інтелекту та комунікативної толерантності – формує цілісну систему соціально-психологічної компетентності студента. Коли вони розвинені гармонійно, студент не лише легше адаптується до навчального середовища, а й проявляє високу ефективність у навчальній діяльності, колективній роботі та професійній підготовці. Підтвердженням цього є сучасні дослідження, які вказують на те, що розвиток соціальної орієнтації, регуляції емоцій і толерантності сприяє підвищенню академічної успішності, розвитку лідерських якостей та формуванню професійної самосвідомості [4].

Отже, аналіз досліджень підтверджує, що комунікативні навички є ключовим чинником академічної успішності студентів-психологів. Вони забезпечують ефективну міжособистісну взаємодію, сприяють створенню позитивного психологічного клімату в групах та розвитку лідерських якостей. Емпатія, соціальний тип особистості, емоційний інтелект і комунікативна толерантність формують цілісну систему соціально-психологічної компетентності, яка підвищує мотивацію до навчання та готовність до майбутньої професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Комунікативна толерантність майбутніх психологів: тези конференції/ Т. І. Пономаренко. *Суспільство, наука, освіта: актуальні дослідження, теорія та практика*: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції 23- 24 листопада 2023 р. / Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна». Біла Церква, 2023. С. 157-160.
2. Комунікативні навички та комунікативна компетентність, їх роль у здобутті освіти і формування комунікативних навичок упродовж професійної діяльності: тези конференції / Ю. О. Данилевич. Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України № 2 2023. С. 56-65.
3. Панасенко, Е. А., Репринець, І. О. (2025). Вплив емоційного інтелекту на академічну успішність здобувачів вищої освіти: психологічні чинники та освітні практики. *Наукові записки. Серія: Психологія*, (1). С. 101–108.

4. Психологія міжособистісних відносин: роль емпатії та спілкування: тези конференції/ С. С. Єрмакова, О.В. Байрамова, С.С. Доскач *Журнал «Перспективи та інновації науки»* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина») № 1(35) 2024. С. 511-521.
5. Психологія спілкування : навчальний посібник / Л. Г. Кайдалова, Л. В. Пляка, Н. В. Альохіна, В. С. Шаповалова. Х. : НФаУ, 2018. 140 с

ТАТАУРОВА А.А.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СТРЕСУ ТА СІМЕЙНОГО СЕРЕДОВИЩА З РОЗЛАДАМИ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ

Актуальність. Сучасне суспільство характеризується високим рівнем стресогенності, зумовленим інтенсивними соціальними змінами, інформаційним навантаженням та невизначеністю майбутнього. Особливо вразливою до впливу цих та інших факторів є підліткова вікова категорія, яка переживає кризові етапи розвитку, активне становлення ідентичності та трансформацію системи цінностей. Цей період супроводжується підвищеною емоційною нестабільністю, що зумовлює появу специфічних форм дезадаптивної поведінки, зокрема – розладів харчової поведінки (РХП).

Значний внесок у проблему вносить соціокультурний контекст. Медіа поширюють ідеалізовані стандарти зовнішності, що створює додатковий тиск на підлітків, підвищує рівень тривоги, формує незадоволення власним тілом та стимулює розвиток небезпечних форм контролю ваги. У поєднанні з дезадаптивними стратегіями подолання стресу це стає потужним предиктором формування РХП, зростання яких серед підлітків фіксується дослідниками.

Розлади харчової поведінки в підлітковому віці являють собою комплекс психічних та поведінкових відхилень, пов'язаних із прийомом їжі, ставленням до власного тіла та формуванням стратегії контролю ваги. У психологічній науці вони розглядаються не лише як медико-біологічна проблема, а і як соціокультурний феномен, що відображає кризові тенденції сучасного суспільства. Л. Абсалямова наголошує, що харчова поведінка формується на перетині психологічних, соціальних і культурних впливів, а її деформація є наслідком внутрішніх конфліктів особистості, які загострюються в період підліткового становлення [1, с. 181].

Мета дослідження – з'ясувати, як сучасні підлітки переживають стрес, дослідити та описати взаємозв'язок між їхнім емоційним станом (мірою переживання стресу) та ймовірними проблемами з харчуванням.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичний аналіз підтвердив, що РХП (анорексія, булімія, компульсивне переїдання) є комплексними психосоматичними явищами. Вони включають стійкі порушення не лише у прийомі їжі, а й в образі тіла, самооцінці та когнітивно-емоційних процесах, що знаходить своє відображення у сучасних діагностичних підходах [4, с. 329–345]. Дослідження етіології РХП вказують на складну взаємодію біологічних, психологічних (наприклад, перфекціонізму) та соціокультурних чинників [10; 5]. У цьому плані саме підлітковий вік виступає критичним періодом для розвитку РХП через поєднання біологічної вразливості, інтенсивної соціалізації, підвищеної уваги до зовнішності та недостатності сформованих адаптивних стратегій подолання стресу.

Згідно з дослідженнями, насамперед стрес виступає «спусковим гачком» для розладів харчової поведінки [2, с. 146], порушуючи природні механізми регуляції апетиту. В цьому контексті як один із чинників, що впливає на формування дисфункційної харчової поведінки, можна розглядати так званий «синдром Вінні-Пуха» [1], який полягає у використанні їжі як механізму регуляції емоційного стану та подолання стресу.

Запропоноване поняття «синдрому Вінні-Пуха» описує тенденцію вживати їжу для боротьби зі стресом та підтримки емоційної рівноваги навіть за відсутності фізіологічного голоду. Цей поведінковий шаблон став культурною нормою у XX столітті, значною мірою через популяризацію образу Вінні-Пуха, який втілює позитивність через пошук задоволення в їжі. Синдром стає особливо актуальним у періоди колективних травм – таких як, наприклад, світові війни, виконуючи роль механізму психологічного захисту. Він асоціюється з такими розладами харчової поведінки, як булімія та компульсивне переїдання. Найсхильнішими до даного синдрому є особи з перфекціонізмом, низькою самооцінкою та негативним соціальним досвідом, однак йому можна протистояти через усвідомлення шкідливості та шляхом формування здоровіших стратегій подолання стресу.

Згідно з діагностичними критеріями DSM-5, основною ознакою компульсивного переїдання є повторювані епізоди вживання великої кількості їжі з відчуттям втрати контролю, без наступного регулярного використання компенсаторної поведінки, характерної для булімії [4].

Наукові дослідження також доводять вирішальний вплив стилів батьківського виховання на формування ризиків розладів харчової поведінки у підлітків. Так, авторитарний стиль, що характеризується високим контролем і низькою емоційною підтримкою, створює передумови для розвитку РХП через обмеження автономії підлітків, формування нереалістичних стандартів досконалості та прямого втручання у харчування [6; 12]. Ліберальний стиль, що відрізняється низьким контролем і мінімальною емоційною включеністю, призводить до недостатньої обізнаності батьків про стан дитини та її харчові звички, що збільшує ймовірність розвитку компульсивного переїдання [9]. На противагу цьому, авторитетний стиль, що поєднує емоційну підтримку з чіткими правилами, сприяє формуванню здорового харчування через розвиток автономії підлітків, відкриту комунікацію та адекватний моніторинг з боку батьків [8]. Назагал стиль батьківського виховання виступає значущим фактором як у профілактиці, так і у розвитку РХП у підлітків.

Проведений теоретичний аналіз спеціальної літератури виявив ключову роль соціально-психологічного середовища. Дисфункційні взаємини, високі очікування та недостатня підтримка посилюють переживання стресу [3, с.145].

Тиск ідеалів краси, соціальне порівняння та онлайн-булінг формують негативний образ Я та підвищують вразливість особи до РХП. При цьому найпоширенішим проявом серед підлітків є саме постійне порівняння себе з ідеалами. Перфекціонізм, зовнішній локус контролю, низька самооцінка та порушення емоційної саморегуляції – всі вони зокрема та подеколи спільно виступають значущими факторами ризику РХП.

Висновки. Отже, що чим вищі у підлітка ризики використання не адаптивних стратегій подолання стресу, зокрема в контексті неконструктивних стилів виховання у сім'ї, тим вищою буде ймовірність наявності у нього розладів харчової поведінки. Наше подальше емпіричне дослідження має на меті довести, що підлітки, котрі переживають сильний стрес, а також живуть у сім'ях із хронічними конфліктами, мають значно більшу імовірність виявити проблеми з харчовою поведінкою.

Список використаних джерел

1. Абсалямова Л. М. Психологія харчової поведінки людини. Харків: Смугаста типографія, 2017. 181 с.
2. Бородіна Н. Вінні-Пух та розлади харчової поведінки. *Докса*. 2019. № 1(31). С. 144–154.
3. Савелюк Н. М. Переживання стресу в умовах війни: досвід українського студентства. *Психологія: реальність і перспективи.* 2022. № 1(18). С. 141–152.

4. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. 5th ed. Arlington : *American Psychiatric Publishing*, 2013. 947 p.
5. Bardone-Cone A. M. et al. Perfectionism and eating disorders: Current status and future directions. *Clinical Psychology Review*. 2007. Vol. 27, No. 3. P. 384–405.
6. Berge J. M. et al. Parental factors associated with adolescent disordered eating behavior. *Journal of Adolescent Health*. 2014. Vol. 55, No. 6. P. 748–751.
7. Buri J. R. Parental Authority Questionnaire. *Journal of Personality and Social Assessment*. 1991. Vol. 57, No. 1. P. 110–119.
8. Gouveia M. J. et al. Parenting style and eating disorders in adolescents. *Journal of Child and Family Studies*. 2019. Vol. 28, No. 3. P. 837–845.
9. Martinson L. E. et al. Parenting style and disordered eating in adolescents. *Eating Behaviors*. 2016. Vol. 23. P. 131–136.
10. Polivy J., Herman C. P. Causes of eating disorders. *Annual Review of Psychology*. 2002. Vol. 53. P. 187–213.
11. Robertson J. The Parent Behind the Eating Disorder: How Parenting Styles Affect Eating Disorders in Adolescents. *Family Perspectives*. 2020. Vol. 2, Iss. 1. P. 1–15.
12. Zubatsky M. et al. The relationship between parenting styles and eating disorders in adolescents. *Journal of Adolescent Health*. 2015. Vol. 57, No. 2. P. 345–350.

УСТЮЖАНІНА А.В.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ПИЛИПЕНКО К.В.
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

РІВНІ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА ТИПАМ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ: НОВИЙ ПОГЛЯД НА ЗНАЧЕННЯ ПРИВ'ЯЗАНОСТІ У РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСОБИСТОСТІ

Поняття прив'язаності у сучасній психології сягає корінням класичних робіт Джона Боулбі [2; 3], Мері Ейнсворт [4; 5] і Гаррі Харлоу [1], які довели центральну роль емоційного зв'язку між дитиною та людиною, що її доглядає, у психічному розвитку. Боулбі описував прив'язаність як базову потребу людини у безпеці, тоді як Ейнсворт запропонувала емпіричне підґрунтя, описавши та класифікувавши типи прив'язаності – безпечну, тривожну, уникаючу та дезорганізовану. Ці класифікації, попри їхню значущість, мають певні обмеження: вони розглядають прив'язаність як сталу характеристику, не враховуючи

можливість розвитку та змін. Альтернативою цій усталеній типології став рівневий підхід Гордона Ньюфелда, згідно з яким прив'язаність трактується як постійний процес, що формується на шести послідовних рівнях – від фізичної близькості до глибокої емоційної інтеграції [7]. Прив'язаність у цій моделі не є фіксованою, а видозмінюється під впливом досвіду, стосунків та контексту. Цей підхід розширює можливості психотерапії та педагогіки, оскільки дозволяє не лише діагностувати стан дитини, а й бачити перспективу її емоційного зростання. Г. Ньюфелд у співпраці з Г. Мате доводить, що емоційний інтелект розвивається природно в процесі послідовного поглиблення прив'язаності, коли дитина переходить від прагнення близькості до здатності піклуватися, співпереживати й розуміти іншу людину [7]. Такий розвиток неможливий без безпечного емоційного середовища – про що також свідчать експерименти Гаррі Харлоу з мавпами, які підтвердили, що саме фізичний контакт і відчуття тепла, а не механічний догляд, є визначальними у формуванні прив'язаності [1]. Науковці М. Мейн і Дж. Соломон у своїй класифікації дезорганізованої прив'язаності визнали, що емоційний розвиток може бути порушений унаслідок травматичного досвіду [6]. У такому контексті рівневий підхід відкриває шлях до відновлення: клієнт може поступово переходити на вищі рівні прив'язаності через терапевтичні стосунки, що забезпечують підтримку, прийняття та безпеку. Піт Волкер у праці «Комплексний ПТСР: керівництво з відновлення від дитячої травми» описує цей процес як відновлення внутрішнього почуття довіри через нові емоційно значущі зв'язки [9]. Сучасні дослідження підтверджують універсальність прив'язаності та її контекстну варіативність, що узгоджується з ідеями Ньюфелда про різницю між рівнями зв'язку залежно від культури, досвіду і середовища [7]. Отже, рівнева модель не відкидає класичну теорію Боулбі, а поглиблює її, пропонуючи більш гнучке й цілісне бачення розвитку людських стосунків.

Рівнева модель Ньюфелда описує становлення прив'язаності таким чином:

Перший рівень – через фізичне відчуття (сенсорна близькість). Формується з народження за рахунок тілесного контакту, дотиків, запаху, голосу. Дитина відчуває безпеку через фізичну присутність значимої фігури – матері або особи, що її замінює [1; 2].

Другий рівень – через подібність (імітація та наслідування). У віці двох-трьох років дитина наслідує поведінку дорослих – слова, жести, інтонації. Схожість виступає способом переживання єдності з батьками [7].

Третій рівень – через лояльність та приналежність. У віці після трьох-чотирьох років з'являється потреба зберігати контакт зі значимим

дорослим не лише через подібність, а й через приналежність та відданість. Цей рівень безпосередньо пов'язаний із розвитком моральних почуттів і внутрішнього відчуття совісті [2; 9].

Четвертий рівень – через значущість (бути особливим). Дитина прагне бути важливою для іншого, відчувати свою унікальність. За умов задоволення цієї потреби формується самоцінність і впевненість; у разі дефіциту – ревнощі та тривога [7].

П'ятий рівень - рівень любові. У шість – сім років дитина здатна не лише приймати любов, але й віддавати її. Любов як рівень зв'язку формує емпатію, довіру й співпереживання – ключові складові емоційного інтелекту [7; 8].

Шостий рівень – психологічна близькість. Формується у пізньому дитинстві й зрілому віці. Людина здатна ділитися внутрішнім світом, думками й страхами. Це найзріліша форма прив'язаності, що забезпечує можливість глибоких психотерапевтичних взаємин [2; 3]. Рівневий підхід Ньюфелда є суттєвим доповненням класичної теорії прив'язаності, оскільки демонструє гнучкість і відновлюваність людських стосунків. На відміну від типологічних класифікацій [4; 5; 6], рівнева модель показує, що прив'язаність може розвиватися, поглиблюватися або відновлюватися внаслідок терапевтичного чи виховного впливу. У роботі з травмою прив'язаності, як зазначає П. Волкер [9], відновлення відбувається шляхом повернення на попередні рівні, де була порушена емоційна безпека, та їх поступового відтворення. Рівні прив'язаності відображають процес емоційного дозрівання, що лежить в основі формування емоційного інтелекту. На відміну від типів, вони показують не дефіцит, а потенціал розвитку, відкриваючи нові можливості для допомоги дітям і дорослим у процесі зцілення й саморозвитку. Таким чином, рівні прив'язаності за Г. Ньюфелдом поєднують гуманістичну та нейропсихологічну перспективи у вивченні розвитку емоційного інтелекту. Вони відкривають шлях до глибшого розуміння міжособистісних стосунків, де прив'язаність постає не як фіксований тип, а як живий, змінний і відновлюваний процес.

Список використаних джерел

1. Харлоу, Г. Ф. Природа любові. *American Psychologist* Т. 13, № 1, 1958, С. 673–685.
2. Боулбі Дж. Прив'язаність. Київ: Лабораторія, 2020. 448 с.
3. Bowlby J. Attachment and loss 2. Separation.Anxiety and anger. New York: Basic Books, 1973, 449 с.
4. Ейнсворт М.Д., Белл С.М. Прихильність, дослідження та розлука: поведінка однорічних дітей у «дивній ситуації». *Child Development* Т. 41, № 1, 1970, С. 49–67.
5. Ейнсворт М.Д., Блехар М., Уотерс Е., Волл С. Шаблони прив'язаності: психологічне дослідження «дивної ситуації». Київ: Основи, 2017. 432 с.

6. Мейн М., Соломон Дж. Процедури виявлення немовлят як дезорганізованих/дезорієнтованих під час «дивної ситуації» Ейнсворт. *Прихильність у дошкільному віці: теорія, дослідження та втручання* / за ред. М. Т. Грінберга, Д. Чікетті, Е. Каммінгса. Чикаго: University of Chicago Press, 1990, С. 121–160.
7. Ньюфелд Г., Мате Г. Тримайтеся за своїх дітей. Чому батьки мають бути важливішими за однолітків. Харків: Vivat, 2022. 464 с.
8. Ґоулман Д. Емоційний інтелект. Київ: Наш формат, 2020. 464 с.
9. Волкер П. Комплексний ПТСР: керівництво з відновлення від дитячої травми. Київ: Науковий світ, 2023. 384 с.

ФОКІНА О.А.
магістрантка спеціальності «Психологія»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

ВПЛИВ СЕПАРАЦІЇ НА ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН У ЛЮДЕЙ ДОРОСЛОГО ВІКУ

Сучасне суспільство відзначається інтенсивними соціальними, економічними та культурними трансформаціями, що істотно впливають на структуру та динаміку сімейних відносин. Одним із провідних психологічних процесів, який визначає становлення індивідуальної ідентичності та зумовлює характер взаємодії в сімейних системах, виступає сепарація – процес психологічного відокремлення особистості від батьківської сім'ї, пов'язаний із формуванням автономії, власних ціннісних орієнтацій та незалежного способу життя.

В умовах сучасних суспільних викликів – глобалізації, урбанізаційних процесів, економічної нестабільності та трансформації традиційних сімейних моделей – проблема впливу сепарації на сімейні відносини у дорослому віці набуває особливої наукової значущості. Порушення балансу сепараційних процесів, що може проявлятися як у їх недостатності, так і в надмірній вираженості, призводить до труднощів у побудові гармонійних подружніх взаємин, налагодженні ефективної батьківсько-дитячої комунікації та збереженні психологічного благополуччя.

Отже, дослідження впливу сепарації на особливості сімейних відносин у дорослому віці є актуальним напрямом психологічних розвідок, що сприяє глибшому розумінню механізмів функціонування сучасної сім'ї та обґрунтуванню підходів до підтримки її психологічної стабільності.

Актуальність теми також підкріплюється зростаючою кількістю досліджень, які вказують на зв'язок між процесом сепарації та психологічними проблемами, такими як тривожність, депресія, конфлікти

у подружніх стосунках або труднощі у формуванні власної сім'ї. У багатьох культурах, зокрема в Україні, де сімейні зв'язки традиційно мають високу цінність, процес сепарації може ускладнюватися через культурні норми, що підкреслюють важливість тісних міжпоколінних зв'язків. Це створює унікальний контекст для дослідження, адже вплив сепарації на сімейні відносини може мати як універсальні, так і культурно-специфічні особливості.

Процес сепарації є одним із ключових етапів становлення особистості, що визначає рівень її психологічної зрілості, автономності та здатності до побудови гармонійних міжособистісних стосунків. У період дорослості сепарація набуває особливого значення, оскільки саме тоді людина формує власну сім'ю, систему цінностей та індивідуальну життєву позицію.

Психологічна сепарація від батьків охоплює емоційну, поведінкову, когнітивну та фінансову самостійність. Її успішне проходження створює умови для формування здорових сімейних відносин, заснованих на взаємоповазі, партнерстві та здатності до компромісу. Навпаки, несформованість сепараційних процесів часто призводить до труднощів у побудові подружніх стосунків, залежності від батьківських моделей поведінки, конфліктів і дисгармонії в сімейній системі.

Емоційна несепарованість може проявлятися у надмірній прив'язаності до батьків, постійній потребі в їхньому схваленні, а також у труднощах із формуванням власних кордонів у стосунках. Це часто призводить до конфліктів між подружжям, коли один із партнерів несвідомо відтворює роль «дитини», а інший – «батьківську» роль. Така динаміка гальмує розвиток подружньої взаємності та зрілого партнерства.

Успішно сепарована особистість, навпаки, характеризується внутрішньою стабільністю, здатністю до емоційної саморегуляції та відповідальності за власні рішення. У таких людей спостерігається вища задоволеність шлюбом, менший рівень конфліктності та більша гнучкість у вирішенні побутових і психологічних труднощів.

Сепарація як психологічне явище охоплює не лише фізичне віддалення, а й глибокі емоційні та когнітивні трансформації, що забезпечують становлення особистісної автономії. У межах психоаналітичного підходу основна увага приділяється емоційним і несвідомим аспектам цього процесу, тоді як когнітивний підхід зосереджується на розвитку мислення та самоконтролю. Системний підхід, своєю чергою, акцентує значення сімейних і соціальних взаємозв'язків. Кожен із цих теоретичних напрямів має власні сильні сторони та обмеження, проте в сукупності вони дають змогу сформувати цілісне

уявлення про сепарацію як ключовий чинник психологічного розвитку. Успішне проходження цього процесу сприяє формуванню адекватної самооцінки, самостійності та здатності до побудови зрілих міжособистісних стосунків. Водночас труднощі в процесі сепарації можуть мати тривалі негативні наслідки для психічного здоров'я. Повноцінне розуміння цього явища вимагає урахування індивідуальних, сімейних і культурних особливостей особистості..

Дорослість як етап психологічного розвитку є одним із найскладніших і найрізноманітніших періодів людського життя. Вона характеризується не лише досягненням фізіологічної зрілості, а й комплексом психологічних, соціальних та когнітивних змін, які забезпечують становлення особистості, здатної до автономного існування, прийняття усвідомлених рішень і ефективної взаємодії з соціумом. У межах психологічної науки дорослість охоплює значний віковий діапазон – від ранньої юності (приблизно 18-20 років) до пізньої зрілості (понад 60–65 років). Цей життєвий період відзначається динамічністю та варіативністю, що зумовлюється культурними, соціальними й індивідуальними чинниками.

Психологічний розвиток дорослої людини визначається взаємодією біологічних, соціальних, культурних і особистісних факторів. Когнітивна, емоційна та соціальна сфери розвитку тісно пов'язані з унікальним життєвим досвідом, індивідуальними рисами та умовами середовища, у якому перебуває особистість. Аналіз цих індивідуальних відмінностей дає змогу глибше зрозуміти закономірності розвитку дорослої людини та сприяти формуванню ефективних підходів до підтримки її психологічного благополуччя на різних етапах життєвого шляху.

Отже, формування сімейних стосунків – це складний процес, на який впливають численні психологічні фактори. Особливості характеру партнерів, якість комунікації, рівень емоційної близькості, спільні цінності та зовнішні обставини визначають міцність і гармонію сімейного життя. Для успішних сімейних відносин необхідна свідома робота над собою, взаємна повага та готовність до компромісів. При цьому сепарація є необхідною передумовою для формування зрілих сімейних відносин у дорослому віці. Її успішне проходження дозволяє людині усвідомлено вибудовувати близькість без втрати автономії, а також зберігати баланс між власними потребами та потребами партнера.

Список використаних джерел

1. Берегова Н. Вплив ранньої сепарації на становлення особистості. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія «Психологічні науки». 2019. № 1. С. 21–32.

2. Желавська А.В. Сепарація від батьків та психологічне благополуччя дорослих дітей. *Grail of Science*. 2023. № 32. С. 363–365.
3. Невідома Я.Г. Досягнення особистісної зрілості в ситуації сепарації від батьківської родини. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». 2017. Вип. 3(2). С. 68–73.

ЩЕРБИНА В.В.
доктор соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології
Класичний приватний університет
м. Запоріжжя, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ СТРАХУ ВИБУХІВ ПІД ЧАС ТРИВОГИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Війна принесла в життя українських дітей численні втрати, невизначеність і посилила відчуття страху та тривоги. Звичний уклад життя, стабільність і впорядкованість, які є важливими для дитини, руйнуються. Війна змінює не лише реальність дорослих, але й глибоко впливає на дітей, які особливо чутливі до таких змін.

Страх вибухів є специфічним видом страху, який виникає внаслідок пережитого стресового досвіду та є значущим фактором, що впливає на емоційний стан та поведінкові реакції дитини.

Діти думають про війну, відчувають її у снах, відображають у своїх малюнках, переживають її під час перебування в укриттях. Усе це створює значний психологічний тиск, який може мати довготривалий вплив на їхній психічний і емоційний розвиток.

Дослідження особливостей переживання страхів дітьми в умовах війни є вкрай важливим.

Несвоєчасно подолані страхи можуть закріпитися в психіці дитини, негативно впливаючи на її подальший розвиток.

Тому своєчасна психологічна допомога є запорукою відновлення емоційного контакту з дитиною, що є основою її нервово-психічного здоров'я та гармонійного розвитку.

Дослідження дитячих страхів, пов'язаних із війною, є важливим для розробки ефективних психокорекційних програм, які сприятимуть подоланню цих страхів та забезпеченню психологічного благополуччя дітей. [2, с. 140-144]

Особливої уваги потребує вивчення специфіки страху вибухів у дітей старшого дошкільного віку, оскільки цей вік є вирішальним у формуванні емоційної стійкості та адаптивних механізмів.

Тому важливо розуміти причини виникнення цього страху, методи його корекції та ефективні психокорекційні техніки.

З метою подолання та усвідомлення страху вибухів у дітей старшого дошкільного віку розроблено та впроваджено корекційно-розвивальну програму «Подолання страху вибухів». Програма спрямована на стимулювання розвитку дитини для подолання тривожних станів, корекцію страху вибухів та формування позитивного образу себе, а також розроблена на основі теоретичних та практичних досліджень у галузі дитячої психології та психокорекції з урахуванням результатів емпіричного дослідження, проведеного у другому розділі.

Процес корекційно-розвивальної роботи включав індивідуальні та групові заняття, під час яких діти мали можливість висловити свої почуття та переживання, пов'язані зі страхом вибухів.

Використовувалися методи арт-терапії, казкотерапії, ігрової терапії та релаксаційні техніки. [4, с. 161-173]

Діти навчилися розпізнавати свої емоції, розуміти, що страх є природною реакцією, а також розвинули навички саморегуляції та подолання стресових ситуацій.

Завдяки корекційно-розвивальній роботі діти отримують цінні навички та ресурси, які допоможуть їм керувати своїми страхами у майбутньому.

Це є важливим кроком у їхньому розвитку та забезпеченні психологічного благополуччя.

З метою закріплення результатів корекційно-розвивальної роботи та профілактики виникнення страху вибухів у майбутньому розроблено рекомендації для батьків та педагогів.

Профілактика страху вибухів є важливим завданням, оскільки вона сприяє забезпеченню емоційного та психологічного благополуччя дітей.

Основна мета полягає в тому, щоб допомогти дітям розвинути внутрішні ресурси та навички, які допоможуть їм керувати своїми страхами.

Результати корекційно-розвивальної роботи показали, що діти, які брали участь у програмі, стали менш тривожними та напруженими під час повітряних тривог, навчилися використовувати техніки релаксації та саморегуляції, покращили емоційний стан, розвинули навички саморегуляції, покращили соціальну адаптацію та сформували почуття безпеки.

Отже, корекційно-розвивальна програма «Подолання страху вибухів» показує свою ефективність у подоланні страху вибухів у дітей старшого дошкільного віку.

Результати програми свідчать про важливість своєчасного надання психологічної допомоги дітям, які переживають травматичний досвід воєнних дій.

Загальна мета профілактики страху вибухів полягає в тому, щоб створити підтримуюче та надійне оточення, де діти можуть розвивати свою емоційну стійкість, самовпевненість та вміння керувати своїми страхами. Батьки і педагоги можуть використовувати ці рекомендації як основу для сприяння позитивному емоційному розвитку дітей.

Ця робота є значним внеском у розуміння механізмів виникнення страху вибухів у дітей та пропонує ефективні методи його корекції, що має важливе теоретичне та практичне значення для сучасної психологічної науки та освітньої діяльності.

Список використаних джерел

1. Бабарикіна І. В. Психологічні особливості вікової динаміки страхів у навчальній діяльності школярів: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Харків, 2011. 20 с.
2. Вавілова А. С. Психологічні особливості страхів молодших школярів: збірник наукових праць ККПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. 2020. № 1. Т. 1. С. 140–144.
3. Григорчук О., Дубравська Н. Класифікація страхів у дітей дошкільного віку // *Психологія і суспільство*. 2015. № 1. С. 112–118.
4. Данилюк І. В. Казкотерапія як метод психологічного впливу на особистість. *Психологічний часопис*. 2019. № 6. С. 161-173.
5. Щербатих Ю. В. Психологія страху: популярна енциклопедія. Київ: Академ-видав, 2006. 320 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

НАПРЯМ: СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІОЛОГІЯ

Алещенко Ілона Вікторівна – магістрантка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Андрусів Владислав Ярославович – студент кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Балухтіна Олена Миколаївна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Баршацька Галина Юріївна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та соціальної роботи Класичного приватного університету (м. Запоріжжя).

Булищенко Дар`я Володимирівна – магістрантка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Вальчук Таісія Максимівна – студентка кафедри соціально-психологічних та гуманітарних наук факультету економіки та соціальних комунікацій Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське).

Венгер Роман Олегович – аспірант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Віхляєва Яна Євгенівна – старша викладачка та аспірантка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Вялкін Олексій Сергійович – аспірант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Гайдукова Анастасія Геннадіївна – магістрантка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Гноєвой Юрій Григорович – аспірант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Гриневич Юрій Сергійович – аспірант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Давидюк Софія Олександрівна – магістрантка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Євпак Інна Ігорівна – студентка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Жук Євген Григорович – аспірант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Зайцев Гліб Кирилович – аспірант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Зайцев Кирило Геннадійович – аспірант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Зінченко Андрій Валентинович – аспірант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Зубченко Олександр Сергійович – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету (м. Київ).

Іванченко Андрій Володимирович – кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Кавун Олександр Валерійович – магістрант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Катаєв Станіслав Львович – доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології та соціальної роботи Класичного приватного університету (м. Запоріжжя).

Квітка Олександр Анатолійович – аспірант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Клюквачов Мирослав Олегович – аспірант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Колодрубська Каріна Юріївна – студентка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Конопльова Ольга Миколаївна – магістрантка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Кравченко Оксана Олексіївна – декан факультету соціальної та психологічної освіти, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.
Крючкова Яна Юріївна – студентка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Кузьмін Віктор Володимирович – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Кузьміна Марія Олегівна – доктор філософії зі спеціальності 231 «Соціальна робота», доцент, доцент кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Кунах Єлизавета Андріївна – студентка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Литкіна Світлана Вікторівна – студентка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Лоцман Сергій Леонідович – аспірант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Максименко Софія Юріївна – студентка кафедри «Політологія та загальноправові дисципліни» Національного університету «Запорізька політехніка».
Мимохід Данило Костянтинович – аспірант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Мироненко Анастасія Павлівна – магістрантка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Новак Тетяна Олександрівна – старша викладачка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Петрова Юліана Адольфівна – магістрантка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Покровська Наталія Євгенівна – магістрантка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Попович Василь Михайлович – доктор філософських наук, професор, директор ГО «Запорізький науково-методичний центр соціального розвитку», м. Запоріжжя.
Попович Яна Максимівна – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри «Політологія та загальноправові дисципліни» Національного університету «Запорізька політехніка».
Прокоп'єв Андрій Костянтинович – аспірант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Путілін Іван Максимович – студент кафедри «Політологія та загальноправові дисципліни» Національного університету «Запорізька політехніка».
Рибачук Катерина Олегівна – магістрантка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Садикіна Альона Сергіївна – доктор філософії зі спеціальності «Освітні, педагогічні науки», доцент кафедри «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Садікова Світлана Олександрівна – магістрантка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Самофал Наталя Вікторівна – студентка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

Свириденко Раїса Володимирівна – студентка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Серга Тетяна Олексіївна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Сердюк Олег Ігорович – аспірант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Стародубець Софія Русланівна – студентка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Стрижак Гнат В'ячеславович – аспірант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Таран Володимир Олександрович – доктор філософських наук, професор, професор кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Ткач Віталій Валерійович – студент кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Усатий Єгор Миколайович – аспірант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Фролов Олексій Володимирович – аспірант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Харченко Артем Андрійович – магістрант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Червонний Сергій Вікторович – аспірант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Чорна Софія Сергіївна – студентка кафедри соціально-психологічних та гуманітарних наук факультету економіки та соціальних комунікацій Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське).
Шепеленко Наталія Іванівна – магістрантка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Шепель Аліна Віталіївна – магістрантка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Шеховцов Олег Вікторович – аспірант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Щербина Сергій Степанович – кандидат соціологічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Щербина Ярослава Анатоліївна – вчитель-методист Енергодарського багатопрофільного ліцею Енергодарської міської ради Василівського району Запорізької області.
Явон Віталій Миколайович – аспірант кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».
Якуніна Алла Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціально-психологічних і гуманітарних наук факультету економіки та соціальних комунікацій Дніпровського державного технічного університету (м. Кам'янське).
Ящук Вероніка Антонівна – студентка кафедри «Соціальна робота» Національного університету «Запорізька політехніка».

НАПРЯМ: СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКА

Авраменко Ірина Андріївна – аспірантка Запорізького національного університету.
Башкатова Марія Павлівна – студентка спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».
Березенко Віта Віталіївна – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Запорізького національного університету.

Біленко Тетяна Григорівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства та загальної мовної підготовки Національного університету «Запорізька політехніка».
Бойко Артем Олександрович – магістрант спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».
Болган Валерій Сергійович – аспірант Запорізького національного університету.
Брижа Світлана Валеріївна – магістрантка спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».
Брутман Анна Богданівна – кандидат економічних наук, доцент, в.о. директора Відокремленого структурного підрозділу «Запорізький гуманітарний фаховий коледж Національного університету «Запорізька політехніка»
Вербицька Ксенія Сергіївна – аспірантка Запорізького національного університету.
Волинець Галина Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».
Воронюк Ірина Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства та загальної мовної підготовки Національного університету «Запорізька політехніка».
Гавловський Дмитро Володимирович – аспірант Запорізького національного університету.
Гапіч Владислав Володимирович – студент спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».
Гоголенко Олег Олександрович – студент спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».
Голокоз Юлія Сергіївна – магістрантка спеціальності «Журналістика» Національного університету кораблебудування ім. адм. Макарова.
Горбач Вікторія Олександрівна – магістрантка спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».
Гузенко Світлана Валентинівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики, реклами та PR-технологій Національного університету кораблебудування ім. адм. Макарова.
Данилевська Ася Василівна – викладач циклової комісії «Туризм, інформаційні технології та іноземна мова» Відокремленого структурного підрозділу «Запорізький гуманітарний фаховий коледж Національного університету «Запорізька політехніка»
Доновський Іван Іванович – студент спеціальності «Середня освіта (Мова та зарубіжна література)» Відокремленого структурного підрозділу «Запорізький гуманітарний фаховий коледж Національного університету «Запорізька політехніка»
Дрешпак Валерій Михайлович – доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри журналістики Університету митної справи та фінансів.
Жежера Іван Іванович – заступник директора із навчально-виховної роботи Відокремленого структурного підрозділу «Запорізький гуманітарний фаховий коледж Національного університету «Запорізька політехніка»
Зелік Оксана Андріївна – старший викладач кафедри журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.
Катиш Тетяна Валентинівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства та загальної мовної підготовки Національного університету «Запорізька політехніка».
Костенко Ольга Леонідівна – вчитель англійської мови Чернівецького ліцею № 20 Чернівецької міської ради
Костромицький Роман Іванович – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та журналістики Бердянського державного педагогічного університету.

Кузнєцова Ірина Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри «Іноземна філологія та переклад» Національного університету «Запорізька політехніка».
Левченко Ірина Олександрівна – заступник директора з навчально-виховної роботи Запорізького академічного ліцею № 93 Запорізької міської ради
Лисенко Леся Іванівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.
Лопанов Кирило Юрійович – магістрант спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».
Манчевський Дмитро Ігорович – магістрант спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».
Мельнікова Юлія Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та журналістики Бердянського державного педагогічного університету.
Мірошниченко Павло Васильович – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики Запорізького національного університету.
Носок Олександр Олексійович – магістрант спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».
Огородник Данило Миколайович – магістрант спеціальності «Журналістика» Національного університету кораблебудування ім. адм. Макарова.
Оробєй Владислав Олегович – магістрант спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».
Островська Наталія Василівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».
Панченко Світлана Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».
Погребна Вікторія Леонідівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».
Полєжаєв Юрій Григорович – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, голова циклової комісії «Туризм, інформаційні технології та іноземна мова» Відокремленого структурного підрозділу «Запорізький гуманітарний фаховий коледж Національного університету «Запорізька політехніка»
Пугач Річард Павлович – студент спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».
Рєпіна Марія Олександрівна – студентка спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».
Рижова Анна Володимирівна – учитель англійської мови Запорізького академічного ліцею № 93 Запорізької міської ради
Рула Наталія Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та журналістики Бердянського державного педагогічного університету.
Санакоєва Наталя Дмитрівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальних комунікацій та інформаційної діяльності Запорізького національного університету.
Сардак Анастасія Павлівна – магістрантка спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».
Свалова Марина Ігорівна – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.
Семенко Світлана Василівна – кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.
Сенкевич Геннадій Анатолійович – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри журналістики Університету митної справи та фінансів.

Скуртул Ганна Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».
Соболь Марія Олегівна – студентка спеціальності «Журналістика» Національного університету кораблебудування ім. адм. Макарова.
Тонкіх Ірина Юріївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики Національного університету «Запорізька політехніка».
Топольник Юліана Василівна – магістрантка спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».
Федотова Єлизавета Русланівна – студентка спеціальності «Журналістика» Національного університету «Запорізька політехніка».
Філатова Оксана Степанівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики, реклами та PR-технологій Національного університету кораблебудування ім. адм. Макарова.
Хітрова Тетяна Володимирівна – кандидат філологічних наук, професор, в.о. декана гуманітарного факультету Національного університету «Запорізька політехніка».
Шендеровський Костянтин Сергійович – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри соціальних комунікацій Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Шульженко Анжеліка Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та журналістики Бердянського державного педагогічного університету.
Щедріна Валерія Вікторівна – студентка Запорізького національного університету.

НАПРЯМ: ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Бєляєва Наталія Євгенівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри психології і соціології Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, м. Харків.
Бородулькіна Тетяна Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри «Психологія» Національного Університету «Запорізька Політехніка»
Бруй Олена Сергіївна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Гайворонська Таісія Олексіївна – кандидат філософських наук, доцент, декан факультету соціальних наук Національного університету «Запорізька політехніка».
Галушко Любов Ярославівна – доктор філософії PhD, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький.
Гармаш Ельвіра Валеріївна – магістрантка спеціальності психологія Криворізького державного педагогічного університету, м. Кривий Ріг.
Гвоздецька Лариса Дмитрівна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності психологія факультету психології та історії Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький.
Гнєушев Олег Олександрович – магістрант спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Гнєушева Катерина Юріївна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Головко Ігор Юрійович – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності психологія Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, м. Кременчук.
Гридасова Ольга Сергіївна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».

Гудима Яна-Софія – студентка спеціальності «Психологія» ЗВО «Університет Короля Данила», м. Івано-Франківськ.
Дерполюк Олена Євгенівна – аспірантка кафедри психології та соціальної роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький.
Драч Олена Вікторівна – студентка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Дудко Ганна Вацлавовна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Єфіменко Ольга Олександрівна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Жигир Ігор Анатолійович – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності психологія Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький.
Журавель Ірина Валеріївна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Зданевич Софія Сергіївна – здобувачка вищої освіти кафедри соціально-психологічних та гуманітарних наук Дніпропетровського державного технічного університету, м. Кам'янське.
Кабузенко Ігор Володимирович – аспірант кафедри психології та соціальної роботи Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький.
Кліменкова Оксана Валеріївна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Коваленко Оксана Миколаївна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності психологія Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, м. Кременчук.
Коваль Владислав Олександрович – кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Кондрацька Аріна Володимирівна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Криворучко Анастасія Володимирівна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Крикуненко Оксана Вікторівна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності психологія Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, м. Кременчук.
Кузьмін Віктор Володимирович – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Кузьменко Аліна Михайлівна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності психологія Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький.
Кущ Олександр Сергійович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, м. Кременчук.
Лебедко Катерина Ігорівна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності психологія Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, м. Кременчук.
Літвінова Ольга Володимирівна – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, м. Кременчук.

Лукашкіна Наталя Миколаївна – магістрантка спеціальності психологія Криворізького державного педагогічного університету, м. Кривий Ріг.
Мамчур Ірина Викторівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький.
Машир Володимир Анатолійович – магістрант спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка»
Мельничук Ірина Ярославівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький.
Мельничук Сергій Костянтинович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психологічного здоров'я та розвитку особистості Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький.
Міненко Ольга Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький.
Москалик Геннадій Федорович – доктор філософських наук, професор Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, м. Кременчук.
Неумивако Ольга Анатоліївна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Огаренко Тетяна Борисівна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Озерян Катерина Сергіївна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності психологія Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, м. Кременчук.
Олефіренко Наталія Олександрівна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Орел Юлія Вадимівна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Павленко Марія Володимирівна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності психологія Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, м. Кременчук.
Пилипенко Катерина Валентинівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Національного університету «Запорізька політехніка».
Петриковська Тетяна Павлівна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Пліско Оксана Вікторівна – кандидат педагогічних наук, завідувач лабораторії ментального здоров'я, менторства та медіаторства Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, м. Харків.
Плющик Ксенія Вікторівна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Подгурський Артур Петрович – здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності психологія Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, м. Кременчук.
Порхунова Ірина Андріївна – студентка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Пустова Н.М. – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності психологія Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, м. Кременчук.

Радул Ірина Геннадівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький.
Савелюк Наталя Михайлівна – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри «Психологія» Національного Університету «Запорізька Політехніка».
Скірдова Анастасія Федорівна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Співак Юлія Володимирівна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності психологія Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, м. Кременчук.
Стадник Альона Георгіївна – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Студенікіна Поліна Володимирівна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Татаурова Анастасія Андріївна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Ткаліч Вікторія Олегівна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Ткаченко Олена Анатоліївна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Толубенко Інна Ігорівна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Трофимчук Юлія Дмитрівна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності психологія Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький.
Устюжаніна Ангеліна Вадимівна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Ушакова Ірина Михайлівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та філософії Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, м. Кременчук.
Федорів Світлана Анатоліївна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Фокіна Олена Анатоліївна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Халік Олена Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент, завідувачка кафедри психології ЗВО «Університет Короля Данила», м. Івано-Франківськ; доцент кафедри загальної та вікової психології Криворізького державного педагогічного університету, м. Кривий Ріг
Чепіжко Тетяна Володимирівна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Щерба Аліна Іванівна – здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності психологія Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, м. Кременчук.
Щербіна Віта Вікторівна – доктор соціологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології Класичного приватного університету, м. Запоріжжя
Юр'єва Ольга Геннадіївна – магістрантка спеціальності «Психологія» Національного університету «Запорізька політехніка».
Якуніна Алла Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-психологічних та гуманітарних наук Дніпропетровського державного технічного університету, м. Кам'янське.

Наукове електронне видання
Можна використовувати в локальному
та мережному режимах

Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі»
15 жовтня 2025 р.

Один електронний оптичний диск (DVD-ROM);
супровідна документація.
Тираж 100 прим. Зам №1077

Видавець і виготовлювач
Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, 69063, м. Запоріжжя, вул. Університетська, 64
Тел.: (061) 769–82–96, 220–12–14
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6952 від 22.10.2019.